

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગૂજરાતી કૌપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૦૧૬

વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ બીજી કિસ્મત રેલ્સ

વિષય ૬૨૮:૩

The Arabian Tales.

BEING A COLLECTION OF INTERESTING AND
INSTRUCTIVE MORAL STORIES.

MOSTLY OF PERSIAN ORIGIN,

COLLECTED FROM DIFFERENT SOURCES.

BY

PALANJI BARZOJI DESAI.

Author of the "History of the Kings of Persia,"
&c., &c.

VOL. II.

PUBLISHED BY

PIROZSHAH DINSHAH MUKADAM.

Bombay:

The J. N. Petit Parsee Orphanage Captain Printing Works.

A. D. 1907.

A. Y. 1277.

Registered under Act XXV. of 1867.

અરેબ્યન ટેક્સ.

ઘોટે ભાગે ઇરાની મૂળ ધરાવનાર મનોરંજક અને નીતિબોધક
વાર્તાઓનો સંગ્રહ.

જુદાં જુદાં પુસ્તકો ઉપરથી લેખી કરી

રચનાર

પાહલનજી બરજેજી દેશાધ.

તે “તારીખે શાહાને ઇરાન,” “દિલખુશ” વગેરેના કર્તા.

દફતર ર જુ.

છપાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર

ખીરોજીશાહ દીનશાહ સુકાદમ.

મુદ્રાધ :

નમશેદજી નશરવાનજી ખીતીત પારસી ઑરફનેજ

કેપ્ટન પ્રિન્ટિંગ વર્ક્સ.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ

૨૦૭૧

આ પુસ્તક ઈસ્વી સન ૧૯૬૭ ના ૨૫) મા કાયદા પ્રમાણે સરકારમાં નોંધાવ્યું છે
અને એને લગતી સર્વ આવૃત્તિઓના સઘળા હકો એના
પ્રગટ કરનારના છે.

તે

કે જોણે ૩૭ વર્ષ સુધી મારી સંસારી જિંદગીને

સુખી બનાવી હતી

તેની

પવિત્ર યાદમાં.

ખલીફની ખફગી—સખાવતનો શાહ—વજર ઉપર
 વીટેલી વાતો—એક માછીનાં મનની મોટાઈ—જમ.
 બે. વાવ.—ખધી મોહકાણુ મોહખતની—મોહખત
 ઉપર દોસ્તીનો કાણુ—ખવાખી શાદી અને તેનો ફેજ
 —વજર જાઅફરની દમસ્કમાં શોધ—મોહખત ઉપર
 દોસ્તીની ફતેહ—ખલીફ અને વજર—નેકી ઉપર
 ખદીનો ધુળરો—સચ્ચાઈની ફતેહ ૯૮-૧૩૪

૫ મી—ખાળકને જન્મ આપનાર કાજીની વાત :
 યાને સૂમનો માલ સખી ખાય ૧૩૫-૧૪૨

૬ ઠી—જાઅફરની છુટી : યાને ખાસડાંએ ખજાવેલાં
 અખયખ જેવાં પરાક્રમ ૧૪૩-૧૪૮

૭ મી—વઢકણી ખીખી કેમ ઠેકાણે આવી ... ૧૪૯-૧૫૪

૮ મી—અખૂ સીર અને અખૂ કીર : યાને બલાની
 બલાઈ અને ખુરાની ખુરાઈ :—
 નફટ રંગારો અને ભોજો હજમ—રંગારાનો રંગ—
 હજમની હાડમારી—અખૂ સીરનું નસીખ ફરે છે—
 રંગારાનો નવો રંગ—કર અને જો... ... ૧૫૫-૧૮૫

૯ મી—કર અને જો : યાને એસીયા દેશના જે
 વજરોનું ખયાન :—
 બેટાની તલખ—નવા વજરનાં પરાક્રમ—હવાઈ મહેલ
 —પાદશાહ અને નજુમી—મહેલની હવાઈ રચના
 —ધર્મોજય પાપોક્ષય.... ... ૧૮૬-૨૧૩

૧૦ મી—અતિ લોભે સર્વ જાય : યાને એક અબજુ
 ઝોરતના ખુખખ બેટાની રમુજ કહાણી :—
 કુંભારની જોડ—થુક સેતારાનો ખાવિંદ—અબજુ
 સ્ત્રીની સખ. ૨૧૪-૨૨૬

૧૨ મી—પાદશાહ બોહિતજાદ અને તેના દશ
વજીરો : અથવા એક બોવાઈ ગયલા શાહજાદાનું
દાસ્તાન :—

બેસખર શાહજાદા બેહજાદનું બયાન	૨૨૭
હેકાયત રાવિયા નામે એક પરહેજગાર વજીરજાદીની...	૨૩૮
એકીનદાર પાદશાહ બાજમાનતનો એહવાલ	૨૬૭
કિરસો શાહજાદા બહારકાનનો	૨૭૮
અબા અલતેમંત નામના એક દાના માણસની હકીકત	૨૮૮
સુલતાન ઇબ્રાહીમ અને તેના બેટાની હેકાયત ...	૩૧૩
પાદશાહ સલીમાનશાહ અને તેનાં બાનદાનનો એહવાલ :—	

એક નાની સરખી જુડી વાતથી ખમવી પડેલી મોટી
મુસીબત—જવાન પાદશાહનાં દુખોની શુરઆત—
બેટા માટે માતાની શોધ—માતાનો પ્યાર કે કાતેલ
તત્તવાર ?—સુખની સહવાર

૩૪૫

હરમના પાદશાહ અને એક ગુલામનું બયાન... ..

૩૯૬

૧૨ મી—દિલારામ અને નૂરજેહાન : અથવા
ચાર તલેસમોની હેકાયત :—

નૂરજેહાન — દિલારામ — મેહફિલ — મોહબત — વજીર
બાબર — કરામતી માછલી — ત્રીજો તલેસમ—
સુખી શેવટ

૪૧૨

૧૩ મી—ઝવેરી અને વજીરજાદી : અથવા સંસાર
સુખનાં સંકટો :—

ઢાંગી બધીફા—મોહબતનો માર—અદેખી માથુક—
અંતે મેળાપ !

૪૪૮

૧૪ મી—મોત બાદ પણ સખી : હાતથ તોઈની
એક કથા

૪૭૩

૧૫ મી—મામૂન ખલીફા રાણી કેમ પામ્યો :

એક પાર્સી ખુનિયાદના ગવૈયાએ કહેલી વાત ૪૭૬

૧૬ મી—નસીબનું ચક્ર.

અમીરના ફકીર — ફકીરના અમીર ૪૮૫

૧૭ મી—ખલીફા મામૂન અને તેનો કાકો ઇબ્રાહીમ :

અથવા કીના ઉપર માશીની સરસાઈ ૪૯૧

દી આ ઓ.

“અરેખ્યન ટેલ્સ”નું આ ખીજું દફતર ગુજરાતી આલમ સન્મુખ રજુ કરતાં ખુશી ઉપજે છે. પહેલાં દફતર પછી દશ વર્ષે આ ખીજું બાહેર પડે છે તેમાં કસુર મારો પોતાનોજ કહેવાશે. આ દાહેકામાં વધી પડેલી રોકાણોને લીધે “ટેલ્સ”નાં ખીજા દફતરનું કામ અધુરું રહી ગયું હતું તે ફરીથી હાથ ધરવામાં આવ્યુંજ નહિ. તોપણ આજે “ટેલ્સ” ના જુના તેમજ નવા મિત્રોની સેવામાં આ દફતરને આટલે મોડેથી પણ રજુ કરવાનો સંતોષ જેવો તેવો નથી.

આ દફતરમાં નાની મોટી મળીને કુલે ૧૭ વાર્તાઓનો સમાસ કૃત્તમાં આવ્યો છે. અલબત્ત, આ વાર્તાઓ મોટે ભાગે ધરાની વાર્તાઓ છે ; અને “ટેલ્સ”નાં પહેલાં દફતરમાં લંબાણથી ખુલાસો આપ્યા મુજબ “અરેખ્યન નેટ્સ” (જેનું “ટેલ્સ” એક સાંધણુ માત્ર છે) ની ઉત્પત્તિ ધરાની પુસ્તકો માંહેલી ધરાની વાર્તાઓ ઉપરથીજ થયેલી છે. લંબાણ ખુલાસો યા તેને ઈતેખાખ ફરીથી આ ઠેકાણે ઉતારવાની જરૂર નથી.

ઉપર જણાવેલી ૧૭ વાર્તાઓ બહુ સંભાળથી પસંદ કરવામાં આવી છે. બનતાં સુધી જીનપર્યાની જેવી કલ્પિત કહાણીઓને પડતી મેલીને દુનિયાના દરરોજના કારેબારમાં બનતી વહેવાર સંસારી વાર્તાઓને ચુંટી કહાડી આ દફતરમાં દાખલ કરીધી છે. વળી એ વાર્તાઓમાંથી ઉત્તમ નીતિના પાઠ મળે અને તે વાંચનાર ઉપર બધી અસર કરી શકે અને આયંદેહ તેથી ફાયદો થવા પામે, એવી ખાસ નેમથી આ વાર્તાઓની પસંદગી કરવામાં આવી છે.

સઘળી વાર્તાઓ જુદાં જુદાં ઈંગ્રેજી પુસ્તકો ઉપરથી ખાસ ઉપજાવી કહાડેલી છે, અને આગળ ગુજરાતી ભાષામાં મુતલક પ્રગટ

થઈ નહિ હોય એવીજ વાર્તાઓ આ દફતરમાં દાખલ કરવાની સંભાળ નાખવામાં આવી છે. હું માતું છું કે લગભગ સઘળી નવીજ વાર્તાઓ આ દફતરમાં શોધીન વાંચનાર જોશે.

“ અરેખ્યન ટેક્સ ”ની ઉત્પત્તિ કેમ થઈ તે બાબે આ કેતાબનાં પહેલાં દફતરમાં પુરતું જણાવેલું છે, માટે આ ઠેકાણે ફરીથી બયાન કરવાની જરૂર નથી. આટલુંજ જણાવવું બસ થશે કે “ અરેખ્યન ટેક્સ ” એ “ અરેખ્યન નૈટ્સ ”ની વાર્તાઓનું અનુસંધાન (continuation) છે. હવે “ અરેખ્યન નૈટ્સ ”નું ઉત્પત્તિસ્થાન જોઈશું તો તે પુરાતન ધરાની વાર્તા ગ્રંથો છે; માટે “ અરેખ્યન ટેક્સ ”ની વાર્તાઓ પણ મોટે ભાગે અસલ ધરાની વાર્તાઓ ઉપરથીજ ઉપજીવી કહાડવામાં આવેલી છે. “ અરેખ્યન નૈટ્સ ”નું અરણી નામ “ અદ્ધ લએલા વ લએલા ” (યાને એક હજાર અને એક રાત) એવું છે. આ નામ અસલ ફાર્સી ગ્રંથ “ હજાર અફસાનેહ ” (યાને એક હજાર વાત) ઉપરથી અપાયલું છે. આ “ હજાર અફસાનેહ ” કેતાબમાં સઘળી ધરાની પાદશાહો અને સોદાગરો અને બહાદૂર જવાનો તથા ખુબસુરત નાજનીનો વગેરેની રસીકી વાતો હતી. એ કેતાબનો આરણી ભાષામાં “ અદ્ધ ખુરાફેહ ” (યાને એક હજાર વાત) એ નામથી પ્રથમ તરજુમો થયો. કેટલીક મુદત બાદ આ નામ ફેરવાઈ ગયું, અને એક હજારમાં બીજી એક વાતનો ઉમેરો કરીને આરબ લખનાર યા લખનારાઓએ પોતાનાં ઉપલાં તરજુમાનાં દફતરને ૧૦૦૧ “ વાર્તા ” (ખુરાફેહ)ને બદલે “ રાતો ” (લએલા)નું નવુંજ નામ આપીને તેને “ અદ્ધ લએલા વ લએલા ” ને નામે ઓળખાવી. આમ નામ ફેરવતી વેળા કેટલીક અસલ ધરાની વાર્તાઓને પણ ફેરવી નાખવામાં આવી અને તેમને બદલે આરબ વાર્તાઓ દાખલ કરવામાં આવી, તથા બીજી કેટલીક વાતોનાં ધરાની નામ ઠામ બદલી નાખવામાં આવ્યાં. આ રીતના ફેરફાર છતાં પણ તે વાતો ધરાનના પાદશાહો, વજીરો, શાહજાદા અને શાહજાદીઓ, દાનાઓ અને એલમખાજોને લગતી છે એમ સહેલથી જણાઈ આવે છે.

“ અરેબ્યન નૅટ્સ ” ની ઉત્પત્તિ આ રીતે ફાર્સી, અને ફાર્સીની આગમજની વધારે જુની ધરાની ભાષા પેહલવીમાં લખાયલાં કોઇ અસલ દફતરો ઉપરથી થઇ છે, એમ તેના પુરાવા સાથે યુરોપમાં પહેલું જાહેર કરનાર ઍરન વૉન હૅમર પર્ગસ્ટૉલ નામનો ૧૮ મી સદીમાં પોતાનાં ભાષાજ્ઞાન માટે પ્રખ્યાત થઇ ગયેલો ફ્રેંચ વિદ્વાન હતો. તેના પછી ઍરન સિલ્વેસ્ટર ડી સાસી નામે બીજો વિદ્વાન પણ કબૂલ કરી ગયો છે કે “ અરેબ્યન નૅટ્સ ” ની યોજના અને ચોકડું ધરાની યાને પાર્સી બુદ્ધિબળને આભારી હતાં. આ બાબતમાં ગઇ સદીનો નામીયો ઇંગ્રેજ લખનાર સર રિચર્ડ બર્ટન કેટલીક અગત્યની હકીકત જાહેર કરી ગયો છે. તેણે પોતે “ અરેબ્યન નૅટ્સ ” નો ઇંગ્રેજી તર-જુમો દથ દફતરોમાં કીધો છે, જેમાંનાં હેલ્લાં દફતરમાં (સદે ૭૭-૭૮) તે લખે છે કે “ નૅટ્સ ” ની વાર્તાઓના ફાર્સી ઉપરથી આરબી ભાષામાં ઉતારો કરનારા “ લેખકોએ, મુનશીઓએ અને નક-લ્દોઓએ શબ્દો, નામો અને તારીખો ફેરવી નાખવામાં, તેમજ અસલ બયાનો ટુકાં કરીને પોતાની તરફથી નવો સજુગાર આપવામાં કશી આંચકી ખાધી નથી, જેમ થવાથી ફાર્સી ભાષાની સુખ્તિદાર અને અલંકારિક સૈલી આરબી ભાષામાં બદલાઇ ગઇ છે.” વળી તે જણાવે છે તે રવેશે “ પુરાણા જરતોસ્તી મજહબને ઇસ્લામીમાં, હારેમનને ઇબ્લીસ શયતાનમાં, જાન બિન જાનાનને બાવા આદમમાં, અને કેયુમર્સ તથા બીજા પુરાણા ધરાની પાદશાહોના સમયનાં દેવ અને પરીઓને સુભેમાનનાં જીન અને જીનીઓમાં બદલી નાખ્યાં છે.” પણ એ સમજાવી ગામડાગુમડ છતાં અસત્ય શું છે તે પ્રગટી નિકળ્યા વિના રહ્યું નથી. બર્ટન વધારે છે કે “ ધરાની વાર્તાને આરબ વાર્તાનું રૂપ આપનારની હિમત ચાલી નથી કે તે માંહેલી બન્ને નાધિકાઓ (શેહરાજાદી અને દીનારજાદી) તથા પાદશાહી બિરાદરો (શેહરિયાર અને શાહજમાન) નાં નામો બદલે, અથવા તેા વાર્તાઓ બનવાના દેખાવો અને ભૂમિ પુરાસ્કા-નથી બીજાં કેથે અથવા ઈરાન સરજમીનની બાહેર લઇ જાય.” અમા-રાં આ “ અરેબ્યન નૅટ્સ ” નાં હાલનાં તથા પહેલાં દફતરોમાં દશ વજી-

રાની વાર્તા છે, તેને માટે બર્ટન કહે છે કે તે “ ધરાની અખિયાર-નામાંની વાર્તા છે, જેમાંનાં નામો અને બનાવો અસલી ધરાની અને થોડાજ અપવાદ સાથે કેવળ પાર્સી છે.” એજ કાબેલ લખનાર મુજબ “ કોઈ કોઈ વેળા તો ધરાની વાર્તાને આરબ વાર્તામાં ફેરવી નાખેલી આપણુ પારખી કહાડી શકિયે છિયે : જેમકે ‘ પુરાસાનના . માજુન ’ ને ‘ અસોરાનો હસન ’ બનાવી દીધો છે.”

સર રિચર્ડ બર્ટનની આગમજ મીંઝ ઓડવર્ડ ક્ષેત્રે ત્રણ વર્ષની મહેનત પછી “ નૈદ્સ ” નો ઈંગ્રેજી તરજુમો બાંહેર પાડતાં કબૂલ કીધું હતું કે “ નૈદ્સની ” ઉત્પત્તિ ધરાની અંથ ઉપરથીજ થવી જોઇયે. “ હજાર અફસાનેહ ” ઉપરથી “ અફ્ઝ પુરાઈહ ” ની અને “ અફ્ઝ પુરાઈહ ” ઉપરથી “ અફ્ઝ લએલા વ લએલા ” ની યોજના થઇ હતી અને ચોકડું ગોઠવાયું હતું એ વાત ના પડાય એવી નથી; અને બર્ટન કહે છે તેમ બન્ને આરબ અંથોનો દીબાચો પણ અસલ ધરાની અંથમાં છે તેવોજ છે; એટલે કે વાર્તાની જે શુરઆત પાર્સી દફતર “ અફસાનેહ ” માં છે તેવીજ “ પુરાઈહ ” માં અને “ લએલા ” માં પણ છે.

હવે “ હજાર અફસાનેહ ” એવી એકલીજ કેતાબ નથી કે જેમાંથી આરબોએ પોતાની વાર્તાઓ ઉપજાવી કહાડી છે. “ નૈદ્સ ” માં “ પાદશાહ અને તેના બેટા, અને નાજનીન તથા સાત વજીરોનું દારતાન ” વાર્તા રૂપે આવેલું છે. આ વાર્તા આરબ નહિ પણ ધરાની છે. ફાર્સી ભાષામાં રચાયેલા એક જુના અંથમાં આ વાર્તા “ કેતાબે સિન્દીબાદ ” ને નામે પ્રગટ થયેલી છે. એ વાર્તા અસલ પુરાણી પેહલવી જખાનમાં લખાયેલી હતી અને તે ઉપરથી ફાર્સીમાં તેનો તરજુમો થયો હતો. તે તરજુમા ઉપરથી આરબી જખાનમાં ફેરફાર સાથે ઉપલી વાર્તા ઉતારી લેવામાં આવી હતી. પેહલવીના જમાના આગમજ હખામની જમાનામાં “ જરીર અને હુદાઈ ” નામની એક વાર્તા રચાઇ હતી. કેટલીક વાર્તાઓ હખામની વંશની એક રાણી નામે હોમાયના જમાનામાં લખાયેલી મનાય છે.

આ રીતે જોતાં ઇરાનીઓમાં વાર્તાનો શોક છેક હખમાની જમાનાથી છે; એટલુંજ નહિ પણ બર્ટન મુજબ આપણે ઉપર જોયું તેમ પેશદાદ વંશના પહેલા પાદશાહ કૈયુમર્સના વખતથી કેટલીક વાર્તાઓ ચાલુ છે. “સિન્દીબાદ નામા” વાળી વાર્તા પેહલવીમાં લખાયેલી જાહેર થઈ છે, અને તેમાં અજમ યાને ઇરાનના દાનાઓથી સાંભળેલી વાર્તાઓ ભેગી કરેલી હતી, એમ મી૦ મૉર્લી નામનો એક પુરાણો લખનાર પોતાને હાથ આવેલા એક હસ્તલેખિત ફાર્સી ગ્રંથના દીખાવાને આધારે લખી જાય છે. મી૦ મૉર્લી વિશેષ એમ જણાવે છે કે આજથી ૯૦૦ વર્ષની વાત ઉપર પેહલવી ભાષામાં રચાયેલા ગ્રંથો હયાત હતા, અને ‘અન્વારે સોહેલી’ તથા ‘મર્જ્યાન નામુ’ એ નામના બે ગ્રંથોના પણ એજ રીતે અસલ પેહલવી જમાનામાંથી ફાર્સી ભાષામાં તરજુમા થયા હતા.

બ્રિટિશ મ્યુઝીઅમનાં કેતાબખાનામાં હીન્દુ ભાષામાં રચાયેલો એક ગ્રંથ છે તે અસલ પેહલવી ‘સિન્દીબાદનામા’નો તરજુમો છે. તેનું નામ “Parables of Sendebad” છે. એક યુનાની ભાષાનો વાર્તા ગ્રંથ “Romance of Syntipas” ને નામે ઓળખાય છે. આ બન્નેમાં “સિન્દીબાદ”નું નામ ખુદ્દુ જણાય છે. લૅટિન ભાષામાં “Historia Septem Sapientum Rome” (યાને સેમના સાત દાનાઓની વાર્તા) રચાયેલી છે, તે પણ સિન્દીબાદની વાર્તાનોજ એકસ ફેરફાર સાથનો તરજુમો છે.

મારા મિત્ર શમ્સ-ઉલ-ઓલમા એરવદ હવનજી જમશેદજી મોદીએ “The so-called Pehelvi Origin of the Sindibad Nameh, or the Story of the Seven Wise Masters” નામનો એક નિબંધ રચ્યો છે, જેમાં એઓ એવાં શેવટ ઉપર આવે છે કે ‘સિન્દીબાદનામા’ની વાર્તા આજનાં હયાત રહેલા પામેલાં પેહલવી પુસ્તકોમાંથી મળતી નથી, પણ ફિર્દુસીએ “શાહનામા”માં શાહજાદા સિયાવશ અને સુદાએહનું જે દારતાન આપ્યું છે તે ઉપલી વાર્તાને લગભગ

દરેક ખાખતમાં આખાદ મળતું આવે છે. “સિન્દીબાદનામું” અસલ પેહલવીમાં હતું તેનો આ નવો પૂરાવો છે.

આ સઘળાં ઉપરથી વાંચનારની ખાતરી થશે કે “અરેબ્યન નેક્સ”ની વાર્તાઓ, અને તેમજ તેનાં અનુસંધાન દાખલ “અરેબ્યન ટેક્સ”ની વાર્તાઓ, મોટે ભાગે અસલી ધરાની વાર્તાઓને આભારી છે. વૉન હૅમર, સાસી, ગાદલા, મૉર્લી, લેન અને બર્ટન વગેરે સંખ્યાબંધ અંધકારો એકમતે લખી જાય છે કે વાર્તાના આરબ અંથનો મૂળ આધાર ધરાની વાર્તાઓનાં અસલ દફતર “હજાર અફસાનેહ” ઉપરથી અને આપણુ ઉમેરીશું કે “કેતાબે સિન્દીબાદ” ઉપરથી તેમજ “અખ્તિયારનામા” ઉપરથી લેવામાં આવેલો છે.

મુબંબ, તા ૧ લી જુલાઈ }
૧૯૦૭.

પાહલનજી બરજોજી દેશાઈ.

પા. બ. દેશાઈકૃત ગ્રંથો.

કીંમત.

રૂ. આ.

તવારીખે સાસાનીઆન : યાને ધરાનના સાસાની
તખક્કાના પાર્સી પાઠશાહોની તવારીખ (૧૮૮૦)
[મળતી નથી.]

૪ ૦

શાહજાદો શાહપુર : અથવા મળતા ચેહરાની
મુશ્કેલી (નાટક-૧૮૮૨).

૦ ૪

સરોશ : અવસ્તામાંથી મળતું તેનું ખ્યાન; તેની શક્તિ
તેની કીર્તિ, અને ખીજા ધર્મોના ફરેસ્તાઓ સાથ
તેની સરખામણી (ધનામનો રેસાલો-૧૮૮૩)
નવસારીના મોટા દેશાઈનાં ખાનદાનની તવારીખ
(૧૮૮૭)

૦ ૦

પુરાતન જમાનાના પાર્સીઓ : તેઓ વિશે
હીરોડોટસનું લખાણ, અને અવસ્તાવાણી
સાથ તેની સરખામણી અને ફર્ક (રેસાલો—
૧૮૮૮)

૦ ૧૨

તવારીખે હખામનીઆન : યાને હખામની તખક્કાના
પાર્સી પાઠશાહોની તવારીખ (૧૮૮૯)
[મળતી નથી]

૪ ૦

દિલખુશ અથવા રમુજે પુરસદ (૧૮૯૨)
[મળતી નથી]

૧ ૪

તારીખે શાહાને ધરાન (જે દફતરોમાં-રૂ. ૭૦૦ નાં
ધનામનો રેસાલો-૧૮૯૬) [જુગ ખાકી છે]

૮ ૦

અરેખ્યન ટેક્સ (દફતર ૧ હું-૧૮૯૭)

૩ ૦

અરેખ્યન ટેક્સ (દફતર ૨. જુ-૧૯૦૭)

૩ ૦

અરેબ્યન ટેલ્સ.

એક વજીરજાદીનો ભેદભરેલો કિસ્સો:

અથવા

એક જવાન સોદાગરજાદા ઉપર ગુજરેલા ગજબત્ત

કરણારસિક ખ્યાન.

માહતાબને કુવામાં કેદ કરવાની યેવકુદી.

એક દહાડે ખલીફ હરન અલ રશીદે પોતાના વજીર જાબદારને તથા વડા ખોજ મસરરને ખોજાતી કહ્યું કે—“આજે મારો ઇરાદો વેશ ખદ્દીને ખગદાદ શેહરમાંના દર્દીઓને રાખવાનાં મકાનોની ભેટ લેવાનો છે. હું તપાસ કરવા માંડું છું કે ત્યાં હાપણુમરેસો અને વાજખી કરોબાર આસે છે કે નહિ, અને દર્દીઓને ભેદતી ચીજો અને મદદ ખરાખર મળે છે કે કેમ. હું એક દર્વીશનો લેખાસ લઈશ; તમો ખાંતે એવો પોશાક લેઓ કે તમો ઓળખાઇ આવો નહિ.”

ખલીફના હુકમ મુજબ અમલ થયો, અને ત્રણે જણ શેહરમાં નિકળી પડ્યા. તેઓ જ્યાં જવા ધારતા હતા ત્યાં જમ પુગ્યા, અને તપાસ કરતાં તેમને સધળું ખરાખર માલુમ પડ્યું. એ પછી આગળ વધતાં તેઓ એક મોટાં મકાનના દરવાજા આગળ આવી પુગ્યા, કે જ્યાંથી કાંઇ આવજા સંભળાતો હતો.

ખલીફના પુછવાથી વજીરે જવાબ દીધો કે “આ મકાનમાં દીવાનાઓને રાખવામાં આવે છે. જે દીવાનાઓ કોઈને ઇજા કરી

શક્તિ નથી તેમને ચોક્કમાં ફરવા દેવામાં આવે છે, જેને ફરતી તેઓની કાટડીઓ આવેલી છે.”

“ત્યારે તો ચાલો આપણે અંદર જઈ તપાસ કરીએ કે સઘળી ચોક્કવણુ ખરાબર છે કે નહિ. કેટલાક દીવાના એવાખી હશે કે જેમને આ જગાએ છુટા ફરવા દેવાને બદલે બંધ રાખવા જોઈએ, અને કોઈ વળી એવાખી હશે કે જેમને છુટાપણું મળવું જોઈએ. ચાલો આપણુ ત્રણે જણુ વારુ ફરતી એક એક દીવાનાને તપાસીએ.”

ખલીફે બામ ફરમાવ્યું, અને પહેલી તપાસ મસરે લેવી એમ કહ્યું. મસરે અંદર દાખલ થયો અને તેના સોદખતીઓ એક ઠેકાણે તેને પાછા ફરવાની વાટ જોતા ઉભા. મસરે સાંથી પહેલી કાટડીમાં ગયો, જ્યાં ચાલીશોક વરસની ઉમરનો એક મદ ગંભિર એકરે ટેબલ ઉપર હાથના ટેકા દબને હુકો પીતો બેઠેલો હતો. તેની પડોશમાં કાગજનો એક ઢગ પડેલો હતો. મસરે તેને સલામ કીધી, અને પેલાએ તેનો પાછો ઉત્તર વાળ્યો.

“હું ધારું છું કે પેલાઓ ચોક્કમાં ગડબડ કરે છે તેમના ઉપર નિગાહ રાખવાનું કામ આપને સોંપેલું હશે,” મસરે પુછ્યું.

“એ પિડા કોણુ માયે લે ?” પેલા દીવાનાએ જવાબ દીધો. “મને તો મારી પોતાની ઉપર નિગાહ રાખવાનું કામ મળેલું છે, અને તેજ મારે વારતે બસ છે.”

“પણુ ત્યારે તમને બીજા દીવાનાઓની માફક અહીં બંધ રાખવામાં તો આવેલા નથીની ?” વડા ગુલામે ફરીથી પુછ્યું.

“નહિ કાંય ? મને તમે બાહોશ સમજો છો કે શું ?” પેલા દીવાનાએ જવાબ આપ્યો. “બગદાદના સઘળા રહેવાસીઓને મળવો જોઈએ તેવોજ ઇનસાફ મને મલ્યો છે. મને અહીં રાખ્યો છે તે ઠીકજ કીધું છે. મારે કશી ફરિયાદ કરવી નથી. મારી દરરોજ બખર પુછાય છે.”

“તમારી વાત હું સમજ્યો,” મસરે તકરાર આગળ ચલાવી.

“આપણુ બધા જરા જરા દીવાના હોઈએ છિયે; હદમાં હોઈએ તો કાંઈ આપણને છેડતું નથી, પણ હદ કુદાવી ગયા એટલે—”

“બરાબર, બરાબર. પોતાની મૂર્ખાઈ ગમે એવી હશી કહાડવાજોગ હોય તોપણ લોકો તેનો બચાવ કરે છે; પણ જો કાંઈ પોતાના એલમથી, અકલથી, અનુભવથી પોતાને બીજાઓ કરતાં સરસ દેખાડવા માંગે છે તો તેઓને તે ગમતું નથી; પોતે હલકા પડે તો ખરાબ લાગે તેથી તેઓ પેલા ચહડતા એલમવાળા ધણીને પોતાની નજર આગળથી દૂર કરવા માંગે છે. મારા ઉપર એમજ ગુજ્યું છે. આમ લોક કરતાં હું વધારે ખબરદાર છું તેથી મને તેઓથી જુદો પાડવામાં આવ્યો છે.”

મસરે પુછ્યું.—તમે કંઈ બાબતમાં ધણી ખબરદારી ધરાવો છો ?

દીવાનોએ જવાબ આપ્યો—નજીબમાં. હું તેની તાલીમમાં આગળ વધતો હતો, પણ મને અટકાવ્યો.

મસરે—તમે સેતારાઓ સાથે સંદેશા ચલાવતા હતા કે ?

દીવાનો—હાજ તો વળી !

મસરે—કયો સેતારો તમે ઉપર વધારે દ્વિધા હતો ?

દીવાનો—માહતાબ.

મસરે—આજેખી તેમજ છે કે ?

દીવાનો—મને અહીં લાવી રાખ્યા પછી માહતાબ પોતાને ગમે તેમ મને નચાવે છે. મારું એહસાન તે આજે ભૂલી ગયો છે. તેનાં નાક ઉપર એક મસ મોટો મસો હતો તે મેં સાફ કીધો, અને તેથી તમને માહતાબ નાજનીન ખુબસુરત દેખાય છે. એકવાર સધળા નજીબીઓ ચંદ્રમહલ ચવાની વડીમાં હતા, પણ મેં માહતાબને એ આદતમાંથી તે વેળા બંધાવી લીધો. શુરઆતમાં તેણે મારું એહસાન થોડેક દરજ્જે માન્યું અરે, પણ અહીં કેદ પડ્યા પછી તે મને ભૂલી ગયો છે. જો ચંદરાત પછી હું તેને બોલાવું છું તો તે જવાબ દેતો નથી; જો પુણેમપર બોલાવું છું તો પોતાનો એહરો વાદળમાં છુપાવી દે છે. જો અંધારીમાં બોલાવું છું તો તે સધિવા, બલમમ વગેરે

સધળી જાતનાં દુઃખદર્દનો વરસાદ મારા ઉપર વરસાવે છે. એ પિડામાંથી હું છુટવા માંગું છું. જે કોઈ દાહરો તે મારા હાથમાં આવી જાય તો તે જુએ કે હું કાંઈ નયુણો માણસ નથી.

મસરર—તેને હાથમાં કેમ લઈ શકશો ?

દીવાનો—તમારા જેવા સાહેબ જે મને મદદ કરે તો એ કામ સહેલ છે. આજ રાત્રે નવ વાગે તે આવનાર છે અને પેલા ચોકમાંના કુવામાં અંગોળ કરશે. હું તમને મારી આ મેજ આપું તેપર સુધને તમે તેણીનો આજોમાજો જોયા કરજો. તમને તે છેડશે નહિ. પછી પેલાં પાણીમાં તે ગેલ કરવા ઉતરે એટલે તમે કુવાનું મોં બંધ કરી દેજો. પછી આપણે તેને પકડી લઈશું, અને આપણુ બંને જણાનું નસીબ પછી ફરીજ જશે.

મસરર—પણ પકડાયા પછી તે વાતો કરશે કે ? ને આપણુ તે સાંભળશું કે ?

દીવાનો તમારેથી સાંભળાય કે નહિ તે હું કેમ કહી શકું ? મને તો તુએ પડેલી છે તેથી હું તો તેનો એકેએક દરદ સાંભળી શકીશ. એ તો કાનની બનાવટ ઉપર આધાર છે. તમારો કાન ખોલો છે તે જોઈયે.

આમ કહીને પેલા દીવાનાએ હુકાની નળી દોડી દીધી, અને મસરરનો કાન બારીકાથી તપાસ્યો. આમ કરતાં જ્યારે તેને એવો તો મજબૂત ખેંચ્યો અને મરડ્યો કે મસરર પોકાર મારી ઉઠ્યો. દીવાનો બોલ્યો કે “તમારો કાન બહુ નાનો છે.” પણ મસરરનો પોકાર સાંભળીને રખેવાળો દોડી આવ્યા, જેઓએ દીવાનાના હાથમાંથી તેનો કાન છોડાવ્યો.

મસરર લાગલો ત્યાંથી નિઃશ્ણાને પોતાના બંને ત્રાંચે કાન પકડી ખલીફ અને જાઅફર હતા ત્યાં ગયો, અને સધળી હાકાકાથી તેમને વાકેફ કરીધા.

ખલીફ તે સાંભળી હશી પડ્યો, અને બોલ્યો કે—“જે દીવાના-ઓ હાપણું ડાળ લાલે છે તેમનો વિશ્વાસ કરવા જોઈતો નથી એવું

માઈ લાંબા વખતનું મન છે. ચાલ જાઓ, હવે તારી વારી આવી. પણ જોજો કાન ખેંચાવતો ના. અમે તું જે કાટડીમાં જશે તેની નજદીકીમાંજ ઉભા રહીશું કે તું ખુબ પાડે તો તરત તારી મદદે દોડી આવિયે.”

પેગામ્બરોનો દાવો કરનાર દીવાનો.

હવે પણ જાઓ આગળ વધ્યો અને એક કાટડીના દરવાજા ઉપરજ એક યુજર્ગ મદને ખેડેલો જોઈ તેની મુલાકાતે ગયો. આ શખ્સ મોટી સફેદ દહાડીવાળો અને દબદબાભરેલા દેખાવનો હતો. જાઓ પ્રથમ તેને ખેરાત આપી અને પછી સેજદો કરીધો. સલામનો જવાબ પાછો વાળીને પેલા યુજર્ગ દીવાનાએ જાઓને પોતાની નજદીકની એક ખેડક ઉપર બેસાડ્યો. પછી તેઓ વચ્ચે નીચે મુજબ વાતચીત ચાલી :—

દીવાનો—અએ જવાન, બેશક તું મારી કને તાલીમ લેવા આવ્યો છે. ખુદાના શુક બખ લાવ કે તે સાહેબે તને મારી આગળ મોકલ્યો. મારી કેતાબના કયા બાબનો ખુલાસો તું મને પુછવા માંગે છે ?

કેતાબ તો ત્યાં કોઈ હતીજ નહિ. માત્ર લાકડાંનો ચોરસ ટુકડો પડેલો હતો, જે ઉપર હરફ જેવું પણ કંઈ હતું નહી. જાઓ સમજી ગયો કે આ લાકડાંને પેલો કેતાબ ગણે છે.

જાઓ—આ કેતાબનું નામ શું, જનાબ ?

દીવાનો—અરે શું મુસલમાન થઈને તું આ પવિત્ર કુરાનને પીછાનતો નથી ? અને એ કેતાબ લાવનાર પેગામ્બર મોહમ્મદ દાખલ મને ઓળખતો નથી ?

આ શખ્સે સાંભળીને જાઓ કમકમ્યો. તે તરત ખસીક આગળ દોડી ગયો અને બોલ્યો કે “ અએ નામદાર, મને મહેલો દીવાનો તો હજરત પેગામ્બરને લુકું બોલનારો છે. તે કેહછે કે હું પોતેજ હજરત મોહમ્મદ છું. આથી હું તેને પડતો મેલી આવતો રહ્યો. ”

ખલીફ—એમ એ બોલ્યો તેનું શું છે ? એમ તો વચ્ચાળી જણ પેગામ્બર હોવાનો દાવો કરે છે. પણ જે મોજેજા કરે તેજ પેગામ્બર કહેવાય. વાસ્તે જા પાછો, અને તેને પુછ કે તારા મોજેજા શા છે ?

આ ઉપરથી જાઅફર પાછો ગયો અને પેલા દીવાનાને પુછવા લાગ્યો કે “અગરજો આપ પેગામ્બર મોહમ્મદ છો તો આ જગામાં કેમ આવી પડ્યા ?”

દીવાનો—નિમકહરામ લોકે મને અહીં લાવી બેસાડ્યો છે. તેઓ મારું માનતાં નથી. તેઓનો એતેકાદ ખુદા ઉપર છેજ નહિ.

જાઅફર—પણ પેગામ્બર હોય તે તો મોજેજા કરે. તમે મોજેજા કેમ નથી બતાવતા ?

દીવાનો—લોકો મારી કનેથી તે માંગે ત્યારે બતાવું કે એમજ ? લોક તો તે માંગતાંજી નથી ને મારું માનતાંજી નથી.

જાઅફર—ત્યારે તમે મોજેજા કરો ખરા કે ? અને અબ ઘડી કરશો ? જોઈ કરી બતાવોની ?

દીવાનો—અબ ઘડી બતાવું. જુઓ, આ મિનારો જોયો. એ ઉપર બાહરને દાદરે ચઢો અને મથાળે જઈને પછી ચાહોમ કુદકો મારો, ખીતા મા. આનાકાની કરશો ના. નીચે પડ્યા પછી એક હજાર દુકડા થઈ જશે તેની ધારતી નથી. હું એકજ હરફ બોલીશ એટલે તમે પાછા જેવા ને તેવા થઈ જશો અને હાલ કરતાં વધારે જવાન દેખાશે.

જાઅફર—એ અખ્તરો કરવાની તમને મેહનત આપ્યા વિનાજ હું તમને પેગામ્બર દાખલ કબુલ રાખીશ.

આમ બોલી જાઅફર તે દીવાનાને છોડી ખલીફ આગળ આવી ઉભો અને સગળા બિનાથી તેને વાકેફ કીધો. ખલીફ હસતાં હસતાં બોલ્યો કે “અખ્તરો કરી જોયો હતો, તેમ નહિ કીધું તો પછી તને અનુભવ ક્યાંથી મળવાનો હતો ?

જાઅફર—જો કોઈને અખંતરો કરી અનુભવ મેળવવો હોય તો પેલો મિનારો અને દીવાનો બંને હાજર છે.

આ વાતો ચાલતી હતી એટલામાં કેટલાક દીવાનાઓ ખલીફ અને તેના સાથીઓની આસપાસ ફરી વળ્યા. એક બોલ્યો કે હું ખલીફ છું, અને તમને (ખલીફને) મારો વજર કરી સરોપાવ આપવા માંગું છું, માટે તમારો આ દર્વીશનો લેખાસ કહાડી નાખો. બીજો ધણી બદામનાં કોટલાંથી ભરેલી ટોપલી માથે ઉપાડી બોલ્યો કે મીઠાઈ વેચું છું.

એક સાવધ દિવાનો.

હવે ખલીફની પોતે દીવાનાઓનો અનુભવ મેળવવાની વારી આવી. તે એક નજદીકની કોટડી તરફ ચાલ્યો, કેજે બીજાઓ કરતાં લગભર મોટી હતી તથા અચ્છી આરાસ્તા કીધેલી હતી. તેમાં એક સોફા ઉપર એક જવાન માણસ બેઠેલો હતો, કેજે ખુબસુરત ચેહરાનો પાલુ ભારી ગમમાં હોય એવો જણાતો હતો, તેના હાથમાં કુરાન પકડેલી હતી.

ખલીફ તેને સલામ અલેકુમ કીધી અને પોતાની તરફ તૈનું ધ્યાન ખેંચ્યું. પછી પુછ્યું કે “અએ જવાન, તું તો તદન સાવધ જણાય છે, ત્યારે તું આ દીવાનાખાનાંમાં કેમ આવ્યો?”

પોતાને આ સલામ થતાંજ તે જવાને પોતાના હાથમાંની કેતાબ બંધ કીધી, પોતાની ચશમ નરમાશથી ખુશીને પેલા દર્વીશ તરફ નેચું, અને પછી જવાબ આપ્યો કે— “મારી જિંદગીનાં સવળાંજ કામો કાંઈ બાહોશીભરેલાં નથી. મને અહીં લાવવા માટે વપરાયેલી સત્તાને કમાર્જે વાપરવાનું મેં કારણ આપ્યું છે ખરું.

ખલીફ—તે કારણ તું મને ન હ જણાવે?

જવાબ—અએ. પાક દર્વીશ, તું જો ખલીફ હોત તો હું તને અહીં બેસવાની અજાઝ કરી તારી આગળ મારું દિલ ખાલી કરત. દરરોજ હું પરવરદેગાર આગળ અજાઝ ગુન્તરું છું કે તે સાહેબ નામદાર ખલીફને અહીં મોકલે. તે નામવરને બહેને બીજા કોઈ ધણી ઉપર વિશ્વાસ રાખી કામ લેવામાં સાર નથી. તું અહીં ખલીફના વડા વજર

જામચરના ગુરુસાના એક ભોગને જીએ છે. તેનાજ હુકમથી મને અહીં લાવ્યા છે, પણ જે કારણ સર લાવ્યા છે તે વાળખી છે. તોપણ હું જાહેર કરી શકીશ કે મને હજી સુધી અહીં ગોંધી રાખવાનો સખખ કાંઈ રહ્યો નથી. જે મજાદાનો ટેકો મને ન હોત તો હું તો મારાં દુખોના બોજ તણે અહીં ક્યારનો કચડાઈ ગયો હોત.

એક સાવધ માણસ કરે એવી આ વાતો સાંભળીને ખલીફને ઘણીજ અન્યયમી લાગી. તેણે જામચર અને મસરને પોતાની નજદીક બોલાવ્યા, અને પોતે જે કાંઈ સાંભળ્યું હતું તે તેમને કહી સંભળાવ્યું. વડા વજીરે પેલા જવાન માણસને બારીકાથી જોયો અને પછી ખલીફની ખાતરી કાઢી કે તેનાથી તેમજ તેની હેઠાયતાં હું તદ્દન અગ્નિ છું. આથી હારનની ખાહેશમાં આર વધારો થયો, અને પેલા કેદીની હકીકત સાંભળવાને તે વધારે આતુર બન્યો. તે તેની કાટડીમાં એક દર્શિના જેટલી છુટથી દાખલ થયો, અને તેની નજદીક જઈ બેઠો.

ખલીફ બોલ્યો—અય કમનસીબ જવાન, તું જાણે છે કે અમે દર્વીશ લોકો ઘણી છુટ ભોગવિયે છીએ; તેમાં ખાસ એ છે કે અમે મોટા મરતબાવાળા માણસોની નજદીક જઈ શકીએ છીએ, અને તેઓ આગળ સાચી વાતો જાહેર કરીએ છીએ. નામદાર ખલીફની હજીરમાં અમે વધારે સહેલાઈથી દાખલ થઈ શકીએ છીએ. વાસ્તે તું મારી આતુરતા ઉપર વિશ્વાસ રાખ; હું મારેથી બનશે એટલી તારી સેવા બજાવીશ. તું તારો કિસ્સો મારી આગળ જાહેર કરશે તો તે એક ડાહ્યા માણસ આગળ અને ખરા ધર્મી માણસ આગળ જાહેર કાઢેલો ગણાશે.

પેલા જવાને એક હાથ મારી, થોડો વાર મનમાં વિચાર કાઢ્યો, થોડાંક આંસુ ટપકાવ્યાં, અને પછી પોતાનું દાસ્તાન આ રીતે શરૂ કર્યું.

દાસ્તાનની શરૂઆત.

મારું નામ હાલેયલ્લા છે. મારો બાપ બગદાદના સોદાગરોનો શાહ છે. એક દિને તેણે શેહરના મોટા સોદાગરોને જમવા બોલાવ્યા, અને સર્વ જણ પોતાની જેડે પોતાના વડા બેટાને લેતા આવ્યા. ખાણું

ધણું તોડે હતું, જે પુરૂ થયા બાદ સધળા મેહમાનો પોતપોતાના બેટાઓને ધંધામાં નાખવા બાબે વાતો ચલાવવા લાગ્યા. એકે કહ્યું કે હું મારા બેટાને દેશાવર બાબે મોકલવાનો છું; બીજાએ કહ્યું કે હું તેને સોદાગરી બારકસ આપીને બીજા મુલકમાં રવાના કરનાર છું; ત્રીજાએ કહ્યું કે મેં તેને મારા ધંધાનું ફલાનું કામ સોંપ્યું છે. હુંકમાં કહું તો મારી ઉમરના સધળા સોદાગરજાદાઓને મેં જિંદગીમાં ગોઠવાઇ જતા જોયા. આ રીતની વાતો કરીને પછી સધળાંઓ છુટા પડ્યા.

તેઓના ગયા પછી મેં મારા પદરને કહ્યું કે જોકે હું બગદાદના સોદાગરોના શાહનો બેટો છું તે છતાં હુંજ એકલો સોદાગરીના પેશામાં દાખલ થયા વિના રહી ગયો છું. મારા પિતાજીએ મારી તકરારની સમ્મ્યાઈ કબૂલ રાખી, અને પછી મને કહ્યું કે શેહરના એક ભાગમાં મારે ગમે તે કિસ્મનો અસ્ખાબ અને માલ લઇને એક દુકાન ઉઠાડવી. મારી વળણ સોદાગર બનીને સ્વતંત્ર ધંધો કરવાની હતી માટે મારા બાપની સૂચના મેં કબૂલ રાખી, અને બીજેજ દિને ધરાન અને હિંદુસ્તાનનો ઉમદા અને ખેમુલો માલ લઇને મેં દુકાન ઉઠાડી. મારી મદદમાં સોદાગરીનાં કામના અનુભવી ગુલામો હતા, જેઓએ મારા ઉપર જરાણી તકલીફ પડવા દીધી નહિ.

આમો દહાડો બગદાદ શહેરના અગીર ઉમરાઓ અને માતમર લોકો સાથે વહેવાર પાડી તથા ઝોળખાણ કરીને સાંજે હું મારા બાપને ઘેર પાછો ફર્યો. આ રીતે દરરોજ મારો અનુભવ વધતો ગયો અને આ પેશા મને મનગમતો થઇ પડ્યો. મારા ધંધાનું કામ સાફ ચાલવા લાગ્યું, અને મારા પિતાજી વારંવાર મારી દુકાને આવી મને મળી જતા, અને ત્યાં આવતાં આહકોનો મેહમાર વંદન ખુશ થતા. દેશાવરો ખાતેથી જે મોટી વર્દીઓ આવતી તે મારી ઉપર મોકલી આપવાને તેઓ કદી ચુકતા નહિ, અને તેમ કરવાને તેમણે પોતાના કારભારીને હુકમ આપેલો હતો.

એમ ધંધાનું કામ ચાલતું હતું એટલામાં એક દહાડે હું મારાં આહકોને માલ આપવામાં રોકાયેલો હતો તે દરમિયાન બાહરથી અચ્ચા

દેખાવ સાથની બે ઝોરતો મારી દુકાન ઉપર આવી લાગી. બીજા આઠકોએ તેમની મર્યાદા કરીને તેમને દાખલ થવાની જગ્યા આપી. આ બેમાંની એક ઝોરતે પોતાનો ખુખો ઉઠાવી પોતાનો પુણ્યમના માહ-તાબ જેવો ચહેરો મારી નજરે પાડ્યો. તેઓ બંને એક સોદ્ધા ઉપર બેઠી, કીમતીમાં કીમતી કાપડ માંગ્યું, ભાવતાળ કીધા, અને રૂ. ૭૫૦૦ ની કીમતે તે ખરીદ કીધું. આથી મને રૂ. ૧૨૫૦ નો નફો થયો. કાપડ બાંધી આપ્યું, અને પેશા બેમાંની એક કેન્ને વડી બાતુ જણાતી હતી તેના હુકમથી આ માલ તેના ગુલામો ઉપાડી ચાલ્યા. એજ વખતે મેં કાપડની કીમત ગણી લેવા માટે હાથ લાંબો કીધો, પણ પેલી રૂપસુંદરી બોલી ઉઠી કે—“હાલેચલ્યા, હું આજે નાણું લાવતાં બૂલી ગઈ છું, પણ તેથી તું નાઉમેદ થતો ના. થોડા દિવસમાં હું પાછી આવીશ ત્યારે તારું નાણું લેતી આવીશ, અને તે વખતે આજ કરતાં વધારે કીમતનો માલ ખરીદ કરીશ.”

આ ઉપરથી તેણીની સાથવાળી બીજી ઝોરત બોલી ઉઠી કે “બાઈ સાહેબ, તમે શું એમ ધારો છો કે બગદાદના શાહનંદર જેવા માતબર સોદાગર કે જેને નામદાર ખલીફ પોતે પણ પીછાને છે તેનો બેટો શું તમારા જેવી એક દરબજીવાળી બાતુને આટલી નજીવી કીમત-તું કાપડ ધીરવામાં માન નહિ સમજશે?”

આ સ્ત્રીની આ વાતે તથા પેલી સ્ત્રીની ખુશસુરતીએ મારા ઉપર કરેલી અસર, તથા મારાં કુદ્રતી બીકણપણાંએ મને મારા માલની કીમત ફરીથી માંગતાં અટકાવ્યો, તેમજ તે બાઈતું નામ પુછી લેવાની પણ મારી હિમત ચાલી નહિ. તે બાતુ મને નમીને સજામ કરી ચાલી ગઈ, અને તેણીની પુઠે જઈ તે ક્યાં રહે છે તે બાણી લેવા માટે મારા ગુલામને મોકલવાની સામયેતી લીધા વિના હું તો દુકાનના દરવાજા આગળ સ્થિર થઈ ઉભોજ રહ્યો.

હું એકસો પડ્યો ત્યારે મારી બેવકુશી મને ફાટી ખાવા લાગી. મેં જે મૂર્ખાઈ કીધી હતી તેની તકસીર મારી આંખ આગળ ઉભી થઈ. મેં કાણુને માલ વેચ્યો? તેનું નામ શું—કામ શું? મારા બાપે મને

શિખામણુ દીધી હતી તે શું હું ભૂલી ગયો કે બગદાદ શહેર ઠગારાં લોકોથી ઉભાધ જાયછે, કે જેઓ કાંધપણુ દેખાવ અને કાંધપણુ જખાન ધારણુ કરી સોદાગરોને ઠગી જાય છે ? હવે મને પેલીઓની દરેક ચીજ શક ભરેલી જણાય;—પેલી ખુબસુરત નાજનીનની સુંદર આંખો પણ મને દગાભરેલી લાગી. મને લાગ્યું કે આજે હું આવડી મોટી રકમ ગુમાવી બેઠો હતો. હું ખીતો ખીતો મારા બાપને ધર ગયો, કેમકે જે કામ મારેથી બન્યું હતું તે માટે ઠપકા સિવાય બીજું કાંઈ મને મળનાર નથી એમ હું જાણતો હતો.

મારું આ સંકટ મારી માદરે તરત જોઈ લીધું. તેણીએ મારા બેદની વાત તાલમેલથી જાણી લીધી, અને પછી મને દિલાસો દેતાં કહ્યું કે “જે સોદાગર ટોટો ખમી શકે નહિ તે કદી નફો કરી શકે નહિ. દીકરા, તને જે ખોટ ગઈ છે તે મારી કને જે કાંઈ છે તેમાંથી ભરી તારા બાપને તું વાજખી હિસાબ બતાવજે.”

ખીજે દિને હું મારી દુકાને ગયો, એવી ઉમેદમાં કે પેલી સ્ત્રીઓ પાછી દેખાવ દેશે, પણ સાંજ પડી ત્યાં સુધી તેઓ આવી નહિ. ખીજા બે દહાડા એજ રીતે ગમ અને ઉદાસીમાં પસાર થયા. મારી દિલગીરી આ રીતે વધતી ગયલી જોઈ મારી માદરે મને ફરીથી દિલાસો દીધો અને ધીરજ આપી. તે બોલી કે—“દીકરા, જે કાંઈ બન્યું તેને તું કામતી ગણજે, કેમકે અનુભવ મળવેજ માણસ હાપણુ શિખે છે.”

પણ તે મેહરબાન માદરની સઘળી બલી બલી નસીહતોથી મારા ઉપર કશી રીડી અસર થઈ નહિ. બે સુંદર ચશ્મોએ મને ઠગ્યો તેની નામુસીનો ધા કશાથી રૂઝાયો નહિ.

શાદીની માંગણી—બેદની શુદ્ધિઆત.

અંતે ચોથે દિને પેલી અજાણી ઝોરત પાછી મારી દુકાને આવી અને પહેડી ઉપર નાણાંની થેલી મુકા.

“અય ખુબસુરત જવાન,” તે નાજનીન બોલી, “આ રહ્યાં તારાં નાણાં. મેહરબાની કરીને ગણી લે.”

આ રીતે એકાએક અને નહિ ધારેલી રીતે મારા પૈસા આવી મળેલા જોઈ મારી ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ, મારી ખીક અને ચિંતા છડી ગઈ, નવી જિંદગી ભોગવતો હોઈ એવું મને લાગ્યું. તેણીએ ખીજું કાપડ જોવા માંગ્યું, અને સોનાના ૩૦૦ સિક્કાની કીમત જોટલો માલ ખરીદ કરીધો. આ વખતે મને એટલો બધો વિશ્વાસ આવી ગયો કે હું તેણી માંગે તો બે હજાર સિક્કા જોટલો માલ ઉધાર વેચાતો આપું.

તેણીના ગયા પછી હું મારી માદરને જઈ મળ્યો, સઘળી બિનાથી તેણીને વાકેફ કરીધી, અને મારો ભારી હરખ જાહેર કરીધો. હવેજ મને તેણીની આગળા દિવસની શિખામણની સમ્યાઈ યાદ આવી કે “હિમત વિના ક્ષાયદો ન જડે.”

અય માનવંત દર્વીશ, મારી હકીકત તને મુખ્તેસરમાં કહીશ કે પેલી નાજનીન મારી દુકાને વારંવાર આવતી, અને જોટલાં નાણાં ખરી જાય તે કરતાં વધારે ને વધારે રકમનું કાપડ ખરીદ કરી જતી. એમ કરતાં તેના ઉપર મારા રૂ ૨૫૦૦૦ જોટલી રકમ ચહડી ગઈ, કેજે તેની ખરીદીથી મને થયલા તમામ નફા જોટલી હતી.

એમ કરતાં એક દહાડે સહવારે દુકાન ઉંઘાડીને હું તરતનોજ મારી જગા ઉપર જોઠો હતો એટલામાં એક ભુટી ઓરત આવી. તેને કાંઈ કાપડ જોઈતું હશે એમ સમજીને મેં તેને તે દેખાડવા માંગ્યું, પણ તે બોલી કે:—

“બેટા, મને કાપડ જોઈતું નથી. હું તો માલની ખરીદી કરતાં વધારે કીમતી કામને માટે અહીં આવી છું. જે બાનુ ઉપર તારા પચ્ચીશ હજાર રૂપિયા નિકળે છે તેના તરફથી હું તો આવી છું. તે રકમ હું કાંઈ આજે લાવી નથી, પણ હું તેણી તરફથી તને એમ કહેવા આવી છું કે બગદાદ શહેરના બીજા સોદાગરોમાં તને તેણીએ પોતાનો વેપારી પસંદ કરીધો છે તે એટલામાટે કે તેણી કાંઈ જુદાજ સજ્જની ખાતર તને બીજાઓ કરતાં વધારે પસંદ કરે છે. તે મારી બાનુ જેમ જવાન તેમ ખુશસુરત અને માતખર છે, અને તારી સાથે

શાદીના ગાંધી જોડાવાને આતુર છે. જો તું આમ કરવાને તૈયારીને અવલમાં જોઈ તથા વાતચીત કરીને પછી રાજી થાય તો તૈયારીને તારી તરફનાં પદ્ધતિ દાખલ તારી નિકળતી પચીશ હજાર રૂપિયાની રકમ ઉપરાંત ખીજી કશી રકમ જોઈતી નથી. જો આ શાદી બાબે તારી મજૂર ન હોય તો તારી રકમ એકદમ અદા કરવામાં આવશે. પણ તે આગમજ હું જે વાત કહું છું તે તારાં ધ્યાનમાં ઉતરે છે કે નહિ, અને તારી ખાહેશ શાદી કરવા માટે થાય છે કે કેમ, તે નક્કી કરવા માટે તારે મારી જોડે આવવું જોઈશે.”

પેલી ખુદી ઝોરત આ સખુનો બોલતી હતી તે વેળા મારાં દિલમાં એક અલ્પદિન ચિંગારી બેમાલુમ સળગવા માંડી હતી. અત્યાર સુધી હું પેલી ખુબસુરત બાતુ તરફ મોહબતની કશી પણ લાગણી ધરાવતો હતો નહિ; પણ હવે તે લાગણી ઓચિંતી જન્મ પામી અને એક લેહજામાં તેની આગ સળગી ઉઠી. તે બાતુના ચેહરા, આંખ, આવાજ, હોથ, કદ વગેરેની નાજુકી અને ખુબસુર્તી હવે એકઠાં મારી આંખ આગળ આવી ઉભાં. તે નાજનીન મારા ઉપર દિદા થઈ છે એમ પેલી ખુદીનાં મુખથી સાંભળીને મારાં દિલમાં તેણી માટેની મોહબત ઉરકેરાઈ, કેજે અત્યાર સુધી છુપી રહેલી હોવી જોઈશે.

મેં દુકાન બંધ કરવાનો હુકમ ગુલામોને આપ્યો, અને તેમને કહ્યું કે મારા દોસ્તો સાથે મોજ કરવા જઈ છું એમ મારાં માતપિતાને કહેજો. આ રીતે તેમને વિદાય કરીને હું પેલી ખુદી સાથે તેણી લઈ જાય ત્યાં જવાને તૈયારીની પુઠેપુઠે ચાલ્યો.

“મારા ઉપર આમ વિશ્વાસ મુક્યો છે તેનો તને કદી પસ્તાવો લાગશે નહિ,” તે ખુદી ચાલતાં ચાલતાં બોલી. “પણ તારો મારા ઉપર પૂરે ભરસો છે એમ બતાવી આપવા માટેની ખીજી સાબેલી મને જોઈશે. અગરજો મારી જવાન બાતુ તને મનપસંદ નહિ જણાય, જે ચર્ત તેણી કરવા માંગે તે તું કબૂલ નહિ રાખે, અને તેથી તમે બંને વચ્ચે જુલાઈ થાય, તો તારે તેણીનું નામ છુપ્યુંજ રાખવું જોઈશે—તેણી જેમ છે તેમ તેને ખુશ રહેવા દેવી જોઈશે—એમ તું લાવકીની ખાતર

કબૂલ કરશેજ. વળી જે મકાનમાં હું તને લઈ જઈ છું તે તું પાછલથી નહિ પીછાને એટલામાટે તારી આંખે મને પાટા બાંધવા દેશે.”

મેં આ શર્ત ખુશીથી કબૂલ રાખી, અને એક ઝરખા નીચે લઈ જઈને તેણીએ મારી આંખે રેશમી રમાલ વડે મજબૂત પાટો બાંધ્યો; પછી ત્રણ ચાર મરતએ ગોળ ચક્રી ખાવા મને કહ્યું, જેમ કીધા બાદ તે મારો હાથ પકડીને મને આગળ લઈ ચાલી. આમ પાંચેક કલાક ચાલ્યા બાદ અમો એકદમ ઉભાં રહી ગયાં. મારે કાને દરવાજા ઠોકાવાનો સાદ પડ્યો, પછી તે ઉઘડ્યો, અમો દાખલ થયાં, અને તે તરત બંધ થઈ ગયો.

અંદર દાખલ થયા પછી થોડેજ વારે મારી આંખે બાંધેલો રમાલ છોડી નાખવામાં આવ્યો, અને મને એ ગુલામ છોડીઓની સંભાળમાં આપ્યો, જેઓ પોતે ખુબસુરત ચેહરાની અને કીમતી પોશાક પહેરેલી હતી. તેઓ મને લઈને સાત દરવાજાઓમાંથી પસાર થઈ, અને છેલ્લે દરવાજા ખીજી ચોદ બાંદીઓએ મને પોતાના સ્વાધીનમાં લીધો. તેઓ વળી પેલી આગળીઓ કરતાં વધારે ખુબસુરત અને વધારે બપકાદાર લેખાસમાં સજ્જ થયેલી હતી. હવે હું એક એવાં દીવાનખાનાંમાં દાખલ થયો કે જ્યાં સઘળો સંજેમરમરનો, હીરા મોતીનો, કીમતી સોનેરી ઠાઠ હતો. જોકે મને આ સઘળું ખ્યાલ જોતો હોઈ એવું લાગ્યું, તોપણ મારી આંખ ખુલ્લી હતી.

અહીં મને એસાડીને પેલી ખુદી ઓરત મને છોડી ગઈ, પણ પછી તરત પાછી ફરી અને તેની જોડે એક ગુલામ ખાણાંનો સુફરો લઈને આવ્યો. એક સોનાના ખાનચામાં ગોઠવેલી સ્વાદિષ્ટ વાણીઓ હું આપતો હતો એટલામાં તે ખુદિયાએ મારા નિકળતા દશ હજાર સિક્કા ટેબલ ઉપર ગણીને ગોઠવ્યા. તે બોલી કે :—

“આ રહી તારી રકમ. મારી ખાતુ હજી આવી નથી તેથી મમરાતો ના. ધારા મુજબ અને નીતિના કાયદા મુજબ શાદીનો કયાલો નક્કી થયા વિના તમો બંનેએ એક ખીજનો ચેહરો જોવો જોઈતો નથી.”

આમ તેણી બોલતી હતી એટલામાં કાજી આવી લાગ્યો, જેની સાથે ખીજા દશ માણસો હતા. તેને સલામ કરવા હું ઉઠી ઉભો થયો, અને તેજ વેળા બુદ્ધિયાએ તેને આ મુજબ કહ્યું :—“જે જવાન ખાનુ આ સોદાગર સાથે શાદીના ગાંઠથી જોડાવાની છે તેણીએ તમને પોતાના વાલી પસંદ કીધા છે. એ અધિકાર કબૂલ રાખવાને તમે રાજી છો કે નહિ?”

કાજીએ જવાબ દીધો કે એમ કરવામાં હું પોતાને મોટું માન મળેલું સમજું છું. પછી તેણે કબૂલો લખી કાઢડ્યો, અને પોતે જેમને સાથે લાગ્યો હતો તેમની સાક્ષી દાખલ સહી લીધી. પછી તેઓ સઘળા પેટ ભરીને જમ્યા, અને કાજીને એક કીમતી પોશાક તથા ૩૦૦ સીકપિનનું ધનામ આપવામાં આવ્યું. આ લઈને કાજી સાહેબે પેલી જવાન ખાનુનો ઉપકાર માની ત્યાંથી રૂખ્સત લીધી.

આટલો વખત સુધી મેં જે કાંઈ જોયું તેથી મને એટલી બધી તો અચરતી ઉપજી કે કાજી ગયો ત્યારે તેની પુઠે મેં પોતેથી જવાની ખાહેશ કીધી, અને મારાં નાણાં ટેબલ ઉપર મુકેલાં હતાં તે ઉપાડી લેવાનો ખિયાલ પણ કીધો નહિ. પણ પેલી બુદ્ધિએ મને આલી જતો અટકાવી પાછો બેસાડ્યો. તે બોલી :—

“દીવાનો છે કે શું? કબૂલો થયો કે હવે શાદી થવાની. હવે ડાહ્યો થા અને રાત પડે ત્યાં સુધી થોમ, કે જ્યારે સઘળી ક્રિયા સંપૂર્ણ થશે.”

રાત પડી ત્યાંસુધી હું આ દીવાનખાનામાં તરેહવાર વિચારોનો ભોગ થતો રહ્યો. હું અહીં તહીં ફર્યો, જે જોઈતું તે પેલી બાંદીઓ કનેથી માંગતો અને તેઓ મારો પડયો બોલ ઉપાડી લેતી. હવે પાછું ભોજન આવ્યું, અને સાથે મધમધતો ઉચો શરાબ પણ આવ્યો. પણ મેં એ સર્વને હાથ લગાડ્યો નહિ. મારી ધશરત ઉપરથી એ સઘળું ઉપાડી લઈ જવામાં આવ્યા બાદ પેલી બુદ્ધિ મને સ્નાન કરવા લઈ ગઈ. આઠ ગુલામોએ મને સારી પેઠે યોળીને નહવાડ્યો, અને નામવર ખસીકના જેટલું આદરમાન આપ્યું. હેજમાંથી હું બાહર

આવ્યો ત્યારે વીશ ખુબસુરત બાંદીઓએ મને આવકાર દીધો, જેઓમાંની કોઈના હાથમાં બળતી મશાલ હતી, કોઈના હાથમાં ખુશબોઈ હતી. અને તેઓ સઘળી ઝકઝકતા પોશાકમાં હતી.

વીશ બાંદીઓ હવે આગળ ચાલી અને મને પોતાની સંગાથે એક બહુજ અચ્છી રીતે આરાસ્તા કરેલાં દીવાનખાનાંમાં લઈ ગઈ, તથા સોનાની ચાદર પાંચરેલા એક સોફા ઉપર બેસાડ્યો. હવે ગાણું શુરૂ થયું અને મને તેથી ઘણી ખુશી પેદા થઈ તથા મારું ઘણું દુખ તથા વેહમ હું ભૂલી ગયો.

પણ આ કાંઈ શાદી માટેનો ઝોરડો હતો નહિ. તે તો હજી બાકી હતો, જ્યાં મને લઈ જવાની પેલી બાંદીઓએ અર્જ કરીયા. હું તરત ઉઠ્યો, અને તેજ વખતે એક મોટો દરવાજો ઉઘડ્યો. તે દરવાજામાંથી બીજી વીશ ગુલામડીઓ સાથે મને પોતાના ખર્ચિદ દાખલ પસંદ કરનાર રૂપમુંદરીને મેં મારી સામે આવતી દીડી. તેણીની ખુબસુરતી જોતાંજ હું તો છક થઈ ગયો. હું તરત સાવધ થયો, અને અમો બંનેનાં સામસામે મળેલાં સરઘસો ભેગાં થઈને હવે એક જુદાંજ દીવાનખાનાં તરફ ચાલ્યાં, અને ત્યાં દાખલ થઈ અમો બંને એકજ સોફા ઉપર બેઠાં. અહીં પેલી ખુશીયાએ પાકો દેખાવ દીધો. તેણીની સાથે ચાર ગુલામો હતા, જેઓ અમારે મટે સોનાના ખાનયામાં મુખરવાદિયાં, મીઠાઈ, ફળ વગેરે લાવ્યા હતા. આમાય જ સારાં સારાં હતાં તે લઈને અમે એક બીજાને નજર ફાંપ્યા, અને આમ મોં મીઠું થયા બાદ ગુલામો પાછા ફર્યા, અને અમો બંને ત્યાં એકલાં રહી ગયાં.

આ વખતે મારો જીવ ધુજતો હોય એમ મને જણાયું. મારાં મનની માથુકોને મારી પાસે એકલી બેઠેલી જરતાંજ મને ધુજરી છુટી. તેણીએ મારો હાથ પકડ્યો અને તેમ કરીને મન દિમત આપી. પછી તે માફર આ રીતે બોલી—

“હાલેયદ્યા, જે દિને હું એક નવાઈ દાખલ તારી દુકાને કાપડ ખરીદ કરવા આવી હતી તે દિવસનું તારા ઉપર મારું દિલ હોડવું થયું છે. તેજ કારણસર હું ફરી ફરીથી તારી દુકાને આવ્યા કરીશી

હતી. આપણુ વચ્ચે જે થોડોક સંબંધ પડ્યો તે ઉપરથી તારૂં દિલ પીછાની લેવાની અને તારૂં મન જાણી લેવાની મને તક મળી. મને તું એટલો બધો ગમ્યો કે મેં તારી સાથે શાદીની ગાંઠથી જોડાઈ સુખી થવાનો ઠરાવ કીધો. તું આજ સુધી છુટો અને તારા જનનો ઘણી હતો. હવે મારી સાથે જોડાવાથી તારૂં તે છુટાપણું રહેવાનું નથી, તેનો તને અફસોસ છુટશે. કેમ, ખરૂં કે નહિ ?”

મેં જવાબ દીધો:— “ બાનુ, જે વખતે મેં તમને પહેલાં દીઠાં તે પળથીજ મારાં દિલમાં મોહબતની ચિંગારીએ ધર કીધું હતું. તમને જ્યારેથી હું જોતો ત્યારે મને એક તરફથી દુખની અને બીજી તરફથી ખુશીની લાગણી થયા વિના રહેતી નહિ. હું તો તમને દરરોજ જોવાની ઉમેદ બાંધી બેસતો, અને તમારીજ વહાલી મૂર્તિ મારી આંખ આગળ સદા ઉઠી ઉભી થતી. પણ તમને મારી મોહબત જાહેર કરવાથી હું ડરતો હતો. પાછલથી જ્યારે તમેજ એ મોહબતનો પાછો જવાબ મને કહેવાડ્યો ત્યારે આજે હું કસમ ખાઈ કહું છું કે તમે તરફના મારા પ્યારની હદ નથી, અને મારાં છુટાપણાંનો ભોગ આપવામાં મને અફસોસ નથી, કાંએકે આજથી તમારી ખાતર મારી જિંદગી કુર્બાન કરવાને હું બંધાઉં છું.”

આ સખુનો સાંભળીને તે માથુક પાછું ખેંચી:— “ હાલેયદ્યા, તારાં સુખમાંથી સાચાજ સખુનો નિકળ્યા છે. તારી જિંદગી મારાં સુખને માટે જરૂરની છે, વાસ્તે તું તે ખરબાદ કરીશ નહિ. હવે જે આપણુ આપણી જિંદગી સુધી એકબીજાં સાથે જોડવાનાં હોય ત્યારે તો હું મારૂં દિલ તને આપવાને ચોક્કસ શર્તથીજ રાજી થઈશ. તરત વેળા મારૂં નામ અને ખાનદાન તારેથી મારે છુપ્યાં રાખવાં જોઈશે. તે જાહેર કરવાના અને તને મારા ખાવિંદ દાખલ જાણીતો કરવાના ઇલાજે હું લઉં છું તેમાં હું ફતેહ પામું ત્યાંસુધી તારે તે પુછવાની હદ લેવી નહિ, આ મારા મેહલમાં કોઈથી પણ તે જાણી લેવાની તમનીજ કરવી નહિ, અને બીજું એ કે આ મારાં

મકાનનો દરવાજા વરસમાં એકજ વખત ઉઘડશે, વાસ્તે તે આગમજ તારે અહીંથી જવાની દરખાસ્ત કરવી નહિ.”

મેં આ સઘળી શર્ત કબૂલ રાખી. મેં જોયું કે એમાં કાંઈ દમ નથી, તેથી મેં કહ્યું કે “હું તું માહબૂબનું નામ ઠામ જાણવાની ઉતાવળ કરીશ નહિ, અને અહીંથી બાહર જવા માંગીશ નહિ.”

“જરા સખર એખિતયાર કર.” મને ઉતાવળે જવાબ આપતો જોઈ તે શુલરખસાર બોલી. “હજુ વધારે કઠણ શર્ત કહેવાની રહેલી છે. હું મારું દિલ તને અપેલુ કરું છું તેમ તારે પણ તારો તમામ પ્યાર મારે માટેજ રાખવો જોઈયે. મારી બાંદીઓ તારી નોકરીમાં સદા હાજર રહેશે; તારો હુકમ માથે ચઢાવશે; પણ તારે કામકાજ સિવાય બીજા કાંઈ પણ સખબની ખાતર તેઓ સાથે એક હર્ફ પણ બોલવો નહિ. જો એક પણ બાંદી સાથે જરા પણ છુટ લેતો તું જાણશે તો પછી મારો મિજાજ હાથમાં રહેશે નહિ. મને અદેખાઈ લાગશે અને તું મારા ગુસ્સાનો ભોગ થઈ પડશે.”

“અય માહતાબ,” હું ઈતેજારીથી અને ગુસ્સાથી બોલ્યો, “તું ખાતેરી રાખજે કે હું કોઈથી જાતનું અલુધટ કામ કરી તારા જીવને જરાથી રંજા કરીશ નહિ. તને નાખુશ કર્યા આગમજ હું પોતેજ મરી જઈશ તે સત માનજે. પણ હું બેશક છું કે એવું કદીપણ બનશેજ નહિ.”

મારાં બોળાં દિલથી ઉત્પન્ન થયેલા આ ખાલેસ સખુનો સાંભળીને તે મારી ઓરત થનારી બાતુ તડતડ આંસુ ખેરવી રડવા લાગી. પણ પછી પોતાની પૂર ખાતરી થયેલી જોઈને તેણી બોલી કે “હાલેયલ્યા, હવે આપણુ શાદીના ગાંઠથી જોડાઈને સુખી થઈશું. જો તેં મારી આ શર્ત કબૂલ રાખવામાં જરાથી આનાકાની કરી હોત તો મારાં સુખનું તકાળ શેવટ આવત, અને તારી ઓરત થવાને બદલે હું તલ્લાક લઈ સદાની તારેથી જુદી પડત.”

શાદી પછીના બનાવો.

આ રીતે અમારી શાદી થઇ. મેં તેણીને મારી ઝોરત બનાવી અને અમે અરસપરસના સુખમાં એક પખવાડિયું ગુળર્યું. એટલા દિવસ સુધી મને આસપાસની દુનિયાનો કશો ખિયાલ આવ્યોજ નહિ. મારી માહબૂબ તેજ મારી દુનિયા હું સમજ્યો. પણ હવે મને મારાં માત-પિતા સૌથી પહેલાં યાદ આવ્યાં. તેમને મળવાની ઉમેદ મારાં દિલમાં પેદા થઇ. તે બીચારાંઓ મારી ગેરહાજરીથી કેટલાં મુઝાતાં અને દુખી થતાં હશે તેનો મને હવેજ વિચાર આવ્યો. હું દિલગીરીમાં દુખતો થયો. મને વારંવાર આ વિચાર આવતો અને ગમ પેદા થતો. હું છુપો રહતો, અને માઈં દુખ મારાં મુખ ઉપર પ્રગટી નિકળતું. મારી અબ્બણી ઝોરતે એ સઘળું પોતાની ચાલાક નજરે જોઇ લીધું. તેણે કારણ પુછ્યું અને મેં કારણ જણાવ્યું.

આથી તે દિલગીર જણાઇ નહિ. તે બોલી કે “માતપિતા તરફની તારી આ લાગણી જોઇ હું ખુશ છું. તારી ખાતર તારાં માતપિતાને હું પણ ચાહું છું. તું તારાં માખાપને મળવા જ—તેઓ સાથ એક હકતો ખુશીમાં ગુજર—તારો ધંધો પણ પાછો ચાલુ કર. આથી આપણી શાદીની વાત છુપી રહેશે, કે જેને છુપી રાખવાની હજી જરૂર છે. તું થોડા દિવસ આમ જઇ આવશે તો પાછલથી આમ વારંવાર હાજર અને ગેરહાજર રહેવાનાં કામમાં તને મદદ થશે, અને આપણી શાદી બાબે કોઈનાં મનમાં શક સુખેહ પેદા થશે નહિ. તારી લાયકી, ઇમાનદારી અને બીજા ઉત્તમ ગુણોથી તું પંકાઇ જશે તો તે આપણને બિવિષમાં કોઇ દિવસ કામનું થઇ પડશે. આપણુ એવા ખલીફનાં રાજ્યમાં વસિયે છિયે કે જેના જાસુસો સઘળે ફરી વળેલા છે અને જે પોતે પણ પોતાના કાનનો ધણોજ સારો ઉપયોગ કરી શકે છે. વાસ્તે તું જા, અને તારી સંગાથે માઈં ખાલેસ દિલ પણ લેતો જા. તે તારી સાથેજ રહેશે. જે તે તારી આંખે દેખી શકાતું હોય તો તું તેને તારી આસપાસ પાંખ ફેરડવી ઉડ્યા કરતું જશે. વળી આપણી વિશ્વાસુ બુદ્ધિયા મારફતે તને હું મારી ખબર કરતી રહીશ અને તારી ખબર મેળવતી રહીશ.”

આ સઘળી શિખામણુ દધને છેલ્લે મારી ઓરત આમણુ બોલી કે
 “આપણી શાદીની વાત તારાં માતપિતાથી છુપી રાખી શકાય એવી
 નથી, વાસ્તે તે કેવળ છુપી રાખવાના કસમ આપીને તું તેમને
 વાકેફ કરજે.”

આ રીતે અમે વચ્ચે વાતચીત ચાલતાં રાત પડી ચુકી હતી.
 મારી ઓરતના ફરમાવ્યાથી પેલી બુઢિયાએ હવે મારી આંખે પાટા
 બાંધ્યા, અને મહેલમાં આવવા આગમજ જે ઝરખા નીચે તેણીએ
 પહેલા પાટા બાંધ્યા હતા ત્યાં મને લાવીને આ બીજા પાટા છોડી
 નાખ્યા. આ રીતે છુટો થઇને હું મારી ઉલટ સાથ મારે ઘેર જવા
 માટે ઉતાવળે કદમે આગળ વધ્યો. ત્યાં દાખલ થાઉં તે આગમજ
 અમારી પાડોશમાં વસતી એક બાઇએ મને ઓળખ્યો. તે બોલી :—

“હાલેચલ્યા કે ? અરે દીકરા, તું એકદમ તારી માની નજરે
 થઇતો રખે. તું થોડો વાર મારાં મકાનમાં આવી વિસામો લે, અને
 મારો ખાવિંદ જમ તારાં માતપિતાને તારા આવ્યાની ખબર આપશે.
 તું જાણતો નથી કે તારા જેવ થવાથી તારી મા બીચારી કેવી દુખી
 થઇ છે. હવે તું એકદમ નજરે પડશે તો તે હરખથી મરીજ જશે.”

મેં આ બાઇનું કહ્યું કબુલ રાખ્યું અને તેનાં મકાનમાં જમ બેઠો.
 અને બેસાડીને તેણીએ ઠપકો દીધો કે આ રીતે કોઇ પોતાનાં મા
 બાપને છેતરીને જાય ? આટલા દાહડા તું ક્યાં હતો, બેટા ?”

મને એક વાત છુપાવવી હતી અને તેથી અનેક જુઠાણાં કહેવાં
 પડ્યાં. મેં ખુલાસો કરીધો કે એક જણુ મારાં નાણાં ધાલીને નાસી
 ગયો હતો તેને પકડવા માટે હું તો બલસોરે ગયો હતો, ત્યાં મને
 નહિ ધારેલા દહાડા લાગ્યા. મેં બેપિયો મોકલ્યો હતો તે કેમ કરી
 અંબર આપવા આવી પુગ્યો નાહ ?”

આ બધી પોકલ વાત હતી, તોપણ પેલી બોળી બાઇએ તો તે
 ખરીજ માની. તે બીચારીએ મારા સંબંધી સઘળી વાતોથી મને

વાકેફ કરતાં કહ્યું કે—“ બેટા, આપું શેહર તને તો મરી ગયલો માને છે, અને ગધ કાલેજ તારી મૈયત કહાડી તને દફન કરવાની ક્રિયા થઇ છે. તું બલસોરે જવાની વાતો કરે છે, પણ તારાં માણસોએ તો તારાં માતપિતાને એવી ખબર આપી હતી કે તું તો દોસ્તદારો સાથે વાડી-એ મોજ કરવા ગયો છે. આ ઉપરથી એક બે દહાડા સુધી તો તારે વારતે સૌને ધીરજ રહી, પણ ત્રીજે દહાડે બધાં ગભરાયાં. શેહરના સર્વ સોદાગરો ભેગા મળ્યા અને તારે થકી વાડીએ વાડી શોધ ચલાવી અને ચોતરફ માણસો દોડાવ્યાં. જ્યારે તારો પત્તો મળ્યોજ નહિ અને તું કેથે જણાયોજ નહિ ત્યારે અંતે એમ ધારવામાં આવ્યું કે તું કોઇના હાથ પર ઠગાઇને જીવ ખોઇ બેઠો હશે. તારાં માદર પદરે પોશાક ચાક કાઢો, બાલ પીખ્યા, શોક પાળ્યો, તારો જનાજો કહાડ્યો અને સૌ પુષ્કળ રડ્યાં.”

આ સઘળું સાંભળીને હું ધણોજ બેચેન થયો. પણ શું કરું ? ભૂલ મારીજ હતી. તકસીર મેંજ કાઢી હતી તેની સજા મારે ભોગુ વવીજ જોઇયે. પેલી બલી ચોરત વાત પુરી કરી રહી કે તેનો ખાવિંદ મને બોલાવવા આવ્યો, અને તેની સાથે હું મારાં આપિકાં ઘરમાં દાખલ થયો, જ્યાં મને જોઇને મારી મા તો ખુશીથી હર્ષ ઘેલી થઇ ગઇ, અને મારા પિતાજીની ખુશહાલીનો તો પાર રહ્યો નહિ. અને મારી બલસોરે જવાની જીડી વાતથી તો તે ખીચારા ઉપર ધણીજ સારી અસર થઇ. “અરે બેટા, તું બલસોરે ગયલો કે ? ત્યાં જવાની આટલી બધી જોહમત, રંજ અને ભય આગળ તારાં નાણાં ખાઈને નાસી જનારનો ગુનાહ શી ખિસાતમાં ?”

મારા પિતાજીના આ સખુનોના જવાબમાં મેં બલસોરાની બનાવટને ચાલુજ રાખી. હું બોલ્યો—“અય પિદર, બલસોરાનો આપણો આડતિયો દીવાળું ડુંકરે કે કેમ તે હું જાણતો નથી. પણ તેની કનેથી જે કામતી હીરા હું ખેંચી લાવ્યો છું તેથી આપણાં નાણાંનો અવેજ વળી રહેશે એમ હું ધારું છું. જીઓની પિતાજી, આ નંગ તમારી પાંધડીમાં ધણું શોભશે; આ ખીજી અને ત્રીજી તમારી શમશીર અને કટારીની

મૂઠમાં બિરાજશે; અને આ બાંગડી મારાં વહાલાં માતાજીના હાથને સંલગ્નગારશે.” આમ કહીને મેં થોડાંક નંગો અને દાગીના કહાડી મારા આપની આગળ ખુલ્લા મુક્યા.

આથી તેઓ મને ફરીથી બેટયાં—મને ફરી ફરીથી બગલગીરી કીધી, અને મને પાછો ફરેલો જાણીને ભેગાં મળેલાં ખેશીઓએ મને ફરી ફરીથી ગોદમાં દાખ્યો. સહ્યે ગમ અને શોક છોડી દીધો; દિલગીરી દેઈ થઈ અને ખુશહાલીએ તેની જગા લીધી. ખુશીનું ગાણું શુર થયું—રોશનીથી ઘર અને મોહલ્લા પ્રકાશિત થયા—અને દોસ્તો અને ખેશીઓ ક્રિયાકૃત ખાવા આવ્યાં. આ રીતે તે રાત પસાર થઈ.

બીજે દિને મેં બલસોરાની વાતનું ખોટાઈ કહી મારી શાદીની ખરી હકીકતથી મારાં માતૃપિતાને જાણીતાં કરવાની જરૂર જોઈ. મેં તેમને ખુશહાલ જોઈને એ વાત માંડીને કહી, અને શેવટે અર્જ ગુજારી કે આ હકીકત તરતવેળા છુપીજ રાખવી. મારી વાતથી તેઓ ધ્રુણાંજ અચરત થયાં અને જે ઝવેરાતો મને મારી વહાલી ઓરતે બેટ દાખલ આપી મોકલ્યો હતો તે જોઈને તેઓએ મારી શાદીની વાત ખરી માની.

“ત્યારે તું કોઈ જીનની શાહજાદી સાથે પરણ્યો છે કે?” મારી માએ સવાલ પુછ્યો. ત્યારે મારા પિતા બોલ્યા કે “આ કિસમનાં લગ્ન શાજીની હાજરી વિના થઈ શકે છે ખરાં.” હવે થયું તે તો થયું; શું કરવું તેની આ બેઠને સમજ પડી નહિ. પણ તેઓએ મને જે થયું તેથી સુખી દીઠો, અને મારાં સુખથી તેઓ સંતોષ પામ્યાં.

બીજે દિને મારાં આ વહાલાં મામાપની રજા મેળવીને મેં મારી દુકાન પાછી ખુલી. તેઓ આથી વધારે ખુશી થયાં, એમ સમજીને કે હું દોલતમંદ થયો ખરો. પણ મેં ઉદ્યોગ છોડ્યો નથી. મને પાછો ફરેલો જોઈને મારી દુકાનવાળા પાડોશી ખુશ ખુશ થઈ ગયા. હું હવે બહુ સુખી જીવથી મારો પેશો ચલાવવા લાગ્યો, કેમકે હવે મને નફાનો લોભ રહ્યો હતો નહિ. આ રીતે એક હજારની મુદત ગુજરી

ગામ, ત્યારે મેં મારા બાપને ચેતાવ્યો કે હવે મારે પાછું ફરવું જોઈશે. તેણે મારે બહુલે કામ કરવા એક અનુભવી માણસ રાખ્યો, અને હું બાહરે ગામ કામે જનાર છું એમ લોકોમાં જાહેર કીધું.

એક હફતો પુરે થયા બાદ સાંજે પેલી બુઢિયા મારી દુકાને આવીને મને કહેવા લાગી કે મારી બાપુ ઇંતેજરીથી વાટ જુએ છે. હું પણ ઇંતેજર હતો માટે તેની પુઠે ચાલ્યો ગયો, અને આગળની માફક મારી આંખે પાટા બાંધીને મને મેહલમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. પહેલેજ દરવાજે મારી મોહરદાર મને આવી મળી અને પાટા છોડી નાખી મને ભેટી.

એક પખવાડિયું મેં અહીં દરેક જાતનાં સુખમાં ગુજાર્યું, અને પછી એક વાર ફરીને મારાં માતપિતાને મળવા જવાને હું તૈયાર થયો. તેઓ મને જોઈ ખુશ થયાં અને ૭ મે દહાડે સાંજે પાછો પેલી બુઢિયા સાથે મારાં આ દુનિયાનાં બેહસ્ત તરફ ચાલ્યો, કે જ્યાં મારી દુરી વસતી હતી.

આ રીતે ચાલ્યા કરતું હતું, અને અમે બંને આ ગોઠવણથી ખુશ હતાં. મારી ગેરહાજરીમાં મારી ઝોરત પોતાની બાંદીઓ સાથે ગાણું ગાતી અથવા વાજાં વગાડી વખત પસાર કરતી હતી.

દુખની શુદ્ધઆત—એક ઘાતકી બોસ્સાની કહાણી.

એક દિને મારી ગેરહાજરીમાં મારી ઝોરત અને તેની સાહેલીઓ મારી ખુબીનું ગાણું ગાતી અને અમારી મોહબતનાં કવેત બોલતી હતી, એટલામાં જલ્દીયા નામની બાંદી જેના હાથમાં વાજાં હતું તે તેણીએ મારી વફાદારીનાં કવેતો ગવાયા લાગતાંજ ફેંકી દીધું અને પાછું ઉપાડી લીધું નહિ. મારી ઝોરતે તેને તે પાછું ઉપાડવા કહ્યું, પણ તેણીએ તેમ કીધું નહિ, અને બોલી કે—“મદોં ધમાનદાર નથી; તેઓની વફાદારીનું ગાણું મારે ગાવું નથી.” વળી તે પાછું બોલી કે—“હાલેચલ્યા ઘણો લાયક મદ છે, તે બેશક મારી બાપુને

દિક્ષોજ્ઞનથી ચાહે છે, પણ તું બાતુના જેવો પ્રેમ તેનો હોય એમ હું માનતી નથી. બીજા મદોં જેવાજ વક્ષાદાર તેનેથી જાણવો. તમને ખાતરી જોઈતી હશે તો માંગશો ત્યારે હું આપીશ.”

મારી વિશ્વના આ નીચ અને જુઠા સખુનોથી મારી ઝોરતની અદેખાઈ ઉસ્કરાઈ. તેણી એ બાબતમાં કશું બોલી નહિ, અને મારો બચાવ કરવાની તક પણ તેણીએ મને આપી નહિ. હું મારાં માતપિતાને ઘરથી જ્યારે પાછો ફર્યો ત્યારે તેણીએ મને હંમેશના જેવાજ ચાહથી આવકાર દીધો. જો આ વેળાએ તેણીએ મને ધુણ્યું હોત, મારી વક્ષાદારી ઉપર શક નાખનારને બોલાવી સાબેતી માંગી હોત, તો હું મારો બચાવ કરીને તે બદ ગુલામડી જાલીખાને ઘટતી સજા કરાવી શકત. પણ મારાં નસીબમાં મારી પરણેલી જિંદગીનું વધુ સુખ હશેજ નહિ તેથી એવું કાંઈ બન્યુંજ નાહ.

ત્યારબાદ ઠરાવેલી મુદતે હું પાછો મારે ઘેર ગયો, અને હકતો પુરો થવાની સાંજે પેલી જુદી ઝોરતની વાટ જોતો દુકાન ઉપર બેઠો હતો. હજુ સાંજ પડવાને થોડાક વિલંબ હતો એટલામાં સરકારી બાંગી હીરા જડેલી ધુપદાની વેચવાનો પોકાર મારતો સંભળાયો. મેં તેને બોલાવી પુછવાથી તે બોલ્યો કે પેલી બાબુએ ઉભેલી ઝોરતની એ ધુપદાની છે. મારા કહેવાથી બાંગી એક ખુબસુરત નાજનીનને બોલાવી લાવ્યો, જેણીએ તે નંગ તેના હાથમાંથી લઈ તેને કાંઈ રકમ આપી રજા આપી અને પછી પોતે મારી આગળ આવી. મેં તે ધુપદાની ખરીદ કરવાની મર્જ બતાવી અને તેનાં નાણાં આપવા માંગ્યાં. પણ તે માફ નામ દઈને બોલી કે—“જ્યારે આ નંગ તમને ગમે છે ત્યારે તો તે તમારુંજ સમજજો. એના બદલામાં મને કાંઈ જોઈતું નથી.” મેં એ જિનસ મુક્ત કબૂલ રાખવાની ના પાડી, ત્યારે આ સ્ત્રી આ રીતની વાતો કરવા લાગી—

“ઘણો વખત થયો હું તમારી દુકાને આવું છું, પણ અફસોસ કે તમે મને જોતા નથી. તમારો ચહેરો અને રીતભાવ મને બહુ

ભાવે છે. આ ચીજ તમને ગમે છે તો તે તમને ભેટ આપવાની મને આ તક મળી છે તેથી હું પોતાને ધણીજ ભાગ્યશાલી સમજું છું. તમે તેનું દામ આપવા માંગો છો, પણ સોનું રૂપું મને જોઈતું નથી. મને તો મોહબત જોઈયે છે. તે વિના મને ઉંઘ કે સુખ નથી. મારા તરફ ધાતકી થતા ના. મારા તરફ મીઠી નજર રાખશે તેથી તમને નકાર લાગવાનું નથી; કેમકે જોદાના કસમથી કહું છું કે હું ખાનદાની ઝોરત છું. પણ જો મારો તમો તુચ્છકારજ કરનાર હો તો બસ મને એક બોરસો લેવા દેઓ—અને આ જિનસનો એટલોજ બદલો હું પુરતો ગણીશ.”

આ શોખાઈભરેલા નીચ સખુનો સાંભળી મને શરસો ઉપજ્યો. હું બોલ્યો કે—“એમ કાંઈ બને નહિ: તમારું દામ લેઓ, નહિ તો આ રહ્યું તમારું નંગ.”

“મોહબતને ખાતર જે મરતી હોય તેને દામ શાનું જોઈયે ? હું આ ઝવાહિર અહીં વેચવા માટે નહિ પણ તમને આપી દેવા માટેજ લાવી છું. હું માગું છું તે કીમતે તમે એને ખરીદ કરો અને મારી જિંદગી બચાવો.”

આ સખુનો એટલા તો કરગરીને તે ઝોરત બોલી કે મને તેની દયા આવી. અય પવિત્ર દર્વીશ, હું મારી નબળાઈ તારી આગળ કબૂલ કરું છું. પેલી પાછલથી માલુમ પડેલી બદકાર ઝોરતના તારીફના સખુનો અને મારે માટે બળી મરવાની વાતો સાંભળીને માફ દિલ પિગળ્યું. તે બાધ કેવી હતી તે પણ હું જાણી શક્યો નહિ, કેમ કે તેણીએ બુર્ખો નાખેલો હતો. હું દુકાનના એક અંધારા ભાગમાં ગયો અને તેણી મારી પુઠે આવી. મેં મારો ગાલ તેની આગળ રજૂ કર્યો. તેણી બોરસો લેવા આવી, પણ તે કાંઈ બોરસો હતો નહિ. તેણીએ તો મારો ગાલ કરડ્યો, અને એવા જોરથી કરડ્યો કે મારેથી બૂમ પડાઈ ગઈ. ગાલમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું. પેલી નાપાક ઝોરત તો મારા હાથમાં ધુપદાની મુકીને ત્યાંથી ચાલી ગઈ. લોહી અંતે બંધ

થયું, પણ મારો એકરો બદશિકલ થઈ ગયો. ગાલ પર દાંત પડ્યા હતા તેની તથા તે સુઝી આવ્યો હતો. તેની નિશાનીઓ આખાદ જણાવા લાગી.

હવે આ રીતની પિડામાં હતો એટલામાં અમારી વિશ્વાસુ બુદ્ધિયા મને બોલાવવા આવી લાગી. તેણીએ મારી હાલત જોઈ લીધી. હું તેણીને એવો ખુલાસો કરનાર હતો કે પડી ગયાથી કાચ લાગ્યો. પણ મારા ઉપર ગુજરેલી બલાની વાતથી તે બુદ્ધિયા આગમજથી જણાવતી હતી. તેણીજ નહિ પણ મારી વહાલી ઓરતને પણ એ બાબે ખબર મળી ચુકી હતી. પેલીજ તેણીની સાહેલી જલીખા, જેણીએ મને વફાદાર ગણવાની ના પાડીને પોતાના હાથમાંનું વજ્ર નાખી દીધું હતું, તેજ નાપાક ઓરતે મારા ઉપર ગુજરેલા ગજબથી તેઓને વાકેફ કરીયાં હતાં, કાંએકે મને ધુપદાની વેચીને તેનાં બદલામાં બોસ્સાની માંગણી કરી મારા ગાલ કરડનાર એજ શેતાનજાદી હતી. તેણીએ મારી ઓરતને એવી રીતે સઘળા વાતો કહેલી હોવી જોઈએ કે જ્યાં હું જોટલી હદ સુધી તકસીરવાર હતો તે કરતાં વધારે મોટા યુનેહગાર હું.

હવે જ્યારે હું પેલી બુદ્ધિયા સાથે મહેલમાં જઈ પુગ્યો ત્યારે મારી ઓરતે હંમેશના રાબેતા મુજબ મને દિલોજનીબચો આવકાર દેવાને બદલે મને દાખલ થતાંજ તાના ટપલા અને ધમકીથી વિંધી નાખ્યો. તેનો પહેલોજ સવાલ આ હતો કે—“ તારા ગાલને શું થયું ? ”

હું કાચ લાગવાનું બહાનું કહાડવા જતો હતો એટલામાં તેણીને બેટ આપવા માટે પેલી ધુપદાની હું લઈ ગયો હતો તે મારા હાથમાં જોઈને તેણે પુછ્યું કે—“ એ તારા હાથમાં ક્યાંથી આવી ? ”

પાછું હું જુહું બોલ્યો કે “ એ હજાર સીકવિન આપીને એ મેં તારી ખાતર ખરીદ કરી છે, મારી વહાલી.”

“ અરે બુદ્ધા ! ” તેણી મને લથડપથડ જોઈને છેડાઈ પડી. “ એ હજાર કરતાં વધારે મૂળ તેં એનું આપેલું છે. તારા ગાલ તેની સાહેલી પુરે છે. અય નીચ ગુલામ ! મોહબતનો તે કાંઈ સોદો કરવાનો હોય ? ”

હવે જોઈ શકે તારી એ તકસીરની સજા ! ” પછી પોતાના ગુલામ તરફ ફરીને તેણીએ ફરમાવ્યું કે “ મુરીજન, એને ગદન માર ! ”

તે ગુલામે પોતાની બાઈનો હુકમ બજાવવા માટે મને પકડ્યો, પણ પેલી વિશ્વાસુ બુઢી વચ્ચે પડી. તેણી પેલી છેડાયકી વાધણને પગે પડી મારી તરફથી મિનતગુજારી કરવા લાગી. તે બોલી— “ અય બાનુ, આપું મોટું પાપ કરવું સજાવાર નથી. તું ગુસ્સામાં છે, પણ પછી તને એ કામ માટે અતિ મોટો પસ્તાવો થશે અને તારો જીવ ખરાબ કરશે.”

આ સંજોગોથી તેણી ઉપર કાંઈક અસર થઈ. તેણીએ થોડોક વાર વિચાર કરી ફરમાવ્યું કે એને જેરબંદનો માર મારે. મેં આ માર મુગે મહોડે ખમ્યો, અને મને આ સજા ખમતો જોઈ પોતાનું વેર વાળવા માટે તેણી હાથમાં વજ્ર લઈ તે વગાડતી બેઠી.

જેરબંદના મારથી હું બેશુદ્ધ થઈ ગયલો હોવો જોઈએ, કેમકે બ્યારે મને હુશિયારી આવી અને મેં આસપાસ જોયું ત્યારે મેં પોતાને મારા પિતાજીનાં મકાનમાં બીમાર પડેલો દીઠો. મારી આસપાસ મારાં માતપિતા અને કુટુંબીઓ બેઠેલાં હતાં. તબીબો મારી બરદાસ કરતા હતા અને મલમપટા લગાવતા હતા. મને માર મરાવીને પછી મારી ઓરને પોતાની નજર આગળથી મને કહાડી મુક્યો હતો, અને તેમ કરવા માટે તેણીએ મને મારા બાપનાં ઘરના ઉંબર ઉપર લઈ જઈ મુકાવ્યો હતો.

દહોડ મહિનો સુધી હું ખાટલે પડ્યો. પછી હું ફરતો હરતો થયો ત્યારે મારા બાવાજીએ આ શું બન્યું તે જાણવા માંગ્યું. મેં જે કાંઈ બન્યું હતું તે સંધળું તેમને વિગતવાર કહી સંભળાવ્યું—કાંઈ પણ છુપાવ્યું નહિ. એ મારી મુસીબતની વાતો સાંભળીને તેઓ બોલ્યા કે “ અય ખુદા! બેટા, તું કોઈ આદમજાદી સાથ નહિ પણ શેતાનજાદી સાથ શાદીથી જોડાયેલો છે.”

“ ઓ મારા પિતાજી, એમ ના બોલો,” મેં તેણીનો બચાવ કરતાં કહ્યું. “ મારી ઓરત ધાતકી થઈ હતી ખરી, પણ તેમ કરવાનું

તેણીને કારણ મળ્યું છે એમ તે સમજી છે; અને મેં જે શર્ત કીધી હતી તે મેં ગફલતીથી પાળી નહિ એ વાત ખરી છે, તો જોકે તેણી મારા ઉપર પોતાનાં દિલનો તમામ પ્યાર ખતાવતી હતી. હું હજી તેને આહું છું, અને મારી તકસીરની મને યાદ આવ્યાથી તથા તેનાથી શેવટ સુધી છું પડ્યું પડ્યાથી તેણી તરફની મારી મોહખતમાં ઓર વધારો થયો છે. અરે પિતાજી, હું તો તેણીનો કમીનો ગુલામ થઈ રહેવાને પણ આતુર છું.”

“તું ત્યારે મદં નથી પણ હિચકારો છે. મદંના જેવી લાગણીજ તારામાં નજર આવતી નથી. મદં બચાનો ટેક આપણે જાળવવો જોઈએ. તું એવી તે કંઈ કિસમની ઓરત સાથે જોડાયો હશે તેની મને સમજ પડતી નથી. તારૂં ખાનદાન કેવું ઉંચું છે તેનો વિચાર કર, અને બગદાદનાં સર્વથી નામીયાં ખાનદાન સાથે તારૂં વેશવાસ થઈ શકે તેનો દરિયાફત કર. તેમ છતાં તું તારી ખરાખરની નહિ એવી એક વાતકી ઓરત તરફ એવકુશીભરેલો આહ ખતાવે છે, એ કેવી વાત? બૂલી જ એ નામુસીભરેલી મોહખત અને ડાહ્યો થા.”

આ એકેએક શબ્દ મને કટારી જેવો લાગ્યો. મારા પિતાજી છેલ્લે એમ પણ બોલ્યા કે “હું કોઈ દહાડે આ શેતાનજીદીને શોધી કહાડ્યા પિના રહીશ નહિ. હું નામવર ખલીફ આગળ દરિયાદ લઈ જઈશ, અને એ બદકારને ફરીથી તારા જેવા બીજા બોળા મદોને હેરાન કરતી અટકાવીશ.”

મારા પિતાજીના આ સંખુનોને ટેકો આપવાને બદલે માંડું દિલ તેમના કીનો લેવાના વિચાર અને મારાં મનની મૂર્તિની વચ્ચે પડ્યું. તેણીને ઉંઘાડી પાડવામાં આવે, તેના ઉપર કીનો લેવામાં આવે, તેને સજા થાય, તેના એક બાલને પણ ઈજા થાય, તો મારાથી તે કેમ જોઈ શકાય અને કેમ જીવી શકાય? એ વિચારો રાતદિન માંડું મન ફાળી ખાવા લાગ્યા, અને તેથી મારી તબિયત દિનપરદિન ખરાબ થતી ચાલી. તખીબોની માવજત છતાં મારી હલાકી વધતીજ ગઈ. માંડું મન પણ બિગડવા લાગ્યું. હું વિચારવંત અને ગમગીન થઈ

ગયો. ગમખારી વધતી ગઇ, અને દિલાસાના સખુનો સાંભળવાની ના પાડીને મેં મારાં પૂજ્ય માતપિતાને દુખી થવાનું કારણ આપ્યું. મને કાંઇ ગમે નહિ. સૌ સાથે ચિથડાં ફાડું. માણસોને ધમકાવું અને તેમનાં કામો માટે દપકો આપું.

એક દહાડે બાવરચીએ ખાણું ખરાબર પકાવ્યું નથી એવી મેં ફરિયાદ ઉઠાવી. તે પોતાનો બચાવ કરવા આવ્યો. હું તેને મારવા ધસ્યો. તે બાપડો મારા સપાટાથી રડવા લાગ્યો, જે ઉપરથી મારી વહાલી માતા દોડી આવી, અને વચ્ચે પડીને મને ધમકાવવા લાગી ત્યારે મેં તેને પણ મારી. હવે મારા પિતાજી આવ્યા, અને સઘળો મામલો જોઇ તેઓ મને દીવાનો થયેલો સમજ્યા અને મને સાંકળ વડે બાંધી લીધો. મારે મહોડે આ વેળા શીણ ચઢડ્યું હતું. હું બાન બૂલ્યો હતો. એમ કરતાં જ્યારે મને હોશ આવ્યો ત્યારે મેં પોતાને આ જ્ઞાનમાં જોયો. ખબર કહાડતાં જણાવ્યું કે વડા વજીર જાઅફરના હુકમથી મને અહીં પુરવામાં આવ્યો હતો. અહીં મને નાખ્યાને ઘણા મહિના વહી ગયા છે. આજે હું તદ્દન સાવધ છું. એકાંતવાસથી મારી અકલ હુશિયારી પાછી આવી છે. પણ મારા દોસ્તો અને ખેશીઓ મને એટલો બધો ભૂલી ગયા છે કે હું પાછો સાવધ થયો છું તેની તેઓને ખબર પણ નથી. પણ વડા વજીરે જ્યારે મને અહીં મોકળાં આપ્યો છે ત્યારે તો તેનીજ એ ફર્જ છે કે મારાં માતપિતાને અહીં લાવી મારી સાથે મેળવી આપે. એક દીવાના માફક મેં કામ કીધું અને મારી માને મારી એ વાત ખરી; તે માટે હું ધણો પરતાયો છું; પણ તેટલાં તકલીદી દીવાનાપણાને માટે મારે આજસુધી આ દેદખાનું ભોગવવું જોઈતું નથી. આજે કાંઇ હું દીવાનો નથી. અય પરહેઝગાર દર્વીશ, મારો આ અહેવાલ છે. હું દહાડામાં એકશો મરતમે ખુદાની દરગાહમાં અર્જ ગુજાઈ છું કે તે સાહેબ નામવર ખલીફને મારા હેરાલથી જાણીતો કરવાની મેહરબાની કરે, કેજે નામવર સઘળું પોતે જાતે જોવા અને તપાસવાની સદા ખાહેશ રાખે છે. પણ મારી અર્જ હજી સુધી મંજૂર રખાઇ નથી.

હાલેચલ્યાએ અહીં પોતાનું દારતાન પુરું કીધું, કંઈ જેમ ખલીફ તેમજ વજીર જાઅફર અને ગુલામ મસરરે એક ચિતે સાંભળ્યું. ખલીફ તે બાપડાને શિખામણુ દીધી કે તારે ખુદાતાલાની બંદગી કરવાનું ચાલુજ રાખવું. એ બંદગીના કાયદા તું ચંદરોજમાં જોશે, અને તારી અર્જ તે સાહેબ જલદીથી મંજૂર રાખશે.”

ખીજી ૧૨ નાં સુખની શોધ.

આ રીતે દિલાસાના શખ્દો કહીને ખલીફ હરન પોતાના વજીર અને વડા ગુલામ સાથ મેહલમાં પાછો ફર્યો. રસ્તે ચાલતાં તેણે તેમને પુછ્યું કે “આ હેકાયત ઉપરથી શું ધાર્યું? તમે કાંઈ ધણા દૂર ન હતા, અને પેલાએ જે વાત મને કહી તેનો બોલેબોલ તેમોએ સાંભળવો તો જોઈયેજ.”

જાઅફર વજીરે જવાબ દીધો કે—“આ જવાબ માણસ વિશે હું કશું જાણુતો નથી, તો જોકે એ પોતાની મુસીબતોનું કારણ મને ઠોકી બેસાડે છે. હું તો એમ ધારું છું કે એણે પોતાના ખવાબોની અથવા કલ્પનાની વાતો બેગી કરીને તું નામવર આગળ જાહેર કીધી છે.”

“એની વાતોમાં સઘળું જુહું હોય એમ તો બનેજ નહિ. મારો તને હુકમ છે કે એ ધણીની વાતોની સચ્ચાઈ તારે શોધી કહાડવી. કાલનેકાલ મને એ વિશેનો જવાબ મળવો જોઈયે.”

ખલીફના આ હુકમ મુજબ વજીરે ખીજે દિને સચ્ચાઈ શોધી કહાડવા માટે પોતે કેવી યુક્તિ રચવા ધારી છે તે કહી સંભળાવી. તેની મતલબ એ હતી કે—આ કિસમના દીવાના માણસો પોતાના હેવાલ એકસરખા કહી શકતા નથી. વાસ્તે ખલીફ આ ધણીને દરબારમાં બોલાવી તેનો હેવાલ કહી સંભળાવવાનો હુકમ આપવો, અને જો તે પોતાનું દારતાન જેમ ગદ્દ કાલે કહી સંભળાવ્યું તેમ પાછું કહી બતાવે તો તેની વાતો ખરી માનીને તે બાબેની તલાશ ચલાવવાની જરૂર જાણવી.

જાઅરની આ વાત ખલીફે મંજુર રાખી, અને હાલેયલખાને તખ્ત આગળ બેસાવી મંગાવી ખલીફે તેને આ મુજબના સખુનો કહ્યા :—“મને ખબર મલી છે કે તને દીવાનાખાનાંમાં નાખેલો છે અને તારા ઉપર ઘણીએક મુસીબત ગુજરી છે. તું ધીરો થા, અને ખાતરીથી જાણ કે હું મારી રૈયતને ધનસાફ આપવાને આતુર છું. હવે તું તારો એહવાલ જે કાંઈ બન્યો હોય તે બોલેબોલ મને કહી સંભળાવ, અને તું કાણુની આગળ બોલે છે તેનો અદેશો કરીને જે કાંઈ હોય તે સાચું જ કહેજે.”

હાલેયલખાએ જોયું કે આગલે દિને પેલા દર્વીશો કહેલી વાત ખરી પડવાનો વખત આવ્યો છે. તેણે ખુદના શુક બજા લાવી જે કાંઈ આગલે દિને કહી સંભળાવ્યું હતું તે સઘળું ખલીફ આગળ પાછું કહ્યું. તેની આ હકીકત સાંભળીને જાઅર વજરને કબૂલ કરવાની ફરજ પડી કે બંને વેળાનાં દાસ્તાનોમાં જુદાપણું કાંઈ ન હતું. હવે તેનું મુખ્ય કામ આ બાપડા ઉપર જુદમ ગુજારનાર તેની માનિતી પણ ધાતકી દુસ્મનને શોધી કહાડવી, અને તેજ ઓરત કને તેને ધનસાફ અપાવવો. એ બાબે કેવાં પગલાં લેવાં તે તેણે પોતાની ચપળ બુદ્ધિથી તરત નક્કી કરીધું.

તેણે ઠરાવ્યું કે બગદાદ શહેરના સરળા કાજીઓને ભેગા કરવા, એવી મતલબથી કે હાલેયલખા અને તેના ઓરત વચ્ચેનો શાદીનો કચ્છો કાણે લખ્યો હતો તે શોધી કહાડે, અને જેણે એ કામ કરીધું હોય તેણે કાયદા વિરૂધ્ધ કરેલું ઠરાવી તેને સજા ફરમાવે. વળી તેણે ઠરાવ્યું કે હાલેયલખાના બાપને સમજાવી તેને પાછો સોદાગરીના ધંધામાં ગોઠવવો, અને તેને પાછો ગોઠવાયલો જોઈને પેલી બુદ્ધિયા ઓરત તેની ખબર પ્રુછવા આવે તો તેની પારધ કહાડવા માટે જામસૂસો છુપા રાખવા, અને એ રીતે તે બુદ્ધિની શેઠાણીનાં મકાનનો પત્તો મેળવવો.

ખલીફેને આ સર્વ ગોઠવણ પસંદ આવી, અને સોદાગરોના શાહને તરત બે લાવી મંગાવ્યો. પોતાના દીકરાને તે તદ્દન દીવાનો સમજતો

હતો માટે તેને તદ્દન સાવધ જાણીને તે ધણોજ અચરત થયો, અને વધારે અજબ એમ થયો કે તે ખલીફનાં તખ્ત આગળ હાજર હતો એટલુંજ નહિ પણ ખલીફ તેના ઉપર ભારી મેહરબાનગી બતાવતો હતો. તેણે પોતાના બેટાને ચાંપીને બગલગીરી કીધી, તેને પોતાને ઘેર લઇ ગયો, અને વજરની ખાહેશ મુજબ તેને પાછો પોતાના પેશામાં દાખલ કીધો. ખલીફ સર્વેને કીમતી પોશાક ભેટ આપ્યા, અને બીજેજ દિને હાલેચલ્યા દુકાન ઉપર જઇ બેઠો. તેણે પોતાની ભત્રી અને વફાદાર વર્તણૂકથી પોતાનાં માતપિતાનો ગુસ્સો દૂર કરવાની તજવીજ ચાલુ રાખીને અતે તેમનો પ્યાર પાછો ખેંચી લીધો. જોકે પોતાની ઓરત તરફની મોહબત તે હજુ ભૂલ્યો ન હતો તોપણ તે તેણે તેઓથી છુપાવી અને તેમને ફરિયાદનું કશું કારણ નહિ મળે તેની ઘણી સંભાળ લેવા માંડી.

અજણી ખાનદાની નાજનીન.

હવે પેલી તરફથી હાલેચલ્યાની ઓરતના સંબંધમાં શું બન્યું તે જરા મુખ્નેસરમાં જોઇ જઇયે. તેણીએ પોતાના ખાવિંદ ઉપર વેર તો લીધું, પણ તે કીનાની મજાહ તેણી ઝાઝા દિવસ ચાખી શકી નહિ. પોતે જે ચાલ ચલાવી હતી તેનો જ્યારે તેણીએ ગંભિરાઇથી વિચાર કીધો ત્યારે તેણી પોતાના ધાતકી સ્વભાવને માટે પોતાને ભારી ઠપકો આપવા લાગી, અને તેના તરફ પોતે ચલાવેલી ચાલ પછી તે બાપડાનું શું થયું હશે તે જાણવાને તેણીને મોટી બેચેની પેદા થઇ. તો જોકે તેણી તો ખાતરીથી એમ માનતી હતી કે તે તેણી તરફ બેવફા સાબેત થયો હતો. પણ હવે તેણીનાં દિલમાં મોહબતે પાછું જોર પકડ્યું, કીનાનો ખાતશ થંડો પડી જઇ પ્યારની આગ સળગી. થોડીક મુદત સુધી તો તેણી ચુપ રહી, અને ગમ ખાઇ સધણું ખમ્યું; પણ અતે નહિજ ખમાયું ત્યારે તેણીએ જાણે કે દયા ઉપજતી હોય તેમ દેખાવ કરીને પોતાની બુદિયા વિશ્વાસને ફરમાવ્યું કે હાલેચલ્યાની શી વળે થઇ તેની ખબર કહાડે.

આના જવાબમાં તે ખુદી બોલી કે—“અફસોસ, બાપ સાહેબ, તેની ખબર તો હું કહાડી ચુકેલી છું. તેના બાપને ધરથી મને ખબર મળી છે કે તે ખીચારો એટલો બધો ખીમાર છે કે કદાચજી જીવવા પામે.”

“એ તું શું બોલે છે?” પેલી કીનેઆજ પણ મોહાવતનાજ નાજનીન ગમ ખાધ બોલી. “અફસોસ! હું મુઠરે! તેનાં મોતનું કારણ ત્યારે હુંજ થઈ પડી. મેં તે માણસનો જન લીધો કેજે એકલાનેજ દુનિયામાં મેં ચાલો હતો. જે હજીખી હું કોઈને પણ ચાહું તો તે તેજ છે. તેને કોઈ જમને એવી ખબર નહિ આપે કે તેના ઉપરજ મારી જિંદગીનો આધાર છે? મારાં ખાનદાનને લીધે મારેથી તેના સંબંધમાં કશું થઈ શકતું નથી. તોપણ મારી ઇજ્જત જળવાય એવી કોઈ ગોઠવણથી બની શકતું હોય તો તું જમને તેની ખબર લઈ આવ.”

આ હુકમ સાંભળી પેલી ખુદિયા ઘણી ખુશ થઈ. તેણીએ થોડાક દિવસ સુધી તો તેણીના વહાલાની હાલત મુઠરતી જવાની ખબર-થી પોતાની બાઈને ખુશહાલ કીધી. પણ હાલેચલ્યાને પાછલથી ગુપચુપ દીવાનશાળામાં લઈ ગયા ત્યાર પછી તેને વિશેની ખબર આ ખુદી મેળવવા પામી નહિ. આ રીતે પોતાના વહાલા ખાવિંદનો પત્તો મળતો નથી એમ જાણીને તેની ઓરત ગમખવાર થઈ, અને પોતાના ઓરડામાં ભરાઈને આંસુ રેડવા અને ગમ કરવા લાગી. જે વજંત્રમાં તેણીએ હાલેચલ્યાની ગિજતનાં ગાણાં ગાયાં હતાં તેજ વજંત્ર મારફતે હવે તેણી પોતાના કીનાનાં ગીત ગાવા લાગી, પણ આગળની માફક મોહાવત કે કીનાનાં ગાયન તેણીથી જોડી શકાયાં નહિ. આંસુ અને ગમથી તેણીનું દિલ તુટી ગયું.

એમ કરતાં એક દિને પેટ્રીજ ખુદી શેહરમાં અમરથી ફરવા નિકળી હતી. ત્યારે તેણીએ હાલેચલ્યાવાળી દુકાનને લાંબી મુદ્તે પાછી ઉઘડેલી જોઈ. તેણીએ તેમાં તેને પોતાનેજ એક સોફા ઉપર ઉઠાસ અને વિચારમાં બેઠેલો દોઠો. તેણીએ દુકાનમાં માથું મારવાનું મન કીધું, એવી મતલબથી કે તેના તરફની વાતો સાંભળી લઈને પોતાની બાનુના જીવને ખુશહાલ કરે. તેણી દુકાનમાં દાખલ થઈ, અને તેને

જોતાંજ હાલેચલ્યા તેણીને બેટવા સામે જઈ ઉભો, પણ એજ વખતે વજર જાઅફરે રાખેલા જસુસોએ પેલી ખુદીને પકડી લીધી અને તેને વજરની પાસે લઈ ગયા. પણ તેણીને જોતાંજ વજરની અજાયબીનો પાર રહ્યો નહિ, કેમકે જે ખુદીને પકડી આણી હતી તે તો તેની પોતાનીજ વહાલી બેટી જરખદાની ખાસ વિશ્વાસુ ઘરડી દાસી હતી !

“ અરે ખુદી, મારી બેટી તારા ઉપર આટલી બધી મમતા રાખે છે તે છતાં તું હાલેચલ્યાની શાદીમાં માથું મારે એ કેમ બને ? તે ખીચારાનું જીગતું તેં કોની સાથે ગોઠવી આપીને તેને ફસાવ્યો ? ” જાઅફરે પોતાની ઘરડી દાસીને પીછાનીને પુછ્યું.

તે ખુદી, જેનું નામ નીમાના હતું તે બોલી—“ અય મારા શાહજાદા અને માલિક, હું મારી બાતુ જરખદા સિવાય ખીજ કોણની સેવા ઉઠાવી શકું ? ”

જ્યારે વજરે જાણ્યું કે તેની પોતાની બેટી તેની રજા પુછ્યા વિના શાદી કરી બેઠી હતી ત્યારે તેને ભારી અજાયબી લાગી. પણ ખલીફને પ્રથમ સઘળા વાતોથી વાકેફ કરવો જોઈએ, એમ સમજીને તે પોતાના મહેલમાં જઈ બેટી તરફનો ખુલાસો મેળવવાને બદલે પેલી ખુદી અને જસુસોને લઈને ખલીફના મહેલમાં ગયો, અને બોલ્યો કે—

“ અય અકલમંદ પાદશાહ, હાલેચલ્યાની શાદી કરાવી આપનારી ખુદી ઝોરત મલી આવી છે. મેં તેને પુછેલા સવાલો ઉપરથી જણાય છે કે હાલેચલ્યાની ઝોરતે કુરાનમાં પોતાને મળેલી સત્તાને આધારે પોતાના ખાવંદની બેવફાઈને માટે તેને સજા કીધી છે. ખાવંદ અને ઝોરતની અરસપરસની ફર્જ એકસરખી છે.”

“ કુરાનમાં આપેલી સત્તાનો તું ગેરઉપયોગ કરતો લાગે છે,” ખલીફે વજરની તકરાર તોડતાં કહ્યું; “અગરજો પોતાને નુકસાન થયલું ગણીને હરકોઈ માણસ પોતાની સાથે શાદી કરનારને સજા કરે તો પછી બગદાદમાં ઘણાં જણના જીવ બચમાં આવી પડે.”

“ કાંઈ દરેક કિસમની શાદીમાં આવી સત્તા અપાતી નથી,” વજરે પોતાની તકરારના બચાવમાં કહ્યું; “ પણ પરજોશી ઓ પોતે

કપાલાની ચર્તને આધીન રહીને ચાલે ત્યારે તેણી પોતાની જોડે શાદી કરનાર કને પણ તેજ શર્ત પળાવી શકે. એ શર્ત બંને પક્ષે કબૂલ રાખેલી હોય, અને એક પક્ષ પોતાને ધજા થયેલી સમજે ત્યારેજ તે પોતાને કાયદામાં મળેલી સત્તાનો ઉપયોગ કરે છે.

“ તારી આ સધળી ઉમદા તકરાર છતાં મને તો બાપડા હાલે-ચલ્યાનું બહુ લાગે છે,” બહીફે અભિપ્રાય આપ્યો; “ પણ તેની સાથે આવી કઠણ શર્તથી શાદી કરનાર બાનુનું નામ હજી તે’ મને જણાવ્યું નથી, કે જેની તરફથી તું લડત ચલાવે છે.”

આ સવાલથી વજીર ગભરાયો, અને ગભરાટમાંજ તેણે કહી દીધું કે “ તે નાજનીન મારી પોતાની બેટી છે.”

“ અંતે તે’ તારો ભેદ મને જણાવ્યો ખરો.” બહીફે હવે પોતાના માનીતા વજીર તરફ ફરી બેને શિખામણ દેવા લાગ્યો. “ હું પુરેપુરો જોષ શકું છું કે મારા રાજદારી કામોની એટલી બધી જાંજળ તારે માથે છે કે તેમાં માથું મારેલું રાખવાને લીધે તું તારાં પોતાનાં ધરનો કારોબાર ભૂલી જાય છે, અને ત્યાં શું શું ચાલે છે તેની તને ખબર પણ હોતી નથી. તને જાણ કર્યા વિના તારા મહેલમાં શાદીના કપાલા થાય છે અને માણસોના જનના ફડચા થાય છે. એક સખ્ત કાયદો અમલમાં મુકવાની છુટતું પરિણામ કેવું નિપજે તેનો તું ખિયાલ કર. જ્યારે ઓરતો પોતાના દરજ્જા કરતાં ઉતરતા મર્દ સાથે શાદી કરે છે ત્યારે તેઓ જે હક હાથ કરે છે તેની મને ખબર છે. પોતાનાં ઉંચા ખાનદાન છતાં પોતે જે ભોગ આપે છે તેના બદલામાં તેઓ આવા હકની માંગણી કરે એ સમજાય એવું છે. પણ તારી બેટીએ પોતાના તેવા દરજ્જાનો કશો ભોગ આપેલો નથી. કેમકે શાહબંદરનો બેટો તેના જેવાજ દરજ્જાનો ગણાય. તેણીને તે ચાહે છે ને જાન કુર્બાન કરે છે, તોપણ તેણીએ તેના ઉપર પુષ્કળ ધાતકીપણું ચલાવ્યું છે. એવા ધણીને પાછો પોતાનો ખાવિંદ કબૂલ રાખવાને તારી બેટી ખુશ હોવી જોઈએ. તું સારી પેઠે જાણે છે કે મારી કમીનામાં કમીની રૈયતમાંના હરકોઇને હું શાહજાદાને દરજ્જે ચઢાવી શકું છું. હાલેચલ્યાના બાપને હું એ દરજ્જે બહુ છું, અને તેના બેટાને હું તારી ખાતર

તેમજ તેની ખાતર મારી મહેરબાનગી તળે લઉં છું. હવે તું જે કાજીએ કખાલો ઘડ્યો હોય તેને શોધી કહાડ, અને તારી મંજૂરિયાત વિના તેણે તેમ કાંય કીધું તેનું કારણ પુછ, કેમકે તારી કબૂલાત વિના એ કખાલો રદ ખાતલ છે. અને પછી એ કખાલાને દરોખસ્ત ખનાવવાની સંભાળ લે.”

આ રીતે વજીરને ઠઠરાવીને ખલીફે હાલેયલ્લાને પોતાની નજદીક બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું કે—“અય જવાન, તારી ઝોરત હવે તારા એખિતયારમાં થશે, અને પછી તું જોઈયે તો તેની તકસીરને માટે તેને સજા કરજે અથવા મારી બક્ષજે. તે ખાતુ મારા વડા વજીરની બેટી છે, પણ તેને લીધે તારાં દિલની અને મનની ખાલેશ મુજબ અમલ કરવાથી તું અચકાતો ના.”

હાલેયલ્લાએ સર ઝુકાવીને જવાબ આપ્યો કે “અય પાદશાહ ! જે ખાતુ મારી જિંદગી કરતાં મને વધારે વહાલી છે તેના તરફનો મારો ગુસ્સો મારાં દિલમાં આજ સુધી રહી શકેજ કેમ ? મને તો હવે તેને ફરીથી જોઈને સંતોષ મેળવ્યા સિવાય બીજું કાંઈ જોઈતું નથી. જો હું એકવાર ફરીથી તેણીનો પ્યાર મેળવવાને શકિતવાન થાઉં તથા તેના પિતાજીની મંજૂરી મેળવી શકું તો હું કસમ લઉં છું કે મારી હૈયાતી ખતમ થવા સુધી હું તેના તરફ વફાદાર રહીશ.”

આ ઉપરથી ખલીફે પોતાના વજીરને કહ્યું કે “નઅફર, તારી બેટી અને તારા જમાઇનું જેમ બહું થાય તેમ કરવાનું હવે તારા હાથમાં છે. હવેથી તું આ જવાન મદને મારી સેવા ઉઠાવનાર ગણજે, કેમકે એને ઉંચે દરજ્જે ચહડાવવાનો મારો ધરાદો છે.”

ખાપની દીકરીને સરજનશ—સુખી શેવટ.

હવે વડો વજીર પોતાના મહેલ તરફ ચાલ્યો. હાલેયલ્લા તેની સાથે હતો અને બુઢી નીમાના તેમની પુઠે હતી. એ સ્ત્રી હવે વજીરને આવતો છોડીને ઝટપટ પોતે પોતાની ખાતુને સઘળી વાતની ખબર આપવા આગમજથી મહેલમાં જઈ પુગી. એમ કરતાં નઅફર જ્યારે પોતાનાં એવાનમાં જઈ પુગ્યો ત્યારે તેની વહાલી બેટી હમેશના રાબેતા

મુજબ તેને બેઠવા સામે આવી મળી, પણ બાપે પોતાની દીકરી તરફ કડી નજર કરીને પોતાનો હાથ આડો કરી તેને પોતાની નજર દીકરી આવી ચઢાવી.

“ મારી તરફ તારું વહાલ તારી પાસેજ રાખ,” તેણે ઠપકાની ઢબથી કહ્યું. “ વિશ્વાસ વગર વહાલ હોતું નથી, તેમજ તાબેદારી વગર ધજત હોતી નથી. અવલ તું મારી મર્જ પુછ્યા વિના પરણી, અને પછી મનમાં તુમાખ રાખીને મારા નોકરોને સજા કરવા માટે મેં આપેલી સત્તાનો ગેરપયોગ કરીને તે તારા ખાવિંદ સાથે ધાતકી ચાલ ચલાવી, અને એવો ગુનાહ કીધો કે જેથી આપણા ઉપર ખલીફ નામવર ગુસ્સે થયો છે. બગદાદના શાહબંદરનાં બેટાને તે તારો હાથ શાદીમાં આપ્યો ત્યારે તું શું એમ સમજતી હતી કે તું એક ઉતરતી પંકિતના ગુલામ સાથે સંબંધ પાડે છે? અરે એ સોદાગર તો એવો છે કે જે આખાં શહેરમાં પંકાયેલો છે, અને ખલીફ પોતે તેને આદરમાન આપે છે. હવે ગુલામ વટીકની જિંદગી બચાવવી જોઈએ છે ત્યારે તું એમ કેમ સમજી કે તારા ખાવિંદના જનનો તું તારા ફાંટા મુજબ ફડચો કરવાને શક્તિવાન છે? જો, તે આજે મારી જોડે આવેલો છે. એ તારો ધણી છે, અને આજે તારી જિંદગી એના હાથમાં આવી ચુકી છે. એની કદમબોસી કર, અને આજ પછી ખાતર જમે રાખજે કે તું જો એની તાબેદારી કરીને અને એના હુકમ મુજબ ચાલીને એનાં મનમાંથી તેં એના ઉપર ગુજરેલાં ધાતકીપણાંનો ખિયાલ દૂર કરશે નહિ તો તું મારો ચાહ પાછો કદી મેળવી શકનાર નથી.”

પિતા જ્યારે આ સખુનો કહેતો હતો ત્યારે દીકરીનાં દિલમાં એવું થતું હતું કે ગોયા તે હમણા બેહોશ થઈને તુટી પડે. પણ એજ વખતે એકગમથી બાપના સખત સખુનો જોડે ખીજી ગમથી પોતાના ખાવિંદનો મોહજતવંતો અને વહાલો દયાળુ એહરો જોયાથી જવાન જરૂરદાને ધીરજ આવી. હવે તેણી મોટી ખુશી સાથે પોતાના ધણીને પગે પડી અને તેનાં કદમને બોસ્સો દીધો. હાલેચલ્યા હૃદયી જિયાદ ખુશ થઈ ગયો, અને તેણે તરત પોતાની વહાલી બીબીને જમીન ઉપરથી ઉઠાવી લીધી, તેને બેઠવો, અને થોડીક પળ સુધી તેઓ બંને હર્ષનાં આંસુ પાડવા લાગ્યાં. આ અસરકારક દેખાવથી વજીર

ઉપર પુરતી સારી અસર થઇ, કેમકે તે પોતાની બેટી ઉપર બહુજ ખાર રાખતો હતો. એક બાપ દાખલનો અને એક વજર દાખલનો તેનો મુરસો એકદમ ઉતરી ગયો અને તેણે પોતાની બેટીને ગાદમાં ચાંપી.

હવે પેલી બોટો કબાલો લખનાર કાજની શોધ ચાલી. ખબર કહાડતાં માલુમ પડ્યું કે તેનું નામ યક્ષદીન છે. તેને તરત બોલાવી મંગાવ્યો. તેણે આ મુજબનો ખુલાસો કીધો:—

“અય નામવર વજર, તારી બેટીએ મને બોલાવીને પોતાની શાદીની વાત કહી. મેં તેણીની ખાહેશ મુજબ અમલ કરવાની મારી ફર્જ વિચારી. જોકે મેં જે કામ કીધું તે અધટિત હતું, તોપણ વધારે અધટિત કામ થતું અટકાવવા માટે તે કીધું હતું. તેણીએ મને પોતાનો રક્ષક કરાવ્યો, અને એ અધિકાર મેં કબૂલ રાખ્યો, અને તેણીએ જે ધણીને પોતાનો ખાવિંદ પસંદ કીધો હતો તે પસંદગી પણ મને અકલ પસંદ જણાઇ. મને લાગ્યું કે આ જવાન જોડાંની હું સેવા બળવું છું, અને વળી મને એમ પણ ખાતરી હતી કે જ્યારે આ બિના જાહેર થશે ત્યારે તમે નામવર માફ કામ પસંદ કર્યો વિના રહેશો નહિ.”

પોતાની નાખુશી બતાવ્યાને બદલે વજરે કાજનાં કામ માટે તેનો આભાર માન્યો. પછી તેણે પેલી ગુલામ છોડી જલીખાને પોતાની પાસે બોલાવી, અને તેણીએ જે પ્રપંચ રચીને હાલેયલ્યા અને તેની ઝોરતનું સુખ લૂટ્યું હતું તે બાબેની સઘળી વાતોનો તેણી કને ઝોરાર કરાવ્યો, અને તે અદેખી છોકરીને ઘટિત સજા ફરમાવી.

વજરે હાલેયલ્યાને પોતાના બેટા દાખલ ગણી તેના ઉપર મેહર-બાની ચાલુ રાખી, અને એ રીતે તે અને તેની વહાલી ઝોરત પોતાના દિવસો સુખમાં ગુજરવા લાગ્યાં. તેમની શાદીની ખુશહાલીમાં મોટી જિયાદતો અપાઇ, અને એ રવેશે આખાં શહેરમાં ખુશહાલી ફેલાઇ. એ રીતે હાલેયલ્યા દીવાનાશાળામાંથી છુટો થઇ પોતાની મુસીબતોમાંથી ફારેગ થયો, અને નવાં સુખમાં દાખલ થયો. ચહડ-તી પડતીનો તેને અચ્છો અનુભવ મળ્યો. તેનો દાખલો દેખાડે છે કે સુખ જોઇને હસવું નહિ અને દુખ જોઇને રડવું નહિ; પણ જેવી સ્થિતિમાં હોઇએ તે સ્થિતિમાં સંતોષી રહેવું.

ખલીફા નામના એક માછીનું દાસ્તાન.

મુકલિસ ખરો, તો પણ મોટો.

બગદાદમાં એક ગરીબ માછી વસતો હતો, જેનું નામ ખલીફા હતું. તે પરણેલો ન હતો. એક દિને તે માછલી પકડવા ગયો. જે મરતબે તેણે નદીમાં જળ નાખી, પણ એકબી માછલી આવી નહિ. પણ આથી નિરાશ નહિ થતાં તેણે એક પછી એક દશ મરતબે જળ નાખી. પણ દશમી વેળાખી તેનાં નસીબે ચારી દીધી નહિ. આમ છતાં તે અધીરો કે અસંતોષી બન્યો નહિ. કેટલાક બેદિલ માથુસોની માફક તેણે પોતાને કડુઆ દીધી નહિ, યા પોતાના પેદા કરનાર તરફ નાફરમાન થયો નહિ. તે બોલ્યો કે—“ ખુદાતાલા મોટો છે, અને તેના સિવાય જીવતો અને હમેશગીનો સાહેબ બીજો કોઈ નથી; તે સાહેબ મારો યુનાહ મને માફ કરે! મારી તકસીરને માટે હું પરતાવો કરું છું અને પરેમાન થાઉં છું. તે સાહેબને ગમે તે ખરું. તેની મજૂર અને તેના હુકમ મુજબ બનવાનું હશે તે બનશે, અને નહિ બનવાનું નહિ બનશે. સર્વ પેદાયશનું યુગ્મરાન તે આવંદ કરે છે. તે પોતાના બંદાને આહે તે બધે તેમાં કોઈથી આડે અવાતું નથી. અને તેની બક્ષવાની મજૂર ન હોય તો કોઈ બીજાથી તેમ થઈ શકતું જ નથી. શાયર ખરું જ કહે છે કે—

‘અગર કિસ્મત કરે દુખી, સખુરીથી ખમી જ તું!
સીનો રાખી ફરાખ, અય દિલ, ખુદા પાસે નમી જ તું;
પેદાયશનો તે છે માલિક, અને બક્ષીશનો સાહેબ,
સદા દુખ પૂઠે આવે સુખ, દુખે સુખે રમી જ તું.’”

આ રીતે માછીને માછી ખલીફાએ પોતાના જીવને ધીરજ આપી, અને પોતાનું સર જમીન તરફ નમાવીને તે વિચાર કરતો બેઠો. વળી ફરીથી તેણે બીજી ગજબ ગાઇ, અને પછી ખુશ જીવ રાખીને તેણે

ફરીથી જળ નાખી, એવા ભરોસાથી કે આ વખતે તો જરૂર કાંઈથી ખોરાક મળશેજ. પોતાનાં કુવત મુજબ લાંબે હાથે નદીમાં જળ ફેંકીને તેણે તેના છેડા ભેગા કરી મજબૂત પકડ્યા, અને જળ વજનથી ખેંચાય છે કે નહિ તે તપાસતો ઉભો. થોડોક વખત ગયા પછી તેણે તે ખેંચી જોયું તો તે તેને ભારી જણાઈ. બહુ મહેનત વગર તે પોતાની જળ કિનારે ખેંચી શક્યો નહિ પણ જ્યારે તેણે જોયું કે તે તમામ મછીથી ભરપૂર હતી, ત્યારે તેની ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ. તે ટોપલી માથે ઉઠાવી બાજરમાં વેચવા જવા નિકળ્યો, પણ લોકોએ તેને રસ્તામાંજ રોક્યો, અને લાં ને ત્યાંજ સઘળી માછલી વેચાઈ ગઈ. તે દહાડે તેને દશ દીનાર (સોનાના સિક્કા) મળ્યા; અને આ મુજબ દશ દિવસ સુધી ખરીદનાં નસીબે ચારી દીધાથી તે ૧૦૦ સિક્કાનો ધણી થઈ ગયો.

ખલીફા માછીની ફોટડી બાજરના રસ્તા ઉપર આવેલી હતી, કે જ્યાંથી સોદાગરો આવ જ કરતા હતા. આમ હોવાથી માછીને પોતાના ૧૦૦ દીનારની દોલતની સલામતીને માટે કાંઈક ગમરાટ પહોંચતો હતો. જતે ગરીબ, અબણ અને વળી અર્ધો મૂર્ખ હતો, માટે એક રાત્રે તેને એમજ વિચાર આવવા લાગ્યો કે—“ મને તો લોકો મુકલિસ સમજે છે, પણ મારી કને તો આવડી મોટી દોલત ભેગી થઈ છે. હવે એ વાતની ખબર જો આ રસ્તેથી પસાર થતા સોદાગરોને થશે અને તેઓ જઈને એ વાત ખલીફા હાઈન અરરશીદને કહી આપશે તો તેને જ્યારે નાણાંની જરૂર પડશે ત્યારે તે મારી દોલત ઉછીકી મંગાવશે. હું આપવાનો તો નથીજ, પણ તે જખરદસ્તી વાપરશે ત્યારે કેમ કરીશ ? હું કહીશ કે ‘અય નામવર, હું ગરીબ એક સો દીનાર લાવું કોણના આપના ? તને જેણે ખબર આપી તે મારા જેવો જુઠો લખાડ હોવો જોઈએ. મારી પાસે તો કાંઈ નથી.’ પણ ખલીફા તો મારા જેવા જુઠાની વાત માનવાનોજ નહિ. તે તો શેહરના વાલીને હુકમ આપશે કે ‘આ લખાડને નાગો કરો, અને ઉપરથી ફેરબંદના સપાટા લગાવો, અને એક સો સિક્કા આપે ત્યાં સુધી એને જતો મુકવો નહિ.’ હવે

જ્યારે આવો માર મારી ઉપર પડશે ત્યારે તે મારેથી કેમ ખમાશે ? પણ રાખ, જીવ, મને એક ઇલાજ સુઝ પડે છે. જોરખંદનો માર તો મારા ઉપર પડવાનોજ; તે મને ખમવોખી પડવાનોજ. તેથી કદાચ હું કમોતે જનનથી પણ જાઉં. વાસ્તે એવાજ મારની આગમજથી તમે પાડી હોય તો કેમ ? એમ સમજો કે આજથી હું પોતેજ બદન ઉપર મારે હાથે ફટકા લગાવું અને તેમ કરીને તનને તવાના અને દિલને દાના બનાવું. ખરું કે નહિ ? ”—તરતજ ખલીફને અંદરખાનેથી તેણે જાણે ભાંગ પીધી હોય ને તેની ઝુમમાં તે બોલતો હોય તેમ જવાબ મળ્યો કે—“ બરાબર છે. ચાલ બિરહને તન થા, અને અખતરો અજમાવ. ”

માછી ખલીફા એકદમ ખીછાનેથી ઉઠ્યો અને કપડાં કહાડી નાખી તેણે હાથમાં એક ચાબુક ઉઠાવ્યો. પ્રથમ તેણે એક ફટકો પોતાના ચામડાંના તકિયા ઉપર લગાવ્યા અને ખીજને પોતાનાં શરીર ઉપર અજમાવ્યો. આમ વારા ફરતી તેણે અનેક ફટકા લગાવ્યા, અને પોતે ને પોતે બચાવ કરતો હોય તેમ બડબડવા લાગ્યો કે—“ અય ઇમાનદારોના પાદશાહ, હું ખરું કહું છું કે આ લોકો ગલત વાત બોલે છે. મારી કને કાંઈ નથી. સો દીનાર લાવું કયા ચુલામાંથી ? ”

આ કિસમના બડબડાટ અને ફટકાના સપાટાથી આસપાસ વસનારા આડોશી પાડોશીઓમાંનાં કોઇ કોઇની ઉંઘ ગઇ અને તેઓ વિચારવા લાગ્યાં કે આ ગડબડ શી છે ? ખલીફાનો સાદ સાંભળી તેઓએ તેને ખીછાવ્યો. તેની કોટડી આગળ આવી પુછવા લાગ્યાં કે—“ અરે ખલીફા માછી, એ શું છે ? તું રડે છે કેમ ? અને આ તારાં તન ઉપર ઝપેટા કાણુ લગાવે છે ? શું કોઇ ચોર કે લૂટારા આવ્યા છે ? ” માછીએ તેઓને સધળી ખરેખરી વાત કહી; અને જ્યારે પાડોશીઓએ જાણ્યું કે આ મૂર્ખો પોતાને હાથેજ પોતાનાં બદન ઉપર જુદમ ગુજારે છે ત્યારે તેઓ તેની બેવકુફી ઉપર હસી, તેને આમ નહિ કરવાની શિખામણુ દઇ, ચાલી ગયાં; અને માછી ચાબુક છોડી દઇ થાકી ગયો. હોવાથી સુષ ગયો.

ખીજે દિને તે પોતાને ધંધે જવા ઉઠ્યો. પણ પેલા ૧૦૦ સિક્કાનું શું કરવું—તેમને ક્યાં છુપાવવા—એ તેની મોટી ચિંતા હતી. જો કોટડીમાં જ કંઈ મુકી જાય તો પાડોશીઓને સધળી ખબર હતી માટે તે કદાચ લટાઈ જાય. જો પોતાની કમરે ખાંધીને સાથે લઈ જાય તો કોઈ હરામખોર તેને એકલો જોઈ તેની પુઠે જઈ તેનો જાન લઈ એ દોલત લૂટી લે. આવા અંદેશમાં હતો એટલામાં તેને એક તદખીર સુઝ પડી. તેણે પોતાની ખંદીના ઉપલા ભાગમાં એક ખીસું બનાવીને તેમાં આ રકમ આપાદ ગોઠવી અને પછી નચિંત બનીને પોતાની જાળ તથા ટોપલી તથા લાકડી લઈને તે ટાઇગ્રીસ નદી બણી ચાલ્યો. રાખેતા મુજબ તેણે જાળ નાખી; પણ એક, બે, ત્રણ, એમ અનેકવાર જાળ નાખવા છતાં માછલી આવી નહિ ત્યારે એક જગા છોડી ખીજી જગા ઉપર, અને ખીજી છોડી ત્રીજી ઉપર જતાં જતાં અંતે તે શેહેરથી અર્ધા હહાડાની મંજલ જેટલો દૂર નિકળી ગયો. પુષ્કળ મરતબે નિરાશ થયેલો હોવાથી તેણે હવે છેલ્લીજ વાર જાળ નાખવાનો ધરાદો રાખ્યો. આ છેલ્લીજ મરતબે તે જાળ નાખનાર હતો માટે પોતાનું જેટલું બળ હતું તે સધળાં બળ સાથે તેણે નદીમાં જાળ ફેંકી, અને તે બળ સાથે તેનું શરીર એટલું બધું કુદ્યું કે તેણે જે ખીસામાં પેલી ૧૦૦ સિક્કાની ચેલી સાચવીને ગોઠવી હતી તે ચેલી એકદમ ઉછળીને નદીમાં કુદી પડી !

આ બનાવ જોઈ બાપડા માછીનો જીવ ઉપર આવ્યો. તોપણ ધીરજ રાખીને તેણે પોતાનાં કપડાં ઉતાર્યાં, અને ચેલીની શોધમાં ડુબકી મારી. તેણે એક સો ડુબકી મારી હશે, પણ ચેલી કાણુ જાણે ક્યાં પડી અને ક્યાં ધસડાઈ ગઈ તે માલુમ પડ્યું નહિ. આ રીતની જોઈ-મતથી બાપડો ખલીફ થાડી ગયો, અને ‘ગઈ તો જેહનમસર’ એમ સમજીને તે પાછો કિનારે આવ્યો, કે જ્યાં તેણે પોતાનાં કપડાં ઉતાર્યાં હતાં. અહીંજ તેણે પોતાની જાળ અને ટોપલી અને લાકડી પણ મુકેલી હતી. એ સધળો અરબાબ તેને પાછો મળ્યો, પણ તેનાં કપડાં એમ મળ્યાં જણાયાં. તેણે બણી શોધ કીધી, પણ કપડાં મળ્યાં નહિ. ચેલી ગઈ તેની જોડે કપડાંખી ગયાં. દિવસ ધણેજ માઠો હતો. એક

માછલીનો નરમો પણ મલ્યો ન હતો. દુખી દિલે રંજીત થયેલો માછી પોતાનાં ઘર તરફ પાછો ફર્યો.

અહીં તેને છોડીને હવે બીજી તરફ નજર કરિયે. ખલીફા (માછી)ને મુકીને ખલીફા (પાદશાહ)ના મહેલમાં ડોકમું કરિયે.

કુત અલ કુલૂબના કિસ્સાની શુરૂઆત.

ખલીફા હાશન અરરશીદનો એક માનિતો મિત્ર ઇબ્ન અલ કિર્નાસ નામનો ઝવેરી હતો. તે ખલીફાના ઝવેરીને નામે સર્વ સોદાગરો અને ભોક્ષોમાં ઓળખાતો હતો. બગદાદ શહેરમાં કોઇ પણ બેમુલું રત્ન ઇબ્ન અલ કિર્નાસને બતાવ્યા વિના—તેની સલાહ લીધા વિના—વેચાતું ન હતું. અને આ બેમુલું રત્નમાં ગોરી ગુલામડીઓ પણ હતી. એક દિને આ ઝવેરી પોતાની દુકાનમાં બેઠો હતો એટલામાં દલાલિયાઓનો શેષ અથવા વડો એક એવી ગોરી ગુલામડીને લઇને તેની આગળ આવ્યો કે જેની બરાબરીની બીજી કદાચ જ મળી શકે. તેણી રૂપસુંદરી હતી એટલું જ નહિ પણ ગુણસુંદરી પણ હતી. પોતાની બારી ખુબ સુરતી જોડે તેણી અનેક એલમ હુનરમાં કુશળ હતી; તેણી સઘળા કિસમનાં વજ્રો વગાડી અને ગાયનો ગાઇ જાણતી હતી, એટલું જ નહિ પણ તેણી વળી શેઅર બનાવી જાણતી હતી. ઇબ્ન અલ કિર્નાસે આ ગુલામડી પાંચ હજાર સોનાના દીનાર આપીને વેચાતી લીધી અને પછી તેને ખલીફા હાશનની હજુરમાં લઇ ગયો. ખલીફા આ રૂપ-ગુણસુંદરીના સઘળા હુનરની પરીક્ષા લીધી, અને પોતાને પસંદ પડવાથી તેણે ઝવેરીને દસ હજાર સિક્કા આપીને તે બાઇને તેની કનેથી ખરીદ કરી પોતાના મહેલમાં જુદું એવાન આપીને રાખી.

આ અતિ સુંદર નાજનીનતું નામ કુત અલ કુલૂબ હતું. હાશન તેના ઉપર દિલ હતો. તેણી તરફનો પક્ષપાત જોઇને ખલીફાની વડી રાણી જુબૈદા, જેણે તેના કાકા અલ કાસિમની બેટી થતી હતી, તેણીને બારી અદેખાઇ લાગી. ખલીફા એક મહિનો દહાડો સુધી કુત અલ કુલૂબ નાં એવાનમાંથી બાહર આવ્યો જ નહિ. ફક્ત જુમાને દિને તે મસ્જિદમાં નિમાજ પઢવા જતો તે સિવાય બાહર નિકળતો જ નહિ. અને

આમ હોવાથી રાજકાજમાં પણ મોટી ખલલ થઈ પડી. સઘળા વજીરો અને ખીજા અધિકારીઓ વડા વજીર જામશુદ્ધ આગળ ફરિયાદ લાવ્યા, અને જામશુદ્ધે ખીજે શુક્રવારે મસ્જિદમાં ખલીફને મળીને સઘળી વાતથી તેને વાકેફ કરીધો. પછી બંને મસ્જિદ તરફ શિકારે જવાને તૈયાર થયા. મસ્જિદમાંથી બાહર નિકળતાંજ તેઓ પોત પોતાનાં ખચર ઉપર સવાર થઈ જંગલ તરફ નિકળી ચાલ્યા. અલખત સાથે રસાલો હતો; પણ એક તરફ ખલીફ અને વજીર, અને બીજી તરફ શિકારી રસાલો, એમ તેઓ છુટા પડી ગયા. તે દિવસે ગર્મીના હતા. ખલીફને પાણીની બહુ તરસ લાગી. વજીરે દૂર દેખાતા ચશ્મા તરફ જઈ પાણી લઈ આવવાની રજા માંગી. ખલીફે પોતેજ ત્યાં જઈ પેટ ભરતું પાણી પીવાનું મન કરીધું. રસાલો આવી પુગે અને આગળ વધી નહિ જાય એટલામાટે જામશુદ્ધ તેજ જગા ઉપર રહ્યો અને ખલીફ દૂરથી દેખાતી બગીચા જેવી નિશાની તરફ ચાલ્યો.

ખલીફનું ખચર વજીરનાં ખચર કરતાં ઝડપી ચાલતું હતું, માટે તે પોતાના ધણીને પવનને વેગે ધારેલી જગાએ લઈ જઈ ઉભું. પણ જોને ખલીફ અને વજીર બગીચો સમજતા હતા તે તે એક ધનસાન સાબેત થયો. તે એક ઉંચી ટેકરી ઉપર ઉભેલો હતો. તેનાં શરીર ઉપર કપડાં હતાં નહિ, પણ તેણે માછીની જાળ લપેટેલી હતી. તેની આંખો રાતી ભુંડ જેવી હતી. તેનો દેખાવ બચાનક હતો. તે વાંકો વળેલો હતો. તેનાં માથાં તથા ઘાઠીના બાજુ ચુંથાઈ ગયલા હતા. તેનો એક હાથ ધૂળથી મેલો થઈ ગયો હતો. તે એક અક્રીત યાને રાક્ષસ જેવો લાગતો હતો. કાંઈ તો તેને નરેશીર પણ સમજે.

ખલીફ નામના એ નામવરો.

ખલીફે આ નવાઈ જેવા ધનસાનને સલામ કરી, પણ તે કાંઈ દુખી અને દુખથી છેડાયેલો ધનસાન હતો. તે આપણો ખલીફ નામનો માછી દોરતો હતો. તેણે ખલીફ હાથને પીછાન્યો નહિ, કેમકે તેણે તેને કાંઈ દિન જોયેલો હતો નહિ. પોતાના આ પાશ્ચાત્યની સલામનો જવાબ માછીએ શુરસાપીજ દીધો.

ખલીફ—અય ભાઈ, તારી કને થોડુંક પાણી પીવા માટે છે ?

ખલીફા—અરે મમાડ, તું આંધળો છે કે દીવાનો છે ? જોતો નથી ટેકરીની પેલી બાજુએથી નદી વહે છે તે ? જા, ટાઇગ્રીસ નદીમાં જઈને ડુબકી માર. તે જોઈશે એટલું પાણી પુરું પાડશે.

ખલીફ હારન પ્રથમ તો કાંઈ બોલ્યો નહિ. તેને જાજરી શોખાર લાગી હતી, માટે તેણે નદી બણી ખચર ડપટાવ્યું, અને તેમાં ઉતરી પોતે પીવાય એટલું પાણી પીધું અને પોતાના પ્રાણીને પણ પાવું. આ રીતે પાછો તાજો બનીને તે જ્યાં ખલીફા માછી હતો ત્યાં ફરી આવ્યો. તેઓ બંને વચ્ચે આ મુજબ ટપાટપી અને ત્યાર બાદ દોસ્તીના સવાલ જવાબ થયા.

ખલીફ હારન—અય આદમ, તું શા વાસ્તે અહીં ઉભો છે ? અને તારો પેશા શો છે ?

ખલીફા માછી—અરે ખુબખ, હમણાજ તેં મને પાણી વિશે બેવકુરીભરેલો સવાલ પુછ્યો હતો. પણ તે કરતાં તારો નવો સવાલ વધારે મૂર્ખાઈ ભરેલો છે. મારો પેશા શો છે તે શું તું મારાં બદન ઉપરની ચીજો જોઈ પીછાની શકતો નથી ?

હારન—હાં હાં: ત્યારે તું માછી છે. પણ માછી છે તો તારો ઝખ્ખો ક્યાં છે ? અને તારાં કપડાં ક્યાં ગયાં ? તારા શેમ્લા અને તારા હેરામ નામના ઝખ્ખા ક્યાં વેચી આવ્યો ?

માછીને લાગ્યું કે તેનાં કપડાંનો ચોર મલ્યો. ખલીફનાં શરીર ઉપર જે પોશાક હતા તેવાજ રંગનાં માછીનાં પણ કપડાં હતાં. એટલામાટે આ મૂર્ખ સમજ્યો કે તેની સામે ઉભો છે તેજ તેનાં કપડાં ચોરી લટકાવી નિકળ્યો છે. માછીની આંખમાં ઝબુન ચઢ્યું. તે પેલી ટેકરી ઉપરથી બહુ ઝડપથી ઉતરી આવ્યો, અને ખલીફનાં ખચરની લગામ ઝાંલી બોલ્યો—“લાવ મારાં કપડાં ? શું તુંજ તે ચોરી ગયો નથી ? અને તે લટકાવી નિકળીને મારી મસ્ખરી કરે છે ? લાવ, ઉતાર, મારાં કપડાં !

હારન—ખુદાના કસમ લઈ કહું છું કે મેં તારાં કપડાં લીધાં નથી અને જોયાં પણ નથી.

માછી (ખલીફના મોટા ગાલ અને નાનું મોઢું જોઈને)—ત્યારે તું શું ગાનારો છે યા વાંસલી વગાડનારો છે ? તું ગમે તે હોય, પણ મારાં કપડાં પાછાં આપ; નહિ તો તને માર મારીને તારો કુચો કઢાડીશ.

હાઈન (માછીની લાકડી જોઈને મનમાં)—આ નાપાકની લાકડી એવી છે કે એકજ ફટકામાં મને પુરો કરી નાખે. (મોટેથી)—અય બાઈ, તારાં કપડાં મેં નથી લીધાં. પણ તેના બદલામાં લે આ મારો ઝખ્ખો.

માછી (ખલીફે ઉતારી આપેલો ઝખ્ખો પહેરી લઈને)—ખરેખર, આ અટાપટાના અને રંગબેરંગી ઝખ્ખા કરતાં તો દશ ગણાં સરસ મારાં કપડાં હતાં.

ખલીફ—વારૂં, વારૂં; તારાં કપડાં મળી આવે ત્યાં સુધી તું એ પહેરી લે.

માછીએ ખલીફનો કીમતી રેશમી ઝખ્ખો પહેરી લીધો, પણ તે તેને લાંબો પડ્યો, જેથી પોતાની છુરી કહાડીને તેણે નીચેથી ત્રીજા ભાગ જેટલો કાપી કહાડ્યો ! પછી તેણે આ રીતની વાતો ચલાવી.

માછી—અરે ગાનારા, મને ખરૂં કહેજે, તારો શેઠ તને દર મહિને કેટલો પગાર આપે છે ?

હાઈન—દર માસે દશ દીનાર.

માછી—ગરીબ ખીચારા ! મને તારી દયા આવે છે. દશ દીનાર તો મારા જેવો કંગાલ માછી પેદા કરે છે. ને તારા જેવા હુનરમંદને મહિને દશ દીનાર ! ચાલ, તારૂં નસીબ આજથી ખીલે એમ છે. બોલ, તું મારી નોકરી કબૂલ રાખશે ? હું તને મારો હુનર શિખવું ને વળી મારો ભાગ્યો કરું. કેમ, કબૂલ છે ? દરરોજ તને પાંચ દીનાર મળશે. તારો શેઠ તને પાછો લેવા આવશે તો આ મારી લાકડી તેનો જવાબ આપનારી બહાદર છે.

હાઈન—કબૂલ છે.

માછી—કબૂલ છે ત્યારે ઉતર તારાં ગધેડાં પરથી. શેઠની સામે તેની પીઠપર ચઢીને બેસી શેનો રહો છે ? એને પેલાં લાકડાં સાથ

બાંધ; પછી માછલી લાંબીને આપણુ એને શેહેરમાં લઇ જઇશું. હવે ચાલ, પહેલાં તો હું તને જાળ કેમ નાખવી તે શિખવું.

ખલીફ હારને ગમત જોઇતી હતી, માટે તે ખચર ઉપરથી ઉતર્યો, તેને બાંધ્યું, પોતાની બાંહે ચઢાવી, અને ઝખ્ખાના નીચલા છેડા ઉચ્છાદી કમરે લપેટી દીધા. માછીએ તેને જાળ આપી, અને તે કેમ પકડાવી અને કેમ ફેંકવી તે શિખવ્યું. ખલીફાએ આ શિક્ષણ મુજબ હાથે રાખીને જાળ ફેંકી. અને પછી થોડે વારે ખેંચી જોઇ. પણ તે ખેંચાઈ નહિ. માછી તેની મદદે આવ્યો. પણ તેઓ બંનેએ બેશું જોર કીધું તોપણ તેઓ જાળ ખેંચી શક્યા નહિ. આ ઉપરથી માછીનો મિજાજ ગયો. તે ખુબખ ધમકા આપી બોલ્યો કે—“ અરે બદ કેરદાર, જેમ મારાં કપડાંને બદલે તારો ઝખ્ખો મેં એક મરતબે લીધો તેમ જો મારી જાળ તુટી જશે તો તેને બદલે પેલું તારું ટકુ હું લઇ મુકીશ, અને વળી માર મારીને તારો અરડાવો કહાડી નાખીશ તે તો જુદો. ”

હારને કહ્યું કે “ ચાલ આપણુ બેઉ જણ મળીને જાળ ફરીથી ખેંચી જોઇએ. ” બહુ મહેનતે અંતે તેઓ જાળ ખેંચીને કનારે લાવ્યા તો તે તમામ નાની મોટી માછલીથી ભરેલી જણાઈ. આમ છતાંખી આપણા ખુબખ માછીએ ખલીફને ઠપકાનોજ સરોપા આપ્યો. તે બોલ્યો કે— “ તું કોઇ ખરોજ બદસીકલ માણસ છે. કેટલી બધી મહેનતે તારી નાખેલી જાળ ખેંચી શકાઇ ? પણ વાઈ કાંઈ નહિ. આગળ ચાલતાં તું સુધરશે, અને તું અચ્છો માછી થઇ શકશે. હવે મારી સલાહ માનીને તું તારાં ખચર ઉપર સવાર થા, અને આ માછલાં છે તે શેહેરમાં વેચવા જવા માટે બે મોટા ટોપલા જોઇશે તે ખરીદ કરી લાવ. પછી તે ભરીને આપણુ એ વેચીને પૈસા પેદા કરીશું. તું તારાજી તારા હાથમાં રાખજે, હું માછલી મુકું તે તું તોલજે, ને બરાબર ગણીને પૈસા તું તારી પાસે એકઠા કરજે. આજે એટલી બધી માછલી આપણા હાથમાં આવી છે કે નાખી દેતાં વીસ દીનાર પેદા કરીશું. ચાલ ત્યારે, જોયા શું કરે છે ? ચઢી બેસ તારાં ગધેડાંપર ને બે મોટા ટોપલા લઇ આવ. ”

ખલીફ હાથને તે એવું જ જોઈતું હતું. તે તે પોતાના સોહ-
અતીથી અત્યારમાં જ કંટાળી ગયો હતો, માટે તેનાથી છુટો થવાને
ઈતેજાર હતો. તે પોતાનાં ઝડપ ચાલનાં ટકુ ઉપર ચઢી બેઠો, અને
હરખાતો તથા ખુશી થતો, હસતો અને મલકાતો, જ્યાં વજર જામ્યું
ભારી આતુરતાથી વાટ જોતો બેઠો હતો ત્યાં આવી પુગ્યો. જામ્યું
ઈતેજારી ભરેલા સવાલના જવાબમાં ખલીફે કહ્યું કે “મારા બાબમાં એક
નવાઈજો બતાવ બન્યો છે અને એક વિચિત્ર માણસ સાથે મને
મુલાકાત થઈ છે.” આમ કહીને તેણે માછી ખલીફ સાથેની પોતાની
સર્વ હકીકત પોતાની તેમજ વજર અને બીજા સોહઅતીઓની ભારી
ખુશહાલી વચ્ચે કહી સંભળાવી. માછીએ ખલીફ ઉપર પોતાનાં કપડાં
ચોરવાતું કેવું તોહમત મુક્યું, અને ખલીફે તેને પોતાનો કીમતી ઝખ્ખો
કેમ આપી દીધો, અને તે બેવકુફ માણસે તે ઝખ્ખાને કેવો કાપી
નાખ્યો, તેનું જ્યારે હાથને બયાન કહી સંભળાવ્યું ત્યારે જામ્યુંને તે
ખુબજ ઉપર બહુ તિરસ્કાર છુટ્યો. તે બોલ્યો કે—“અએ ઇમાન-
દારોના પાદશાહ, તારો એ ઝખ્ખો તારી તરફથી નવાજીશ દાખલ હું પોતે
માંગી લેનાર હતો, પણ તે તો તું તે હલકા માણસને આપી આવ્યો !
વાઈ, કાંઈ નહિ. હું અબધડી જઈને તે કંગાળ માછી પાસેથી આ
બેમુલો ઝખ્ખો ખરીદ કરી લાવું છું.” ખલીફે રમુજમાં કહ્યું કે “તે
ઝખ્ખો તને કશા કામને નથી, કેમકે માછીએ તેના ત્રીજા ભાગ જેટલો
નીચલો ભાગ તો કાપી નાખીને તેને તદ્દન બે બદામનો કરી નાખ્યો
છે.—પણ જામ્યું, મારી વાત સાંભળ. આ માછી મારો ઉસ્તાદ થાય
છે. તેણે મને માછલી પકડવાનો હુનર શિખવ્યો છે. મેં પુષ્કળ માછલી
પકડી તેથી હું બહુ થાકી ગયો છું. તેણે મને બે મોટા ટોપલા ખરીદ
કરવા મોકલ્યો છે, અને નદી કાંઠા ઉપર તે મારી વાટ જોતો બેઠો છે. હવે
તું એમ કર કે આપણાં માણસોને હુકમ આપ કે તેઓ જો આ માછલી
ખરીદ કરી લાવશે તો દરેકને દર માછી દીઠ એક સોનાનો સિક્કો મળશે.”

જામ્યું પોતાના પાદશાહને નમ્યો, અને તેના હુકમથી બાંગીએ
લશ્કરમાં પુકાર કીધો કે જે કાંઈ ખલીફને માટે માછલી લાવશે તેને

દર માહી દીક એક સોનાનો સિક્કો મળશે. આ ઉપરથી સધળા ગુલામો કિનારે દોડી ગયા, અને ખલીફા માછી ઉપર તુટી પડી તેની માછલી કસખી રૂમાલોમાં બાંધીને પોતાના પાદશાહ આગળ લઇ ચાલ્યા. બાપડો માછી તો આ તમાશો જોતોજ ઉભો ! તેણે મનથી વિચાર્યું કે આ માછલી બેહસ્તના બાગમાંથી વહેતી નદીમાંની હોવી જોઇએ. તેણે જેમ તેમ ચાર માછલી પોતાના હાથમાં બચાવી, અને બાકીની સધળા લૂટાઇ ગઇ. તે બધે માછલી અકેક હાથમાં લઇ નદીમાં ઉતર્યો, અને તેમને પાણીમાં પાછી હોમાવતી વેળા બોલ્યો કે—“હે ખુદા, આ માછલીને પાછી પાણીમાં છોડી દઇને હું માગું છું કે મારો ભાગ્યો પેલો ગવૈયો જલદીથી આવી લાગે !”

અને ખરેખર એક માણસ એજ વખતે ત્યાં આવી લાગ્યો. પણ તે કાંઇ માછીનો ભાગ્યો ન હતો. તે તો ગુલામોનો વડો હતો. તેણે માછીના હાથમાં ફક્ત ચાર માછલી જોઇ, તે સિવાય બીજી ત્યાં ન હતી. તેણે માછીને બોલાવ્યો અને તેના હાથમાંની માહી વેચાતી માંગી. માછીએ વેચવાની ના પાડી ત્યારે તેણે પોતાની લાકડી તેને મારવા ઉઠ્યો. ખલીફાએ કહ્યું કે “અય કમ અકલ, મને મારતો ના. લાકડી કરતાં મેહરબાની ઉત્તમ છે.” આમ કહીને તેણે પેલી માછલી કિનારે ફેંકી, જે ગુલામોના વડાએ પોતાના કસખી રૂમાલમાં બાંધી લીધી. પણ તપાસ કરતાં તેને જણાયું કે માછીને આપવા માટે તેની કને એકબી સિક્કો ખીસામાં હતો નહિ. તેણે માછીને કમૂલત આપી કે અગરજો તું કાલે ખલીફાના મેહલ બહુ આવીને ગુલામોના સરદાર સંદલતું નામ પુછશે તો તને તાંડ દામ જરૂર મળશે.”

આ ગોઠવણ કરીને પેલો વડો ગુલામ ખલીફાની છાવણીમાં અને માછી પોતાને મકાને શેહર બહુ ચાલ્યા ગયા. બ્યારે ખલીફા પોતાની કાટડી તરફ ચાલ્યો ત્યારે તેણે પેહરેલા ખલીફાનાં હજારો દીનારના કીમતી ઝખખા તરફ સર્વની નજર ખેંચાઇ, અને પોતપોતામાં ધુસધુસ કરવા લાગ્યા. ખલીફાના દર્જની દુકાન પણ દ્યાંજ હતી, જેણે તે ખીજાનીને હિમતથી દમ કર્યો કે—“અરે ખલીફા, તું આ ઝખખે કયાંથી

લાવ્યો રે?" ખલીફાએ દમમાંજ ઉત્તર વાળ્યો કે "તું" કાણ પુછનાર? એ તો મેં એક જણને માછલી પકડવાનો હુનર શિખવ્યો તેના બદલામાં તેણે મને આપ્યો છે. તે મારો ભાગ્યો થયો છે. તેણેજ મારાં કપડાં ચોરવામાં પોતાનું પાણી બતાવ્યું, અને તેથી બદલામાં આ ઝખ્ખો મને આપી દીધો." દર્જ સમજી ગયો કે ખલીફ હાશને આ બુબખ સાથ મસ્ખરી કીધી હશે, અને પોતાનો બેમુલો ઝખ્ખો આપી દધ તેને રાજી કીધો હશે. આથી તે વધારે કશું બોલ્યો નહિ, અને પાછો પોતાની કાટડીમાં ભરાયો.

રાણી જીબૈદાનો પ્રપંચ.

હવે આપણુ ખલીફ હાશને અર રશીદના મેહલમાં નજર કરિયે, અને તેના શિકારે ગયા પછી ત્યાં શા શા બનાવો બન્યા તે જોઈયે.

ખલીફને તેની માનિતી કુત અલ કુલબના ખિયાલથી વેગળો કરવા માટેજ વજીર તેને શિકારે લઇ ગયો હતો. આમ છતાં ખલીફની વડી રાણીનાં દિલમાં જે અદેખાઇએ ધર કીધું હતું તે બંધ પડી નહિ. તેણીએ પોતાની તરફની ખલીફની મોહબત બંધ પડેલી જોઇને ખાનપાન તજ્યું હતું, અને ઉંધ તેને છોડી ગઇ હતી. તેણી ખલીફને બાહરે જવાની વાટજ જોતી હતી, એવી મતલબથી કે તેની નવી માશુકનો પોતે રસ્તો લાવે. હવે જ્યારે ખલીફને શિકારે ગયાની વાત તેણીએ સાંભળી ત્યારે તેણીએ પોતાની દાસીઓને ફરમાવીને પોતાનાં એવાનમાં ભારી ભપકો કરી દીધો, પછી સુફરો બિછાવ્યો અને જાત જાતનાં પકવાનો તૈયાર કરાવી મુકાબ્યાં. અનેક મીઠાઇઓમાંની એક ધણીજ સ્વાદિષ્ટ ચીનાઇ મીઠાઇ હતી. અલબત્ત તે સૌથી સરસ લેજત-દાર હતી, અને તેથીજ તેમાં જીબૈદાએ ભાંગનો ભેળ કરાવ્યો હતો.

આ સધળી તૈયારી કરાવીને પછી રાણીએ એક ખાસ ગુલામને મોકળી ખલીફની નવી માનિતીને પોતાનાં એવાનમાં બોલાવી મંગાવી. તેણીએ પેગામ મોકલ્યો કે "આજે મેં દવા પીધી છે, મારા જીવને ગમતું નથી, પણ મેં સાંભળ્યું છે કે તું અચ્છી ગાનારી છે અને તારો

આવાજ ધણેજ મધુર છે, વાસ્તે તું આવીને એકુએ ગાયનથી મને ખુશ કરે તો સારું.” બાપડી કુત અલ કુલૂખને દગાનો જરાખી વહેમ ન હતો, માટે આ હુકમ તેણે એકદમ માથે ચઢાવ્યો, અને પોતાના વાજાંત્રા સાથે લઇને તે પેલા ગુલામ જોડે જુબૈદાનાં એવાનમાં જઈ ઉભી. તેણીએ વડી રાણીને નમન કીધું, તેને આશિષ દીધા, અને ખીજ સાહેલીઓ ઉભી હતી તેઓમાં તેણી જઈ ઉભી. જુબૈદાએ તેણીની ખુબસુરતી જોઈ લીધી, અને તે જોઈ પરવરદીગારના શુક ખજા લાવી, અને પછી બોલી કે—“આવ, અય કુત અલ કુલૂખ, તને હું દિલો-જનથી આવકાર આપું છું. બેસ, બહેન, અને તારા સુંદર હલકથી મારા દુખી જીવને ખુશ કર.”

કુત અલ કુલૂખ આ સખ્તોથી ખુશ થઈ. તેણીએ એક પછી એક અનેક વાજાંત્ર લઈ ૧૪ ગાયનો વગાડ્યાં અને ગાયાં, અને પછી હાથ ચાલાકીના ખેલો કરી બતાવ્યા. આ સર્વથી સર્વ કોઈ ખુશ ખુશ થઈ ગયાં. વડી રાણીના હરખનો પણ પાર રહ્યો નહિ. તેણી મનથી બોલી કે ખલીફ જેને પોતાનાં દિલની મૂર્તિ માની લીધી છે તેમાં તેનો વાંક નથી. આ પછી તે નાજનીન રાણીને પાછી નમી અને પોતાની જગા ઉપર બેસી ગઈ. પછી તેણી આગળ લહેજતદાર પકવાનો લાવી મુકવામાં આવ્યાં, પછી મીઠાઈ લાવ્યાં, અને છેલ્લે એક રકાખી એવી આવી કે જેમાં બાંગ બેળેલી હતી.

આ સઘળું તેણીએ મહર્જ મુઆફિક ખાધું, અને તુરત તેનું માથું ફરવા લાગ્યું, અને તેણી થોડા વખતમાં જમીન ઉપર સુઈ ગઈ અને બેઘડક ઉઘવા લાગી. જુબૈદાએ પોતાની દાસીઓને ફરમાવ્યાથી તેઓ તેણીને ઉઠાવીને એક ઓરડામાં લઈ ગઈ. વડી રાણીએ આ પછી એક બોળને ફરમાવ્યું કે એક પેટી બતાવી લાવ, અને એક કબર તૈયાર કરાવ, અને એવી ખબર ફેલાવ કે આ નાજનીનને ઘણું ખાધાથી ચુકે થયો ને તેણી મરણ પામી. પછી રાણીએ પોતાની સર્વ દાસીઓને તાકીદ ફરમાવી અને ધમકી આપી કે આ છોકરી જીવતી છે એવું જેનાં મુખથી બાહર નિકળશે તેણીનો જન લેવામાં આવશે.

પેલી તરફથી ખલીફ હારન શિકારે ગયેલા પાછો ફર્યો, અને તેણે પહેલી ખખર જેને માટે પુછી તે પેલી નાજનીન કુત અલ કુલૂખ હતી. પણ એજ વખતે જુઝૈદાનાં ફરમાન મુજબ એક ગુલામે જમીનને બોસ્સો દધ દિલગીરી સાથ જાહેર કીધું કે તે નાજનીન તો ચુકા થયાથી મરણ પામી હતી. ખલીફ આ સાંભળી બહુજ દુખી થયો, અને દરેક જણને મહોડેથી તેણે પોતાની માનિતીનાં મોતનીજ ખખર સાંભળી. પછી તે નામદારે તેણીની કબર જેવા માંગી, અને જ્યાં કબર બનાવી હતી ત્યાં તેને લઇ ગયા, અને ત્યાં કબર જેમને ખલીફ રડી પડ્યો, કબરને બગલગીરી કરવા લાગ્યો અને શેઅર બોલવા મંડી ગયો. અહીં તેણે ભારી દિલગીરીમાં કેટલોક વખત ગુળચેં અને પછી પોતાના મહેલમાં દુખા દિલ સાથ ગયો. રાણી જુઝૈદાએ હવે જાણ્યું કે મારી ઠગાયાજી ફાવી છે, ત્યારે તેણીએ પેલી નાજનીન વાળી સંદુક મંગાવી, તેમાં તેને સુવાડી, અને બંધ કરીને ગુલામને ફરમાવ્યું કે આ સંદુક બાજરમાં જઇ વેચ, પણ એવી શર્તે વેચજે કે ખરીદદારે તેને પોતાને ઘર લઇ જઇનેજ ઉંઘાડવી, અને એનાં જે નાણાં ઉપજે તે ખેરાતમાં આપી દેજે. આ હુકમ સાંભળીને તે મુજબ અમલ કરવા માટે સંદુક ઉઠાવી પેલો ગુલામ બાજર ભણી આવ્યો.

ખલીફા માછી ઉપર ગુજરેલો સીતમ.

પેલા માછી ખલીફાને ખીજે દિને પોતાની રકમને માટે બહુ ચટપટ થવા લાગી. જે ગુલામ નદી ઉપર તેની કનેથી છેલ્લી માછલી જખરદસ્તીથી લઇ ગયો હતો, અને જેણે મહેલમાં આવીને તે માછલીની કીમત લઇ જવાને વાયદો દીધો હતો, તે ગુલામ પાસે આ રકમની ઉધરાણી કરવા જવાને તે તૈયાર થયો. જ્યારે તે મહેલ આગળ જઇ પુગ્યો ત્યારે તેણે ગુલામો અને બોજાઓ અને નોકરોને ત્યાં ભેગા થઇ ઉભેલા દીઠા. તેઓમાં પેલો માછલીવાળો ગુલામ પણ હતો. માછીએ તેને જોયો અને ઓળખ્યો, અને તે ગુલામે પણ માછીને જોયો. તોપણ તેણે ઝટ જાહેર આવીને માછલીની કીમતના પૈસા મણી આપ્યા નહિ તેથી ખલીફાનો મિજાજ ગયો. તે બોલ્યો કે—હે ભાઇ, તારી દિવાનત તો એવીજ કે ?

પેલો ખોળે, જેનું નામ સંદલ હતું, તે આ ખોલો સાંભળીને હસ્યો, અને માછીને કાંઈ આપવા માટે પોતાનાં ખીસામાં હાથ નાખ્યો. પણ એજ વખતે મોટી ગડબડ સંભળાઈ, જે ઉપરથી ખોળનું ધ્યાન તે શું છે તે જાણવા ઉપર લાગ્યું. તેણે જોયું તો વજીર જામદાર બલ ખર્ચકી મહેલમાંથી બાહર નિકળતો જણાયો. આ ઉપરથી તે ખોળે પોતાની જગાએથી ઉઠી વજીર આગળ ગયો, તેને નમન કરી, અને પછી તેઓ બંને વાત કરતા થોડેક દૂર સુધી ચાલ્યા. ખલીફા માછીનાં આ જોઈને પાકી આવ્યાં, કેમકે ખોળે આ સંધળો વખત માછીને તદન બૂલીજ ગયો હોય તેમ તેણે તેના તરફ ઝાંખીને જોયું પણ નહિ. આ ઉપરથી માછી બરાબર તેની સામે જઈને દૂરથી ઉભો, અને ઇશ્કારતથી બોલ્યો કે—“અરે ભાઈ, હવે મને જવા દે; હું ઉભો તે કેટલી વાર રહું?” ખોળએ આ જાણ્યું, પણ પાછો જવાબ દેતાં તે શરમાયો, કેમકે વજીર આગળ હતો. માછીએ બીજી મરતએ કાલાવાલા કીધા, પણ ખોળએ એ વખતે પણ તેના ઉપર કશું ધ્યાન આપ્યું નહિ.

પણ આ વેળા માછીની ઇશ્કારત વજીર જોઈ ચુક્યો હતો, માટે તેણે પેલા ખોળને પુછ્યું કે—“અરે સંદલ, આ માણસ તારી કને શું માંગે છે?” આ ઉપરથી વડા ખોળએ ખુલાસો કર્યો કે “ગઈ કાલે જે માછીની માછલીઓ નદી ઉપર નામદાર ખલીફા મંગાવી લીધી હતી તે આ ધણી છે. એની કને જ્યારે હું માછલી લેવા ગયો ત્યારે સંધળો ખપી ગઈ હતી. પણ એના હાથમાં ચાર બાકી હતી તે મેં લીધી, અને પૈસા આપવા આજે બોલાવ્યો હતો તેથી એ આવ્યો છે. પણ હું તારી ખિદમતમાં ઉભેલો છું તેથી એને ચટપટ થાય છે.” વજીરે કહ્યું કે—“ત્યારે તું એનું દેવું જે હોય તે ચુકાવી દે. શું તું એને ઝાળખતો નથી?” સંદલે કહ્યું કે “એ માછી છે એટલું હું જાણું છું.” વજીરે બોલ્યો કે—“અરે એ તો નામવર ખલીફાને માછલી પકડવાનો કુનર શિખવનાર ઉસ્તાદ છે, અને વળી ખલીફાનો માછીના ધંધાનો બાબો છે. સારું થયું કે એ આવ્યો. એને તું જવા દેતો ના. આજ નામવર ખલીફાના જીવને આરામ નથી, વાસ્તે હું ફરીથી જઈને તેને

મઘી આવું ત્યાં સુધી તું આ માછીને અહીંજ ઉભો રાખજો. મને લાગે છે કે એ માછીને જોઈ ઇમાનદારોના પાદશાહનો જીવ વેરાશે અને તેનાં દિલને આરામ થશે.”

આમ કહીને વજર જામર પાછો ખલીફનાં અએવાનમાં ગયો, અને ત્યાં તેણે તેને માથું નીચું કરીને દિલગીર બેઠેલો તથા ગમતું ગાયન લલકારતો જોયો. વજરે પોતાની હાજરી જાહેર કીધી, અને સખુનો બોલવાની પરવાનગી માંગી. ખલીફ માથું ઉઠાવ્યું, અને કહ્યું કે—“અય જામર, તને બોલતો મેં ક્યાં અટકાવેલો છે? બોલ તારે ગમે તે; હું મારો વડો વજર છું.” વજર બોલ્યો કે—“ઇમાનદારોના પાદશાહ, બારી આગળથી હું મારે ધરે જવા નિકળ્યો ત્યારે મેં મેહલના ચોકમાં તારા ઉસ્તાદ તથા તારા બાગ્યાને દીઠો, કેજે કાંઈ નહિ પણ પેલો ગધ કાલે નદી ઉપર મળેલો વિચિત્ર રીતભાતવાળો માછી છે. તે તારાથી નારાજ થયેલો છે, અને તારે વિશે ફરિયાદ લાવ્યો છે. તે કહે છે કે ‘મેં’ તેને માછીમારનો હુનર શિખવ્યો, અને તે શિખીને તે બે ટોપલા લેવા મથેા તે હજી આવ્યોજ નથી; માટે હું નામવર ખલીફ આગળ ફરિયાદ લાવ્યો છું. તે કહે છે કે આ કાંઈ બાગલાગની રીત હોય નહિ. અને આ કાંઈ ઉસ્તાદ અને ચેલા વચ્ચેનો સંબંધ હોય નહિ. તે કહે છે કે જો તારે બાગ્યા દાખલ રહેવું હોય તો ફિકર નહિ, પણ જો ન રહેવું હોય તો હું મારો ખીન્ને બાગ્યો શોધી લઇશ.”

જ્યારે દુખી દિલના ખલીફ હારને આ સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે તેને લગરીક હસવું આવ્યું, અને તેની છાતી ઉપરનો થોડોક બાર ઝાછો થયેલો જણાયો. તેને આ માછી સાથે નવી ગમતમાં ઉતરવાનું મન થયું. તેણે વજરને કહ્યું કે “જો એતું નસીબ ખુલ્લું હશે તો મારા હાથ ઉપર એ સુખી થશે; અગર નહિ તો દુખી થશે.” પછી તેણે કાગજના ટુકડા બનાવી જામરને ફરમાવ્યું કે “દરેક ઉપર તારે હાથે સોનાના એક સિક્કાથી એક હજાર સિક્કા સુધીની ગમે તે વીશ રકમ લખ, અને સર્વથી નાના અધિકારથી સર્વથી ચઢડતા વજરના ઓધા સુધીના વીશ અધિકાર પણ લખ.

વળી નાનામાં નાની નજીવી સજાથી ગર્દન મારવાની મોટામાં મોટી સજા સુધીની વીશ સજા પણ લખ.” વજીર જામશ્કરે ખલીફના ફરમાવ્યા મુજબ કીધું, અને તે જોઇને હાશન પાછું બોલ્યો કે—“અમ જામશ્કર, હવે તું ખલીફા માછીને અહીં તેડી લાવ. હું તેને આ કાગજના ટુકડાઓમાંથી હરકોઇ ઉંચકી લેવા કહીશ, અને તે જે ટુકડો ઉંચકશે તેમાં જે કાંઈ લખેલું હશે તે મુજબની રકમ, યા ઓધો, યા સજા તે માછીને મળશે. જે તે વજીરના ઓધાવાળું કાગજ ઉપાડશે તો હું તેને વજીર બનાવીશ; જે તે ગર્દન મરાવા જેટલો કમખખત જણાશે તો હું તેનો જન લઇશ. વાસ્તે જ, અને તેને અહીં તેડી લાવ.”

જામશ્કર ગયો. માર્ગમાં તે વમાસવા લાગ્યો કે “જે આ ગરીબ માણસ કોઇ પણ જાતની સજા ભોગવનાર ઠરશે તો તે માટેનો દોષ મારે માથે રહેશે. પણ ખુદા મોટો છે. તે સાહેબ જેવો બળવાન બીજો કોઇ નથી. તેની મર્જી હશે તેમ થશે.” હવે તે જ્યાં પેલા માછી હતો ત્યાં જઈ જુઓ છે તો તે બીચારાને ગુલામોએ પોતાની વચ્ચે ઘેરી લીધો હતો. તે ફરિયાદ કરતો હતો કે—“અરે આ તો ખાસી વાત ! મારી રકમ અદા કરી મને જવા દેવો જોઇએ તેને બદલે તે રકમનાં બાજ દાખલ મને તો આ લોકે પરહેજ કીધો છે.” એવામાં વજીરે આવી તેનો હાથ પકડ્યો, અને એક બોલ બોલ્યા વિના તેને મેહલમાં લઇ જવા માંડ્યો. આથી થોડાક ગુલામો આગળ અને થોડાક પાછલ એમ વહેંચાઇને ચાલવા લાગ્યા. આ જોઇ માછી ગભરાઇ ગયો, “શું હું નાસી જઈ છું કે મને પેલાઓએ ઘેરી રાખ્યો હતો ? અને તે મારું બંદીખાતું શું ખસ ન હતું કે વળી આ ગુલામો મારી આગળ અને પાછલ ચાલી મને નેગાહમાં રાખી બીવડાવે છે ?”

સાત અએવાનોમાંથી માછીને ચલાવીને વજીર તેને ખલીફનાં અએવાન આગળ લાવ્યો. અહીં જામશ્કરે ખલીફના કાનમાં કહ્યું કે—“જોરે, તું નામવર ખલીફની હજીરમાં છે. જે કાંઈ બોલે તે સંભાળીને બોલજે.” પછી તેણે સરાપરદા ખિસાડ્યા, એટલે માછીની નજર ખલીફ ઉપર પડી. ખલીફ હાશન એક કાચ ઉપર બેઠો

હતો; વજ્રર વોજરા અને અમીર ઉમરા તેની આબુઆબુ ખિદમતમાં ઉભેલા હતા. માછી તેને જોઈ, થોડોક આગળ જઈ, નમસ્કાર કરી બોલ્યો કે—“અરે ઓ પીપોડી વગાડનાર, આ તું કાંઈ સારું નથી કરતો. મને માછલી આગળ વાટ જોતો બેસાડી તું ચાલી જાય, પાછો આવે નહિ, ચુલામો મારા ઉપર ઉલટી પડે, માછલીની લટ ચલાવે, ને તું તો ટોપલા લેવા ગયો તે પાછો આવેજ નહિ. એ બધું તારે લીધે થયું. તું જો પાછો ફર્યો હોત તો આપણે સઘળી માછલી એક હજાર સોનાના સિક્કા બદલ વેચી હોત. પણ હવે એ તો રહ્યું. આજે હું આવ્યો છું તે તો કાલે મારી પાસે એક જણ માછલી લઈ ગયો પણ પૈસા આપી નથી ગયો તેની ઉધરાણી કરવા આવેલો હતો. પણ ભોગ મારા કે મને પૈસા આપવાને બદલે પેલા લોકે મને કેદ કરી રાખ્યો ને જવા દીધો નહિ. પણ વાશ તનેથી કાણે અહીં કેદ કીધો છે?”

આ નિર્દોષ સખુનો સાંભળીને ખલીફ હસ્યો, અને પોતે પરદામાંથી સર બાહરે કહાડી માછીને કહ્યું કે—“અહીં આવ; આ કાગજની ચીપલીઓમાંથી એક ઉઠાવી લે.

માછી—અરે યાર, કાલે તો તું માછી બન્યો હતો ને આજે નજીમી ક્યાંથી બની ગયો ? પણ તુંને ખબર કે ? જ્યારે એક માણસ ધણા ધંધા કરે છે ત્યારે તેની મુશ્કેલી વધી જાય છે.

અહીં વજ્રર વચ્ચે પડી બોલ્યો કે—“ચાલ, મુગો મર. લાંબી ટકટક ના કર, પણ નામદાર ખલીફે ફરમાવ્યું તેમ આમાંથી એક ચીપલી ઉપાડી લે.

માછીએ ખલીફને પોતાનો ભાગ્યો ફરીથી નહિ કરવા સંબંધી કાંઈ બડબડીને એક કાગજ ઉઠાવી લીધું અને ખલીફ આગળ ધરીને બોલ્યો કે—“ચાલ વાંચ, મારા પીપાડીવાળા, આ કાગજમાં શું લખ્યું છે ? ખબરદાર, કાંઈ છુપાવતો ના. તું જાણે.”

ખલીફે તે ચીપલી લઈ વજ્રરને આપી, જેણે તે વાંચીને કહ્યું કે “આમાં તો લખ્યું છે કે એ ઉપાડનારને એક સો ફટકા મારવા.”

આ હુકમ મુજબ બાપડા માછીને તુરત એક સો ફટકા મારવામાં આવ્યા. માછી પુકારી ઉઠ્યો કે—“એવા ધંધા ઉપર ફિટકાર હોજો ! શું આપણુ વચ્ચે થયલા બાગલાગના કરારમાં એમખી હતું કે મને કેદ કરવો અને સો ફટકા મારવા ?”

જાઅફર વજરે ખલીફને અર્જ કીધી કે “આ ગરીબ માણસ તું નામવર જેવી મોટી નદીમાં મીઠું પાણી પીવા આવેલો છે ત્યારે તેને તરસ્યો પાછો જવા દેવો નહિ જોઇયે. એને ખીજી મરતબે નસીબ અજમાવવાની રજા આપ. વખતે એને નસીબ ચારી દેશે અને એ ખુશ થઇને અહીંથી જશે.”

ખલીફે કહ્યું કે—“હા, ખીજી વાર અજમાવવા દઉં; પણ જો તેનાં પરિણામમાં એને ગર્દન મારવાનું નિકળશે તો હું તો એનો જાન લઇશ, અને તે માટેનું તું કારણ થઇ પડશે.”

વજરે જવાબ દીધો કે—“જાનથી જશે તો ખીયારો છુટશે.” આ ઉપરથી ખફા થઇને માછી પુકારી ઉઠ્યો કે—“મેં તમારું શું બગાડ્યું કે તમો ભોડો મારો જાન લેવા માંગો છો ?”

જાઅફરે પેલાને થડો પાડીને સૂચવ્યું કે “ખુદાની ચારી માંગીને ખીજી ચીપલી ઉઠાવ, કે તે સાહેબ તારો મદદગાર થાય.”

ખલીફા માછીએ કંઇક આનાકાની સાથે તેમ કીધું, અને પોતે ઉપાડેલું કાગજ વજરને આપ્યું, જે વાંચીને તે તો મુંગોજ ઉભો રહ્યો. ખલીફના પુછવાથી તે બોલ્યો કે “આ ચીઠીમાં એમ લખ્યું છે કે માછીને કાંઇજ આપવું નહિ.”

ખલીફે કહ્યું કે—“ત્યારે એને અહીંથી જવા કહે. આપણા હાથ ઉપર એ સુખી થાય એમ નથી.”

જાઅફર વજરે અર્જ કીધી કે—“અગ્ગે હમાનદારોના પાદશાહ, એને ત્રીજી મરતબે નસીબ અજમાવવાની પરવાનગી આપ. કદાચ એમાં એ જીતે.”

ખલીફે તેમ કરવા દેવાની રજા આપી, પણ ફરમાવ્યું કે આ છેલ્લીજ વાર છે; ફરીથી એવી રજા મળશે નહિ.

માછીએ ત્રીજી મરતએ ચીઠી ઉપાડી, જેમાં લખ્યું હતું કે તેને સોનાનો સિક્કો આપવો. વજરે તેને કહ્યું કે “ મેં તો તને આખાદ કરવા ધણુંખી ચાલું, પણ એક સિક્કા સિવાય તને વધારે કંઈ મલ્યું નથી. ” આમ કહીને માછીનું પાંખડું પકડી તેને બાહર લઇ ગયો. અહીં પેલો સંદલ ગુલામ હતો તેણે માછી કનેથી ધનામમાંથી ભાગ માંગ્યો. માછી બોલ્યો કે “ અરે કાળી ચામડીના, મને સો ફટકા મારીને એક સિક્કો આપ્યો તેમાંથી તું ભાગ માંગે છે ? તો લે આ ! ” આમ કહીને તેણે પેલો સિક્કો તેના ઉપર ફેંક્યો, અને મનથી બહુજ દુખી થયેલો હોવાથી તેના ગાલ ઉપરથી આંસુ વહેવા માંડ્યાં. સંદલની ખાતરી થઇ કે માછી જે કહે છે તે ખરુંજ છે. તેને દયા આવી, અને તે ખીચારો ચાલી જતો હતો તેને પાછો તેડી મંગાવી પોતાની થેલીમાં એક સો સોનાના સિક્કા હતા તે તેને આપી દઈ કહ્યું કે—“ લે બિરાદર, આ તારી માછલીની કીમત. ”

આથી માછી પાછો ખુશ થયો. આ એક સો, અને પેલો ખલીફાળો એક, મળીને ૧૦૧ સિક્કા લઇને તે ચાલ્યો, અને ફટકાનો માર પડ્યો હતો તે તો આ ખુશી વચ્ચે બૂલીજ મયો.

એક ભેદ ભરેલી સંદુક.

તે માછી ગુલામ સ્ત્રીઓનું વેચાણ થતું હતું તે બાજારમાંથી રસ્તો કાપતો આગળ ચાલ્યો, જ્યાં તેણે લોકોની મોટી ભીડ જોઇ. આ થું હશે તે જઇને જોઉં, એમ વિચાર કરીને તે નજદીક ગયો તો સોદાગરો એક તાણું મારેલી બધ પેટી વેચાતી લેવા માટે ભેગા મળેલા જણાયા. એક ખોળે આ પેટી ઉપર બેઠો હતો, અને સોદાગરોને ખબર આપવામાં આવતી હતી કે નામદાર ખલીફના મેદલમાંથી વડી રાણી જુબૈદાએ આ પેટી મોકલાવી હતી; જે ધણી ચહડીને લેશે તેને એ પેટી મળશે; એમાં થું છે તે આગમજથી કહેવાય એમ નથી. આ સખુનો સાંભળીને એક સોદાગરે પહેલી બિડ ૨૦ સિક્કાની કીધી; બીજો ૫૦ સુધી ચહડ્યો; અને એ રીતે એક પછી એક ૧૦૦ સિક્કા સુધી આ પેટીની કીમત અંકાર્ધ.

વેચનાર ખાંગીએ કાંઈ વધારો કરવા પુછ્યું, ત્યારે કોઈ વધુ નહિ, પણ આપણા ખલીફા માછીએ એકસો ને એક સિક્કા બદલ આ બેદબરેલી પેટી ખરીદ કરવાની ખુશી બતાવી. સોદાગરોએ માની લીધું કે આ માછી માત્ર મરખરી કરે છે, અને તેથી તેઓએ વેચનારને કહ્યું કે “ ૧૦૧ સિક્કા બદલ તારો માલ આ ખરીદદારને વેચી દે. ” અને તેમ થયું. માછીએ ૧૦૧ સિક્કા ગણી આપ્યા, અને પેલા ગુલામે એ રકમ ત્યાં ને ત્યાંજ જે મુકલેસ લોક હતાં તેઓમાં વહેંચી આપી, અને પોતે મેહલમાં જઈ સઘળા બિનાથી રાણી જુબેદાને વાકેફ કીધી, જેણી ખલીફા માછીને નસીબે તે પેટી ગયલી જાણીને ખુશી થઈ.

આણી તરફ ખલીફા માછીએ પોતાને નસીબે આવેલી બેદબરેલી સંદુક ખાંધે મારી, પણ વજન ભારી હતો તેથી અંતે તેને તે માથે ઉઠાવવી પડી. આમ કરતાં તે તેને પોતાની કોટડીમાં લઈ આવ્યો, અને નીચે ઉતારી થાક ખાવા બેઠો. પછી દરવાજા ઉઘાડી પેટીને તે અંદર ખેંચી લઈ ગયો. હવે તેણે તેમાં શું છે તે જાણવાની ખાહેશથી તેને ઉઘાડવા માંગી, પણ ધણી મહેનત કરવા છતાં ઢાંકણું ઉઘડ્યું નહિ. પોતે આ ખરીદી કંઈ ગણતરી ઉપર કીધી તે બાબે મનમાં પસ્તાઈને પછી તેણે બીજી સહવારે પેટીની કળ ઉખેડવાનું ઠરાવ્યું. હવે તે આ પેટી ઉપરજ સુઈ ગયો, કેમકે ઝોરડી એટલી નાની હતી કે તેની તમામ જગા પેટીએજ રોકી દીધી હતી, અને પેટી ઉપર સુવા સિવાય બીજો ધંધાજ હતોજ નહિ. થોડોકવાર સુતા પછી કાંઈ હીલતું હોય એમ તેને જણાયું. તે ચોંકીને ઉઠ્યો; તેની ઉંધ ઉડી ગઈ; તેની ખુદ્દ જતી રહી; તે બીધો. તેને લાગ્યું કે “ પેટીમાં તો જીવ ભરાયલો છે ! શુક ખુદાના કે મેં આ પેટી ઉઘાડી નહિ. જો મેં તેમ કીધું હોત તો રાતો રાત એમાંથી જીવ લોકોએ નિકલી આવીને મારો ભક્ષ કીધો હોત.” આમ બોલીને તે પાછો સુતો અને ઉંધી ગયો. પણ બીજી મરતબે પેટીમાં હીલચાલ થતી જણાઈ, કેન્ને પહેલી વાર કરતાં વધારે હતી. ખલીફા માછી ગમરાઈને પાછો ઉઠ્યો. તેની બીકનો પાર રહ્યો નહિ. તે દીવે!

શોધવા મંડ્યો, પણ દીવો હોય ક્યાંથી કે લાવે ? પાસેથી કાંઈ નહિ એટલે દીવો ખરીદે પણ શેનો ? આથી કંટાળીને તે પોતાના પાડ પડોશીઓને જગાડવા દોડ્યો. તે બોલ્યો કે “ દીવો લઈને વહેલાં આવો; મારી કોટડીમાં જીન ભરાયો છે ! ” જેઓ ભગ્યાં તેઓ તેની મૂર્ખાઈ ઉપર હસ્યાં; કોઈએ તેને દીવો આપ્યો, પણ પોતે તો પાછાં સુવા ગયાં.

માછીએ હવે દીવાની મદદથી પેટીનું તાણું ફાડવાની હિમત કીધી. એક મોટો પથર લઈને તેણે ઠોકઠોક ચલાવી, અને અંતે તાણું ઉઘાડ્યું. પછી પેટીનું ઢાંકણું ઉઘાડી જુએ છે તો માંહે તેને એક અતિ ખુબસુરત નાજનીન સુતેલી જણાઈ. તેણીને ખવાડવામાં આવેલી ભાંગથી તેણી બેહોશ હતી. આ ભાંગ તેણે પાછી ઝોડી કહાડી અને તે હુશિયાર થઈ. તેણીએ આંખ ઉઘાડી અને પોતાની હાલતથી વાકેફ થઈ.

ખલીફાએ તેની એ સ્થિતિ જોઈને પુછ્યું કે—“ અય મારી શેઠાણી, તું અહીં ક્યાંથી ? ” તેણીએ ફરમાવ્યું કે—“ યારમીન અને નર્ગીસને બોલાવ.” આ બે દાસીઓ હતી, પણ માછી તેમને દુલોનાં નામ સમજીને બોલ્યો કે આ ઝોરડામાં તો મેદીનાં દુલ સિવાય ખીજું કાંઈ નથી.

હવે તે બાઈ પોતાની પૂર હુશિયારીમાં આવી, પણ માછીને જોઈ પુછવા લાગી કે “ તું કોણ છે ? ” પછી પોતાનો હાલ જોઈને બોલી કે—“ અરે, પણ હું ક્યાં છું ? ” માછી બોલ્યો કે—“ તું મારા મકાનમાં છે.” તે બોલી કે—“ ત્યારે શું હું ખલીફ હાફન અર રશીદના મેહલમાં નથી કે ? ” ખલીફાએ કહ્યું કે—“ અરે દેવાની ! અર રશીદ કોણ થાય છે ? તું તો મારી ખરીદ કરેલી લોંડી છે. એકસો ને એક સોનાના સિક્કા આપીને મેં આજેજ તને ખરીદ કરેલી છે. તું તો આ પેટીમાં ઉઘેલી હતી.”

આ સખુનો સાંભળીને તે બાઈએ માછીનું નામ ઠામ પુછ્યું, અને કાંઈ ખાવાનું માંગ્યું. પણ ખલીફાએ કહ્યું કે “ મારા ઘરમાં ખાવાનું

તો નહિજ પણ કાંઈ પીવાનુંથી નથી. હું પોતેથી એ દિવસનો ભુખ્યો છું. મારી પાસે એક ખોટી બદામ પણ નથી. આ તારી પેટી મારું સર્વ ખાઈ બેઠી છે. તારે કાળે મેં એ વેચાતી લીધી અને હું નાદાર થઈ ગયો.” પેલીને તેના આવા સખુનો સાંભળી હસવું આવ્યું. અને પછી કહ્યું કે, “જા, ઉઠ, તારા પાડ પાડોશમાંથી કાંઈ ખાવાનું લાવ; મને બહુ ભુખ લાગી છે.”

એકવાર ફરીને ખલીફાએ પોતાનાં આડોશી પાડોશીઓને જગાડ્યાં. તેણે ભુખ્યો થવાની ફરિયાદ કીધી, અને કાંઈ ખાવાનું માંગ્યું. આ ઉપરથી કાંઈએ શેડી, કાંઈએ નાન, કાંઈએ પનીર, કાંઈએ ફળ વગેરે લાવી આપ્યાં, અને એ વડે પોતાનો ખોજો ભરીને તે કાટડીમાં પાછો ફર્યો. એજ રીતે તે જમને પાડોશીઓ કનેથી પાણી પણ ભરી લાવ્યો, જેઓ તેનાથી આ રાત્રીએ બહુ કંટાળી ગયાં હતાં. આ રીતે ખાન-ખાનથી પેલી ખુબસુર્ત નાજનીન તૃપ્ત થઈ, પછી માછીના પુછવાથી પોતાનો હેવાલ કહેવા લાગી:

“મારું નામ કૃત અલ કુલખ છે. હું ખલીફ હાફનની માનીતી ગુલામડી છું. રાણી જુબેદા મારી અદેખી પડી. તેણે મને ભાંગ ખવાડીને બેહોશ કીધી અને પછી આ પેટીમાં સુવાડી. શુક્ર ખુદાના કે એટલામાંજ પત્યું, ને કાંઈ બીજી ખરાબી નહિ થઈ. એ ખરાબી નહિ થઈ તે તારાં બુલંદ એકબાલને લીધે. તને ખલીફ હાફન તરફથી બેશક નાણાંની મોટી રકમ મળશે, અને તું માતખર બનશે.”

ખલીફા માછીને આ બરસાની વાત ઉપર ઇતખાર આવ્યો નહિ. તેણે જ્યારે જણ્યું કે જેના મેહલમાં પોતાને કેદ કીધો હતો તેજ અર રશીદ છે, ત્યારે તે બોલ્યો કે—“અરે ત્યારે તે તો મારો પીપોડી-વાળો! એ શું મને નિહાલ કરતો તો? એના જેવો લોભી સારી જહાનમાં બીજો એકે મળવાનો નથી. તેણે મને ગઈ કાલે લાકડીના સો ઝપેટા મરાબ્યા અને ફક્ત એક સિકકો આપ્યો, તો જોકે મેં તેને માછલાં મારવાનો હુનર શિખવ્યો, અને મારો ભાગ્યો બનાવ્યો. પણ તે તો મારી સાથે દુગો રમ્યો.”

આવા હલકા સખુનો ઓચરવાથી પરહેજ રહેવાને પેલી નાજનીને માછીને તાકીદ આપી, અને કહ્યું કે “હવે પછી તું તેની હજુરમાં જવા પામે તો તારી નજર ઉઘાડીને તેના તરફ ભારી આદરમાનથી વર્તજે. તે તુંને નિહાલ કરશે.”

આ પછી તેઓ બંને થોડે થોડે તકાવતે સુષ ગયાં, કેમકે બંને થાકેલાં હતાં.

માછીનું નસીબ ઉઘડે છે.

બીજે દિને સહવારે પેલી માહબુબે માછી પાસે કાગજ કલમ મંગાવીને જે સોદાગરે પોતાને ખલીફને પહેલવહેલાં નજર કરી હતી તેના ઉપર પોતાની ઉપર ગુજરેલો અહેવાલ લખી તેમાં જણાવ્યું કે ખલીફના નામના માછીનાં મકાનમાં હાલ હું છું, કે જેણે મને ખરીદ કરેલી છે. આ ચીઠી તેણીએ માછીને આપીને કહ્યું કે—“જવાહીર બાજારમાં જઈ ઇબ્ન અલ કિર્નાસ નામના સોદાગરને ગુપચુપ આ પત્ર પુઠાડ.”

માછીએ આ કામ બરાબર બજાવ્યું. સોદાગરે તેની સલામતો જવાબ આપ્યો, ચીઠી લીધી, પણ માછીની કંગાળ હાલત જોઈ તેને ધિક્કાર્યો, અને પેલી ચીઠી વાંચવાને બદલે ખિસામાં મુકી, કેમકે તે સમજ્યો કે આ ગરીબ માણસ બીજા માંગવા આ નામું લખાવી લાવ્યો હશે. તેણે પોતાના એક નોકરને ફરમાવ્યું કે “આ માણસને કાંઈ આપીને કહાડ.”

પણ ખલીફએ સોદાગરને કહ્યું કે—“હું કાંઈ તારી પાસે બીજા માંગવા આવ્યો નથી. તું માફ આણેલું નામું વાંચ.”

આ ઉપરથી સોદાગરે તે વાંચ્યું, અને જ્યારે તેમાં લખેલી ખિનાથી વાકેફ થયો ત્યારે તેણે તેને બોલ્યો દીધો, માથે ચઢાડાવ્યું, અને પછી માછીને તેનાં ઘરની નિશાની પુછી.

આથી માછી ગુસ્સે થયો. તે બોલ્યો કે—“મારાં ઘર સાથ તને શું કામ છે ? શું તારી મતલબ મારી ખરીદ કરેલી ગુલામડીને ચોરી જવાની છે કે ?”

પેલાએ ઉત્તર દીધો કે—“ ના ના; હું તારાં ઘરની ધંધાણી એટલામાટે પુછું છું કે હું કાંઈ ખોરાક ખરીદ કરી તારે ઘર મોકલાવું, કેજે તું અને તેણી ખાજે.” આ ઉપરથી માછીએ પોતાનાં મકાનની નિશાની આપી અને સોદાગરે પોતાના બે ગુલામોને બોલાવી કહ્યું કે—“ આ ધણીને સાથે લઈ મોહસિન શરાફની પહેડી ઉપર જા, અને તેને મારે નામે કહે કે આ ધણીને સોનાના ૧૦૦૦ સિક્કા આપ, પછી તે સિક્કા લઈને તમે જાને જાણ મારી પાસે આવજો.” આ મુજબ જાને ગુલામો ખલીફા માછીને લઈને મોહસિન શરાફની દુકાને ગયા, અને પોતાના ધણીનો સંદેશો કહ્યો. મોહસિને એક હજાર અશ્રી ગણી આપી, જે લઈને તેઓ પાછા શેઠની પહેડી ઉપર આવ્યા.

ધખ્ત અલ કિર્નાસ સોદાગર આ વેળા તૈયાર થઈ એક હજાર અશ્રીની કીમતનાં ખચ્ચર ઉપર સવાર થયો હતો, અને તેની બાજુમાં બીજાં એક ખચ્ચરને એજ રીતે માછી ખલીફાને માટે તૈયાર કરી રાખ્યું હતું. જ્યારે પેલાઓ આવી પુગ્યા ત્યારે સોદાગરે માછીને આ ખચ્ચર ઉપર સવાર થવા કહ્યું, પણ ખલીફા બીધો અને ખચ્ચર પોતાને પાડી નાખશે એમ કહીને તેના ઉપર સવાર થવાની તેણે ના પાડી. પણ સોદાગર બજાઈ થયો, અને માછી ખચ્ચર ઉપર પિઠ તરફથી સવાર થયો, અને લગામને બદલે તેતું પુછડું પકડી બેઠો. આથી ખચ્ચરે તેને તોડી પાડ્યો, અને આ તમાશો જોઈ બેગાં મજેલાં લોકો હસવા લાગ્યાં. ખલીફા ભોંયપર પછડાઈ પાછો ઉઠ્યો, અને સોદાગરને ઠપકો દેવા લાગ્યો કે—“ મેં નહિ તને કહ્યું હતું કે એ મોટું ગધેડું મને પાડી નાખશે—એ પર મને ના બેસાડ ? ”

માછીને ત્યાં મુકીને સોદાગર ધખ્ત કિર્નાસ હવે મહેલ તરફ ચાલ્યો અને ખલીફા હાઈનને જઈ મળ્યો; તેણે તે નામવરને કૂટ અલ કુલૂમ ઉપર ગુજરેલા સર્વ હાલથી વાકેફ કરીધો, અને પછી તે નાજનીનને માછીને ઘેરથી પોતાનાં અયવાનમાં લઈ ગયો. જ્યારે માછી પોતાની કાટડીમાં ગયો ત્યારે તેને પાડોશીઓ પુછવા લાગ્યા

કે—“તું પેલી બાઇને ક્યાંથી ખેંચી લાવ્યો હતો ? તું બડો ઉઠાવગીર જણાય છે. રાતની અંધારીમાં છાકટ હાલતમાં જોઇને તું આ મહે-
બુખને ઉઠાવી લાવ્યો હતો કે શું ? નહિ તો એ તારી કાટડીમાં આવે
ક્યાંથી ?” પછી જ્યારે તેણીને ત્યાં જોઇ નહિ ત્યારે માછી પુછવા
લાગ્યો, જેનો જવાબ એવો મળ્યો કે “કાંઈ સોદાગરના ગુલામો તેણીને
અહીં આવીને લઈ ગયા. જે તું તેમને રસ્તામાં મળતે તો તેઓ
તને કાપી નાખતે.”

આ સાંભળીને માછી સોદાગરની દુકાન ઉપર પાછો દોડ્યો, અને
બખાળવા લાગ્યો કે—“તું સોદાગર થયો તો શું થયું, પણ તારે
મારી ગેરહાજરીનો લાભ લઇને મારી ગુલામડીને ઉઠાવી જવી જોઈતી
ન હતી.” સોદાગરે તેને થડો પાડ્યો, અને પછી એક અછી રીતે
શણગારેલાં મકાનમાં તે તેને લઈ ગયો, કે જ્યાં ફૂટ અલ કુલખને
ભારી બપકામાં રાખેલી હતી. અહીં તેણી એક સુંદર એવાનમાં
સોનાના કાચ ઉપર બેઠેલી હતી, અને તેની આગળ દશ દાસીઓ
ખિદમતમાં ઉભેલી હતી.

સોદાગર ઇબ્ન અલ કિર્નાસે તેણીને જોતાંજ જમીનને ખોસ્સો
દીધો અને તેની આગળ આદાબથી ઉભો. કુત અલકુલૂમે તેને પુછ્યું
કે—“મારો નવો માલિક ક્યાં છે ? તે બલા આદમીએ પોતાની પાસે
જે કાંઈ હતું તે આપી દઇને મને ખરીદ કીધેલી છે.” સોદાગરે જવાબ
આપ્યો કે—“અય બાતુ, મેં તેને એક હજાર અશ્રી આપીને ખુશ
કીધો છે.” અને પછી તેણે ખલીફા માછીને લગતી પોતે જે કાંઈ
જાણતો હતો તે સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી. આ સાંભળીને તે માહતાબ
ચેહરાની મેહબૂબ હતી પડી, અને બોલી કે—“તું એ આદમીને
કપકો દેતો ના; કેમકે એ ખીચારો ઉતરતા વર્ગમાંનો છે. આ એક હજાર
ખીજ અશ્રી છે તે તું તેને મારી તરફની બક્ષીશ દાખલ આપજે,
અને જે પરવરદેગાર મેહરબાન થશે તો નામવર ખલીફા મારે મકી
એ ગરીબને નિહાલ કરશે.”

ખલીફા નામના બે નામવરો.

(એકવાર ફરીથી.)

આ રીતે તેઓ વાત કરતાં હતાં એટલાંમાં એક બોળે ત્યાં આવ્યો અને ખલીફાને નામે અર્જ કીધી કે તે મેહબૂબે હવે મેહલમાં પધારવું. હારનને ખચર હતી કે સોદાગરે તેણીને માછીનાં મકાનમાંથી ખીજાં ઉત્તમ મકાનમાં લઇ જઇને રાખી હતી, પણ હવે ખલીફાને તેણી વિના સોહવાતું નહિ હોવાથી તેને બોલાવવા આ માણસને મોકલ્યો હતો. કૂત અલ કુલઅ આ હુકમને તાબે થવાને બંધાયેલી હતી. તેણી એકદમ મેહલ તરફ ઉપડી ગઇ, અને પોતાની સાથે ખલીફા માછીને પણ લેતી ગઇ.

મેહલમાં ખલીફાની હજુરમાં જઈ પુગતાંજ તે મેહબૂબે જમીનને બોરસો દીધો, અને ખલીફા ઉડી તેણીને મોહબત બરેસો આવકાર દઇ પોતાની પાસે બેસાડી, તથા ખેર આક્રિયત પુછતાં તેણીના નવા માલિક બાબે પરપુછ કીધી. તે બાનુએ સવળો ખુલાસો કરતાં કહ્યું કે “ મારા નવા શેકતું નામ ખલીફા માછી છે, અને તે મારી સંગાતે આવી મેહલના દરવાજા ઉપર ઉભેસો છે. તેણે તું નામવર સાચના ભાગ લાગની અને ખીજી ધણી એક રમુજ વાતો મને કહેલી છે.”

ખલીફા હુકમ કરી માછીને બોલાવ્યો. માછીને પેઢી રૂપગુણ સુંદરીએ આગમજથી સમજાવેલો હતો તે મુજબ તેણે દાખલ થતાંજ કુર્નસ બજાવી, અને ખલીફાને નેક દુઆ ચાહી. ખલીફા તેનાં આ કામથી ખુશ થયો, હરયો, અને પોતે ખરીદ કરેલી બાનુ સાથે તેણે કેવી ચાલ ચલાવી તે બાબે પુછ્યું. માછીએ નિર્દોષપણે જે બનાવ બન્યો હતો તે પોતાની રીત મુજબ કહી સંભળાવ્યો, અને તેની રમુજ હાથમાં વાત કરવાની રીત જોઇ ખલીફાને બહુ હસવું આવ્યું. પોતે માછીના પૈસા વગ શુલામ કને લેવા આવ્યો હતો તે વેળા પોતાને પૈસા મળવાને બદલે શુલામોએ કેવો કેદ કીધો, પછી ખલીફા અકેકા ચીડી ઉચકાવી લાકડીના

સો ઝપેટા કેવા મરાવ્યા, પછી માત્ર એક અશ્રી આપીને કેવો પોતાને નાસિપાસ કીધો, પછી ગુલામે કેવા સો સિક્કા આપ્યા, પોતે કેવી રીતે ૧૦૧ અશ્રી આપી દઈ પેત્રી બેદમરેલી પેટી ખરીદ કીધી, પછી રાત્રે કેવી રીતે પેટીમાંથી જીને બાહર નિકળવા માંગ્યું, અને અંદરથી કેવી રીતે માહતાબ ચેહરાની આ મેહરબાન બાનુ મળી આવી, એ સઘળું કહેવા જોડે, માછીએ વળી જણાવ્યું કે ખીજે દિને સોદાગરે તેના તરફ કેવો ધિક્કાર બતાવ્યો, પછી પોતાને ખચ્ચર ઉપર બેસાડી કેવો પાડી નખાવ્યો, તથા પોતાની કાટડીની ઈધાણી પુછી લઇને તે કેવી રીતે આ ગુલમદન નારને ગુપચુપ ખેંચી લઇ ગયો, તથા તેણે તેમજ આ બાનુએ પોતાને કેવી રીતે એક એક હજાર અશ્રી એનાયત કીધી, એ સર્વ વાતો એવી તો રમુજી અને રંગીલી દમછળમાં માછી ખલીફાએ ખલીફ હારન આગળ પોતાનાં સાદાં અને સાફ દિલથી જાહેર કીધી કે તે સાંભળીને જેમ ખલીફ તેમજ કૂત બલ કુલૂખ બે એખિતયાર હસી પડ્યાં.

હવે નવાજીશ કરવાની નામવર ખલીફની વારી આવી. તેણે ખજાનગીને ફરમાવ્યું કે આ ધણીને એકદમ ૫૦ હજાર અશ્રી ગણી આપવી, તથા ઉંચો પોશાક બેટ આપવો, તથા સવારી માટે એક ખચ્ચર અને ખિદમત માટે ગુલામે આપવાં. ખલીફ હારન પોતાની માનિતી પાછી મળી તેથી અત્યંત ખુશહાલ થયો. તેની ખાતરી થઇ કે આ સઘળાં કારસ્તાન રાણી જીબૈદાનાં હતાં, અને તેથી કેટલીક મુદત સુધી તે તેણીને મળવા ગયોજ નહિ અને તેની સાથે કશો સંબંધ રાખ્યો નહિ.

પાદશાહના આ ગુસ્સાથી જીબૈદાને બહુ લાગ્યું. પોતાના ધણીને વાજખી ખોફ દૂર કરવા માટે તેણીએ ધણી તજવીજ કીધી, પણ તેમાં ફાવી નહિ. તેનો ચેહરો છતરી ગયો, અને સેવટે તેણે પોતાના આ પાદશાહ, કેજે તેના કાકાનોજ બેટો હતો, તેના ઉપર એક નામુ લખી પોતાની કસુર કબૂલ રાખી, અને દરગુજર ચાલી. ખલીફનું દિલ ધિગળ્યું અને પોતે પાછો જવાબ લખી રાણીની તકસીર માફ કીધી, જેથી જીબૈદાને બારી ખુશી ઉપજી.

હવે આપણી વાતા પુરી થાય છે. પણ ખલીફા માછીને અમીરી દરજ્જે પુગ્યા આગમજ તે પુરી થતી નથી. હાઈને તેને દર માસે સોનાની ૫૦ અશ્રીનો પગાર બાંધી આપ્યો, તથા તેનો માન મરતબો ધણો વધારી દીધો. ખલીફાની દરબારમાંથી બાહર નિકળતાં પેલો વડો ગુલામ આપણા માછીને સામો મળ્યો, અને તેનો ભપકો જોઈને તેનું કારણ પુછ્યું. માછીએ તેને સઘળી ખિનાથી વાકેફ કીધો, ત્યારે તે બોલ્યો કે “આ બધું મેં તને ૧૦૦ અશ્રી આપી હતી તેના પ્રતાપે બન્યું. ત્યારે તું મને કાંઈ ઇનામ નહિ આપશે ?” ખલીફાએ ખિસામાં હાથ નાખી ૧૦૦૦ અશ્રીની થેલી કહાડી તે ગુલામને આપી, પણ તેણે તે મોટા ઉપકાર સાથે કબૂલ રાખવાની ના પાડીને કહ્યું કે—“મને એની હાજત નથી, બાઈ. તું કેવો સખી દિલનો છે તે મેં જોઈ લીધું. તારી દોલત તુંજ વાપર અને સુખી થા.” પછી પોતાનાં ખચ્ચર ઉપર સવાર થઈ પોતાને મળેલા ગુલામો સાથે ખલીફા માછી પોતાની કોટડીમાં ગયો, અને તેનો આવો ભપકો જોઈ તેના પાડપડોશીઓ અજબ થઈ તેનું કારણ પુછવા લાગ્યા. ખલીફાએ તેઓને સર્વ વાતોથી વાકેફ કીધા, અને પછી મોટી કીમતનું એક મકાન ખરીદ કરી તેને અછી રીતે શણગાર્યું. પછી એક સોદાગરની બેટી સાથે પોતે શાદી કીધી, અને સુખી થયો. તે જ્યારેખી ખલીફા હાઈને મળવા જતો ત્યારે તેને માનમરેલો આવકાર મળતો અને તેને નવાજીને તે પાછો મોકળતો. આ રીતે તેણે પોતાની ઉમર ખુશી ખુરમી અને માન મરતબા સાથે ગુજારી, અને હર હમેશ તે પોતાના પેદા કરનારને યાદ કરવા તથા શુક્ર બળ લાવવા લાગ્યો. તેજ સાહેબ એવો છે કે જેની કીર્તિ અને હમેશગી સદાની છે, અને જે સદા હૈયાત છે.

એક ગરીબ પણ મોટા, મુફલેસ પણ સખી, અને બુખે મરતા પણ સાચા માણસની આ કહાણી છે. મોતાજ માણસો પણ કેવા સંતોષી હોય છે, અને સંતોષમાં પોતાનું સુખ માની ખુદા ઉપર વિશ્વાસ બાંધી અંતે તેનાં રૂઝાં ઇનામ કેવા મેળવે છે તે આ વાર્તાપરથી સમજાય છે.

અલીશેર અને જમરદ.

ઐરાતની વશાદારીનો તારીફલાયક નમુનો.

અલીશેર.

ધરાન સરજમીનના પુરાસાન મુલકમાં અસલના જમાનામાં એક સોદાગર રહેતો હતો, જેનું નામ મજદઉદ્દીન^૧ હતું. તેની પાસે પુષ્કળ દોલત હતી, અને સમ્યાખંધ ગુલામો તથા ખિદમતગારો તે ધરાવતો હતો. છેક ૬૦ વરસની ઉંમર સુધી તેને કશું ફર્જન્દ થયું નહિ, પણ ત્યારબાદ એક બેટાની નવાજેશ થઇ, જેનું નામ તેણે અલીશેર^૨ રાખ્યું.

આ છોકરો મોટો થતો ગયો તેમ ખુબસુરતીમાં વધતો ગયો. બ્યારે તે પુખ્ત ઉમરનો થયો અને બધી વાને બાહોશ અને હુશિયાર બન્યો ત્યારે તેનો ફ્રેંક પિતા મોતને બીઠાણે સુતો. તેણે પોતાના આ બેટાને પોતાની નજદીક બોલાવીને તેને નસીહત દીધી કે—“અય બેટા, આદમીજાદમાં કોઇનોખી જાની મિત્ર થતો મા; જેથી ઇજ્જ અને દુખ ઉત્પન્ન થાય તેથી દૂર રહેજે; ખુરી સોહજતથી ખબરદાર રહેજે; એક ખરાબ દોસ્ત એક લુહાડ જેવો છે, કેમકે તેની ભઠીના આતશથી તું દાઝવાનો નથી, પણ તેના ધુંઆથી તને ઇજ્જ થશે. જો, શાએર કેવું મજાહતું કહી જાય છે કે—

(ગજલ)—ન દેશે દુનિયા તુને રશીક માંગે એવો કોઇ,
વશાદારીથી દુખસુખે મદદ લાગે એવો કોઈ;
રહેજે દૂર લોભીથી, કદી વિશ્વાસ મા કરતો,
નમક પરવર્શ નથી તારો દુઃખે જાગે એવો કોઇ.

૧ મજદઉદ્દીન=મજહબનો હલકાર.

૨ અલીશેર=વાધના જેવો બહાદુર અલી.

વળી ખીજ શાએરે શું કહ્યું છે તે સાંભળ—

છે છુપો રોગ આદમજાદ ખરાખર,
ભરસો મૂક મા તે પર સરાસર;
અગર દાનાઇથી જો તું તપાસે,
જાણશે ફેલ અને મક્કર ખરાખર.

પણ એટલુંજ નથી. એક ત્રીજા કવિના આ સખુનો વાજખીજ છે કે—

(તકારુખ) — નથી આદમીજાદથી લાભ, જાણ;
શુભાવીશ પાડીશ વેહવાર, માન.
જરૂરત સિવા કામ પાડીશ મા,
વગર કારણે મન લગાડીશ મા.”

આ સધળું સાંભળી લઇને અલીશેર બોલ્યો કે—“ પિતાજી, તમે જે કાંઈ કહ્યું તે મેં ધ્યાનથી સાંભળ્યું છે. ખીજું તમારે કાંઈ કહેવું છે ? ”

તેના બાપે કહ્યું કે—“ તારાથી બની શકતું હોય તો બલું કરવું; માણસજાત તરફ સારી વર્તણૂક રાખવી; રૂડાં કામોનો બદલો તેવીજ રીતે વાળવાની તક જોતા રહેવું, કાંએકે એક સારાં કામની ખાહેશ રાખીને એસી રહિયે તો તે કામ પાર પડતું નથી. એ બાબત-માં શાએરના આ સખુનો કેવા લાગુ પડતા છે કે—

(તકારુખ) — બલું કામ કરવું સહેલું નથી,
રૂડું હાથ ધરવું પહેલું નથી;
તવાનાઇ છે તો ઉતાવળ પકડ,
થશે ઢીલ, પડશે સજાવાર રખડ.”

આ શિખામણ સાંભળી પેલો તાબેદાર બેટો હાથ જોડીને બોલ્યો કે “ તમે ખરાખર કહો છો, પિતાજી. વાંચે ખીજું તમારે શું કહેવું છે ? ”

બાપે કહ્યું—“ ખીજું વધારે એ છે, બેટા, કે તારે ખુદાને કદી બૂધવો નહિ; તેનો વિચાર મનમાં સદા યાદ રાખવો. ખીજું એ કે તારે તારી દોલતની સંભાળ રાખવી, અને લખણ અર્થ કરવો

નહિ. જો તું પૈસાની જાતન નહિ લેતાં વેરવાર કરશે તો તને હલ-કામાં હલકા ઇનસાનની મદદની જરૂર પડશે. તારા જમણા હાથની સુઠી જ્યાં સુધી બંધ હશે ત્યાં સુધી તારું માન રહેશે. એ બાબતમાં કવિએ કેવું ખરું કહ્યું છે !—

(તકાર્ણ)—ઘટે લક્ષ્મિ, મિત્ર દૂરી ધરે;
વધે લક્ષ્મિ, દોસતી સૌ કરે;
દેખી માતબર, દુશ્મન દોસ્ત થાય;
દેખી મુઠ્ઠલસી, મિત્રનું દિલ દુખાય.”

“ બરાબર કહ્યું, પિતાજી; વારું કાંઈ બીજું કહો છો કે એજ ? ”
અલીશેર હવે ઉતાવળો પડ્યો હોય તેમ બોલ્યો.

“ હા, બીજું એ, ” તે જૈદ આદમી નહિ બોલાય તોપણ ગળું ખેંચીને બોલ્યો, “ આ બેટા; બીજું મારે તને આ કહેવું છે કે જે તારાથી વડો હોય તેની મસલેહત લેજો; જે કામ કરવાની તારી આહ્વેશ હોય તેમાં અણુધટતી ઉતાવળ કરતો ના; તારાથી જે ઉતરતો હોય તેના ઉપર દયા બતાવજો; અને કોઈના ઉપર પણ જુદા ગુજાર-તો ના, કેમકે ખુદ તારા ઉપર જુદા પાડવાની હરકોઈને શક્તિ બક્ષશે. શાએર એ બાબતમાં શું કહી જાય છે તે જો—

(કતબ)—હરેક કામે સલાહ લેજો વિચારી,
બલા બે એક કરતાં નેકકારી;
કદાપિ બૂલ ખુદીથી કરાએ,
સલાહથી રાસતી જાહેર થાએ.
છે આદમનું મિસાલે આયનો મન,
જુએ સુરત જેમાં મિસાલ દર્પણ.
મદદગારી અગર બે આરસાની,
ખબરદારી મળે બંને દિશાની.

અય બેટા, શરાબ પીવાથી ખબરદાર રહેજો. દરેક દુખનું મૂળ એજ છે. એથી ખુદિ જતી રહે છે અને પીનાર ઉપર ધિક્કાર વરસે છે. શાએર કેવું ખુશ કહી ગયો છે કે—

(ગજલ) — અગર છે એક મારો જન, બીજું મારું રવાન પાકી,
શું કરશે આ શરાખે લાલ ઉઠાવીને તુંદાન ખાકી ?
બેઠામીથી કરું જિન્દગી તારી આશનાઈ હું,
શરાખી દોસતી માતું ખરાખી ખાનોજન, સાકી !

અય બેટા, આટલું જે મારે તને કહેવાનું હતું તે મેં કહ્યું.
આ મારી શિખામણને તારાં હૈડાંમાં કાતરી રાખજે, અને કદી વિસારતો
મા. ખુદ તારો નેગેહખાન હોજો ! ”

આટલું બોલીને તે જૈફ સોદાગર બેભાન થયો. પછી થોડે વારે
હોશમાં આવ્યો ત્યારે ખુદથી માફી ચાહી, અને પોતાના પેદા કરનાર
તરફ ચાલ્યો. પોતાના બાપનાં ગરણથી અલીશેરને બહુ લાગ્યું.
તેણે ધણી માતમ કાઢી, અને પછી બાપની લાશને ધામધુમથી દફનાવી.
થોડીજ સુદતમાં તેની મા પણ મરણ પામી અને તેની પણ સધળી
ક્રિયા ઘટે તેમ કાઢી. આ પછી હવે તે ખુદાપર વિશ્વાસ મુકીને
દુકાનપર જઈ બેઠો, અને પોતાના બાપની વસિયત મુજબ અમલ
કરવા લાગ્યો.

એક વરસ દહાડા સુધી આ મુજબ ચાલ્યું, પણ એ પછી તેને
ખરાબ સોદગરતીઓ મળ્યા, સત્યાપના રાહથી તે ફર્યો, શરાખમાં અને
તેને લગતી ખરાખીઓમાં ચક્રચુર થયો, અને એ રીતે ખરાબ થવા
લાગ્યો. તે બોલતો હતો કે મારો બાપ મારે થકી પોતાની મોટી
દોલત મુકી ગયો છે, ત્યારે તે હું નહિ ખરું તો બીજું કાણ ખાનાર
છે ? આ રવેશ તે પોતાની બાપકી દોલત ખાવા અને ખવાડી
દેવા લાગ્યો. એટલીબધી હદ સુધી તે ઉગાડ બની ગયો કે થોડીજ
સુદતમાં તેની તમામ દોલત સાફ થઈ ગઈ અને તે પોતે બીખારી
બની ગયો. તેણે પોતાની દુકાન તથા ધરખાર અને બીજી માલમતા
વેચી નાખ્યાં; એટલુંજ નહિ પણ અંતે તે એટલો કંગાલ બની ગયો
કે તેનાં દિલમાંનાં કપડાં સિવાય તેની કંઈ બીજું કશું રહ્યું નહિ.

તે હવે ભુખે મરવા લાગ્યો. અને હવેજ તેને પોતાની ખરી
હાલતનું ખાન આવ્યું. તેણે ધણી દોસ્તોને નવાજ્યા હતા; ધણીઓની

ગરીબ હાલત સુધારી તેમને રળતા કમાતા કીધા હતા. આ મિત્રો તરફ તેનું મન દોડ્યું. તેને લાગ્યું કે એઓમાંનો એકબી મને મદદ કર્યા વિના રહેશે નહિ. એક પછી એક તે સધળા દોસ્તોને મળ્યો, પણ તેઓમાંના એકબી તેને આશ્રા આપ્યો નહિ. કોઇએ ધરનો દરવાજો ઉઘાડ્યો નહિ; કોઇએ પોતે ધેરમાં હોવા છતાં નથી એવો જવાબ આપ્યો; અને કોઇએ મુલાકાત લેવાની નાજ પાડી.

જમરૂંદ.

ભુખે હવે તેના ઉપર જખરો ગઈઓ કીધો. તે કશા ધરાદાવિના સૌદાગરી બાજાર તરફ ચાલ્યો. પોતે ક્યાં જાય છે તેની તેને ખબર ન હતી. સૌદાગરોમાંથી કોઇબી તેને મદદ કરે એમ તો હતુંજ નહિ, તોપણ તે બાજાર બણી ચાલ્યો. અહીં તેણે સૌદાગરોનું ટોળું દિઠું. વધારે આગળ જતાં તેને માલુમ પડ્યું કે એક ખુબસુરત નાજનીનનું ત્યાં વેચાણ થતું હતું. આ કોઇ અતિ રૂપાળી સ્ત્રી હતી. તેનું નામ જમરૂંદ હતું. તેને જોઇ અલીશેર ત્યાંથી ખિસ્કોજ નહિ. તે કેટલી રકમે વેચાય છે અને તેને કયો સૌદાગર ખરીદ કરે છે તે જાણવા અને જોવાની તેને ખાહેશ થઇ.

દલાલે અર્જ કરવાથી એક સૌદાગરે ૫૦૦ સોનાના સિક્કાની બિડ મુકી. બીજો તેમાં દશ વધ્યો. ત્રીજાએ ૧૦૦ અશ્રીનો વધારો કીધો. આ ત્રીજો ધણી રશીદઉદ્દીન નામનો એક બુદ્ધો શેખ હતો. તેની ઉપલી ૬૦૦ અશ્રીની માંગણી ઉપર ચોથા ધણીએ જ્યારે ૧૦ સિક્કાનો વધારો કીધો ત્યારે આ શેખે ચિરગાહને એકદમ ૧૦૦૦ અશ્રીની માંગણી મુકી. બીજાઓથી આ કરતાં વધારે રકમ આપી શકાય એમ ન હોવાથી દલાલે પેલી નાજનીનના માલિકનો વિચાર પુછ્યો; પણ તેણે કહ્યું કે ગમે એટલી રકમ આવતી હોય, પણ જો નાજનીનની મજૂ ન હશે તો હું તેણીને વેચી શકીશ નહિ. જેને તેણી ખસંદ કરશે તેનેજ સ્વાધીન તેણી થશે.” આ ઉપરથી દલાલે નાજનીનની મજૂ પુછી, પણ તેણીએ પેલા બુદ્ધો શેખને કબૂલ રાખવાની ના પાડી. આ ઉપર બીજા સૌદાગરો તેણીને દેખાડવામાં

આબ્યા, પણ તેઓમાંના કોઇને તેણીએ પસંદ કીધો નહિ. આંતે જ્યારે પોતાને ગમતો સોદાગર સર્વ લોકોમાંથી પસંદ કરવાનું કહેવામાં આવ્યું ત્યારે જમરૂંદે પેલા મુક્તેસ ચિથડિયા અલીશરને પસંદ કીધો, અને તેની તારીફમાં કવેતો બોલી.

પણ અલીશર જેવા ચિથડિયાને આ માહતાબ રખસારની નારને વેચતાં દલાલ લજવાયો. તેણે તેણીના માલિકને આ બાબે ખબર આપી, અને આ નાજનીન કેવાં ઉમદા કવેત જાણે છે તેની સ્તુતિ કીધી. વેચનાર ઘણી બોલ્યો કે “આ બાધ કવેત બોલી જાણે છે એટલુંજ નહિ પણ પોતે કવેત બનાવી પણ જાણે છે, અને તેણી વળી સાત જુદી જુદી ધસ્તદલાલથી લખી જાણે છે, અને આલેમ નથી જાણતો એવા એકમથી એ વાકેફ છે, તથા વળી કુરાન પણ સુંદર હલકે પઢી જાણે છે. બીજું એ કે તેણી રેશમી સરાપદા બનાવી જાણે છે, જેમની મોટી કીમત ઉપજે છે. આઠ દહાડે એક પદા બનાવે છે તો તેના ૫૦ સોનાના સિક્કા ઉપજે છે. વાસ્તે જા, અને એ જેના ઉપર મેહરબાન થાય તેને સુપુર્ફ કર.”

આ ઉપરથી દલાલ અલીશર એક ખુલ્લામાં ચંપાઇને ઉભો હતો તેની પાસે ગયો, અને જમરૂંદે તેને પસંદ કીધો છે તે વાતથી તથા જમરૂંદે કેવી કાબેલ અને હુનરમંદ છે તે વાતથી વાકેફ કીધો, અને કહ્યું કે આવા એક બેમુલ નગીનાને તું ખરીદ કરશે તો તને કદી પસ્તાવો થશે નહિ. આ ઓચિંતી માંગણી સાંભળીને અલીશર વિચારમાં પડી ગયો. તેણે સર જમીન તરફ કીધું, અને તે વિચારવા લાગ્યો કે “આજે મને પેટમાં પુરવા જેટલો ખોરાક મળ્યો નથી, તેમ છતાં હું કેમ કહું કે મારી કને આ નારને ખરીદવા જેટલી રકમ નથી. સોદાગરોમાં મને ખરાબ લાગશે.”

પેલી તરફથી જમરૂંદે અલીશરને વિચારમાં ગિરફતાર થયેલો જોયો. તેણીએ ધશારતથી દલાલને પોતાની નજદીક બોલાવ્યો અને તેને કહ્યું કે તું મને આ જવાન સોદાગર આગળ લઇ જા. અલીશરની નજદીક જ્યારે જમરૂંદે ગઇ ત્યારેથી તેણે નીચેથી ઉચું જોયું નહિ.

તેણીએ તેને પોતાના ઝીણા મીઠા હલકથી રીઝવ્યો, અને તેને કહ્યું કે “તારે ગમે એટલી ઓછી રકમે પણ તું મને ખરીદ કર. તને એ માટે કશો પસ્તાવો થનાર નથી.”

અલીશેરે હવે નીચેથી ઉપર જોયું, અને બોલ્યો કે “શું એક માણસને તેની મર્જ વિરૂધ્ધ ખરીદી કરવાની ફર્જ પાડશે? એક હજાર સિક્કા ઘણી મોઢી કીમત છે.” પણ જ્યારે જમરૂદે તેને નવશો સિક્કા બદલ ખરીદ કરવા કહ્યું ત્યારે, તેમજ તેણી આઠશો ઉપરથી ઉતરતી ઉતરતી ફક્ત એકશો સિક્કા ઉપર આવી, ત્યારેખી તેણે તેને ખરીદ કરવાની નાજ પાડી. અંતે તેને શરમનો પદો બોલીને કબૂલ કરવાની ફર્જ પડી કે “મારી કને એકશો પુરા સિક્કા નથી.”

જમરૂદ આથી પણ હટી નહિ. તેણે પુછ્યું કે “એકશો અશ્રીમાં કેટલી ખુટે છે?”—અલીશેર બોલ્યો કે “ખરી વાત તો એ છે કે મારી કને એક ખોટો સિક્કો પણ નથી, વાસ્તે બીજા ખરીદદાર પાસે જા.” પણ જમરૂદ હજી નિરાશ થઈ નહિ. તેણી અલીશેરને સમજાવી પોતાની જોડે એક ગલી તરફ લઇ ગઈ, અને ત્યાં તેને એક હજાર અશ્રીથી ભરેલી થેલી આપીને બોલી કે “આ તું લે. એમાંથી નવશો સિક્કા મારી કીમત દાખલ ગણી આપ, અને બાકીના એકશો તારી કને રહેવા દેજે. એ આપણને પાછલથી કામ આવશે.”

આ રીતે અલીશેરે નવશો સિક્કા દલાલને ગણી આપ્યા, અને જમરૂદને લઇને તે પોતાને ઘર ગયો. પણ ઘરે તો તદ્દન ખાલી હતું. તેમાં વાસણ કુસણ કે સરસામાન કંઈ હતાંજ નહિ. તે તો બધું અલીશેરે વેચી ખાધું હતું. આમ જોઇને જમરૂદે તેને ૧૦૦૦ સિક્કા આપ્યા, અને બાજારમાં જઈ સઘળી જરૂરિયાતની ચીજો ખરીદ કરી લાવવા મોકલ્યો. વળી તેણીએ તેની પાસે રેશમી કપડું અને સોના રૂપાના દોરા તથા સાત જાતના રેશમના દોરા મંગાવ્યા. આ સઘળાંથી અલીશેરનું ઘર ભરપૂર થયું, અને આ બંને ખુશીમાં જિંદગી ગુજારવા લાગ્યાં.

શયતાન.

જમરૂદનો પ્યાર અલીશેર ઉપર કટલો હોવો જોઈએ તે તેણીની ઉપલી સઘળી વર્તણૂક ઉપરથી જણાઈ આવે છે. અને અલીશેર પણ તે મોહબતનો બદલો વફાદારીથી વાળી આપ્યો. ધરનાં કામકાજથી પરવારી જમરૂદ રેશમી સરાપદાં બનાવવામાં મશ્ગુલ થતી. તે ઉપર પક્ષીઓ તથા જંગલી જનવરોની આકૃતિ ભરતી, અને આઠ દહાડા સુધી આ કામ પાછલ મંડેલી રહી તે પુરો કરતી, અને પછી તે પદાંને ઝલકતો બનાવીને અલીશેરને વેચી આવવા આપતી. તે કહેતી કે બાજારમાં જઈ ૫૦ સોનાના સિક્કા બદલ સોદાગરોને આ વેચજે, પણ કાંઈ રસ્તે ચાલતા રાહદારીને વેચતો ના. આપણા દુશ્મન ઘણા હશે, જેઓ આપણાં સુખના અદેખા હશે. તેઓને આ કામની ખબર પડવી નહિ જોઈએ; અગર નહિ તો કાંઈ એવું બી બની જાય કે આપણુ વચ્ચે અણુગમતો વિયોગ પડે.”

અલીશેર પોતાની વહાલીના કહેવા મુજબ કરતો, અને એ રીતે તેઓ અરસપરસનાં સુખમાં પોતાના દહાડા પસાર કરતાં. આ રવેશે એક વરસ પસાર થયું. ત્યારબાદ એક દિને સુંદર જમરૂદનો બનાવેલો રેશમી પદોં અલીશેર એક દલાલને બતાવતો હતો. એટલામાં એક ઇસાઈ મજદુરવાળાએ તેમની વાત સાંભળી લઇને પચાસને બદલે સાઠ સિક્કા આપી તે પદોં ખરીદ કરવાની ખાહેશ દેખાડી. અલીશેર જમરૂદની શિખામણુ યાદ કરીને આ ઘણીને પદોં વેચવાની સાફ ના પાડી. પેલો ઇસાઈ તો કાંઈ બી કરીને આ દાગીનો ખરીદ કરવાને ખાહેશ મંદ હોવાથી તેણે તેના ૧૦૦ સિક્કા આપવા માંડ્યા, તથા દલાલને ૧૦ સિક્કાનું ઇનામ આપીને પોતાની બાજુમાં ખેંચી લીધો. આથી આ દલાલ તથા બીજા સોદાગરો તે ઇસાઈ તરફથી બોલવા લાગ્યા, અને તે સારો માણસ છે એવી ખાતરી આપી. જોકે અલીશેરની મુતલક મજૂ ન હતી, અને તેનાં દિલમાં દેહશત પેડી હતી, તોપણ અંતે તેણે પોતાની મતા તે ખ્રિસ્તીને વેચી, અને બાજારમાંથી બીજું રેશમી કપડું તથા દોરો વગેરે ખરીદ કરીને તે ધુજતાં દિલે પોતાનાં

ધર તરફ વળ્યો. માર્ગમાં તેણે પેલા ઇસાઇને પોતાની પુઠે પુઠે આવતો દીઠો, જેનું જ્યારે કારણ પુછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો કે “ મને આ મહા-લ્લાના નાકા ઉપર કામ છે તેથી હું ત્યાં જાઉં છું. ” પણ ત્યાંથી જ્યારે અલીશેર આગળ વધ્યો ત્યારે તે ઇસાઈ પાછો તેની પુઠેજ લાગેલો જણાયો. એમ કરતાં અલીશેર જ્યારે પોતાને મકાને આવી પુગ્યો ત્યારેથી તેણે તે બદમાશને પુઠે ને પુઠેજ દીઠો. અને આમ ફરવાનું જ્યારે કારણ પુછ્યું ત્યારે બોલ્યો કે—“ અય મહેરબાન, મને બહુ તરસ લાગી છે, વાસ્તે થોડું પાણી પા. ”

અલીશેર સમજ્યો કે એને ખરેખર તરસ લાગી હશે, અને તેથી તે પાણી લેવા પોતાનાં મકાનમાં દાખલ થયો. જમરૂંદને તેણે સિક્કા ગણી આપ્યા ત્યારે તેણીએ હંમેશના ધારા મુજબ પુછ્યું કે પદો કોણને વેચ્યો ? અને અલીશેરે શરેસ્તા મુજબ જવાબ દીધો કે સોદા-ગરને. પછી તેણે પાણીનો લોટો બચો ત્યારે ફરી પુછ્યું કે એ કોણને વેચ્યો છે ? ત્યારે તે બીજવાર જુદું બોલ્યો કે દલાલ તરસો થયો છે તેને પાણી વેચ્યો છે.

જ્યારે તે પાણી લઇને બાહર આવ્યો ત્યારે તેણે પેલા ઇસાઇને પોતાનાં મકાન ઉપર આવેલો દીઠો. અલીશેરે તેને આ માટે ધમકાવ્યો, પણ પેલાએ બચાવ કીધો કે હું તો પાણી પીને અહીંથી ચાલ્યો જનાર છું, માટે જરા બેઠો છું. તેણે પાણી પીધું, પણ પછી તે ત્યાંથી ઉઠ્યોજ નહિ. અને પાણી પીધું માટે હવે બોજનની માંગણી કીધી. અલીશેર ખિન્નયો. તેણે કહ્યું કે મુગો મુગો ઉઠી જા. મારાં ઘરમાંથી કાંઈ આવવાનું મલ્લશે નહિ. પણ પેલો બદમાશ પોતાનાં કર્તુકને માટે તૈયાર થઇનેજ આવેલો હતો, માટે તે બોલ્યો કે જે તારાં મકાનમાં ખુરાક નહિ હોય તો લે આ ૧૦૦ સિક્કા, અને બાજાર-માં જઈ ગમે તે સુકું પાકું બોજન લઈ આવ. આ વાત સાંભળી અલીશેર સમજ્યો કે આ માણસ દીવાનો છે. તેને લોભ પેદા થયો, અને થોડીક રકમનો ખુરાક ખરીદી લાવી બાકીનું નાણું પોતે રાખ-વાની તેને લાલચ થઇ. તે પોતાનાં મકાનના દરવાજા બંધ કરી, તાણું

મારી, કુંચી પોતાના ખીસામાં મુકીને તે ભોજન લેવા ગયો, અને થોડેક વારે કેળાં, મધ, નાન, પનીર વગેરે ખરીદ કરી લાવ્યો. પેલા ખ્રિસ્તીએ તેને પોતાની જોડે ખાણું લેવાની બોહોસ કીધી, પણ અલીશેરે તેનો ભાગ્યો થવાની ના પાડી. પણ જ્યારે તે દગાખાજ બોલ્યો કે એક મેજખાનનાં ધજન છતાં મેહમાન ના પાડે તો તે સારી યુન્યાદનો નહિ ગણાય. આ ઉપરથી અલીશેરને પેલાની સાથે ખાણું લેવાની ફર્જ પડી. થોડુંક ખાધને તે ઉઠવા જતો હતો એટલામાં તે ખ્રિસ્તીએ એક કેળું ઊલી તેના બે ટુકડા કરી, એકમાં બંજ (ભાંગ)ની ભૂકી ભભરાવી, પછી તેને મધમાં બોલીને અલીશેરને ખાવા માટે બહુ આગ્રહથી આપી. તે બદમાશે સોગંદ ખાધ કહ્યું કે “અય મારા શેઠ, મારા મજલખના કસમ, આ તારે ખાવુંજ જોઈશે.” એવકુદ અલીશેર શરમાયો. તેણે કેળું મોમાં મુક્યું, અને તે તેનાં પેટમાં ગયું કે તરત તેને ભાંગ અને અશીલુની કેફ ચઢી અને તે અતિ લાંબી ઉંઘમાં ત્યાં મસ્ત થઈ પડ્યો !

કેદી.

પેલો ધસાઈ અલીશેરના ખિસામાંથી પેલી ચાવી લઈ તેને ત્યાંજ પડેલો મુકીને પોતાના બાઈને જઈ મળ્યો, અને તેને સર્વ વાતાંથી વાકેફ કીધો. આ તેનો બાઈ તે કોઈજ નહિ પણ પેલોજ ખુટો શેખ રશીદ ઉદ દીન હતો કે જેણે જમરૂદની ખરીદીને દિને એકદમ એક હજાર સિક્કા આપવાની માંગણી કીધી હતી, પણ જેને કબૂલ નહિ કરતાં ખુબસુરત જમરૂદે અલીશેરને પસંદ કીધો હતો. આમ થવાથી તે શેખે દિલમાં કીનો પકડ્યો હતો, અને કોઈથી પ્રકારે જમરૂદને પોતાના કબજામાં લેવાની તદખીર રચવા માંગી હતી. તેણે પોતાના બાઈ પાર્સમને આ બનાવથી વાકેફ કીધો હતો, અને ગમે એટલો ખર્ચ કરવાની તેને પરવાનગી આપી હતી; જે ઉપરથી તે શયતાને ઉપર મુજબ અલીશેરનો ઘાત ધડ્યો હતો.

જ્યારે આ સધળી વાતોથી રશીદ ઉદ દીન—કેજે બાહરથી મુસલમાન પણ અંદરખાનેથી ખ્રિસ્તી હતો તે—પોતાનાં ખચ્ચર ઉપર સવાર

થઈ અલીશેરનાં ઘર તરફ ચાલ્યો, અને તે મકાન પેલી ચાવી વડે ઉંઘાડીને પોતાના માથુસો પાસે બાપડી જમરૂંદને પકડારી, અને તેને ધમકી અપાવી કે જો તે ખૂબ પાડશે તો તત્કાળ જાન લેવામાં આવશે. પછી અલીશેર ઉંઘમાં પડેલો હતો તેની આગળ પેલી ચાવી નાખીને રશીદ ઉદ્દ દીન જમરૂંદને લઈ પોતાનાં મકાનમાં આવ્યો, અને તેણીને પોતાના જન્મનાની ઓરતોના સ્વાધીનમાં આપી. તે પોતાની જોડે ૧૦૦૦ સિક્કાની થેલી લઈને બાહર નિકળ્યો હતો, એવી મતલબથી કે અગરજો શેહરનો વાલી રસ્તામાં મળે તો તેને તે થેલી આપીને તેનું મહોડું દાખે. પણ વાલી કે બીજો કોઈ અમલદાર મળ્યો નહિ, અને એક પણ સિક્કાના ખર્ચ વિના તે ખુદો કીનેવર શેખ ગરીબ બીચારી જમરૂંદને પોતાને ઘેર પકડી લાવ્યો.

અહીં તે ધાતકી ખુદાએ તેણીને પોતાનો મજબૂત કબૂલ રાખવાની તથા પોતાની ઓરત થવાની માંગણી કરીધી, અને જમરૂંદે રડતી આંખે જ્યારે એવું કશું કરવાની ના પાડી ત્યારે તે બદમાશે તેણીને માર મરાવ્યો અને છુપી રાખી. બીજે દિને પણ તે બીચારી ઉપર માર પડ્યો; પણ સંઘળું સંકટ ખુદા ઉપર ભરોસો રાખીને તેણીએ સંતોષથી ખમ્યા કરીધું.

દીવાનો.

પેલી તરફથી અલીશેર, કેજે ભાંગ અને અરીણીની ઝુમમાં મુદાં માફક પડેલો હતો તે, બીજે દિને સહવારે ખુમારી ઉતારવાથી શુદ્ધિમાં આવ્યો. તેણે પુકાર મારી જમરૂંદને બોલાવી, અને જવાબ નહિ મળ્યો ત્યારે પોતે મકાનમાં જઈ જુએકે તો તેણી ત્યાં હાજીર નહિ. હવે તે સંઘળું સમજી ગયો. તેને પોતાની ચાલ માટે પસ્તાવો થયો. પણ હવે પસ્તાવો કામનો ન હતો. તે જો જુદું બોલ્યો ન હોત અને જમરૂંદને ખરી બિનાથી વાકેફ કરીધો હોત તો તેઓ અને ઉપર હાલની આફત આવી પડત નહિ. તે બે પથરા લઈ ઘરની બાહર નિકળ્યો અને “યા જમરૂંદ ! યા જમરૂંદ !” બોલી છાતી પર મારવા લાગ્યો. મહોલ્લામાં છોકરાં તેને દીવાનો સમજી ઠેકડી

કરવા લાગ્યાં, પણ જ્યો તેને ઝાળખતાં હતાં તેઓ તો તે ખીચા-
રાની કદર ખાવા લાગ્યાં, અને બોલ્યાં કે “આ તો અલીશેર. એ ખીચા-
રાને શું થયું હશે ?”

આખો દિવસ આ રીતે ભટક્યા પછી જ્યારે રાત પડી ત્યારે
એક ગળીમાં જઈ કોઈના ઝોટલાપર તે સુઈ ગયો. ખીજે દહાડે પણ
તે પેલા પથરા લઈને શેહેરમાં ફર્યો, અને રાત્રે પોતાને મકાને સુવા
ગયો. તેની પડોશમાં એક બુઢી ઝોરત રહેતી હતી, કેજે ઘણી બધી
હતી. તેણીને તેના હાલ ઉપર દયા આવી અને તેની આગળ જઈ
પુછવા લાગી કે “તને શું થયું છે ? તું એમ કાંય કરે છે ?”
અલીશેરે જવાબ આપ્યો કે—

(કતબ) —કહે લોકો “જુઓ પેલો દીવાનો,
ભમે છે ધૂંડતો દિલબર ખજનો !” —
“ખરું, ભાઈ, દીવાનો છું ખીજાનો,
દીવાનાની મજાહ તમ શું પીછાનો ?
અગર દિલબર કરો હાજર, બિરાદર,
ટળે દીવાનગી મારી સરાસર.”

આ સાંભળીને પેલી ઝોરત સમજી કે એની માથુકથી એ છુટો
પડ્યો છે. તેણીએ તેને ધીરજ આપી, અને તેની ખરી કેફિયત સાંભ-
ળવા માંગી, અને કહ્યું કે ખુદા કરશે તો હું તને મદદ આપી શકીશ.
આ ઉપરથી અલીશેરે પોતાની ઉપર વિટેલી સર્વ હકીકતથી તે બાંધને
વાકેફ કીધી, જે સાંભળીને તે ઝોરત બોલી કે—

(બેત) —“કુઓ આશકીનાં જેહાને છે ભારી,
ખુદાવંદ ! કમતર છે દોજખ ખીમારી.
ફના મોહબતની તલબગારીમાં જે
થયા, તે ગયા પાક દિલદારીમાં છે.”

વળી તેણીએ વધાર્યું કે—“હવે તું ઉઠ, બેટા, અને સોની
વાપરે છે તેવી મોટી થાળી ખરીદ કરી લાવ, તેમજ બાંગડી અને

મોહર કરવાની અંગુશ્તરી, અને ધયરિંગ, અને ઝોરતોને લાયકની એવીજ બીજી જિનસો ખરીદ કર. પૈસા ખર્ચ થાય તે તરફ જોતો ના. પછી એ સર્વેને પેલી થાળીમાં મુકી મારી આગળ લાવ. એ થાળી હું મારે માથે ઉઠાવીને માતખર લોકોને ધરેધર વેચવા જઈશ, અને તારી ઝોરત બાબે છુપી શોધ કરીશ, અને ખુદા મેહરબાન થશે તો તેનો પત્તો મેળવીશ.”

પત્તો.

આ સખુનો સાંભળીને અલીશેર ખુશ ખુશ થઈ ગયો અને પેલી ખુદીના હાથ ચુમવા લાગ્યો. પછી બાજારમાં જઈને તેણીએ કહ્યા મુજબની વસ્તુઓ ખરીદ કરી લાવ્યો. પછી તે ઝોરત થાળી માથે ઉઠાવીને, તથા હાથમાં એક લાકડી લઈને આગળ ચાલી. તેણી ગળીએગળી અને ધરેધર, મહોદ્દે મહોદ્દે અને લત્તે લત્તે ફરી અને પોતાની વસ્તુઓ વેચવાને બહાને જમરૂદની શોધ કરવા લાગી. આયદેહ ખુદાની રહેમથી તેણી પેલાજ ખ્રિસ્તી રસીદ ઉદ દીનનાં મકાન તરફ જઈ લાગી, અને ત્યાં તેણીએ કાંઈનો મિનતજારીનો સાદ સાંભળ્યો. તેણીએ દરવાજો ઠોક્યો, અને એક લોંડીએ આવીને તે ઉઘાડ્યો. ખુદી તરેહવાર જિનસો વેચવા લાવીએ એમ જોઈને તે લોંડી તેણીને અંદર લઈ ગઈ, અને તેની આસપાસ બીજી લોંડીઓ ટોળે મળીને બેઠી. દરેકે કાંઈ કાંઈ વસ્તુ ખરીદ કીધી, અને ખુદીએ શીરીન જખાનથી કામ લીધું તથા પેલી જિનસોની કીમત બહુ ઓછી કહી તેથી સધળા છોકરીઓ ખુશ ખુશ થઈ ગઈ. આ રીતનો મામલો જોઈ ખુદીએ આજુબાજુ નજર દોડાવી તો તેણીને એક બીજી જવાન ઝોરત પથારીપર પડીને રોતી જણાઈ. ખુદીને લાગ્યું કે અલીશેરની ચોરાઈ ગયલી જમરૂદ તે આજ છે. તેણીએ પેલી લોંડીઓ સાથે વધુ મીઠાસથી કામ લીધું અને પછી બેઠરકારીથી પુછ્યું કે આ પથારીપર પડેલીને બોલાવો કે તેમી કાંઈ માલ ખરીદ કરે. પેલીઓએ જવાબ દીધો કે એને તો બાંધેલી છે, અને અમારા શેડે એને એજ હાથતમાં રાખવાનો હુકમ આપેલો છે. અમને એ

રીત પસંદ નથી, તોપણ અમો કશું કરી શકતાં નથી. અમારો શેઠ સફરે ગયો છે.” આ ઉપરથી બુઢીએ અતિથણી માયાથી પેલી છોડીઓને કહ્યું કે—“ અરે મારી બેટીઓ, મુજ ગરીબની સલાહ માનો. ખુદ તમારું બલું કરશે. તમો આ છોડીના બંધ છોડી નાખો, અને એને તમારી જોડે છુટથી ફરવા દો, અને જ્યારે તમારા શેઠજી પાછા આવનાર હોય ત્યારે એના બંધ પાછા બાંધજો.” આ વાત પેલી લોંડીઓએ ખુશીથી કબૂલ રાખી, અને બુઢીના દેખતાં તેના બંધ છોડી તેને છુટી કીધી, અને તેને ખાવાપીવાનું આપ્યું.

આ સઘળો વખત બુઢી ત્યાંજ હતી, જોણીએ જમરૂંને એકલી પડેલી જોઇ તેની આગળ જઇ પોતે કોણુ છે અને ક્યાંથી આવી છે તે બાબે તેને વાકેફ કીધી. પછી કહ્યું કે “ આવતી કાલે રાત્રે તું કાંઇ આવાજ સાંભળે ત્યારે બારી આગળ આવી ઉભી રહેજે. તારો ખાવિંદ નીચે ઉભો રહેલો તને જણાશે. તે સીસોડી વગાડશે, એટલે તું પણ પાછી સીસોડી વગાડજે, અને એક દોરડું બાંધી તે વડે નીચે ઉતરજે, એટલે તે તને મારે ઘર લઇ જશે.” આ ઠરાવ મુજબ અમલ કરવાને જમરૂં કબૂલત આપી, અને એ પછી ખુશ થઇને બુઢી ત્યાંથી ચાલી ગઇ.

તેણીએ ઘરે જઇ અલીશરને સઘળા બિનાથી વાકેફ કીધો, અને બીજી રાત્રે ક્યાં જવું અને શું કરવું તેની સઘળા માહિતી આપી. આ મુજબ અલીશેરે કીધું. પોતાને અપાયલી નિશાની મુજબ તે પેલા ખ્રિસ્તીનાં મકાન આગળ ગયો, પણ હજી મધરાતને વિલંબ હતો તેથી તેને ઉઘનો ઝાંકો આવ્યાથી તે લગાર ઉઘી ગયો. એતેજાક એવો બન્યો કે તે ઉઘતો હતો તે વેળા ત્યાં એક ચોર આવી લાગ્યો. તે પેલા ખ્રિસ્તીનાં મકાનમાંજ ચોરી કરવા જવા માંગતો હતો, પણ ઉપર ચઢવાનો લાગ જણાતો ન હતો. તેણે અલીશેરને ઉઘતો દીઠો. તેની પાછડી ખેંચી લઇને તે વડે માળાપર ચઢવાની તબવીજ કરવા લાગ્યો. એટલામાં બારીએથી જમરૂંને જોયું. તે સમજી કે અલીશેર પોતેજ છે. તેણીએ સીસોડી વગાડી. ચોર કાંઈ ભેદ છે એમ સમજી ગયો. તેણે પાછો ઉત્તર કીધો. આને અલીશેરનો જવાબ સમજીને જમરૂં ઉપરથી

દોરડું બાંધી નીચે ઉતરી પડી. તેણી પોતાની જોડે સોનાના સિક્કાઓની થેલીઓ લેતી આવી હતી.

ચોરી.

આ સઘળો તમાશો જોતો ચોર ઉભો હતો. તે સમજ્યો કે જો બનેછે તે કિસ્મતની કરામતથી બને છે. તેણે જમરદે આપેલી સોનાની થેલીઓ લીધી, અને પછી તેણીને પોતાની પીઠે ઉઠાવી વિજળીની ઝડપે તે નિકળી ચાલ્યો. જમરદે તેને આ રીતે હિમત અને જોરથી દોડતો દીઠો ત્યારે તે અચરત થઇ અને બોલી કે—“ પેલી બુદ્ધી તો મને કહેતી હતી કે મારે લીધે તમો નાતવાન થઇ ગયા હતા; પણ હવે તો તમને પાછું કુવત આવેલું જણાયછે.” ચોરે આ સખુનો સાંભળ્યા, પણ કશો જવાબ દીધો નહિ. આ ઉપરથી જમરદે તેનાં મહોડાં ઉપર હાથ ફેરવી જોયો તો તેની દહાડી ખુટારાના સોટા જેવી સખ્ત જણાઇ. આ જોઇ તેણી બીધી, અને પુકાર મારીને બોલી કે—“ અરે નીચ, તું કોણુ છે? ”

ચોરે હવે જવાબ દીધો કે— “ અય નાજનીન, હું તો પેલો અખ્યાત કુર્દીસ્તાની ચોર જવાન છું—અહમદ અદ દનદની ટોળીમાંનો છું. અમારી ટોળીમાં બધા મળીને ચાલીશ જવાનો છે.” આ સખુનો સાંભળીને જમરદેને મોટી ધારતી પેઠી. તેણી રડવા અને બાલ તોડવા તથા પોતાના ગાલપર તમાચા મારવા લાગી. એક બલામાંથી છુટી બીજી બીજીમાં ગિરફતાર થવા માટે તેણી અફસોસ કરવા લાગી. તોપણ જે કાંઈ થાયછે તેમાંથી આયદેહ કાંઈ સારું જ થશે એમ મન મોટું કરી, ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને તેણી મુગી રહી.

હવે આ જવાન કુર્દીએ પોતાના સરદાર અહમદ અદ દનદ સાથે આ મુજબની ગોઠવણ આગમજથી કરી રાખી હતી. તેણે તેને કહ્યું હતું કે—“ અય સરદાર, શેહર બાહર એક ચુફા છે ત્યાં ચાલીશ જવાનોનો સમાસ થાય એમ છે. ત્યાં આવતી કાલે હું તને આપણા સઘળા સોહબતીઓ સુધાં જિયાદત આપીશ. પહેલાં હું મારી માતાને ત્યાં લઇ જઇ રાખીશ. પછી હું શેહરમાં જઇ તારે લાયકની રકમ

અને માલ લઈ આવીશ, અને પછી ખીજે દિને આપણુ મારે ખર્ચે રંગ ઉડાવીશું.” અહમદ અદ દનફે આ ગોઠવણુ કબૂલ રાખી અને જવાન કુર્દીએ ગુફામાં પોતાની માતાને લઈ જઈ રાખી. પછી બાહર નિકળ્યો ત્યારે એક સવારને તેણે ઘોડો બાંધી સુતેલો દીઠો. તેનું ગળું કાપી, તેનો પોશાક પહેરી લઈ, જવાન તેના ઘોડાપર સવાર થઈ ગુફામાં પાછો ગયો. અહીં તેણે ઘોડો બાંધ્યો, અને કપડાં તથા હથિયાર ગુફામાં સંતાડ્યાં. આ પછી તે શેહરમાં ગયો, અને ઉપર જોયું તેમ જમરદને ઉઠાવી ગુફામાં આવ્યો. તેણે આ નાજનીનને પોતાની માના સ્વાધીનમાં આપી અને સિકાની થેલી ઉઘી કરીને તે પાછો નવી ચોરી કરવા નિકળી પડ્યો.

છુટકારો.

હવે જમરદને વિચાર આવ્યો કે આ લૂટારો તો ખીજી સહવારે પાછો ફરવા કહી ગયોછે, માટે ત્યાંસુધી હું અહીં શા માટે પડી રહું? હું મારા છુટકારાનો કાંઈ ઇલાજ શોધી કહાડું. તેણીએ લૂટારાની માના બાલ હોરવા માંગ્યા, અને તે ખુઠીએ એ કામ કરવાની જમરદને ખુશીથી રજા આપી. બાલ એવા સફાઈથી હોરાયા કે તેની ધીલીથી ખુઠી ઉઘી ગઈ. આ તકનો લાભ લઈ જમરદે પેલા ખૂન થયેલા સવારનો છુપાવેલો પોશાક તથા તેનાં હથિયાર પહેરી લીધાં, અને બાહર બાંધેલા તેનાજ ઘોડા ઉપર સવાર થઈને તથા સાથે પેલી સોનાની થેલીઓ લઈને, ખુદાનું નામ જાપાન ઉપર લઈ તથા તેની રહેઠત માંગીને, ત્યાંથી નિકળી ચાલી.

તેણી પાછી શેહરમાં ગઈ નહિ, કેમકે ત્યાં તો પેલા માર્યા ગયેલા સવારનાં ખેશીઓ તેનો પોશાક અને ઘોડો ઓળખી કહાડશે અને મને ખૂની દરાવી સજા અપાવશે, એમ સમજીને તેણી જંગલ તરફ ચાલી, અને માર્ગમાં જ કાંઈ કંદમૂળ મળ્યાં તે ખાઈને તથા નદીનાં પાણી પીને તેણીએ દશ દિવસ ગુજાર્યા. અગ્યારમે દહાડે તેણી એક આશાદ શેહર બહી જઈ પુગી. એ વેળા બહારની મોસમ હોવાથી જ્યાં જોઈએ ત્યાં ફુલો ખીલી નિકળ્યાં હતાં, નદીનાં પાણી વહેતાં હતાં, અને

પક્ષીઓ ગાતાં હતાં. આવાં એક શેહરની ભાગેળ આગળ જમરૂદ
જઈ પુગી ત્યારે ત્યાં તે શેહરના અમીરો અને સરદારો અને લોકોને
ભેગાં મળેલાં દીકાં. તેણી આ તમારો દૂરથી જોતી પોતાનો ઘોડો
દોડાવતી તેમની તરફ જતી હતી, અને તેણે સિપાહ મર્દનો લેખાસ
લીધો હતો તે જોતાં અમીરો વગેરે તેને આવી પુગવાનીજ રાહ જોતા
હતા. જ્યારે તેણી બહુ નજદીક આવી પુગી ત્યારે લશ્કર તેને સામે
લેવા ગયું, અને બંને સામસામે થયાં ત્યારે લશ્કરી સવારોએ ઘોડા
ઉપરથી ઉતરી પડીને કુર્નસ બળવી, અને એક આવાજે બોલ્યા કે—
“ખુદા તને સલામત રાખે, અય અમારા સુલતાન !”

હવે સધળા અમલદારો, અમીરો વગેરે જમરૂદની આસપાસ ફરી
વળ્યા, સિપાહીઓએ ભેગાં મળેલાં લોકોને બે હારમાં ગોઠવીને ઉભાં
રાખ્યાં, અને પછી સર્વ જણુ જમરૂદને પોતાનો નવો પાદશાહ ગણીને
દુઆ દેવા તથા તેની લાંબી જિંદગી ઇચ્છવા લાગ્યાં. જમરૂદ અચરત
થઈને પુછવા લાગી કે—“અય બલાં લોકો, તમારી કેદિયત શી છે
તે મને સમજાવો.” આ ઉપરથી વડા વજીરે નમીને ખુલાસો કરીધો કે—

“અએ જવાન પાદશાહ, ખુદા તારા ઉપર મેહરબાન થયોછે,
અને તેણે તને અમારા સુલતાન દાખલ અમારી ઉપર અમલ ભોગવવા
મોકલ્યોછે. તું જાણુ, અએ સુલતાન, કે આ શેહરનો એવો રેવાજ
છે કે જ્યારે અમારો પાદશાહ મરણુ પામે, અને તેને કોઈ ફર્જદ નહિ
હોય ત્યારે તમામ લોક શેહરની બાહર નિકળી ત્રણ દહાડા સુધી ત્યાંજ
ઉભાં રહી તું જે દિશાએથી આવ્યો તે દિશાએ નજર રાખેછે, અને
તે દિશાએ જેથી ધણી આ ત્રણ દિવસમાં આવી પુગે તેને પોતાનો
સુલતાન કબૂલ રાખેછે. તું તે દિશાએથી આવ્યોછે તો તારા જેવો
ખુબસુરત એહરાનો પાદશાહ અમને કબૂલ છે. અગરજો એછા ખુબરૂ
એહરાનો ધણી અમને એજ રીતે આવી મળ્યો હોત તો તેનેથી અમે
સુલતાન દાખલ કબૂલ રાખી, તેના હુકમ માથે ચઢાવત.”

આ વાત સાંભળીને જમરૂદે હડાપણથી જવાબ દીધો કે—“અય
સરદારો અને લોકો, મને તમે કોઈ સાધારણ માતપિતાનું ફર્જદ

સમજતા ના. હું ખાનદાની નખીરો છું. હું મારાં માલેતુજ્જર કુટુંબથી ચોક્કસ સખબની ખાતર છુટો પડી આ તરફ નિકળી આવ્યો છું. જુઓ આ સોનાની થેલીઓ. રસ્તામાં મને જે કોષ ગરીબ મલ્યા તેમને સખાવત કરતો આવ્યો છું, અને આ તમામ રકમ એવીજ રીતે હું ખર્ચાં નાખીશ.”

આ સખુનો સાંભળી તમામ ખલકત ખુશી થઈ. પછી સઘળી સવારી શેહરમાં દાખલ થઈ અને મેહલ તરફ ચાલી. મેહલમાં દાખલ થયા બાદ અમીરો અને વજીરોએ તેણીને બગલમાં હાથ આપીને તખ્ત ઉપર બેસાડી, પછી સઘળાઓએ કુર્નસ બજાવી જમીનને બોસ્સા દીધા. પછી તેણીના હુકમથી ખજાનાના દરવાજા ઉઘાડ્યા, અને જમરદે લશ્કરને છુટે હાથે બદ્દીશ આપીને ખુશ કીધું. સર્વ લોકો રાજ થયાં, નવા સુલતાનને આશિષ દીધા, અને તમામ મુલુકમાં નવા સુલતાનની આજુ ફરી.

થોડીક સુદત રાજ્ય ચલાવવામાં ગુજરી ગઈ. જમરદની સખાવતથી અને ધનસાધથી લોકો તેના ઉપર દ્વિદા થઈ ગયાં. તેણીએ લોકોને માથેના કર માફ કીધા, બંધવાઓને છોડી મેલ્યા, ગરીબોની દાદ લીધી, અને એ રીતે તેમનો માનીતો પાદશાહ થઈ પડી.

આ સઘળાંથી જમરદના દિવસો સુખમાં પસાર થવા લાગ્યા. પણ તેમ છતાં તેણી વારંવાર અસુખી રહેતી હતી. તેણીને પોતાનો ખાવંદ યાદ આવતો હતો, અને તેની જુદાઇથી તેણીને બહુ લાગતું હતું. તે વારંવાર રોતી હતી, અને ખુદને કરગરીને અર્જ કરતી કે તેની સાથે પોતાનો મેળાપ કરાવી આપે. એક વાર તેણી આ મુજબના સખુન ગાવા લાગી કે—

(ગજલ)—“ જુની તારી યાદી હજુ તાજ છે આ દિલમાં;
આંજુથી જોખમાઈ આંખો જુએ સૌ મેહલમાં;
રોતીતો નથી, વ લેકિન રોજિં ખ્યાર-દુખથી;
શું જખમ જુદાઇનો રજાય ખીખાં સુખથી ? ”

જિયાફત.

તેણીએ જ્ઞાનખાનાની રાણીઓને બક્ષીશ આપીને રાજી રાખી, પણ પોતે સદા એકાંત વસતી અને કહેતી કે હું તો મારો વખ્ત ખુદાની એખાદતમાં જ ગુજરીશ. આવો મામલો જોઈ વજીરો અને અમીરો તથા લશ્કરીઓ અને લોકો એમજ સમજતાં કે આપણો સુલતાન બહુજ પરહીજગાર છે. જમરદે માત્ર એજ જવાન ખોળાઓને પોતાની નજદીક રાખ્યા હતા.

આ રીતે એક વરસ પસાર થઈ ગયું, પણ એ બાર માસની મુદતમાં પોતાના ખાવંદ સંબંધી તેણીને કશી ખબર મળી નહિ. તેણીએ વજીરો વગેરેને બોલાવીને મેહલની નજદીક ઘોડદોડની શર્ત માટે એક મોડું મેદાન તૈયાર કરાવ્યું. તેમાં તેણીને માટે ખાસ ડેરો બંધાયો, અને ત્યાં તેણીએ તરેહવાર જાતનાં ઉમદા પક્ષવાનોથી ભરેલો સુકરો તૈયાર કરાવ્યો, અને તેના હુકમ મુજબ સધળા વજીરો, અમીરો અને સરદારો જમવા બેઠા. આ કામથી ફારેજ થયા પછી તેણીએ તેઓને હુકમ કરીધો કે દર મહિનાની ચાંદરાત વેળા એજ રીતનાં પક્ષવાનો તૈયાર કરાવવાં અને શેહરમાં જાહેર કરવું કે સર્વ કોઈએ પોતાનાં કામકાજ બંધ કરીને સુલતાન તરફની જિયાફત આપવા માટે ત્યાં હાજર થવું; પણ જો કોઈ તેમ નહિ કરતો જણાશે તો તેને તેના દરવાજા ઉપરજ ફાંસી દેવામાં આવશે.

આ હુકમ મુજબ દર મહિને જિયાફત અપાવા લાગી, અને તમામ પ્રજાનાં લોક તે ખાવા માટે આવવા લાગ્યાં. જમરદે ગોળ ફરતા સુકરાની વચ્ચે બેસતી અને ચોતરફ નેગાહ કરતી અને જોતી, જે ઉપરથી દરેક જણ એમ સમજતો કે સુલતાન મારી તરફ જુએ છે. તેઓ બોલતા કે આવી માયા મેહરબાની કોઈ બીજો સુલતાન પોતાની પ્રજા તરફ બતાવતો ન હશે. તેઓ આશ્ચર્ય દષ્ટ ખુશ થઈ પોતાને ધરેબારે પાછા ફરતા. અને જમરદે પણ ખુશ થઈ મેહલમાં

જતી. તે મનથી સંતોષ લેતી કે “ આ તદખીરથી શાયદ મારો ખાવંદ મને કોઇ દિન મળી જશે ખરો. ”

કીના.

એમ કરતાં એક રોજે જિયાફતનું કામ ચાલતું હતું અને જમરદે સર્વને જોતી બેઠી હતી ત્યારે તેણીની નજર એકાએક પેલાજ ખ્રિસ્તી બાસૂમ ઉપર પડી, કે જેણે અલીશર કનેથી પદો ખરીદ કીધો હતો. આ ધણીએ પોતાની નજદીક જે જે સ્વાદિષ્ટ વાણીઓ હતી તે નહિ ખાતાં દૂરથી આવલની રકાખી ખેંચી પોતાની આગળ મુકી, જે ઉપર ખાંડ ભભરાવેલી હતી. તેને આમ કરતાં જોઇ એક માણસે કપકો દીધો, અને કહ્યું કે આ વાણી તારા જેવાને વાસ્તે નહિ પણ અમીરોને વાસ્તે છે, માટે એ તું રહેવા દે, અને તારી આગળ જે નિયામત મુકેલી છે તેજ તું ખા.” આ વાત પેલા ખ્રિસ્તીએ માની નહિ, અને પેલા પુલાવમાંથી એક યુક ખાધો, અને બીજો ખાવા માટે હાથ લાંબો કીધો; પણ આ તમાશો જમરદે દૂર બેઠી બેઠી જોયા કરતી હતી, અને તેણીએ બાસૂમને ઓળખ્યો હતો, માટે સિપાહીઓને હુકમ કરીને બીજો યુક ખાવા દેવા આગમજ તે ખ્રિસ્તીને પોતાની આગળ બોલાવી મંગાવ્યો.

જમરદે તેનું નામ પુછ્યું, પણ તેણે ખરું નામ આપવાને બદલે કહ્યું કે “ મારું નામ અલી છે, અને હું ફલાને શેહરથી અહીં રોજગાર કરવા આવેલો છું. હું વણકર છું.” જમરદે તુરત રમલ જેવાનું પાટિયું મંગાવ્યું, અને તેના ઉપર એક વાંદરાની શિકલ પાડીને પછી તે બોલી કે—“ અય કુતરા, તું જુદું બોલેછે. તું મુસલમાન નહિ પણ ખ્રિસ્તી છે. તારું નામ તો બાસૂમ છે, અને તું કોઇ જુદીજ મતલબથી આ મારાં શેહરમાં આવેલોછે. બોલ સાચું, તું કોણ છે, અને શા માટે અહીં આવ્યો છે ? જે પાદશાહો આગળ જુદું બોલશે તો તારું સર બદનથી તુરત જુદું પડી જશે.”

બાંમુખ ગુચવાવા લાગ્યો. અમીરો વગેરે પોતાનો જવાન પાદશાહ રમલ જોનાર છે એમ જાણીને આક્રીન કરવા લાગ્યા, જમરદે ફરીથી પેલા ખ્રિસ્તીનો જન લેવાની ધમકી આપીને ખરી હકીકત જાણવા માંગી. અતે તે બીધો, અને બોલ્યો કે—“અય પાદશાહ, તારા રમલના હુનરથી તે' જે કાંઈ કહ્યું તે ખરું જ છે.” આ ઉપરથી લોકો પાદશાહની અકલ વખાણવા લાગ્યા. જમરદના હુકમથી તેણીનાં મુખને દુખમાં બદલી નાખનાર આ શખ્સનો તુરત જન લેવામાં આવ્યો.

લૂટારો.

બીજે મહિનેની ચાંદરાંતની જિયાફત વેળા ઉપર મુજબનો બનાવ બન્યા પછી, ત્રીજે મહિને વળી પાછું ખાણું અપાયું અને સૌ લોક આગળ મુજબ જમવા આવ્યા. પણ તેઓ સર્વ જ્યાં જ્યાં ખાંડ બજારાવીને આવવ મુક્યા હતા તે રકાબીવાળી જગા ઉપર બેસવાથી પરહેજ રહ્યા, અને પોતપોતામાં બોલવા લાગ્યા કે “જે ધણી આ પલાવ ખાશે તે જનથી જશે.” હવે આ જિયાફત વેળા જમરદ પોતાનાં તખ્ત ઉપર બેસીને સર્વ તરફ નજર કરતી હતી એટલાંમાં એક માણસ મેદાનમાં દાખલ થવાના દરવાજામાંથી ઝડપમાં અંદર આવ્યો અને પોતાને માટે કાંઈ બેઠક જોવા દોડ્યો. જમરદની નજર તેના ઉપર પડતાંજ તેણીએ તેને જવાન કુર્દીસ્તાની દાખલ પીછાંચો, કેજે લૂટારાએ પેલા ઉંઘમાં પડેલા સવારને કાપી તેનો પોશાક અને ઘોડો લૂટ્યા હતા.

આ લૂટારાને લગતી પાછલી હકીકત આ ઠેકાણે હુકમાં કહી શકાશે. જમરદને પોતાની માના સ્વાધીનમાં આપીને તે અહમદ અદ દનફને જઈ મળ્યો, અને તેને કહ્યું કે “મે' એક સવારનો જન લીધોછે, તેનો ઘોડો અને હથિયાર તથા પોશાક ગુફામાં રાખ્યાંછે, તથા વળી મે' એક માહતાબ ચેહરાની નાજનીનને તેના બે થેલા ભરીને સોના સાથે હાથ કીધોછે, અને તેને મારી માના કુખમાં સોંપીછે. માટે હવે ત્યાં આપણે ગુફામાં જઈ મળાદ મારિયે.” પણ જ્યારે સઘળા

ત્યાં ગયા ત્યારે જવાનની માદરે તેને સઘળી હકીકતથી વાકેફ કરી, જે ઉપરથી પશેમાન થઈ તેણે સોગંદ લીધા કે આ નાજનીનને કેચેથી પણ શોધી કઢાડીને તેના ઉપર વેર લેવું. તે શેહરે શેહર ભટક્યો, અને શેવટે જમરદવાળાંજ શેહરમાં આવ્યો, જ્યાં કોઈપણ મદને નહિ જોઈને તે અચરત થયો, પણ ખારીએ ઉભેલી ઝોરતોએ તેને ખબર આપી કે “દર મહિને આ શેહરનો સુલતાન સઘળા મદને ખાણું આપે છે તે ખાવા તેઓ ગયા છે વાસ્તે ગમે તો તું પણ ત્યાં જા.”

આ ઉપરથી જવાન જિયાદતમાં શામેલ થવા આવ્યો, પણ પેલી ખાંડ ભભરાવેલા ચાવલવાળી રકાખી સામેની બેઠક સિવાય બીજી કોઈ પણ બેઠક તેણે ખાલી જોઈ નહિ. તે અમળો હતો માટે ત્યાં બેઠો અને પેલીજ પલાવવાળી રકાખી ઉપર હાથ લાંબાવ્યો. બીજાઓએ તેને આ કામથી વાર્યો અને કહ્યું કે એ ખાશે તો જનથી જશે, પણ જવાન આ ધમકીથી બીધો નહિ, અને પલાવ ખાવા લાગ્યો. આ સઘળો તમાશો જમરદ જોતી હતી તેણે હવે આ કુર્દી લટારાને પોતાની નજદીક બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેનું નામનિશાન પુછ્યું. જવાન જુદું બોલ્યો કે “મારું નામ ઉસ્માન છે, અને હું ખાગ્યાન છું, અને એક જિનસ મેં ગુમાવી છે તેની શોધમાં હું નિકળ્યો છું.”

આ સાંભળીને જમરદે રમણનું પાટિયું મંગાવ્યું, અને તે ઉપર કાંઈ લખાણ કરતી હોય તેમ કરીને તથા થોડો વાર વિચાર કરીને તે બોલી કે—“અય બદમાશ, પાદશાહો આગળ તારું જુઠાણું કેમ તકી શકે ? તારું નામ ઉસ્માન નહિ પણ જવાન કુર્દી છે; તારો ધંધો ખાગ્યાનનો નહિ પણ રાહજનનો છે, તું લોકોના જન લે છે અને ખોદાના ખનાવેલા ધનસાનોનું ખૂન રેડે છે. ચંડાળ, તારી ખરી હકીકત કહે, નહિ તો અબ ધડી તારું સર તનથી જુદું થશે.”

પેલાં લટારાએ જ્યારે આ સઘળી વાતો સાંભળી ત્યારે તેનો ચેહરો જઈ મારી ગયો. તે જનથી બીધો અને બોલ્યો કે “અય નામવર સુલતાન, તું કહે છે તે ખરું છે. પણ આજથી હું પસ્તાવો કરી મારાં બદ કામોથી પાછો ફરું છું, અને ખુદા પાસે માગું છું

કે હવે મારાથી એવાં કામો નહિ થાય.” પણ જમરદે તેને જીવતો રાખ્યો નહિ. તેના હુકમ મુજબ સિપાહીઓએ જવાન કુર્દીને પકડી તેનો જીન લીધો, અને પછી સપાળાં લોક પોતપોતાને ઘેર ગયાં.

કુર્દર.

ચોથે મહિને પાછી જિયાફતની ધુમચકરી ચાલી. વળી પાછી પેલીજ બેઠક ખાલી રહી, કે જ્યાં ખાંડ બબરાવેલા ચાવલની રકાળી મુકેલી હતી. અહીં એક નહિ પણ ચાર માણસો બેસી શકે એટલી પાંધી જગા ખાલી હતી. જમરદે તે જોઈ, અને એજ જગા ઉપર એક માણસને આવીને બેસતાં તેણે દિઠો. જમરદે તેને તુરત પીછાન્યો તે કોઇજ નહિ પણ તેણીને ફસાવનાર ખ્રિસ્તી રશીદ ઉદ દીન હતો, તેણી મનથી ખુશ થઇ કે જિયાફતનો ઈલાજ કામે લગાડયાથી અંતે આ દુશ્મન પણ હાથમાં સપડાયો.

રશીદ ઉદ દીન આ શેહરમાં કેમ આવી લાગ્યો તેનું બયાન જાણવાબેગ છે. જ્યારે તે પોતાની સફરથી પાછો ફર્યો ત્યારે તેને ખબર મળી કે જમરદે તો સોનાના થેલા લઇને નાસી ગઈ હતી. આ સાંભળીને તેણે કપડાં ચાક કીધાં, દાદીના ખાલ પિંખ્યા, અને પોતાના બાઇ ખાર્સૂમને તેણીની શોધમાં દોડાવ્યો, પણ ખાર્સૂમનો પત્તા પણ તેને કેટલીક મુદત સુધી મળ્યો નહિ ત્યારે તે પોતે તેની તેમજ જમરદની શોધમાં નીકળ્યો, અને ફરતો ફરતો જમરદનાંજ શેહરમાં આવી લાગ્યો, અને જિયાફતની ખબર ઝોરત લોકોથી સાંભળતાંજ તે ખાવા માટે શર્તનાં મેદાનમાં આવીને પેલા પલાવની રકાળીવાળી જગાએ ગોઠવાયો. તેણે જોયો તે રકાળી બણી હાથ લાંબાવ્યો કે જમરદના હુકમથી સિપાહીઓ આવી તેને તેણી આગળ પકડી લાવ્યા.

જમરદે તેનું નામ પુછવાથી રશીદ ઉદ દીન બોલ્યો કે—“અય સુલતાન, મારું નામ રસ્તુમ^૧ છે; મારો ખાસ ધંધો કાંઈ નથી, કેમકે હું તો ગરીબ દર્વીશ છું.” પણ રમલમાં જોઇને જમરદે તેને કહ્યું

૧ અરબો ‘રસ્તુમ’નો ‘રસ્તુમ’ ઉચ્ચાર કરેછે.

કે—“અય કુતરા, તું જુઠો છે. તું તો એક ખ્રિસ્તી છે અને તારું નામ તો રશીદ ઉદ દીન છે. વળી તારો ધંધો તો ખીજા ધણીઓની ઝોરતોને ઠાગાથી ખેંચી જવાનો છે. તું તો બાહેરથીજ મુસલમાન છે, પણ અંદરખાનેથી તો તું નસરાની છે. ખરી વાત બોલી દે, નહિ તો તારો જીન ગયો એમજ સમજજો.”

રશીદ ઉદ દીન પ્રથમ ગળગળ્યો, પણ પછી તેણે સર્વ વાતો કમૂલ કીધી. જમરૂદને તેના ઉપર ધિક્કાર છુટ્યો, અને તેને જીનથી બેજીન કરાવ્યો.

ઉમેદ.

આ પછી લોકો રાખેતા મુજબ ખાણુંથી તૃપ્ત થઈને પોતપોતાને મકાને ગયાં, અને જમરૂદ પોતાનાં એવાનમાં જઈ પરવરદેગારનો ઉપકાર માનતાં બોલી કે—“ખુદાની ખુશનુદી હોજો. જેઓએ મારું ખુરૂં કીધું હતું તેઓને તે સાહેબે મારા હાથમાં સજા માટે લાવી મુક્યા તે માટે હજારો હજાર શુક બજા લાવુંછું.” પણ એજ વેળા જમરૂદને તેનો ખાવંદ અલીશર યાદ આવ્યો, અને તેની જુદાઇમાં તેણી જાર જાર રોવા લાગી. એ પછી વિચાર કરતાં તેણે ધીરજ પકડી કે—“શાયદ, જે સાહેબે મારા દુશ્મનોને સજા કરવાની મને શક્તિ બક્ષી છે તેજ સાહેબ મારા વહાલાને પણ મારી આગળ પાછો લાવી મુકશે.” આમ સધ્યારો લીધા બાદ તેણી ખુદાની મારી ચહાવા લાગી. તેણી ફરીથી બોલી કે “ખુદાતઆલા મારા ખાવંદ સાથે મને પાછી મેળવી આપશે, કાંએકે તેને જે ગમે તે કરવાને તે સાહેબ કેવળ શક્તિવાન છે; પોતાના બંદાઓ ઉપર તે સદા મેહરબાન છે; તેમની મુરાદથી તે જાણીતો છે.”

આ રીતે જમરૂદ ફરીફરીથી હકતઆલાની બંદગી કરવા લાગી, ફરીફરીથી ઉપકાર માનવા લાગી, ફરીફરીથી મારી ચહાવા લાગી. પછી તેણી તે સાહેબને જે ગમે તે ખરૂં, એમ મનથી માની લઈને તેના ઉપર પોતાનો આધાર બાંધી બેઠી. તેની ખાતર જમા હતી કે

જે ચીજની શુદ્ધિ આત હોય તેની આખેરી પણ હોયજ. તેણી શાયરના બેતો ગાવા લાગી કે—

(ગજલ)—પડે તે ખમ, અયા જની, ખમે દુખો તે સાખેર છે;
જે તાખે થાયે તકદીરને, ધણી તેનો તે કદેર છે :
મના કીધું તે તુજ મનથી ફના સમજી દુખી મા થા;
ફનામાંથી પેદાયશ જો, ખલકમાં કેવી જાહેર છે !

આ રીતે જમરદે તે આખો મહિનો દિવસે ધનસાફ તોલવામાં, અને રાત્રે પોતાના વહાલાની જુદાઇમાં આંસુ પાડવામાં ગુળ્યો. એથે મહિને પાછી ખાણાપીણાની તૈયારીઓ ચાલી, અને પેલીજ પલાવની રકાખી આગળની જગા છોડી દધને સઘળાઓ જ્યાં ગમે ત્યાં જમવા બેસી ગયા. જમરદ પોતાની શરેસ્તાની જગાએ જઈ બેઠી, અને દરવાજામાંથી દાખલ થનાર દરેક જણને ધ્યાનથી જોવા લાગી. આ વેળા તે પાછી હકતઆલાની બંદગી કરતી હતી કે—“અય સાહેબ, મારા ધણી અલીશરને મારા હાથમાં પાછો મેળવી આપ. તું સર્વ પેદાયશનો સાહેબ છે; તું ચાહે તે બનાવી શકેછે; આડે માર્ગે જનારાઓનો તું બોમિયો છે; દુખીની ફરિયાદનો તું સાંભળનાર છે; મુરાદ ચાહનારાઓની ખાહેશનો તું બર લાવનાર છે. તું મારી અર્જ સાંભળ.....”

હજી તો આ રીતે જમરદ પોતાની અર્જ ગુજારે છે એટલામાં તેની નજર દરવાજામાંથી દાખલ થતા એક નવજવાન ઉપર પડી, કેજે સીધા કદનો પણ ગળાઈ ગયલાં તનનો હતો. તેનો એહરો જઈ મારી ગયો હતો. તે સર્વથી છેલ્લો આવ્યો, અને પેલીજ ખાંડ બબરા-વેલા ચાવલવાળી રકાખી આગળની જગા સિવાય તેને માટે બીજી એકે ખાલી જગા ન હતી, એટલામાટે આ ખુબસુરત જવાન તેજ જગા ઉપર બેસી ગયો. તેને જોઈને જમરદનું દિલ ઉછળવા લાગ્યું. તેણી હરખથી ચીસ પાડી દે એમ તેને લાગ્યું. તેણીએ તે જવાનને પીછાંચો. તે તેનો વહાલો અલીશર પોતેજ હતો. લોકોમાં પોતાની બેઠેજતી થાય તે તેણીને ગમતું નહતું. એટલામાટે તેણી મન મારીને મુગીજ બેઠી.

અલીશર.

અલીશર આ શેહરમાં કેમ આવી પુગ્યો તે અહીં મુખ્તેસરમાં જણાવી જમશું. વાંચનારને યાદ હશે કે પેલી ખુદી પાડોશજી જમરૂદને કેદ કરનાર ખ્રિસ્તી રશીદ ઉદ દીનનું મકાન શોધી કહાડી, જમરૂદને પોતાની મતલબથી વાકેફ કરીને, અલીશરને મધરાતે તે મકાનની બારી આગળ જમરૂદની વાટ જોતો ઉભો રહેવા ફરમાવ્યું હતું. અહીં અલીશર ગયો ખરો, પણ મધરાત હતું થઇ ન હતી માટે તે ત્યાંજ ઉઘી ગયો. જવાન કુર્દી (લટારો) એજ વખતે ત્યાં આવી ચઢ્યો અને તે જમરૂદને લઇ ચાલ પડ્યો. આ બનાવ પછી અલીશર જાગી ઉઠ્યો. પોતાની પાઘડી નહિ જોઇને તે દિલગીર થયો. જમરૂદ તેને દેખાઇ નહિ. તે પોતાને ઘેર પાછો ફર્યો, અને પાડોશજીનું બારણું ઢોકા તેને જગાડી, અને સર્વ વાતોથી વાકેફ કીધી. આ બાઇએ અલીશરને તેની ચાલ માટે સખ્ત ઠપકો આપ્યો અને કહ્યું કે “તારી મુસીબતનું કારણ તું પોતેજ છે.” તેણીના ખીન્ન ધણાએક કઠણ સખ્તોથી અલીશર ગભરાઇ ગયો. તેનાં નાકમાંથી લોહી જારી થયું, અને તે બેહોશ થઇને પડ્યો. બ્યારે તે પાછો સાવધ થયો ત્યારે પોતાની ખાતર પેલી ધરડી ચોરતને રહતી તેણે દીઠી. તે આ દેખાવ જોઇને નીચલી મતલબની બેત બોલવા લાગ્યો:—

(તકરુબ)—રે જુદાઇનું જોહર કાતેલ છે,
જેઢાંથી કરે સુખ બાતેલ છે;
મુલાકાતનો દાર છે બેમિસાલ,
કરો જન મારો, ખુદા, ખુશહાલ.

પછી પેલી ખુદીએ તેને ત્યાંજ બેસાડીને જમરૂદની ખબર જણાવવા પોતે ગઇ. બપોર થયા ત્યાંસુધી તેણી પાછી ફરી નહિ, પણ બ્યારે પાછી આવી ત્યારે તેણી માઠી ખબર લેતી આવી. તે બોલી કે—“અય અલી, મને લાગે છે કે તું તારી દિલગીરીનોજ ભોગ

થઈ પડશે. હવે તું તેણીને શીરાત^૧ સિવાય બીજે કંઈ બેટી શકનાર નથી. જે મકાનમાં તેણી હતી ત્યાંથી તે એ થેલા ભરી સોનાના સિક્કા લઈને રાત્રે નાસી ગઈ છે. હું ત્યાં ગઈ ત્યારે શેહરનો વાલી પોતાના માણસો સાથે તપાસ કરવા આવેલો હતો. ખુદાની કરામતને કાંઈ પહોંચતું નથી.”

જ્યારે અલીશેરે આ સંઘણી હકીકત સાંભળી ત્યારે તેની આગળ અધિકારનો પદો ફરી વળ્યો. તે જિંદગીની આશા મુકી બેઠો, અને મોતની નજદીકી માની બેઠો. તે પાછો બેઠોશ થઈ પડ્યો, અને પછી તેણે લાંબા દિવસો સુધી બીમારી ભોગવી. એક આખું વર્ષ તે એજ હાલતમાં રહ્યો, અને એ મુદત દરમિયાન પેલી બહી ઝોરતે તેની સેવા બજાવી. તેણી હકીમોને બોલાવી લાવી, દવાદાર કીધાં, અને તેની ખિદમતમાં રહી. જ્યારે તે પાછો તનદુસ્ત થયો ત્યારે એજ બાઈએ તેને હિમત આપી અને બલામણુ કીધી કે આમ ઘેરમાં બેસી રહ્યાં તારી માથુક તને મળી શકનાર નથી, માટે તું ઉઠ, કમર કશ, અને આસપાસનાં શેહરોમાં ખજર કહાડ; શાયદ કે તે તને કંઈથી પણ મળી આવશે.” પછી તેણીએ તેને હમામમાં મોકલીને સારીપેટે નહવાડ્યો, કપડાં બદલાવ્યાં, શરાબ પા્યો, અને મરદાંનો રસ આપ્યો. એક મહિનો સુધી આ રીતે તેની બરદાસ કીધી, અને પછી જ્યારે તેને પુરતું કુવત આવ્યું ત્યારે તે હિમત રાખીને બાહર નિકળ્યો, અને શેહરે શેહર જમરદની શોધ કરતો અંતે તેનાજ શહેરમાં જઈ પુગ્યો.

હવે જ્યારે અલીશેર જમરદનાં શહેરમાં દાખલ થયો, અને પછી ખજર કહાડીને જ્યાં સંઘળાઓ ખાણાપર બેઠા હતા ત્યાં આવી લાગ્યો, ત્યારે પેલીજ આવલવાળી રકાબી આગળ બેસી ગયો. તેણે હવે હાથ

૧. “શીરાત” તે ‘પુલનું’ નામ છે કે જેને માટે કહે છે કે કયામતને દિને સર્વે ધનસાતોને તે પસાર કરવો પડશે. એ પુલને માટે કહે છે કે તે દોળખના અર્ધા રસ્તા સુધી લાંબાયેલો છે; બાલ કરતાં તે બારીક છે, અને તલવારની ધાર કરતાં પણ વિક્ષણ છે.

જાવ્યો અને ચાવલ ખાવા લાગ્યો. આબુખાજી બેઠેલાં લોક તેને તેમ કરતો અટકાવ્યો અને કહ્યું કે—“અય જવાન, જે કોઈ આ રકાખીમાંના ચાવલ ખાયછે તેના ઉપર મુસીબત આવી પડેછે, વાસ્તે તું એ ખાવાથી પરહેજ રહે.” અલીશેરે જવાબ દીધો કે—“ખિરાદરો, મને એ ખાવા દેઓ. મને ગમે તેવી સજા મળે તો મળવા દેઓ. હું તો આ કંટાળાભરેલી જિંદગીથી ફારેગ થવાને ધણો ખાહેશમંદ છું.”

આમ બોલીને તેણે પહેલો ખુક ખાધો, અને એજ વકતે જમરૂદે તેને બોલાવી મંગાવવાનું મન કીધું. પણ તે ભુખ્યો હશે એમ વિચાર કરીને તેણીએ તેને પેટભરીને જમવા દીધો. પછી તેણીના હુકમથી માણસો આવ્યા, અને તેને પાદશાહનાં ફરમાનથી વાકેફ કીધો. અલીશેર તુરત ઉઠ્યો અને તેઓની સાથે જમરૂદ આગળ ગયો. કોઈ લોક બોલી ઉઠ્યાં કે—“એ ખીચારો હવે જનની જવાનો,” પણ ખીજઓએ કહ્યું કે—“નહિ; પાદશાહથી એનું ભલુંજ થશે; કેમકે જો તે એનો જન લેનાર હોત તો એને પેટભરીને જમવા દેત નહિ.”

અલીશેર જ્યારે જમરૂદની હજૂરમાં જઈ ઉભો ત્યારે તેણે જમીનને બોરસો દીધો, અને કુર્નસ બળ લાવ્યો. જમરૂદે તેની સલામતો પાછો જવાબ દીધો, અને પછી તેનું નામઠામ તથા ધંધો પુછ્યો. અલીશેરે જવાબ દીધો કે—“અએ પાદશાહ, માફ નામ અલીશેર છે; હું સોદાગરનો બેટો છું; હું ખુરાસાનનો વતની છું. આ શહેરમાં આવવાનું કારણ એ છે કે મારી માથુક મેં ગુમાવીછે તેની શોધમાં નિકળેલો હું અહીં આવી ચઢ્યોછું. તે મને મારા જન કરતાં વહાલી હતી. તેને મેં ગુમાવી ત્યારથી માફ દિલ તેના ઉપરજ લાગેલુંછે. મને ખીજી કંઈ બાવતું નથી. આ મારો હેવાલ છે.” આમ બોલીને તે બેએખિતયાર રોવા લાગ્યો, અને પછી બેહોશ થઈ ગયો. જમરૂદે ગુલાબ જળથી તેને પાછો હોશમાં આણ્યો, અને પછી રમલ મંગાવીને કક્ષમથી કાંઈ લખ્યું. થોડો વાર વિચાર કરીને તે બોલી કે—“તું જે બોલ્યોછે તે કેવળ સાચું છે. ખુદા તારી ઓરત સાથ તને જલદીથી મેળવશે; વાસ્તે તું દિલગીર મા થા.”

આ પછી જમરૂદે મેહલના કારભારીને હુકમ કરી અલીશરને હમામમાં મોકળાવ્યો, અને સારી પેટે સ્નાન કરાવીને તેને પાદશાહી પોશાક બદલાવ્યો. પછી એક ભપકાદાર સાજવાળા તેજ ઘોડા ઉપર તેને બેસાડીને સાંજ પડતે મેહલમાં લઇ આવ્યા. આ સમયે પોતાની નજરે જોઇને લોકો તરેહવાર વાતો કરવા લાગ્યાં. કોઇ પુછતું કે પાદશાહ આ ગરીબ માણસ તરફ આટલીબધી મેહરબાનગી શા વાસ્તે બતાવેછે? બીજો બોલતો કે એને પેટ ભરીને જમવા દઇને પછીજ પાદશાહે એને બોલાવ્યો ત્યારેજ મને લાગ્યું કે એનો જનન નહિ લે. વળી એ જવાન ચેહરે નમુન કેવો છો આ રીતે કોઇ કંઇ બોલતા અને કોઇ કંઇ અટકળ કરતા વિખરાઇ ગયા.

જમરૂદ.

રાત્રે જમરૂદે પોતાનાં એવાનમાં જઇને ત્યાં અલીશરને બોલાવી મંગાવ્યો. તેણે આવીને જમીનને બેરસો દીધો અને પાદશાહ ઉપર દુઆ કરીધી. તેણીતું દિલ પોતાના વહાલા આવંદને મળવાને માટે ઠડક ઠડક થતું હતું. પણ પ્રથમ તેણે તેને પેટ ભરીને જમાડ્યો. તે દર વેળા કાંઇ ને કાંઇ સવાલો પુછીને તેનો મીઠો સાદ સાંભળતી. “અરે અલી, તું હમામમાં ગયો હતો કે? હા, હા, તું થાકેલો હશે. લે આ મુર્ગ અને ગોસ્ત છે તે ખા. આ શાકરતું સર્જત છે તે તું પી. આ શરાબ તારી થાક ઉતારી નાખશે. તું પેટ ભરીને જમ; અને પછી પરવારીને અહીં પાછો આવજે.”

અલીશર ઉપકાર માનીને જમવા ગયો, અને જ્યારે પરવારીને પાછો આવ્યો ત્યારે જમરૂદે તેને પોતાના ઓરડામાં તેડીને તેને કહ્યું— “અરે અલી, આખો દહાડો થયો હું તારા તરફ આટલીબધી રેહમ બતાવું છું તોપણ શું તું મને ઓળખતોજ નથી?”

“અએ નામવર પાદશાહ, તને મારા ધણી દાખલ હું પીછાનું છું. બીજો તું કાણ છે કે—” આમ બોલતાં અલીશરે જમરૂદ તરફ ખારીકીથી જોયું. તેને આ ચેહરો યાદ આવ્યો. પણ તે બીધો. “હા.

હા, હું તારી જમરે છું.” આ સખુનો સાંભળતાંજ અલીની ખાતરી થઈ. તે તેણીને એકદમ વળગી પડ્યો, ખોસા લેવા લાગ્યો, અને પોતાનો હરખ જાહેર કરવા લાગ્યો.

ખીજી સહવારે જમરે તમામ લશ્કરને, અમીર ઉમરાઓ અને વજીરોને બોલાવી મંગાવ્યા, અને તેઓ આગળ એવું જાહેર કીધું કે હું આ માણસ (અલીશેર) ને વતન મુસાફરીએ જાઉં છું, માટે હું પાછો ફરું ત્યાંસુધી મારી જગા ઉપર કામ ચલાવી શકે એવા એક નાયબને તમે પસંદ કરો.”

આ પછી જમરે મુસાફરીનો સર્વ અસ્થાપ્ય તૈયાર કરાવ્યો અને તે ઉંટો તથા ખચ્ચરો ઉપર લાધ્યો. ખજાનો, ખોરાકી અને ખીજી અનેક ઉપયોગી વસ્તુ તે લઈ ગઈ, અને એ રીતે શેહરમાંથી સર્વની દિલગીરી અને આશિષ વચ્ચે ઉપડીને તે અલીશેર જોડે તેને વતન જઈ પુગી, અને તેનાં મકાનની તથા તેના જાનની એક વાર ફરીને રાણી બની. તેમને પેટે ફર્જન્દો થયાં અને તેઓ બહુ સુખમાં જિંદગી ગુજારવા લાગ્યાં. પેલાં શેહરની પ્રજાએ ફરીથી પોતાના તે પાદશાહને દીઠાજ નહિ, કેળે દર ચાંદરાતે શેહરીઓને જિયાદત આપીને ખુશ કરતો હતો.

ઝોરતની વફાદારીનું એક અસરકારક ચિત્ર આ કિસ્સો રજૂ કરે છે. માતૃપિતાની શિખામણ નહિ માનનાર છોકરો પોતાની ગમે એવી લખલટ દોલતની ખરબાદી કરી નાખીને શેવટે કેવો તંગીમાં આવી પડે છે તે આ વાર્તાનો ખીજો બોધ છે.

જાઅફર નામું :

યાને ખલીફ હાફિઝ અર રશીદના વજીર જાઅફર ઉપર ગુજરેલી આફતનું ઘણુંજ અનુભવ જેવું અને રસુલ હાસ્તાન.

ખલીફની ખફી.

વડા વજીર જાઅફર ઉપર ખલીફ હાફિઝ અર રશીદને મોટો વિશ્વાસ હતો. તે પોતાના પાદશાહનો સલાહકાર, દોસ્ત અને ખેરખાહ હતો. પણ એકવાર એવું બન્યું કે વજીરનાં સુખના આફતાબનું તેજ વાદળમાં ઢંકાઈ ગયું અને તે જમાનાની ઈસ્લામી શાહનશાહાતને એવોજ ભય પેદા થયો કે જે વખત જાય છે તેમાં બર્બકનાં મોટાં અને વગવાળાં ઇરાની ખાનદાનનો નાશ થવાનો, કેમકે તે અસલી પાર્સી ખાનદાનનો વડો જાઅફર વજીર હતો.

આ બયનું કારણ આ હતું. રમ્જાન મહિનો ચાલતો હતો. ખલીફ એ માસમાં સત્તર યકીનથી રોજ પાળતો હતો. એક દિને વખત પસાર કરવો મુશ્કેલ જણાયાથી તે પોતાનાં દફતરખાનાંમાં દાખલ થયો. તેની જોડે તેના હમેશના સોહબતીઓ વજીર જાઅફર અને ગુલામ મસદર હતા. જે ખાનાંમાં પોતાનાં ઘણાંજ કીમતી દસ્તાવેજો રહેતા હતા તે ઉંઘાડીને તેમાંથી જે દફતર સૌથી પહેલું હાથમાં આવી જાય તે પોતાને હાથે આપવાનો ખલીફ જાઅફરને હુકમ કર્યો ; અને વજીરના હાથમાં એ રીતે અમલ કરતાં એક દસ્તાવેજ આવ્યો, કેજે “ જાઅફર નામું ” એ નામે ઓળખાતો.

૧ આ કેતાબને માટે કહે છે કે ગઈ સદીની શુરૂઆતમાં તે ક્રાન્સના પાદશાહી કેતાબખાનામાં મોજૂદ હતી. એ કેતાબના હસ્તલેખો ખલીફ હાફિઝના જમાનામાં ઈસ્લામી શાહનશાહાતના ઘણા ભાગો ખાતે હોય એવું આગળ ચાલતાં આ વાર્તામાં બનતા જતા બનાવો ઉપરથી જણાય છે.

હતો. આ કેતાબની તારીફ આખાં સભ્યમાં રોશન હતી. એ કેતાબ બવિષ જોવાની હતી અને તે ગણિત વગર સમજી શકાતી ન હતી. તેમાં બવિષમાં બનનારા ચોક્કસ બનાવોની નોંધ હતી.

ખલીફે આ કેતાબ ઉઘાડીને તેના થોડાક સફા વાંચ્યા. આમ કરતી વેળા પ્રથમ તે એએખિતયાર હશી પડ્યો ; પછી તેના ચેહરા ઉપર દિલગીરી ફરી વળી; પછી તેણે આંસુ ખેરવવા માંડ્યાં. શેવટે તેના ચેહરા ઉપર પાછી ખુશહાલી ફરી વળતી જણાઇ, અને તે સંતોષ પામેલો જણાયો. આ એક પછી એક જણાયેલી લાગણીનું કારણ વજીરે ખલીફથી જાણવા માહ્યું. ખલીફે તરત પોતાના હાથમાંની ચોપડી બંધ કરીને બાબુએ સુકી, અને વજીર તરફ ફરી ગુસ્સાથી કહ્યું કે — “ અડાથી તું અબધડી જા, અને જે સવાલ તેં પુછ્યોછે તેનું ખરું કારણ તું પોતેજ શોધી લાવ. અગરબે તું ખરો ખુલાસો લાવ્યા વિના મારી હજીરમાં ફરીથી દેખાયોછે તો તારું સર તનથી છુટું થશે. ”

આ ગુસ્સા અને ધમકી બરેલા સખુનોથી વજીર બહુ અચરત થયો. તે ગમ અને દુખ સાથે પોતાને ઘેર ગયો. તે મનથી બડબડ્યો કે “ ખલીફ નહિ મલી શકે એવો જવાબ મારી કનેથી માંગેછે, અને તેના અવેજમાં તે મારું સર તનથી જીતું કરવાને તૈયાર થયો છે. ” તેની આગળ ઉંચાં પકવાનો આવ્યાં, પણ તેમણે તેણે હાથ લગાડ્યો નહિ. તે પલંગ પર સુતો, પણ તેને ઉંઘ આવી નહિ. તે તમામ ગમમાં ગિરફતાર થઇ ગયો.

જાઅફરની ઓરત ફાતિમા તેના કાકાની દીકરી થતી, માટે તે તેને એવડી વહાલી હતી. પણ આ વફાદાર ઓરત પણ પોતાના ખાવિંદના ગમનું કારણ જાણી શકી નહિ. તેણીને પણ જાઅફરે પોતાના ગમનું કારણ કહ્યું નહિ.

આ રીતે ત્રણ દિવસ પસાર થઇ ગયા, અને પછી જાઅફરનો જઇફ પિતા યહિયા ખર્મકી પોતાને વતન જઇ રહ્યો હતો ત્યાંથી બગં-દાદમાં આવ્યો. ફાતિમાએ પોતાના આ કાકા અને સસરા આગળ

પોતાના ખાવિંદની હાલતની વાત કીધી, જે ઉપરથી યહિયા પોતાના બેટાને મળ્યો અને પુછવાથી તેના ગમનું ખરું કારણ જાણી શક્યો. આપની આગળ પોતાનાં દિક્કને બેઠ જાઅફરે ખુલ્લો કીધો, જે સાંભળીને યહિયા બોલ્યો કે—“ તું શાંત થા, બેટા. ખુદતાલાનો જે હુકમ હશે તે મુજબ થયા વિના રહેવાનું નથી. જાઅફરનામાંની કેતાબ આપણાં કોઈ નિયામોને લખેલી છે, જેમાં ખલીફે કાંઈ એવું ભવિષ્ય વાંચેલું હોવું જોઈએ કે જેમાં તારી શામેલગીરી હશે. તેણે જે જવાબ માંગ્યો છે તે તારી ઉપર જે વાતો ગુજરે તેમાંથી મળી આવશે જોઈએ. હવે તારે બગદાદ શહેર છોડી જવું જોઈએ, અને કોઈ નહિ પીછાની શકે તેમ તું સાથે કોઈપણ નોકર વિના દમસ્ક શહેરનો રસ્તો ધર. ત્યાં તું અજબબ વાતો બનતી જોશે, અને તે વાતો ઉપરથી ખલીફના સવાલનો બેદ મળી આવશે, અને ત્યારેજ તારાં મન ઉપરનો ભાર ઓછો થઈ તું પાછો સુખી થશે.”

પોતાના ખુજર્ગ આપની દાનાઈ ઉપર જાઅફરને મોટું યકીન હતું, માટે તેણે તેના ફરમાવ્યા મુજબ અમલ કીધો. તે પોતાની ઓરત કાતિમા અને ફર્જન્દોને મળ્યો, અને તેમની રજા લઈ વેશ બદલીને એક ખચ્ચર ઉપર સ્વાર થઈ કોઈ નહિ જાણે તેમ તેણે દમસ્કની રાહ ધરી.

સખાવતનો શાહ.

દમસ્ક શહેર શામ દેશનું પાયતખ્ત હતું. એ શહેરમાં આ વેળા હખીબ નામે એક દોલતમંદ ઇસ્લામી શેડિયો વસતો હતો. તે માતબર હતો એટલુંજ નહિ પણ સખી અને દયાળુ હતો. તે પરદેશીઓની ભારી મદારત કરતો અને પોતાનાં મકાનમાં તેમને ઉતારો આપ્યા વિના જવા દેતો ન હતો. હખીબને દરવાજે દરરોજ ખેરાત થતી હતી. જ્યારે તે મકાન છોડી બાહર જતો ત્યારે તે જરૂર કોઈ હખીને મદદ કીધા વિના પાછો ફરતો નહિ. તેનું મકાન એ રીતે કમનસીબ લોકોનું સામ થઈ પડ્યું હતું. તે આખા દહાલમાં પાંચ વખતની નિમાજ અણુતો અને રમજાન મહિનામાં રોજ પાળતો. આવા એક ખરા મુસલ-

માનની ખુબી દમસ્ક શહેરમાં મશહૂર હતી, એટલુંજ નહિ પણ તેના સદગુણોને લીધે તેનું નામ ચોતરફ પંકાયેલું હતું.

શહેરની બાહરે પણ તેનું એક મકાન હતું, કેજે એક સુંદર બાગમાં બાંધેલું હતું, અને અહીં તેણે પોતાના કેટલાક દોસ્તોને જિયાદતે બોલાવેલા હતા. એજ વખતે જાઅફર પોતાનાં ખચ્ચર ઉપર સ્વાર થઈને છુપે વેશે આ બાગ આગળથી વિચારમાં પસાર થઈ જતો હતો, એટલામાં સુંદર પોશાક પહેરેલા એક ગુલામે આવી તેને અર્જ કીધી કે “સાહેબ, તમે પરદેશી જણાઓ છો. હાલ મધ્યપોરનો વખત થયેલો છે. ખાણું તૈયાર છે. શહેર તો હમુ કેટલુંક દૂર છે, અને તમારું ખચ્ચર થાકી ગયેલું જણાય છે. મારા શેઠ હખીબની એલતેમાસ છે કે ધુપમાં તમારી મુસાફરી આગળ નહિ લખાવતાં તમોએ તેની જોડે આ મકાનનો આશ્રો લેવો. કાંઈખી રીતે તમો તેની અર્જ કબૂલ રાખશો તો તે પોતાની ઉપર પરવરદેગારની મેહરબાની ઉતરેલી સમજશે.”

આવું માનબરેલું ઇજ્જન અને તેખી વળી જાઅફર જે હલકો વેશ લીધેલો હતો તેવા એક મુસાફરને થયેલું જોઈને જાઅફર ધણેજ અચરત થયો. તેને લાગ્યું કે મારા બાપે જે સખુનો કલા હતા તે ખરા પડવાની આ શુરઆત છે. તેણે હખીબ તરફનું ઇજ્જન કબૂલ રાખ્યું, કેમકે શહેરમાં શા શા વિચિત્ર બનાવો અને છે તે જોવા માટેજ તે આવેલો હતો, અને તે અંદર દાખલ થયો. તે જઈને જુએછે તો દમસ્કના આગેવાન લોકોની એક ટોળકી ત્યાં હાજર હતી અને સઘળાઓ જમવા બેસવાની તૈયારીમાં હતા. સુફરો બિછાવેલો હતો અને જાત જાતનાં પકવાનોનો સોડમ આવતો હતો. આવા એક મોટામોટિયારોના મેળાવડામાં હખીબે જાઅફર જેવા એક અજણા મુસાફરને જે માન આપ્યું તેથી સર્વ કોઈ અચરત થયા. સુફરા ઉપર તેને સૌથી ચઢતી બેઠક મળી; તેની આગળ સોનાના ખાનચા ગોઠવવામાં આવ્યા; અને હાથ નુછવાનો રૂમાલ પણ તેવોજ ફીમતી હતો. આ સઘળું માન એક અજણા પરોણાને મળે તેથી ખીજા સર્વ પરોણાઓ અચરત થાય તેમાં નવાઈ નથી.

ભોજન લીધા પછી હખીબ પોતાના પરોણાને એક બાજુએ લઈ જઈ કહેવા લાગ્યો કે—“ તમે થાકેલા લાગોછો ; જો આ મકાન તમને પસંદ પડતું હોય તો એને તમારું પોતાનું જ ગણીને સુખેથી અહીંજ રહેજો ; પણ જો તમારે શેઠરમાં જવાની જરૂર હોયતો ત્યાં પણ તમારે માટે મકાન તૈયાર છે અને તે તમારી સેવામાં હાજર છે.” જાન્યદ્રે શેઠર જોવાની આર્હેશ બતાવી, જે ઉપરથી હખીબ પોતાના બીજા દોસ્તાની રજા લઈ તેમનાથી છુટો પડ્યો, અને જાન્યદ્રે શેઠરમાં લઈ જઈ પોતાનાં મકાનમાં ઉતારે આપ્યો. અહીં વજર પોતાના મેજખાનની મેહેમાનદારી જોઈને અચરત થયો. તે જોવા નમ્ર તેવોજ બોલો અને અશ્રુ જણાયો. આ સંઘર્ષ છતાં જાન્યદ્રે બીજા અચરતી એ લાગી કે હખીબનાં મકાનમાં તેનાં કોઈ ફર્જન્દોની વસ્તી જણાતી ન હતી. હખીબ બર જવાન ઉમરનો હતો, અને તેવો એક દોલતમંદ માણસ આજ સુધી શાદી કર્યા વિના કેમ રહ્યો હશે, એ વજર જાન્યદ્રેની નવી અચરતી હતી.

આ ઉપરથી તેણે હખીબને સવાલ નાખ્યો કે “ તમારી શાદી થઈ નથી તેનું કારણ શું ? ”—હખીબે આના ઉત્તરમાં પાછું પૂછ્યું કે “ મારી શાદી નથી થઈ એમ માનવાનું તમને શું કારણ મળ્યું ? ”

જાન્યદ્રે—જે રીતે તમે મારી પરોણાગત કરોછો, રાતની વેળાએ તમારાં મકાનમાં જે ચુપકીદી ફેલાયછે, અને અહીં તમે અને હું સિવાય બીજા કોઈ દેખાણું જ નથી,—એ સંઘર્ષ કારણે ઉપરથી મને લાગેછે કે તમે હજી પરણેલા નથી. ”

હખીબ—“ જો હું આમ એકલો તમારી સેવામાં નહિ રહું તો પછી તમારા જેવા પરોણાની ચાકરી જેવી જોઈએ તેવી રીતે મારાથી કેમ બને ? તમે જેવા મેહેમાનને તો હું મારાં મકાનમાંજ નહિ પણ મારાં દિલમાં આરામ આપવાની આર્હેશ રાખું છું.”

આવા એક ઉમદા ખવાસના સખી મદની આટલી બધી માફ-જત છતાં જાન્યદ્રેનાં મન ઉપર બલીફના હુકમનો જે ગમ હતો તે

હજી દૂર થયલો ન હતો. હજીએ ને જોઈ લીધો, અને તે ઉપરથી તેણે તેના ગમનું કારણ પૂછ્યું. વજીરને લાગ્યું કે આવા એક મેહરબાન રીકને પોતાની ખરી હકીકત કહેવામાં ખોટું નથી. આ ઉપરથી તે બોલ્યો કે—“અય ભલા હજીય, તારી આગળ જે માણસને તું જુએ છે તે કોઈજ નહિ પણ ઇસ્લામી શાહાનશાહાતનો વડો વજીર જાઅફર છે, કે જેને ખસીફ હાફને પોતાની હાજરીમાંથી કહાડી ચુક્યો છે.”

હજીએ જવાબ આપ્યો કે—“અય મોટા શાહજાદા, જોકે આગળ મેં તને કદી જોયો નથી તોપણ તને હું અછી રીતે પીછાની ચુક્યો છું. જ્યારે તેં મારા બામમાં દેખાવ દીધો ત્યારે તો હું તારી આવી પુગવાની વધી રાખતોજ હતો.

“એમ કેમ બને ?” જાઅફરે અચરત થઈને પૂછ્યું.

“મારે કબુલ કરવું જોઈએ કે એ બાબે મને નવાઈજેવી રીતે ખબર મળી છે,” હજીએ ખુલાસો કરીધો. “મારાં કેતાબખાનાંમાં એક કીમતી કેતાબ છે, કેજે તારાજ કોઈ નિયાગાને લખેલી છે. તેને ‘જાઅફર નામુ’ કહેછે. ચોક્કસ વખતેજ તે ઉઘાડીને વંચાય છે. એ કેતાબનાં ખીજાં દફતરમાં જીમ, બે અને વાવ એવા ત્રણ હરફે મારા વાંચવામાં આવ્યા. આ ઉપરથી એ હરફેને મળતી સંખ્યા મેં તપાસી, અને પછી ફરમાવ્યા મુજબની ગણતરી કરીધી તો મને માલુમ પડ્યું કે જીમ એટલે જાઅફર, બે એટલે બર્મકી, અને વાવ એટલે વડે. વજીર પોતાનાં નસીબ સંજોગે દમસ્કમાં આવશે અને આ શહેરમાં કેટલીક કહાણી તેના ઉપર ચુજરશે; તે એકલોજ આવશે, તે વેશ બદલીને આવશે, અને ફલાને ચોક્કસ વખતેજ બેગાના દાખલ આવશે. આમ ખુલાસો મેળવતાંજ હું શહેર બાહરના મારા વજીરમાં દોડતો ગયો, અને બર્મકી ખાનદાનના વડાના મોટા આધકારને ઓળખી સર્વ તૈયારીઓ મેં કરી રાખી. પછી થું બન્યું તે તો હું જાણે છે.”

“અય હજીય, જે કેતાબને વાસ્તે તું બોલે છે તેજ કેતાબ મારી નામુસીનું અને મારી દમસ્કની મુસાફરીનું કારણ થઈ

પડીછે. ” આમ કહીને વજ્રે ખલીફ સાથ બનેલી સર્વ બિનાથી હખીબને વાકેફ કીધો, અને હખીબે પોતાથી બની આવ્યું તેમ જાઅહરનો ગમ વિસારવાની તજવીજ કીધી. તેને બલી બલી વાતો અને અકલપસંદ હકીકતો કહી સંભળાવી, અને એવા ધલાળો લીધા કે જાઅહર દમસ્કની મજાહ ખુશીથી ભોગવતો થયો. કોઇ દહાડો તે શહેરનાં હમામમાં ગુસલ ઉતારવા જતો, કોઇ દિન ત્યાંની મોટી મસ્જિદમાં જતો; કોઇ વાર ઘોડેસ્વાર થઇ શહેરમાં ફરવા નિકળતો, અને કોઇ વખત શહેરની બાહરે પરાંઓમાં મજાહ મારવા ઉતરી પડતો.

વજ્ર ઉપર વિટોલા વાતો.

પણ એ સઘળું છતાં વજ્રનો વખત પસાર થવો બારી પડતો. હખીબને તે જણાયું, અને હવે વજ્ર જેમ બગદાદમાં છુપે વેશે નગરચર્યા જેવા ફરતો તેમ દમસ્કમાં ફરવા નિકળવાને તૈયાર થયો, ત્યારે હખીબે તેને તેની બાહેશ મુજબ અમલ કરવાની ના પાડી નહિ. આ ઉપરથી એક દિને વજ્ર શહેરમાં વેશ બદલીને ફરવા નિકળ્યો. પ્રથમ જુમા મસ્જિદમાં જઇ ત્યાં વુજુ કરીને તે નિમાજ પઢ્યો, અને પછી બાહરે પડીને આગળ વધ્યો ત્યારે તેને એક આબરદાર દેખાવતું કાવાખાનું નજર આવ્યું. અહીં તે દાખલ થયો, જ્યાં તે વેળા પાંચ છ માણસો બેઠેલાં હતાં. આ લોકો મધેનો એક કોઇ દાના હતો, જેણે પોતપોતા વચ્ચે ચાલતી વાતો દરમિયાન કહ્યું કે “ વડો વજ્ર જાઅહર આજ વખતે દમસ્ક શહેરમાં હોવો જોઇયે.

તેના એક સાથીએ પુછ્યું કે—“ તમે કેમ જાણ્યું ? ”

પેલા દાના માણસે જવાબ આપ્યો કે—“ આપણા પાદશાહ અબ્દ અલ માલિકની દરબારમાં હું કેતાબ વાંચું છું. આજ પચીસ દિવસની વાત ઉપર પાદશાહના હુકમથી મેં ‘ જાઅહરનામું ’ નામની કેતાબ વાંચી હતી. તમને ખબર હશે કે એ કેતાબ વરસમાં બેજ વખત વંચાય છે; એક રમ્જાનના રોજ દરમિયાન, અને બીજી અરાફતના દિવસે ઉપર. હવે એ કેતાબ વાંચીને મજાલી કરતાં અમને જણાયું કે રમ્જાનની ૧૭ મી તારીખે બર્મકી શાહજાદો આપણા શહેરમાં

આવવો જોઈએ. આ ઉપરથી પાદશાહ અબ્દુલ માલિકે આ વડા વજીરને પોતાના મેહલમાં ઉતારો આપવાની તમામ ગોઠવણ કરી રાખેલી છે.”

આ સખુનો જાઅફર સાંભળ્યાથી તે ચોંક્યો, અને રખે પોતે જણાઈ જાય એમ સમજીને તે કાવાખાનાના ધણી પાસે ગયો અને તેના પૈસા ગણી આપવા માંગ્યા. પણ તે મકાનના ધણીએ કહ્યું કે “તમારી કંને માર’ કાંઈજ નિકળતું નથી.” પછી તેણે ધીમેથી જાઅફરને સમજાવ્યો કે—“ત્રણ કારણોને થકી તમે મારા દેવાદાર નથી. ૧ હું એ કે તમે નામીયાં અને ઉમદા જર્મક ખાનદાનના શાહજાદા છો; ૨ છું એ કે તમે ખલીફ હરનના વડા વજીર છો; અને ૩ છું એ કે તમે પેલા દુનિયામાં પોતાની પૈસાણાચાકરીને માટે વખણાયલા અમીર હખીખના પરોણા છો. હખીખની સખાવત સુકી જમીન ઉપરના વરસાદ જેવી છે, અને ઉજડ બિયાખાનમાં ધુપને વખતે થાકેલા મુસાફરને આશ્રો આપનારાં ઝાડ જેવી છે. તમે કોણ છો તે મને જાઅફરનામા ઉપરથી માલુમ પડ્યું છે એમ કહું તો તમે અચરત થતા ના. તે ઉપરથીજ મેં જાણ્યું કે આજે તમે મારી દુકાનમાં ભોજન લેશો.”

અચરત થતો નિકળીનો વજીર હવે શેહરમાં બઠકવા લાગ્યો, અને આમ તે હવે દરરોજ કરતો. એક દહાડે ગર્મી પુષ્કળ પડતી હતી તેથી શર્બત પીવાની મતલબથી તે એક દુકાનમાં દાખલ થયો, અને દ્રાક્ષનું શર્બત બરફમાં થંડું કીધેલું માગ્યું. અહીં ખીજાં વણાં લોક વચ્ચે જાઅફરે પોતાની જગા લીધેલી હતી, માટે દુકાનનો ધણી તેનો હાથ પકડીને તેને એક ખાનગી ઝોરડામાં લઈ ગયો, અને બોલ્યો કે—“અય મારા શાહજાદા, તમે તમારા દરજ્જાને લાયકની જગામાં બેઠેલા ન હતા. હું તમોને પીછાનું છું. તમે આપણી કામના વડા અને શાહાનશાહાતના વડા વજીર, અને ખલીફના જમણા હાથ છે.” આમ કહીને તે હલવાઈએ જાઅફરને એક સુદા ઉપર બેસાડ્યો, જેની આસપાસ પુલોથી બરેલાં કોડીનાં વાસણો ગોઠવેલાં હતાં. અહીં ત્રણ ખુખ-સુરત જવાનો વજીરને સલામ કરવા આવ્યા, જેઓએ સ્વચ્છ પૈસાક પહેરેલો હતો. પેલા મીઠાઇગરે તેમને કહ્યું કે—“બેટાઓ, જુઓ

આ તમારો તેમજ મારો શાહજાદો ! આપણા અસલી નિયાગાનો લખી મયા છે કે તે આજે અહીં આવશે. એ સાહેબને લાયકનું આદર-માન તમો એને આપો.”

પેલા જવાનોએ વજીરની આગળ સુખડની બનાવેલી એક ટેબલ ગોઠવી, અને પછી તેઓમાંના એકે ઘુંટણીએ બેસીને જાઅફરે માંગેલું દ્રાક્ષનું શર્બત હાજર કરીધું. બીજાએ એક નાની દાબડીમાં ખુશબોઈ ભરી, જેના સુવાસે પેલા કુખમાંનાં કુલો સાથે મળી જઈને આખા ઝોરડાને મધમધતો બનાવી દીધો.

જાઅફરે પોતાનીજ કામના આ ત્રણ નવ જવાનોને બારી હરખ સાથે જોયા, જેઓ તેને પોતાનો પિતા જેવો ગણીને તેનું રક્ષણ શોધતા આવ્યા હતા. પણ આજે તે કોઈ પણ ક્લિસમનું રક્ષણ તેમને આપી શકે એમ હતુંજ ક્યાં ? તેણે પોતાના હાલ ઉપર થોડો વાર અફસોસ સાથે વિચાર કરીધો. તે મનથી બડબડ્યો કે “એક વાર એમ હતું” ખરું કે હું મારા ખાનદાનીઓનો રક્ષણહાર હતો. તે વખતે જો આ નવજવાનો મને આવી મળ્યા હોત તો કેવું સાઈ.” આમ વમાસીને તેણે દરેક જવાનને સોનાની પચાસ મોહર ભેટ આપી, અને હવે અંશુરનાં શર્બતને માટે તે એવેજ દુલ્લે જીવે દામ આપવા ઉઠ્યો. પણ પેલા મીઠાઈવાળાએ તેને તેમ કરતો અટકાવ્યો.

“દામ શું ને વાત શી ? મારા સાહેબ, આ મકાન અને તેનો ઘણી તારા ગુલામ છે. અમો સઘળા તારાજ ખાનદાની છીએ. તું તો આપણી કામનો શાહજાદો, ઘુડો અને રોશની છે. મોટા ખલીફનો તું દોરત છે, અને તે સખાવતે મશહુર હખીબનો તું પરાણો છે કે જેનાં માનમાં કોઈત અલ નસરનાં ગુબ્બર ઉપર રોશની કરવામાં આવે છે. આ રોશનીમાંની પહેલી બતી ખલીફની પોતાની તરફથી થાય છે, જેનો દાખલો બીજા શાહજાદાઓએ પકડેલો છે, કાંએકે તેઓએ પણ સખી

૧ હમરકની ખડોશમાં આ નામની ઈમારત એક ઉંચી ટેકરી ઉપર આવેલી હતી.

હખીબની મેહમાનદારી ચાખેલી છે. અગરજો માહતાબ ગ્રહણને લીધે
યા વાદળાને લીધે પ્રકાશતો બંધ પડે તો બગદાદનાં શોકોની નજર
રાતની વેળાએ કૌબત અલ નસરની રોશની તરફ ખેંચાય છે. આ
બતીઓની રોશની એટલી બધી છે કે ચંદ્રમાની જગા તે સાચવે છે,
અને ખુલ્લું ખવાસના હખીબની સખાવતને નહિ ખૂટે એવો ઝળકાટ
આપે છે.”

પોતાના દોસ્ત હખીબની ખુશીઓની આ રીતની તારીફ સાંભળી-
ને જાઅફરને ઘણી ખુશહાલી પેદા થઇ. આ વખાણ કરનાર કોઇ
સાધારણ હલવાઇ ન હતો. જાઅફરના પુછવાથી તેણે કહ્યું કે વડો
વજીર દમસ્કમાં પધારેલો છે તે બિના જાઅફરનામા ઉપરથી તેણે
જાણી હતી.

એક માછીનાં મનની મોટાઇ.

ઉપર મુજબ દમસ્કમાં છુપ્યો ફરતાં એક દિને જાઅફર નદી
કિનારે જઇ પુગ્યો. અહીં તેણે જોયું કે એક ગરીબ માછી વારંવાર
જાળ નાખી પાછી ખેંચતો હતો, પણ જાળમાં એકપણ માછલી
આવતી ન હતી. અંતે તે બાપડો નિરાશ થઇને બોલ્યો કે—“હવે
શું કરું? ઘેર ખાલી હાથે જઇને મારી ઓરત તથા ચાર દીકરી
અને ત્રણ દીકરાઓને શું ખવાડું? ખાવા માટે રોટી પણ નથી,
અને આજ ચાર ચાર દહાડ થયા માછલી તો એકખી મળતી નથી. ખુદાની
અને પેગમ્બરની મદદ માંગી તે પણ મળતી નથી. ઓ પેલી રહી
ચાખત અલ નસર! બલા હખીબની સખાવતથી તે કેવી ખીલી રહી
છે! લાવ ત્યારે એ સખાવતે બહાદૂરનું નામ દઇને ફરીથી જાળ
નાખું. જોઉં તો ખરો કે જે દોલતમંદની સખાવતની વાતો દુનિયાના
છેડા સુધી ફરી વળેલી છે તેનાં નામથી નાખેલી જાળમાં શું આવેછે?”

આમ બોલીને પેલા માછીએ હખીબનું નામ જાપ્યાન ઉપર લઇ
જાળ ફેંકી, અને પોતાના દોસ્તનાં નામથી ફેંકાયેલી જાળમાં શું
આવે છે તે જાણવાની ખાહેશથી વજીર જાઅફર આ મછીમારનો

તમારો જોતો ત્યાં ઉભોજ રહ્યો, તરતજ માછીએ જળ ખેંચી. તે ભારી જણાઇ. બાહર કહાડી ત્યારે તેમાં કેટલીક તો મોટી માછલીઓ પ્રકાસલી જણાઇ.

હવે વજીર નજદીક આવ્યો અને માછીયાં જણાવા માંડ્યું કે “આ હખીબ કોણ છે કે જેનાં નામથી નાખેલી જળમાં આટલી બધી માછી સપડાઇ આવી ?”

માછી અચરત થઇને બોલ્યો કે—“ત્યારે તું આ સરજમીન ઉપર કેવળ અજાણોજ છે કે શું? સખી હખીબથી કોઇ અજાણું નથી. હવામાં ઉડનારાં પંખેરાં, જેઓ તેના હાથમાંથી પોતાનો ખોરાક ખાય છે, તેઓએજી તેની ખુશીની વાતો દેશેદેશ ફેલાવી દીધી છે. જ્યારે ખલીફ ઉમરે દમસ્ક ફતેહ કીધું ત્યારે તેને જે હખીબે મદદ આપી હતી તેના ખેટાનો જે ખેટો તે હાલનો સખી હખીબ છે. આ નખીરાના બપોવાએ ઉમર અને તેનાં લશ્કરને ત્રણ દહાડા સુધી જિયાફત આપી હતી. આ સેવાના બદલામાં ખલીફ ઉમરે તે હખીબને દમસ્કમાં એક મોટી ભપકાદાર હવેલી બાંધી આપી, જેના એક સ્તંભ ઉપર પોતાના ફતેહમંદ દસ્તાનો છાપ પડાવ્યો, કે જેને આજ સુધી સઘળા સાચા મુસલમાનો તરફથી માન મળે છે. જ્યારે ખલીફ હાદી દમસ્કમાં આવ્યો ત્યારે તેણેજી હખીબને એવીજ રીતે નવાજ્યો, અને હાલના ખલીફ સંગે મરમરમાં તેનું નામ સોનેરી હરફે કોતરાવ્યું.”

આ રીતે હખીબની તારીફ થાય તે જાઅફરને મનથી તેની પોતાની સ્તુતિ થતી હતી. હવે તેને લાગ્યું કે હખીબનાં નામમાં તો બરકત છેજ, પણ મારાં પોતાનાં નામમાં કાંઇ છે કે નહિ તે જાણી લેવું. એટલામાટે તેણે પેલા માછીને સમજાવીને જળ એક વાર ફરીને નદીમાં નખાવી અને તેને કહ્યું કે તેમ કરતી વેળા જીમ-ખે-વાવ એવા હરફે યાદ કરવા. આપણે આગળ જોઇ ગયા તેમ આ હરફે વજીરનાં પોતાનાં નામના હતા. એ હરફેથી જળ નાખતાંજ તે તરત માછલીઓથી ભરાઇ ગઇ અને જ્યારે તેને બાહર કહાડી ત્યારે તેઓ અતિ મોટાં કદની જણાઇ. જળ ખેંચતી વેળા માછી પેલા

હરફે ધીમે સ્વરે ફરીથી બોલ્યો અને વજર કને તે પાછા બોલાવ્યા. આ પછી તેણે પોતાની લાકડી વડે રેતી ઉપર કાંઈ આકૃતિ ચિતારી અને કાંઈ ગણતરી કીધી. જે પરિણામ આવ્યું તે જોઈને તે અચરત થયો, અને પછી વજર તરફ ફરીને બોલ્યો કે “ હવે જાળ એક વાર ફરીથી નાખી જોઉં. અને તે નામવર ખલીફનાં નામથી નાખું. મેં હખીબને નામે નાખી અને વજર જાઅફરને નામે પણ નાખી, કેજે વજરોતો વજર છે, બર્મક ટોળાનો મુરખી છે, અને ખલીફનો જમણો હાથ છે. એ વજર જાઅફર હાલમાં આ ઘડીએ દમસ્કમાં હોવો જોઈયે અને હખીબનો તે પરાણો હોવો જોઈયે.

એક માછી જેવા શખ્સને પણ આટલી બધી ખબરદારી છે એમ જાણીને જાઅફરને મોટી અનન્યતા ઉપજી. એ ખીચારા રાંક માણસનું કાંઈ કેતાબખાતું નથી સિવાય કે આકાશ, અને કોઈ કેતાબ નથી સિવાય કે રેતી. ત્યારે એણે કેમ જાણ્યું કે વજર જાઅફર દમસ્કમાં હખીબનો પરાણો છે? પણ એ જાણે લાંબી તકરાર નહિ કરતાં હવે વજર અને માછી વિચારમાં પડ્યા કે માછલીનો જે અતિ મોટો જથ્થો મળી આવ્યો હતો તેનું કેમ કરવું? જાઅફરને યાદ આવી ગયું કે બહો હખીબ દરેક જાનદાર પેદાયશ તરફ ફયાળુ છે. એટલામાટે તેણે પેલા માછીને કહ્યું કે “ ભાઈ, સખી હખીબનાં કામોને હું વખાણું છું, અને બર્મક ટોળાના વડાની વાતો સાંભળવા જેટલું મને ગમે છે તે કરતાં વધારે બીજા કોઈને ગમતું ન હશે. જે ઘણી નેક હોય તેને હું માન આપું છું, પછી તે ગમે તેવી હોય. તું મને સમજતો હશે તે કરતાં હું વધારે દોલતમંદ છું, વારને તારાં કુટુંબનાં ગુજરાનને માટે આ બશે સોનાના સિક્કા લે, તેમજ તારે ગમે એટલી માછલી પણ ઉપાડી લે, અને બાકીની માછલીને હખીબને નામે નદીમાં પાછી છોડી દે, કે જેથી કરીને તેઓ દરિયાનાં ઉડાં તળિયાંમાં જઈ તે સખી મહેની સખાવતોની વાતો પોતાના બીજા ભાઈબંધોમાં જાહેર કરે.”

માછી આ વાતોથી ખુશખુશ થઈ ગયો. તે બોલ્યો કે—
“ અય મારા શાહજાદા, હું પોતે એક પણ માછલી રાખનાર નથી.

તું પોતે કાણુ છે તે હું પામી ગયો છું. તું વજર જાંઘર પોતેજ છે. તારી નેકીએ તને જાહેર પાડ્યો છે. જે દિને તારા જેવા સાહેબની મુલાકાતનો મુજ ગરીબને લાભ થયો તે દિને કુદરતની કાંઈ પણ પેદાયશ મારા હાથ ઉપર દુખી થવી નહિ જોઈએ. હું સધળી માહિતી તેઓ જ્યાંથી આવી ત્યાં છોડી દઉં છું.

જીમ-બે-વાવ.

આમ થયું અને વજર છુટો પડ્યો. પણ આવા ખખરદાર માણસથી છુટું પડતાં જાંઘરને દિલગીરી ઉપજી. આવા એક ગરીબમાં આવી હુશિયારી જોડે વળી દયા અને સખાવતના ગુણો જોઈને તે તેને માન આપવાને તૈયાર થયો. તેઓ જાને જુના દોસ્તો હોય તેમ છુટા પડ્યા. આગળ ચાલતાં વજરે એક મોટું કાવાખાતું દીઠું કે જેને લગતા બાગમાંથી નદીને લગતું નાળું પસાર થતું હતું. બાગમાં સંજેમરમરની બનાવેલી એક બેઠક ઉપર તે બેઠો. પછવાડે દ્રાક્ષના વેળાઓથી બનાવેલો એક માંડવો હતો. તેમાં દાખલ થવાના ત્રણ દરવાજા હતા, અને દરેક દરવાજે અકેક દર્વીશ અકસ્માતિક રીતે દાખલ થયો. જાંઘરે દ્રાક્ષના વેળાઓની વચ્ચેથી જોયું તો તેઓ સધળા એક બીજની અજાણ્યા જણાયા. તેઓ પોતપોતાની કોરી ગુપચુપ પીતા હતા. આંતે તેઓ વાતે વળગ્યા. તેઓમાંનો એક જે વધારે ખુશ્ખુશ હતો તેની વાતોપરથી જણાયું કે તે ચીનમાં નામીયાં ખાનદાનનો હતો, પણ પોતાનાં વતનનો ધર્મ તેને પસંદ આવ્યો નહિ તેથી તે પોતાની જવાનીથીજ દુનિયાની સેર કરવા નિકળ્યો. છુતપરસ્તી ઉપર તેને ધિક્કાર છુટ્યો; ખુદાને બદલે ધનસાનની પરસ્તેશ્વથી તેને કમકમાટ ઉપજ્યો; હખીબની સખાવતોની વાતો સાંભળીને તે દમસ્કમાં આવ્યો, તેની વાતો માનીને તેણે (દર્વીશ) ઇસ્લામી મજહબ એખિત્યાર કીધો, અને આજે પાછો તે દમસ્કનાં પાયતખ્ત ખાતે પોતાના એજ મેહરબાન દોસ્તને મળવા આવ્યો છે.

બીજા દર્વીશે કહ્યું કે—હખીબની નેકી અને ખુશીઓની વાતો સાંભળીનેજ હું હિંદુસ્તાનથી અહીં સુધી આવ્યો છું, અને એજ બલા

આદમીની સમજવટથી મેં મૂર્તિપૂજા તક ઠીધી છે. ત્રીજા દર્વીશ પોતાનો અહેવાલ કહેતાં જણાવ્યું કે હું તો જન્મથીજ મુસલમાન છું, પણ હખીએ મને નેકી અને નીતિના ઘણાજ ઉત્તમ સખડો આપ્યા છે.

આ દર્વીશોએ હખીજ તરફની નવાજેશના અનેક દાખલા આપ્યા, અને એક આવાજે કબૂલ થયા કે તે કાંઈ માણસજાતનોજ દોસ્ત નથી, પણ તમામ પેદાયશનો છે. વડા દર્વીશે કહ્યું કે—“ ભાઈઓ, હખીજનો સેતારો ખુલ્લું છે, પણ સેતારાઓનું એક બીજું નક્ષત્ર વધારે બળવાન છે. આપણુ સઘળા હખીજને નામે અહીં ખેંચાઈ આવ્યા છિયે, પણ આ જગાએ આપણુ ભેગા મળ્યા છિયે તે જીમ-ખે-વાવને નામે છિયે. આ હરફેનીજ મને તો ખતર છે, પણ એ હરફેવાળું નામ હું જાણુતો નથી. જ્ઞાનનો પાયો કેતાખેથી નખાય છે, પણ સંજીન શિક્ષણ તો બનાવો બનવા ઉપરથીજ મળે છે. આપણુ આજે શા કારણસર ભેગા મલી ગયા છિયે તે જાણવા માટે આપણુ ધીરજ રાખવી જોઈશે. ” આ પછી પેલા દર્વીશો લાંથી ઉઠીને છુટા પડ્યા.

આ દર્વીશોની વાતો જાઅફર સાંભળતો ખેડો હતો તેના ઉપર આથી ઘણીજ નવાઈજેવી અસર થઈ. તે જાણીને ખુશ થયો કે હખીજ જેવા જગજાહેર સખીમર્દ કરતાં પણ તેનો પોતાનો સેતારો ખુલ્લું છે. પણ એ ખુશહાલીમાં ગરરી લેશ માત્ર ન હતી. નેકીના સદગુણની ખરી પીછાન તે ધરાવતો હતો. તે મનથી બોલ્યો કે—“ હખીજનો સેતારો આકાશમાં ખુલ્લું હશે, પણ હું તો ખલીફનો વજીર છું તેથી મારો સેતારો ફક્ત આ જમીન ઉપરજ ખુલ્લું હોવો જોઈયે, કે જ્યાં તાજ અને તખ્ત ધરાવનારા હર હંમેશ નેક હોતા નથી. ”

બધી માહકાણુ માહબતની.

એક દહાડે જાઅફર શેહરમાં ફરવા નિકળ્યો હતો ત્યાંથી પાછો ફરી હખીજને ધર જતો હતો એટલામાં તે ગર્મથી બહુ કંટાળી ગયો, અને જોકે તે મકાન ૩૦૦ થી ૪૦૦ કદમ કરતાં વધારે દૂર ન હતું તે છતાં લાં જઈ આરામ લેવાને બદલે તે એક પથરની બેઠક ઉપર

હમ ખાવા બેસી ગયો. તે જ્યાં બેઠો હતો તેની સામે એક બપઝાદાર મેડેલ હતો, જેને છવીશ સ્તંભો ઉપર ઉઠાવેલો હતો, અને જેની ચોવીશ ખારીઓ હતી. આ દરેક ખારીની નીચે અકેકો નાનો બગીચો બનાવેલો હતો.

જામદાર આ મેડલની આ રીતે તપાસ લેતો હતો એટલામાં પેલી ખારીઓ મધેની એક ઉધડી, અને આશરે સોળેક વરસની એક નવજવાન નાજનીન તેની નજરે પડી, કે જેની ખુબસુરતી આંખને આંજી નાખે એવી હતી. તેની આ ખુબસુરતીની તારીફ બોલતો જામદાર બેઠો હતો એટલે પેલી નાજનીને પેલા બગીચાનાં ઝાડોને પાણી શીખ્યું, કે જેઓ તેની હાજરીથીજ ગોયા જીવતાં અને ખુશ થતાં હતાં. આ રીતે પાણી પાઇને પેલી માહબુબ ખારી બંધ કરીને ચાલી ગઇ. વજરે માની લીધું કે હવે તેણી બીજાં ઝાડોને એજ રીતે પાણી શીખવા માટે બીજી ખારી ઉઘાડશે, પણ તેની એ ધારણામાં તે ઠગાયો. તે તો હવે ત્યાંજ બેસી રહ્યો, અને રાત પડી તોપણ તે ત્યાંથી ઉઠ્યો નહિ. અગરજો હખીએ પોતેજ આવીને તેને ત્યાંથી જગાડ્યો ન હોત તો જામદાર ત્યાં ને ત્યાંજ પેલી નાજનીનની ખુબસુરતીની આચરતી અને અદેશમાં પડી રહ્યો હોત. હખીજ તેની સલામતી માટે ચિંતાતુર બનીને તેને શોધવા નિકળ્યો હતો. તેણે આવતાંની વાર જોયું કે જામદાર પેલા મેડલની ૨૪ ખારીઓની નજરખંદી તળે વિંટળાઈ ગયેલો હતો.

“તું અહીં શું કરેછે, બિરાદર ?” તેણે વજરને પુછ્યું. “હું ખીલો કે રખેને તું કાંઇ મુસીબતમાં આવી પડ્યો હોય.”

“હું આજે બહુ રખડ્યો છું, દોસ્ત,” જામદારે ઉડાવનારો જવાબ આપ્યો, “તેથી આ બાંકપર જરા બેઠો હતો.”

“ચાલો, ત્યારે હવે ઘેર જઈયે;” આમ બોલીને હખીએ વજરનો હાથ પકડ્યો, અને જામદારને જોકે ત્યાંથી ઉઠવા મમતું ન હતું તોપણ તે બહુ આનાકાનીથી હખીજ સાથે ઘેર જવા નિકળ્યો. પેલી આકાશી પરીની ખુબસુરતીએ તેને તો ત્યાં ગોયા નજરખંદીની મેખથી

જડી લીધો હતો. ઘેર ગયા બાદ સુદરો આવ્યો, પણ ભાતભાતનાં પકવાનથી જાગ્રતની ઉદાસીમાં જરાખી ફેર પડ્યો નહિ. તે ગમગીન હાલતમાં ખીજાને ગયો, અને તેની એ હાલત જોઈ હખીખ ચોકચો.

જાગ્રતને આખી રાત ઉઘ આવી નહિ. ખીજ સહવારે હખીખ તેને ઉઠાડવા ગયો ત્યારે વજીરની નાડ બહુ જોશમાં ચાલતી જોઈને, તેમજ તેની તબિયત સારી નહિ જોઈને તે ખીધો. તરત પોતાના ખાસ હકીમને જોલાવી મંગાવ્યો, કેળે ધણો બાહોશ અને અનુભવી હતો. તેણે જાગ્રતનો દમ તપાસ્યો, આંખ જોઈ, નાડીની તપાસ લીધી અને એ રીતે પા કલાક સુધી વજીરનાં શરીરની પરીક્ષા લીધા બાદ ખાડ્યો કલમ લઈને દવા ફરમાવી, અને કાગજ હખીખના હાથમાં મુક્યું. તેમાં એમ લખેલું હતું કે—

“તમારો રશીક એક જાતના જખરા જુસ્સાથી પિડાયેલું; એ દર્દનું મથક દિલ છે; ચક્ષમ સાથ ચક્ષમ મળવાનું એ પરિણામ છે. એનો ધલાજ એકજ છે, અને તે એ કે જે કારણથી એ પિડાય છે તે કારણ પોતેજ આ દર્દ દૂર કરી શકે. ખીજ તમામ ધલાજ ફાકટ છે.”

હકીમના ગયા પછી હખીખે આ કાગજ પોતાના દોસ્તાના હાથમાં મુક્યું. જાગ્રત તે વાંચીને અચરત થયો. તેની અચરતી જોઈને હખીખે તેને હસીને, દિલાસાથી, આતુરતાથી પુછ્યું કે—

“અય મારા દોસ્ત, મારા બિરાદર, અય મારા મેહમાન, તેં આ વાત મારેથી કાં છુપાવી ? મને તારાં મનની હાલતથી શા વાસ્તે ખીજાનો રાખ્યો ? તારાં મનની વાત હકીમજીથી મને ખબર થવી જોઈએ કે તારેથી ? હવે તખીખ તો એ બાબતમાં કાંઈ પણ કરી શકતો નથી, ત્યારે તું મારી મદદ કાં નથી માંગતો ? તારાં સુખને માટે મારા કરતાં વધારે ઉલટથી કામ કરે એવો ખીજો કોણ છે ? એ તારાં સુખની શોધ આ દમસ્ક શેહરમાંજ થઈ શકશે કે કોઈ ખીજે ઠેકાણે ? બિરાદર, જે હોય તે મને એકદમ કહી દે; દીલ આ કર. તારાં મનનું સમાધાન હું કરી આપીશ.”

હખીખના આ સર્વ સખુનોથી વજ્જર ઉપર બારી અસર થઈ. તે તરત બોલી ઉઠ્યો કે—“અય દોસ્ત, તેં મને જે જગા ઉપર ગઈ સાંજે દીઠો તે જગા ધ્યાનમાં લે. ત્યાં મેં એક પરી કરતાં પણ વધારે ખુબસુરત નાજનીનને એક નાના આગમાં પાણી સીપતી દીઠી. તે નવજવાન બાનુના જેવી મોહબતવાંતી અશ્મ મેં કદી દીઠી નથી. એવો ઝળકાટ અને તેની સાથે વળી એવો મીઠાસ ! તે ઝળકાટથી પેલાં કુડાંમાં સીપાયલાં પાણીએ વરસાદની કમાનનો રંગ પકડ્યો. સહવારે આફતાબ તલુ થતી વેળા જેમ બામદાદ હસતી હસતી ચાલી જતી જણાય છે તેવી રીતે તે પણ હસતી ચાલી ગઈ. તેના કાળા બાલ ઉપર છાંટેલાં અત્તરની ખુથી આસપાસની હવા મધમધી રહી. તે ખુબસુરત નાજનીન કોણુ હશે ? ”

હખીખ હસ્યો, અને બોલ્યો—“અય મારા સાહેબ, આ કામ બનાવવાનું મારા હાથમાં છે એમ જાણીને મને કેવો સંતોષ મળે છે ! તે બાનુને હું પીછાનું છું. તે તારી ઓરત થશે એમ ખાતરી રાખજે. જેવી તે બાહરથી તેવીજ તે અંદરથી પણ ખુબસુરત છે. નિર્દોષપણું કેવું હોય તે જો તું નહિ જાણતો હોય તો તેણીના દેખાવ ઉપરથી તે જાણી લે. યાદ રાખજે કે તે પરણેલી છે, પણ તેણીનો ખાવિંદ આજ રોજેજ કોઈ અકસ્માતિક સંજોગને લીધે તેણીને તલાક આપનાર છે.”

આમ બોલીને બલો હખીખ વજ્જરની રજા માંગી તેના ઓરડા-માંથી પાછો ફર્યો, અને પોતાના આગમાંથી રસ્તો લઇને તે પેલા ૨૪ સ્થંભવાળા એવાનમાં દાખલ થયો, કે જેની સામેની બેઠક ઉપરથી વજ્જર જાઅફરે તે મેહેલમાં ઝાડોને પાણી સીપતી પેલી રૂપસુંદરીને જોઈ હતી.

આ પરીપેકર બાનુ કોણુ હતી ? એ બેહસ્તની દુરી જેવી સુંદર માથુકનો ખાવિંદ કોણુ હતો ? બર્મક ખાનદાનના વડા, ખલીફ હરૂનના વડા વજ્જર, બલો હખીખના હાલના મોટા દોસ્ત જાઅફરને એ બાબે કશી ખબર ન હતી. પણ વાંચનારને એ ખબર પહેલી મળવી જોઈએ. આ પરીનાં દોસ્ત ધરાવનારી રૂપસુંદરીનું નામ નજમત અલ સોપા

હવું, અને તેણીના ખાવંદું નામ જકેમ તાર્છ હખીય હવું. તે તેજ હખીય હતો કે જેની સખાવતો દમસ્કમાં અને તેની આસપાસ જગ જાહેર હતી; હા, તે તેજ હખીય હતો કે જેની સર્વથી નાની, સર્વથી ખુબસુર્ત અને સર્વથી છેલ્લી ઓરત નજમત અલ સૌપા ઉપર તેનોજ દોસ્ત અને પરાણો વજર જઅફર મોહિત થયો હતો । કેવો કહંગો સંજોગ !

મોહબત ઉપર દોસ્તીનો કાબુ.

હખીય પોતાની આ મીઠી મોહરદારને મળ્યો, અને તેણી સાથે વાત કરતાં ભેદ મલ્યો કે ફુલનાં કુડાંમાં પાણી સીપનારી તેણીજ હતી અને તેનેજ વજરે જોયલી હોવી જોઈએ. આ હકીકત પછી હખીય પોતાના સસરા શેફંદર અજનને જમ મલ્યો, અને તેને વાકેફ કીધો કે “ એક ખુલંદ દરજ્જાવાળો સાહેબ—મારા કરતાં અતિ મોટા દરજ્જાનો—તમારી બેટીની ખુબસુરતીની વાતો સાંભળીને તેણી ઉપર મોહિત થયો છે. નજમત મારે મનથી મારી ચસ્મનું મોતી છે; પણ તમારા અને તમારાં ખાનદાનના લાભને માટે હું એ મારી માથુક ઉપરનો તમામ હક છોડી દેઉં છું. તમે તમારી એ બેટીને અહીંથી તમારે મકાને લઈ જાઓ, અને જે કામથી તેણીને પોતાને મોટા લાભ છે તે કામ કબૂલ રાખવાને તેણીને સમજાવો. ”

શેફંદર પોતાની બેટીને પેલા મેહલમાંથી પોતાને ઘેર લઈ ગયો, અને હખીયે પોતાને જે વાતો કહી હતી તે સઘળી તેણીને કહી સંભળાવી.

પેલી તરફથી હખીય પોતાના સસરાને મળીને વજર જઅફર આગળ પાછો આવ્યો, અને તેને ધીરજ આપી કે—“ અય મારા સાહેબ, સઘળું કામ તારી ખાહેશ મુજબ જનશે. તોપણ તારાં મુખને પરિપૂર્ણ થતાં એકજ હરકત નડે એમ છે. તું પોતે કોણ છે તે જ્યાંસુધી જાહેર કરવાને તું રાજ થાય નહિ ત્યાં સુધી તું તે માહબૂબને પરણી શકે એમ નથી. તારી સર્જતની અસરને આધીન થઈ તને અને આવડું પડેલું છે, વાસ્તે તું કોણ છે તે જાહેર થવાનાં

કામને પણ સર્જત ઉપરજ રહેવાં દેશે તો સધળી મુશ્કેલી આપોઆપ વખત જવે દૂર થઇ જશે. ”

વજ્જર રાજી થયો. તેને પોતાના બધા દોસ્તની સલાહ ડહાપણભરેલી લાગી. તે બોલ્યો કે—“અય મેહરબાન, તારી ડાહી શીખામણ સિવાય બીજી કોઇ રીતે હું અમલ કરીશ નહિ. તેં જે ઉમેદ મને આપી છે તેજ તરત વેળા મને પુરતી થશે, અને ભવિષમાં મારું નસીબ કેવી વળણ લેછે તેની હું ધીરજથી વાટ જોતો રહીશ. ”

ખવાબી શાદી અને તેના ફેજ.

જામઅદર હવે ખુશહાલ થયો. તેનો ગમ દૂર થયો. તે આગળની પેઠે પાછો શહેરમાં છુપે વેશે બટકવા લાગ્યો. એક દહાડે જુમા મસ્જિદ ભણી જતો હતો એટલામાં તેણે એ અપંગ બીખારીઓને પોત પોતામાં વાતો કરતા સાંભળ્યા, જેઓ એકબીજાને તેમના આવાજ ઉપરથી ઓળખતા હતા. તેઓમાં જે વડો હતો તે નાનાને ઓળખી બોલ્યો કે—“અરે બાઇ, તું મને આજે મળી ગયો તો ધણું સારું થયું. મારે તને એ ત્રણ વાતો કહેવી છે. તું જાણેછે તો ખરો કે મારી ઓરત બૂત ભવિષની વાતો જાણેછે, અને ત્યુનિસ શહેરમાંનાં ગુંબદે દાન્યાલ નામનાં સંપ્રહસ્થાનમાં જે કેતાબો છે તે સધળી તેણી વાંચી ચુકેલી છે. તેણીએ મને ખબર આપી છે કે બર્મક ખાનદાનનો મોટો મુરખી થોડાક માસ થયા દમશ્કમાં આવી રહેલો છે, અને જામઅદરનામાંમાં કાંઇક ભવિષ વર્તેલું છે તેને લીધે વજ્જર જામઅદરને આ શહેરમાં આવવું થયલું છે. તે ભવિષનો ખુલાસો નામદાર ખલીફ પોતાના આ વડા વજ્જર પાસેથી માંગ્યો છે, અને તે ખુલાસો મેળવવાની શોધમાં એ વજ્જર ફરે છે.—પણ ઉભો રહે, બાઇ. મને લાગે છે કે આવી વાતો કરવાની આ જગા ઠીક નથી. ચાલ બીજી ખાનગી જગામાં જઇ ખેસી એ ઘડી સુખ દુખની વાતો કરિયે. ”

“ના રે ના, અહીં કોણ છે જે ? બધાં ભોક તો નિમાજ પઢવા ગયલાં છે, ને આપણુ એ એકલાજ છીયે. ” નાના આંધળાએ કહ્યું, જે ઉપરથી

વડાએ પોતાની લાકડી આજીબાજી ફેરવી જોઈ. જાઅફર તેઓની પડોશમાંજ ઉભો રહી તેમની વાતો સાંભળતો હતો, માટે તે ખસી ગયો, અને લાકડીથી દૂર રહ્યો.

પોતાની નજદીકીમાં કોઈ નથી એવી ખાતેરી આ રીતે કીધા પછી પેલા આંધળાઓએ પોતાની વાત આગળ ચલાવી. હવે નાનો બોલ્યો:—“ તારી ઓરતે તને કહ્યું કે વજીર જાઅફર દમસ્કમાં છે. પણ હું તને એ કરતાં વધારે નવાઈની ખબર આપું છું તે સાંભળ. મારા બાપે મને કહ્યું મુજબ જોકે વજીર પોતે કોણ છે તે બનતી સંભાળથી છુપાવે છે તોપણ એ દિવસમાં તે પોતાની મેજે ઉઘાડો પડી જશે.” આના સંબંધમાં પેલા નાના અપંગે એક લાંબી અને કંટાળા ભરેલી વાત કહી, જેનો ખુલાસો આગળ ચાલતાં વાંચવામાં આવશે.

જાઅફરે આ સંધળી વાતો ધ્યાનથી સાંભળી. પછી તે છુટો પડી પોતાના દોસ્ત હખીબને જઈ મળ્યો. તેણે પેલા આંધળાને મુખથી હખીબ અને તેના બાળક બેટાના સંબંધમાં ઘણી નવાઈજેવી વાત સાંભળી હતી, પણ હખીબે તેને અત્યાર સુધી જણાવ્યુંજ ન હતું કે મારો એક બાળક બેટો છે, અને તેથી જાઅફરે તેની આગળ પોતે સાંભળેલી તેના બેટા વિશેની વાતનો કશો ઇશારો કીધોજ નહિ. બંને દોસ્તોએ તે રાત ખુશીમાં ગુજારી, પણ જાઅફરે જોયું કે હખીબ કોઈ કોઈ વાર બહુ ગમગીન જણાતો હતો. વજીર સમજ્યો કે પેલી રૂપસુંદરીના સંબંધમાં કંઈ નવી ખલલ નિકળી આવી હશે; પણ હખીબે તેને ખાતેરી આપી કે એ બાબે જરાબી અંદેશો રાખવો નહિ. તોપણ હખીબે પોતાની ગમગીની વિશે તેને આ રીતે ઇશારો કીધો:— “ મારાં કુટુંબમાં કંઈએક બનાવ બન્યો છે તેથી હું લગાર દિલગીર છું, તે વાત તારી આગળ લખાવવામાં માલ નથી. કદાચ આવતી કાલે દુખર્તુ વાદળ વિખેરાઈ જશે. આ દુનિયામાં માનવી જાત શેત્રંગનાં મોહરાં મિસાલ છે, જેમની રમત ચલાવનાર પોતાની મજા મુજબ તેમને પેચે છે, યા પાછાં ખેંચી લે છે, યા મારમાં આપે છે. એટલા માટે આપણાથી જેથી બલાં કામ થતાં હોય તે આપણે કરી લેવાં

નેધયે. આપણુ મોહરાંઓની રમત ચલાવનાર ગેબી સાહેબે આપણુ સર્વેને પોતપોતાનાં કામો નેમી આપેલાં છે. ”

આવી આવી વાતો પછી ખંને દોસ્તો પોઢી ગયા. ખીજે દિને સહવારે વજ્જર ગુનેહગારોને ફાંસી દેવામાં આવતા હતા તે જગાએ ગયો. તેણે વેશ બદલેલો હતો, માટે તે ગર્દન મારવાની જગા આગળનાં એક ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠો, અને તેની પછી ત્રણ બીખારીઓ આવ્યા તેઓએ પણ તેજ ઝાડની જુદી જુદી ડાળ ઉપર પોત પોતાની જગા લીધી. જાઅફરને આ ઠેકાણે આવવાનું કારણ એ હતું કે એ દિને એક નવજવાન ખુબસુરત મુસાફરને ફાંસી દેવામાં આવનાર હતો. તેને એ બાબેની ખબર આગળે દિને મસ્જીદ આગળ વાત કરનારા પેલા બે આંધલા ફકીરોથી મળી હતી, જેમાં નાના ફકીરે એમ કહ્યું હતું કે હેરકની શાહજાદીની શાદી છુપી રીતે પરીઓની રાણી તંત્રાએ હખીખના ખુબસુરત બેટા સાથ કરીને તેમને શાદીની વીંટી પહેરાવી હતી. એ ક્રિયા રાણીએ હખીખના બેટાને હેરક ખાતે રાતની વેળાએ તેના બાપનાં મકાનમાંથી ઉપાડી લઇ જઈને કીધી હતી, અને તે પછી તેને તેના બાપનાં મકાનમાં પાછો લાવી મુક્યો હતો. શાહજાદીને આ શાદી બાબે ખબર હતી, કેમકે એ ક્રિયા વેળા તે ઉધવાના ઢાંગ કરીને જમૂત પડી રહી હતી. એટલામાટે પોતાના ખાવિંદને મળવા થકી ખીજે દિને તેણી દમસ્ક ખાતે આવીને એક ગરીબ કુટુંબનો આશ્રો લઇ રહી હતી, જે વેળા તેણીએ એક જવાન મુસાફરનો વેશ લીધેલો હતો. આ કુટુંબમાં ૧૬ વરસની વયની એક સુંદર છાડી હતી, જે આ જવાન મુસાફરની નજરે પણ નહિ પડે એવી રીતે તેને તેનાં માતપિતાએ છુપી રાખી હતી. તોપણ ખીજી સહવારે તે છાડીની લાજ છુટવાનું તોહમત પેલી મદંતો વેશ લેનારી શાહજાદી ઉપર તેને આશ્રો આપનાર માતપિતાએ મુક્યું. અમરજો આ વેળા તે શાહજાદી આહત તો પોતે કાણુ છે તેનો ખરો એકરાર કરીને પોતાને માથેનું જખુન તોહમત દૂર કરી શકત. પણ તેણીએ તેમ કીધું નહિ, અને તોહમત સામેત થવા દીધું, જેનાં

પરિણામ દાખલ દેશના કાયદા મુજબ તેને મોતની સજા મળી. શાહ-જાદીને યકીન હતું કે તેનો છુટકારો આપદેહ થયા વિના રહેશે નહિ, અને તેથી તેણી બેફિકર હતી. આ શાહજાદી કેવળ બેચુનાહ છે, એમ પેલા આંધળાની વાત ઉપરથી જાણી શકાય. વજીરની ખાતેરી થયેલી હતી, માટે આજે શો તમાશો બને છે તે જોવા અને બને તો પોતે તેમાં ભાગ લેવા માટે વજીર છુપે વેશે ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠો હતો.

અહીં વજીર તથા લોકો ભેગાં થયા પછી પેલી શાહજાદીને લઇને ન્યાયના અધિકારીઓ આવી લાગ્યા, અને તેને ગદ્દન મારવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. એજ વખતે પેલી શાહજાદી, જેનું નામ જુઝિયાલ હતું, તેણીએ જાણીને પેલાં ઝાડ ઉપર બેઠેલા જોયો અને પીછાંચો. તેણી પુકાર મારીને બોલી કે—“અય જાણી, બર્મક ખાનદાનના શાહ, નામદાર ખલીફથીજ ઉતરતો દરજ્જો ભોગવનાર! હું જાણું છું કે તું અહીં હાજર છે, અને મને જુઓ છે. હું નિર્દોષ છું એવી તને ખબર મળી ચુકેલી છે, વાસ્તે આ કવખતનાં મોત-માંથી તું મારો છુટકારો કર, અને બેઘજતીબરેલી સજામાંથી મને બચાવી લે. દમસ્કમાં હવે તું ઝાઝો વાર છુપ્યો રહી શકનાર નથી; તું જલદીથી પરખાઇ આવશે; તારા સખી દિલગુદને લાયકનું આ કામ કરીને ઉઘાડો પડવાની આ તક હાથ કરી લે.”

આ સખી સાંભળતાંજ લોકોની નજર પેલાં ઝાડ ઉપર દોડી, પણ ત્યાં ચઢી બેઠેલા પેલા ત્રણ ફકીરો સર્વ કોઇને જાણીતા હતા, માટે ચોથો માણસખી તેઓમાંનોજ કોઇ હશે એમ સમજીને કોઇએ પણ તેની કશી દરકાર કીધી નહિ.

વજીર જાણીનેની દમસ્કમાં શોધ.

જાણીને વજીરનું નામ સાંભળતાંજ મદ્દન મારવાનું કામ અટક્યું. આ વાત જાણીતી હતી કે દમસ્કનો તે જમાનાનો પાદશાહ અબ્દ અલ માલિક બિન મર્વાન વજીર જાણીનેના દમસ્કમાં આવવા બાબે ધણો બેચેન હતો; તે તેને શોધી કહાડવાને ધણો ખાતે હતો,

પણ પોતાની નેમમાં તે હજી કાબો ન હતો. હવે વજીરનું નામ પેલી જવાન આરોપી પોકાર્યો હતો, માટે તે જાગ્રુક બાબેની ખબર પાદશાહને આપી શકશે એમ સમજીને ન્યાયના અમલદારોએ ગર્દન મારવાનું કામ અટકાવી પાડ્યું, અને તેને પાદશાહના મેહલમાં હાજર કરી ઉપલી સઘળી વાતોથી અબ્દ અલ માલિકને જાણીતો કીધો.

“ શાહજાદો જાગ્રુક દમસ્કમાં છે એમ તને કાણે કહ્યું ? ” સઘળી વાતોથી વાકેફ થઈને પાદશાહે આરોપીને પુછ્યું.

“ અય નામદાર, મેં તેની સાથે વાતો પણ કીધી છે, ” પેલી મર્દનો લેખાસ લેનારી શાહજાદીએ જવાબ આપ્યો. “ ત્રણ ફકીરો જોડે તે એક ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠેલો હતો. હું તેને નજરે ઓળખું છું અને સારીપેઠે પીછાનું છું. અમરજો તું નામવર જાહેર જિયાદત આપવાનું જાહેર કરશે તો તે જરૂર તેમાં શામેલ થવા આવશે, અને તેને પીછાનીને હું તને ચેતાવીશ. તેણે ગમે એવો છુપો લેખાસ લીધો હશે તોપણ હું તેને ઓળખી કઢાડીશ. ”

પાદશાહ અબ્દ અલ માલિકે જિજિયાસને પાછી કેદખાને મોકલાવી, અને જાહેર જિયાદત બાબે શહેરનાં લોકોને ખબર અપાવી.

હવે પેલી તરફથી ગર્દન મારવાનું કામ બંધ પડેલું જોઈને જાગ્રુક પેલાં ઝાડ ઉપરથી ઉતર્યો, અને ગળીચુચીઓમાંથી રસ્તો લઈને જલદીથી હબીબનાં મકાનમાં જઈ પુગ્યો, અને આજે પોતે શું જોયું તેથી તેને વાકેફ કીધો. તોપણ પોતે પેલી મર્દનો વેશ લેનારી શાહજાદી બાબે કાંઈપણ જાણે છે એવું તેણે હબીબને જણાવ્યું નહિ. આ પછી જાગ્રુક પોતાની સર્જતની ફરિયાદ કીધી, પણ હબીબે તેને ધીરજ આપતાં કહ્યું કે “ બીજાઓ કરતાં તારું નસીબ વધારે ખરાબ નથી. દરેક આદમીજાદને દુખ તો લખી આપેલું છેજ. આ જોની, મારા હાલ કેવા છે ! મારો એકજ બેટો છે, જેને હું મારાં ઘડપણનો ટેકો ગણતો હતો; તું અહીંથી રખસત લે તે આગમજ તેને તારી કદમખુસી માટે હું હાજર કરનાર હતો, તથા તારી સાહેતા

હેલ તેને બગદાદ મોકલવા ધારતો હતો. પણ તે આગમજ હું તેની શાદી મારા એક જાની દોસ્તની બેટી સાથે કરવા માંગતો હતો. પણ કેવી નિરાશી ! આ મારો એકપુરો બેટો તે મારા રશીકની દીકરી સાથે શાદી કરવાની ના પાડે છે; તે કહે છે કે હું તો પરણી ચુકેલો છું, અને તે ઓરત અતિ ખુબસુરત છે. શાદીમાં તેને મળેલી અંશુસ્તરી તેણે મને બતાવી છે, કેળે અતિ ધણી મુલ્યવાન છે. તે મોહ-બતની આગથી બળે છે, અને તેની માદર તેનાં દુખનું કારણ શોધી કહાડવાને મથેલી છે. આ કારણથી હું કેવળ નિરાશ થઇ ગયો છું.”

આ હકીકત સાંભળીને વજીર જાઅફર ચાહત તો હબીબને સઘળી વાતો જે તે પોતે જાણતો હતો તેથી વાકેફ કરીને તેનાં મનનું સમાધાન કરત. પણ હજી તે કામનો વખત આવ્યો નથી એમ સમજીને તે મુગો રહ્યો, અને હબીબના બેટા આબ્દુલ હબીબને મળવાની પોતાની ખાહેશ બતાવી. આ જવાન આ વખતે પોતાના બાપના શેહરની બાહરે પરાંમાં આવેલા બંગલામાં હતો, જ્યાં જ્યારે જાઅફર તેને મળવા ગયો ત્યારે તેણે વજીરને મોટાં આદરમાનથી આવકાર દીધો, અને પછી બંને ખાનગી ગોઠતથામાં પડ્યા. આ વાતચીત દરમિયાન તે જવાને પોતાની શાદીને લગતી સર્વ વાતોથી વજીરને જાણીતો કરીધો, કેળે સઘળી વાતો જાઅફરે પેલા અપંગ ફકીરોથી સાંભળી લીધી હતી. પછી જાઅફરે તે જવાનને સમજાવીને પેલી પરી તંતૂરાની પહેરાવેલી વીટી તેની કનેથી લીધી, અને તે તેના બાપ હબીબને બતાવીને તે જવાનની શાદી જે બાઈ સાથે કરવાની તેના બાપની ધારણા હતી તેને થોડીક મુદત અટકાવવાની વજીરે કબૂલાત આપી.

જાઅફરે આ અંશુસ્તરી પોતાના મેહરબાન દોસ્ત હબીબને બતાવી, જે તે જોઈને હેરત પામ્યો. તેનો હીરા મોટો અને બેમુલો હતો. હબીબે અતે પોતાના બેટાની ધારેલી શાદી મુલતવી રાખી, અને સર્જત શો માર્ગ લે છે તે જોતો બેઠો.

બીજે દિને હબીબ, તેનો બેટો અને જાઅફર શેહરમાં પાછા ફર્યા ત્યારે પાદશાહ અબ્દુલ અલ માલિક તરફની જાહેર જિયાફતનાં

જન બાંગીને મહોડેથી સાંભળ્યાં. જાઅફરની મજૂં આ જિયાફતમાં
 ગ લેવાની થઈ, અને શહેરના મોઠામોટિયારો જોડે રહેવાસીઓ
 ને પરદેશીઓને પણ જમણું નોતરું હતું માટે હજીએ તેને પોતાની
 ડે લઈ જવાની કબૂલાત આપી. જાઅફરે કહ્યું કે, “હું તારા નજીમી
 ખલ આવીશ, અને હિંદુ જોષિના જેવો પોશાક અને પાધડી પહેરીશ.”

પાદશાહી જિયાફત બપોદાર હતી. અબ્દ અલ માલિક લોભી
 તો, પણ તે પોતાને સખી દેખાડવાને ખંતી હતો. કોઈ વાર તો તે
 ખલૂટ ખર્ચ કરી દેતો. આજની જિયાફતમાં વજીર જાઅફરને છક
 રવાનો તેનો ધરાદો હતો, અને હખીબની પરાણાગતને પણ તે
 શબનાં ભોજનથી વિસરાવવા માંગતો હતો. આખાં શહેરનું લોક
 ભવા આબું, તે જોઈને પાદશાહે પોતાના કેદીને પુછ્યું કે આટલાં
 ધાં લોકમાંથી તું વજીરને કેમ પીછાની શકશે? જિયાલે અબ્દ
 અલ માલિકને ચોક્કસ નિશાની આપી, અને કહ્યું કે તે ફલાના
 ખુમાં છે. પાદશાહ તે તંબુ બણી ગયો, અને ત્યાં તેણે હખીબ,
 ના બેઠા અને પેલા બ્રાહ્મણ જોષિને દીઠા. આ બ્રાહ્મણ તેજ વજીર
 જેવો જોઈએ એમ તે સમજી ગયો અને તેને નમ્યો. વજીરે જોયું કે
 તારા છુપા વેશ છતાં પરખાઈ આવ્યો છું, માટે તે હવે જાહેર
 કયો અને પાદશાહને ચોખ્ખા આવકાર દીધો. હવે પાદશાહ આ ત્રણેને
 પોતાના પાદશાહી તંબુમાં તેડી ગયો, અને બેળી મળેલી આલમમાં
 ધણી વાત જાહેર થતાંજ તે પુકાર મારી ઉઠી કે—“બુલંદ દરબખનો
 પાદશાહ જાઅફર અને પાદશાહ અબ્દ અલ માલિક ધણું જીવો !”

આ વેળા પાદશાહનાં દિલમાં તરેહવાર અદેશ પેદા થતા હતા.
 નિઃ અમલ દયાળુ નહિ પણ બેદાદ હતો, અને પોતે બલા હખીબને
 ધેસારતો હતો, તેથી તે સમજ્યો કે હખીબે નામવર ખલીફ ઉપર
 મારી ફરિયાદ લખી મોકલી હશે, અને તે ઉપરથી ખલીફ તપાસ
 કરવા માટે પોતાના વજીરને દમસ્ક ખાતે છુપ્યો મોકલ્યો હશે. વળી
 ને આમ પણ વિચાર આવ્યો કે વજીરને ખલીફે બરતરફ કીધો હશે,
 અને તેથીજ તે આટલા બધા મહિના થમા દમસ્કમાં પડી રહ્યો હશે.”

પાદશાહ આ રીતે અદેશો કરતો હતો એટલામાં વજીરે જે જવાન ઉપર જનાકારીનો મોટો અપરાધ હતો તેને હાજર કરવાની માંગણી કીધી, અબ્દ અલ માલિકે તેમ કરવાની ના પાડીને કહ્યું કે નામવર ખલીફ પોતેજ કોઇ પણ તકસીરવારને મારી બહી શકે.

આ જવાબથી વજીર કાંઈક ગુંચવાયો, પણ એટલામાં કર્નાયના આવાજ થયા અને નગારાં ઠોકાયાં. નવા પદોશુઓ પાદશાહની જિયા-ફત ખાવા આવેલા જણાયા. બર્મકી ખાનદાનનો એક ટોળો જોરાનને નામે ઝોળખાતો હતો, અને એ ટોળાવાળાઓ ખલીફના “લાઇફ ગાર્ડ” યાને તે નામવરની જિંદગીની સંભાળ લેનારા ગણાતા હતા. તે લશ્કરનો વડો અલ મુકદ્દન હસન એક ટુકડી સાથે આ વેળા ત્યાં આવી પુગ્યો. તે ખલીફ તરફથી એક નામું લાવ્યો હતો, જેમાં ફર-માવ્યું હતું કે જામશ્કરે એકદમ બગદાદ ખાતે પાછું ફરવું. એ નામામાં ખલીફ પોતાના આ વજીરને દોસ્તી અને મેહરબાનગીના સખુનો લખ્યા હતા. એ પત્ર વજીરે હાથીએ વાંચવા આપ્યો, અને તે વાંચીને તે બહો મર્દ ધણોજ ખુશહાલ થયો; પણ બ્યારે અબ્દ અલ માલિક એ નામાંની મતલબથી વાકેફ થયો ત્યારે તે ઉદાસ થયો. તેણે જોઈ લીધું કે વજીર ઉપર તો ખલીફની પુરેપુરી મેહરબાનગી છે. એટલામાટે તેણે પેલી તકસીરવાર શાહજાદીને વજીરને સ્વાધીન કરી દેવાનો પોતાના માણસોને હુકમ આપ્યો. તેણે જામશ્કરને પોતાના મેહલમાં ઉતારે આપવાની માંગણી કીધી, પણ વજીરે તે કબૂલ રાખવાની સાફ ના પાડી હાથીએનોજ પદોશો રહેવાની મર્જ દેખાડ્યાથી પાદશાહને બહુ ખેન-લત લાગી.

બ્યારે જામશ્કર પોતાના દોસ્તને ઘેર પાછો જઈ પુગ્યો ત્યારે તેણે ત્યાં પેલી ખુબસુરત શાહજાદીને પોતાના સ્વાધીનમાં અપાયલી દીડી. અહીં જીજિયાલને જોતાંજ જવાન આજાદ હાથીએ બેહોશ થઈ ગયો, તો જોકે તેણીએ હજુ મર્દનોજ લેખાસ ધારણ કરેલો હતો. જીજિયાલ પોતે પણ પોતાના ખાવિંદને આ હાલતમાં જોઈ દુખી થઈ. વજીર જામશ્કર આ સંબંધાનું કારણ જાણતો હતો માટે તેણે પોતાના

દોસ્ત હખીખને તેના બેટાની બેહોશીના સંબંધમાં દિલાસો દીધો અને કહ્યું કે “ જો દુખથી થોડા દિવસ ઉપર હું પોતે પિડાતો હતો તેજ દુખ એની હાલની હાલતનું કારણ છે, અને તે જલદીથી મટી જશે.”

જીજિયાલને એક ખાનગી ઓરડામાં રાખવાને હુકમ થયો હતો, માટે એક તરફથી હખીખને દિલાસો દઇને વજીર જાઅફર ખીજ ગમથી તે શાહજાદીની વધુ હકીકત જાણવા તેને જમ મળ્યો. વજીરે તેણીને જણાવ્યું કે “ તારી હકીકતથી હું જાણીતો થયેલો છું, અને હવે મારી સલાહ એવી છે કે તારે આજાદ હખીખની નજરે ફરીથી પડ્યા વિના એક ખોળાનો વેશ ધારણ કરી રાણી જીબેદારની સેવામાં રહેવું, કેમકે આજાદ હખીખ તને ફરીથી જોશે તો કદાચ તેનું મોત નિપજશે.” હેરકની શાહજાદીએ વજીરની સલાહ મુજબ અમલ કરવાની હા પાડી, અને હવે જાઅફરે બે ચીજ ઉપર ધ્યાન લગાડ્યું : ૧ હું—નજમત સાથની પોતાની શાદી, અને ૨જી—ખગદાદ તરફ પાછું ફરવું.

મોહબત ઉપર દોસ્તીની ફતેહ.

હખીખ પોતાનાં સવળાં દુખ છતાં જાઅફરનાં સુખને માટે ધણી ખંતી હતો. ખીજે દિને તેણે કાજીને બોલાવ્યો, અને પોતાની ઓરતને તલાક આપી તેણીની શાદી જાઅફર સાથે કરવા માટેનો કબાલો તૈયાર કરાવ્યો, જે ઉપર બંને પક્ષો તરફથી સહીઓ મુકવામાં આવી. પેલી રૂપગુણસુંદરી નજમત પોતાનાં કિસ્મતને તાબે થઇ. તેણી નવા ખાવિંદની ઓરત થઇ, પણ પોતાની દિલગીરી તેણી છુપાવી શકી નહિ.

જાઅફરે દમસ્કથી ઉપડી જવા આગમજ પેલા કાવાખાનાવાળાને સોનાના સિક્કાની બે થેલી ભેટ આપી, તથા તેના ત્રણે દીકરાઓને નામદાર ખલીફની “લાઇફ ગાર્ડ” ફોજમાં દાખલ કરાવ્યા. પેલા માછીને તે શોધી કહાડી શક્યો નહિ, પણ પેલા બંને આંધળા ફકીરોને તેડાવી મંગાવી તેઓમાંના દરેકને દર સાલ ૧૫૦) સોનાના સિક્કાઓનું સાલિયાનું આપવાનો દમસ્કના હાકમને હુકમ દીધો. પેલા

ત્રણ દર્વીશોની પણ જાળવે શોધ કરાવી, પણ તેઓ શેઠર છોડી ગયલા જણાયા.

આ સઘળાં કામો બજાવીને વજર જાળવે જ્યારે દમસ્કથી નિકળ્યો ત્યારે તેને તેના ઓધવાને લાયકનું મોટું આદરમાન મલ્યું. દમસ્કનો હાકમ પોતે તેને કેટલીક મંજૂલ સુધી પોતાના સઘળા દર-બારીઓ સાથે મુકવા ગયો, અને એક ઠેકાણે વજરને મોટા પાયા ઉપર જિયાદત આપીને ખુશ કરીધો. પણ એ સઘળું છતાં તેનાં દિલમાં વજર વિશે ધિક્કાર હતો અને હખીબ વિશે કાનો હતો. તેણે હખીબને વગર કારણે પોતાનો દુશ્મન માની લીધો હતો.

જાળવે અને હખીબ બહુ દિલગીરી સાથે એકબીજાથી છુટા પડ્યા. તેઓની દોસ્તી અચુક અને તદ્દન સાચી હતી. જાળવે બનતી ઉતાવળથી આગળ વધ્યો, કેમકે તેને જેમ ખલીફનો હુકમ બજાવવો હતો તેમ તેને પોતાનાં કુટુંબને ભેટવાની પણ ખાહેશ હતી. દમસ્કથી ઉપડ્યા પછી બીજા દિને સહવારે વિસામો લેવા માટે એ નદીઓના સંગમ આગળ એક ખુલ્લાં મેદાનમાં તેણે તંબુ માર્યાં. અહીં જેમ સારાં છાંયડો હતો તેમ ચરાણની જગા પણ મોટી હતી. પોતાની નવી ખાતુન નજ-મતને માટેનો તંબુ તેણે ધણીજ ખુશનોમા જગા ઉપર મરાવ્યો, અને તેણીના સોહબતી દાખલ પેલી હેરકની શાહજાદીને તેની નોકરીમાં આપી, કે જેણે એક ખોળનો વેશ ધારણ કરીધો હતો, અને જેને એજ લેખાસમાં નામવર ખલીફની વડી રાણીની ખિદમતમાં આપવાની હતી.

આ રીતની સર્વ ગોઠવણો કર્યા પછી વજરે રૂપચુલ્લુસુંદરી નજ-મત ઉપર કહેણ મોકલ્યું કે જો તારી રજા હોય તો આજે હું તારી સાથે બોજન લઈશ. એજ વેળા તેણે તેણીને માટે એક સુંદર કામતી અંશુસ્તરી ભેટ મોકલાવી. સુંદર નજમતે આ ધજન તથા ભેટ માન સાથે કબૂલ રાખ્યાં. જ્યારે જાળવે તેણીના તંબુમાં દાખલ થયો ત્યારે સઘળાં માણસો તે સુંદરી આગળથી ખસી ગયાં. વજરને આવતો જોઈ તેણી પોતાના માઠી તકિયા ઉપરથી હડી હબી ચઢ અને પોતાના

નવા ખાવિંદની ખિદમત બળવી. તેણીએ તેને નમીને સલામ કીધી, પણ પોતાના મુખડા ઉપરનો ખુર્ચો ઉઠાવ્યો નહિ. આથી જાનકરને ઘણી નવાઇ લાગી. જેણીનો પોતે હકદાર ભત્તાર હતો તેણી પોતાની હજુરમાં મહોડાંપરથી નેકાળ ઉઠાવે નહિ એમાં તેણે કાંઈ ભેદ સમાયેલો ધાર્યો. પણ એ બાબતમાં તેણીએ તેને જણાવ્યું કે “મારી આમ કરવાની મતલબ જ્યારે તું જાણુશે ત્યારે તારા અમીરી ખવાસને લીધે, તારા સખી દિલચુદાને લીધે, તથા તારાં મનની મોટાઇને લીધે, તું મારાં એ કામને ખચીત પસંદ કરશે.”

જાનકરની અચરતીનો હવે પાર રહ્યો નહિ. તેણે તેણી તરફનો ખુલાસો જાણવાની ખાહેશ બતાવી, અને બધી નજમતે ધીરજથી તેને જાણ કીધી કે તેના બધા ખવાસના દોસ્ત હખીએ તેને સુખી કરવા માટે પોતાનાં સુખનો કેવો મોટો ભોગ આપ્યો હતો. આ ખુલાસા પછી હવે શું કરવું તે બાબે વજૂર અદેશમાં પડ્યો. એક તરફ મોહબત અને બીજી તરફ દોસ્તી, નિમકહલાલી અને સાચી ઇજત એઓ વચ્ચે જખરી લડત ચાલી. જાનકરનાં દિલમાં ચાલેલી આ લડાઇ જોશબરી હતી ખરી, પણ તે લાંબો વખત ચાલુ રહી શકી નહિ. તકલીદી જુસ્સા ઉપર બાપદાદાથી ઉતરી આવેલી નેકી ફાવી.

વજૂરે સુંદર નજમત ઉપરના પોતાના તમામ હક ઉપરથી એકદમ હાથ ઉઠાવ્યો. હખીબની આ નેકજાદ ઝોરતને પાછી હખીબને સ્વાધીન કરવાનો તેણે પક્કો ઠરાવ કર્યો. તે બોલ્યો કે—“બાતુ, તમો હવે મારી નહિ પણ હખીબની ઝોરત છે. આજ પછી તમોને હું મારી સદાની વહાલી બહેન દાખલ ગણુતો અને માન આપતો રહીશ.”

આ ઉમદા સખુનો સાંભળતાંજ નજમતે એકદમ પોતાનો નેકાળ ઉઠાવ્યો અને પોતાનો માહતાબ સરખો ચેહરો વજૂર આગળ ખુલ્લો કીધો. તે બોલી કે—“જે સાહેબે પોતાનાં મનની ખુબસુરતી અને દેખાડવાની જરાખી ઢીલ કીધી નથી તે ઘણી આગળ મારાં તનની ખુબસુરતી હું શી રીતે છુપાવી શકું? અય સાહેબ, મેં ખુલ્લું જોઇ લીધું કે હખીબના તમો ખરેખ સાચા અને નીતિમાન દોસ્ત છે.”

“આવા સખુનોને લાયક થવાને હું બનતું કરીશ,” વજ્ર નાઅફર બોલ્યો. “અય નજમત, હવે જ્યારે તું મારી બહેન થઇ ચુકી છે ત્યારે તો દુનિયાનાં લોકના ઠપકામાંથી આપણે બચવાની તબીબ કરવી જોઇએ. અગરજો તને હું દમસ્ક ખાતે પાછી ફરવા દઉં તો લોકો જે ગમે તે ખોટી વાતોનો ફેલાવો કરશે. વાસ્તે તું મારી સાથે બગદાદ ચાલ; મારા મેહલમાં તને એક લાયક એવાન મલશે. જેમ હખીબનો હું પરોણો હતો તેમ મારી ફાતમા તારી પરોણાયાકરી કરશે.” નજમતે આ મેહરબાનગી કબૂલ રાખી, અને વજ્ર હવે હેરકની શાહજાદીના તંબુમાં દાખલ થયો.

“અય શાહજાદા,” તેને જોઇને જીજિયાલ બોલી, “મને લાગે છે કે મુસાફરીની થાકથી આજાદ હખીબની તબિયત ઉપર સારી અસર થઇ નથી. આફતાબની ગર્ભીથી બચવા માટે જેવું મારે માથે શીરછત્ર છે તેવું તેને માથે નથી. વાસ્તે એને મારી ગાડીમાં મુસાફરી કરવાની પરવાનગી આપો, અને હું તો ઘોડેસ્વાર થઇ આગળ વધી શકીશ.”

ખલીફ અને વજ્ર.

વજ્રે આ વાત કબૂલ રાખી, અને એ રીતે મુસાફરી ચાલુ રાખતાં અંતે સલ્જો રસાલો બગદાદને પાદરે જઇ પહોંચ્યો. એ મોટાં પાદશાહી શેહરના મિનારા દેખાવા માંડ્યા, અને ઘોડેસ્વારની એક ટુકડી વજ્રને ધસ્તીકબાલ લેવા માટે સામી આવી મળી. ખલીફનો હુકમ હતો કે વજ્રને શેહરમાં ભારી ધામધુમ સાથે દાખલ કરવો. જોરાન ફાજનો વડો અલ મુકદ્દન નજમત અને આજાદ હખીબને વજ્રના મેહલમાં લઇ ગયો, અને નાઅફર પોતે હેરકની શાહજાદીને લઈને ખલીફના મેહલ તરફ ચાલ્યો.

ખલીફ હજન અર રશીદે પોતાના વજ્રને જે મિજાનમાં પોતાની આગળથી કહાડી મુક્યો હતો તે કરતાં જુદાજ મિજાનથી તેણે તેને ભારી આવકાર દીધો. તે નામદારે નાઅફર ઉપર થું થું ગુજર્યું હતું તેનો ખારીક અહેવાલ પુછ્યો, અને તે કહી સંભળાવતાં જ્યારે નાઅફરને

સુખથી તે નામદારે નજમત માટેની તેની મોહબતની વાતો. સાંભળી ત્યારે તે બેએખિત્યાર હસી પડ્યો, અને હખીબની સખાવતની વાતો સાંભળીને ધણોજ શાદમાન થયો.

હવે ખલીફે પોતાના માનપાનસહિત પાછા ફરેલા વજીરને પુછ્યું કે—“હવે મને જવાબ દે, જાઅફર, કે જાઅફરનામું વાંચતાં હું હસ્યો હતો તેનું કારણ શું ?”

“કારણ કે તે ઉપરથી તું નામવરે જોઈ ક્ષીધું હતું કે મેં મોહબતમાં પડવાની બેવકુફી કીધી હતી.”

“વારું ત્યારબાદ હું લગાર દિલગીર થયો હતો તેનું કારણ બતાવ ?” ખલીફે ખીજે સવાલ મુક્યો.

“તું નામવરે જોયું કે હખીબ દોસ્તીને ખાતર પોતાનાં સુખનો ભોગ આપી નિકળ્યો હતો.”

“પણ શેવટે મેં આંસુ પાડ્યાં તેનું કારણ તું જાણે છે ?” ખલીફે ફરીથી પુછ્યું, અને જાઅફરે અજાણપણું બતાવ્યું ત્યારે હરન બોલ્યો કે—“ત્યારે તે કારણ મારે તને સમજાવવું જોઈશે. તે કારણ એ કે તારાં કામથી તું દમસ્કના એક સૈથી નીતિમાન ધણીને નીચમાં નીચ તોહમતમાં લાવી મુકશે.” આ સખુનોથી જાઅફરને અચરત થતો જોઈને ખલીફે પોતાનું બાપણ આગળ ચલાવ્યું કે—“હખીબને માટે તું કાંઈ ફિકર ના કર, કેમકે પરવરદેગારનો તેને માથે હાથ છે. આજ રોજે ખુરશેદ શુર્ખ થતાંજ હું દમસ્ક તરફ ઉપડી જવાનો ઇરાદો રાખુંહું, વાસ્તે મારા તેમજ તારા તબેલામાંનાં સર્વથી ઝડપ ચાલનાં ઉંટોને તૈયાર રખાવ, અને મારી ખાસ લશ્કરી ફોજને સાથે રહેવા માટેની તૈયારી કરવા તેના વડા અલ મુકદ્દન હસનને ફરમાવ. આ રીતે જેટલી મુદત સુધી હું પાચ-તખ્તથી દૂર રહું એટલી મુદત બગદાદના સ્વતંત્ર હાકમ દાખલ તારે અહીં અમલ ચલાવવો.”

આ રીતે વાતો કરીને જાઅફર જ્યારે પોતાને મકાને આરામ લેવા ગયો ત્યારે રાત વીટીને સહવાઈ પડવા માંડ્યું હતું.

રાણી જીવૈદ્યએ પેલી હેરકની શાહજાદીને પોતાની નોકરીમાં રાખી, અને તેણીની ખિદમતમાં એવાન તથા માંદીઓ અને ખોળઓને મુકરર કરી આપ્યાં. પેલી તરફથી સુંદર નજમત વજ્રરજાદી ક્ષાતિમાની સોહબતમાં સુખચેનથી રહી, અને ખલીફની દરબારમાં તેણીને ઘણો સારો આવકાર મળ્યો. જવાન આજાદ હખીખને વજ્રર પોતાની પોસ્તપનાહીમાં રાખ્યો, અને તેને રાજદરબારને લગતું જોઇતું જ્ઞાન આપવા માંડ્યું.

નેકી ઉપર ખદીનો ધુમરો.

આ રીતે જ્યારે બગદાદમાં સધળું સમાધાન ચાલ્યું જતું હતું ત્યારે દમશ્કમાં તુફાન ભેગું થતું જતું હતું. આપણે ઉપર વાંચી આવ્યા કે ત્યાંનો હાકમ અબ્દ અલ મલિક વજ્રરને વિદાય કરીને પાછો ફર્યો ત્યારે તેનાં દિલમાં જેમ તેને માટે ધિક્કાર તેમ બલા હખીખને માટે કીનાએ ધર કર્યું હતું. કૌમત અલ નસરના શુબજ ઉપર અનેક દીવાઓની રોશની થતી હતી તેમાં વજ્રર જાઅફરે હખીખ તરફનાં માનની ખાતર એક નવી બતી પોતાની તરફથી મુકાવવા માંડી હતી, અને ખલીફ હરન તરફથી મુકાતી બતી કરતાંજ તે ઉતરતી હતી. હવે દમશ્કના હાકમને એમ લાગ્યું કે હખીખ દમશ્કમાં ખલીફના છુપા જસુસ દાખલ રહેલોછે, અને વડો વજ્રર શેહરમાં આવી ગયો તે મારા અમલ બાબે લોકવિચાર જાણવા માટેજ હોવો જોઇયે.

આવા ખોટા વિચાર ઉપરથી અબ્દ અલ મલિકે પ્રથમ હખીખનો નાશ કરવાનો વિચાર કીધો. હખીખ શેહરના જે ભાગમાં વસેલો હતો ત્યાં એક સુધાર પણુ રહેલો હતો, જેની ઓરત અતિ ખુબસુરત હતી. પણુ એ બાધ જેવી બાહેરથી તેવી અંદરથી સુંદર ન હતી. તેનાં તન જેવું તેવું મન ખુબસુરત ન હતું. આ બાધને પોતાના હાથમાં લઇને પેલા વેહમી પાદશાહે હખીખનો નાશ કરવાની યુક્તિ રચી. તે યુક્તિ એ હતી કે આ બાધના ખાવિંદને દાર કરાવવો, અને તેણીએ તે તકસીરતું આજ હખીખ ઉપર મુકવું.

અબ્દ અલ માલિક કોઇ કોઇ વાર સખીમાં ખપવાની તજવીજ કરતો હતો, અને તેવાં કામ દાખલ તેણે હખીખને એક અંગુસ્તરી ભેટ આપી હતી, અને હખીખને જ્યારેખી મેહલમાં જમવાનું ઇજન થતું ત્યારે તે આ વીટી પહેરીને જતો હતો. હવે આ અંગુસ્તરી તથા હખીખની એક કટારી હાકમના એક માણસે કોઇ તદખીરથી ચોરી. એ પછી એક દિને સાંજે પેલો સુથાર પોતાને ઘેર આવ્યો ત્યારે હખીખનાં મકાન આગળ તેનું ખૂન થયું, ખૂનીઓ ગેમ થઇ ગયા, પણ હખીખની કટારી ત્યાં પડેલી જણાઇ. મરનારની વિધવા સાથે હાકમના એક દર-ખાનને દોસ્તી હતી, જેની ઉરકેરણીથી તેણીએ પોતાના ખાવિંદનાં ખૂનનો વાંક હખીખ ઉપર મુક્યો. તેણીએ એવું તોહમત મુકવાની હિમત કીધી કે મારા ધણીને પડતો મેલી હખીખ સાથે શાદી કરવાની તેણે મને લાલચ આપી હતી, અને તેની જામિનગીરી દાખલ પોતાની આ અંગુસ્તરી મારા ઉપર મોકલાવી હતી.

મરનારનું ખૂન કરતાં હખીખને નજરોનજર જેવા માટેના ચાર સાહેદીઓને તૈયાર રાખવામાં આવ્યા. એક દિને અબ્દ અલ માલિક દરખાર ભરીને બેઠો હતો, જેમાં હખીખ પણ એક દરખારી તરીકે હાજર હતો ત્યારે પેલી વિધવા જેમ દરખાને ઉરકેરી હતી તેમ ઈનસાફ માંગવા આવી. તેણીએ મહોડાં ઉપર નિકાળ પહેરેલો હતો. તેણીએ સઘળા બનાવટ કીધેલી વાત કહી સંભળાવી અને હખીખ ઉપર ખૂનનું તોહમત મુક્યું. તેણીએ પેલી હખીખની ચોરાયેલી અંગુસ્તરી રજી કીધી, અને ચાર સાહેદોને હાજર કીધા, જેઓએ ખૂન કરતી વેળા વાપરવામાં આવેલી હખીખની પેલી ચોરાયેલી કટારી બતાવી.

તપાસને માટે ખીજે દિવસ મુકરર કરી હાકમે દરખાર ખરખાસ્ત કીધી. હખીખ ખીચારો ભારી સંકટમાં આવી પડ્યો. તેનાં મકાનને હાકમના માણસોએ ઘેરી લીધું. તેને હુકમ થયો કે તેણે તપાસવેળા પોતાનો ખચાવ કરવાને દરખારમાં હાજર થવું. તેના ઉપર ખૂનનો તથા મરનારની બાયડીને કુસલાવવાનો વાંક હતો એમ તેને ખબર આપવામાં આવી.

આ આદતમાંથી પોતાનો છુટકારો કરવા માટે નેક મનસ્વીના હજીએ ખુદાતાલાની બંદગી કીધી અને તે સાહેબની મદદ માંગી. પછી ખાણું લઈ તે આરામ કરવા ગયો. દમસ્કનાં લોકોમાં ભારી ગભરાટ ચાલ્યો. સર્વ કોઈ હજીએને ઓળખતાં અને ચાહતાં તથા માન આપતાં હતાં, માટે તેના જેવો ભલો આદમી આવું કામ કરે એ કોઈના માનવામાં આવ્યું નહિ. ગરીબ લોકો જેમનો હજીએ મુરખી હતો તેઓએ તેને માટે શોક કરવા માંડ્યો, પણ હાકમના જેવા જે થોડાક અદેખાઓ હતા તેઓ હજીએ ઉપર આવી પડેલી આદતથી ખુશ થવા લાગ્યા.

બીજે દિને સહવારે એ આંધળા માણસો જુમા મસ્જિદમાં હજીએના છુટકારા માટે બંદગી ગુજારવા આવ્યા. તેઓમાંના મોટાએ નાનાને કહ્યું કે—“ગઈ રાત્રીએ ભારી ઓરતે નવાઈ જેવો ખવાબ દીઠો. કોખત અલ નાસરના શુંબજ ઉપરની સઘળી બતીઓ લગભગ ઓલવાઈ ગયલી તેને જણાઈ, પણ પછી એક ધીમી લહેડી આવી અને આ સઘળી બતીઓ પાછી રોશન થઈ, એટલુંજ નહિ પણ આગળ કરતાં વધારે તેજ સાથે તેઓ પ્રકાશ આપવા લાગી.”

એજ સહવારે ત્રણ દર્વીશો મસ્જિદમાં દાખલ થયા, અને તેજ વખતે પેલો મીઠાઈવાળો, માછી, અને કાવાખાનાવાળો પણ દાખલ થયા. હલવાઈના હાથ ઉપર એક પોપટ હતો કેજે એમ બોલતો હતો કે “હજીએ બેગુનાહ છે.” કાવાખાનાવાળાની કમરે એક થેલી લટકતી હતી, અને તેની પુઠે એક જવાન માણસ ચાલતો હતો. થોડાક દિવસની વાત ઉપર શકમરેલા દેખાવના ચાર માણસો તેનાં કાવાખાનામાં દાખલ થયા હતા, અને એક થેલીમાં ભરેલા સોનાના સિક્કા વહેંચી લેવા બાબે તેઓ વચ્ચે વાંધો ઉઠ્યો હતો. આ વાંધા ઉપરથી તેઓ વચ્ચે કઠિયો થયો, અને મારામારી કરતા તેઓ ચાલી ગયા તે વેળા તેમની થેલી ત્યાં પડી ગઈ, જેમાં બે સીકવિન રહી ગયલા હતા. કાવાખાનાવાળો આ સિક્કા સાથની થેલી લઈને આવ્યો હતો, એવી મતલબથી કે જેઓની તે હોય તેમને તે હવાલે કરે.

સધળાઓએ મરજીદનાં પવિત્ર મકાનમાં દાખલ થઇ હખીબના છુટકારા માટે દુઆ ગુજારી, અને એ કામથી ફારેગ થઇને તેઓ હખીબની તપાસ ચાલવાની હતી ત્યાં ગયા. કચેરીમાં હાકમ અબ્દ અલ માલિક પાદશાહી પોશાક પહેરીને પોતાનાં તખ્ત ઉપર આવી બેઠો. હખીબને ત્યાં ઉભો કરવામાં આવ્યો, જેની સામે પેલી વિધવાએ બુખો પહેરીને પોતાની જબાની આપી. પણ એજ વખતે પેલા પોપટે “હખીબ બેગુનાહ છે” એવો પ્રકાર ઉઠાવ્યાથી તથા વળી કર્નાયના આવાજની નકલ કર્યાથી તમાશગીરોનું ધ્યાન તેના તરફ ખેંચાયતું રહ્યાથી પેલી વિધવાની વાતો કોઇએ સાંભળી નહિ.

સચ્ચાઇની ફતેહ.

પણ એજ વખતે ખરેખરી કર્નાયના પ્રકારા સાંભળાયા. ખલીફ હરન ખૂન થયું તેજ સાંજે બગદાદથી નિકળેલો ઉતાવળી મંજલ કાપતો દમસ્ક આવી પહોંચ્યો. અબ્દ અલ માલિક પોતાના પાદશાહને જઈ મળવા માટે તખ્ત ઉપરથી ઉતરી સામે ગયો. ખલીફ મજબૂત કદમ માપતો. દરબારમાં દાખલ થયો. તે નામદાર બોલ્યો કે—“દમસ્કના પાદશાહ, અહીં મારા આવવાથી તું અચરત થતો ના. મુસલમાન આલમનાં સુખ માટે નિજેહ્યાની રાખવાનું મારું કામ છે. હું જોઉં છું કે તું ઇનસાફ ચુકવવાનાં કામમાં રોકાયેલો છે, અને એક તાજદાર પાદશાહની દુખભરેલી ફર્જમાંની આ એક છે માટે તને તારાં કામમાં મદદ આપવાને હું ખુશી થઇશ, અને તારો ચુકાદો આપવામાં તને મદદ લાગીશ.”

ખલીફના આ સખુનો સાંભળીને દમસ્કનો હાકમ અચરત થયો. તે જવાબમાં કાંઈ બોલ્યો ખરો, પણ તે કોઈ સમજી શક્યું નહિ. હરન તખ્ત ઉપર ગિરાબ્યો, અને થરથર ધુજતો અબ્દ અલ માલિક તેના કાબા હાથ ઉપર બેઠો. મરનાર હુસૈનની વિધવા ખલીફનાં દૂર આગળ ઝંખવાણી પડી ગઇ. તે તમામ જુદું બોલવાના ધરાદથી જબાની આપવા આવી હતી, પણ આ તેજ આગળ તેનું જુદાણું પીગળી

ગયું. તે તેની જાન ઉપરથી ઉડીજ ગયું. તે એક હર્ષ પણ બોલી શકી નહિ. અંતે તેની જે જાનની લખી લેવામાં આવી હતી તે વાંચી સંભળાવવામાં આવી. પેલી અંગુસ્તરી અને કટારી પુરાવા દાખલ રજૂ કરવામાં આવી. હખીએ કબૂલ કીધું કે એ જિનસો મારી પોતાની છે. તેણે ખુલાસો કીધો કે એ બંને એકજ વખતે મારી પાસેથી ચોરાઇ ગઇ હતી. તેણે તેમને બારીકાથી તપાસીને કહ્યું કે તેઓમાં જડેલા ખરા હીરા કહાડી લેવામાં આવ્યાછે અને ખોટા હીરા બેસાડવામાં આવેલાછે.

ખલીફે હાકમ તરફ ફરીને કહ્યું કે “ મને લાગેછે કે આ કટારી મને શક બરેલી લાગે છે, કેમકે હખીજ જેવો સખી દિલગુદાને માણસ પોતાની કટારીમાં ખોટા હીરા જડે નહિ. ” હવે પેલા ચાર સાહેબોને બોલાવ્યા. ખલીફના પુછવાથી તેઓએ એક પછી એક જણાવ્યું કે મરનારનું ખૂન કરતાં હખીબને તેઓએ નજરોનજર જોયો હતો. પણ દર વેળા પેલો પોપટ બોલતો કે “ એ જુહુ બોલે છે. ” લોકોએ જોઇ લીધું કે વખતોવખત જે આવાજ વચ્ચે વચ્ચે બોલતો સંભળાતો હતો તે તો આ પોપટનો હતો. પેલી વિધવા સાથે દોસ્તી ધરાવનાર દરવાને આ પોપટની ડોક મરડી નાખવાની તજવીજ કીધી, પણ તેણે તેને ચાંચ મારીને તેની આંગળીને જખમી કીધી. દરવાન લોહી-લુવાન થયો, એટલુંજ નહિ પણ તેની આંગળીએ લટકાવેલી વીટીમાં જડેલો હીરો નિકળી પડીને ગળ્યડતો ગળ્યડતો હખીજ બેઠેલો હતો ત્યાં ગયો. તેણે તે ઉપાડી લીધો, અને મોટે સાદે તે બોલી ઉઠ્યો કે— “ જે હીરો મારી કટારીની ચૂકમાં જડેલો હતો તે આ રહ્યો. નામવર ખલીફ, આ હીરો તમે નામદાર પીછાનશો, કેમકે આ કટારીની નવાજેશ તમે તરફથીજ મિસ્કીનને થયેલીછે.”

આ અને બીજી અનેક વાતોથી ખલીફ હર્ષ પોતાની ચતુરાઇથી સર્વ મામલો સમજી ગયો. તેણે હાકમને કહ્યું કે—“ મને લાગે છે કે હખીજ સામે કાવતરું રચાયલું છે. એ કેમ રચાયું તેની મને ખબર નથી; પણ તે શોધી કહાડવાના ઈલાજ મારી પાસે છે. ” પેલો

હીરો હખીબ કનેથી લઇ તે નામવરે તેના ધંણીને પોતાની નજીક બોલાવ્યો, અને તેને ખખરાવીને પુછ્યું. તેણે વળી પેલી વિધવાની અંધ થયેલી જખાન ખુલાવીને તેની હકીકત જાહેર કરવાની ફર્જ પાડી. પેલા ચારે સાહેદોને બીજી મરતમે સાચું બોલવા માટે નજીક બોલાવ્યા. આ સઘળાં ખરઃ ઇનસાફને જોય આપનારાં કામોથી જે સમ્મ્યાઇ હતી તે એકદમ જાહેર આવી, અને આ કાવતરાંની હેઠાણમાં દમસ્કનો હાકમ પેને છે એમ ખુદલું જાહેર થયું. સઘળા તકસીરવારોને તેમના ગુનાહને લાયકો સજા મળી. હાકમ પોતેખી ગુનેહગાર સામેત થયો અને પોતાની સજાને પામ્યો. ખલીફ મોટી ખુશીથી ભલા હખીબનાં મકાનમાં તેનો મેહબાન બન્યો, અને તે નામવરની મર્જ અને હુકમને તાબે થઇને હખીબે ભારી આનાકાની સાથે દમસ્કની પાદશાહી કબૂલ રાખી.

હખીબને તેની નેકીનું ઇનામ આ રીતે બક્ષીને ખલીફ બગદાદ તરફ પાછો ફર્યો, અને જ્યારે હખીબને માથે આવી પડેલાં આફતની વાતો જાઅફરે સાંભળી ત્યારે તે બહુ દુખી થયો. જાઅફરનામામાં લખેલું તમામ ભવિષ આ રીતે સાચું પડ્યું. હવે ખલીફને વચ્ચે નાખીને જાઅફરે આજાદ હખીબ અને શાહજાદી જુઝિયાલની શાદી કરી અપાવી. એ વેળા હેરકનો હાકમ તેમજ હખીબ પોતે બગદાદ ખાતે આવ્યા અને પોતાનાં ફર્જદોને સુખી જોઇ ખુશ થયા. હખીબે રૂપગુણ-સુંદરી નજમતને પાછી પોતાની ઓરત બનાવી, અને એ રીતે સર્વનું શેવટ ખુશીખુરશીમાં આવ્યું.

આ વાર્તા બહુ રસીલી છે, પણ તેમાં નજુમ, ભવિષવાણી, અને જાદુઇની વાતોનો ભેળ કરેલો છે, તે તે જમાનાના લોકોની રાહરસમ અને યકીનને અનુસરતો છે. વાર્તાનો હેતુ નેક માણસ ઉપર કેવાં કેવાં સંકટો આવી પડેછે અને તે સંકટો આપદેહ દૂર થઇ બહુ ઉપર નેકીની કેવી ફતેહ થાયછે તે દર્શાવવાનો છે. વળી અંદર દોસ્તીની ખાતર મોહબતનો ભોગ આપવાના બનાવો ઉત્તમ બોધ આપે એવા છે.

બાળકને જન્મ આપનાર કાજની વાત.

સૂમનો માલ સખી ખાય.

આફ્રિકાનાં ત્રીપોલી શહેરમાં ખલીફ હરન અર રશીદની હકુમતના જમાનામાં એક બખીલ કાજ રહેતો હતો, જેનો કારોબાર જુદામાં ભરેલો હતો. તેનાં મકાનમાં ઘરનો કારોબાર કરનારી એક લોંડી સિવાય બીજું કોઈ હતું નહિ. તે થુલાંનાં નાન અને કાંઠા સિવાય કશો મજેહદાર ખોરાક લેતો ન હતો, અને સખાવત જેવું તો તે કશું જાણતોજ ન હતો.

એક દહાડે તેના દોસ્તોએ તેને ગંભિરાઈથી સલાહ આપી કે તેણે હવે શાદી કરવી જોઈએ. કાજએ તેઓની સર્વ વાતો સાંભળીને જવાબ દીધો કે અગરજે કોઈ ઓરત મારે લાયકની હોયતો શોધી કહાડજે અને મને ચેતાવજે. આ ઉપરથી કાજના એક દોસ્તે કહ્યું કે મારી ખુશતુમા એહેરાની એક બેટી છે તેને તારી ઓરત દાખલ આપવાને હું રાજી છું. કાજ ખુશ થયો, અને શાદીના કરાર થયા તેજ દિને પેલા દોસ્તે પોતાની બેટીને કટલું એક ઝવેરાત અપીને કાજને ઘેર રવાના કરી, એવી મીઠી ઉમેદમાં કે એ ફર્જદ કાજની ઓરત થઈને ધણું સુખ ભોગવશે.

કાજએ આ ઓરતને ઝવેરાત વગેરે સાથ આપેલી જોઈને મોટી ખુશી સાથ તેની જોડે સાદી કરી. બીજે દિને કાજની ઓરત નાસ્તાની વાટ જોતી બેઠી, પણ સહવારની બપોર થઈ તોપણ નાસ્તા જેવું તો કશું તેણીએ દીધું નહિ. બપોરે કાજજી ખાણું લેવા આવ્યા ત્યારે લોંડીએ સુદારો બીછાવી થુલાંનાં નાન અને કાંઠા લાવી મુક્યાં. કાજજીતો મોટી ખુશીથી આ ભોજન લેવા લાગ્યા, પણ સુતરો ખોરાક ખાનારી તેમની નવી ઓરતને ગમે તો કાંઠા અને નાન ઉતર્યાં નહિ. ત્રણ દહાડા સુધી એ રીતે તે બીચારી જુખી રહી. ચોથે દિને તેણીએ આ જુખમરાની ફરિયાદ ઉઠાવીને પોતાના બાપને તેડી લાવવા માટે એક માણસને દોડાવ્યો.

તેણીને આવાજ સાંભળીને કાજીએ લોંડીને પુછ્યું, અને તેણીએ ખુલાસો કરતાં કહ્યું કે “તમારી બખીલાઇથી કંટાળીને તમારી ઓરત તલાક લેવા ચાહેછે.” આ ઉપરથી કાજીએ રીશે બરાઇને પોતાની ઓરતને ઓટલો પકડી તેણીને માર મારી તલાક આપ્યા, અને પોતાનાં ઘરમાંથી કહાડી મુકી.

આ રીતે તેણે એક પછી એક સાત ઓરતો કાઢી, અને સાતેને એક પછી એક ભુખમરો પાડી તલાક આપી હાંકી કહાડી. આ વાત આખી ઇસ્લામી સલતનતમાં ફરી વળી, અને તેમ મુસલ શેહરમાં પણ કાજીની બખીલાઇની વાત જાહેર થઇ. આ વખતે એ શેહરમાં એક ખુબસુરત ઓરત વસતી હતી, જેણે મનમાં વિચાર કીધો કે હું આ કાજી સાથે શાદી કરું અને એના ઉપર એની સાતે ઓરતોનો કીનો લઇ એની બખીલાઇ મુકાવું.” આમ મનસુબો કરીને તેણી ત્રીપોલી શેહર ખાતે જવા નિકળી કેજે ધણું દૂર હતું.

એતેદાક એવો બન્યો કે આ ઓરત જ્યારે કેટલીક મુદતે શેહરમાં દાખલ થઇ ત્યારે શેહરનો કાજી પોતે પણ હવા ખાવા નિકળ્યો હતો તે પોતાનાં ખચ્ચર ઉપર બેસીને તેને સામો મલ્યો. કાજીએ આ ઓરતની ખુબસુરતી જોઇ તેને સવાલ કીધો, અને શેહરમાં આવવાનું કારણ પુછ્યું. પેલીએ કહ્યું કે હું શાદી માટે છેક મુસલ શેહરથી અહીં આવી છું. કાજીએ પોતાનું નામ ઠામ અને દરજ્જો કહ્યો અને જો તેણી કબૂલ થાયતો પોતે તેની સાથે શાદી કરવાની તૈયારી દેખાડી. પેલી સ્ત્રીતો ખામખા કાજી સાથેજ પરણવા આવી હતી, માટે મનથી મધન થઇ, પણ આ કાજી પોતેજ શેહરનો પેલો બખીલ કાજી છે કે કોઈ બીજો છે તે બાબે પોતાને શક હોવાથી તેણીએ તેને બીજે દિને જવાબ આપવા કહ્યું, અને પોતે શેહરમાં પોતાનાં જે બેસીને ત્યાં ઉતરનાર હતી તેનું નામ ઠામ બતાવી દીધું.

બીજે દિને આ ઓરતે ખબર કહાડીને કાજી ઉપર કેહણુ મોકલ્યાં કે જો તારે શાદી કરવી હોય તો પચાશ દીનાર મણી આપવા. કાજીએ તુરત આ રકમ આપી અને પેલી ઓરત સાથે શાદી કરી

તેને પોતાનાં મકાનમાં રાખી. બીજે દિને સુદરા ઉપર નાન અને કાંદા આવ્યા, જે જેમ કાજ અને લોંડીએ શરેસ્તા મુજબ ખાધાં, તેમ નવી ઝોરતે પણ શુક બજા લાવીને એ ખાણું નિયામત કીધું. તેને આવી સખુરીવાળી જોઇને કાજ મનથી ખુશ થયો અને બોલ્યો કે ખુદાએ મને આવી સતોષી ઝોરત બક્ષી છે તો તે હમેશાં મારી ફરમાબરદારી કરશે.

આમ એકાદ દિવસ ચાલ્યા પછી જ્યારે એક દિને કાજ પોતાની ઇનસાફની કચેરીમાં ગયો ત્યારે તેની નવી ઝોરતે આખાં મકાનમાં ફરીને સર્વ અસ્થાનની તપાસ લીધી, અને એક મોટી સંદૂક અશ્રીથી ભરેલી છે એવી ખબર પેલી લોંડીથી મેળવી. તે વેળા તો આ ઝોરત કશું બોલી નહિ, પણ પછી લોંડીને પોતાનાં ખેશીને ત્યાં કામે મોકલાવીને પોતે પેલી સંદૂકમાં નીચેથી બકાઈ પાંડી માંહેથી બહારી એક અશ્રીઓ કહાડી લીધી. લોંડી કામેથી પાછી ફરી ત્યારે તેની શેઠાણીએ તેને એક અશ્રી આપીને બાજારમાં મોકલાવી અને ગોસ્ત તથા કાચો સીધો તથા મેવો અને ફળ મંગાવ્યાં, અને તે પકાવીને તેઓ બંને પેટ ભરીને જમ્યાં. લોંડીએ શેઠાણીની ચાહ્યા પોતાની ઉપર જોઇને તેને દુઆ દીધી, અને કહ્યું કે આજ બહુ વરસે તેણી પેટ ભરીને જમી હતી. શેઠાણીએ કહ્યું કે તું જે મારી મજૂર મુઆફક ચાલશે તો સુખી થશે, અને એ રીતે શેઠાણીને રાજ રાખીને લોંડી ચાલવા લાગી.

ખપોરે જ્યારે કાજ જમવા આવ્યો ત્યારે લોંડીએ નાન અને કાંદા જોડે પેલું ઘરમાં પકાવેલું ભોજન પણ તેની આગળ મુક્યું, જે જોઇ કાજની ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ. તે બાબે પુછતાં તેની ઝોરતે ખુલાસો કીધો કે મારી કાકીએ એ ભોજન મોકલાવ્યું છે. કાજને બહારી મળાહ પડી, અને ઝોરત તથા લોંડી રખેને આ લેહજતદાર પકવાન ખાવા માંડે અને પોતાના ખાવામાંથી એટલું ઓછું થાય, એવો એકલ-પેટા વિચાર કરીને તે પોતેજ સઘળું ભોજન પોતાની નજદીક ખેંચી લઇને ઝડપ ઝડપથી ખાવા માંડી ગયો.

બીજે દિને એજ મુઆફક કાજના ગયા પછી લોંડીએ શેઠાણીના હુકમ મુજબ ખાણું પકાવ્યું, અને તેઓ બંનેએ આમમનથી ખાધ

લખને કાજીને વાસ્તે થોડુંક રાખ્યું. કાજી આવ્યો ત્યારે તે આ ખાણું જોઈ અન્યથ થયો, પણ તેને ખુલાસો મળ્યો કે તેની ઝોરતનાં ખેશીઓ શેહરમાં ધણાં છે, અને તેઓ તરફથી આ ખાણું આવેછે. આ ભોજન જમીને કાજી મનમાં બોલવા લાગ્યો કે “આ ઝોરત મને ઘણીજ નેક મળી ગઇછે કે દરરોજ તેનાં ખેશીઓ તરફથી પકવાન આવેછે તે પેાંતે ખાતી નથી ને સંવળું મનેજ ખવાડી દેછે અને મારી માવજત કરેછે.” આ રીતે કાજીની અત્રશીઓની ખુશીથી ત્રણ જણાનુંજ નહિ પણ કોઇ કોઇ વાર પાડોશીઓનું પણ પોપણ થતું હતું, પણ તે બાબે બખીલ કાજીને કશી ખબર ન હતી. એક વરસ દહાડા સુધી આ મિસાલનો મામલો ચાલુ રહ્યો, અને એ મુદતમાં કાજીની ઝોરતે આસપાસ સૌ સાથ સહિયારાં માંડી તેઓનાં દિલ જીતી લીધાં, તથા પોતાના ખાવિંદને બહુ ફાંખે બનાવ્યો.

એતેદાક એવો બન્યો કે તેની એક સહીભિત્રીને હમેલ હતા, માટે જ્યારે તેને પુરા દહાડા થયા ત્યારે કાજીની ઝોરતે તેની સાથ એવી છુપી ગોઠવણ કીધી કે તું હમેલથી ફારેગ થાય ત્યારે મને ખબર કરજે. જ્યારે આ ખબર મળી ત્યારે કાજીની સ્ત્રીએ વાળ અને બીજ બદલજમી પેદા કરનારી અને પવન છોડવનારી વસ્તુઓનું ભોજન પકાવ્યું અને તે કાજીજીને એવું તો બેહજતદાર લાગ્યું કે તેવણે તે હઠથી જાયાદા ખાવાની બખીલાઇ કીધી નહિ. પરિણામ એ નિપજ્યું કે પેઠમાં પવન પેદા થયો, પેટ ડુગી આવ્યું અને બહુ દુખારો આવ્યો. કાજીને દુખી જોઇને તેની ઝોરત બાહેરથી ગભરાટ બતાવવા લાગી, અને તેનું પેટ પસવારવા તથા દાખવા લાગી. પણ એથી તો કાજીની વેદના વધી પડી. હવે તેની ઝોરતે મક્કર લડાવ્યાં. તે બોલી કે—“આ તો કાંઈ અન્યથ જોવી વાત જાહેર થાય છે.”

કાજીએ પુછ્યું કે “તે તે વળી શું છે ?”—ઝોરત બોલી કે “તમને જે દુખ થાય છે તેનું કારણ તો તમારાં પેટમાંનું બચું છે.”

આ સંખુનો સાંભળી કાજી ગુસ્સો કરી પોતાની ઝોરતને ગાળ-બેલ કરવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે “અમ કમઅકલ ઝોરત,

શું મદં છોકરાં જણુતો હશે ?”—ઝોરત બોલી કે “ તે સાહેબની કુદ્રતનો કાંઈ પાર નથી. તેનો જે હુકમ થાય તો મદં શું પણ હેવાન-બી માણસને જન્મ આપે. ”

હવે કાજીજનાં પેટનો દુખારો બહુ વધી ગયો, અને તે દુખ નહિ ખમાયાથી તેઓ બેહોશ થઈ ગયા. આ તકનો લાભ લઈને પેલી ઝોરતે પોતાની સહીને ઘેર જઈ તેનું તુરતનું જન્મેલું બાળક લાવી કાજીનાં બીજાના ઉપર મુક્યું. હવે જ્યારે કાજી કેટલેક વારે હોશમાં આવ્યો ત્યારે તેણે એક બાળકને રડતું સાંભળ્યું. પોતાની પછવાડે જોયું તો તેણે એક તુરતનાં જન્મેલાં બચ્ચાંને દીઠું. આ બેલ જોઈ તેની અકલ હેરાન રહી. તે બહુ શર્મિંદો થયો અને પોતાની ઝોરતને બોલાવી કહેવા લાગ્યો કે “ તેં જે વાત કહી હતી તેજ અંતે ખરી પડી. આ બાળક મારેજ પેટે તવચુદ થયું છે. ” આમ સાંભળીને પેલી ઝોરત ધણાંએક મક્કર અને તોલમેલ કરવા લાગી, અને તે બાળકને પોતાના બોળામાં લઈ તેને પટાવવા અને રડતું અટકાવવા માટેના ઇલાજો લેવા લાગી. પછી તેને માટે કોઈ ધવાડનારીની શોધ કરતી હોય તેમ તે બાળકની ખરી માતાનેજ બોલાવી લાવીને તેને હવાલે તે બચું આપ્યું.

આ બનાવથી કાજીની શર્મિંદગીનો પાર રહ્યો નહિ. તેની ઝોરતે દશ દહાડા સુધી તેને ઓઢીને સુવાની સલાહ આપી, અને જરાબી પવન આવ્યાની મના કીધી, તથા કહ્યું કે “ બાહેર નિકળશો અને પવન લાગશે તો તમારી બચું જણુવાની નબળાઈને લીધે તમને સંધિવા લાગુ પડશે અને તમારો જન જોખમમાં આવી જશે. ” આ રીતે કેટલાક દિવસ ઘેરમાં છુપાઈ રહ્યા પછી બાહેર નિકળતાં કાજીને બહુ ભારી પડ્યું, માટે શુપચુપ બીજાં શેહરખાતે થોડાક મહિના ગુજરી આવવાનો વિચાર કરીને તે થોડીક અશ્રી લઈ દેશાવર નિકળી ગયો, એવી મતલબથી કે પોતાની ઉપર શુજરેલી વાતની કોઈને ખબર પડે નહિ. તેની ઝોરતે રડવા કુટવાનાં મક્કર કીધાં, અને જલદી પાછા ફરવાની કબૂલાત લઈ તેણીએ કાજીજને વિદાય કીધા. ત્રીપોલીથી નિકળીને કાજી દમસ્ક શેહરમાં જઈ રહ્યો અને એક મુસાફરખાનાંમાં

દિવસો ગુજારવા લાગ્યો. પણ જેમ બીજાં મામોમાં તેમ અહીં પણ ખજર પડી ચુકી હતી કે ત્રીપોલીના કાજીએ છોકરો જણવોછે ; માટે બીજા મુસાફરોમાં એ વિશે વાતો ચાલતી સાંભળીને બાપડા કાજીને બહુ દુખ થયું ; તોપણ અહીં પોતાને કોઈ ઓળખતું ન હતું માટે તેણે કેટલીક મુદત દમસ્કમાંજ પસાર કીધી, અને બખ્ષીલાઈથી ખર્ચ કર્યા છતાંબી જ્યારે તે જે રકમ લાવ્યો હતો તે પુરી થઈ ગઈ ત્યારે તે મજબૂરી કરીને ગુજરાન ચલાવવા લાગ્યો.

પેલી તરફથી તેની બાહોશ ઓરત કાજીના વિદાય થયા પછી તેનો ખજનો જેમ ગમે તેમ છુટથી વાપરવા લાગી. કેટલીએક રકમ તેણે ધર્મખાતે આપી દીધી, લુખાં લોકોને જમાડવા લાગી, અને જે જે ઓરતોનું પશ્તું લઈ મુકી તે બાપડીઓને તલાક આપી કાજીએ કહાડી મુકી હતી તે આને ઓરતોનાં પશ્તાંની અસલ રકમોમાં થોડી થોડી બીજી ઉમેરીને દરેકને પાછી હવાલે કીધી. આથી શેહરમાં આ ઓરતની વાહ વાહ થવા લાગી, અને બોલાવા લાગું કે સૂમ કાજીની સખી ઓરત તેના બખ્ષીલાઈથી ભેગા કરેલા ખજનાનો જેવો રૂડો ઉપયોગ કરેછે તેવો તો પાદશાહોથી પણ થઈ શકતો નથી.

હવે આ બાહોશ ઓરતનાં આવાં કામોની ખજર ખલીફને કાને પડી ત્યારે તે નામવર પાદશાહે તેણીને પોતાની દરબારમાં બોલાવવાનો હુકમ આપ્યો, એવી મતલબથી કે તેના ખાવિદે બાળકને જન્મ આપવાના અકુદ્રતી બનાવના ખરે અરુવાલ એ ઓરતથી સાંભળે.

આ રીતે જ્યારે બગદાદમાં ખલીફનો હુકમ નિકળ્યો ત્યારે એજ શેહરમાં પેલા બખ્ષીલ કાજીનું પણ આવવું થયું. દમસ્કમાં મહેનત મજબૂરી કરતાં તે બીચારાની દૂમ ઝરી ગઈ હતી અને તેના ઉપર વાખા પડતા હતા. પેટ પુરતું ખાવાનુંબી તેને મળતું ન હતું. એટલામાટે તે પોતાને વતન પાછો ફર્યો, એવું ધારીને કે મારે માટે જે અફવા ચાલી રહી હતી તે હવે બંધ પડી ગઈ હશે અને મહેં છોકરું જણવાની વાત સૌ કોઈ બૂલી ગયાં હશે. પણ જ્યારે ત્રીપોલીમાં આવીને તે પોતાનાં મકાનમાં દાખલ થયો ત્યારે મહોલ્લામાં રમતા બે છોકરાઓમાંના એકને

તેણે એવું બોલતો સાંભળ્યો કે “પેલા કાજીએ છોકરું જન્મ્યું હતું” તે વાતની તને યાદ છે ?” ખીજા છોકરાએ શો જવાબ દીધો તે સાંભળવાની દરકાર નહિ રાખતાં કાજી ખીયારે પોતાનાં ઘરમાં દાખલ નહિ થતાં પાછો ફર્યો અને શેહર છોડીને બગદાદ તરફનો માર્ગ પકડ્યો. ત્યાં કેટલીક મુદતે જઈ પુગીને ત્યાંના મુલ્લાઓમાં ભેળાયો અને તેઓ સાથે દીનઆધનની વાતો કરવા લાગ્યો. તેના જેવા એક ખખરદાર માણસને મુશ્કેલ હાલતમાં ભેળને મુલ્લાઓએ તેને બલામણુ કીધી કે નામવર ખલીફની દરબારમાં જઈ તારી કાબેલિયત દેખાડ કે તને તારાં પોષણ માટે કાંઈ લવાજમ બાંધી આપે. આ સલાહ પસંદ પડ્યાથી કાજી દર્વીશનો લેખાસ લઈને ખલીફની દરબારમાં હાજર થયો.

પણ એક તરફથી જેમ તે તેમ ખીજા તરફથી તેની ઓરત પણ દરબારમાં દાખલ થઈ. તેણીએ પોતાના આવીંદને તુરત પીછાંચ્યો, પણ પોતાનાં મુખ ઉપર બુખો હતો માટે પોતે તેની પીછાનમાં આવી શકી નહિ. જ્યારે ખલીફની સામે તેને હાજર કરવામાં આવી ત્યારે તે નામવરે તેને સલાહ કીધો કે—“અય ઓરત, તારા મહેં એક બાળકને જન્મ આપવાની વાત ખરી છે કે નહિ ? ખરું કહેજે, નહિ તો ખતા પામશે.”

પેલી ઓરત આ સલાહનો જવાબ નહિ દેતાં નીચી નજર કરીને ચૂપ ઉભી રહી. ખલીફ તેને બિધેલી બાણીને ધીરજ આપી, અને તેની તકરીર માફ કરવાની કબૂલત આપી, તથા વળી કહ્યું કે આ સંધળું કાજીની બખીલાઈથી બનેલું લાગેછે.

આ રીતના સંખુનો સાંભળી તે ઓરત બોલી કે “અય દીન અને દુનિયાના પાદશાહ, મારા મહેં કાજીએ મારી આગમજ એક પછી એક સાત ઓરતો સાથે શાદી કરી, તેમનાં પલ્લાંની રકમ પચાવી, તેમના ઉપર ભુખમરો પાડી, તેમને નાહક તલાક આપી કહાડી મુકી હતી. એ વાતની ખખર મને મુસલ શેહરમાં પડવાથી આ કાજી ઉપર મારી બહેનપણીઓનો કીનો લેવાની મકસદથી મેં ત્રીપોલી જઈ તેની સાથે શાદી કીધી, એવી નેમથી કે એ બખીલનો પૈસો સખાવતનાં કામોમાં ખર્ચું.” આ પછી જે કાંઈ હકીકત બની હતી તે સંધળી તે બાઈએ ખલીફ આગળ ખરેખરી જાહેર કીધી, જેમાં અચું જણવાની તદખીર સાંભળી ખલીફ

તથા તમામ દરબાર ખડખડ હસી પડ્યાં. પછી તે ઓરતે ખલીફની વધારે નજદીક જઈ ખબર આપી કે બાળકને જન્મ આપનાર કાજ દરબારમાં હાજર છે, અને તેણે દર્વીશનો લેખાસ લીધેલો છે.

ખલીફે આ દર્વીશને આગળ બોલાવી તેણે જન્મ આપેલાં બાળકની માંગણી કીધી. દરબારની બારે હસાહસ વચ્ચે કાજ શર્મિંદો પડી બોલ્યો કે “અય દુનિયાના પદશાહ, વળી એમ બનતું હશે કે ઓરતને બદલે મદ બચું જણે?”—ખલીફે કહ્યું કે “ત્રીપોલીના કાજએ બાળકને જન્મ આપવાની વાત ઇસ્લામી શાહાનશાહાતમાં મશહૂર છે, અને મારી ખબર મુજબ તે કાજ તું પોતેજ છે.” પણ કાજએ એ વાતનો સાફ ઇનકાર કીધો, જે ઉપરથી તેની ઓરતે તેની નજદીક જઈ તેને જીદું બોલવા માટે ઇપકો દીધો, અને કેટલાક તાનાજનીના સખુનો કહ્યા. જ્યારે કાજએ પોતાની ઓરતનો આવાજ પીછાન્યો ત્યારે તેણે ખરી વાત વધારે વખત નહિ છુપાવતાં બખીલાઈની તકસીર કબૂલ કીધી, અને ખલીફે કને મારી ચાલીને અર્ફ ગુજરી કે આ મારી ઓરતને મારી સાથે મોકલ. હું હવે પછી બખીલાઈ અને તાંગદસ્તી હર્ગીજ નહિ કરું અને એના ઉપર છુખમરો નહિ પાડું, પણ ધરનો તમામ વહિવટ એનેજ સોંપું.

જોકે પેલી ઓરતે પોતાના ખાવિંદના આ વચનો ઉપર એતે-કાદ લાવવાની સાફ ના પાડી, તોપણ ખલીફે સમજીત આપ્યાથી તેણી કાજ સાથે જવાને રાજી થઈ, અને ખલીફે તે તદ્દન ઘડાઈને ડાહ્યા બનેલા હુશિયાર મદને કુદાનો કાજ નેમી મોકલ્યો, કે જ્યાંનાં લોક બાળકને જન્મ આપનાર કાજ દાખલ તેને ઓળખતાં ન હતાં.

શેખ સાઅદી ખરંજ કહી ગયો છે કે સખીઓ પોતાના માલ-મતાનાં મીઠાં ફળ ખાય છે અને બખીલો સોનાં રૂપાંથી ઉપજતો ગમ ખાય છે. બખીલ માણસ પોતાના ખજાના ઉપર બેઠેલા એક સર્પ મિસાલ છે. પોતે તેનો ઉપયોગ કરતો નથી અને બીજને કરવા દેતો નથી. સૂમ દોલત વધાર્યો જાય છે પણ ખાઈ શકતો નથી; સખી તેની તે દોલત પેદા કરવાની કશી પિડા વિના પોતે ખાય છે અને બીજા-ઓને ખવાડી ખુશદાલ કરે છે. એજ ઘડો આ નાની વાર્તા આપે છે.

જાગ્યારની ઝુટી :

યાને ખાસડાંએ બળવેલાં અમળ્ય બેવાં પરાક્રમ.

બગદાદ શહેરમાં અબૂ કાસમ નામે એક દોલતમંદ સોદાગર વસતો હતો, કેજે જેમ પોતાના મોટા બળનાને માટે વખણાતો હતો તેમ વળી પોતાના અતિ લોભને થકી પણ આખાં શહેરમાં જાણીતો હતો. તે બુદ્ધો હતો, પણ નાની જગામાં મોટી વસ્તુનો સમાસ કરી જાણતો હતો. તેના બળનાની જગા નાની હતી, પણ અશ્રીઓથી તે છલછલ થતી હતી. તે પોશાકમાં થોડાંજ કપડાંનો ઉપયોગ કરતો, પણ તે કપડાં મેલાં, ગંદિલાં, અને દુવડ હતાં. તે ઉપર મેલ, કચરો અને જંતુઓ હતાં. કપડાં ઉપર બેશુમાર ઠીંગડાં હતાં. પાઘડી જડી ખાડીની હતી, જે એટલાં બધાં વરસની જુની હતી કે તેનો અસલ રંગ બદલાઈને તદ્દન જુદોજ બની ગયો હતો. પણ તેના પોશાકની જિનસોમાં સર્વથી ધ્યાન ખેંચનારાં તો તેનાં ઝુટિયાં હતાં. દશ વરસ જેટલાં તે પુરાણાં હતાં. તેમનાં તળિયાં ખીલા થોડીને ભોખડનાં બનાવ્યાં હોય તેવાં મજબૂત હતાં. પંજનું ચામડું તો અસલ કેવું હશે તે માલુમ પડતુંજ ન હતું, કેમકે તે ઉપર એટલી બધી ઠીંગડીઓ મારેલી હતી કે જ્યારેખી નવી ઠીંગડી મુકાવા અબૂ કાસમ ઝુટિયાંને મોચી કને લાઈ જતો ત્યારે તે ક્યાં મુકવી અને કેમ રુકવી તેનો તે કારીગરને મોટો અંદેશો પડતો હતો. આ રીતે ખીલા અને ઠીંગડાંથી આ ઝુટિયાં વજનમાં એટલાં બધાં ભારી બની ગયાં હતાં કે જ્યારે કોઈ વજનદાર વસ્તુ વિશે બોલવું હોય ત્યારે તેને અબૂ કાસમનાં ઝુટિયાંની ભસલ આપવામાં આવતી હતી.

એક દિને અબૂ કાસમે અતિ ઘણી ઝોછી કામતે કાચની શીશીઓનો અતિ મોટો જથ્થો ખરીદ કીધો. સસ્તી કામતે તે સુંદર શીશીઓ વેચવાની હતી, પણ અબૂ કાસમે તે કામતમાં પણ પોતાની મર્જ મુજબનો ધટાડો કરાવ્યો, અને એ રીતે આ બાટલીઓ ખરીદ કરીને તે કમાઈ ગયો. વળી તેને એજ વખતે એવી ખબર મળી કે એક

અતારીએ દીવાળું પુક્યાથી તેણે પોતાની દુકાનમાં ભરેલું ગુલાબજળ પાણીને મૂલે વેચી નાખવા કહાડ્યું છે. આ ખબર મળતાંજ અબૂ કાસમ તે અતારીની દુકાને દોડ્યો અને તેનો સધળો માલ ખરીદ કરી લીધો. આ ગુલાબજળને તેણે પેલી સુંદર ઘાટની શીશી અને શીશામાં ભર્યો, અને પોતે કરેલી ખરીદીથી ખુશ ખુશ થઈને પોતે એક કામ કીધું, અને તે એ કે હમામખાનાંમાં જઈ બદન સાફ કીધું અને સોના કપડાં પહેર્યો. ઘણાએક મહિના થયા તેને સ્નાન કરવાનું બની શક્યું ન હતું, અને કપડાંની પણ જોગવાઈ થઈ શકી ન હતી.

એતેદ્દાકથી માણસનું નસીબ ધડાયછે. અબૂ કાસમનાં નસીબના સંબંધમાં આજ દિને એવાજ એતેદ્દાક બન્યા. પહેલાં તો તે પોતાનાં વાસમારતાં કપડાં ઉતારતો હતો તેવામાં તેનો એક દોસ્ત હમામ તરફ આવી લાગ્યો, જેણે તેને બલામણુ કીધી કે “બલા માણસ, જ્યારે સધળાં કપડાં ઉતારી નવાં પહેરેછે ત્યારે આ ઝુટિયાં કાં નથી નવાં પહેરતો ? એથી તારે બદલવાં જોઈયે.”—અબૂ કાસમ બોલ્યો કે “વાત તો ખરી. હું કેટલા મહિના થયા એજ વિચારમાં છું, પણ મને લાગેછે કે નવાં પહેરવા જેટલાં આ જુનાં થયાં નથી.” આમ બોલીને તે હમામમાં દાખલ થયો.

બીજો એતેદ્દાક એવો બન્યો કે એક ગમથી આપણો દોસ્ત અબૂ કાસમ હમામમાં દાખલ થયો કે બીજી ગમથી શેહરનો કાજી ત્યાં આવી લાગ્યો, અને તે પોતે પણ કપડાં ઉતારી અંદર દાખલ થયો. હવે હજુતો કાજીજી હમામમાં હતા એટલામાં અબૂકાસમ નાહી ધોઈને તથા કપડાં પહેરીને બાહર આવ્યો. તેણે પોતાના જોડા પહેરવા માટે શોધ્યા, પણ જ્યાં મુકેલા હતા ત્યાંથી તે ગેબ થઈ ગયલા જણાયા. આપણો મિત્ર સમજી ગયો—અને હર કોઈ માણસ એમજ સમજી જાય—કે પેલા દોસ્તે મને આ જુનાં ઝુટિયાં બદલી નવાં પહેરવા માટે બલામણુ કીધી હતી, માટે મારાં જુનાં ઝુટિયાંને બદલે આ નવાં તે મારે માટે મુકી ગયલો હોવો જોઈયે. આમ માની લઈને અબૂ કાસમે શેહરના કાજીજીનાં ઝુટિયાં કેજે નવાં હતાં અને પોતાના

જોડાને બદલે ત્યાં આવી પડેલાં હતાં તે પહેરી લીધાં, અને ખુશ થઈને બાહર નિકળી આવ્યો.

ખીજી તરફથી કાજીજી નાહી ઘોષ પોશાક બદલીને બાહર આવ્યા કે તેમના નોકરો તેમના જોડા લેવા દોડ્યા. પણ જોડા હોય ક્યાંથી કે લાવે ? ઘણી જોળ કીધી ત્યારે કાજીજીનાં નવાં ડુટિયાંની ચોરી થયલી જાહેર થઈ. જેઓ આખાં શહેરનો ધનસાફ કરે અને ચોરોને સજા ફરમાવે તેમનાંજ ડુટિયાંની ચોરી થાય એ કેવો જુલમ ! વધારે બારીક જોળ કરતાં એક ખુણાંમાંથી કાઢનાં જુનાં પુરાણાં, મેલાં ઘેલાં, ફાટાં તુટાં, ભારી પથર જેવાં, બદશીકલ અને બિયામણાં પગરખાં મળી આવ્યાં. આ શોધ કરી માણસો કાજીજી આગળ આવ્યા. એ ક્યાંથી આવ્યાં ? એ કાણ મુકી ગયું ? જેનાં એ ડુટિયાં હોય તેજ કાજીજીના જોડાનો ચોર હોવો જોઈએ. હવે અબ્બૂ કાસમનાં ડુટિયાંથી તો શહેરનું એકેએક માણસ જાણીતું હતું. અને આ મળી આવેલાં ડુટિયાં તો તેનાંજ ઝોળખાઈ આવ્યાં. તુરત માણસો દોડ્યાં, અને એક સપાટામાં ચોરને કાજી સાહેબ આગળ હાજર કીધો. આ ઘણી કાઠજ નહિ પણ આપણો રફિક અબ્બૂ કાસમ પોતેજ હતો. ખરું પુછાવો તો તે કાજીજીનાં પગરખાં પહેર્યાથી ઘણો સોદામણો લાગતો હતો. તે જોડા તેના પગમાં બરાબર આવી રહેલા હતા. આ જોડાથી તેના પગ શોભતા હતા. ગોયા આ જોડા તેના પગને વાસ્તે અને તેના પગ આ જોડાને વાસ્તેજ કુદરતના ખાવિંદે બનાવ્યા હોય એમ અબ્બૂ કાસમને હમામમાંથી બાહર નિકળ્યા પછી એક હજાર ને એક મરતમે લાગ્યા કીધું હતું.

એવો એક માણસ ચોર હોયજ કેમ ? અબ્બૂ કાસમે ખરેખરો ખુલાસો કીધો, કેમકે તે આખી જિંદગીમાં એક વાર જીતું ખોલ્યો ન હતો. પણ એવા સાચા માણસની જખાની ઉપર ધનસાફના ઘણી કાજી સાહેબે મુઠલ ધ્યાન આપ્યું નહિ, અને બાપડા અબ્બૂ કાસમને કેદની સજા ફરમાવી. પણ અબ્બૂ કાસમ જેવો માતબર સોદામર બંદીખાને જ્ય તો પછી તેની દોલત અને આબરુના આ દાલ થાય ?

જાતે બખીત તો ખરો, પણ ઇનસાફનો ગુસ્સો દૂર કરવા માટે જે ઇલાજો લેવા જોઈએ તે લેવા માટે કાંઈ ખર્ચવું પડે તો તે ખર્ચ કરવાથી ડર એવો આપણો આ દોલતમંદ દોસ્ત ન હતો. તે તરત છુટીને ઘેર આવ્યો.

પણ ઘેર આવ્યા પછી જે રકમ ધસડાઇ ગઇ તેનો તેને બહુ ખેદ થયો. તેણે દહાડી પીખી, અને પેલાં કમખખત પગરખાં ઉપર ગુસ્સો ખાલી કીધો. ઉંઘાડે પગે તેને લાતોનો સ્વાદ અપાડ્યો, જેમ કરતાં એક ખીસો પગમાં ભોકાયો, અને લોહી નિકળ્યું. આથી વધારે ગુસ્સે થઇને અબૂ કાસમે પોતાનાં ડુટિયાં સાથે સદાની જીંદગી કરવાનો પાકો ઠરાવ કર્યો. તેણે આ નાપાક ડુટિયાંને પોતાનાં ઘરની બારી વાટેથી ટાઇમિસ નદીમાં ફેંકી દીધાં. ભર્તાનાં પાણી વડે ડુટિયાં તથાઇ નદીને તળિયે જઇ બેઠાં, અને હવે આપણા દોસ્તને કરાર થયો.

પણ એતેહાક બનતાજ રહ્યા. એવું બન્યું કે નદીમાં માછલી માટે જળ નાખનારા માછીની જળમાં કાંઈ ભારી વસ્તુ સપડાયલી જણાઇ. માછીઓ ખુશ ખુશ થયા, કે આજે ઘણી મોટી માછલી સપડાઇ છે. પણ જ્યારે જળ ઉપર ખેંચી લઇને જોયું તો માંહેથી કાઢના જોડા મળી આવ્યા. અરે, એ તો અબૂ કાસમનાં ડુટિયાં હતાં ! માછીઓએ તેમને જોળખી કહાડ્યાં. તેઓ ગુસ્સે તો થયલા હતાજ અને નદીના કાંઠા ઉપરજ અબૂ કાસમનું મકાન પણ હતું, અને તે મકાનની જે બારી વાટેથી તેના ઘણીએ આ કમખખત પગરખાં ફેંકી દીધાં હતાં તે બારી ખુલી પણ હતીજ, માટે માછીઓએ એક પછી એક બંને જોડા તેજ બારી વાટે ભારી જોશથી અંદર પાછા ફેંક્યા. તે ફેંકવા સાથે અંદરથી કાંઈ કાચકામનો ભારી ખખડાટ સંભળાયો. માછીઓ ત્યાંથી વળે માપી ગયા.

આ શું થયું હતું ? પેલી ગુલામજળથી ભરેલી સુંદર શીશીઓ અને શીશાઓ બારી આગળજ ઝેલવાયલાં હતાં, માટે એક પછી એક બંને ડુટિયાં આવીને આબાદ તેમની ઉપરજ પડ્યાં, અને તેમના

આંચકા સમેત સઘળું કાચકામ ખંજુજુજુ કરતું નીચે આવ્યું. સઘળા શીશા ઝુટી ગયા, અને આખો ઝોરડો ગુલાબજળથી બેહક બેહક થવા લાગ્યો.

ગરીબ ખીયારો અબૂ કાસમ ! તે આ વખતે હાજર હતો. સારું થયું કે એક ઝુટી તેને પોતાને લાગી નહિ. તેણે તેમને જોઈને પીછાની પોતાનું માથું કુટ્યું, સદં હાય મારી, અને ખૂમ પાડી બોલ્યો કે—“ અરે કમખખત ઝુટિયાં, તમે મારો પીછો નહિજ છોડવાનાં ? ” આમ બોલીને તે પોતાનાં ઘરને લગતા બગીચામાં ગયો અને ત્યાં ખાડો ખોદીને આ પ્રખ્યાત વસ્તુઓને તમામ આલમથી હંમેશાગી સુધી છુપી રાખવા માટે દાટી દીધી.

પણ એજ વખતે નવો એતેકાક એ બન્યો કે તેના એક પડોશીએ અબૂ કાસમને બાગમાં ખોદકામ કરતો દીઠો. આ પડોશીને અબૂ કાસમ ઉપર મોહબત હશે નહિ, કેમકે એ અદેબાએ જઈને કાજીને ખબર આપી કે મારા આ પડોશીને બાગમાં ધનનો ચરૂ હાથ લાગ્યોછે ! તરત અબૂ કાસમને પકડી મંગાવવામાં આવ્યો. ગરીબ ખીયારો ! તેણે ધણોખી બચાવ કર્યો, અને બચાવમાં સઘળું સાચુંજ કહ્યું, તોપણ કાજીએ આવા એક ગખ્ખર બિલ્લુને સપડાયલો જોઈ તેને સહેલાઈથી છટકવા દીધો નહિ. તેણે અબૂ કાસમનો સઘજો બચાવ સાંભળ્યો—પેલાં કમખખત પગરખાંને દાટીને નાપેદા કરવાની સઘળા વાતો તેને કહેવા દીધી—પણ પછી માંગણી કીધી કે ધનનો ચરૂ લાવ ! અતે કાજીજીના ખીસા ભરવાની ફર્જ અદા કરી અબૂ કાસમ પેલાં ઝુટિયાં ઉપર ગાળોનો વરસાદ વરસાવતો, હેરાન અને પરેસાન થતો પોતાને મકાને ગયો.

પણ આ નજીસ, નાપાક, નાપેકાર, નાલાયક, નાચીજ ઝુટીને નાખુદ તો કરવીજ જોઈયે, નહિતો વળી તે પોતાને નવી વિપત્તિમાં લાવી નાખશે, એવો વાજખી ડર રાખીને અબૂ કાસમ શેહરના એક દૂરના બાગમાં ગયો અને ત્યાંથી પસાર થતી નેહરમાં પેલી નાશકારક વસ્તુને ફેંકી દીધી. તે હવે ખાતરીથી માનવા લાગ્યો કે હવે એ જોડાતેને નડવાના

નથીજ. પણ આ વેળાથી તે પોતાની ગણતરીમાં ભૂલ્યો. જોડા તો તણાતા તણાતા નેહરનાં મુખ આગળ જમને અટક્યા, અને તેમની જોડે ખીજો કચરો જમને બાઝ્યો, જેથી પાણી વહેતું બંધ થઇ ગયું. આથી પુકારો ઉઠ્યો, પાણી નહિ મળવાની ફરિયાદ થઇ, અને સરકારી અમલદારોને તપાસ ચલાવતાં જણાયું કે અબ્બુ કાસમના જોડા આ સઘળા ગભરાટનું કારણ હતા. તેઓએ એ બાબે કાજ આગળ ફરિયાદ મુજારી. કાજએ તેમના ધણી દાખલ અબ્બુ કાસમને બોલાવી મંગાવી તપાસ ચલાવી, અને તકસીર સાબેત થવાથી તેને આગળ કરતાં પણ વધારે મોટા દંડની સજા ફરમાવી. દંડ ભરીને અબ્બુ કાસમે દુખી દિલથી રસ્તો લેવા માંડ્યો, પણ દાના કાજએ એક અપક્ષપાત અને ઇમાનદાર ઈનસાફદારને છાજતી લાયકાથી કહ્યું કે અબ્બુ કાસમને તેની મતા એકદમ હવાલે કરવી જોઇયે; તે ઉપર ખીજા કોઇનો હક નથી— નામદાર સરકારનો પણ નહિ !

ભટ પડો એ મતા ઉપર! આગ લાગે એ બદખખત જુટી ઉપર! ગરીબ ખીચારો અબ્બુ કાસમ જુટી ઉઠાવીને હવે તેનો નિકાળ કેમ આણુવો તેનો શેવટનો વિચાર કરતો ઘેર ગયો. તેણે વિચાર કીધોકે આ શેતાનનાં ચામડાંને સળગાવી મેલ્યાં હોય તો સારું. પણ પાણીમાં અનેકવાર પડેલાં હોવાથી તે બીનાયલાં હતાં, માટે તેણે અગાસી ઉપર તેમને સુકાવા મુક્યાં. અહીં પડોશમાં વસતા એક ધણીનો કુતરો તેમને શિકારી પક્ષિઓ સમજીને અગાસીઓ કુદાવતો આવી લાગ્યો, અને આ ખાસડખુટાં ખાસડાં સાથે રમવા અને ગેલ કરવા લાગ્યો. એમ કરતાં એક ખાસડું નીચે પડ્યું, અને ત્યાં બેઠેલાં એક ખાળકનાં માથાં ઉપર લાગ્યાથી તેનું તત્કાળ મોત નિપજ્યું. તે બચાંનાં માતપિતા ફરિયાદ ગયાં, અને કાજએ ભારી ગુસ્સા સાથે અતિમોટો દંડ કરીને અબ્બુ કાસમને ધણો એક ઠપકો દીધો.

અબ્બુ કાસમને તેની જુટી પાછી મળી, જે લઇને તે ઘેર ગયો ; પણ ત્યાંથી તે જુટિયાં ઉઠાવી તે પાછો કાજ પાસે આવ્યો, અને ભારી મિનત સાથે કહેવા લાગ્યો કે આ નાપાક પગરખાંએ મને ખુઆર

કરી મેલ્યોછે માટે હવે એનો ગમે એવી રીતે સરકારે નાશ કરવો કે એ શેતાનના જોડા મને ફરીથી દુખી કરે નહિ.

કાજને દયા આવી. તેનાથી આ અર્જ નાકબૂલ થઇ નહિ. તેણે અબૂ કાસમનાં કુટિયાંનો નાશ કરાવ્યો, અને નવા જોડાનો ખર્ચ બચાવવા જતાં કેટલી બધી ખોટ ખમવી પડી હતી તેનો અનુભવ મેળવી અબૂ કાસમ ઘરે ખેડો.

વઢકેણી બીબી કેમ ઠેકાણે આવી.

અમીર બેહરામની બેટી હુસૈની ખુબસુરત હતી ખરી, પણ તેણીના પાજી સ્વભાવને લીધે તેણી અળખામણી થઇ પડી હતી. અમીર બેહરામ ધરાનના અસલી પાદશાહોથી ઉતરેલો હતો, અને એવા ધણીની દીકરીનો હાથ મેળવવા ધણુએક અરબ સરદારો તલબગાર થયા, પણ હુસૈનીએ તેઓમાંના કોઇને પસંદ કીધો નહિ, અને જે આવતો તેને બેઇજત કરીને તેણી કહાડતી.

સાદિક બેગ અમીરનો ખાસ સવાર હતો. તે પણ અસલી પાદશાહોથી ઉતરી આવેલાં આગરદાર ખાનદાનનો નખીરો હતો. પણ જાતે ગરીબ હતો, તેથી અમીર બેહરામની નોકરીમાં રહેલો હતો. તે ખુબરૂ અને બહાદૂર હતો; તે અકલમંદ અને હિમતવાન હતો. તલવાર અને ઘોડો તેના એકલા સાથી હતા. અમીર બેહરામ તેને ચાહતો હતો. તેની નોકરીથી રાજી હતો. તેને પેતાનો બેટો કરી રાખવાને તે આતુર હતો. તેણે સાદીકને પેતાનો જમાઇ કરવાનો ઠરાવ કીધો, એ વાતથી તે જવાનને વાકેફ કીધો, અને સાદીક કબૂલ થયો.

પણ સાદીકના દોસ્તોને એ વાત ગમી નહિ. તેઓએ તેને હુસૈની જેવી મિજાજ ઓરતના ફાંદામાં ફસતો ધણો વાર્યો. પણ સાદીકનો જવાબ એકજ હતો. તે કહેતો કે “હુસૈની મને પસંદ કરશે ત્યારેજ મારી

શાદી થશે. તે કબૂલ કરશે નહિ તો હું ક્યાંથી તેનો ખાવિંદ થવાનો હતો ? અને જો હુસૈની અને પસંદ કરશે તો પછી તેને કેમ સમજાવી લેવી તે મારું કામ છે.” હુસૈનીને પોતાની શાદીની ખબર પડી. સાદીક જેવા એક નોકરને પોતાનો ખાવિંદ કબૂલ રાખવો તે એક ગુલામને કબૂલ રાખવા બરાબર ગણાય. એવું લગ્ન કબૂલ ગણાય. બંનેની પદ્ધતિ એક સરખી જોઈએ— બલકે ખાવિંદનો દરજ્જો ઓરત કરતાં આલા જોઈએ. તેને બદલે આ તો તેથી ઉલટોજ મામલો હતો. હુસૈનીએ આ બાબતમાં પુરતો વિચાર કાઢ્યો, તોપણ અંતે તે એવા ઠરાવ પર આવી કે આ નીચાં કુળના શખ્સની ઓરત થઈને તેને તથા પોતાના પિતાને તેમજ આખી ખુરાસાનની સરજમીનને બતાવી આપવું કે હુસૈની સાથે શાદી કરવા નિકળવું તે કાંઈ સહેલ કામ નથી. એકજ કારણને થકી હુસૈની સાદીકને રાજી કરવા આગમજ તેની ઓરત થવાને કબૂલ થઈ હતી, અને તે એ કે તે અસલી પાદશાહોથી ઉતરી આવેલો હતો, તે પુરાતન ધરાનનો બેટો હતો, અને તે પોતાનો દૂરનો ખેશી હતો. વળી તેની ચાલચલણની ઓતરફ તારીફ થતી હતી. એટલામાટે તેની સાથની પોતાની શાદીની ખબર પોતાના બાપ અમીર બેહરામ તરફથી તેણીએ સાંભળી ત્યારે આ પહેલીજ વાર આ બાધ ગુસ્સે થઈ નહિ, તુફાન જગાડ્યું નહિ, મિલજાજ ખોયો નહિ અને ગુપચુપ પેદરની વાતો સાંભળી લીધી. તેનાં મનમાં એમજ હતું કે એક વાર શાદી તો કરવી, પણ તે કરવા નિકળનારને શાદી માટે હિમત કરવાનો પુરતો સ્વાદ દેખાડવો.

શાદી થઈ. સાદીક અને હુસૈની ધણીધણિયાણી થયાં. અને બંનેને વસવા માટેનું ઠેકાણું અમીર બેહરામના મેહલમાંજ મુકરર થયું. આ શાદીની વાતો સાદીકના રશીકાને કાને આવતી ગઈ તેમ તેઓ-માંના કોઈ ખુશ થયા અને કોઈ દિલગીર થયા. દિલગીર થનારાઓ સાદીકનું બહું ચાહનારા હતા, પણ ખુશ થનારાઓ તેના જેવાને તેની ઓરત કેમ ઠેકાણે લાવે છે તે જોવાને આતુર હતા.

આવા ધણીઓમાંનો એક મદક નામનો હતો. તે જવાન પણ ઠિંગણી કાઠીનો હતો. તે પરણેલો હતો, પણ તેને એક એવી

ઔરત મળી હતી કે જે હુસૈનીની જોડની હતી. તેણીએ બીચારા મદકને પોતાના ગુલામ જેવો બનાવી દીધો હતો. તેને તે એક ધડીનું પણ સુખ આપતી ન હતી. તેણીના એક પણ હુકમની સામે મદકથી ચું કે ચાં થવું ન હતું. હુંકમાં તે બાપડો આ ઔરતના મિળન અને દમામથી કેવળ કંટાળીને દુખી જિંદગી ગુજરતો હતો.

હવે આ મદકે જ્યારે પોતાના મિત્ર સાદીકને હુસૈની જેવી ઔરતનો ખાવિંદ થયેલો જોયો ત્યારે તેની ખુશીનો પાર રહ્યો નહિ. બીજા કેટલાક મિત્રોએ પણ સાદીકની શાદી તરફ ખુશી બતાવી હતી, એટલામાટે કે તેનું નસીબ હવે ફરી જશે, અને અમીર બેહરામના લાગવગથી તેને પાદશાહી દરબારમાં નોકરી અને દરજ્જો મળશે. પણ મદકની ખુશીનો સમય જુદોજ હતો. તે તો એટલામાટે મધન હતો કે આજ સુધી તેજ એકલો બાયડીનો ગુલામ હતો, પણ હવે સાદીક પણ તેની બાયડીનો ગુલામ થશે; અને આજ સુધી સઘળા દોસ્તો મદકનેજ ચિડવી મગાહ મેળવતા હતા તેમ હવે તેઓ સાદીકનેજ ચિડવશે; અને એ કામથી આજસુધી મદક એકલોજ દુખી થતો હતો તેને બદલે હવે સાદીક પણ બાયડીથી તોબાહ બોલશે.

સાદીક અને હુસૈનીની શાદીને એક મહિનો ગુજરી ગયો, પણ એ મુદતમાં નહિ હુસૈનીનાં તુફાનની વાતો આગળની પેઠે બાહેર આવી કે નહિ તલાકની વાતો જાહેર થઈ. બંને ધણીધણિયાણી સુખ-એનથી વસતાં હોય એવી રીતે તેમનાં ઘરનો કારોબાર ગુપચુપ ચાલવા લાગ્યો. પણ મદકને એ બાબે ધણી ચટપટ થઈ. તે અદેખો પડવા લાગ્યો. તે પોતાના મિત્રો આગળ સાદીકની કાંઈ કાંઈ વાતો લાવતો અને તે ખરેખર દુખી છે એવી તેમની ખાતરી કરવા માંગતો. પણ સાદીક સદા કહેતો કે તે પોતાની શાદીથી તદ્દન સુખી છે, અને હુસૈની જેવી ઔરતનું સુખ થોડાજ ખાવિંદોને મળતું હશે.

પણ મદક એ વાત કેમ માને ! તેણે પોતાના આ દોસ્તને મુખારકબાદી આપી અને તેનું સુખ કાયમ રહે એવી ઉમેદ બતાવી.

સાદીકે તેનો ઉપકાર માન્યો અને કહ્યું કે “ મારી સાદીથી તારા જેવા રશીકાને ખુશી ઉપજે છે તે જોઈને હું ખરેખર ખુશ છું. ”

“ હવે મરખરી છોડી ખરેખર કહી દે, સાદીક દીકરી, શું તું ખરેખર સુખી છે ? ” મર્દકે કંઈક અદેખાઈથી પુછ્યું.

“ બેશક. મને મારી ઓરત તરફથી જરા પણ દુખ મળ્યું નથી, ” સાદીકે જવાબદાર દિલથી એકરાર કીધો.

“ જા રે જા, તું કોણને બમાવે છે ? ” મર્દકે મરડાટથી કહ્યું. “ જામ નથી અણતું કે તારી બીબી કેવી માછણું છે ? તેના મિળાજ અને તેના આપદાદાની ઇજ્જતને લીધે તે તને સુખી તો કરેજ ખરી, કેમ ? ” આમ કહીને આપણા બચુકલા મર્દકે મિયાંએ કદાવર સાદીકની પીઠ ઉપર હાથની છાપટ મારી તેની ઠેકડી બનાવવાની તબવીજ કીધી અને પોતે ખડખડ હસી પડ્યા.

આ જાતની રમુજથી સાદીક જરાબી કચવાયો નહિ. તે મર્દકને આહતો હતો; સંસારમાં તે આપડો સુખી ન હતો તે તે જાણતો હતો; અને તેથી પોતાના સંસારને પણ તે તેવોજ સમજીને દિલાસો લેવા માંગે છે એમ તે સમજતો હતો. એટલામાટે મર્દકની ગમતથી તેને ઝુસ્સો ઉપજ્યો નહિ. તેણે તેને સારી પેઠે હસવા દીધો, અને પછી આસ્તેથી કહ્યું કે—“ બિરાદર, તારી ખુશીનો સખખ હું સારી પેઠે સમજું છું; મારાં સંસાર સુખ બાબે તને જે ફિકર પેદા થઈ છે તેનું કારણ મારાથી અજાણું નથી. મારી વહાલી બીબી સાથની મારી સાદી આગમજ મેં તેણીના પાણી સ્વભાવ બાબે ઘણી ખરાબ વાતો સાંભળી હતી, એ વાત ખરી છે. પણ આજે તને કહેતાં મને હરખ ઉપજે છે કે મને તો મારી ઓરતના સ્વભાવના સંબંધમાં તદ્દન જુદોજ અનુભવ મળ્યો છે. તેના જેવી સમજી અને શિયાણી, ધરરાખુ અને તાબેદાર ઓરત બીજી થોડીજ હશે. ”

મર્દકે ગમરાયો. તેની ખુશહાલી હવામાં ઉડી ગઈ. તે સાદીકનો અદેખો પડ્યો. તેણે પુછ્યું કે “ ત્યારે આ બધો ફેરફાર એકાએક કેમ થઈ ગયો ? ”

સાદીક—તું જે સાંભળવાને ઇતેજાર હોય તો તને મારી હકી-
કતથી વાકેફ કરતાં મને ખુશી ઉપજશે. જે સાંભળ. જે મોઝેજો બન્યો
છે તે મારાથીજ બન્યો છે. અમારી શાદીની ક્રિયા પુરી થયા બાદ હું
મારી ખીખીના ઝોરડામાં ગયો. એ વેળા મારો લશ્કરી લેબાસ સજે-
લોજ હતો. મારી શમ્શીર મારી કમરે લટકતીજ હતી. હુસૈનીને મેં
ખુબ તોરમાં બેઠેલી દીઠી. અને આવેલો જોવાને તે રાજી રહે હતીજ
નહિ, માટે હું દાખલ થયો ત્યારે તેણીએ મને કાંઈ પણ પ્રકારની ઇજ્જત
આપી નહિ. મારા તરફ તેણે નજર તો કીધીજ નહિ, પણ મારી
હાજરીની દરકાર પણ કીધી નહિ. હું દાખલ થયો ત્યારે એક ખુબસુરત
ખિલાડી મ્યાઉ મ્યાઉ કરતી મારી આગળ આવી. હું જાણતો હતો કે
આ જનવર હુસૈનીનું માનીતું હતું. તે આપડીના આવકારનો બદલો
મેં જીવીજ રીતે વાળી આપ્યો. મેં ઝટ તલવાર મિયાનથી ખેંચી
કહાડીને તે પશુનું સર તનથી જીવું પાડી દીધું, અને ખુબ ગુસ્સામાં
તેનું માથું તથા ઘડ ઉઠાવી લઈને બારી વાટે ફેંકી દીધાં. હુસૈનીએ
આ તમાશો ગુપચુપ જોયા કીધો. તે ગભરાઈ. ઉપલું કામ બજાવીને
હું તુરત તેણી તરફ ફર્યો. અને બીક હતી કે તેણી મને ગાળોનો સરોપા
આપશે, યા કાંઈ તુફાન મચાવશે, યા અપમાન કરશે. પણ નહિ.
ખિલાડી ઉપર કરેલા અખ્તરાથી તેણીએ જોઈ લીધું કે કોની જોડે
કામ પાડવાનું છે. તે ગભરાઈ અને સઘળો તોર ભૂલી ગઈ. અને
પોતાની તરફ આવતો જોઈને તે ઉઠી અને મને યોગ્ય આદર-
માન આપ્યું. મારો હુકમ માથે ચઢાડ્યો અને મારી તાબેદારી
કરવા લાગી. તે દિવસથી આજસુધી તેના તરફની તાબેદારી સિવાય
મેં બીજું કાંઈ જોયું નથી.”

મદંકે મારી ઇતેજારીથી આ વાત સાંભળી લીધી. અને તે
સાંભળતાંજ તેણે સાદીકની રજા માંગી. તે કાંઈક ઉતાવળમાં પડેલો
જણાયો. તેણે સાદીકનો ઉપકાર માન્યો, અને એટલુંજ બોલ્યો કે
“ચતુરને ચેતવણી બસ છે.” તે ખુશી થતો ચાલી ગયો, અને તેની
પૂઠે થોડો વાર નજર રાખીને પછી સાદીક પણ પોતાને કામે ચાલ્યો.

ઉપલી વાતચીત થઈ ત્યારે સાંજનો વખત હતો. રાત પડી ત્યારે મદક પોતાને ધર ગયો. તે બાજરમાંથી એક કટારી ખરીદ કરી ગયો હતો. તે પોતાની પાછ સ્ત્રીના ઓરડામાં દાખલ થયો. તેની ખાંધે ગુરસો બાંધેલો હતો. તુરત તેની ઓરડાની પાછેલી માનિતી બિલાડી તેની આગળ એલ કરતી આવી. મદક એ પશુની પીઠ પસવારતો અને તેને રમાડતો હતો, અને તેથી પોતાના શેઠ સાથે રમવા બિલાડી આવી. પણ શેઠ તો બીબીને ઠેકાણે લાવવાના વિચારથી આ બાપડાં જનવરનું ખન કરવાના ધરાદા-થીજ આવેલા હતા, માટે બિલાડી આવી કે તુરત તેણે પોતાની નવી કટારી તેનાં ગળાં ઉપર ફેરવી દીધી અને તનથી સર છુટું પાડી નાખ્યું. અહીં સુધી તો સઘળું કામ બરાબર પાર ઉતર્યું. હવે ડોકું અને ધડ ઉપાડીને બારી વાટે ફેંકી દેવાં જોઈએ, કેમકે સાદીકે પણ તેમજ કીધું હતું. એટલામાટે આમ કરવા થકી મદક વાંકો વળ્યો, અને જેવો વાંકો વળ્યો તેવોજ તેની બોચી ઉપર એક એવો ફટકો પડ્યો કે તે બાપડો મોટા ધબકારા સાથે બોંચ ઉપર પડ્યો.

આ ફટકો બીબી તરફનો હતો. કોણની સુઝે પોતાનો અપાવિંદ ચાલ્યો હતો તે આ બાપ જાણતી હતી, કેમકે સાદીકે પોતાની સ્ત્રીને કેમ શિયાણી બનાવી હતી તે વાત એક જનનાથી બીજા જનનામાં વિજળીને વેગે ફેલાઈ ચુકેલી હતી.

“બિલાડી મારીને મને ખવાડવા આવ્યો છ કે મુઆ? લે આ અને આ વળી બીજો!” આમ બોલીને બીબીએ બાપડા મદકને બે ચાર મુઠ્ઠા લગાવ્યા. પછી છેલ્લી શિખામણ એમ દીધી કે—“મુઆ દીવાના! બીબીને જેર કરવી હતી તો બિલાડીને શાદીની રાતેજ મારવી હતી. આજે કોણ ખાસડું તારો ડર કરનાર હતું?”

કહેવત ખરીજ છે કે—“લાંબાની સુઝે ટુકો જાય,
તે મરે નહિતો માંદો ચાય.”

અબૂસીર અને અબૂકીર :

યાને લલાની લલાઈ અને બુરાની બુરાઈ.

નક્ટ રંગારો અને લોળો હજમ.

સિકંદરિયા શહેરમાં એક રંગારો અને એક હજમ રહેતા હતા. હજમનું નામ અબૂસીર અને રંગારાનું નામ અબૂકીર હતું. બાજરમાં તેઓની દુકાનો એક બીજાની જોડમાં હતી. રંગારો બડો લુચ્છો, ઠગારો, જુઠો અને ધાતકી હતો. તેનો રાખેતો એવો હતો કે રંગવાને માટે કપડું લેતી વેળા પહેલું દામ લેવું, અને તે માટે બહાનું એમ બતાવતો હતો કે રંગ માટે સામાન ખરીદવો જોઈએ. પણ આ રકમ તે ખાણુખાણુમાં ખર્ચા નાખતો, અને પછી પેલું રંગવા માટે મળેલું કપડું વેચી ખાતો. વળી તે હમેશ સાઈં સાઈંજ ખાતો, અને સર્વથી સરસ સિવાય બીજો છાંટો મેં પર મુકતો નહિ. ધરાક રંગેલું કપડું પાછું માગવા આવતો ત્યારે તે બીજા દિવસની સહવારનો વાયદો કરતો. બીજો દિને ધરાક પાછો આવી માંગણી કરતો ત્યારે કાંઈ કાંઈ બહાનાં કાઢી રંગારો તેને બીજો દિને બોલાવતો. કોઈ વાર પરાણાનું, કોઈ વાર બાયડીએ બાળકને જન્મ આપવાનું, કોઈ વાર કાંઈ બીજી રોકાણનું તે કારણ બતાવી આપડા ધરાકના ટાંટિયા તોડાવતો અને તેનું કપડું રંગીને આપતો નહિ. અંતે જ્યારે પેલો કંટાળેલો ધણી પોતાનું કપડું પાછું માંગતો ત્યારે તે તેની આગળ કરગરીને ખરી વાત કહેવાના કસમ લેતો અને બોલતો કે “અરે બાવા, ખુદા શાહેદ છે, તારું કપડું તો મેં એવું સરસ રંગીને વાખાતું નાખ્યું હતું કે તે પર ઠરેલી આંખ ખીસેજ નહિ, પણ શું કરું, કોઈ બદમાશ આવીને દોરી પરથી કપડું ચોરી ગયો, જેની ધણીબી શોધ કરવા છતાં પત્તો મળતો નથી.” હવે જો કપડાંનો ધણી કોઈ બલુ માણસ હોય તો તે રંગારાની વાત ખરી માની બોલે કે—“કાંઈ ફિકર નહિ; ખુદા મને આપી

રહેશે.” પણ ખીજાઓ તો આ ઠગારાની વાત મુદ્દલ માનેજ નહિ અને તેની ભારી બેધજતી કરે. પણ તેઓ તેને કાજી આગળ વસડી લઈ જાય તોપણ પોતાનું કપડું તો તેઓ મેળવી શકેજ નહિ.

રંગારા અબૂકીરની આવી વર્તણૂકથી તેનું નામ વાયડું થયું હતું, અને સૌ કોઈ તેને એક લુચ્છા દાખલ પીછાનતાં હતાં. કોઈ તેને પોતાનું કામ સોંપતું નહિ, અને તદ્દન ખીજાના સિવાય ખીજું કોઈ તેનાથી હેતરાતું નહિ. લોક તેને થુ થુ કરતું, અને દરરોજ તેની બેધજતી થતી. આથી તે નકારાનો ધંધો પડી ભાગ્યો, અને કોઈ ધરાક આવવા લાગ્યું નહિ ત્યારે તે પોતાના પાડોશી હજમની દુકાને જઈ બેસતો.

એક દિને એક અજણો ધણી તેના હાથ ઉપર ફર્યો. તેની કને લીધેલું દામ અબૂકીરે પોતાની આદત મુજબ ખર્ચી ખાધું, તેમજ તેનો માલ પણ તેણે વેચી આપ્યો. પેલો અજણો ધણી વાયદા પ્રમાણે રંગેલું કપડું લેવા આવ્યો ત્યારે રંગારો દુકાનપર દેખાયોજ નહિ. તે તો તે ધણીને આવતો જોઈને હજમની દુકાનમાં ભરાઈ બેઠો, જે ઉપરથી તે અજણા શખ્સે કાજી આગળ જઈ ફરિયાદ કરી, અને કાજીના અમલદારે અબૂકીરની દુકાનને ખીલા ઠોકી તાળાં માર્યાં, અને પડોશમાં કહ્યું કે રંગારો આવે ત્યારે કહેજો કે આ ધણીનો માલ તેને હવાલે કરશે ત્યારે તારી દુકાનની આવી કાજીની કચેરીમાંથી પાછી મળશે.”

અબૂકીર હજમે હવે અબૂકીર રંગારાથી જાણવા માંગ્યું કે આ દરરોજનો ટેડજેતો શો છે ? જેથી ધણી તારે ત્યાં માલ લાવે છે તે ચોરાઈ કેમ જાય છે ? આ અજણા માણસનાં કપડાંનું શું થયું ?” —રંગારાએ જવાબ દીધો કે “બુદ્ધનો બંદો હોય તો માનજે, દોસ્ત, કે તેનું કપડું કોઈ ચોરી ગયું છે.” —હજમ બોલ્યો કે “બુદ્ધ નવાઈ જેવું ! જ્યારેખી તને કોઈ કપડું આપી જાય છે ત્યારે તે ચોરાઈ જતું હશે ? શું શેહરના સઘળાજ ચોરો તારા દુશ્મન છે ? મને તો લાગે છે કે તું જીડું બોલે છે. ખરેખર કહે, તું આ લોકોની મતાનું શું કરે છે ?”

આ ઉપરથી અબૂકીરે હજમ આગળ પોતાનું પાપ ખોલીને કહ્યું. તે નક્ટ બોલ્યો કે “મારાં ધરાકોનો માલ હું વેચી ખાઉં છું. થું કરું, મુશ્કેલીને લીધે આમ કરવું પડે છે. ધંધામાં કાંઈ સાર મળે નહિ, ને મારી પાસે કાંઈ છે નહિ, તેથી મને આ રસ્તો લેવો પડે છે.” ધંધાની વાત આવી ત્યારે હજમ અબૂસીર પણ બડબડવા લાગ્યો કે “હા, બિરાદર. ધંધો તો મારોખી બરાબર ચાલતો નથી. આપણુ મરીખ માણસોનાં નસીબજ પુટેલાં છે. જોકે હું મારા હુનરમાં ખબરદાર છું તોપણ કોઈ મારી દુકાન ઉપર હજમત કરાવવા આવતું નથી, કાંએજે હું મરીખ પડ્યો. આથી મને એ ધંધા ઉપર બહુ અભાવ પેદા થયો છે.”

અબૂકીર બોલ્યો કે “અય બિરાદર, મનેખી મારા ધંધાપર એવોજ અભાવ છે. પણ ત્યારે આપણુ એવા ધંધાને વળગી રહીને શું કરીએ ? ક્યાં સુધી ભુજે મરિએ ? તું જે રાજી હોય તો ચાલ આપણુ આ શહેર છોડી જઈ મુસાફરીએ નિકળીએ અને જુદાં જુદાં દેશોનું પાણી પીજીએ, અને આપણો હુનર ત્યાં અજમાવિએ અને ધંધો કરી પાંચ પૈસાનું મહોડું જોઈએ. મુસાફરીમાં આપણને ખુશ્લી સ્વચ્છ હવાનો ફાયદો મળશે અને મન ઉપરની ચિંતા દૂર થશે. મુસાફરીના ફાયદા કેવા કેવા અને કેટલાખધા છે તેનું શાયર આ રીતે બયાન કરી ગયો છે :—

“મળે જ્યાં માન ને મોટાઈ જવું,
ધરે જેસી પરાયું અંન ન ખાવું;
સફર કરવી સજવાર આદમીને,
દુખી હાલત સુધારે પાંચ દિને.

સફરના લાભ છે રૂઝા જુઓ પંજઃ—
મરીખાઈ જવે આવે ધરે મંજ;
ખબરદારી વધે, ને શાણુ શોગત,
શીખાએ, મેળવાએ મીરી સંમત.

અગર સંકટ સફરથી થાએ હાંસિલ,
 રશીકાની જુદાઇ હોએ કાતિલ.
 અગર છોડી વતન જાવું રવા નિસ્ત,-
 તો મુફલેસીની સિવા મોત દેવા નિસ્ત.
 અદેખાઇ ને નાલિસી મિયાને,
 છે બદતર જીવવું એવે મકાને;
 બહેસ્તી જે ખુરી હાલત ધિકારે,
 ખુદાનો દોસ્ત તે જે જન સમારે.”

આ રીતે રંગારાએ મુસાફરીની વાતોથી હજમને એટલો તો રિઝબ્યો કે અંતે અબૂસીર સિકંદરિયા શહેર છોડીને દેશાવર ભોગવવા જવાને કબૂલ થયો. તેઓ બંને એકેકના બાઇ બન્યા, અને લુચ્છ રંગારાની દરખાસ્ત ઉપરથી હજમે કબૂલ કરીધું કે બંનેમાંથી જેને ધંધો મળે તેણે બીજાને પોતાની કમાઇમાંથી જમાડવો, અને જે નાણું બચે તે એક પેટીમાં સાચવી રાખવું અને સિકંદરિયા ખાતે પાછા ફર્યા પછી બંને જણે સરખે હિસ્સે વહેંચી લેવું. આ કરાર ઉપર તેઓ બેઠ ફાટ્યો બણ્યા.

બીજે દિને હજમે પોતાની દુકાન બંધ કરીને તેની આવી દુકાનના ધણીને હવાલે કરીધી, અને પછી પોતપોતાના ધંધાનો અપ જોગો અરખાબ લઇને બેઠ દોસ્તો એક વહાણ ઉપર ચઢી બેઠા, કે જેમાં બીજા ૧૨૦ ઉતાડ્યો હતા. હજમનાં નસીબ મોટાં કે આ સઘળા ઉતાડ્યોમાં એકબી હજમ ન હતો, માટે તે પોતાનો તોબરો અને લુંગી અને પ્યાલો લઇને ઉતાડ્યોમાં ફરવા લાગ્યો, અને થોડા થોડા જણ દરરોજ હજમત કરાવવા લાગ્યા. તેઓ કનેથી બંને નાન તથા એકેક પનીર હજમતના બદલામાં લેતો અને એ રીતે તે પોતાનું અને પોતાના મિત્ર રંગારાનું પેટ ભરતો. વહાણના નાખુદાએ પણ હજમત કરાવી, અને તેના બદલામાં બે નાન અને એક પનીર આપ્યાં, એટલુંજ નહિ પણ હજમના સખુનોથી રાજી થઇ તેને તથા તેના મિત્રને દર રાત્રે પોતાની સાથે જમવાનું નોતરું દીધું. પણ રંગારો તો

હજમ કમાઈ લાવ્યો હતો તે નાન અને પનીર સઘળાં ખાઈને એવો તૃપ્ત થયો હતો કે તે તો હજમની જોડે નાખુદાના સુદરા ઉપર જમવા ગયો નહિ, જે ઉપરથી તે બલા નાખુદાએ એક રકાળી ભરીને ગોસ્ત અને રોટી વગેરે હજમને આપી મોકલ્યો, એવું કહીને કે તારા ખીમાર મિત્રને આ ખવાડજે. અને અબૂકીર આ નવો ખોરાક પણ ખાઈ ગયો।

આ રીતે વહાણ ઉપર તેઓએ ૨૦ દિવસ ગુજાર્યા, અને એ દિવસો ઉપર હજમ આપડો રળા કમાઈને લાવતો તે રંગારો ખાતો, અને આખો દિવસ સુષ રહેતો. તે બહાનું કહાડતો કે મારા જીવને સાઈ નથી તેથી મને તું જગાડતો ના. અને એ રીતે પેટભરીને ખાણું ખાઈ ખાકીને તમામ વખત તે ઐયાસીની માફક પડી રહેતો. વીશ દહાડા સુધી દરિયાની મુસાફરી કરીને હવે ૨૧ મે દિને તેઓ એક શહેરને કિનારે જઈ પુગ્યા, અને ત્યાં ઉતરીને બંને દોસ્તો એક ખાન અથવા ધર્મશાળામાં ઉતર્યા. અહીં બેસવા સુવા માટે ચટાઈ કે શેત્રંજ જેવું કાંઈ હતું નહિ માટે હજમ પોતે શહેરમાં જઈને તે ખરીદ કરી લાવ્યો, તેમજ થોડુંક ગોસ્ત લાવીને પકાવ્યું. અબૂકીર તો ખાનમાં આવ્યો ત્યારથી અત્યાર સુધી પડીજ રહ્યો હતો માટે હજમે તેને ભોજન લેવા જગાડ્યો, પણ જમીને પાછો તે પોઢી ગયો, કેમકે તેના કહેવા પ્રમાણે તેનું માથું ફરતું હતું અને તેને ચક્કર આવતા હતા.

આ હાલતમાં હજમ અને રંગારો ૪૦ દિવસ સુધી તે શહેરમાં રહ્યા. સહવારથી હજમ પોતાનો અસ્થાવ્ય લઈને ફરવા નિકળતો અને નસીબ અંજોમે જે કાંઈ મળતું તે પેદા કરી પાછો પોતાની કાટડીમાં આવતો, જે વેળા રંગારો તો તેને ઉદ્ધતોજ જણાતો. હજમ પકાવતો, અને જમતી વેળા ઉઠીને અબૂકીર સારી પેઠે પેટભરીને જમતો, અને પછી તુરત પાછો સુષ જતો. અબૂસીર તેને સમજાવતો કે “આ શહેર જોવા અને ફરવા લાયક છે માટે ઉઠ અને ફરવા ચાલ.” પણ પેલો ઐયાસી પાડો તેને જવાબ દેતો કે “બાઈ, તું મારું માથું ના ખા; મને કાંઈ મળતું નથી. મને બે ઘડી પડવા દે.” આથી હજમ તેને સુવા દેતો, અને તેનું દિલ દુખે એવા સખુન કહેતો નહિ.

પણ હવે એતેકાક એવો બન્યો કે ૪૦ દહાડા સુધી આ રીતનો મામલો ચાલુ રહ્યા બાદ ૪૧ મે દિને બાપડો હજમ ખીમાર પડ્યો. હવે રંગારાની ફર્જ હતી કે તેણે પોતાનો ધધો ચલાવી નાણું પેદા કરી બંનેનું પેટ ભરવું. પણ તે તો પોતાની જગાએથી ઉઠ્યોજ નહિ, ત્યારે હજમે ખાનના માણસને અર્જ કરીને ખોરાકી મંગાવી તૈયાર કરાવી, કેજે પેટ ભરીને જમતી વળા રંગારો હુશિયાર થતો હતો. ચાર દિવસ સુધી આમ ચાલ્યું, પણ પાંચમે દિવસથી હજમની તબિયતમાં વધારે બિગાડો થયો અને તે ખીયારો બેહોશ હાલતમાં પડી રહ્યો. આથી ખાણ પાણીની કશી ગોઠવણ તે કરી શક્યો નહિ, પણ એથી અબૂકીર રંગારાના હકમાં મોટો ગેરધનસાફ થયો ! તે ખીયારાને તો કકડીને લુખ લાગી. નહિ ઉઠાય તોપણ ઉઠવાની ફજ પડ્યાથી તેણે હજમના ખીસામાં તપાસ કરી જોય તો તેમાંથી કેટલુંક નાણું મળી આવ્યું, જે લઇને તે ઝોરડીનું બારણું બંધ કરી, પોતે ક્યાં જાય છે તે વિષે કોઇને કશી ખબર આપ્યા વિના, બાહર નિકળી પડ્યો. ખાનનો રખેવાળ પણ આ વેળા બાજરમાં કામે ગયેલો હતો, માટે તેણે પણ રંગારાને બાહર નિકળતો દીઠો નહિ.

રંગારાનો રંગ.

અબૂકીરે બાહર નિકળી પ્રથમ સોજો પોશ્તાક ખરીદ કરી પહેરી લીધો, અને પછી શેહરમાં ફરવા નિકળ્યો. તેને લાગ્યું કે આવું સુંદર શેહર તેણે કદી જોયું ન હતું. તેને જણાયું કે શેહરના સઘળાં રહેવાસીઓનો પોશ્તાક સફેદ અને નીલા રંગનો હતો. માર્ગમાં તેને એક રંગારીની દુકાન મળી, જ્યાં પોતાની કનેનો રમાલ કહાડી તેણે રંગવા આપ્યો. રંગારાએ તેના ૨૦ રૂપાના સિક્કા માંગ્યા. અબૂકીરે બોલ્યો કે “એટલા રમાલના અમારાં શેહરમાં બેજ સિક્કા આપવા પડેછે.” —“ત્યારે જ તારે ગામ, ને ત્યાં જઈ રંગાવ. હું તો વીશથી ઓછું નહિ લઈશ.” અબૂકીરે પુછ્યું કે “તું કયો રંગ દેશે ?” —પેલાએ જવાબ દીધો કે—નીલો. પણ અબૂકીરે તેને લાલ, લીલો, પીળો, નારંગી, કિરમણ, વગેરે અનેક રંગોનાં એક પછી એક નામ દઈ તે

રંગોમાં રંગવા પુછ્યું, ત્યારે તે રંગારાએ કહ્યું કે—“આ શેહરમાં અમો ચાલીશ રંગારા હિયે, અને અમો સધળા નીલા સિવાય બીજો કાંઈ રંગ રંગી નજીતા નથી.” અબૂક્રીરે તેને કહ્યું કે “હું પોતે રંગારો છું, અને હું જાતજાતના રંગો રંગી નાણું છું, માટે તું જો મને તારી દુકાને નોકરી રાખશે તો તારો ધંધો વધી જશે અને તારી આખરમાં મોટો વધારો થશે.” પણ પેલા રંગારાએ કહ્યું કે “પરદેશીને અમો નોકરીમાં લાઇ શકતા નથી.” અબૂક્રીરે પુછ્યું કે “હું પોતે જુદી દુકાન કહાડું તો ?” પેલાએ કહ્યું કે “એમ તારેથી થાય નહિ—તને અમો જુદી દુકાન કહાડવા દઇયે નહિ.”

આ ઉપરથી અબૂક્રીર સધળા ૪૦ રંગારાઓને મળવા અને પુછવા ગયો, પણ તે સધળાઓએ ઉપલાના જેવેજ જવાબ દીધો ત્યારે તે રંગારાઓના શેખ પાસે ગયો, પણ તેણેથી કહ્યું કે “પરદેશીથી અમારાં શેહરમાં ધંધો થઇ શકે નહિ.” આથી કંટાળીને તથા ગુસ્સે થઇને અબૂક્રીર શેહરના હાકમ પાસે ગયો, અને પોતાની ઉપર મુજરેલી સર્વ વાતોથી તેને વાફેફ કરી ફરિયાદ ઉઠાવી, અને પછી બહાઇ મારી કે હું જાત જાતનો લાલ, જાત જાતનો લીલો, જાત જાતનો કાળો, જાત જાતનો પીળો, નારંગી, વગેરે રંગો રંગી નાણું છું. તેની આ વાતોથી ખુશ થઈ હાકમ તેના ઉપર મેહરબાન થયો, અને તેને શેહરમાં પસંદ પડે તે જગાએ તેની દુકાન બાંધી આપવાની તથા તેને શુરૂઆતના ખર્ચ માટે નાણું આપવાની ખાહેશ દેખાડી. હાકમે તેને હોયો પોશાક બદલ્યો, તેને સોનાના એક હજાર સિક્કા આપ્યા, જે ગુલામો તેની ખિદમતમાં રોક્યા, તથા તમામ સાજ સાયનો એક ઘોડો બેસી ફરવા માટે આપ્યો, આથી અબૂક્રીર રંગારાનાં રંગ રૂપ ફેરવાઈ ગયાં અને તે એક અમીર જેવો બની ગયો. વળી હાકમે તેને વસવા માટે એક મકાન આપ્યું અને તેને રાચરચીત્રાંથી આરાસ્તા કરાવ્યું.

બીજે દિને અબૂક્રીર ઘોડે બેસીને શેહરમાં ફરવા નિકળ્યો, અને ફરતાં ફરતાં એક જગા પોતાને ઘણીજ પસંદ પડી ત્યાં પોતાની

દુકાન બાંધવાનો હાકમના માણસોને હુકમ આપ્યો. તે જગા ઉપર જે ઘણી વસતો હતો તેની કનેથી તે ખાલી કરાવી, અને એ જગાનું જે દામ થાય તે કરતાં વધારે રકમ હાકમે તે ધરવણીને આપીને રાજી કીધો. પછી ત્યાં રંગારાની દુકાન બાંધવાનું કામ ચાલુ થયું, અને અબૂકારે કહ્યું તે પ્રમાણે તે દુકાન બાંધાઇને તૈયાર થઇ. એ મકાન ઘણું શોભાયમન બન્યું હતું અને તે પાછલ હાકમના આપેલા હજાર સિક્કા ખર્ચાઇ ચુક્યા હતા, માટે અબૂકારે સરસામાન અસ્થાળ વગેરે માટે માંગણી કરવાથી તે બધા હાકમે બીજા ૪૦૦૦ સિક્કા ગણી અપાવ્યા, અને કહ્યું કે એ રકમ અનામત રાખી જે કાંઇ તેમાંથી ખર્ચાય તેનો હિસાબ રાખવો અને તે હાકમને બતાવ્યા કરવો.

આ રકમ લઇને અબૂકારે રંગારો બાજારમાં ગયો, જ્યાં ગળી મોટા જથ્થામાં તેણે જોઇ, પણ તે બહુજ સસ્તે ભાવે મળતી હતી. આ ગળી તેમજ બીજો રંગવાનો તમામ સામાન જે તેને જોઇતો હતો તે તેણે ઉપલી રકમમાંથી ખરીદ કર્યો. આ પછી હાકમે રંગવા માટે ૫૦૦ તાકા કપડાંના તેની દુકાને મોકળી આપ્યા, અને અબૂકારે જાત જાતના રંગથી તે એવા તો ખુશનુમા રંગ્યા કે જ્યારે તેણે તેમને દોરડાં ઉપર સુકાવા સુક્યા ત્યારે શેહરનાં લોક અચરતી સાથે તે જોવા અને જોઇને બહુ ખુશ થવા તથા ખુબી ગાવા લાગ્યાં. તેઓએ અચરત થઇ થઇને પેલા રંગો વિશે પરપુછ કીધી, અને અબૂકારે દરેક રંગનું નામ તેમને સમજાવતો અને ખુલાસો કરતો ગયો. આ ઉપરથી તેઓ પોતપોતાનાં કપડાં તેની કને લાવ્યાં અને તે રંગાવવાની ખાહેશ બતાવી.

અબૂકારે હાકમના ૫૦૦ તાકા તરેહવાર રંગોથી રંગીને જ્યારે તેની દરબારમાં લઇ ગયો ત્યારે તે જોઇને હાકમ તથા તેના દરબારીઓ બહુજ ખુશ થઇ ગયા. તેણે તેના ઉપર ઘણીએક નવાજીશ કીધી, અને પછી હાકમના સિપાહીઓ અને લસ્કરીઓ પણ પોતાને મનપસંદ રંગોથી કપડાં રંગાવી પહેરવા લાગ્યા. આ રીતનો મામલો આજુ રહેવાથી અબૂકારે રંગારાનો દહાડો ફરી ગયો, અને તેની દુકાન

ઉપર સોના અને રૂપાના સિક્કાઓની ગોળા ટંકશાળ ચાલી. તેની દુકાનની ખુશી ચોતરફ ફરી વળી, અને એ દુકાન સુલતાનની રંગવાની દુકાનને નામેજ ઓળખાવા લાગી. દરેક તરફથી નસીબ દેવી અખૂ-કીર ઉપર મેહરબાન થઇ અને તેની હાલત એકદમ બદલાઇ જઇને તે પૈસે ટકે બરપુર થઇ ગયો. શેહરના પેલા ૪૦ રંગારાઓ તેની દુકાનની આ ખુશી જોઇને હવે બહુજ નરમ પડી ગયા, અને તેની આગળ આવીને તેના હાથને ખેરસા દેવા તથા પોતે તેને નોકરીમાં નહિ લીધો હતો તે માટે પસ્તાવો કરવા અને દરગુજર ચલાવવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ હવે તેઓ પોતે તેની નોકરીમાં રહેવાને તૈયાર થયા. પણ અખૂકીરે તેઓમાંના એકને પણ નોકરીમાં નહિ લીધો, અને પોતાના હબશી ગુલામો અને ગુલામડીઓ મારફતેજ તે પોતાનું કામ બળવવા લાગ્યો. આ રીતે તેણે પુષ્કળ દોલત જમા કરીધી, પણ પોતાના ચહડતા વખતમાં તેણે એકથી દિવસે પોતાના મેહરબાન દોસ્ત તે પેલા હજમ અબૂસીરને યાદ પણ કરીધો નહિ.

હજમનાં હાડમારી.

હવે આપણુ અબૂસીર તરફ નજર દોડાવિયે. તેને તદ્દન બેહોશ હાલતમાં ખીમારીનાં ખીજાનાં ઉપર પડેલો મુકીને તથા તેણે બેશું કરેલું નાણું લઇને અખૂકીર રંગારાને ચાલી ગયેલો આપણે દીઠો હતો. હવે આ રંગારો પોતાના આ માદા મિત્રને મુકીને ઓરડીનું બારણું બંધ કરી ગયો હતો, અને તેથી ત્રણ દહાડા સુધી તે દરવાજા ઉઘડવાજ નહિ, કેમકે બાપડા હજમમાં ઉઠવા બેસવાની પણ શક્તિ ન હતી. પણ ધર્મશાળાના રખેવાળે જ્યારે આ દરવાજા આટલા બધા દિવસ સુધી બંધ રહેલા જોયા, અને માંહેથી કોઇને નિકળતો કે અંદર દાખલ થતો જોયો નહિ, ત્યારે તે મનથી વમાસવા લાગ્યો કે “મયાદા પેલા બંને મુસાફરો માફ બાડું આપ્યા વિના રાહે પડી ગયા હશે, અથવા મરી ગયા હશે. પણ જોઈ તો ખરો કે ઓરડી ખાલી છે કે કેમ ?”

આમ વિચાર કરીને તે ઝોરડી આગળ આવ્યો તો તેણે અંદર કોઇનો કાંસવા અને દુખની બરાડ મારવા જેવો આવાજ સાંભળ્યો. આ ઉપરથી તેણે બારણું ઉઘાડ્યાં. પેપો રંગારો ઝોરડીને તાળું મારી તેની ચાવી એક બાજુએ ખોલીને ગયો હતો, માટે આ ચાવી વડે રખેવાળે તાળું ઉઘાડ્યું અને અંદર દાખલ થઇને જુએ છે તો બાપડો હજમ દુખી થતો અને બરાડ મારતો હતો. તેણે તેને દિઝાસો દીધો અને તેના સોહબતી બાબે પુછ્યું. હજમે જવાબ દીધો કે—“ અય બાઇ, હું તો આજ ત્રણ દહાડા થયા તાવે પડેલો છું, અને એટલા દહાડા શું થયું તેની મને કશી ખબર નથી. હમણાજ હું જરા સાવધ થયો છું, અને હમણાજ મેં પુકાર માર્યો, પણ મને તારા સિવાય બીજા કોઇએ જવાબ આપ્યો નથી. હવે જ્યારે તું મારી મદદે આવ્યો છે, અને મારો સોહબતી ક્યાં ગયો છે તે હું જાણતો નથી, ત્યારે તો તું મારા તકિયા તળે મારી થેલી છે તેમાંથી થોડાક પૈસા લઇને મારે વાસ્તે કાંઇ ખોરાક લાવી આપ, કેમકે મને બહુ ભુખ લાગી છે, અને ખાધા વિના હું બહુ નબળો થઇ ગયો છું. ”

આ સંપુનો સાંભળતાંજ રખેવાળે બીમારના તકિયા તળે તપાસ કરીને થેલી ખેંચી કહાડી, પણ ઉઘાડીને જોતાં તે તદ્દન ખાલી માલુમ પડી. તેણે એ વાતથી હજમને વાકેફ કરીધો, અને તે સમજી ગયો કે બેગા કરેલા સઘળા પૈસા લઇને અબૂકીર નાસી ગયો હતો. રખેવાળ-ને પુછવાથી તે બોલ્યો કે “ મેં તારા સોહબતીને આજ ત્રણ દહાડા થયા જોયો નથી. હું તો એમ સમજ્યો કે તમે બંને જણુ દેખાયા નહિ તેથી મારી કાટડીનું બાહુ આપ્યા વિના તમે શેહર છોડી ગયા હશો. ”— હજમ બોલ્યો કે “ જઇયે ક્યાં ? પણ આ મારા સોહબતી-નો ડોળો મારા પેદા કીધેલા પૈસામાં ભરાયો હતો અને તેથી મને બેહોશ પડેલો જોઇ મને મરતો મુકીને તે મારા પૈસા લૂંટી ગયો છે. ”

આમ બોલીને બાપડો હજમ રડવા લાગ્યો, પણ પેલા રખેવાળે કહ્યું કે—“ બાઇ, તું ના રડ ! ખુદા સારું કરશે. અને આ લટારાની લુચ્છાઇનો બદલો તેને ખુદા તરફથી મળ્યા વિના રહેશે નહિ. ” આ

પછી તે રખેવાળ ખીમાર હજમને માટે કાંઈક શેરવો પકાવી લાગ્યો, અને એ રીતે એ મહિના સુધી તેની બરદાસ્ત કીધી. આ સમયે વખત તે બહા માણસે પોતાનેજ પૈસે અબૂસીરની માવજત કીધી, કેમકે ખીયારા હજમ પાસે કાંઈ પણ પૈસા હતાજ નહિ. અંતે હજમને પુષ્કળ પરસેવો પડવા માંડ્યો અને પછી તે સાંજે થયો. સાંજે થઈને તે હવે પોતાને ધંધે પાછો લાગ્યો, જેમ કરતાં તેણે રખેવાળને સંધ્યારો આપ્યો કે—“ ખુદા મારો મદદગાર થશે તો હું તારી આ બરદાસ્તનો બદલો વાળી આપીશ; પણ ખુદાની બક્ષીશ વિના કોઈથી એ કામ બનતું નથી. ”—રખેવાળ બોલ્યો કે—“ ખિરાદર તને તન-દુરસ્તી મળી તેને વાસ્તે ખુદાના શુક બજાવ. તે પરવરદેગારને જેવાની અને મળવાની ખાહેશ વિના બીજી કોઈ ખાહેશથી મેં તારી સેવા બજાવી નથી. ”

એતેદાક એવો બન્યો કે અબૂસીર જે દિને પહેલેજ શેહરમાં ફરવા નિકળ્યો તે દિને ફરતાં ફરતાં તે તે બાજારમાં જઈ પુગ્યો કે જ્યાં તેના જુના સોહબતી રંગારા અબૂકીરની મોટી દુકાન બાંધેલી હતી. અહીં તેણે જાતજાતના રંગોમાં રંગેલાં કપડાં દોરી ઉપર લટકાવેલાં દીડાં, જે જેવાને લોકોનાં ટોળાં મળેલાં હતા. આ જોઈને હજમે એક માણસને આ સમજાવતો સમજાવ પુછ્યો, અને આ દુકાન કાણની છે તે જાણવા માંગ્યું. જેને સવાલ પુછવામાં આવ્યો હતો તેણે ખુલાસો કીધો કે “ આ તો સુલતાનના રંગારીની દુકાન છે, અને અબૂકીર નામના એક પરદેશી રંગારાને તેણે એ બાંધી આપી છે. અમારાં શેહરમાં તરેહ તરેહના રંગોમાં કપડાં રંગે એવા રંગારા નથી, તેથી જ્યારેખી અબૂકીર નવા રંગમાં કપડાં રંગે છે ત્યારે તે જેવા અને વખાણવા અમે તેની દુકાન આગળ ભેગા મળિયે છીએ. ” આમ કહીને પેલા ધણીએ અબુકીરને લગતી તમામ હકીકત જે બની હતી તે કહી સંભળાવી.

આ અહેવાલ સાંભળીને અબૂસીર ખુશ થયો અને પરવરદેગારના શુક બજાવે લાગ્યો કે તે સાહેબ તેના આ સોહબતીનો મદદગાર થયો

અને તે ગરીબનો દહાડો ફેરવી નાખ્યો. અબૂસીર મનથી વિચારવા લાગ્યો કે આટલા દહાડા થયા અબૂકીરે મારી કશી ખમર અંતર લીધી નથી તેમાં તેનો ઝાઝો વાંક કહડાય નહિ, કેમકે તે આ દુકાનની અને પોતાના ધંધાની ગડબડમાં હોવો જોઈએ. તોપણ તેને ફેર ચક્ક આવતા હતા ત્યારે મેં ધંધો કરીને તેને જમાડ્યોછે, વાસ્તે આજે હવે ખુદાતઆલાએ એનો દહાડો ફેરવી નાખ્યો છે ત્યારે એ મને મદદ કરવાને કદી ચૂકનાર નથી. મને જોઈને એ ખુશલાલ થશે, મારી તરફ ધણીજ માયા મોહબત બતાવશે, અને મારા ઉપકારનો બદલો વાળશેજ.”

આમ મનમાં વમાસીને અબૂસીર દુકાન તરફ આગળ વધ્યો. તેણે નજદીક જઈને નજર ફેંકી તો તેને અબૂકીર રંગારો એક ઉંચી ગાદી ઉપર બેઠેલો જણાયો. તેણે સુલતાનનો બક્ષેલો પેશાક પહેરેલો હતો અને તેની ખિદમતમાં ચાર કાળા અને ચાર ગોરા ગુલામો ઉભેલા હતા, જેમનો લેખાસ પણ સ્વચ્છ હતો. વળી ખીજ દશ ગુલામો રંગવાતું કામ કરવામાં મશગુલ હતા, જેમને વેચાતા લઈને અબૂકીરે તેમને આ ધંધો શિખવ્યો હતો. અબૂકીર પોતે ગાદી તકિયે બિરાજેલો હતો, અને પોતાને હાથે કશું કામ કરતો ન હતો, પણ તે કરવા માટેના માણસોને હુકમ આપતો હતો. અબૂસીર હજમ તેની છેક નજદીક ગયો, એવી ઉમેદથી કે મને જેતાંજ મારો દોસ્ત મને ખુશીથી બોલાવશે અને પોતાની નજદીક બેઠક આપશે. પણ બનાવ તો એથી જુદોજ બન્યો. હજમે બલાઈના બદલાની ઉમેદ બલાઈથીજ મેળવવાની ઉમેદ રાખી હતી તેમાં તે ખીચારો ઠગાયો.

અબૂકીર અને અબૂસીર (યાને રંગારો અને હજમ) ની ચક્કો એકેક સાથ મળતાંજ ધડાકો થયો. પેલો રંગારો પોતાના સોહબતીને જેતાંજ છેડાયો અને આ રીતે બખાળ્યો—“અય હુમ્મહા, બદમાશ, ચોર! કેટલી મરતબે હું તને કહી ચુક્યો કે તું તારું કદમ મારી દુકાન આગળ ના લાવતો ? લટારા, શું તારી મતલબ એવી છે કે આ લોકોનાં દેખતાં મને નામુસી લગાડવી ?” આમ બોલીને તેણે

પોતાના માણસોને હુકમ આપ્યાથી તેઓ આપડા ગામરા પડેલા હજમને પકડવા દોડ્યા. હજમને નાસવા માંડ્યાથી ગુલામોએ તેની પૂઠે જઈને તેને પકડ્યો, અને જ્યારે દુકાન આગળ તેને લઈ આવ્યા ત્યારે તે ખીચારાને હેઠો તોડી પડાવીને પેલા ધાતકી રંગારાએ હાથમાં લાકડી ઉઠાવી તેની પિઠ ઉપર એકસો ફટકા લગાવ્યા ! આ રીતની ખૂની વર્તણૂક ચલાવતી વેળા તે હુમ્મો રંગારો બોલવા લાગ્યો કે “ અય બદમાશ, ઓ નીચ ઠગારા, યાદ રાખ કે આજ પછી જો હું તને ફરીથી મારી દુકાન આગળ ઉભેલો જોઈશ તો હું તને નામદાર સુલતાન આગળ મોકલી આપીશ, અને તે નામદાર શેહરના વાલીને તારું સર તનથી જુદું કરવાનો હુકમ આપશે. ચાલ નિકળ અહીંથી ! કાળું કર, અને ખુદા તારું કદી ભલું મા કરજો ! ”

અબૂસીરનું નસીબ ફરે છે.

આ રીતના સપ્પુનોનો તેમજ મારનો સરોપા લઈને ગરીબ ખીચારો હજમ ત્યાંથી હાથ અફમોસ કરતો ચાલી ગયો. આ સધળો ધાતકી તમાશો જોવાને લોકોનું મોટું ટોળું દુકાન આગળ ભેગું મળ્યું હતું, તેઓમાંથી કોઈએ પૂછ્યું કે—“ આ માણસ કાણ છે અને એણે શો ગુનાહ કીધો ? ” ત્યારે અબૂકારે સમ્બાધનું ડોળ ધાલીને જવાબ દીધો કે—“ લોકોનાં રંગવા આપેલાં કપડાં મારી દુકાન ઉપરથી ઉઠાવી જનારો આ ચોર છે. એણે આમ ઘણી વેળા કીધું ત્યારે મેં મનથી વિચાર કીધો કે ખુદા એનુંખી ભલું કરે, કેમકે ખીચારો મુફલેસ જણાય છે. આમ સમજીને હું એને જવા દેતો અને જેમનાં કપડાં ચોરાયલાં હોય તેમને પૈસા આપી રાજી કરતો. મેં આ બદમાશને અનેક મરતબે કહ્યું હતું કે હવે ફરીથી આ કામ નહિ કરવું. પણ એણે મારું માન્યુંજ નહિ. હવે ફરીથી જો એ ચોરી કરવા દુકાન ઉપર આવશે તો હું એને સુલતાન આગળ મોકળી આપ્યા વિના નહિજ રહીશ. તે નામદાર એનો જાન લેશે અને પછી શેહરના બલા લોકો એક એજામમાંથી છુટશે.”

ગરીબ ખીચારો અબૂસીર ! વમર વાંકે માર ખાઈ, બેઠજત થઈને પાછો ખાન યાને ધર્મશાળામાં આવ્યો, અને પોતાનાં શરીરનું દુખ નરમ પડ્યું નહિ ત્યાં સુધી પોતાની કોટડીમાંજ રહ્યો. પાછો ફરતો હરતો થયો ત્યારે તે પોતાની ગરીબ હાલત ઉપર અફસોસ કરતો હમામખાનાંમાં બદન સાફ કરવા જવાને ઉઠ્યો. શેહરનાં બાજ-રામાં ફરતાં તેને હમામ જેવું કશું નહિ જણાયાથી તેણે એક માણસને પુછ્યું કે “અય બિરાદર, હમામ ક્યાં છે ?” — “હમામ તે શું ?” પેલાએ અચરત થઈને પુછ્યું. હજમ બોલ્યો કે “હમામ એટલે જ્યાં લોકો પોતાનું શરીર સાફ કરવા જાય છે અને અંગ ધુએ છે, અને સ્વચ્છ બને છે તે. દુનિયાની સર્વથી સરસ સ્ત્રીઓમાંની એક તે આ હમામ છે.” — “અંગ ધોતું હોય તો દરિયામાં પાણી બેશુમાર છે ત્યાં જ. અમે હમામ જેવું કાંઈ જાણુતા નથી. અમે સધળા દરિયામાં જઈ સ્નાન કરીએ છીએ. નામદાર સુલતાન પોતેથી જરૂર પડે ત્યારે અંગોળ કરવા દરિયેજ જાય છે.”

આ હકીકત સાંભળીને અબૂસીર અચરત થયો. તેણે મનથી વિચાર્યું કે આ લોક હમામની ખૂબી જાણતા નથી અને હમામ વિશે કશી ખબર ધરાવતા નથી, ત્યારે તો હું સુલતાનની દરબારમાં જઈ એ બાબેની અર્જ કરું. આવા વિચારથી આપણો હજમ કચેરીમાં ગયો અને સુલતાનની હજુરમાં કુર્નસ બખ્શવી તથા જમીનને બોરસો દઈને અર્જ ગુજારી કે—“અય નામવર, હું પરદેશી માણસ છું. મારો ધંધો હમામખાનું રાખવાનો છે. તારાં શેહરમાં હું આવ્યો, અને મને લાગ્યું કે અહીં જો હમામખાનાં બિરમાર હાલતમાં હોય તો તેમને દરસ્ત કરું. પણ તલાસ કરતાં મને એકથી હમામ નજર આવતું નથી. એમ કાંય કે આવાં સુંદર અને બપકાદાર શેહરમાં એક પણ હમામ નથી, કે જેના જેવી મોજ દુનિયામાં થોડીજ હોય છે ?”

સુલતાને અચરત થઈને પુછ્યું કે “હમામ તે શું ? તે કેવું હોય ?” આ ઉપરથી હજમે હમામ કેવું હોય અને તેના ફાયદા અને ઉપયોગ શા શા છે તે સધળું લખાણથી સમજાવ્યું અને પછી બોલ્યો

કે “ એક પણ હમામ વિના તારૂં શેહર દરેક રીતનું આબાદ ગણાય નહિ. ”—સુલતાન બોલ્યો કે —“ ચાલ ત્યારે તું તેની એ ખોટ પુરી પાડી આપ. ” હજમ્મે હમામ બાંધી આપવાનું કબૂલ કીધું અને સુલતાને તુરત તેને પાદશાહી સરપા એનાયત કીધો, તેને એક ઘોડો તથા બે ગુલામ આપ્યા, તેમજ ચાર લોડી અને બે ગોરા ગુલામોને તેની ખિદમતમાં રાખ્યા. વળી તે નામદારે તેને રહેવા માટે એક મકાન આપ્યું, અને તેને પેલા લુચ્છા રંગારા કરતાંબી વંચારે ધજત આબરૂ બક્ષી. પછી સુલતાને માણસોને હુકમ કીધો કે જે જગા આ અકલ-મંદ પસંદ કરે અને ફરમાવે ત્યાં એના હુકમ મુજબનું હમામ બાંધજો.

હજમ્મે માણસોને લઇને શેહરના મધ્ય ભાગમાં ગયો, અને ત્યાં એક જગા પસંદ કરીને તે ઉપર હમામ બાંધવાનો હુકમ આપ્યો. સધળી દેખરેખ તેણે પોતેજ રાખી, અને દરેક બાબતમાં તેના હુકમ પ્રમાણેનુંજ બાંધકામ થયું. જ્યારે તે દરેક વાતે તૈયાર થયું ત્યારે અબૂસીરે તેને રંગાવ્યું, અને તે પછી આ મકાન એવું તો સુંદર અને ભજુકદાર બન્યું કે લોકો તે જોઇને બહુજ ખુશ થયા લાગ્યાં. આ સધળું કામ પુરું થયા બાદ અબૂસીર સુલતાન પાસે ગયો અને પોતાનું કામ પુરું થવાની ખબર આપી. હવે તેમાં જોઇતી જિનસો પુરી પાડવી જોઇયે, માટે સુલતાને તેને સોનાના દશ હજાર સિક્કા ગણી અપાવ્યા, જે લઇને હમામમાં જોઇતી દરેક ચીજ અબૂસીરે પુરી પાડી. લોકોએ આવું મકાન અને તેનો આવો ભપકો અને તેનો ખાસ ઉપયોગ આગળ કદી જોયલાં કે જાણેલાં નહિ તેથી તેઓ ધણાંજ અચરત તેમજ ખુશહાલ થયાં. પણ જ્યારે અબૂસીરે હોજ બનાવી તેની અંદર દુવારો બાંધ્યો, તથા ગરમ તેમજ થંડાં પાણીના નળ છોડી મુક્યા, અને પાણી ફરતું થઇ હમ મમાં દોડતું થયું, ત્યારે તે જોઇને તો લોકોની અચરતી અને ખુશહાલીને પાર રહ્યો નહિ. પછી અબૂસીરે સુલતાનને અર્જ કરીને દશ નાના ગોરા છોકરાઓ મેળવ્યા, અને તેમના હાથમાં ખીસા આપીને તેમને શિખવ્યું કે જેઓ હમામમાં નહાવા આવે તેમનું આ રીતે દિલ ચોળજો.

આ રીતે સઘળું કામ ખલાસ થયા પછી તેણે ખાંગીઓ મોકળીને શેહરમાં ખખર આપી કે જેઓએ સ્નાન કરવું હોય તેઓએ આ સુલતાનના હમામમાં આવવું. આ ખખર પછી લોકો હમામમાં આવવા લાગ્યા, અને ગોરા ગુલામ છોકરાઓ તેમનાં દિલ ચોળવા લાગ્યા. પછી લોકો હોજમાં ઉતરી નહાવા લાગ્યા, અને નાહીને મોળાં કપડાં પહેરી ખુશ થયા અને આફ્રીન પઢવા લાગ્યા. આ મુજબ ત્રણ દિવસ સુધી હમામનો લાભ તેઓએ મુફત લીધો.

ચોથે દિને અબૂસીરે નામદાર સુલતાનને હમામમાં દાખલ થવાનું નાતરું દીધું, અને તે નામદાર પોતાના વજીરો અને દયારીઓની સવારી સાથે હમામ જોવા અને તેમાં સ્નાન કરવા ગયો. સુલતાને કપડાં કઢાડ્યા પછી અબૂસીરે પોતે તેનું દિલ ચોળ્યું, અને સેવનાં જેવો મેળ તેનાં શરીર ઉપરથી કઢાડી બતાવ્યો, જે જોઈને સુલતાન ખુશ થયો. પછી પોતાનું દિલ તેણે એટલું તો ચોખ્ખું અને સુવાળું જોયું કે તે ઉપર પોતે હાથ ઠોકતો તો આવાજ થતો હતો. આ રીતે સુલતાનનું શરીર ચોળીને ધોયા પછી અબૂસીરે હોજનાં પાણીમાં ગુલાબ-જળ નાખીને તેને મુગંધદાર બનાવ્યું જે વડે નહાઈને સુલતાન બાહર નિકળ્યો ત્યારે તેની ચામડી ઘણીજ નરમ થયલી જણાઈ. તેને એવી તો ગમત પડી અને જીવને એવી તો રાહત થઈ કે જેવી મોજ તેણે આગળ કદી મેળવી હતી નહિ. હોજમાંથી બાહર નિકળ્યા પછી પેલા ગોરા છોકરાઓએ સુલતાનની ચામડી નરમ હાથે મસળવા માંડી તથા ચંપી કરવા માંડી, અને એજ વખતે અગર તથા ખીજ ખુશબો પેદા કરનારી વસ્તુઓ બળવા લાગી.

આ સઘળાંથી સુલતાન એટલો તો ખુશ થઈ ગયો કે તેણે અબૂસીરને બારી શાખાશી આપી, અને કહ્યું કે—આ હમામ જે ન હોત તો મારું શેહર શેહર દાખલ નહિજ ગણાત. પછી તેણે અબૂસીરને પુછ્યું કે—તું દર માણસ દીઠ કેટલો દર લેશે ? અબૂસીર બોલ્યો કે—સુલતાન ફરમાવે તેટલી રકમ લઈશ. સુલતાને કહ્યું કે—દર માણસ દીઠ ૧૦૦૦ સોનાના સિક્કા લેવા. અને તે મુજબનો સુલતાને હુકમ

આપ્યો. પણ અબ્સીર વાંકો વળી નમસ્કાર કરી બોલ્યો—“અથ શાહે જમાન, સધળાં માણસોની હાલત એકસરખી હોતી નથી—કાઈ તવંગર અને કોઈ ગરીબ હોય છે. વાસ્તે સર્વે કનેથી એકસરખું દામ લેવાનું કરે” તો ગરીબોને હમામનો લાભ મળે નહિ, અને હમામ ઉજડ પડે.” પછી સુલતાનના પુછવાથી તે બોલ્યો કે—“જેવી જેની શક્તિ તે રવેશે તેની પાસે દામ લેવું, અને દરેક જણની મર્જ ઉપર દામ આપવાનું રાખવું. જેઓ તવંગર છે તેઓ મોટું દામ આપશે અને ગરીબો પોતાની ગુંજસ મુજબનું આપશે. એક હજાર સિક્કા તો નામવર સુલતાન પોતેજ આપી શકે, પણ ખીજા કોઈથી અપાય નહિ. જે તેમ લેવાનું કરિયે તો હમામ બંધ કરવું પડે.”

સુલતાનના વજીરો અને દરબારીઓએ અબ્સીરનો વિચાર પસંદ કીધો અને તે મુજબનોજ અભિપ્રાય આપ્યો. સુલતાનને કબૂલ કરવાની ફર્જ પડી કે—“તમે સધળા કહો છો તે ખરી વાત છે, પણ આ અબ્સીર પરદેશી ઉસ્તાદ છે, ગરીબ માણસ છે, વાસ્તે તેની તરફ સખી દિલથી કામ લેવાની આપણી ફર્જ છે. તેણે આપણાં શેહરમાં જેવું હમામ બનાવ્યું છે તેવું આપણે આપણા જન્મારામાં જોયું નથી, અને એ વિના આપણા શેહરને અછો શણગાર મળત નહિ. એટલા વાસ્તે એ માતખર થાય અને સુખી બને તેમ આપણે કરવું જોઈયે.”—આ ઉપરથી દરબારીઓ બોલ્યા કે “આ પરદેશીને જે માતખર અને સુખી કરવો હોય તો સુલતાને પોતાનો ખજાનો આપીને તેમ કરવું લાયક છે, અને ખીજાઓને તો પોતપોતાની ગુંજસ મુજબનો દર આપીને હમામનો લાભ લેવા દેવો જોઈયે, કેજે બક્ષેશને માટે સર્વ પ્રજા સુલતાનના હકમાં દુઆ દેશે. પણ જે તું ૧૦૦૦ સોનાના સિક્કા આપવાનો હુકમ કહાડશે તો અમે તારી માતખર દૈવત છિયે તોપણ અમારું દિલ તે આપવાને ચાલતું નથી, તો બાપડા ગરીબ લોક એ રકમ કેમ આપે અને ક્યાંથી લાવે ?”

આ સઘળી તકરાર સાંભળીને સુલતાને હુકમ કીધો કે “તમે સધળાઓએ પહેલી મરતબે એક એક શો સિક્કા આપવા અને સાથે

એક ગોરા અને એક કાળા ગુલામ તથા એક લોંડી આ ઉસ્તાદને આપવા ; અને ત્યારબાદ તમારી શક્તિ મુજબનો દર આપવો.” સધળા વજ્રરો અને દરબારીઓ, અને માતબરો અને અકામરો વગેરે, જેઓ મોટા દરબજના હતા તેઓએ સુલતાનનો આ સમુન માથે ચઢાવ્યો. સુલતાનની જોડે તે દિને રાજ્યના ૪૦૦ મોટામોટિયારોએ હમામનો લાભ લીધો હતો અને તેથી દરેકના એક શો રવેશે ગણતાં અબૂસીરને તેજ દિને ૪૦,૦૦૦ સિક્કા તથા ૪૦૦ કાળા ગુલામ, ૪૦૦ ખાંદી અને ૪૦૦ ગોરા ગુલામો મળ્યા. ખીજા હાથ ઉપર સુલતાને પોતે તેને ૧૦૦૦૦ સોનાના સિક્કા, અને દશ ગોરા તથા દશ કાળા ગુલામો અને તેટલીજ ખાંદીઓ બધ્યાં. આ તમામ બક્ષીશથી બહુજ ખુશખુશ થઈને અબૂસીરે સુલતાનની કદમબૂસી કીધી, અને અર્જ ગુજારી કે અય શાહે જમાન ! અય બખ્તે ખુલંદ પાદશાહ ! આ સધળા ગુલામો સાથે હું ક્યાં મકાનમાં જઈને વસું ? એ સધળાં માણસો ઉપરની સરદારી તો પાદશાહોનેજ છાજે. અમરજો એઓને બદલે મને રોકડું નાણું તે અપાવ્યું હોત તો હું ઘણો ખુશ થાત, કેમકે આ ગુલામોનું લસ્કર જે કાંઈ ખાશે, પીશે અને પહેરશે આદરે તેથી મારી ગમે એટલી દોલત હશે તે પણ ખર્ચાઈ જશે.”

આ સાંભળીને સુલતાન ખડખડ હસી પડ્યો. તે બોલ્યો કે “તું ખરું કહેછે. અમારી મતલબ એવી હતી કે તું જ્યારે તારે વતન જશે ત્યારે ત્યાં આ ગુલામોથી તારો બપકો વધશે અને તને મોટું આદરમાન મળશે. પણ એમનાં ખાનપાનનો ખર્ચ તને ભારી પડી જાય એ ખરું છે. વારું તું એ સધળા ગુલામો મને વેચવાને રાજી છે ? હું દરેકના ૧૦૦ સોનાના સિક્કા આપવાને તૈયાર છું.” અબૂસીર કબૂલ થયો, અને સુલતાને ખજાનચીને બોલાવીને દર ગુલામ દીઠ એક શો સિક્કાને હિસાબે તમામ રકમ ગણી આપાવી. આટલીજ બક્ષીશ કરીને સુલતાન ચૂપ બેઠો નહિ, પણ આ ખરીદ કરી લીધેલા ગુલામો જે જે શેઠ સાવકારના અને અમીર ઉમરાઓના હતા તેમને તેમનાં માણસો પોતાની તરફની બેઠ ઘાખત પાછાં

હવાલે કરી દીધાં, અને એ રીતે સર્વને રાજી કરીને સુલતાન તેઓ સર્વ સાથ જોવો આવ્યો હતો તેવો પોતાના મેહલ તરફ પાછો ફર્યો.

તે રાત અબૂસીરે પોતાની દોલત ગણવામાં અને તે વડે કાથળાઓ બરવામાં ગુળરી. આ કાથળાઓને તેણે મોહર કીધી. તેની ખિદમતમાં આ કામ બજાવવા માટે ૨૦ ગોરા અને તેટલાજ કાળા ગુલામો તથા ચાર લોંડીઓ હતાં. બીજે દિને તેણે શેહરમાં બાંગી ફેરવીને એવું જાહેર કીધું કે જે ધણી હમામમાં સ્નાન કરવા ઇચ્છતો હશે તેણે પોતાની ખાહેશ પુરી પાડવી અને પોતાની મઅસર મુજબનું દામ આપવું. એક પછી એક લોકો હમામમાં આવ્યા, અને અબૂસીર પેટી લઇને બેઠો હતો તેમાં પોતાની ગુંજસ મુજબનું નાણું ખુશીથી નાખવા લાગ્યા. આમ કરતાં સાંજ પડે તે આગમજ તો પેટી સિક્કાઓથી ભરાઇ ગઇ.

આમ થોડાક દિવસ ચાલ્યા પછી સુલતાનનો શોક થયો કે હમામમાં સ્નાન કરવું. આ ઉપરથી અબૂસીરે સહવારથી બપોર સુધીનો વખત પ્રજાનાં લોકને માટે રાખ્યો, અને બપોરથી સાંજ સુધીનો સુલતાનના ખાસ ઉપયોગને માટે અનામત કરાવ્યો. તેણે ચાર બાંદીઓને પોતાનો હુનર આગમજથી શિખવી રાખ્યો હતો, માટે જ્યારે સુલતાન આવી ત્યારે આ સ્ત્રીઓએ તેને નહવાડી, તેના બાલ હોર્યા, અને તેની દરેક કિસમની ખિદમત બજાવી. આ સઘળાંથી ખુશ થઇ સુલતાન જતી વેળા ૧૦૦૦ સિક્કા પેટીમાં નાખતી ગઇ.

હવે આ રીતે અબૂસીરની અને તેના હમામની વાત એ તરફ ફેલાઇ ગઇ, અને સર્વ કોઇ પોતાની ખુશહાલી જાહેર કરવા તથા તેને ઇજ્જત આપવા લાગ્યા. તેનું નસીબ દિન પર દિન ઉંઘડતું જ મયું; તેને દરબારીઓ સાથે દોસ્તી પડી; સુલતાન પોતે દર હફતે એક વાર હમામમાં આવવા લાગ્યો, અને જ્યારેથી આવતો ત્યારે એક હજાર સિક્કા આપી જતો. બાકીના દિવસો ઉપર મોટામોટિયારો, અઠાચરો, શેઠ સાવકારો, અમીર ઉમરાઓ, બજારો અને ઓઢેદારો, તેમજ

આમ લોકો પણ આવતા; અને એ સર્વ સાથે અબૂસીર હમામ એવી તો સંખ્યતાથી વર્તતો કે તેઓ તેની મીઠી બોલીથી ખુશ થતા.

એક દિને સુલતાનનાં બારકસનો નાખુદા હમામમાં આવ્યો, જેની અબૂસીરે ધણીજ અચ્છી ખિદમત બજાવી. તેણે પોતેજ તેનાં દિલ પરનો મેલ કઢાડ્યો, પોતેજ તેનું દિલ મસખ્યું, અને સ્નાન પછી શર્બત અને કાશી બનાવી પોતેજ લઈ આવ્યો. નાખુદાએ આ સઘળી માવજતથી ખુશ ખુશ થઈને ઇનામ આપવા ચાલ્યું, પણ અબૂસીરે તેની કનેથી કાંઈ પણ લીધું નહિ, અને તેને રાજી કરીને મોકલ્યો.

રંગારાનો નવો રંગ.

આ રીતે અબૂસીરનો ફતેહમંદ કારોબાર ચાલતો હતો, જે બાબે તેના જીના સોહબતી અબૂકીર રંગારાને હમામમાં જઈ આવનારા લોકોથી ખબર મળી ચુકેલી હતી. તેઓ સઘળાં તેની તારીફ કરતાં અને અબૂસીરની બલમલુસાઈનાં વખાણુ ગાતાં હતાં. તેઓની બલામલુ ઉપરથી અબૂકીરે હમામની ભેટ લેવાનો ઠરાવ રાખ્યો. તેણે પોતાની કને હતો તેવો સરસ પોશાક પહેરી લીધો અને ખચ્ચર ઉપર સ્વાર થઈ હમામ બણી ચાલ્યો. બપોરની ખાતર તેણે પોતાની જોડે ચાર ગોરા અને તેટલાજ કાળા ગુલામોને રાખ્યા, જેઓ તેની આગળ અને પાછલ ચાલવા લાગ્યા. જ્યારે તે હમામના દરવાજા આગળ જઈ ઉતર્યો ત્યારે ત્યાં સુગંધ બળવાની ખુશબોઈ તેને નાકે લાગી, અને લોકોને અંદર જતા તેમજ બાહર નિકળતા દીઠા, અને ખાસ તેમજ આમ લોકોને હમામનો ઉપયોગ કરતા જોયા.

એમ કરતાં હવે તે અંદર પેઠો અને અબૂસીરને પેટી આગળ એઠેલો દીઠો. અબૂસીરે અબુકીરને જોતાંજ પોતે ઉઠીને ઉભો થયો અને પોતાના આ જીના સોહબતીને ધણીજ હર્ષભર્યો આવકાર દીધો. પણ અબૂકીરે તેની આગળ જઈને ઠપકાથી કહ્યું કે—“આપણુ વચ્ચે કબાલો થયલો છે તે તું એમ પાળે છે કે? મેં મારે વાસ્તે

રંગારાની દુકાન ખોલી છે, અને મારાં કામથી સુલતાનની ઓળખાણ પીછાનમાં આવ્યો છું, અને મારી હાલત આખાદ થઇ છે, તોપણ તું મારી દોલતમાં લાગ પાડવા માટે મારી દુકાને આવ્યો નહિ, મારે વિશે કશી પરપુછ કીધી નહિ, અને પોતાનો જુનો સોહબતી ક્યાં છે તેની દરકાર રાખી નહિ. મેં તારી શોધ કર્યામાં કાંઈ બાકી રાખ્યું નથી. મારા ગુલામોને મેં દરેક ખાનમાં મોકલીને તારી ખોળા કરાવી છે, પણ તેઓ તને શોધી કહાડ્યા વિના પાછા ફર્યા છે, કેમકે તારા વિશે કાંઈએ પણ તેમને ખબર આપી નથી.”

આ સમજી જુઠી વાતોના જવાબમાં અબૂસીર સાચું બોલ્યો કે—
“શું હું તારી દુકાને આવેલો નહિ? અને તેં મને ચોર કહીને મારેલો નહિ? અને લોકોના દેખતાં મને બેઠોરમત કીધેલો નહિ?”

ઠગારો અબૂસીર હવે લટી ગયો. તે બોલ્યો કે “શું જોને મેં માર માર્યો તે તું હતો કે? એ તું શું બોલેછ, મારા દોસ્ત?”—અબૂસીરે ઉત્તર દીધો કે “હા, હા, તે હુંજ હતો તો. શું તું બોલુતો નથી?” —પેલા લુચ્છા રંગારાએ કસમપર કસમ ખાધને કહ્યું કે “મેં તને પીછાન્યો નહિ. ખરી વાત તો એ છે કે તારા જેવી સુરતનો એક ચોર દરરોજ મારી દુકાન ઉપર આવતો અને લોકોનાં રંગેલાં કપડાં ચોરી જતો હતો, અને તેથી તને તે ચોર સમજીને મેં માર્યો હતો. અરે નસીબ! અરે અફસોસ!” આમ બોલીને અબૂસીર જુઠો પસ્તાવો કરવા અને માદ્ર માંગવા લાગ્યો, તથા હાથ પર હાથ ઠોકવા લાગ્યો, અને બોલવા લાગ્યો કે “ખુદા સિવાય બીજો કોઈ સાહેબ નથી. તેના ઇરાદામાં જે હોય તે થાય. મેં તને ખરેખર મારી નુકસાન પુગાડ્યું! હવે શું કરું? તારાં મનમાંથી મારા વિશેનો ગુસ્સો કેમ દૂર કરું? અરે જો તું તેજ વખતે બોલી પડ્યો હોત કે હું તો ફલાનો ચીનો છું, તો કેવું સારું! પણ એ તો હવે બન્યું તે બન્યું, તેમાં તક્સીર મારી નહિ પણ તારીજ છે, મારા દોસ્ત, કાંએકે તેં મને તારાં નામ નિશાનથી બોલીતો કીધો નહિ.” —પોતાના જુના સોહબતીના આ સમજના સમુદાયથી બન્ના હજમ અબૂસીરનાં દિલમાં દયા છુટી, અને

તેને અબૂકીર ઉપર મેહર આવી. તે બોલ્યો કે—“ અય બિરાદર, ખુદા તારી કસૂર માફ કરો. એ તો ખુદાના ઇરાદાની વાત હશે તે બની. ચાલો આપણુ એ વાત બૂલી જઈએ. હવે તું તારાં કપડાં કહાડ અને હમામમાં દાખલ થા, અને તને બાવે તેવી મોજ માર.”

અબૂકીરે જોયું કે મારી એક મતલબમાં તો હું ફાળ્યો છું, માટે અબૂસીર પાસ ફરીફરીથી મારી ચાહી, અને પછી પોતાની ખીજી મતલબ ઉપર તે ઉતર્યો. તેણે પુછ્યું કે “ દોસ્ત, આ બધો બપોરો અને સત્તા તને કોણે આપ્યાં ? ” —અબૂસીરે જવાબમાં કહ્યું કે “ જે તારા ઉપર મેહરબાન છે તેણેજ મારા ઉપર પણ આ નવાજેશ કીધી છે.” અને પછી તેણે પોતાના તમામ હેવાલથી તેને વાકેફ કીધો. આ સાંભળીને રંગારો બોલ્યો કે મને સુલતાન સાથે ધણો સંબંધ છે, અને તે નામદાર જે બાણુને કે તું મારો સોહબતી છે તો તે તને મોટો અધિકાર આપતે. પણ હવે હું તેને એ વાતથી વાકેફ કરીશ, અને તને એકધો અપાવીશ.”—પણ અબૂસીરને કશા એકધા જોઈતા ન હતા, માટે તે બોલ્યો કે “ ખુદાની કરમ બક્ષીશથી સુલતાન અને તેના દરબારીઓ મારા ઉપર મેહરબાન છે અને તેઓએ મને ફલાની ફલાની મદદ કીધી છે. વાસ્તે હવે તો તું દાખલ થા, અને કપડાં કહાડ, કે હું તારી ખિદમત બજાવું.”

અબૂકીર રંગારાએ ખુશ થઈને કપડાં કહાડ્યાં, અને અબૂસીર હજામે તેની જોડે જઈને તેને ખીસો ચોળ્યો, અને મેલ કહાડ્યો, અને સાથુ લગાડ્યો, અને તેને ખુબસુરત બનાવીને કપડાં પહેરાવ્યાં, અને પછી તેને માટે શર્બત તથા ભોજન લાવ્યો, અને એ સંધ્યો તમારો જોઈને લોકો અચરત થવા લાગ્યાં. આ પછી અબૂકીર પોતાના જુના સોહબતીને કાંઈ ઇનામ આપવા જતો હતો, પણ અબૂસીરે એક દામ પણ લેવાની ના પાડીને કહ્યું કે “ હવે આપણુ વચ્ચે કશો અંતર નથી એમજ તું સમજજે.”—પછી અબૂકીરે કહ્યું કે “ તારા હમામમાં બાલ સાફ કરવા માટેની દવા નથી, માટે તું સોમલની દવા બનાવી તૈયાર રાખ, અને સુલતાન આવે ત્યારે તેને તેને ઉપયોગ કરવા અર્જ

કર, કે જેથી તે તારા ઉપર મેહરમાન થશે.”—અબૂસીરે આ સુખળ અમલ કરવાની હા પાડી, અને અબૂસીર પોતાના ખચ્ચર ઉપર સવાર થઈ ત્યાંથી ચાલી ગયો.

પણ તે હુઝુએ કાંઈ પોતાની દુકાન ઉપર ગયો નહિ. તે તો લાગલો સુલતાનના મેહલ ભળી ગયો અને અબૂસીરનું કાટકું કફાડવા માટે સુલતાનને આ રીતે ખચર આપી કે—“અય નામદાર, હું તને ચેતવણી આપવા આવ્યો છું. મને ખચર મળીએ કે તેં એક પરદેશીને હમામ બંધાવી આપ્યોછે, પણ એ પરદેશી તો જેમ તારો તેમજ મજહૂમનો દુસ્મન છે. તેનો ઇરાદો એવો છે કે ફરીથી તું હમામમાં જન્ય ત્યારે તારી આગળ એક જાતની દવા હાજર કરશે અને તેની ખુશીનું ખયાન કરશે, અને તે વાપરવાની તને ભલામણ કરશે. પણ તું નામવર આવી કોઈ દવા વાપરે ના. એ તો કાતેલ જોદર છે અને તે જે તું વાપરે તો તરત મોત નિપજે. ઇસાઈ લોકોના સુલતાને આ હમામવાળાની ચોરત અને છોકરાંઓને કેદ પકડેલાં છે, પણ તેણે એને એમ જણાવ્યું છે કે ‘જે ઇસ્લામી સુલતાનો તું જાનથી મારે તો તારાં જ્યાં છોકરાંને છુટાં કરે, અને તું જે માંગે તે તને આપું; કારણકે એમ એક સુલતાન છે કે જેનો મારા ઉપર કાબુ ચાલે છે.’ આ ઉપરથી આ હમામવાળો તું સુલતાનનો જાન લેવાની મતલબથીજ અહીં આવેલો છે, અને આ સઘળી વાત તેણે પોતે મને કહેલી છે! હું પોતેથી ઇસાઈ સુલતાનનો કેદી હતો. પણ મેં જાત જાતના રંગોમાં કપડાં રંગી તેને રાહ કીધાથી તેણે મને છોડી દીધો છે, અને તેમજ તે સુલતાને આ દીન દુસ્મનને પણ છોડી મુકવાનો વચન આપ્યો છે. આ સઘળી વાતો જે મેં જાણી તેથી તું નામવરને તુરત વાકેફ કરવા હું આવ્યો છું, કારણકે જેનું મેં નિમક ખાધું છે તેનો જાન મારે ખચાવશેજ નેમધે.”

જ્યારે ઇસ્લામી સુલતાને આ સઘળી વાતો સાંભળી ત્યારે તે ખડુજ ગુસ્સામાં આવી ગયો, અને તેણે રંગારાને કહ્યું કે “જે વાત તેં મને કહી છે તે તું ખીજ કાઢને કહેતો મા, પણ છુપીજ રાખજે.”

આ પછી સુલતાને હમામમાં જઈ પોતે સાંબળેલી આ હકીકતની સમ્યાપની ખાતરી કરવાનો દરાવ કાઢ્યો. તે હમામમાં ગયો, અબૂસીરે તેની હમેશ મુજબ ખિદમત બગાડી, અને પછી પેલી દવાની વાત કહાડી. સુલતાને તે લાવવા ફરમાવ્યું, અને તે આવી ત્યારે તેને સુંધી જોઈ તો તેનો વાસ ધણેજ ગંધિલો અને તબિયત બિગાડનારો જણાયો. આ ઉપરથી સુલતાન સમજી ગયો કે આ ‘ખરેખર’ જોર છે. તેણે ગુસ્સે થઈ એકદમ અબૂસીરને કેદ પકડાવ્યો, અને પોતે હમામ છોડી ચાલી ગયો. આમ કરવાનું શું કારણ તે કોઈ સમજી શક્યું નહિ, અને સુલતાન ગુસ્સામાં હતો તેથી ‘ખર’ કારણ જેમ તેણે કોઈને કહ્યું નહિ, તેમ કોઈએ તે પુછવાની હિમ્મત પણ કીધી નહિ.

સુલતાને દરબાર ભરી અને ત્યાં અબૂસીરને હાજર કરાવ્યો. તે બાપડાનાં હાથ બાંધેલા હતા, અને પોતાની ઉપર આ ગળ્ગળ ગુજરવાનું કશું કારણ તે સમજી શકતો ન હતો. સુલતાને હવે પોતાના પાદશાહી ઝાઝના નાખુદાને જોલાવી મંગાવ્યો, અને તે આવ્યો ત્યારે તેને ફરમાવ્યું કે—“ એક મોટો કાચજો લઈ તેમાં આ ગુનેહગારને બંધ કર, અને તે કાચજામાં આક મજી જેટલો ચુનો નાખ, અને પછી કાચજાનું મોં બંધ કરીને તું મારા મેહલની બારી આગળ ઝાઝને લઈ આવ, અને પછી હું ફરમાવું તેજ ધડીએ તું કાચજો પાણીમાં ફેંકી દેજે, કે જેથી ચુનાની ગર્મીથી એ ચંડાળ બળી જશે અને ડુબી મરશે.”

નાખુદા સર નમાવીને સુલતાનનો હુકમ બગ લાવવા દોડ્યો. તે પોતાની સાથે બાપડા અબૂસીર કેદીને તેની હાથ બાંધેલી હાલતમાંજ લઈ ગયો, અને મેહલની સામેના એક ટાપુ બણી ઝાઝને લઈ જઈને ત્યાં તેઓ ઉતર્યા. પછી નાખુદાએ હાજમને પુછ્યું કે—“ એ ભાઈ, આ શું બનાવ છે? મને યાદ છે કે એક વખતે હું તારા હમામમાં આવ્યો હતો ત્યારે તે મારી બારી મદારત કીધી હતી અને એક દામ પણ મારી ફેંચી તે લીધો ન હતો. આથી મને તારા ઉપર ધણી માયા છુટેછે. વાસ્તે તું મને ખરેખરી બિનાથી વાકેફ કર કે સુલતાનને તારા ઉપર ગુસ્સે થવાનું કારણ શું? એવો તે જબૂન ગુનાહ તે શો કયાં છે કે

જેની ખાતર તે તારો જન આવી ભયંકર રીતે લેવા મને ફરમાવેછે ?” — અબૂસીર બોલ્યો કે “ અય બિરાદર, અલ્લાના કસમથી હુંજુ કે મેં કાંઇજ તકસીર કીધી નથી, અને સુલતાનની સામે મેં એવો મોટો અપ્રાધ શો કર્યોછે તેની મને કશી ખબર નથી.”

આ સાંભળીને નાખુદા બોલ્યો કે “ મને લાગેછે કે તારી કાંઈએ ચુગલી ખાધીછે. સુલતાનની તારા ઉપર બહુ મેહરબાની જોખને કાંઈ દુસ્મન તારો અદેખો પડ્યોછે, અને તારું બુલંદ એકબાલ તેનાથી દેખી શકાયું નથી. આ ઉપરથી તેણે જઈને સુલતાનની આગળ તારી ખોટી ગીબત કીધીછે, અને તેથી સુલતાન તારા ઉપર રીશે બરાયોછે. પણ તેની કાંઈ ચિંતા નહિ. હું તારા એક બાલને પણ ઈજા થવા દષ્ટ નહિ. આપણુ વચ્ચે કશી પીછાન વગર તેં મને તારા હમામમાં ધજત આપેલીછે તો તેના બદલામાં હું તારો છુટકારો કરીશ. પણ હું તને એક શર્તે છુટો કરીશ, અને તે એ કે તારે આ ટાપુમાંજ રહેવું, અને એક વહાણુ અહીંથી પસાર થાય તેમાં બેસીને તારે વતન નિકળી જવું.”

આ સાંભળીને અબૂસીરે નાખુદાને દસ્તબોસી કીધી, અને તેનો ઉપકાર માન્યો. પછી તે બધા નાખુદાએ કાંધળામાં માણસ નેટસો લાંબો પથર મુક્યો અને તેમાં ચુનો નાખીને તેનું મોં બંધ કરી લીધું. તે બોલ્યો કે “ ખુદા ઉપર વિશ્વાસ રાખીને હું આ કામ કરું છું. પણ હવે હું સુલતાનનો હુકમ બજાવવા જઈજુ તેથી સુલતાનને માટે દર-રોજ માછલી પકડી તૈયાર રાખવાનું કામ મારાથી આજ બનનાર નથી, વાસ્તે આ મારી જાળ તું લે અને તારાથી પકડાતી હોય તો થોડીક માછલી પકડ.”

અબૂસીરે જાગ લીધી, અને માછલી પકડવાનું કબૂલ કરી નાખુદાને તેનાં કામમાં ખુદા મદદગાર થાય એવી દુઆ શુજારી. નાખુદા ઝાઝ અલાવતો સુલતાનના મેહલની બારી તરફ ચાલ્યો, અને બ્યારે નજદીક જઈ પુગ્યો ત્યારે તેણે સુલતાનની રજા માંગી કે કાંઈજો દરિયામાં ફેંકું ? સુલતાને તે ફેંકવાની રજા આપી, અને પોતાનો હાથ

લાંબો દરીને તે બાબેની ઇશારત કાઢી. પણ આમ ઇશારત કરતી વેળા સુલતાનની આંગળીએ તેની મોહરની અંગુસ્તરી હતી તે નિકળી જઈને દરિયાનાં પાણીમાં પડી. પણ આ વીટી પડી જવાની વાત સુલતાને છુપીજ રાખી અને કાંઈને જાહેર પડવા દીધી નહિ.

પેલી તરફથી અબૂસીર નાખુદાની જાળ લઈને પાણીમાં ઉતર્યો અને જાળ ફેંકી, જેમાં ચૌડાજ વખતમાં પુષ્કળ માછલી પકડાઈ. બીજી વાર જાળ નાખી ત્યારેથી તેમાં ઘણી માછલીઓ ખેંચાઈ આવી. આ રીતે માછલીનો મોટો જથ્થો થયા બાદ અબૂસીરે તેમાંથી એક મોટી માછલી પોતાને માટે પસંદ કરીને તે ઉપર ગુજારો કરવાની ધારણાથી તેને કાપવા અને સાફસુફ કરવા માંડી. આમ કરતાં તે માછલીનાં પેટમાંથી એક અંગુસ્તરી નિકળી આવી, કેન્દે સુલતાનની પોતાની પાણીમાં પડી ગયલી તેજ હતી, પણ તે બાબે અબૂસીરને કશી ખબર ન હતી. જ્યારે નાખુદા પોતાનું કામ બજાવીને આવી લાગ્યો ત્યારે પુષ્કળ માછલી જોઈને તે ખુશ થયો, પણ વધારે ખુશદાઝ તે તે અબૂસીરની આંગળીએ સુલતાનની અંગુસ્તરી જોઈને થયો, અને તે હજમના હાથમાં ક્યાંથી આવી તેનો ખુત્રાસો પુછવા લાગ્યો. અબૂસીરે પેલી માછલીના સંબંધમાં જે બનાવ બન્યો હતો તે કહી સંભળાવ્યો, અને નાખુદાએ એ વાત ખરી માની, કેમકે અબૂસીરને દરિયામાં નાખવા માટે હુકમ ફરમાવતાં સુલતાનની આંગળીએથી કાંઈ પાણીમાં પડતું તેણે જોયું હતું. અને અબૂસીરની વાત સાંભળીને તેણે ચોકસ માન્યું કે તે આ વીટીજ પડી ગયલી હોવી જોઈએ.

કર અને જો.

તેણે એ વાતથી અબૂસીરને વાકેફ કાઢ્યો, અને પછી તેઓ બંને પાછા શેહર બહી હંકારી ગયા. કિનારે ઉતરીને અબૂસીર સુલતાનના મેહલ તરફ ગયો, જ્યાં તેણે તેને પોતાની અંગુસ્તરી પડી ગયલી હોવાથી બહુ દિલ્લગીર દીઠો. હવે જ્યારે સુલતાને હજમને જોયો ત્યારે તે બહુ ગુસ્સે થઈ પુછવા લાગ્યો કે—“તને મેં દરિયામાં નખાવી દીધો

હતો, તેમ છતાં તું જીવતો ક્યાંથી નિકળી આવ્યો?" અબૂસીરે આ ઉપરથી જે કાંઈ ખરેખરી બિના હતી તે લંબાણથી કહી સંભળાવી, અને પોતાને સુલતાનની વીટી કેમ મળી આવી હતી તે કહીને તે અંગુસ્તરી સુલતાનના પાઉં આગળ હાજર કીધી. પછી તે બોલ્યો કે—
 “અય નામદાર સુલતાન, હું જાણતો નથી કે તું મારા ઉપર શા માટે ગુસ્સે થયો છે. મેં તારો કશો અપરાધ કર્યો નથી. જે કાંઈ મારાથી જાણ્યું કામ થયું હોય તો તેથી મને વાકેફ કર અને પછી બેલાસક મારો જ્વન લે, કે જેથી મારાં જ્વનનો દોષ તારે કપાળે ચોંટે નહિ.”

અબૂસીરની સઘળી વાતો સુલતાને ધ્યાનથી સાંભળી લીધી, અને પોતાની અંગુસ્તરી પાછી મળી તેથી તેને જેમ ખુશી ઉપજી તેમજ આ બેગુનાહ માણસને પાછો જીવતો જાગતો જોઈને પણ તેને નેહાયત ખુશી ઉપજી. તે પોતાની ગાદી ઉપરથી ઉઠ્યો, અને અબૂસીર સાથે બગલગીરી કરીને ખરી લાગણીથી બોલ્યો કે—“અય મદદ, તારા જેવો ઉમદા ખવાસતો મેં કોઈ દીઠો નથી. તારી સાથે મેં જે આલ્પચક્ષુતા છે તે માટે તું મને દપકો દેતો ના, પણ મારી કસૂર મને માફ કરજે. જે આ અંગુસ્તરી તારે બદલે કોઈ બીજા ધણીના હાથમાં ગઈ હોત તો તે મારા હાથમાં કદી પાછી આવવા પામત નહિ.”

“અય સુલતાન,” અબૂસીરે બોલ્યો માંડ્યું, “અગરજે તું મારી મારી આહવાને તલબગાર છે તો હું મારી તકસીર જાણવાને ઈતેજાર છું. મારો જ્વન લેવા જેવા તારા ગુસ્સાનાં કારણથી તું મને વાકેફ કર.”—સુલતાન બોલ્યો કે—“બિરાદર, હું જાણી ચુક્યો છું કે તું તદ્દન બેગુનાહ છે. તેં આ અંગુડી પાછી લાવી આપી એજ બિના દેખાડે છે કે તું તદ્દન સાફ દિલનો માણસ છે. મને તો તારે વિશે રંગારા અબૂકીરે આવી આવી વાતો કહી હતી, તેથી મેં તને ગુનેહગાર માની લીધો હતો.” આમ કહીને સુલતાને અબૂકીરે કહેલી સઘળી વાતોથી અબૂસીરને વાકેફ કીધો.

આ ઉપરથી હજીમ બોલ્યો કે—“અય પાદશાહ, ઇસાઈ સુલતાન કોણ છે તે હું જાણતો નથી. હું તેના મુલકમાં ગયો નથી, તેણે

મને તારો જ્ઞાન લેવા ફરમાવ્યું નથી, અને એ જાણૂં પાપી કામ કરવાનો મારાં મનમાં કદી પણ વિચાર આવ્યોજ નથી. આ રંગારો તો મારો અસલ સોહજતી છે. અમે સિકંદરિયા શેહરના રહેવાસી છિયે અને એકેકના પાડોશી છિયે. ત્યાં અમારું પોષણ નહિ થવાથી તારાં શેહરમાં અમે રોજ શોષવા માટે આવેલા છિયે. ” આ પછી મુસાફરી દરમિયાન, અને ત્યારબાદ ધર્મશાળામાં અને રંગારાની દુકાન આગળ, અને શેવટે હમામમાં જે જે બનાવો બન્યા હતા તે સઘળા અબૂસીરે સુલતાન આગળ બયાન કીધા. અબૂકીર રંગારાએ સિકંદરિયા શેહરમાં પોતાનાં ગ્રાહકો સાથે કેવી ચાલ ચલાવી હતી, વહાણ ઉપર તે કેવો આજસુ પડી રહ્યો હતો, સુલતાનનાં શેહરમાં ધર્મશાળામાં તેણે કેવી ખંધાઈ વાપરી હતી, પોતાને મરતો મુકી પૈસા ચોરીને તે કેવો નાસી ગયો હતો, ધર્મશાળાના રખેવાળે પોતાને આવી હાલતમાં જોઈને કેવી દયા બતાવી હતી, પોતે અબૂકીરની દુકાન આગળ કેવો માર ખાધો હતો, પાછલથી હમામમાં અબૂકીરને પોતે કેવું આદરમાન આપ્યું હતું અને તેની આગળી સઘળી તકસીર માફ કીધી હતી, અને શેવટે તેણે નવી દવા બનાવી સુલતાનને આપવાની પોતાને કેવી બલામણ કીધી હતી :—આ સઘળી બિના અબૂસીર હજીમે સુલતાન આગળ માંડીને કહી સંભળાવી. પછી તે બોલ્યો કે—“ અય નામદાર સુલતાન, આ દવાનો વાસ ખરાબ છે એ વાત બીજક છે, પણ દવા પોતે ખરાબ નથી; તે કાંઈ જેહરી નથી, પણ મેં તું નામવરને કહ્યું હતું તેમ બાલ ઉપાડી કહાડવાનો એ દવામાં ચોકસ ગુણ છે ખરો. અમે અમારાં વતનમાં એ દવા વાપરિયે છિયે, અને તે અમને ગુણકારી જણાઈ છે. હવે મારી અર્જ એ છે કે તું પેલી ધર્મશાળાના રખેવાળને તેમજ અબૂકીરની દુકાનના માણસોને બોલાવી મંગાવ, અને મેં જે વાતો તારી આગળ જાહેર કીધી છે તેમની સમ્યાઈ શોધી કહાડ. ”

સુલતાને આ સર્વ વાતો ધીરજથી સાંભળી, અને તે દિશથી બણો પસ્તાયો. તેને અબૂસીર ઉપર દયા આવી અને પાછી મેહરબાની છુટી. તેને વળી અબૂકીરની ચાલચલણ ચિત્તારવાજોગ માલૂમ પડી. તેણે

ખાનના રખેવાળને તેમજ રંગારાની દુકાનના માણસોને તેડાવી મંગાવ્યા, અને તેમને જે જે બિના પુછી તે તેઓએ બયાન કીધાથી અબૂસીરની હકીકત સુલતાનને ખરી જાહેર થઇ. પછી સુલતાને હુકમ કીધો કે અબૂસીર રંગારાની દુકાન ઉપર જઇ તેને ઉઘાડે પગે અને ઉઘાડે માથે તેના હાથ પીઠ પછવાડે બાંધીને પકડી લાવવો.

હવે જ્યારે સુલતાનના સિપાહીઓ અબૂસીરને પકડવા ગયા ત્યારે તે પોતાની દુકાન ઉપર ખુશીમાં બેઠો હતો. અબૂસીર જેવા પોતાના સોહબતીને સુલતાનની મેહરબાનગીમાં મોજ મારતો પોતે દેખી શક્યો નહિ તેથી તેનું કાટલું કહડાવીને તે સંતોષથી બેઠો હતો, એટલામાં તેની પીઠ ઉપર ફટકા પડ્યા, તેની પાઘડી ફેંકી દેવામાં આવી, અને તેના હાથે પીઠ પાછલ બાંધીને ઉઘાડે પગેજ તેને સુલતાનની હજીરમાં પકડી લઈ જવામાં આવ્યો. આ સંજોગે જુદામાત્ર જેમ અબૂસીર ધણેજ અચરત તેમજ ગુસ્સે થયો. આ આક્રમણ કારણ તે કશું સમજી શક્યો નહિ. પણ જ્યારે તેણે સુલતાનની પાસે અબૂસીરને બેઠેલા જોયો, તથા ખાનના રખેવાળને તથા પોતાની દુકાનમાંના માણસોને નજીકમાં ઉભેલા જોયા ત્યારે તેને પોતાની બદીનો કાંઈક ખિયાલ આવ્યો ખરો. રખેવાળે અને માણસોએ સુલતાનના પુછવાથી બાપડા અબૂસીર ઉપર પડેલ ઇંદુખની જુદી જુદી બિના ફરીથી કહી સંભળાવી, અને અબૂસીરથી એ વાત ના પાડી શકાઇ નહિ. સુલતાને હવે ફરમાવ્યું કે તેને શેહરમાં ફેરવવો, અને પછી એક કોથળામાં બાંધ કરીને દારયામાં ફેંકી દેવો.

આ હુકમ સંભળતાંજ અબૂસીર વચ્ચે પડ્યો, અને બોલ્યો કે—“અય નામદાર, મેં એને મારા તરફનો સર્વ ગુનાહ માફ કીધોછે, માટે એને જીવતદાન બક્ષ.” પણ સુલતાને તેમ કરવાની સાફ ના પાડી. તે બોલ્યો કે “અગરજો તારા તરફની એની નુકસાનકારક વર્તણૂક તે માફ કીધી તો તારી મર્જ, પણ મારા તરફની એની બદ આલ માટે હું એને માફ કરી શકતો નથી.” આમ કહીને તેણે અબૂ-

હીરને પોતાના માણસોને સ્વાધીન કીધો, જેઓએ પ્રથમ તેને આખાં શેહરમાં બેઠજતી સાથ ફેરવીને પછી એ કોથળામાં બંધ કીધો અને તેમાં ચુનો ભર્યા, અને પછી દરિયામાં ફેંકી દીધો, જેથી તે બળીને મરી ગયો અને ડુબી ગયો.

આ કામથી ફરેગ થયા પછી સુલતાને અબૂસીરને કહ્યું કે—“હું અબૂસીર, તું તારે ગમે તે બક્ષીશ માગ, અને તે હું તને આપીશ.” —અબૂસીરે પોતાને વતન જવાની ખાહેશ બતાવી, અને કહ્યું કે મને હવે આ શેહરમાં રહેવાની મજૂ નથી.

સુલતાને અબૂસીરની આગળી જમા કરેલી તમામ દોલત તેને પાછી હવાસે રૂંધી, અને તે ઉપરાંત તેને હમા ચીજો ભેટ આપીને નિહાલ કીધો ; એક વહાણુ સર્વ ખોરાકી અને માણસોથી ભરીને તેની સેવામાં આપ્યું, અને તેને સઘળી દોલત તથા હદિયો, તથા યુદ્ધાગ્રો અને બાંદીઓથી આરાસ્તા કીધું. એ આગમજ સુલતાને તેને પોતાનો વજીર બનાવવા માગ્યો, પણ અબૂસીરે એ દરજ્જો કબૂલ રાખવાની ના પાડી. પછી તે સુલતાનની રજા લઇને વહાણુ ચઢડ્યો, કેજે બારકસમાં જે કાંઈ હતું તે સઘળું તેનું પોતાનું હતું. કેટલાક દિવસોની મંજૂલ પછી તે બારકસ સિકંદરિયાને બંદરે આવી લાંગડ્યું. એજ વખતે એક યુદ્ધાગ્રે કિનારા ઉપર એક કોથળો ઘસડાઇ આવીને પડેલો જોયો. અબૂસીરને તપાસ કરતાં તેમાંથી અબૂકીર રંગારાની લાશ જણાઇ, જેને તેણે સિકંદરિયા વતનની પડોશમાંજ દટાવી, અને તે ઉપર કબર બંધાવી, અને ત્યાં રાજો બનાવીને તેની દીવાલ ઉપર આ મુજબનો લેખ કોતરાવ્યો :—

“કરે દાગ જેવું તે પામે તેવું—
બલાનું બહું ને બુરાનું બુરું;
ન બદગુઇ કર, પામશે બદગુઇ,
વચન બોલશે તેજ હાંસલ થશે.
દુરી તું પડક જે સખુનો છે બદ,
ખુશી-નાખુશીમાં કદી મા તે વદ;

બલા શુભ માટે તું પાળે છે સગ,
 મગર શીરને તો છે જાંજીર બસ.
 નકામો જે કચરો સગાઈ તરે,
 ખરાં મોતી દરિયાને તળિયે ઠરે;
 ન ચઢી સતાવે સળળ બાજને,
 કરે મૂરખાઈ પુગે ફેજને.
 હવાને સફે, આસમાં પર છે નોંધ—
 ‘બહુ જે કરે તે બહુ પામે છે;
 ન શેરડીની શાકર મળે વાંસથી,
 જેવું બીજ વાવે તેવું આખ ફળ.’”

અબૂસીર જીવ્યો ત્યાં સુધી સિકંદરિયામાં સુખી હાલતમાં રહ્યો. જ્યારે તેણે મોત નિપજ્યું ત્યારે તેને તેના અસલ સોહજતી અબૂકીરની કબરની પાસેજ ભૂમિદા કીધો. આ રોજવાળી જગા “અબૂસીર-અબૂકીર”ને નામે પ્રથમ ઓળખાતી હતી, પણ પાછલથી પહેલું નામ વપરાતું બંધ પડી છેલ્લુંજ વપરાવા લાગ્યું, અને આજનું ગામ અબૂકીરને નામેજ ઓળખાય છે, કેજે સિકંદરિયાની પડોશમાં આવેલું છે.

એક બદ માણસ અને એક નેક માણસ વચ્ચે કેટલો તફાવત હોય છે; બંને કયાં સુધી બલાઈ કરે છે અને યુરો કેટલી હદ સુધી યુરાઈનો શુભામ બને છે; યુરાઈનું શેવટ કેવું ખરાબ અને બહાઈનું કેવું સાફ આવે છે—કુંકમાં, બદી ઉપર નેકી કેવી ફતેહ પામે છે. એ આ નીતિબોધક વાર્તાનો ભાવાર્થ છે.

૬૨ અને જો.

એસીર્યા દેશના જે વજીરોનું ખયાન.

એટાની તલબ.

ઘણા પુરાણા જમાનામાં એસીર્યા દેશનાં તખ્ત ઉપર સન્કરીબ^૧ નામનો પાદશાહ બિરાજતો હતો, અને યોર તથા નીનીવેહ તેનાં પાયતખ્ત શેહરો હતાં. તે બાળવયમાં તખ્તનશીન થયો હતો, અને ખુબીથી બરપુર હતો. પણ મોજાએક ઉપર વધારે શોક હોવાથી તે રાજકાજ તરફ બેદરકાર રહેતો, અને જે વજીર તેને રાજકાજની ખટપટમાંથી મોકળો રાખે તે આખા દેશનો અમલ ચલાવતો. તોપણ આ જવાન પાદશાહનાં સારાં નસીબે તેનો હિકાર નામનો એક નેક ખસલતનો વજીર હતો, જેણે તેના બાપની સારી સેવા બજાવી હતી. હિકાર ડાહ્યો, મક્રમ કરાવવાળો અને ફળ પ બેઝનો માણસ હતો, જે ખુબીએને લીધે દૈયતને સુખ મળતું અને દેશ સલામત અને આબાદ હતો.

હિકાર કને દોલતનો મંડાર હતો. એક મોટા કિલ્લા જેવો તો તેનો મેહલ હતો. બચ્ચાંનો શોકીન હોવાથી તેણે ૬૦ થી વધારે ચોરો કાઢી હતી, જેઓમાંની દરેકનું એવાન જુદું હતું. પણ આ સઘળાઓમાંની એકેપણ તેને બાળકથી સુખી કાઢ્યો નહિ, જેથી તેના જેવા એક વિદ્વાનને નહિ જાણે એટલી બધી નાઉમેદી તેને લાગી, જુદગની નામની બાધ તેની સાથી પહેલી અને સાથી માનિતી સ્ત્રી હતી. તે તેને કહેતી કે નિરાશ ન થતાં ઇશ્વરઉપર બરસો રાખી

૧ ઇતિહાસમાં સેનાચ રબ નામનો જે પાદશાહ બાળખાઇ ગયો છે તેનું આ ખીબું ૩૫ છે. સેનાચરિબ ઈ. પૂ. ૭૦૫—૬૮૧ માં એસીર્યાનો રાજા હતો.

જેસવું. પણ તેથી હિકાર ઉપર કશી અસર થતી નહિ. આ બાધ કહેતી કે—“બધ્યાં કાંઈ સદા આશિરવાદ જેવાં સામેત થતાં નથી. તું જાણે છે તો ખરો કે મારી બહેનના મોતનું કારણ તેનો પોતાનોજ બેટો થઇ પડ્યો હતો. એટલામાટે મારા વહાલા ખાવિંદ, તમે ઇશ્વર-ચ્છાને આધિન થાઓ. તેથીજ કદાચ તમે જે આતુરતાના બોળ તળે દયાઓ છો તેમાંથી તમે મુક્ત થશો.”

વજ્રર હિકારને પોતાની આ ઓરતને માટે ભારી માન હતું. આ બાધ પાદશાહ સન્કરીબની પ્રુધ થતી હતી, તોપણ પોતાનાં ઉંચાં કુળને થકી તે જરાખી મગરૂરી ધરાવતી ન હતી. આવી એક બાધ આગળ પોતે દીકરો મેળવવા માટે કેવી તદ્દખીર રચી હતી તે જાહેર કરતાં તે લજવાયો. કેવી રીતે એટાનું ફર્જન્દ મેળવવું તે બાબે નજીમીઓથી ફાલ જેવા માટે તેણે તેમને બોલાવ્યા હતા, જેઓએ વજ્રર જેવા માણસે પોતાને બોલાવેલા બેઠને પુરતી સંભાળથી ફાલ બેઠ કહ્યું કે બિલ અલ સનમનાં દહેરામાં જે ભોગ આપવામાં આવે તો એ દેવતા વજ્રરની ધારેલી ઉમેદ પાર પાડે.

હવે હિકાર પોતે તો હરમ દેશનો વતની હતો અને તેથી તે ખરા ખુદાનો પરસ્તાર હતો. તોપણ કાંઈથી રીતે પોતાની ઇચ્છા બર આવી શકતી હોય તો તે લાવવી, એવા ધરાદાથી તેણે બિલ દેવતાનાં મંદિરની બેઠ લીધી અને પોતાની ખાદેશ જણાવી જવાબની આજ્ઞા. બતાવી. દેવતાએ કશો જવાબ દીધો નહિ, અને તેથી ત્યાંનો પુનરી ગમરાયો. તેણે હિકારને એ વાતથી જાણીતો કરી કહ્યું કે જે આફતમાંથી બચવું હોય તો એકદમ મંદિર છોડી જવું. જેવું વજ્રરે મંદિર છોડ્યું તેવોજ તેના અતઃકરણમાં કલેશ થવા લાગ્યો. મુગી મૂર્તિ ઉપર પોતે વિશ્વાસ મુક્યો અને જગતના પેદા કરનાર સર્વ શક્તિવાન ખુદાને પોતે બૂલી ગયો, તેથી બહુ પસ્તાવા લાગ્યો. હવે તેણે પોતાની આખો આકાશ તરફ ઉઠાવી, અને બોલી ઉઠ્યો કે—“હે જગતના પિતા ! બિલ અલ સનમ તો મુગો છે; તે માણસજાતને બક્ષેશ કરી શકતો નથી, પણ

તું સર્વશક્તિવાન છે, અને તેં અત્યાર સુધી મારી માંગી મુશ્કેલી બર આણેલી છે, માટે હવે તુંજ મારી અર્જ સાંભળ અને હું આજે માંગુ છું તે મને આપ. મને એક બેટાની બક્ષેશ કર. ”

આ રીતે પ્રાર્થના કરીને વજીરે પોતાની નજર જમીન ઉપર ફેંકી, અને છાતી ઉપર હાથ ગોઠવીને ઉભો. તુરત આકાશમાંથી આવાજ સંભળાયો કે — “ હિકાર, પરવરદેગાર કને આ બક્ષેશ માંગવાથી બંધ થા. તને બેટાનું ફર્જનદ થનાર નથી. પણ તું તારી બહેનના દીકરા નદનને તારો બેટો અને વારસ બનાવ. ”

આ સાંભળીને હિકાર ગુપચુપ પોતાને ઘર ગયો, અને પોતે મુર્તિની મુલાકાત લીધી હતી તે જામે પોતાની માનિતી ઓરતને કથું ન જણાવતાં આકાશ તરફથી મળેલા છેલ્લા હુકમથીજ તેને વાકેફ કાઢી. આથી તે ભલી ઓરત ખુદની તથા પોતાના ખાવિંદની મર્જને તામે થઇ. પછી તેઓએ નદનને પોતાનો બેટો કરી લીધો અને તેની જતન લેવા માંડી. નદન અંચળ હતો માટે તે એલમ શિખવા લાગ્યો. પોતાનાં પાળક માતપિતાની માયા મેહરબાનગીને બદલો તે પોતાની તાબેદારી અને વહાલથી પાછો વાળી આપવા લાગ્યો. તે જે કાંઈ સાંભળતો અને શિખતો તે તુરત હાંસેજ કરતો. તે ચબરાક અને ચાલાક હતો, પણ દિલનો ભોભી હતો. તોપણ તે પોતાની આ કસુર અચ્છી રીતે છુપાવી શકતો હતો. જુદગની પોતાના ખાવિંદને વારંવાર કહેતી કે — “ નદન કોઇ દિવસ ચૂક કરે એવું હું ઇચ્છું છું, કેમકે તે ઉપરથી આપણા જાણવામાં આવે કે તે તે કેમ સુધારે છે અને તેને માટે કેવો પસ્તાવો કરે છે. ”

નદન હવે વીસ વરસનો થયો. તેના જેવો બાહોશ અને ખબરદાર જવાન આખા એસીયા દેશમાં બીજો કોઈ હતો નહિ. પોતાના મામાથી તે એવી તો સરસ તરબિયત પામ્યો હતો કે રાજદારી અને સરકારી દરબારી એલમમાં તેનો બરાબરિયો કોઇ ન હતો. જોકે તે બહુજ ભોભી હતો તોપણ કોઇને સ્વપ્ને પણ પોતાની ભોભી ધારણાની

તે ખજર પડવા દેતો નહિ; અને પોતાની સર્વ ધમ્માઓને તેણે એટલી તો કાબૂમાં રાખેલી હતી કે તેને સૌ નિર્દોષી અને સંતોષી માનતા. આ સધળા બાહેરના દેખાવોથી વજ્જર હિકાર ભારે ઠગાયો હતો, માટે તેણે પોતાના બાકીના દિવસો હવે આસાયશમાં ગુન્નરવાનો ઠરાવ કરીને પાદશાહને અર્જ કરી કે “મને હવે રજા આપવી અને મારી જગા ઉપર મારા ભાણેજને વજ્જર નેમવો. ”

પાદશાહ સિન્કરીબે હિકારના બેટાને જોવા માંગ્યો; પણ જ્યારે જોયો ત્યારે તો તે જવાનની અદ્ય આદ્યથી, તેની બોલવા ચાલવાની રીતભાતથી, તેના જવાબો અને ખુલાસાઓથી તે ખુશ ખુશ થઇ ગયો. પાદશાહે હિકાર વજ્જરને પોશાક બદલ્યો તથા ઝાલિરોથી મહેલા સોનાના ગળેપાંદની નવાજીશ કીધી, જે ઉપર હિકારનું નામ કોતરેલું હતું. વળી જુના વજ્જરની વિદાગીરી તથા નવા વજ્જરની નેમણુકની ગંભિર ખુશહાલીમાં પાદશાહે આખાં રાજ્યમાં એક હફતા સુધી રૈયતોને જિયાદત આપી.

નવા વજ્જરનાં પરાક્રમ.

નવા વજ્જર નદનને હવે તેના ઓધ્ધાનો તમામ એખિતયાર સાંપવામાં આવ્યો, અને પાદશાહના હુકમો માથે ચઢાવીને તે પોતાના પાળક પિતા હિકારના મેહલમાં ગયો, જ્યાં તે જઈશ વજ્જરે દેશ તથા પાદશાહ તરફની ફર્જ બાળે તેને નવી નવી સજાહ અને કુનેહથી વાકેફ કીધો. તે બંને વજ્જર બોલ્યો કે—“બેટા, બદ્દમનાં ઝાડ ઉપર સૌથી પહેલા મહેર આવેછે, પણ ફળ આપવામાં એ ઝાડ સર્વથી છેલ્લું છે. તારે એ કે બીજાં કોઇ પણ ઝાડની નકલ નહિ કરવી, પણ સંતુરનાં ઝાડ પ્રમાણે કરવું, જેને પાદડાં આવ્યા આગમજ ફળ લાગેછે.”

આ રીતે અનેક સજાહ આપ્યા પછી હિકાર પોતાના બેટાને જીજ્ઞાસની આગળ લઇ ગયો, અને આ બંનેએ તેને બગલગીરી કીધી, તેને આશીષોથી ભરી નાખ્યો, અને તેનાં બહાને માટે પ્રાર્થનાં

કીધી. હવે નદન પાછો પાદશાહી મેહલમાં ગયો. તે પોતાના ખુલ્લું દરજ્જાથી જરાખી છલકાઇ ન જતાં શાંત પ્રકૃતિથી પોતાનું કામ બજાવવા લાગ્યો, અને સર્વ કોઇની નજરમાં પોતાના મહાન અધિકારને કેવળ લાયક જણાયો. પાદશાહ બહુ મોજીલો હોવાથી તેને એવા વજરની જરૂર હતી કે જે તેનું સર્વ કામ પોતાને શીર ઉઠાવી લે. એવો વજર આ નદન સામેત થયો. સિન્કરીબને તો બસ એમજ લાગ્યું કે હિકાર કરતાં નદન ઉત્તમ હતો, કેમકે રાજકાજની સર્વ કડાકુટ છતાં નવો વજર પોતાના પાદશાહની મોજબજામાં શામીલ થવા લાગ્યો હતો. આથી થયું એમ કે રાજા અને પ્રધાન કદી ન છુટા પડે એવા એકત્ર બની ગયા, જેથી રાજદરબારી કામકાજના ચોડા વધતા આલ્યા અને ફરિયાદના પુકાર ઉઠવા લાગ્યા. હિકારને કાને આ બધી વાતો આવી, જે ઉપરથી તેણે પોતાના ભાણેજ કનેથી ખુલાસો માંગ્યો. નદને પોતાના પિતા સમાન મામાની સર્વ વાતો એદરકારીથી સાંભળી, અને પછી પોતાની ગફલતીથી થયેલી ભૂલ સુધારવાની કબજાત આપી. પણ તેણે કશું કીધું નહિ.

હવે રાજ્યમાં ઉઠતા દંગા ફેસાદ વધતા આલ્યા, જેથી જામદ વજરને બહુ ચટપટ થવા લાગી. નદનને તેણે ઠપકો દીધો, અને પાદશાહ આગળ જઇને પોતાની દિલગીરી જાહેર કીધી. પણ આ સધળાંથી નદન ઉપર કશી અસર થઇ નહિ. એ કાવા-દાવાબરેલા જવાન વજરે અત્યાર આગમનનું પાદશાહના કાનમાં એવું જોહર રેડ્યું હતું કે હિકાર એટલો બધો જામદ ચાને નાતવાન થઇ ગયો છે કે તે રાજકાજ માટે તદન અશક્ત છે. આ ઉપરથી પાદશાહે જ્યારે પોતાના જુના વજરની સર્વ ફરિયાદની વાતો સાંભળી ત્યારે તેણે હિકારને થડે પેટે એટલોજ જવાબ દીધો કે—“તું તારી દોલતની વ્યવસ્થા કર, કેમકે તે ધટતી ચાલી છે; રાજકાજનું ગાડું નદન એવું સરસ ચલાવે છે કે તે બાબતમાં તારે હવે તલબલ લેવી જોઇતી નથી.”

વજર હિકાર દુખી દિલે પોતાને ધર પાછો ફર્યો. પોતાની આરત જીદગની આગળ સર્વ વાતો કહીને તે નાનાં બાળકની પેઠે રડી પડ્યો.

તે બોલ્યો કે—“ વહાલી ઓરત, આ નદન આપણો બેટો, જેને આપણાં મુખને માટે ખુદ તરફથી મળેલો આપણુ માનિયે હિયે, જેને આપણા દેશનો તારનાર ગણિયે હિયે, તે તો એવો નિકળ્યો છે કે તે રાજ્યનું સત્યાનાશ વાળશે, અને એ નાશનું કારણ હું થઇ પડીશ. એ છોકરાએ પાદશાહના કાન એવા સામેત બંભેર્યા છે કે તેનો વિશ્વાસ મારા ઉપરથી ઉઠી ગયો છે.”

પણ આ રીતે હિકાર નવા વજ્રની બદલાયલી ચાલચલણ બાબે પોતાની ઓરત આગળ ફરિયાદ કરતો હતો, ત્યારે તે નચણો, નિમક-હરામ, લોભી માણસ પોતાનાજ પાલનહાર પિતા સમાન મામાનું ખાનું ખરાબ કરવાના કાવાદાવા રચતો હતો.

પાદશાહ સિન્કરીબ અને તેના નાલાયક વજ્ર નદન તરફથી વારંવાર નિરાશી મળી ત્યારે વફાદાર વજ્ર હિકારને તેની વહાલી ઓરત તરફથી એવી સલાહ મળી કે તેણે એકાંતવાસ એખિતયાર કરીને ફિલસુફી ઉપર ધ્યાન લગાડવું. આ સલાહ માન્ય રાખીને હિકાર ધરાની મુખદો અને મિસર દેશના દેવતા આસિરિસનાં દહેરાના પુખ્ત-રીઓ સાથ સંદેશા ચલાવવા લાગ્યો. આ વાતની ખબર નદનને પડતાંજ તેણે પાદશાહને ઉધું સમજાવ્યું કે ધરાન અને મિસર આપણા દેશના દુશ્મનો છે, માટે ત્યાંના મુખદો વગેરે સાથ સંદેશા ચલાવવામાં હિકારની નેમ દગો કરવાની હોય. આ વાત સિન્કરીબને ખરી લાગી, અને તેણે નદનને હુકમ આપ્યો કે હિકારના સંદેશા લઈ જનારા એક કાસદને કેદ પકડવો.

હવે સિન્કરીબનો સૌથી મોટો શત્રુ તે ધરાનનો પાદશાહ અક્રીસ હતો. એ પાદશાહ જોગો એક પત્ર હિકારે લખ્યો હોય તેમ નદને

૧ અક્રીસ નામનો ધરાનમાં કોઈ પાદશાહ થઈ ગયો નથી. પણ અસ્કાની તખ્તના ધરાની પાદશાહોમાં અસ્ક નામના અનેક પાદશાહો થઈ ગયા છે. અસ્કનું અક્રિસ બની શકે. પણ સૈનાચરીબ કરતાં અસ્કાની પાદશાહોનો જમાનો ૪૦૦ વર્ષ જેટલો પાછલો હતો.

બનાવી કહાડ્યો, કેમકે તેને પોતાના મામાના જેવા અક્ષર લખતાં આવડતું હતું. વળી નદન કને હિકારનાં નામની મોહર પણ હતી. આ બનાવટ કીધેલાં નામામાં એવી મતલબ હતી કે અકીસ પાદશાહે એક મોટું લશ્કર તૈયાર કરીને એસીયા ઉપર ચઢાઇ લાવવી, અને જ્યારે એ ફ્રાન્સ દેશમાં આવી પુગશે ત્યારે હિકાર પોતે પોતાનાં માણસો અને મિત્રો સાથે નેરીમનાં મેદાનમાં અકીસને મળી જશે. વળી આ પત્રમાં એવું પણ જણાવ્યું હતું કે નીરમ મહિનાનાં પહેલાં અઠવાડિયામાં જો ચઢાઇવાળું લશ્કર આવી પુગશે તો શેહરતી એક મુખ્ય બાગોળ ઉંઘાડીને તેને અંદર દાખલ કરવામાં આવશે, અને સધળા અગીર ઉમરાઓ પોતાના પાદશાહને પદબ્રષ્ટ કરવામાં શામેલ થશે.

આ રીતનો બનાવટી પત્ર તૈયાર કરીને નદને હિકારના કાસદો લઈ જતા હતા તેવોજ એક કાથજો બનાવ્યો અને તેમાં ઉપરોક્ત પત્ર મુકીને પોતાના એક ખાસ વિશ્વાસુ નોકરને એવું કહીને આપી મોકલ્યો કે નીનીવેહ શેહરના દરવાજા બાહર ઉભા રહેવું, અને જેવે હિકારનો કાસદ તેને સામે મળે કે તેની જોડે વાતે વળગી તેનો કાથજો ઉપરના બનાવટી કાથજા સાથે કોઇપણ તદખીરથી અદલ બદલ કરવો, અને પછી તે કાસદને આગળ વધવા દેવો. આ મુજબ થયું. હિકારનો કાસદ નામુ લઇને કેથે જતો હતો તેને નદનનો કાસદ જોયા બાહરગામથી પાછો ફર્યા હોય તેમ સામે મળ્યો; અને જોળખાણુ હોવાથી વાતે વળગ્યા, અને તક સાંધીને નદનના માણસે કાથજા બદલી નાખ્યા.

આ કામ થયું કે તુરત પાદશાહના માણસોએ પેલા કાસદની પુઠ પકડી, કેમકે નદને પાદશાહને આ બાબતમાં તદન જોડું સમજાવીને જોળવ્યો હતો. પેલા માણસોએ હિકાર તરફનાં નામા સાથેના કાથજો પકડ્યો, અને તેને પાદશાહની હજૂરમાં લઇ આવ્યા. પાદશાહ ગુસ્સાથી લાલપીજો થઇ ગયો, અને તેના પુછવાથી કાસદે જવાબ આપ્યો કે “હું હિકારનો નોકર છું; આ નામું તેણે મને આપ્યું હતું, અને એ હું ધરાન મધે તેના દોરતો પાસે લઇ જતો હતો.”

આ સખુનો સાંભળતાંજ સિન્કરીબના ગુસ્સાનો પાર રહ્યો નહિ. પેલો બનાવટી પત્ર તેણે પ્રથમ ઉબેડીને વાંચ્યો હતો અને તેમાં જે દગાબાજની વાતો હતી તે જોઈને તે એમજ સમજ્યો કે હિકારે શત્રુના હાથમાં મને આપી દેવાની તદ્દખીર રચી છે. પાદશાહ ખૂન પર આવીને બોલ્યો કે—“જે ધણી ઉપર મારા પિતાએ અને મેં ખાર હાથની મેહરબાનીઓ કીધેલી અને દોલત તથા હસ્મતથી જેને ભરપુર કરેલો તેજ ધણી આજે એવઢા બનીને મારું અને મારાં રાજ્યનું સત્યાનાશ વાળવા માંગે છે! જા રે, જઈને હિકારને અહીં બોલાવી લાવ.”

હુવાઇ મેહલ.

આ હુકમ સાંભળતાંજ માણસો હિકારના મેહલ બધી દોડ્યા; પણ હિકાર તો આ વેળા પોતાનાં એવાનને બદલે પહાડોમાં બાંધેલી પોતાની ઝુપડીમાં જઈ રહેલો હતો. તેની વહાલી ઓરત જીંદગનીને પોતાના ખાવિંદ ઉપરની ઘાડની આગમજથી ખજર પડી હતી માટે તેણી પોતાના બેટા નદનને મળવા ગઇ, એવી પક્ષી ખાતરીથી કે તે વચ્ચે પડીને પાદશાહને સમજાવે, અને હિકારનો બચાવ કરે. પણ પાદશાહનો ગુસ્સો એટલો ભારી હતો કે કપડી નદન યા બોળી જીંદગનીનું તેની આગળ કશું ચાલ્યું નહિ. સિન્કરીબનો હુકમ તો એવોજ હતો કે હિકારની નહિજ માફ થઇ શકે એવી તકસીરને માટે તેને સુળીએ ચઢાવવો. તેણે પોતાની જમ્મજ દુધની કાકડુદી ઉપર જરાખી ધ્યાન આપ્યું નહિ; તોપણ તેણીનો એક છેલ્લો સખુન તેણે મહા મહેનને કબૂલ રાખ્યો તે એ કે માણ વજર હિકારને જાહેર જગામાં નહિ પણ તેનાજ મેહલમાં ગર્દન મારવો.

આ હુકમ મેળવીને દુખી જીંદગની પોતાને મકાને પાછી ફરી, અને એક મોટી જિવાહત તૈયાર કરવાનો પોતાના માણસોને હુકમ આપ્યો. જ્યારે પાદશાહના સિપાહીઓ ગર્દન મારવાનો હુકમ બળ લાવવા હિકારને મકાને આવ્યા ત્યારે આ બાનુએ જિવાહતમાં શામેલ થવાનું તેમનેખી નોતરું દીધું.

હવે જ્યારે આ માણસો મોજબેકમાં ચક્રચુર બનતા હતા ત્યારે ડાહી જીદગની પોતાની બાજુ રમવામાં મશગુલ રહી. તેણીએ વડા જલ્લાદને પોતાની નજદીક બોલાવીને તેને કહ્યું કે—“ હે યાપઉસ્મક ! પાદશાહ સિન્કરીબનો બાપ સિરચદુમ,^૧ જે મારો બાપ થતો હતો, તેણે જ્યારે તારો જન લેવાનો હુકમ આપ્યો હતો, તે વેળા મેં તને બચાવી લીધો હતો. તેની તને યાદ છે કે ? વળી તને આ વાતની પણ યાદ છે કે જે ધણીને તું આજ ગર્દન મારવા આવ્યો છે તેણેજ તને મારી બધાવી હતી ? ” અહીં પેલા માણસે કુર્નસ બજવીને કબૂલ કીધું કે એ બધી બિના તે બૂલી ગયો ન હતો. આ જોધ જીદગની બોલી કે—“ વારં ત્યારે, તારી નિમકહલાલી બતાવવાનો આજે વખત આવ્યો છે. તું જાણ કે વજર હિકાર ઉપર જે તોહમત મુકાયું છે તે ખોટું છે. તે તદન બેથુનાહ છે. તેના જેવા અશો અને પરહેજગાર માણસનાં ખૂનમાં તારા હાથ ખરડવાનું શું તું પસંદ કરશે ? હવે જો, મારા મેહલની નીચેનાં બંદીખાનામાં એક બુઢો જાદુગર કેદ હતો તેને મેં ઉપર બોલાવેલો છે. એ કેદીએ ધણાંજ જખૂન કામો કીધાં છે. તે કદે અને દેખાવે મારા આવંદ હિકારને આબાદ મળતો છે. તારે જો કાઢનેખી ગર્દન મારવોજ હોય તો તેનો જન લે. પાદશાહના સિપાહીઓ શરાબની મસ્તીમાં એટલા ચક્રચુર છે કે તેઓ કશો તકાવત જોધ શકવાના નથી. ”

યાપઉસ્મક જલ્લાદે આ સઘળું સાંભળી લઈ હુકમ મુજબ અમલ કીધો, અને પરિણામમાં પેલા નાપાક જાદુગરનું સર પાદશાહની આગળ લઈ જવામાં આવ્યું.

આ બનાવ પછી ડાહી જીદગનીએ બહુ શોક બતાવ્યો. તેણીએ અને મેહલનાં સર્વ માણસોએ શોકનો પોશાક પહેર્યો, અને લાશને વજર હિકારે પોતાને માટે તૈયાર કરાવેલી કબરમાં બૂમિદા કરવા લાઈ

^૧ સેનાચરિબનો બાપ બેબીલોન્યન વખ્તીઓ મુજબ સર્ગુન-સાર્ગન (Sargon) નામનો હતો.

ગયા. રાત પડી ત્યારે જીદગની પોતાના પતિને મેહલની નીચેનાં કેદ-ખાનામાં લઈ ગઈ, જ્યાં પેલા જીદગરને રાખેલો હતો. આ જગાને તેણીએ પુરતી સગવડભરેલી બનાવી, અને તેને એક પાદશાહી એવાનનું રૂપ આપ્યું.

નદન મકબાજ તો હતોજ, માટે તેણે પોતાના પિતા સમાન મામાનાં મોતને માટે ભારી દુખ જાહેર કરીધું, અને પાદશાહ તરફનો દિલાસો પણ તેણે મોટી મુશ્કેલીથી માથે ચઢાવ્યો. અને હવે આ બંને જણ પાછા મોજમજાહમાં લપટાયા, એવી મતલબથી કે દુનિયાનું દુખ તેઓ ભૂલીજ નાય. પણ આ તેમની ચાલથી રાજ્યની અભ્યવસ્થા વધતીજ ચાલી અને તે દરરોજ બિગડતું ચાલ્યું.

આખા નિનીવેહ શેહરમાં હિકાર વજીરનાં નાકાયક મોતથી ભારી દિલગીરી ફરી વળી, અને આખી શાહાનશાહાતમાં એ વાતથી સૌ કોઈને ગમ લાગ્યો. જ્યારે આસપાસનાં રાજ્યોમાં આ વાત પસરી ત્યારે તેઓ અચરત થયાં કે હિકાર જેવા ઝગકતા હીરાની રાશની અશુરી પાદશાહે ખુઝી, એ બનેજ કેમ ? એસીયા દેશના દુસ્મનો તો આ બનાવથી બહુ ખુશીમાં આવી ગયા, અને હવે એ દેશ ઉપર હુમલો લઈ જવાનાં કાંઈ બહાનાં શોધવા લાગ્યા. તેઓ મહેનો એક મિસરનો પાદશાહ ફરાઉન (ફારો) હતો, જેણે હિકાર જેવા વજીરનાં મરણની તક હાથથી જતી મુકવાનું હરસ્ત ન જોઈને, નીચે મુજબનું એક નામું આપીને પોતાના એલચીને નિનીવેહ ખાતે મોકલ્યો:—

“પૃથ્વીની નદીઓનો શાહ જે નીલ નદી, જે નીલના દરિયા પોતાનાં સાત ફાંટાઓ મારફતે બીજા દરિયાઓનાં પાણીમાં મોટા વધારો કરે છે, તે નીલ નદીના પાદશાહ ફરાઉન તરફથી એસીયાના પાદશાહ સિન્કરીબ જોગ,

“ નથી જેને ડહાપણની ફજિલત,

ઉઠાવે હાથ ઉપરથી મોમલેકત.

“અમે મિસરના પાદશાહ, આદમજાદની હાલત સુધારીને ખુલંદ કરવા, તથા જમીનના સઘળા કેશ્વરોમાં અમારી દાનાઈના દાના વેરવાની ખાહેશ રાખિયે છિયે. માટે હે બાઈ, માઈ લસ્કર તારાં રેતાળ રાજ્યને ઘેરી લે તે આગમજ તું તાઈ તખ્ત છોડ અને તારા અમીર ઉમરાઓ અને વજૂર વોજરાઓ તથા તારી તમામ રૈયત સુધાં મારી પનાહ માંગતો મારી હજુર આવ, કે હું તમેને લોખંડ-ની બેડીઓથી બાંધી લઉં. તારા મેહલનાં ભોંયરાંમાં બરાબ જવાનો કસ્દ મા કરતો, કાંએકે ત્યાં તો તારો નાશ અને તાઈ મોત ખચીત બમે છે. તોપણ જો તું મારી સાથે એક ખિરાદર તરીકે વર્તવા માંગતો હોય તો તે માટેનો રસ્તો પણ ખુલ્લો છે. તારે જો દોસ્તી આહવી હોય તો નીચલી શર્તે તે મળશે:—મારે ધણાજ ઉમદા સવાલો પુછવા છે. એ સવાલોનો ખુલાસો આપી શકે એવા એક માણસને તું મારી ખિદમતમાં મોકલ. વળી મારે એક મેહેલ બંધાવવો છે તે તારે બાંધી આપવો જોઈશે. આ મેહેલ પાયા વિનાનો બાંધવો, અને તેનું છાપડું અંધર ઉઠાવવું. આ મેહેલમાં ઈજ્જત સાથ વસી શકે એવા દાના માણસો મને જોઈયે, ને તે તારે પુરા પાડવા. આટલી મારી શર્ત છે; જો એ શર્ત તું બજા લાવે તો મારા મિસર દેશની મેહસૂલનો દશમો હિસ્સો ચાર વરસ સુધી મારે તને ભર્યા જવું. પણ ઉપલી શર્ત બજા લાવવા માટે જે ધણીને તું મોકલી આપે તે જો કોઈખી બાબતમાં ખામીભરેલો જણાશે તો પછી જોઈ લેજો મારા ગુસ્સાનો સ્વાદ; તારી મરૂરી કે તારી નાહરમાનીને થકી તને બારેમાં બારે સજા હું ન કરું તો માઈ નામ મિસરનો પાદશાહ ફરાઉન નહિ.”

બારે અબ્બાસખી અને ગબરાટ સાથ સિન્કરીબે ઉપલો પત્ર વાંચ્યો. મિસરનો રાજા કમ કિસમનો મેહલ બંધાવવા માંગતો હતો તે

૧ એસીર્યાના રાજા સેનાચરીબના સમયમાં મિસરમાં સીયન અ-થવા ફોર્મોન નામનો ફરાઉન અંથવા રાજા હતો. ત્યાંના રાજાઓ ફરાઉન (Pharaohs) ને સામાન્ય લક્ષે ઓળખાઈ ગયા છે. ‘ફારો’નો અસલ અર્થ ‘આકૃતાળ’ થતો હતો. ત્યારપછી પાદશાહને અર્થે એ બોલ વપ-રાવા લાગ્યો.

જાણુવા માટે તેણે પોતાનાં આખાં રાજ્યમાંથી નજીમીઓ, કારીગરો અને દાનાઓને બોલાવી મંગાવ્યા; અને જ્યારે તે સઘળાઓએ બેગા થઈ ઉપલા મેહલની હકીકત જાણી ત્યારે તેઓ એક આવાજે બોલી ઉઠ્યા કે આ કિસમનો જાદુ મેહલ ખાંધી આપવાને અમો અશક્ત છીએ. પણ તેઓ જાણુતા હતા કે એવો મેહલ એકજ જણુ બનાવી શકત, કેજે હાલ જીવતો નથી. તેઓ બોલી ઉઠ્યા કે “વજીર હકાર જો જીવતો હોત તો તે આ મેહલ ખાંધી આપત.”

સિન્કરીખ પાદશાહ બહુ દુખી થયો. તેણે નજીમીઓ અને દાનાઓ અને કારીગરોની સભા બરખાસ્ત કીધી. હવે તેને નદનની વાતો કે સલાહ અણુગમતી થઈ પડી. હવે તે રોતો કુટતો પોતાની દુષ્ટ જીંદગીને ઘેર ગયો. ત્યાં તેણે હાય અફસોસ કરી વજીર હકારનાં મોતને માટે ભારી પસ્તાવો કીધો અને તેને મારી નખાવવામાં પોતે મોટામાં મોટું પાપ કીધેલું કબૂલ કીધું.

જીંદગી એકવાર રાજકન્યા હતી; સિન્કરીખ તેનો ભત્રીજો થતો હતો. હજી તેણી તેને ચાહતી હતી. તે સારી પેઠે જાણુતી હતી કે તે માત્ર મોજલો હતો, બાકી તેનું અંતઃકરણ ખરાબ ન હતું. તેણીએ લાંબો વખત સુધી તેની સાથે વાતો ચાલાવી, જે ઉપરથી તેને જાણાયું કે મિસર સાથની લડાઈની ફિકર એકલીજ તેનાં દુખનું કારણ ન હતું, પણ તે ખરી લાગણીથી દુખી હતો. આ સઘળું જોઈને તેણીએ પાદશાહને ધિરજ આપી, અને કહ્યું કે મિસરના રાજની માગણી મુજબનો મેહલ હજીખી ખાંધી આપનારો જડશે, કાંએકે હકાર હજી જીવતો છે. હકાર કેવી રીતે જીવતો રહેવા પામ્યો તે તેણીએ જાહેર કીધું નહિ, પણ બિલ અલ સનમ દેવતાનીજ મેહરબાનીથી તે જીવતો રહેવા પામ્યો હશે. એવું વમાસતો મુકીને તેણી તેની આગળથી ચાલી ગઈ.

“શું હકાર હજી જીવે છે ?” સિન્કરીખ મન સાથ બોલવા લાગ્યો. “આહા, આ ખુશ ખબર સાંભળીને માફ દિલ કેવું કહે છે ! દેવતાઓએ મને તેનું ખૂન રેડવાની તકસીરમાંથી બચાવી લીધો,

એટલુંજ નહિ પણ મિસરના રાજાની માંગણી મુજબ અમલ કરવાને અને શક્તિવાન કીધો, એ તેઓની મારા ઉપર કેવી મોટી મેહરબાની!"

આનું જીદગની હવે જ્યાં પોતાના ખાવિંદને રાખ્યો હતો ત્યાં તેને જઈ મળી, અને સિન્કરીય પાદશાહનાં દિલમાં જે નવો પસંદ કરવા જોગ ફરકાર થયો હતો તેથી તેને વાકેફ કીધો. અને આ સંધળી બિનાથી વાકેફ થઈને ખુશ થતો વજીર હિકાર પોતાના પાદશાહને મળવા બાહર આવ્યો. તેને જોતાંજ સિન્કરીય તેને બેટવા દોડ્યો અને બંને એકબીજાને બારે હેતથી બેટયા. પાદશાહના હર્ષનો પાર રહ્યો નહિ, જે જોઈ હિકાર તેને થડો પાડવા બોલ્યો કે—“મારા ખાવિંદ, તમે આટલા બધા ઉલટમાં ના આવો. હું જીવતો છું એ વાત છુપી રહેવી જોઈએ. એમ થવામાં લાભ તમારોજ છે. મિસરના રાજા સાથે તમારો સંબંધ કેવો છે તે હું સારી પેઠે જાણું છું. તેણે લખેલાં નામાનો જવાબ મેં આ રીતે તૈયાર કીધો છે તે વાંચો.”

આમ કહીને હિકારે એક દસ્તાવેજ કહાડી પાદશાહના હાથમાં મુક્યો, જેમાં આ મુજબ લખેલું હતું:—

“એસીયાના રાજા સિન્કરીય તરફથી.

“મિસરના રાજા ફરાઉન જોગ,—

“અજ્ઞયજ્ઞ જે બને જાણી નવાઈ,

બનાવા તે અશક્ત નાની નવાઈ.

“હે મારા બિરાદર ! તારાં નામામાં જે ઉડું અને બહોળું જ્ઞાન સમાયલું નજર આવે છે, તથા આદમજીને જે ખુલ્લું દરજ્જો તું પીછાને છે, તે વાંચીને મારું દિલ હર્ષથી ભરાઈ ગયું છે. તારા વિચાર સાથે ખુશીથી મળતો થઈ હું પણ એમજ ધારું છું કે જે શક્તિ આદમજીને તાબે કરે છે તે તેમને નીચા પાડે છે; કારણકે માણસ જાત એદમ અને દાનાઈથીજ રાજ્ય ચલાવવા માટે જન્મ પામેલો છે. જે મુશ્કેલ સવાલો તું પુછવા માંગે છે તેમનો ખુલાસો આપવા માટે મારા ધણાએક દાનાઓ તારી દરબારમાં હાજર થઈને પોતાની અદના

શક્તિ અજમાવવાને મને અર્જ કરે છે. જે કિસ્મીઓ તારો મેહલ બાંધી આપવાને તૈયાર છે તેઓ અહીં હાજર છે, પણ તેમના હુકમ મુજબ કામ બજાવનારા કારીગરો મેળવવા જોઈએ, જે પાછલ ત્રણ મહિનાની ઢીલ થશે, માટે જેમ તને તેમજ મને પણ દિલગીરી ઉપજે છે. તારે તો માત્ર એટલુંજ બજાવવું કે મારાં માણસોને મેહલ બાંધવા માટે જે જે વસ્તુઓ જોઈએ તે પુરી પાડવી. તારી લખેલી સધળી શર્ત હું કબૂલ રાખું છું, અને તારા સખુન ઉપર જેમ મને વિશ્વાસ છે તેમ મારા વચન ઉપર તને પુર ધત્યાર આવતો ન હોય તો સાનમાં અમીર ઉમરાઓ તને આપવા તેમજ તારી કનેથી લેવાને હું તૈયાર છું.”

આ પત્ર વાંચીને સિન્કરીબ અચરત થયો; પણ હિકારની દાનાઈ ઉપર તેને પુર વિશ્વાસ હતો માટે તે જે કાંઈ કરે તે કબૂલ રાખવાની તેણે ખુશી બતાવી. હિકારે તેને કહ્યું કે—

“પાદશાહ, જુદગનીના મેહલમાં મારે છુપાઈ રહેવું જોઈએ. હું ખાદદી નજુમી અબિકમનું નામ ધારણ કરીશ, અને એ રીતે દુનિયાથી બાતલ રહીને તારાંજ કામ પાછલ મંડીશ.” આ પછી વળી તે બોલ્યો કે—“જે ઘણીએ મારો નાશ કરવા માંગ્યો હતો તે જેમ મારો દુસ્મન છે તેમ તારોબી. તમારા ચોડી પહેરા બેવડા કરો, ને જે ચોડીબાનો તમે બાનુ જુદગનીનાં માનને ખાતર તેના મેહલની સલામતીને માટે રાખ્યા છે તેમને તમારી ખિદમતમાં બોલાવો. લશ્કરનો વડો લોબી નથી; સધળા અમલદારો તેની પોતાની પસંદગીના છે; તેના ઉપર તમારો વિશ્વાસ મુકો, અને પછી જુઓ કે તમારા ગમે તેવા શત્રુ સામે તે તમારી કેવી સેવા બજાવે છે.”

આ સલાહ પાદશાહને આપવાની હિકારની મતલબ એ હતી કે નદનની બદદિયાનત તે ચેતી ગયો હતો. આ નિમકહરામ વજીરે સિન્કરીબના ચોડીબાનોને પુલવવાની બાજુ રચી હતી, તથા તેમને પોતાના પક્ષમાં રાખીને પછી પાદશાહનું સર કાપી તે મિસરના પાદ-

શાહ તરફ મોકલી આપવાની તથા પોતે એસીયાનાં તખ્ત ઉપર ચઢી બેસીને મિસરને ખંડણી આપવાની હતી. આ વાતથી સિન્કરીય પાદશાહ અજણો હતો. તેણે હિકારતું લખેલું નામું નદનને વંચાવ્યું, કેન્ને મિસરના પાદશાહ ઉપર મોકલી આપવાતું હતું. તે વાંચીને નદન અજળ થયો, તોપણ એમ સમજ્યો કે જેતે વાતે વખત ગાળવાની મતલબથી સિન્કરીય પાદશાહે આ પત્ર લખેલો હોવો જોઈયે.

બાનુ જુદ્દગનીએ પોતાના મેહલના બાગબાન સિવાય બાકીનાં સઘળાં માણસોને રજા આપી. બાગબાન ઉપર તેણીને પુરતો વિશ્વાસ હતો. વજર હિકાર પાદદી નજીમી અબિકમ છે એમ આ બાગબાનને કહેવામાં આવ્યું, અને એ નજીમીને બાગબાને મરનાર વજરનાં સઘળાં ઓળારો વાપરવા દીધાં. અને હવે આ નજીમી (હિકાર પોતે) જુદ્દગનીની યુક્તિ મુજબનો હવાઈ મેહલ બાંધવાની તૈયારી કરવા લાગ્યો.

પાદશાહ અને નજીમી.

પ્રથમ હિકારે રૉક^૧ નામે રાક્ષી કદનાં પક્ષીનાં બે બચ્ચાં મેળવ્યાં. આ બચ્ચાં તુરતનાંજ જન્મ પામેલાં હતાં, જેમને ૧૧ વરસની ઉમરના બે છોકરાઓ સાથે ઉછેરવામાં આવ્યાં. ચારે જણ એક બીજા સાથે જલદીથી પગાટાઇ ગયાં, તે અહીં સુધી કે પેલા છોકરાઓ આ પક્ષીઓની પીઠ ઉપર બેસીને ફરવા તથા થોડાક ઉડવા લાગ્યા. પક્ષીઓની આંચ સાથે લાંબી દોરી બાંધીને તેમને તેમના સવાર સુધાં પ્રથમ બાગમાં ઉડતાં કરવાનો અખ્તરો હિકારે અજમાવી જોયો અને પછી આ દોરી પોતાના હાથમાં લગામ દાખલ લઇને છોકરાઓ બેઘડકે ઉડવા લાગ્યા. પોતાના સવારોનો હુકમ થતાંજ પક્ષીઓ હવામાં

૧ આફ્રિકાનાં જંગલોમાં આ મસ મોટા કદનાં પક્ષીઓ વસતાં હતાં, જેઓમાંનું દરેક ૨૦૦ રતલ જેટલો વજન ઉપાડી શકતું હતું. કેટલાકે આ વાત કલ્પિત માને છે.

હડતાં યા ઉપરથી પાછાં જમીન ઉપર આવી બેસતાં. આટલું કામ થયા બાદ, હવે આ છોકરાઓએ ભવિષમાં મિસર જમીને શું શું કરી બળવવું તથા બોલી બતાવવું તે તેમને શિખવવાનું રહ્યું. અને તેઓ ચંચળ તથા ખબરદાર હતાં માટે આ કામખી સહેલથી પાર પડ્યું.

સિન્કરીએ લખેલો ફરાઉન જોગો પત્ર રવાના કર્યાને આઠમો મહિનો પુરો થયા બાદ હિકાર નજીમી અબિકમનું નામ ધારણ કરીને મિસર જવા નિકળ્યો. દૂરદરાજ બિયાબાનોમાં વસતા અરબો તેના રસાલામાં જોડાયા. તેની સવારીમાં ચાર હાથીઓ હતા, જેઓમાંના એક ઉપર હિકાર, તેની ઓરત જુદગની, અને બે બોળઓ સવાર થયેલાં હતાં. બીજા બે ઉપર પેલાં બંને રોક પક્ષીઓ, તેમના સાથી બેઉ છોકરાઓ તથા બે ગુલામો બેઠેલા હતા. ચોથા હાથી ઉપર ચાર ઓરતો અને બે બોળઓ બેઠા હતા. આ ચારે હાથીઓની આસપાસ ૧૦૦ બોળઓની ફાજ હાથમાં બાલા તથા ખંજર લઈને ચાલતી હતી. જે ખુર્જમાં પક્ષીઓને બંધ કરેલાં હતાં તેમની આસપાસ રેશમી કપડું આંધી લીધું હતું, કેમકે ઇંતેજર આલમની નજરથી તેમને છુપાવવાની જરૂર હતી. હિકારનો આ આખો રૈસાલો કશી પણ હરકત વિના મિસરનાં પાયતખ્ત કેરો ખાતે સહીસલામત જઈ પુગ્યો, અને હિકારે શેહરની બાહર છાવણી નાખીને પછી એક માથુસને શેહરમાં મોકલી ખબર આપી કે એસીર્યાના પાદશાહનો એલચી મિસરના ફરાઉનની કદમબુસી કરવાની પરવાનગી માંગે છે.

ફરાઉનને તેનાં રાજ્યના દેવતા ઓસિરિસના પુત્રીઓ તરફથી અત્યાર આગમનની ખબર મળી ચુકી હતી કે તેણે જે સવાલો પુછવા ધાર્યા છે તેમનો જવાબ અશુરી રાજા તરફથી આપી શકાવાનો નથી, તોપણ એ રાજાના એલચી દાખલ હિકારે જે અદબ્યાદાબ તથા ટેક અને મોભો દેખાડ્યાં તથા જે સખુનો કહી સંભળાવ્યા તેથી ફરાઉનને બારે અચરતી લાગી. રાજાએ તેને કેરો શેહરમાં સર્વથી સરસ એવાન ઉતારા માટે આપવા માંગ્યું, પણ હિકારે તેને બદલે શેહરની બાહરની પોતાની છાવણીજ પસંદ કીધી, જ્યાં સર્વ જોઈતી

ચીજ પુરી પાડવાનો રાજ્યે હુકમ આપ્યો. એકગમ હિકાર પોતાની છાવણીમાં જઈ પુગ્યો કે બીજી ગમ રાજ્યે ફરમાવ્યું કે તેણે તથા દિવસમાં સવાલોના જવાબ આપવા માટે હાજર થવું.

આ હુકમ મુજબ ત્રીજે દિને હિકાર મેહલમાં દાખલ થયો, જે વેળા તેને તખ્ત આગળ લઈ જવામાં આવ્યો, કેજે ઉપર ફરાઉન હીરા મોતીનો શણગાર કરીને તથા જરી કસબનો પોશાક કરીને બિરાજ્યો હતો. તેના અમીર ઉમરાઓ તેનાં તખ્તની આસપાસ ગોળ ચક્રમાં બેઠા હતા. સઘળાએ બેઠક લીધા પછી રાજ્ય બોલ્યો કે—

“હે અબિકમ! આ જગતમાં દરેક ચીજ ઉખ્યાણારૂપ છે. દરેકમાં અગત્યની સમ્યાઈ છુપી રહેલી છે. હવે તું મારા તરફ અને મારાં તખ્ત બણી નજર કર. મારી આ ભરચક દરબારની વચ્ચે હું કાણુ મિસાલ છું? હું કોના જેવો લાગું છું?”

હિકારે જવાબ આપ્યો કે—“પાદશાહ સલામત, તમો અશુરી દેવતા બીલ અલ સનમ જેવા લાગો છો. જ્યારે એ દેવતા પોતાનાં પુર તેજમાં ફાવી રહે છે ત્યારે જેવો તેજસ્વી જણાય છે તેવા આપ નામદાર હાલ તેજથી પ્રકાશો છો.”

આ જવાબથી મિસરનો રાજ્ય સંતોષ પામ્યો. અશુરી રાજના એલચીને તેણે કીમતી સરોપા બક્ષ્યો, અને ફરમાવ્યું કે બીજો સવાલ જાણવા માટે તેણે આવતી કાલે એજ વખતે હાજર થવું.

બીજે દિને રાજ્ય સફેદ પોશાકમાં બનીઠનીને બિરાજ્યો; પણ તેના દરબારીઓએ તો જુદા જુદા કાળા પોશાક પહેર્યા હતા. જ્યારે એલચી અબિકમે પોતાની જગા લીધી ત્યારે તેને સવાલ થયો કે—
“આજે તું શું જુએ છે?”

“અએ નામવર પાદશાહ, આજે હું મિસર દેશની ફળદ્રુપ ભૂમિ જોઈ છું. તે હાલ સુકી અને ઉજ્જડ છે, પણ તે ફળદ્રુપતાનો ખજાનો મેળવવા માટે પર્વતો ઉપરથી વહેતી નદીનાં પાણીની વાટ

જુએ છે. તારી કાળી દરબાર તે સુકી અને લુપ્તી જમીન છે, તારૂં તાજ તે પર્વત ઉપરનું પુષ્ટિકારક બદ્ધ છે; તારી અશ્મ અને તારૂં મોં આસપાસ ફળદ્રુપતા પાંચરી નાખનારાં નદીનાં શાયદાકારક મૂળો છે; તારા હાથો નીલના દરિયાનાં મૂખોની માફક તારા એહદ અખનામાંથી ચોતરફ બક્ષેશ કરનારા રસ્તા છે; અને જેખી ચીજ તે મેળવે છે તે નવી જિંદગી એખિતયાર કરે છે.”

આ દાનાઇબરેલા વચનોથી ફરાઉન તો ખુશ ખુશ થઇ ગયો. વધારે કીમતી પોશાક એલચીને એનાયત થયો, અને ત્રીજા દિવસની હાજરીનું ઈજન થયું. એ દિવસે બ્યારે હિકાર દરબારમાં ગયો ત્યારે તેણે મિસરી રાજને કીમતી હીરા મોતીથી ઝકઝક થતો દીઠો. તેના વજરો અને અમીરોએ આ વેળા પોતાની આંખો બંધ કીધી હતી, કેમકે તેઓથી ગોયા રાજનાં ઝવેરાતનું તેજ જોઇ શકાતું ન હતું. “હે દાના અશુરી, આજનો ઠંઠરો તને કેવો લાગે છે ?” રાજએ હિકારને પ્રશ્ન પુછ્યો.

“પાદશાહ સલામત, આજે મને એમ લાગે છે કે અફતાબનાં તેજ બક્ષનારાં ફિરશો તારાં બદનમાંથી છુટાં પડીને તારી આસપાસ ફરી વળેલા મહો અને સેતારાઓને ગરમી અને રોશની આપે છે.”

હિકારના આવા ઉત્તમ જવાબની વકી રાખી ન હોય તેમ ફરાઉન આ સંખુનોથી અચરતીમાં ગર્ક થયો. પણ હજુ ફરીથી ખીજ પ્રશ્ન વડે આ એલચીની દાનાઇની પુરતી પરીક્ષા લેવાનો તેણે ઠરાવ કીધો. તેણે કહ્યું કે—“ત્રણ સવાલોના તો તે ખાતરીબરેલા જવાબો દીધા છે ખરા; પણ એ બધા ખુદ મારે લગતા જવાબો છે. હવે જો હું તારા ખુલાસા મુજબ આફતાબ જેવો, નીલના દરિયા જેવો, અને ખીલ દેવતા જેવો છું, તો હવે મને કહે કે તારો પોતાનો પાદશાહ કેવો છે ?”

આ સવાલનો અબિકમ નજીમી કેવો ઉત્તર દે છે તે જાણવાને મિસરના રાજ અને વજરોથી હલકા નોકરો સુધી સર્વ કાંઈને બહુજ

ઉલટ પેદા થઈ. અબિકમ વગર થોળવે આ મુજબ બોલ્યો—“ અય પાદશાહ ! એસીયા દેશનો રાજા તો સુઘેહનો દોસ્ત છે; તે તો દક્ષિણ તરફથી વાતા પવન જેવો છે, કે જેના માર્ગમાં જો કશી હરકત નથી હોતી તો પાણીના મોજાની સપાટી ઉપર કશી કરચલી ફરી વળતી નથી. પણ જો ઉત્તર તરફથી ડુંકાતો પવન કીર્તિનું ધનામ ખાટી જવા માટે હરીફાઈમાં ઉતરે છે તો દક્ષિણવાળો તેનો ખિરાદર તુફાન-નું રૂપ ધારણ કરે છે, ગગડાટથી ગગનને ગળવી મુકે છે, વિજ-ળીથી આકાશને દીપાવી નાખે છે અને જમીનને તેના પાયામાંથી ધુળવે છે. ”

જે તુફાનનું હિકારે વર્ણન કીધું તેજ તુફાન મિસાલના ધુળવનારા તેના આ સખુનો પણ હતા. ફરાઉનની મગફરીને આથી ઘોકડો લાગ્યો. તેને લાગ્યું કે દુનિયામાં તેનો એક હરીફ છે ખરો. અબિકમ જેવો એલચી જેની દરબારમાં હોય તે પાદશાહ બળવાન હોવોજ જોઈયે. ફરાઉન આગળા દિવસોના કરતાં વધારે કીમતી પોશાક હિકારને બક્ષવાનો હુકમ આપવા જતો હતો, પણ તેજ વખતે મિસરના રાજાને નામનું એક નામુ લઈને એક કાસદ દોડતો એસીયાથી આવી પહોંચ્યો. આ હરકારાને જઈ મળવાની હિકારે રજા માગી, તેના હાથમાંનું નામુ પોતે લીધું, સરપર ચઢાવ્યું અને તે માથે ઉપાડીને પાદશાહ આગળ નજર કીધું. ફરાઉને આ નામું ઉખેડીને વંચાવ્યું તો તેમાં આ મતલબના સખુનો લખેલા હતા:—

“ એસીયાના રાજા સિન્કરીબ તરફથી,

“ મિસરના પાદશાહ ફરાઉન જોગ.

“ અકલમંદી જ્યારે સખળ થાય છે,

શેતાની પ્રબળ ફુલ તુટી જાય છે.”

“ મારો નોકર અબિકમ તારી દરબારમાં છે તેથી બેશક તને તારી ખાહેશોના સંબંધમાં સંતોષ મળવો જોઈયે. હું ધારું છું કે જેમ તેનાથી તેમજ મારાથી પણ તને સંતોષ સિવાય બીજું

મળનાર નથી, કાંએકે તારી દોસ્તી સિવાય મારી ખીજ કશી ખાહેશ નથી; અને તે દોસ્તીની તેં મને કબૂલત આપી મુકા હોય તેમ તે ઉપર મારો ઇતિખાર હું બાંધી ચુકો છું. અએ મારા બિરાદર, હું તો મારા સધળા પાડોશીઓ સાથ પોતાને એકજ સપાટી ઉપરનો ગણું છું; તોપણ કોઇ કોઇ પાડોશીઓ એવા છે કે જેઓ દાનાઇ કરતાં હવસ વધારે ધરાવે છે. ખરું છે કે દાનાઇની રોશની સધળે ફેલાયલી નથી. જે પાડોશીઓ મારી જોડે દોસ્તીના કરાર કરેલા છે તે છતાં તે તોડવા માગે છે તેમની શુધ ઠેકાણે લાવવા માટે હાલ હું મારું લશ્કર તૈયાર કરું છું. પણ લડાઇને માટે ૬૦ હજાર રથ તૈયાર કરવા થકા મને ૯૦૦ કતર (રૂ. ૨,૦૨,૫૦૦) જોઇશે. મારી અર્જ છે કે આ રકમ તારે મને આંગ ઉપર આપવી. એ રકમ મારા એલચી મારફતે મોકલી આપવી. ”

એક તો હિકારે ફરાઉનને પોતાના દાનાઇમરેલા જવાબોથી ભારે અચરત અને ખુશહાલ બનાવ્યો હતો, તેમાં વળી તેના પાદશાહ તરફનાં નામાથી મિસરના રાજની અન્યથાનો પાર રહ્યો નહિ. અલબત્ત આ નામુ હિકારનીજ દાનાઇતું ફળ હતું.

“ હે અબિકમ, ” ફરાઉન બોલ્યો, “ તારા રાજની અ હું સ્વિકારું તે આગમજ તેં મને જે મેહલ બાંધી આપવાનું માથે લીધું છે તે તારે તૈયાર કરી આપવો જોઇશે. તારી કબૂલત તું પાર પાડ, અને તે પછી હું મારો જવાબ આપીશ. ”

મેહલની હવાઈ રચના.

હિકારે સર નમાવ્યું. મેહલની લંબાઇ પહોળાઇ જાણી લીધી, અને સાથે કબૂલ કરાવ્યું કે તે બાંધવા માટે જે જે વસ્તુઓ જોઇયે તે રાજએ પુરી પાડવી. આ પછી તેણે ફરાઉનને આમ કહીને ખુશ ખુશ કીધો કે આજથી ચાર દિવસમાં મેહલ તૈયાર થશે !

મિસરના ફરાઉનને આથી બહુજ અન્યથા લાગી. પાયા વિનાનો અને અધર છાપરાનો જે મેહલ તે માંગતો હતો તે કદી પણ બાંધી

શકાય એમ ન હતું. તોપણ અબિકમે તે ફક્ત ચાર દિવસમાં બનાવી આપવાનું માથે લીધું હતું તેથી ફરાઉનને એમજ લાગ્યું કે આ કામ જાજરો જાડુગર હોવો જોઈએ. અબિકમ હવે દરબાર છોડીને પોતાની છાવણીમાં ગયો. જોવો તે ગયો તેવાજ ફરાઉને ઓસિરિસ અને અનાબિસ નામના પોતાના દેવતાઓના પુજારીઓને બેગા કીધા, અને તેમની આગળ પોતાનાં મનનો ગુચવાડો જાહેર કીધો. વડા ધર્મ-ગુરુએ રાજાનાં મુખની સર્વ વાતો સાંભળી લખને કહ્યું કે “આ નશ્તુમી જે દિવસનો કરો શહેરમાં દાખલ થયો છે તે દિવસના અમો તેની જન્મરાશી શોધી કહાડવાને મંડેલા છીએ, પણ તે અમને હાથ લાગતીજ નથી. તોપણ જો એ ધણી જાડુધની મદદ લેશે તો અમો-બી તેની સામે અમારું જાડુધ બળ અજમાવીશું, અને તેમાં શેવટે બેશક ફતેહ પામીશું.”

આ કમ્બલતથી હિમતવાન બનીને ફરાઉને હુકમ આપ્યો કે હવાઈ મેહલ બાંધવા માટે જોઈતી વસ્તુઓ પુરી પાડવા ચકી ચાર હજાર કાળા ગુલામો, ૬૦૦ રથો, ૧૦૦ હાથીઓ, અને મિસરના થોડાક ધણાજ બાહોશ કારીગરોને તૈયાર રાખવા.

એમ કરતાં મેહલ તૈયાર થવાનો દિવસ આવ્યો. શહેરના કોટની બાહરે આ મેહલ તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો માટે ફરાઉન પોતાના દરબારીઓ, દેવતાઓના પુજારીઓ અને બેશુમાર લોકોની ઠઠ સાથે કરો છોડી આગળ વધ્યો. એસીયાથી આણેલા પેલા ચાર હાથીઓ તેઓ ઉપરના પુર્જ ઉપર ઉડતા વાવટા સાથે હરોલમાં ઉભેલા જણાયા. પેલાં રાક્ષી પક્ષીઓ અને તેમના બંને સવારો પોતાને જે હુકમ મળનાર હતો તે મુજબ અમલ કરવા માટે વાટ જોતા ઉભા હતા. મિસરના પાદશાહને મેહલ જોવા માટે આવેલો જાણીતાંજ દિકારે વજંત્રો વમ-ડબ્બાં, અને પોતે તેની નજદીક ગયો અને બોલ્યો કે—“મારા કારી-ગરો તૈયાર છે; તું નામવરના હુકમનીજ ખોટી છે.”—“ત્યારે આલો, કામ શુર કરો,” રાજાએ ફરમાવ્યું.

હિકાર હવે હાથીઓની બાબુએ ગયો અને પોતાના હાથની ધસારત કીધી. તુરતજ એ યુર્જની આસપાસ જે રેશમની ભળ હતી તે ઉઘડી ગઇ, અને એક ઓરત નિકળીને હવામાં ઉડવા લાગી. તેણીએ પીળો પોશાક પહેર્યો હતો, જે ઉપર સોનેરી સેતારા ઝમકતા હતા. તેનો બારીક ગાજનો નિકાળ હવામાં ઉડતો હતો. એક એવાં તાજને મથાળેથી આ નિકાળ લટકતો હતો કે જે હીરાઓથી મઢી લીધું હતું, અને આ હીરાઓના ઝળકાટથી આક્રાંતાયની રોશની પથ્થુ ગોચા ઝાંખી મારી જતી હોય એમ લાગતું હતું. પેલી બાઇની ચળકતી તિક્ષણ આંખો ઉપરથી તે કોઇ પાદશાહી બાનુ હોય, અને તેણીના દેખાવ ઉપરથી નાનુક પંચની હોવા જોડે તેણી મર્દાન્ગીનું કુવત પથ્થુ ધરાવતી હોય, એમ લાગતું હતું. તેણીના હાથમાં એક નાની લાકડી પકડેલી હતી, જે વડે તેણીએ હવામાં તથ્થુ ફટકા લગાવ્યા અને આકાશમાંથી નીચલા સપ્તમે ખુલ્લા સંભળાયા :—

“બળવંત રાજા સિન્કરીબના નમ્ર ગુલામો,
મોટા પાદશાહ ફરાઉનના હુકમના તાબેદાર.”

હવે એક મોટો આવાજ સંભળાયો. પેલાં રાક્ષી કદનાં પક્ષીઓ પોત પોતાના યુર્જમાંથી પોતાના સવારો સાથે હવામાં ઉડી ચાલ્યાં. આ જવાન સવારો શુક સેતારા જેવા ખુબસુરત લાગતા હતા. તેમના બાલ ઉપર પુષ્પો એવી રીતે ગોઠવ્યાં હતાં કે તેમનાં માથાં પુલવાડી જેવાં લાગતાં હતાં. તેમનો પોશાક વરસાદની કમાન જેવો રંગબેરંગી હતો. દરેક જવાનના હાથમાં સોનાની થાપી હતી, અને તેઓ હવાના વિસ્તીર્ણ વિસ્તારમાં બેઘડક ઉડ્યા જતા હતા. ફરાઉન આ દેખાવ જોઇને અચરતીમાં ગર્ક ગયો. તેણે પોતાના દેવતાઓના પુનરીઓથી આ દેખાવનો ખુલાસો જાણવા માંગ્યો, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “પાદશાહ સલામત, આવા જાદુઇ દેખાવો અમે આગળ કોઇ કાળે જોયા તો નથી. પણ સાંભળ્યાથી નથી. એ કેમ અને તેની અમને સમજ પડતી નથી.”

આથી નાસપાસ થઇ ફરાઉને અબિકમ (હિકાર) તરફ ફરીને જાણવા માંગ્યું કે—“પેલી જાદુગર કી અથવા તો દેવી જેવી ઓરત

કોણ છે ? અને એના હુકમને માન આપી ઉડનારા પેલા બે જનો ક્યાં ગયા છે ? ”

“ અય દુનિયાના પાદશાહ, અહીં કોઇ જાદુગર સ્ત્રી, કે દેવી, કે પરી જેવું કંઇજ નથી. વળી જનો પણ કોઇ નથી. તેં જેમને જોયા છે તેઓમાંની એક આદમજાદ સ્ત્રી અને બે નાના બાળકો છે. પણ, હે પાદશાહ, ” આખકમે બંને હાથ જોડીને અર્જ કરી, “ આ ત્રણે જણાં એસીયાના પાદશાહ સિન્કરીબની રૈયત છે. ”

“ તેઓ પાછાં ફરશે કે નહિ ? ” રાજાએ પુછ્યું.

“ નામવર શાહ, એ ત્રણે જણુ તારો હવાઇ મેહલ બાંધનારા ઉમદા કારીગરો છે. ” આમ કહી અખિકમે ઉંચી આંગળી બતાવી કહ્યું કે—“ જુઓ, જુઓ, તમારાં એ કારીગરો મેહલ બાંધવા માટે આકાશ ઉપરથી પાછાં ફરે છે. ”

હવે જ્યારે અખિકમે જોયું કે પેલાં રાક્ષી પક્ષીઓ બહુ નજદીક આવી પુગ્યાં ત્યારે તે પુકાર્યો કે “ સિન્કરીબ પાદશાહના હે ગુલામો, હવે તમારી ફર્જ બજાવો. ”

આ ઉપરથી પેલી સ્ત્રીએ પાછો દેખાવ દીધો; પોતાની લાકડી ફરીથી ફરવી, અને પેલા બાળકો તેનાં માથાંની આસપાસ ઉડવા લાગ્યાં. તેણી બોલી કે—“ હે કારીગરો, મેહલનો પાયો તો ખોદાઇ ચુક્યો છે; હવે તમારું કામ કરવા માટે જોઇતી જિનસોની માંગણી કરો. ” આમ બોલીને તેણીએ દોરીનું પિંડું તેઓ તરફ ફેંક્યું, જે બંને છોકરાઓએ ઝીલી લીધું, અને જ્યાં ફરાઉનના મજૂરો બાંધકામ માટેની વસ્તુઓ સાથે ઉભા હતા ત્યાં ઉડ્યા. રાજા પોતે અને તેના દેવતાના પુજારીઓ તથા નજીબીઓ પણ ત્યાંજ દોડ્યા. પેલાં પક્ષીઓ થોડોકવાર સુધી ગોળ ઉડ્યા કીધાં, અને પછી તેમના સવારો જમીન ઉપરના માણસો વચ્ચે થતી વાતચીત સાંભળી શકે એટલાં નીચે ઉતર્યાં. પુરતા નીચે આવ્યા પછી તે સવારોએ માંગણી કરી કે— “ ફરાઉન રાજાનાં ભોંકો, હવે અમને તમે પથર અને સુનો અને

રેતી આપો કે અમે તમારા પાદશાહને માટેનો મેહલ બાંધવા માંડિયે.”

પણ રાજાનાં માણસો તો આ પક્ષીઓ અને તેઓ ઉપર થયેલા સવારો અને પેલી બાઇને જોતાંજ બારે અચરતીમાં ઉભા થઇ રહ્યાં. આ જોઇને પેલી બાઇ રાજા તરફ જોઇ બોલી કે—“હું મારા રાજા, આતો આગસુ માણસો છે; એમને તું ક્યાંથી લાગ્યો ? તારું બળ વાપર અને શુભામગીરીથી કનિષ્ઠ બની ગયેલી તારી પ્રજાને ઉસ્કેર.” આ સખુનો બોલનારી બાઇ બાનું જીવગતી પોતેજ હતી; તેણીએ હવે પોતાના કારીગરોને હુકમ આપ્યો કે—“પાદશાહ સિન્કરીબની પ્રજાના માણસો, તમારો પાદશાહ મિસરના પાદશાહને માટે મેહલ બાંધી આપનાર છે, માટે જોકે તમારેથી જમીન ઉપર થગ તો નહિજ મુકાશે, પણ જેટલું નીચે ઉતરાય એટલા ઉતરો.”

ધર્મો જય—પાપો ક્ષય.

આમ બોલીને તેણીએ પોતાની લાકડી વડે દશારત કાઢી, જે જોઇને શાખવી મુકેલાં પક્ષીઓ નીચે ઉતર્યા. તેમને આ રીતે પોતાનાં માથા ઉપર આવતાં જોઇને કેટલાક કાળા હબશીઓ બેબાન થઇ બોયે પડ્યા, અને કેટલાકે પક્ષીઓના પગની ઝપાટથી લાંબા થયા. આ પક્ષી જીવગતીએ લાકડી ફેરવી, અને પક્ષીઓ તે જોઇને જ્યાં મિસરના દેવતાના ધર્મગુરુઓ પોતાના વડા ગુરુની આસપાસ ફરી વળીને ઉભા હતા ત્યાં ગયાં. આ ગુરુઓ અસુરી લોકોની જાદુઇ પોતાની જાદુઇથી તોડવા માંગતા હતા, પણ પક્ષીઓના જબરદસ્ત બાંચકાથી તેઓખી બોંચ ઉપર ઢગલો થઇ પડ્યા. આ રીતે શેહર બાહરનાં જે મેદાનમાં હજારો લોક જમા થયું હતું તે હવે કચરાથી બરપુર બિયાબાન જેવું દિસવા લાગ્યું.

પણ ફરાઉન રાજા મગર અદાથી જેમ હતો તેમજ ખડે ઉભો રહ્યો. અધિકમ નજીમી (હિકાર) તેની પાસે હાજર હતો, જેને તેણે કહ્યું કે—“હું તો આ મનકલ્પિત દેખાવો જોઇને છઠ્ઠ

થઈ ગયો છું; દેખાવોથી હું તો છેત્રાયો છું. મારા જાદુગરોને મારી આજીવન જોઈને હું તેમનાં બળ ઉપર મુસ્તાક રહ્યો; પણ તેમાં મેં તો ભૂલ ખાધી છે. પેલા ખાલ્દી દાના હિકારનાં મોત પછી હું તો એમજ ધારતો હતો કે મારી સામે હરીદાષમાં ઉતરી શકે એવો એક માણસ એસીયામાં નથી; પણ તેં તો મને મારી એ ગણત્રીમાં દરાવ્યો છે. હું તારા પાદશાહનો દોસ્ત અને મદદગાર થવાને ખાહેશ મદ છું. કાલે સહવારે તું મારા મહેલમાં આવજે, જે વેળા અમો બંને વચ્ચેનો કબાલો નક્કી કરીશું.”

આ સખુનો મિસરનો પાદશાહ બોલતો હતો તે દરમિયાન બાનુ જુદુગની પાછી હાથી ઉપરના પોતાના ખુર્જમાં દાખલ થઈ, જે ખાદ પાદશાહ પોતાના દરબારીઓ સાથે પોતાનાં શેહર તરફ પાછો ફર્યો. પેલાં પક્ષીઓ અને તેમના સવારો જેઓ આ વેળા પાસેનાં જંગલમાં છુપાઈ ગયાં હતાં તેઓથી પોતપોતાના ખુર્જમાં આવ્યાં અને તેમની આસપાસ રેશમી ખુર્જા ફરી વળ્યો. તેઓ પોતાનાં સહાસિક કામની આ ક્ષેત્રને માટે એકબીજાને મુખારકબાદી આપવા લાગ્યાં.

બીજે દહાડે સિન્કરીમ રાજાનો એલચી હિકાર ઉર્ષે અબિકમ ફેરા શેહરમાં દાખલ થયો, જે વેળા તેને મારી આદરમાન મળ્યું. જ્યારે તે ફરાઉનનાં તખ્ત આગળ જઈ પુગ્યો ત્યારે તેની કદમબોસી કબૂલ રાખ્યા પછી મિસરના પાદશાહે તખ્ત ઉપરથી ઉતરીને તેને બગલગીરી કાઢી, અને આ રીતે કહ્યું—“અબિકમ, તારા પાદશાહ સાથે દોસ્તી રાખવાની મારી ખાહેશ છે. હું નિનિવેહ ખાતે જઈને તેની મુલાકાત લેવાને ખુશી છું. ત્યાંજ તેની કાર્તિ હું જોઈશ. મિસર દેશની ચાર વર્ષની મેહસૂલનો દશમો હિસ્સો તેને બરવાનો મેં હુકમ કર્યો છે, અને તારા રાંજા પોતાની ચારયો તૈયાર કરવા માટે જે ૬૦૦ કવર સિક્કાની માંગણી કાઢી છે તે પણ અદા કરવાનું મેં મારા વજીરને ફરમાવ્યું છે. હવે તું જઈને તેને કહેજે કે જે જાનુઓની સામે તું લડશે તેમને શિક્ષિત આપવાનાં કામમાં હું તારી જોડમાં રહીને લડીશ. તારા રાજાની જે પ્રજા કોઈ કોઈ વખતે નાસી આવીને મારાં રાજ્યમાં

ચસતી હશે તેને પાછી પોતાને વતન જવાની છુટ મુકીશ. આ મારું નામું છે તે તું તેને આપજે.”

આમ કહીને ફરાઉને નીચે મુજબનો પત્ર અબિકમને હવાલે કીધો—

“મિસરના રાજા ફરાઉન તરફથી,

“એસીર્યાના રાજા સિન્કરીય જોગ.

“જે દેવતાઓ તરફથી આ દુનિયામાં મેહરબાનગી વરસે છે તેઓની કીર્તિ જિયાદ થાઓ! જેને માથે તાજ મુકાયું છે તેની કીર્તિ અમર તપો! હું મારા બિરાદર, દાનાઇની નામદારી મેળવવા માટે તારી જોડે હરીફાઇમાં ઉતરવાની મેં ઈચ્છા રાખી હતી, અને તે માટેની શર્ત મેંજ મુકરર કીધી હતી. તે શર્તમાં હું હાંસો છું, તોપણ તે માટે બળાપો કર્યા વિના હું તે શર્તનો દંડ ભરી આપું છું; કારણકે મેં જે કાંઇ સાંભળ્યું છે અને જોયું છે તેથી મને હરખ ઉપજ્યો છે. ચોક્કસ ખર્ચ અદા કરવા માટે તે મારી કનેથી નવસો કતર મંગાવ્યા છે, તે તને આપતાં મને ખુશી પેદા થાય છે. હવે તારે મને જે બદલો વાળી આપવાનો છે તે એ કે આપણા શત્રુઓ ઉપર ચઢાઇ લઇ જવા તથા તેમની ચઢાઇ સામે આપણો બચાવ કરવા માટેના આપણે કરાર કરવા. એ કરારની શર્ત તારા એલચી મારફતે મેં મોકલી આપી છે, અને તે ઉપર મારી મોહર કરેલી છે.”

હવે અબિકમ એલચીને મિસરના રાજાએ પુષ્કળ બક્ષેશ અને માન મરતબાથી રવાના કીધો. ફરાઉન રાજાએ પોતાની દરબારના બે અમીરોને ઘોડેસ્વારોની એક ટુકડીની સરદારી - આપીને એસીર્યાના રાજ્યની સરહદ મુધી અબિકમના રસાલેદાર તરીકે મોકલ્યા. અબિકમ પુરતી ફતેહ મેલવી ચુક્યો છે તે બાબેની ખબર તો અત્યાર આમ-મજની નિનીવેહ ખાતે જઇ પુગી હતી. આ ખબરથી અદેઓ અને કપટી વણ્ણર નદન ગભરાટમાં પડ્યો હતો. તે પુછતો હતો કે—“આ અબિકમ કોણ છે કે જેને આંદલી બધી ઇજ્જત મળી છે? બાકુ

જીદગનીનો એ એવો એવો તે કોણ શપ્ત છે કેને આવા ચમત્કાર કરી બતાવે છે ?” નદનનાં દિલમાં અદેખાઇનો આતશ ઉસ્કેરાયો હતો. તે અધિકમને પોતાનો મોટો હરીફ સમજતો હતો, અને તેથી તેનો નાશ કરવાની તે તદ્દનીરમાં હતો.

બાનુ જીદગની હવે પોતાના મેહલમાં પાછી ફરી, અને અધિકમ નજીમી થોડાક દિવસ સુધી પોતાનાં ભોયરાંમાં બરાધ રહ્યો. રાજા સિન્કરીએ ખબર મળતાંજ તે પોતાની ક્રુધ તે બાનુ જીદગનીને મળવા તેના મેહલમાં દોડ્યો, જ્યાં તે બાહ્યે પોતાની કેવી યુક્તિથી રાજા મુશ્કેલીમાંથી દુર થયો હતો તે બાબે તેને પુરતી રીતે વાકેફ કીધો. એજ વખતે તેણીએ સિન્કરીએ સલાહ આપી કે વજીર નદન રાજ્યની સલામતીને માટે બહુ ધારસ્તીભરેલો માણસ છે માટે તેને કેદ કરવો. સિન્કરીએ આ સલાહ મુજબ એકદમ અમલ કીધો; નદનને પકડીને બંદીખાને નાખ્યો, જ્યાં તેણે પોતાને હાથેજ પોતાનો જન લઇને દુનિયાને પોતાનાં પાપી કામોના શુનાહથી ખલાસી બક્ષી.

હવે રાજા સિન્કરીએ પોતાની દરબાર ભરી, અને પોતાના માજી વજીરની હયાતી બાબે સઘળાઓને વાકેફ કરી ખુશ કીધા. પછી એ વજીરે મિસર જઇને રાજ્યની જે મહાભારત સેવા બજાવી હતી તેનું બયાન કીધું, અને શેરટે બવિષ વર્ત્યું કે “આજથી તેને પાછો વજીરાત ઉપર મેં નેમ્યો છે, માટે તેના જેવા ડાહ્યા વજીરના અમલથી એસીયાને આરામ મળશે.”

હિકારને હવે નિનિવેહ શેહરનાં લોકો તરફથી અસાધારણ આવકાર મળ્યો. તેઓ તેના મેહલમાં જઇને લાંથી તેને પાદશાહનાં તખ્ત સુધી ભારી ઠાઠમાઠ અને રંગરાગ સાથે લઈ આવ્યાં, જ્યાં તેને સિન્કરીએ તરફથી બહુજ મોટું આદરમાન મળ્યું. મિસરના રાજા ફરાઉન તરફથી પોતે જે નામુ લાવ્યો હતો તે હિકારે હવે પોતાના પાદશાહ આગળ નજર કીધું, અને દોસ્તીના કોલકરાર ઉપર સહી મુકવાની તેણે સિન્કરીએ સલાહ આપી, તથા ફરાઉન ઉપર યોગ્ય જવાબ મોકળવા સૂચવ્યું. આ સઘળું કામ તત્કાળ બજાવવામાં આવ્યું, અને

એસીયાના પાદશાહ તરફનું નામુ લખને એક પેગમી કરે તરફ દોડ્યો. આખી શાહાનશાહાતની ખુશહાલી અને મંજુરિયાત વચ્ચે હિકારે વજરાત પાછી પોતાના હાથમાં લીધી, અને પાદશાહ સિન્કરીએ હિકાર તથા જીજગની તરફ જે માયા મેહરબાનગી દેખાડવા માંડી તેથી આ અશ્રાફ જોડું પોતાનું આગળું દુખ ભૂલી ગયું.

સિન્કરીય અને તેના બંને વજરાનું દાર્તાન અહીં પુરું થાય છે. આ દાર્તાન પોતાની સાદી સચ્ચાઈને માટે વાંચવાળો છે. જોતો અને પરીઓની કલ્પિત કહાણીથી ઉપજતી મજાહ કરતાં અહીં દરરોજ બનતા બનાવોની સચ્ચાઈ જોડે એલમના વધારા અને ફતેહથી થતી અસરનું જે સાચું ચિત્ર જોવામાં આવે છે તેને લીધે આ વાર્તા વધારે રસિકી થઈ પડે છે. બી ઉપર નેકીની ફતેહ—જુદાઈ ઉપર સચ્ચાઈનું ફાવવું—દુખીએ શેવટે સુખી બનવું—મગરરીના મડાટનું અંતે ભાગવું—અને વ્યસનીનું છેલ્લે સુધરી જવું :—એ સઘળા બનાવો આ વાર્તામાં એવું સાદું પણ સાચું ચિત્ર રજૂ કરે છે કે જેવું કલ્પિત વાતોમાંથી કદાચજ મળી આવે છે.

અતિ લોભે સર્વ જાય.

એક અલાણુ ઓરતના ખુબખ બેટાની
રમુજ કહાણી.

કુંભારની જોડ.

બગદાદ શેહરમાં દાલહક નામે એક કુંભાર સંતોષથી જિંદગી
ગુજારતો હતો. ૧૭ વર્ષ સુધી પોતાની પરણેતર સાથે સુખી જિંદગી
પસાર કર્યા પછી તે ઓરત મરણ પામી, અને ત્યારપછી કુંભારનું
દિલ એક વિધવાએ જીતી લીધું, જે તેના કરતાં જવાન હતી. તેનું
નામ નારીલહા હતું. તેણી ખુશબો અને સુગંધી મલમ વેચવાનો
ધંધો કરતી હતી, કેજે લગાડવાથી ચામડી સુંવાળી અને સ્વચ્છ
થતી હતી, અને એહરને ખુબસુરતી મળતી હતી, તથા માણસ જવાન
બની જતો હતો. આ બાઈને એટલામાટે ખલીફના મેહલમાં તેમજ
શેહરના મુખ્ય અમીરો અને સોદાગરોનાં હરમ યાને જનનાખાનાંઓમાં
જવા આવવાની છુટ હતી. પણ તેણી જે વસ્તુઓ વેચતી હતી તેથી
તેણી બગાધ મારતી હતી તેમ હંમેશ સુધીની જવાની મલી શકતી
ન હતી, અને તેથી તેણીના સખુન ઉપરથી તેમજ તેણીની ખુશબો
અને તેલ અને મલમ ઉપરથી પણ શેહરની બાનુઓનો વિશ્વાસ હઠી
જવા લાગ્યો. આ રીતે જ્યારે પોતાનો ધંધો પડી ભાગેલો તેણીએ
જોયો ત્યારે તે બાઈએ પેલા કુંભાર સાથે નાતું કરવાનું પસંદ કીધું, એવી
મતલબથી કે તેણે જે કાંઈ સાચવ્યું હતું તેની પોતે ધણિયાણી થઈ જાય.

બાઈ એટલી મોહક હતી કે કુંભાર ભાઈ તો દીવાનાજ બની
ગયા. બાઈની માંગણી મુજબનું દામ તેને આપવાને કબૂલ થયા;
કાજની રૂબરૂ કબાલો તૈયાર થયો; અને શેવટ એ આવ્યું કે બાનુ
નારીલહા કુંભાર દાલહકનાં ઘરની મુખ્તિયાર માલિક થઈ પડી. હવે
બનાવ એવે બનેલો હતો કે જેમ કુંભારનો ૧૬ વર્ષની ઉમરનો એક

બેટા હતો, તેમ આ બાપ સાહેબનો પણ એટલીજ ઉમરનો એક સાહેબજાદો હતો. પણ આ છેલ્લા બાપ સાહેબ તો કેથા બેવકુદના પાદશાહ હતા. તેમ છતાં માથાને મનથી તો એના જેવો શાહજાદો આખા બગદાદમાં બીજો કોઈ હતો નહિ. આ બાપનું નામ બદુર હતું; અને પોતાની મા ઉપર કુંબાર ધરપર હતો એમ જોઈ લઈને બદુરજી જવાન દાલહક (કુંબારનો બેટા) સાથે લડી પડ્યા. નાનો દાલહક મલા ખવાસનો હતો, તોપણ પેલા ખુબખે તેને એટલો બધો પગબંધો કે તેણે તેને સારી પેઠે મેડી જમાડી. આથી બદુર બાપનાં માથાં છેડાયાં, સાવકા છોકરાને ગાળે ગાળે ઘોષ નાખ્યો, અને છેલ્લે તે બાપડાને ઘેરમાંથી હાંકી કહાડ્યો. આપિકું ઘર છોડીને તે બેગુનાહ જવાન પોતાના મામાને ઘર જઈ રહ્યો, જેનું નામ કસનાક હતું.

શેહરની બાહર ફળફળાદિનો એક સુંદર બગીચો હતો તે હવે આપણાં ખુબસુરત વિધવા બાપએ પોતાના નવા ધણીને પૈસે ખરીદ કીધો, ને પોતે ફળ વેચવાની દુકાન કહાડી. ખરીદના મેહલના કાર-બારી સાથે સાથે રાખ્યાથી તેણે એજ દુકાનેથી મેહલને માટે જોઈતાં ફળ ખરીદ કરવા માંડ્યાં.

પેલી તરફથી જવાન દાલહકનો મામો કસનાક જોકે બગદાદમાં આખરદાર બાણુસ ગણાતો હતો તોપણ તેનાં બચ્ચાંકચ્ચાં ધણાં હોવાથી પોતાના બાણુજનું પોષણ કરવું તેને બારી લાગ્યું. તેણે પેલી વિધવા નારીદહાની જીહાડીને માટે તેણીને સજા કરવાનો ઠરાવ કીધો. તેણે પોતાના એક દોસ્તની એ બાબતમાં સલાહ લીધી, જેનો ધંધો બવિષ કહેવાનો હતો. આ ધણીએ મામાને પુછ્યું કે “તું તારા બાણુજનું વેર આ બાપ ઉપર કેવી રીતે લેવા માંગે છે ?”

મામા કસનાકે જવાબ દીધો કે—“મારા બંનેવીના જે પૈસા એ લઈ બેઠી છે તે એની કનેથી પાછા કહાડીને તેના બેટા યાને મારા બાણુજના ઉપયોગમાં અપાવવા. આ મારા બાણુજને એક પૈસાદાર હજમની દીકરી સાથે પરણાવવાનો હતો, પણ પેલી વઢકણી

નારીલ્હા મારી આ ગોઠવણ ઉલટાવી નાખીને હજમની દીકરીને પોતાની વહુ કરવાની વીરમાં પડી છે.”

પેલા એકમ જાણનારે કહ્યું કે—“બસ, બસ. હું બધું સમજી ગયો. જા દોસ્ત, ખુશી થા. ફતેહ તારીજ છે. જા, એકદમ જમને ખલીફના મેહલની નજદીક ફળની દુકાન માંડ; દુકાન બાડે મળે કે તુરત તું મારી પાસે આવ. પછી શું કરવું તે હું તને કહીશ.”

કીતો કેવાને તૈયાર હતો માટે કસનાક મામો દુકાન બાડે રાખવા દોડ્યો, અને એક મળી ગયું તેનું સાટું કરી, આગમજથી થોડુંક નાણું આપી, પાછો ફર્યો. પેલા ઇશ્તીએ તેને અરમાની લોકો ખેરે છે તેવો પોશાક, અણીદાર ટોપી, અને એક કાગળ આપ્યું, કે જેમાં હવે પછી શું કરવું તેની વિગત લખેલી હતી. પછી તે બોલ્યો કે “તારા બાણેજને તેં બાડે રાખેલી દુકાને મોકળ, અને તેને કહી રાખજે કે ત્યાં જે કાંઈ બને તેથી અચરત થાય નહિ.”

મામાજી આ સંઘળું સાંભળી તથા લખેને ધરે ગયા, અને બીજી સહવારે પોતાના બાણેજને સંઘળું સમજાવીને નવી દુકાને મોકળ્યો, તથા પોતે પેલો જાદુગરોના જેવો લેખાસ લટકાવીને વેર લેવા માટે નારીલ્હાની દુકાને ગયા. પ્રથમ એકાદ ફળ ચાખીને તેણે તેની બહુ વખાણ કરી, અને પછી કહ્યું કે મને જે ફળ લેવા દમસ્ક જવું પડત તે મને અહીંજ મળી ગયાં છે ને મારી મહેનત બચી છે. પછી તેણે બહુ મોટી કીમત આપીને એ દાડમ ખરીદ કર્યાં, જેમને એક પછી એક તેણે હવામાં ઉડ્યાં ઉછાળ્યાં એટલે તેઓ જેમાલૂમ થઈ ગયાં, આ તમાશો જોઈને નારીલ્હા અને તેનો ખુબખ બેટો બહુ વિસ્મય પામ્યાં. પછી પેલા અરમાની જાદુગરે પોતાના ખીસામાંથી એક રૂપાંની નળી ખેંચી કાઢી અને તેં મોઢે લગાડીને ધીમે સ્વરે કંઈ બોલ્યો, અને પછી એક રૂપાંતું છુંગળું કાઢી પોતાને કાને વળગાડ્યું, એવી મતલબથી કે જે કાંઈ જવાબ મળે તે સાંભળવો.

આવા ઢોંગસોંગ થોડો વાર કરીને પછી તેણે નારીલ્હાને કહ્યું કે “તારાં ફળ મેં જ્યાં મોકલી આપ્યાં હતાં ત્યાં એટલાં તો પસંદ

પડ્યાં છે કે મને હુકમ થયો છે-કે તારી દુકાને જેટલાં ફળ હોય એટલાં વેચાતાં લેવાં.” પછી તેણે પોતાની થેલી કહાડીને તે બાઇના હાથમાં આપી અને કહ્યું કે “તારાં સઘળાં ફળનું જે દામ થાય તે આ મારી થેલીમાંથી ગણી લે.” સોનાના સિક્કાની આ થેલી બેઠને નારીલ્હાને લોભ ઉસ્કેરાયો. તેણી તો આખી થેલીજ ખાલી કરી લેવાને તૈયાર થઇ; તોપણ તેણીએ તેમાંથી ફક્ત ૩૦ સીકવિન લઇને સંતોષ મેળવ્યો, કેમકે તેનાં ફળની કીમત માત્ર પાંચથી છ સીકવિન જેટલીજ હતી. આવડી મોટી રકમ લઇ લીધી તેથી પેલો વેપારી અરમાની બદુગર દિલગીર થયો નહિ. તેણે સઘળાં ફળ પોતાને કબ્જે કરીને એકને એક દિશાએ તો બીજાને બીજી બાજુએ, એ રીતે સઘળાંને ચોગરદમ ફેંકાને ગેય કીધાં. તે સઘળાંને ગોયા પાંખ આવી હોય તેમ તેઓ ખોલખોલતાંમાં ઉડી ચાલ્યાં !

આટલા અમલકાર પછી તે બદુગરે નારીલ્હાને ખબર આપી કે “હું આકાશી સેતારાઓનો મોટો ખાસગી કારભારી છું; તેઓની ખોરાકી લેવા માટે હું આકાશ ઉપરથી નીચે જમીન ઉપર ઉતરેલો છું, અને દમસ્ક શહેરમાં ઘણાં સારાં ફળ મળે છે એવી ખબર પડવાથી મેં ત્યાં જવાનો ઠરાવ રાખ્યો હતો, પણ એટલામાં તારી દુકાને મારું આવી ચઢ્યું થયું અને તારાં ફળ બેઠ હું રાજી થયો છું, ને હું તને ફરેસ્તાઓ માટેનાં ફળ પુરાં પાડનાર ઠરાવું છું.”

આ પછી તે બદુગર હવે બીજી મતલબ ઉપર ઉતર્યો. તે પેલી બાઇના બેટા બદુરની તારીફ ગાતાં બોલ્યો કે—“આ કેવો ચેહરેનમુન જવાન છે અને તોપણ હંતુ પરણ્યો નથી, એ કેવી અફસોસની વાત છે !”

“બાવા, એની આદરણી થઇ ચુકેલી છે. એક માતખર હજમની છોડી સાથે એની શાદી હવે જવદીથી થશે.” નારીલ્હાએ જૂલ બાંછ.

“ઓહો ! હું સમજ્યો. તારો વહેવાઇ હજમ કે ? હજમ—હા, માતખર હજમ; પણ બુન્યાદે તો હજમજ કેની ?” બદુગર

મરખરીમાં બોલ્યો. “અરે બાઈ, તારો બેટો તો હીરા જેવો છે. એને હજમની દીકરી કરતાં અમારી આકાશી હુરીઓમાંની સૌથી ખુબસુરત અને સૌથી નવજવાન હુરી સાથે પરણાવવો જોઈએ. વાડું શુક્ર સેતારા સાથે શાદી કરી અપાવું તો ? તમને એ સગાઈ પસંદ આવશે, બાઈ ?”

“અરે બાવાજી, એવાં કોનાં નસીબ ? ને તે ક્યાંથી લાવિયે ? ત્યારે તો અમે જીવતાંજ બહેસ્તમાં જઈએ.” હરબાઈ હરબાઈને નારીલ્હા બાનુ બોલ્યાં.

શુક્ર સેતારાનો ખાવિંદ.

પેલા અરમાની જાદુગરે જ્યારે જોયું કે ચોકડું ઠીક બેઠું છે ત્યારે તેણે દુકાનનું બારણું બંધ કરાવ્યું અને એક બાલડી ભરીને પાણી મંગાવ્યું. પછી ખુબખ બહુરને સલાહ આપી કે હમતું મોહું કરીને આ પાણીમાં જોવું. બહુરે તેમ કીધા પછી તે પાણીને જાદુગરે દુકાનની સીલિંગ ઉપર ઉરાડ્યું, પણ નવાઈ એ જણાઈ કે પાણીનું એક ટીપુંબી જમીન ઉપર પાછું પડ્યું નહિ. પછી તેણે અચરત ચતી નારીલ્હાને ખબર આપી કે તારા બેટાની તસ્વીર મેં નાહીદ સેતારા ઉપર જોવા મોકળી છે, જેનો જવાબ થોડાવારમાં આવી લાગશે. આ પછી તેણે પોતાનું રૂપાનું લુંગળું કાને ધર્યું, પણ તે આગમજ રૂપાની નળા મોંમાં પકડીને તે કાંઈ બડબડ્યો. તુરત તે બોલી ઉઠ્યો કે —“બાઈ, તારો દીકરો શુક્ર સેતારાને પસંદ આવ્યો છે, તોપણ મારે એને થોડીક બાબત શિખવવી જોઈશે. પહેલાં તો એનો ખુશનુમા ચહેરો દહાડી મુછથી ઢંકાઈ ગયો છે માટે બાલ બોડી નાખવા જોઈએ, અને સહવારમાં એણે પોતાની માથુકને માટે દુલ્હનો એક મોટો મજરો તૈયાર કરી રાખવો.”

આટલી સલાહ આપીને પેલો જાદુગર (કેળે કોઈજ નહિ પણ નાના દાલહકનો મામો કસનાક હતો તે) નારીલ્હાની દુકાન છોડી ગયો. આ પછી ખલીફના મેહલનો કારભારી અને ખીજઓ તાળો

મેવો ખરીદ કરવા તેણીની દુકાને આવ્યા, પણ તે સધળો વેચાણ ગયલો જોઈને તેઓ નિરાશ થઈ ચાલી ગયા. પણ તેથી નારીલ્હાને જરાબી દિલ-ગીરી ઉપજી નહિ, કેમકે તેણી તો હવે આકાશને ફળ મેવો પુરો પાડનારી નેમાઈ ચુકી હતી તો આવા આદમજાદની ખરીદીની તેને શી દરકાર ?

પેલી તરફથી આ બાઈની દુકાન ઉપરનાં સધળાં ફળ ખલીફના મેહલની નજદીરીમાં દુકાન માંડનાર નાના દાલહકની દુકાન ઉપર કોઈ કરામતથી જઈ જોઈવાયા હતાં, માટે ખલીફના કારભારીએ તેમજ બીજાં ગ્રાહકોએ ત્યાં જઈ પોતપોતાને જોઈતાં ફળ ખરીદ કીધાં. તેઓએ તેને કબૂલત આપી કે હવેથી અમો તારી દુકાનેથીજ જોઈતો માલ ખરીદ કરીશું.

બીજી સહવારે પેલો અરમાની જાદુગર નારીલ્હાની દુકાને પાછો ગયો, અને ૪૦ સીકવિન આપીને સધળો માલ ખરીદ કરી લીધો. પછી સધળાં ફળ આગળા દિવસની માફક એક પછી એક ગેબ થઈ આવ્યાં, અને જઈને નાના દાલહકની દુકાન ઉપર જોઈવાઈ ગયાં. પછી જાદુગરે બહુર ખુબખ તરફ નેગાહ કીધી તો તેણે તેના હુકમ મુજબ દાદીના સધળા બાલ બોડાવી નાખેલા જણાયા. વળી તેણે પુલનો મસ મોટો ગજરો પણ તૈયાર કીધો હતો. જાદુગરે તે ગજરો લઈને હવામાં ઉછાળ્યો અને તે ગેબ થઈ ગયો. પછી તેણે બહુર કને બાલડી ભરી પાણી મંગાવ્યું અને તેને ફરમાવ્યું કે હસતો મુખડો કરીને પાણીમાં જોવું, કેમકે બાલ નહિ હોવાથી હવે તારો ચેહરો ધણોજ ખુલ્લો અને સુંદર બન્યો છે. બહુરે જોવું પાણીમાં જોવા માંડ્યું કે બે અણુદીઠ હાથો વડે તેતું ડોકું પાણીમાં દબાયું અને તે ગુંગળાઈ ગયો. આ બનાવ જોઈ માતા ચીસ પાડી ઉઠી અને બેટો ગભરાઈ ગયો. પણ આપણો અરમાની જાદુગર તો આ જોઈને ખડખડ હસવા લાગ્યો.

“આહા, કેવો સરસ તમાશો !” તે બોલ્યો. “બાઈ, એ તો તારા બેટાને બોરસો લેવા માટે એની માથુક સુંદર નાહીદે તદખીર રચી હતી. જો, જો, એના ચેહરા ઉપર કેવાં મોતી બાજ્યાં છે ! એના લખ ઉપર કેવો અંબરનો સુવાસ પંખરે છે !”

આ હાસ્યજનક દેખાવ પછી કસનાક ત્યાંથી ચાલી ગયો, અને નારીદલાને કહી ગયો કે બીજી સહવારે આજની પેઠે ફળ પુલ તૈયાર રાખવાં. પછી તે પેલા ઇલમખાજને જઈ મળ્યો, અને સઘળી બનેલી વાતોથી તેને વાકેફ કીધો. તેણે સલાહ આપી કે હવે તારે શહેરની બાહરે એક સુંદર બગીચો તારા બાણેજને માટે ખરીદ કરવો.

“પણ પૈસા ક્યાંથી લાવું?” મામાજીએ તકાળે કીધો. “જે નાણું તેં મને આપેલું હતું તે તો ખલાસ થઈ ગયું, અને તેજ તને પાછું અદા કરવું મુશ્કેલ છે તો બાગ ક્યાંથી ખરીદ કરે?”

“તારે કશું દેવું અદા કરવાનું નથી, કેમકે મેં તને જે નાણું આપ્યું હતું તે તો નારીદલાનું પોતાનુંજ હતું, જેમાંની અર્ધી રકમ તેણીએ પોતાના ખાવિંદની ચોરેલી હતી. મારા ઇલમને જોરે હું જેમ ફળ પુલને તેમજ સોનાના સિક્કાને પણ ઉડતા કરી શકું છું. આ બીજી થેલી લે. તારા બાણેજને હવે તારે પરણાવવો બેઠયે, અને હજમની બેટીજ તેની ખાયડી થશે.”

ઇલમખાજના આ વચનો હતા, અને તે મુજબનોજ અમલ થયો. એ દરમિયાન નારીદલા અને હજમ વચ્ચે તકરાર ઉઠી. બાઈએ કાજ તોડી નાખવાથી હજમ ખિન્નયો, અને પછી બંને જણે એકબીજાને ગાળે ગાળે ઘોઈ નાખ્યાં. શેવટે એકેકનું લોહી પીવાના કસમ ખાઇને બંને છુટાં પડ્યાં. હજમ પોતાને ઘેર પાછો ફરતો હતો એટલે માર્ગમાં તેને કસનાક પોતાના બાણેજને માટે બગીચો ખરીદ કરીને પાછો ફરતો સામો મળ્યો. વાતપરથી વાત ચાલતાં નાના દાસહકની વાત નિકળી, અને તેનો ધંધો સારો ધીકે છે એવી ખબર મળવાથી હજમે પોતાની બેટી તેની સાથે પરણાવવાની ખુશી બતાવી, અને વળી ઉમેર્યું કે બંને જવાનો એક બીજાને આહેણે એવી મને ખબર છે.”

બીજે દિને પેલો ચરમાની જાડુગર નારીદલા બાઈની દુકાને પાછો દેખાયો, તેનો સઘળો માલ ખરીદ કરી લીધો, અને તેના અવેજમાં છુટે હાથે નાણું આપ્યું. પછી બહુરની ખબર અંતર પુછવામાં આવી,

ત્યારે એ ખુબખ જવાન એક ડાહ્યા આશકની માફક વેહેમી થઇ બોલ્યો કે—“મારી ખાતુન તો એટલી નાની છે કે તેને હું મારી હથેલીમાં લઇ ફરું!”

“એમાં તારી ભૂલ છે, બેટા,” જાદુગરે સમજાવ્યું પાંડી. “એ તો બહુ દૂર હોવાથી તને નાની દેખાયછે; પણ ખરેખરી તો તે તારા જેવીજ મોટી છે.”

“પણ ત્યારે તો તેને ચાંદના જેવો સફળો ચંદ્રેરોજ હશે; કાંઈ હાથ પગ હોય નહિ.” ડાહ્યા બહુરે બીજો સવાલ મુક્યો.

“ના રે ના; એમ કાંઈ હોય?” જાદુગરે ખુલાસો કાઢ્યો. “તેના હાથ પગ, પેટ, માથું બધું છે. તેની ટોપીને માંધે એક એવો જાકતો આગિયો છે કે જેથી તેનાં સરની આસપાસ રોશનીનું ચક્ર ફરી વળ્યું છે.”

“ખરે હા, હા; એમજ હશે. હવે હું સમજ્યો—સમજ્યો. જો તેની ટોપી કઢાડી લઉં તો તેણી બીજી ચારતોના જેવીજ બની જાય; અને તે ટોપી જો હું પહેરું તો હું એક સેતારા જેવો ચમકું. એમજ કેની?”

“એમજ, એમજ!” ઉપલા બેવકુશીભરેલા પ્રશ્નનો ઉત્તર મળ્યો. “હવે જુઓ, બાનુ. તમારા બેટાએ પોતાની આકાશી ચારતને ખરાબર જોઈ લીધેલી સાબેત થાયછે. એની હુશિયારી હું ધારતો હતો તે કરતાં ઘણી વધારે છે; કેમકે જે ચીજ સમજવાને મોટા મોટા નજીબીઓને વરસાનાં વરસો લાગે છે ત્યારે તમારો બેટો તો તે ચીજ એક ધડીમાં સમજી ગયોછે.”

નારીલ્હા જોકે પક્કી અને ખંધી હતી, તોપણ અભણ તો પોતાના ખુબખ બેટાના જેવીજ હતી. જેમ તેના બેટાને સંદેહ હતો તેમ આ બાઈને પણ કેટલીક બાબતનો શક હતો. પહેલાં તો આકાશમાં કઈ કિસમનાં લોક વસતાં હશે તે તેણીએ જાણવાનું હતું. તેણીએ પૂછ્યું કે—“બાવા સાહેબ, તેઓ સારો પોશાક પહેરતાં હશે ખરાં કે?”

“પોશાકતું શું પુછોછો, બાતુ ! તેઓનાં કપડાં તો વાઢળાંનાં બનાવેલાં હોયછે, અને તે ઉપર ખુશખોષ છાંટેલી હોયછે. જાણે ચુલાબ, મોઢરો, મોસાંબી વગેરે કુસોના હાર પહેરેલા હોય તેવાં તે લોક ખુશખો આપે છે,” ઇલમબાજે કૈંઠ્યું.

“આહા, કુસો મને કેવાં ભાવે છે ! હું ક્યારે આવો આકાશી લેખાસ પહેરનો થઇશ ?” શુક સેતારાના ભવિષના ધણીજીએ ખાહેશ બતાવી.

“આજે રાતેજ !” પેલા જાદુગરે કહી દીધું. “તારા બાપની વાડી જે શહેરની બાહર છે ત્યાં જ, અને તારી માથુક ત્યાંથી પસાર થતી નદીમાં સ્નાન કરવા મધરાત આગમજ આવશે. તું કપડાં ઉતારી તેની નજદીક જજે ; પણ સંભાળથી જજે, કેમકે જે પાણી હીલશે તો તે માથુક છુપાઇ જશે ને તારા હાથમાં આવશે નહિ. હવે મારે તને બીજું કાંઇબી શિખવવાનું રહ્યું નથી. તું બસ તુરત તેની સાથે પરણી જજે. ત્યાં કાજ કે શાહેદીની કાંઇ જરૂર પડશે નહિ, કેમકે આકાશી લોકાને એવું કાંઇ જોઇતું નથી.”

“પીડા ઓછી; એટલા મારા પૈસા બચશે”; જાદુર બહાદુરીથી જોલ્યો. “પણ વારં હજારો સેતારાઓમાંથી હું કેમ પારખીશ કે આજ મારી માથુક ?”

“તારો બાગબાન ટાઇગ્રિસ નદીમાં તરતી તારી માથુક તને દેખાડશે, કાંએક તેને શોધવા માટે તને છેક આકાશ સુધી જવું પડવાનું નથી.” આમ કહીને કસનાક ઉર્દે અરમાની જાદુગર ચાલી ગયો.

અહીંથી નિકળેલો તે પોતાના બંનેવી દાલદલક કુંભારની વાડીએ તેને મળવા ગયો, અને તેની નવી સ્ત્રી નારીલ્લાએ તેને કંઇ કંઇ રીતે ઠગીને નાણાં કહડાવ્યાં હતાં તે વિગતવાર કહી સંભળાવ્યું, અને એ રીતે તેનું મન બંબેરીને પછી તેણે સલાહ આપી કે “તારે આ સ્ત્રીને તલાક આપવી જોઇયે, કેમકે એ ઓરતે તને અને તારાં

અચ્ચાને આ રીતે દુખી કીધાં છે.” પછી વળી કસનાકે પોતાના બંનેવીને ખુશ ખબર આપી કે “પેલો હજમ તારા બેટાને પોતાનો જમાઈ કરવાને રાજી છે.” આ ખબરની સચ્ચાઈ જાણવા માટે કુંભાર પોતાના સાળા જોડે હજમને ઘેર ગયો, જ્યાં બંને છોકરાંઓની શાંદી કરી આપવામાં આવી.

અલણ સીની સખ.

આ ખુશહાલીભરેલી ક્રિયામાં રાત વહી ગયતી હોવાથી ખુટો દાલહક મોડી રાત્રે પોતાને ઘર પાછો ફર્યો, જે ઉપરથી નારીલ્હાએ તેને સારી પેઠે ઝીખી નાખ્યો; પણ બંનેવીએ તેના કાન આ બાઈ સામે એવાતો સામેત ભંભેર્યા હતા કે આ સઘળા સખુનોની કશી અસર તેના ઉપર થઈજ નહિ.

બીજી સહવારે અરમાની જાદુગર ફરેસ્તાઓ માટે ફળ ફુલ ખરીદ કરવા થકી રાખેતા મુજબ આવનાર હતો તે વખતે પોતાનો ખાવિંદ દુકાન ઉપર હાજર રહે તે નારીલ્હાને ગમ્યું નહિ, માટે તેણીએ તેને ઘરમાંથી બાહર કહાડવાની બહુ તજવીજ કીધી. પણ દાલહક ગયો નહિ, એટલુંજ નહિ પણ જ્યારે જાદુગરે દુકાનનું બારણું ઠોક્યું અને નારીલ્હા ગાભરી પડીને તે ઉધાડવા દોડી ત્યારે તેને તેમ કરતી અટકાવીને દાલહકે પોતેજ તે ઉધાડ્યું. આ વેળા જેઓ દાખલ થયા તેઓમાંનો એક દાલહકનો બંનેવી કાસનાક પોતે હતો, પણ તેની જોડે તો એક કાજી અને તેના નોકરો પણ હતા.

“પોતાની ઓરતને તલાક આપવા માંગેછે તે દાલહક નામનો કુંભાર ક્યાં છે?” કાજીએ પુછ્યું. “એમ કરવાનો સખખ શો છે?”

“કાજી સાહેબ,” દાલહક આગળ આવીને બોલ્યો, “મારાં કુટુંબની બરદાસ્ત લેવા થકી તથા મારા ધંધામાં મને મદદ આપવા થકી મેં આ ઓરત જોડે નેકા પાડ્યા હતા. પણ તેમ કરવાને મદલે તો એણે મારા દીકરા સાથે કબ્જિયો કરી તેને ઘરમાંથી નાગો

કહાડી મુક્યો. પછી મેં ફળ વેચવાની દુકાન કહાડી ત્યારે તેની જે ઉપજ આવી તે એ પચાવી બેડી, એટલુંજ નહિ પણ આકાશમાંથી કાષ માણસ આવ્યો છે તેને થકી એણે મારાં સધળાં ગ્રાહકોને નસાડી મેલ્યાં.”

“હા, હા, ફાટી મુઆ, તે આકાશપરથીજ આવેલો છે, ને પાછો ત્યાં જશે, અને પછી તારી વસ્ત્રે કરશે. તું જોયા તો કર મારા રડ્યા, તારો જનાબો નિકળે ને તને કીડા પડે! તે આદમી એવો બલો છે કે તું” કેવો ખુરો છે, ને હું કેવી બલી છું, ને પોતે કેવો નેક આદમી છે તે સારી દુનિયાને જાહેર કરીને તારી દહાડીનાં પીસ્તે પીસ્તાં ઉરાડશે. સમજ્યો, મુઆ દોર?” આમ કહીને છેડાયલી નારીલ્હાએ તેની દહાડી ખેંચીને થોડાક બાલ તોડી કહાડ્યા.

“જેયું, મારા નામવર કાજ સાહેબ?” દાલહક રડ-મસ બોલ્યો.

“હા, હા, મને લાગે છે કે એનું માથું ખસી ગયું છે.” કાજ એ થઈ કહ્યું.

“અરે, હુંતો આકાશી લોકોની સ્વાદિષ્ટ ખોરાકી પુરી પાડનારી બાનુ છું. આહા, ક્યારે પેલો આકાશી માણસ આવશે? ક્યારે મારો બેટો બહુર કેજે નાહીદ સેતારા સાથ શાદી કરવા ટાઇમીસ નદીમાં ગયો છે તે આવી પુગશે?” ગુસ્સાથી તપી જઈને નારીલ્હા બોલી.

“કાજ સાહેબ, તમે કહોછો તેમ એનું જીવું ડેકાણે નથી હો.”

“હા, બાઈ, હા. તું એવી ઓરતને તલાક આપે તેમાં શી નવાઈ?” હવે કાજ એ ટાપસી પુરી, અને પછી દાલહક આ રીતે બોલ્યો—

“નારીલ્હા, સેતારાઓની ખોરાકી પુરી પાડનારા આકાશી આદમીની માનિતી, અને નાહીદ સેતારાની સાસુ! જા—જાજથી તને હું તલાક આપું છું. એકવાર—બેવાર—ત્રણવાર.”

આ રીતે દાલહક બોલ્યો, અને પછી થઇ ચુક્યું. તલાકનામું લખાયું. નારીલ્લાએ પોતાની મેદર માંગી. તે બોલી કે “મને ૨૦૦ સીકિવન જોઇએ; નહિતો મને વાડી આપો.”

“પણ સૌથી પહેલાં તો તું મારું નાણું આપ ગઇ છે તેનો હિસાબ આપ,” દાલહક પુકારી બોલ્યો. “હેલા તણુ દહાડા ફળ વેચ્યાં તેની રકમ ક્યાં છે?”

“આ રહ્યા તારા પૈસા !” આમ કહીને પેલાં છોડાયેલી સ્ત્રીએ તેનાં દિલ ઉપર છ સીકિવન અને થોડોક ખુદા ફેંક્યો.

“એટલાને શું કરે ? તને જે કાંઇ મળ્યું તેનો આતો ૨૦ મો ભાગળી નથી. એમ કાંઇ ચાલે નહિ. તને બધા મળીને ૧૪૦ સીકિવન મળેલા છે. એ રકમ મેં આપેલી છે. મારી કનેથી એક અરમાની વેપારી તે લઇ ગયો હતો. આ રહ્યો તેનો ઝખ્ખો અને આ રહી તેની ટોપી.” આમ બોલીને કસનાકે તે ચીજો કહાડી બતાવી. આ જોઇ નારીલ્લા તો મુંગી મંત્ર બની ગઇ. તે તો ડાળા ફાડીને કસનાકને જોતીજ ઉભી.

પણ તેણીનો ગભરાટ પોતાના દીકરા બહુરને જોઇને બહુ વધી ગયો. તે આપડાનું નાક છુંદાઇ ગયું હતું. તેનું ગળું સુઝી આવ્યું હતું. તેનું ધાંટું પડ્યું હતું તે શું કહેતો તે સાંભળી કે સમજી શકાતું ન હતું. તે આચારો આકાશના સેતારાઓને ગાળે ગાળે ઘોઇ નાખતો હતો !

“અરે જવાન, શું બન્યું ? તને કાણે માર્યો ? બેલ, હું તેને સજા આપીશ.” કાજીએ તેને દિલાસો દઇ કહ્યું.

“અરે મુરખી ! આ હુઆ સેતારાઓને તમે જેરખંદનો માર મરાવો. મને એક સેતારો ઓરત દાખલ મળનાર હતો. ખાણીની પખાળમાં મેં મારી તસ્વીર તેને જોવા મોકળી હતી, ને મારી વાડીનાં ઉમદા ફુલોનો એક ગજરો ભેટ મોકળ્યો હતો. મને મળવા થકા તેણે ટાઇમિસ નદીમાં ભોલાવ્યો. બહુજ થાંડી છતાં રાત્રે હું ત્યાં ગયો. તેની પુઠે તરીને જતાં વીશ વખત હું તો થોકક ખાઇ પડ્યો.

૧૥ ગાઉ તરીને જ્યારે મેં ધાર્યું કે હું તેને પકડીને કિનારે લાવ્યો, ત્યારે કોઈએ લાકડી વડે મને ખુબ માર્યા. મેં પાછું ફરીને જોયું—પણ તે શયતાનનો સાથી મને દેખાયો નહિ.”

આ વાત સાંભળીને આપડી નારીશ્હા થંડીગાર પડી ગઇ. તેની મગફરી ઉતરી ગઇ. તેણે જોઇ લીધું કે જગરી તે બની ગઇ હતી. તેની આખર ધૂળ મળી હતી. તેની આ સ્થિતિ જોઇને કાજીએ ફરમાવ્યું કે તેના ઘણીય તેને મેહર દાખલ ૭૦ સીકવિન ગણી આપવા. વધારે મળે એમ નહિ જણાયાથી તેણી પોતાના દાકરાને લઇને પોતાનું કપાળ કુટતી અને સેતારાઓને તથા બીજા સર્વને ગાળોનો સરોપા આપતી તે ધરમાંથી નિકળી ચાલી. કાજી અને તેના માણસોથી હવે ચાલી ગયા, અને દુકાનમાં એકલા દાલહક અને કસનાક રહ્યા. કુંભારે પોતાના આ સાળાનો બહુ બહુ ઉપકાર માન્યો, કેમકે તેણેજ તેને ઉપક્રી કલાંદ ઓરતના સિતમથી છોડવ્યો હતો. આ પછી કુંભાર પોતાના બેટા અને વહુ સાથે વસ્યો અને સુખથી પોતાને માર્ગે લાગી ગયો.

આ વાર્તા શિખવે છે કે સોબનો ચોલ હોય નહિ ત્યાં જે દાંધ હોય તે સર્વ જાય. વળી જ્યાં વહેમ હોય ત્યાં ઠગાઇ ફાવી જાય. અમરજો નારીશ્હા અને તેનો બેટા ભણેલાં હોત તો તેઓ જાદુગરો યા આઠાશી ઢોંગીઓના હાથ ઉપર કદી થાપ ખાત નહિ. એલમની કીમત આ વાર્તા સમજાવે છે.

પાદશાહ બોહિતજાદ અને તેના દશ વજીરો :

અથવા

એક બોવાઈ ગયલા શાહજાદાનું ઘરતાન.

(“અરેખ્યન ટેલસ” નાં દફતર ૧ લાંને સફે ૪૬૧ થી ચાલુ.)

વાર્તા ૪ થી.

બેસખર શાહજાદા બેહજાદનું ખયાન.

બેહજાદ એક એવો શાહજાદો હતો કે જે શરીરની દરેક ખુબસુરતી ધરાવતો હતો. તેના ખુશ ચેહેરાની તારીફ શાયરો ગાતા હતા, અને તેની તમામ પ્રજાઓમાં એક કહેવત મિસાલ તે વખાણ પામી હતી. દરેક મંડળને તે ખુશખુશદાલ બનાવતો હતો, અને તેના સિવાય બીજી કોઈ ચીજ ઉપર કોઈનું પણ લક્ષ દોડતું ન હતું. એક દહાડે તેની ખુબસુરતી બાબે મંજલિસમાં વાતો ચાલતી હતી તે વેળા શાહજાદો બેમાલુમ રીતે દાખલ થયો. તેના ખુશ ચેહેરાની પુષ્કળ તારીફ થયા પછી મંજલિસમાં એક જણ જે અત્યાર સુધી મુગો બેઠેલો હતો તે બોલ્યો કે—

“શાહજાદો બેહજાદ બેશક દુનિયામાં સર્વથી ખુબસુરત મર્દ છે ખરો, પણ હું એક એવી ઓરતને પિછાનુંછું કે જે ખુબસુરતીમાં જોમ શાહજાદો મર્દોમાં તેમ ઓરતોમાં સર્વથી સરસ છે. તેના જેવી ખુબસુરતી જોહાનમાં કોઈ ધરાવતું નથી.”

આ સખુનો સાંભળતાંજ શાહજાદાની પોતાની ખુબસુરતી બાબેની મગરૂરી કરતાં જગાસા વધારે ઉસ્કેરાઈ. એ પછી તેણે ઉપહું બાપણ કરનાર ધણીને ખાનગીમાં બોલાવીને આ રીતે પુછ્યું—

“જે ઓરતની ખુબસુરતીની તારીફ તેં હમણાજ કહી સંભળાવી તેનું નામ કોઈ ધણી તારી કનેથી જાણવા માંગે તો તું કહેશી?”

“અય નામદાર શાહજાદા !” પેલા ધણીએ જવાબ દીધો, “તે બાનુ શામ દેશના પાદશાહના એક વખણાયેલા ખંડિયા રાજની બેટી થાયછે; અને તેણી જેમ પોતાની બહારની દિલ્લચરૂપ ખુબસુરતીથી જોનારની આંખને આંછ નાખે છે તેમ તેણીનાં દિલની ચોખ્ખાઈ અને તેનાં મનની પવિત્રાઈ એટલીબધી છે કે તેથી તેણી એક સંપૂર્ણ ખુબસુરત મેહબુબ બની છે.”

આ ટુક શ્રવ્ણથી મેહજાદનાં મન ઉપર ભારી અસર થઈ. જે બાનુની આ થોડીક તારીફ તેણે સાંભળી હતી તેણી સિવાય બીજી સર્વ ચીજ તે ભૂલી ગયો. તેણીને જીતવાનો તેણે કસ્ટ કીધો. તે તેણી ઉપર વગર જોવે દિલ થયો, અને એટલાબધા જખરા પ્યારથી તેણીને ચાહવા લાગ્યો કે તેથી તેનું શરીર ગળાઈ જવા લાગ્યું. તે મોજમજાહ તર્ક કરી બેઠો, તે આખો વખત વિચારમાં ગિરફતાર થઈ પડ્યો. આથી તેની તનહુરસ્તીનો ટિગાડ થવા માંડ્યો. તેનાં શરીરનો આવો ફેરફાર જોઈને તેનો પિતા અચરત થયો, અને ગર્ભરાઈને જ્યારે તેણે આ સમજાવતું કારણ પુછ્યું ત્યારે શાહજાદાએ ખરી યિનાથી તેને વાકેફ કીધો.

જ્યારે શાહજાદા મેહજાદે આ મુજબ ખરી યિનાથી પાદશાહ ખુસરોને વાકેફ કીધો ત્યારે તેને એ વાત આટલો વખત સુધી છુપી રાખવા માટે ઠપકો ખાવો પડ્યો. “તારાં દિલની વાત તેં આટલો વખત સુધી મારેથી શાં માટે છુપાવી ? શું તને ખબર નથી કે જે રાજની બેટી ઉપર તું દિલ છે તેના ઉપર મારી પુર સત્તા ચાલે છે ? અથવા શું તું એમ ડર રાખે છે કે તેની બેટીની આપણુ માંગણી કરીશું તો તે આપણી સાથ સગાઈથી જોડાવાની કદાખી ના પાડી શકશે ?”

આ પછી પાદશાહે પેલી મેહબુબના ખાપને બોલાવી મંગાવ્યો અને તેની બેટીની પોતાના શાહજાદા સાથ કદખુદાઈ કરવાની માંગણી કીધી. રાજ કબૂલ થયો, અને પક્ષાની રકમ દાખલ ૩,૦૦,૦૦૦ સોનાના સિક્કા આપવાનું એકદમ કબૂલ કરવામાં આવ્યું. પણ એ

સઘળું છતાં શાહજાદાના બાપે એટલી અજ માગી લીધી કે શાહીનો દિવસ આજથી નવ મહિના સુધી મુલતરી રાખવો. પાદશાહે તેની આ અર્જ કબૂલ રાખી.

“ નવ મહિના ? ” શાહજાદો બેહજાદ અધીરો પડીને પોકારી ઉઠ્યો. “ તેથીને દીઠા વગર એટલી લાંબી મુદત સુધી હું થોભું ? મારેથી એ જુદમ કેમ ખમાય ? ”

આ રીતે નાસખર બનીને શાહજાદાએ પોતાની મેહબુબની મુલાકાતે એકદમ જવાનો કરદ કીધો. પાદશાહી તમેલામાંથી એક તેજ ચાલનો અસ્પ તેણે પસંદ કીધો, અને તે ઉપર સ્વાર થઇને એકદમ રાહે લાગ્યો. તે પોતાની જોડે એક કમાન, એક ભાલો અને એક તલવાર લેતો ગયો. તેની સાથે ખીચું કાઢ ન હતું.

હવે એતેશક એવો બન્યો કે પાદશાહી પાયતખ્ત છોડીને તે વધારે આગળ ગયો નહિ એટલામાં લૂટારાઓનાં એક ટોળાંએ તેના ઉપર હુમલો કરીને તેને ઘેરી લીધો. શાહજાદાના હિમતવાન દેખાવ અને બહાદુરીભરેલી ઢબજબ જોઇને લૂટારાઓ ડર ખાઇ ગયા. તેઓએ તેને લૂટ્યોતો ખરો, પણ પોતાની રીત મુજબ તેઓએ તેનું ખૂન કીધું નહિ, પણ તેને સૂચબ્યું કે અગરજો તે તેઓની જોડે લૂટાર જિંદગી કબૂલ રાખે તો તેનો જીવન ખસાવવામાં આવે.

આ માંગણી સાંભળીને અધીરો બેહજાદે પોતે ક્યાં જાય છે અને શામાટે જાય છે તે સઘળું પેલા ચોરોને કહી દેવાનો વિચાર કીધો. પોતે કોણ છે, પોતાની મકસદ શી છે, અને નવ મહિનાની લાંબી મુદત સુધી પોતે થોખી શકતો નથી તેથી પોતાની મેહબુબની શોધમાં નિકળ્યો છે, એમ સર્વ બિના તેણે પેલા બદમાશોને કહી દીધી.

“ અમે તારી આ લાંબી દીલ ટુકી કરી આપીશું, ” ચોરોએ તેની સર્વ હકીકત સાંભળીને કહ્યું; “ તારી મેહબુબ જે કિલ્લામાં રહે છે તેની અમને ખબર છે. વળી તે કિલ્લાના ખયાવમાં કેટલું લશ્કર છે તેથી અમે જાણીએ છીએ. ખસ તું અમારી સરદારી લઇને આગળ ચાલ.

આપણુ જઇને તે દિલ્લા ઉપર હલ્લો કરીશું, અને આપણી સામે થવાની તાકત કોણુ ધરાવેછે તે હું તને દેખાડીશ. હવે તારી જે સેવા આ રીતે અમે બળવીશું તેનો અમને બદલો જોઇશે, અને તે એટલોજ કે જે પક્ષુ તારી મેહબુબ તરફથી તને આપવામાં આવનાર છે તેમાં અમારો ભાગ પાડવો. અમને તૈયાર થવા માટે થોડાક દિવસની ઢીલ થશે. તું વિશ્વાસ રાખજે કે અમે અવિષમાં તારું રક્ષણુ કરીશું.”

જેસમર બેહજાદ આ સઘળાં ઉપરથી એમજ સમજ્યો કે હવે મારું સુખ દૂર નથી; તે મને હવે જલદીથી હાંસલ થઇ જવાનું. જેથી તાલતલાવતથી તેનું કામ સરતું હોય તે ગમે એવી નીચ હોવા છતાં તેનાં મનથી તે તેને આબરૂબરેલી અને વાજખી માલુમ પડી. પોતાનું કામ પાર પાડવા માટેની આ કિસમની રીત પસંદ કરવામાં તેણે જરાખી અકલ વાપરી નહિ. હવે તેણે કશો વિચાર નહિ કરતાં ચોરોના સરદાર દાખલ પોતાની રાહ આગળ ધરી.

એમ કરતાં વાટપાડાઓનાં આ ટોળાંને વેપારીઓનો એક કાફલો મળ્યો. તે બહુ મોટો હતો, અને તેનાં રક્ષણુ માટે કશી રીતસરની ગોઠવણુ નહિ હતી. એવું જોઇને પેલા ચોરોએ પોતાની ખાસિયત મુજબ તેના ઉપર હલ્લો કરીધો. પણ કાફલાવાળાઓએ લૂટારાઓને જખરો માર મારીને પાછા હટાવી દીધા. ચોરોનાં કેટલાંક માણસોના જન ગયા અને ધણુએક ચોરો કેદ પકડાયા, જેઓમાંનો એક શાહજાદો બેહજાદ પોતે હતો. જે દેશ તરફ કાફલો કુચ કરી જતો હતો તેનાં પાયતખ્ત ખાતે સઘળા બંધવાઓને લઈ જવામાં આવ્યા. કાફલાનાં વડાએ પોતાની ઉપર વિતેલી સર્વ હકીકત બયાન કરીને બેહજાદને પાદશાહ આગળ નજર કરીધો.

“અય જેહાંપનાહ, આ જવાન તે લૂટારાઓમાં અમને ધણુ બહાદુર જણાયો હતો. તમે નામવરને અમારી અર્જ છે કે તમારી મર્જમાં આવે તેમ એનો નિકાલ આણવો.”

શાહજાદનો એહરો જોઇને પાદશાહની નજર ખાસ કરીને તેના ઉપર ખેંચાઇ.

“અય જવાન, તું કોણ છે ?” પાદશાહે પુછ્યું. “લૂટારાઓનો ધંધો કરવા થકી ખોદાએ તને જન્મ આપેલો હોય એમ લાગતું નથી. ત્યારે તું આ કાફલાવાળાઓના હાથ ઉપર કેમ સપડાયો ?”

રખે પોતાનાં આખરદાર નામને ઝાંખ લાગે, એવી ફિકર કરીને બેહજાદ આ પાદશાહ આગળ ખુલ્લો પડતાં શરમાયો. તે જુદું બોલ્યો કે “અય જોહાંપનાહ, મારા એહરા ઉપરથી ઠગાશો નહિ. જેવો આજે છું તેવોજ હું પહેલાંથીજ એક ચોરજનો છું.”

“તારા એ જવાબથી તને તારાં મોતની ટેપ મેરાઇ ચુકી છે,” પાદશાહ બોલ્યો. “તોપણ હું એકદમ ઉતાવળે એને સજા ફરમાવીશ નહિ,” પાદશાહે પોતાનાં મનથી વિચાર કાઢ્યો. “એની જવાની અને બહારની ખુશસુરતા તરફ નજર રાખવી જોઇયે. એથી એ ધણી પોતાના સોહબતીઓ કરતાં કોઇ જુદોજ હોય એમ જાહેર થાય છે. જો એ જવાન ખરેખરેજ ચોરજનો હશે તો એને સજા કરવી જોઇશેજ; પણ જો ફિરમન એન આ હાલતે કાઢી મૂક્યો હશે અને તેટલામાટે એ મોતને તામે થઇ પોતાનાં કોઇ છુપાં દુખથી છુટવા માંગતો હશે તો એનાં મોતને નહિ અટકાવવાથી મારે માથે એનો જીવ લેવાનો ગુનાહ ઓટશે.”

આ રીતે દુરઅદેશી વાપરીને પેલા દાના પાદશાહે બેહજાદને એક કેદખાનામાં એકલો બંધ કરવા ફરમાવ્યું, એવી કમેદમાં કે તે કોણ છે અને કેવો મોટો મરતબો ધરાવે છે તે આપોઆપ કોઇ દહાડે જાહેર થશેજ.

પેલી તરફથી શામ દેશના પાદશાહ ખુસરોને જ્યારે માહુમ પડ્યું કે તેનો બેટો ગુપચુપ પાયતખ્ત છોડી નિકળી ગયો છે ત્યારે તેણે તેની શોધમાં સવારો દોડાવ્યા અને પોતાના તમામ મુદ્દકમાં ફાકટની ખોળ ચલાવી. વળી તેણે એશિયા ખંડના તમામ પાદશાહો ઉપર નામાંઓ લખ્યાં, જેમાંનું એક જે પાદશાહનાં મુદ્દકમાં બેહજાદ કેદ હતો તેની ઉપર પશુ આવ્યું. તે નામાંમાં શાહજાદાનું જે બયાન આપેલું હતું

તે વાંચીને પાદશાહની ખાતરી થઇ કે જે જવાનને તેણે કેદ કરેલો છે તે શામ દેશના બળવાન પાદશાહનોજ પહાલો બેટો છે. હવે પોતે એ શાહજાદાને ચારેનો સરદાર માની લઇને એકદમ મારી નહિ નાખ્યો તે માટે આ પાદશાહ મનથી બહુજ હર્ષાવા લાગ્યો.

તેણે એકદમ પેલા જવાન ખુબસુરત શાહજાદાને કેદખાનેથી બોલાવી મંગાવ્યો અને તેનું નામ પુછ્યું.

“મારું નામ બેહજાદ છે,” તે જવાને ઉત્તર દીધો.

“ત્યારે તું પાદશાહ ખુસરોનો શાહજાદો છે. વાઈ તે તારું નામ કામ મારેથી કાં છુપાવ્યું? અગરજે તારા વાંક માટે તને સજા ફરમાવવામાં મેં દીલ કરી ન હોત તો તારો જીવ અત્યાર આગમજનો ગયો હોત, અને તારા જેવા એક શાહજાદાને એક નીચ ખૂની ગણીને સજાએ પુગાડવા માટે મને આજે ભારી ખેદ થાત.”

બેહજાદ, પોતાની સર્વ વાત પાદશાહ આગળ માંડીને કહી સંભળાવ્યા પછી બોલ્યો કે, “અય જેહાંપનાહ! જે લૂટારાઓના ગુનાહમાં મેં મારી મર્જી વિરૂધ્ધ ભાગ લીધો હતો, તે તકસીરમાં મેં પોતાને સપડાઇ ગયેલો જાણીને મને તારી આગળ એટલીબધી શરમ પેદા થઇ કે એક શાહજાદા દાખલ ઉંઘાડો પડવાને બદલે મેં મોત પસંદ કરીધું, કાંએકે મારાં ખાનદાનનાં કીર્તિભરેલાં નામને હીણું લગાડવાનું મને ગમ્યું નહિ.

“અય બેટા, તારી આ વર્તણૂક મને ડહાપણથી ઉલટી જણાય છે,” પાદશાહે તેને કાયક મરતબો આપીને કહ્યું. “તું એક મેહબુબ ઉપર-દિદા થયો, અને તે ખાનુસાથ થોડીક સુદતમાં શાદી કરવાની તને ખાતરી મળી; તેમ છતાં તે અધીરો પડીને જે ઉછાછળું કામ કરીધું તેનું કેવું પરિણામ નિપજ્યું તે જો! તારા બાપના એક પ્રખ્યાત ખંડિયા રાજાનો કાયદેસર જમાઇ અને ત્યાંસુધી ધીરજ ધરવાને બદલે તે તારા બળવાન બાપની દરબાર તેની પરવાનગી લીધા વિના ગુમચુપ છોડી, અને બિયાબાનોમાં ભટકતા લૂટારાઓના હાથ

ઉપર માર્યો જવા સુધીની તેં હુલડાઇ કીધી, તથા વળી તે બદમાશો સાથે શામેલ રહીને જે નાજનીન રાજપુત્રીથી શાદીમાં તને આપવામાં આવનાર હતી તેણીને જબરદસ્તીથી ખેંચી જવાનો તેં પ્રયત્ન રચ્યો, તેથી હવે તું જો કે આજે તેં તારે માથે કેટલાબધા ગુનાહોની બલા ખેંચી લીધી છે ! હવે તારો આ જુસ્સો દાખ, અને તારાં એસબર દિલને થંડું પાડ. જે શાહજાદીનો દરત મેળવવાને તું આટલોબધો આતુર છે તેની જોડે તને મેળવી આપવાના ઘટતા ઈલાજો લેવાનું હું માથે લઉં છું. પણ એ માટેની દરેક ચીજ જેમ તારી તેમજ તેણીની પદવી અને મોભાને લાયક થાય એવી રીતની હોવી જોઈએ, માટે એ બાબતમાં આપણે કશી ઉતાવળ કરવી જોઈએ નહિ.”

આ રીતનું બાપણુ કર્યા બાદ પાદશાહે બેહજાદને બપકાદાર પોશાક પહેરાવવા દૂરમાવ્યું, મેહલમાં તેને માટે ખાસ ઓરડા મુકરર કીધા, અને તેને પોતાની જોડે પાદશાહી સુકરા ઉપર જમવાનું ઇજન કીધું. વળી તેણે પાદશાહ ખુસરો ઉપર એક નામું લખીને તેના બેટાની હેયાતીના સંબંધમાં ધીરજ આપી, અને જણાવ્યું કે “ નવ માસની મુદત પુરી થવા આવેલી હોવાથી શાહજાદા બેહજાદને તેના સસરાની દરબારમાં મોકલી આપવા માટેની બપકાદાર તૈયારીઓ હું કરું છું.”

એસબર બેહજાદ આ સઘળી તૈયારીઓ બહુ બેચેની સાથ જોતો હતો. તે માટે થતી દોડધામમાં તેને પુરતી ઉતાવળ નહિ જણાવાથી તે અસુખી રહેતો હતો. અંતે તેને વિદાય કરવાનો વખત નજદીક આવી પહોંચ્યો, અને પાદશાહે તેને ઉપડી જવાની પરવાનગી આપી. તેની જનાબમાં એક નાનો લસ્કરી રસાલો આપ્યો, પણ આ લસ્કર જ્યારેથી પોતાની મંજલથી થાક ખાવા થોમતું ત્યારે એ મુદત શાહજાદા બેહજાદને એક જમાના જેટલી લાંબી લાગતી.

એમ કરતાં જ્યારે શાહજાદો પોતાની મેહબુબનાં રાજ્યની સરહદ ઉપર જઇ પુગ્યો ત્યારે એ બાબેની તેના સસરાને ખબર આપવા માટે કાસદો દોડાવવામાં આવ્યા. આ ખુશ ખબર સાંભળતાંજ તે રાજ પોતાની બેટીને ખુબ પહેરાવી પોતાની સાથે લઈને જમાઇને સામે

લેવા માટે પોતાના કિલ્લાના દરવાજા સુધી એસ્તેક્યાત્ર આવ્યો. એ રીતે તેને પોતાના મેહલમાં લઈ જઈને તેની બવિપની મોહરદારની જોડમાંના બપકાદાર ઝોરડાઓ તેના વપરાસ માટે મુકરર કીધા. શાદીને લગતી સઘળી ગોઠવણો પરણતાં જોડાંના પિતાઓએ આગમન-થી કરી રાખી હતી. નવ મહિનાની મુદત પુરી થવાને હવે માત્ર ત્રણજ દિવસ બાકી હતા, અને આ બહુજ ઉલટથી કરવામાં આવનારી શાદીને લાયકની સર્વ તૈયારીઓ સંપૂર્ણ થઈ ચુકી હતી.

હવે બેહગદ અને તેની મોહબતનાજ મેહબુબના ઝોરડાઓની વચ્ચે માત્ર એક પતલી દેવારનોજ અંતર હતો. ત્રણ દહાડામાં તો તે તેણીનો માહતાખી મુખડો પોતાની નજરે જોનાર હતો, તોપણ આ પતલી દેવાર તેને મનથી આરારાટ પર્વત જેવી સંગીન અને મજબૂત હતી, અને ત્રણ દિવસો હંમેશગી જેવા લાંબા તેને લાગતા હતા. તેણી પોતાનાં દીવાનખાનામાં શું કરતી હતી તે બાબે તે હર ઘડી બપર પુછાવતો હતો, જે ઉપરથી તેને માલુમ પડતું કે તેણી પોતાની સખી-ઓની સાથે ખુલ્લે મહોડે પોતાના એહરાનો શણગાર કરતી હતી. આહા ! એજ વખતે તે તેણીની પાસે જઈ તેને પોતાની હાજરીથી છક કરે અને પોતાનો જીવ ધરાઈ જાય ત્યાંસુધી તેને પોતાની અધીરી આંખો વડે જોયા કરે તો કેમ ? આમ વિચાર કરી તેણે તરત પોતાના ઝોરડાના સર્વ આવજના માર્ગો અને બારી બારણાંઓની તપાસ લીધી, એવી ઉમેદમાં કે તેઓમાં કોઈ માર્ગ એવો છુપ્યો છે કે જેમાંથી તે પોતાની અધીરી ધમ્મણ તૃપ્ત કરી શકે ? પોતાનાં કર્મના ભોગે તેણે એક સળિયાબારી એવી શોધી કહાડી કે જેમાંથી તે પેલી માહતાખ-મુખી મેહબુબને બરાબર જોઈ શકે.

આ બારી વાટે તેણે તે નાજનીનના ઝોરડામાં જેવા માંડયું, પણ એતેકાક એવો બન્યો કે એજ બારી આગળ એક ગુલામને ચોટી કરવા માટે રાખેલો હતો. તે શાહજાદાને પિછાનતો ન હતો, માટે બ્યારે તેણે જોયું કે કોઈ એક બેહયા માણસ બારી વાટે શાહજાદીના ઝોરડામાં નજર કરે છે, ત્યારે તેણે પોતાની શમશેરની અણી વડે તેને

એ કામથી અટકાવ્યો. પ્રથુ તે અણી વડે તો પેલા બદમાખત બેસબર માણસની બંને આંખો પુટી ગઇ, જે ઉપરથી જીગર ફાટી જાય એવી ચીસ પાડીને તે બેએખિતયાર તુટી પડ્યો. આથી તેની આસપાસ તેની નોકરી માંહેલા ખિદમતગારો વગેરેનું ટાળું બેશું થયું.

પેલા જખમી શાહજાદાની આબુબાબુ ઉભા રહીને તેઓ એક બીજાને આ હોનારતનું કારણ પૂછવા લાગ્યા. આવો ખુશસુરત જવાન પોતાની ચશ્મો કેવી રીતે ખોઈ બેઠો તે બાબે પરપુછ કરતાં અંતે જણાયું કે જે બારી વાટે કાઢેનેબી જોવાની મનાઇ હતી તે બારી-એથી શાહજાદાના ઓરડામાં તેણીને જોવાનો ગુનાહ કરવાનાં ફળ દાખલ શાહજાદો બેહજાદ પોતાની આંખોનાં રત્ન ખોઈ બેઠો હતો.

શાહજાદાને પુછતાં તે કમનસીબ જવાન બોલ્યો કે “આ પરિણામ મારી બેસબરીથી નિપજ્યું છે. મને મોતમાંથી બચાવી લઇ દાનાઇબરેલી શિખામણ દેનાર પાદશાહની ડાહી વાતો હું જલદથી ભૂલી ગયો અને એટલેબધો અધીરો પડી ગયો કે જે માનુ ત્રણ દિવસની દુક મુદતમાં મારાં સુખનું તાજ બનનાર હતી તેણીને આગ-મજથી જોવાની અધીરાઇનો હું ભોગ થઇ પડ્યો, અને આ દુક મુદતની ઢીલ ખમી શક્યો નહિ. તેણીને જોવાની મોજ આગમજથી ભોગવવાની અને ઇચ્છા થઇ અને એ મારી બેસબરીની સજા દાખલ હું મારી આંખોની રોશની ખોઈ બેઠો છું.”

*

*

*

*

*

અલાઉદ્દીન પોતાની વાર્તા પુરી કરીને બોલ્યો કે “આ રીતે પેલો બેસબર બેહજાદ સુખી થવાની અણી ઉપર હતો તેજ વેળાએ પોતાની તે ઉમેદ સદાને માટે ખોઈ બેઠો અને એ કસુરને થકી પોતાની આંખની રોશની ખોવાની બહુજ ધાતકી સજા તેને મળી. પોતાની આગળી બેવકુફીથી જે ભયમાં તે આવી પડ્યો હતો. તે તેણે આ વખતે યાદ કરવું જોઇતું હતું. કેવી દૂરઅદેશીથી, કેવી ડહાપણ-બરેલી સલાહથી પેલા પાદશાહે તેની જોડે વર્તીને તેનો જાન બચાવ્યો.

હતો અને તેનો નસીબો જળવ્યો હતો, અને જેને થકી તે તેનો મોટો આભારી થઈ ચૂક્યો હતો, તે પાદશાહની નેક શિખામણ પ્રમાણે જ બેઠાજાએ ચાલવું જોઈતું હતું. પણ, સાહેબ, વિચાર વિના અમલ કર્યાથી કાંઈ અતુલ્ય મળતો નથી; જેઓ ડાહ્યા હોય છે તેઓજ ખીજ-ઓના દાખલાથી પોતે ફાયદો હાંસલ કરી શકે છે.”

જવાન અલાઉદ્દીનના આ સમુદાનો સાંભળીને પાદશાહ બોલેલ-મદ વિચારમાં ગઈ થયો, અને પોતાની દરબાર બરખાસ્ત કરીને તે જવાન આરોપીને પાછો કેદખાને મોકલાવ્યો.

આમ થવાથી પોતાના સપાટામાં આવેલો ઘણી પાછો ખચી જશે એવો ભય રાખીને પેલા દશ વજીરો ખીજે દિને પાછા બેગા મળ્યા, અને મસલેહત ચલાવીને પાંચમા વજીરને પાદશાહની આગળ મોકલ્યો, જેણે મેહલ તરફ જતાં માર્ગમાં એવો મજબૂત દરાવ રાખ્યો કે “આટલાખધા દિવસોની જે ઢીલ તકસીરવારને ફાંસી દેવામાં થઈ છે તે સર્વેનું આજે શેવટ લાવું, અને તે કમખખતનું લોહી રેડવા સિવાય પાછો નહિ આવું.”

જેવારે તે પાદશાહની હજીરમાં જઈ પુગ્યો તેવારે કુર્નસ બખ્શવી બોલ્યો કે “અય જેહાંપનાહ, આજ લાંબી મુદત થઈ હું તને તારા મુદ્દકની તમામ ખિનાથી વાકેફ કરતો આવ્યો છું, કેમકે તું નામદારને હરેક બાબતની ખબર આપી જાણીતો કરવાનો અધિકાર મને મળેલો છે, તે અધિકારની રૂએ આજે હું તું ગરીબપરવરને એવી જાણ કરવા આવ્યો છું કે પેલા ચોર ખચાનું ખૂન રેડવામાં તું સાહેબ તરફથી જે ઢીલ થાય છે તે ઉપરથી જેહાંપનાહનો જન જોખમમાં આવી પડ્યો છે. પાદશાહી રસમ અને ઇનસાફ તો એવો છે કે તકસીરવારને તરત બેજન કરવો જોઈએ. તું સાહેબ શું જાણતો નથી કે તારી રૈયતોમાંથી જે શખ્સ ખીજ ધણીની ઓરત ઉપર બદ નજર કરી દિયાનત બિગાડે છે તો તે શખ્સનું ખૂન શેતાખીથી રેડવામાં આવે છે, અને તેને તરત તેને લાયકની સજાએ પુગાડવામાં આવે છે. હું મોટાં દઈ અને દિલગીરીથી અફસોસભરેલો થઈને જાણવા ચાહું છું કે આ ચોર

બચ્ચાએ પાદશાહજીની જેવી માહબતા ઉપર પોતાની નજર બિગાડવાની હિમત કીધીછે તો તેને થનારી સજામાં એટલીબધી ઢીલ શા માટે થવી જોઈએ? તું નામવર તરફથી તેને જે માન અને મરતબો મળ્યો હતો તે ઉપર તે ધણો લાડ અને નાજ કરતો હતો, અને જાતે ચોરબચ્ચો હોવાથી આલમનાં લોકો ઉપર જખરદસ્તી વાપરવા અને જુદમ કરવાનો ધરાદો રાખતો હતો. તારી પ્રજના તમામ લોકો આ દર્દ અને જુદમાત ભરેલી ખિના સાંભળ્યાથી દેહશત અને ગભરાટમાં આવી પડેલા છે તે લોકો જેહાંપનાહથી એવી ખાહેશ રાખે છે કે તે ગુલામને તારી તરફથી રાસ્ત ઇનસાફ મળે. આપણામાં એક એવી મતલબની દાનાઇભરેલી તમસલ મશાહુર છે કે ‘આલમનાં લોકો તરફથી જે આવાજ નિકળે તેને ખાદાનો આવાજ સમજવો;’ હવે એ મિસલ મુજબ આલમનાં લોકો આ ચોરબચ્ચાની વિરૂધમાં છે તેઓ તારી કને તેનો વાજખી ઇનસાફ જખરદસ્તીથી અને બજતવારીથી કરાવવા માંગે છે.’

પાદશાહ બોહેતજાહે જ્યારે આ મિસાલના સખુનો પોતાના જખુરના સાંભળ્યા ત્યારે તેનાં દિલમાં નવેસરથી ગુસ્સો ખરપા થયો અને પશેમાન થઇ પોતાનાં દિલથી કહેવા લાગ્યો કે “આજ દિને એ ચોરબચ્ચાનો રાસ્ત ઇનસાફ કરીને શેતાપ તેની સજાએ પહોંચાડું અને તમામ આલમનાં ઠપકામાંથી મોકળો થાઉં” તેણે સુળીને માયરો પાછો ઉભો કરાવ્યો અને અલાઉદ્દીનને પોતાની હજુરમાં બોલાવી મંગાવ્યો. જ્યારે તે જવાનને બેઠી સાથે પાદશાહની સામણે ખડો કીધો ત્યારે તે તેને આ મુજબ કહેવા લાગ્યો—“અય ગુનેહગાર! તારે વિશે મેં ખાહેરથી ઘણી પ્રકારની વાતો સાંભળી છે. તું જે સખુનો મારી આગળ બોલે છે અને હેકાયતો કહી સંભળાવે છે તે તમામ હિકમત ભરેલી છે પણ કેવળ જુડી છે. તારી તકસીર ખરી અને માનવાજોગ છે, અને તેના બદલામાં આજે તારું સર ધડથી જુડું થશે.”

અલાઉદ્દીને જખાન બોલીને જવાબ આપ્યો કે “અય બહેનવાજ! મેં કશી તકસીર કીધી નથી. હું બેશુનાહ છું અને તેથી ખોદાતાલા મારી મારીએ પહોંચીને મારા જાનનું રક્ષણ કરે છે. જે

ગુનેહગાર હોય તેનેજ ડર અને દેહશત પેલા થાય છે; પણ હું તો વગર દેહશતથી થડો મિજાજ અને નરમ દિલ ધરાવું છું. ખરા તકસીરવારને વગર સજ્જ કરમાવવે ખત્રાસી બક્ષવી તે ધનસાધથી ઉલટું અને અણુધટું કામ ગણાય; પણ બેચુનાહ માણસો ઉપર અદેખા ભોકો હસદથી તેઓને માથે તકસીર સામેત કરાવવા માટે પ્રુશામદ અને ચાપલુસી કરે છે. તેઓ તે બીચારા બેચુનાહનું બદ ચાહે છે અને તેનું કાતલું કહડાવવા માંગે છે. તેવોજ હાલ મારોબી છે. પણ તે બાબે હું તું પાદશાહને આગમનથી ભવિષ કહી જાઉં છું કે તેવા બદકાર શખ્સો મોડે વહેલે પેલા પાદશાહ દાબદીન અને તેના વજીરની મિસાલે સજ્જએ પહોંચ્યા વિના રહેનાર નથી.”

આ સંખુનો સાંભળીને બોહેતજાદ કહેવા લાગ્યો કે “એ તું નવી દારતાન શી લાગ્યો છે તેથી મને વાકેફ કર, અને એ બિના સાથ તારી તકસીરને શું લાગેવળગે તે રોશન કર.”

આ ઉપરથી અલાઉદ્દીને રાવિયા નામે એક પરહેજગાર ઓરતનું રસીલું બયાન નીચે મુજબ કહી સંભળાવ્યું.

વાર્તા ૫ મી.

હેકાયત રાવિયા નામે એક પરહેજગાર
વજીરજાદીની.

અય નામદાર ! દાબદીન નામે એક મોટી હકુમતવાળો પાદશાહ હતો, જેના બે વજીરોમાંના એકનું નામ જોરાકાન અને બીજાનું નામ કારાદાન હતું. જોરાકાન વજીરની એક અતિ પ્રુબસુર્ત બેટી હતી, જેનું નામ રાવિયા હતું. તેણી નેક અદેશવાળી અને પ્રુબીબરેલી હતી અને તેનું દિલ દીનઆધન અને પોતાના મજદુર ઉપર ચુસ્ત હતું.

તે ધર્મ ઉપર ધણું એતેકાદ રાખતી હતી, કાંએકે એ મજબૂતથી તે ધણીજ ખબરદાર હતી, અને તમામ ભણતર પઢી ભણતી હતી, અને એવાદત કરવાની જે મિસાલે રસમ હતી તેજ મુવાફિક તેણી તેમ કરીને એકીનથી ચાલતી હતી.

હવે આ મુજબ તે વજીરખાદીની પુષ્કળ તારીફ સાંભળ્યાથી પાદશાહ દાખાદીન તેણી ઉપર ફિદા થયો. એક દિને તે વજીર જોર-કાનને કહેવા લાગ્યો કે “અય મારા પ્યારા વજીર, હું તારી લાયકી-વાળી બેટી ઉપર મારાં દિલોગ્ગનથી મોહિત થયેલો છું, વાસ્તે મારી ખાહેશ એવી છે કે તું તેણીના નેકા મારી સાથે કરે.”

વજીરે જવાબ દીધો કે “અય ગરીબાંનવાજ, એ બેટી ઉપર મારો કશો એખ્તિયાર નથી, વાસ્તે તારી ખાહેશ બાબે હું તેને અવલ પુછીને પછી તને જવાબ દઈશ.”

પાદશાહે વજીરની આ વાત કબૂલ રાખી અને ફરમાવ્યું કે તેણી જે જવાબ આપે તેથી શેતાબ પોતાને વાકેફ કરવો.

જેવારે પોતાને ઘેર જઈને વજીર જોરકાને પાદશાહ સાથે થયેલી તમામ વાતોથી પોતાની બેટીને વાકેફ કીધી તેવારે રાવિયા બોલી કે “અય પેદર, મારી ખાહેશ શાદી કરવા ઉપર નથી; હું કોઈથી મદને મારા સાથી દાખલ પસંદ કરતી નથી. તોપણ મારી એક શર્ત છે અને તે શર્ત મુજબ જો બને તો હું શાદી કરવાને રાજી થાઉં. મારી શર્ત એ છે કે મારી જોડે શાદી કરનાર મદ એક-થી વધુ ઓરત સાથે પરણે નહિ અને પોતાની એકજ ઓરત ઉપર રાજી થઈને રહે, તથા બીજી ઓરતનું નામ નહિ દે. એ મુજબ જો પાદશાહ મનેજ પોતાની ઓરત ગણવાને કબૂલ થાય તો હું તેની સાથે નેકાના ગાંઠથી બંધાવાને રાજી છું. અગરજો વગર શર્તથી એ મને પોતાની રાણી કરવા માંગતો હોય તો હમણાં તેના મેહલમાં જે બીજી રાણીઓની હાલત છે તેવીજ મારી પણ થાય અને આસ્તે આસ્તે એધણી મને પોતાની બાંદી મિસાલ ગણે. એટલામાટે હું ધાઈ

હું કે જ્યાંસુધી એક મર્દની એકજ ખાયડી દાખલ હું. પોતાને જોઈ નહિ ત્યાંસુધી હું શાદીની વાતથી હાથ ઉઠાવવા માંગું છું અને દુનિયાદારીનો ખયાલ મારાં મનમાં લાવવા માંગતી નથી, કેમકે આયદેહ મને દુખમાં આવવું નહિ પડે. ”

પોતાની બેટાને મુખથી સાંભળેલી તમામ હકીકત જોરાકાન વજીરે પાદશાહ આગળ બયાન કરી, અને તે સાંભળીને દાખદીન ઘણેજ ખુશહાલ થયો અને દિલથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે “ જોરતોખી આવી દૂરઅદેશ હોય છે ખરી. આ બાતુએ કેવી દાનાઈથી પોતાનું તન મર્દને હવાલે કરવા માંગ્યું છે ! ”

પણ એમ છતાં પાદશાહથી પોતાનો જુરસો દાખી શકાયો નહિ, માટે તેણે વજીર પાસે ફરીથી કહેણ મોકલાવ્યું કે “ આ બાતુ, તારી મોહબતમાં હું ઘણેજ ગાલેખ આવેલો છું અને તારી પરહેજગારીની દેહશત મને ઘણેજ પેદા થાય છે. તુંથી હું પોતાને પાછો રાખવાની ઘણીખી તદખીર કરું છું, પણ તેમ હરગેજ બની શકતું નથી. વાસ્તે તું શેતાખીથી મારી સાથે કદખોદાઈ કરીને આપણું જોડું બાંધી આપ. ”

જેવારે વજીર જોરકાને આ મુજબ પોતાની બેટી આગળ પાદશાહની કહેલી વાતો આવીને કહી તેવારે વજીરજાદી રાવિયા ગમ-બરેલાં દિલની થઇ અને અફસોસ સાથે કહેવા લાગી કે “ અય મારા પિતા, તું જે સખુનો બોલે છે તે કબૂલ રાખવા કરતાં તો હું મારું મોત વધારે પસંદ કરું છું. પાદશાહની લોંડી થઇને રહેવા કરતાં તો હું જંગલમાંનાં હેવાનોની હમનશીની બેહતર સમજું છું. હું દાખદીન જેવા સેતમબરેલા મર્દનો જુદમાત નહિ ખમું, અને તેને બદલે હેવાનોની સોહબતમાં જઇ જંગલમાં વાસો કરું. મારો ખુદ ત્યાં મારી પાસ્યાંની કરશે. ”

એક તરફથી વજીર જોરાકાને પાદશાહ તરફથી શાદીની શેતાખીનો હુકમ સાંભળ્યો હતો, અને બીજી તરફથી તેણે પોતાની બેટાને મુખથી ઉપર મુજબના સખત અને તાનાજનીબરેલા સખુનો સાંભળ્યા તેવારે

તે બહુ અદેશમાં મિરકતાર થયો. તે વિચાર કરવા લાગ્યો કે “હવે આ વાતનો શો ચારો કરે? અને કયો ઉપાય લેઉં? બેટીની મરુ સાચવું કે પાદશાહનો માનીતો થાઉં?” એમ અદેશો કરતાં અને પોતાનાં ફજંદની મોહબત ગાલેબ આવી. તેણીનાં ગમબરેલાં દિલ ઉપર તેને દયા છુટી, અને તેથી તેણે દિલથી એવો દાવ રાખ્યો કે “મારી બેટીને લઇને આ મુલક છોડી કોઇ ખીજા મુલકમાં નાસી જાઉં, અને મારી કને જે બેમુલાં ઝવેરાતો છે તે મારી સાથે લેતો જાઉં.”

પોતાના આ દરાવની વાતથી વજરે પોતાની બેટીને જાણીતી કીધી, અને પછી તેઓ બંને બે તેજ સાલના ખાસ ઘોડાઓ ઉપર સ્વાર થઇને તથા પોતાની જોડે કેટલાક વિશ્વાસુ ગુલામોને લઇને જંગલ તરફ નિકળી ગયાં.

હવે જેવારે તે બાપ અને બેટીના નાસીજવાની ખબર પાદશાહ દાખલીને થઇ તેવારે શેતાબ પોતાનું લશ્કર ભેગું કરીને તેણે તેમનો દુબાલો પકડ્યો, અને પાદશાહના માનિતા સરદારોએ ઘોડા આમળ ઝોંકાવીને પેલા વજર જેરાકાન તથા તેની બેટી રાત્રિયાને પકડી પાડ્યાં, અને જેવારે પાદશાહ પુઠેથી આવી પુગ્યો તેવારે તેઓ બંનેને તેની નજદીક ઉમાં કીધાં. પાદશાહ તેમને જોઇ ગુસ્સામાં આવ્યો અને પોતાના હાથમાં દાખુર નામની એક બડછી હતી તે પેલા વજરનાં સર ઉપર એવાં જોરથી ફેંકી કે જેથી તે બિચારો તત્કાળ જમીન-દોસ્ત થયો અને તેનો જન પોતાના પેદા કરનારને રાગીન થયો. પછી પાદશાહે તેની બેટીને પોતાની ઓરત દાખલ કબૂલ રાખીને તેણીનો દસ્ત પકડ્યો, અને તેણીને તાનાજનીથી કહેવા લાગ્યો કે “તું તેજ બેટી છે કે જેણે પોતાના બાપનું લોહી રેડાવ્યું છે અને તારાં દર્દથીજ તે જનથી ગયો છે.”

બાપડી રાત્રિયા દર્દભરેલાં દિલથી બળાપો કરવા લાગી અને દેહશતથી બોલવા લાગી કે “જખરદસ્તીથીજ હું મારા બાપના ખૂનીની

ઔરત બનું છું." તેણી પોતાનો વખત પાકી પરહેજગારીમાં ગુજરતી હતી અને પોતાનું દિલ સદા ધર્મના ઇમાન ઉપર સાચી રાખી પોતાને હમેશ સંતોષ આપતી હતી. મજબૂત ઉપર ચુસ્ત રહ્યાથી તથા પાકીના માર્ગ ઉપર આઠ્યાથી તે બાનુ ઉપર ગમ અને આશતનું મોટું વાદળ આવી પડેલું હોવા છતાં તેના બોજો ઓછો થઈ ગયો હતો. તેની નરમાશ અને નેક એનેકાદને લીધે તેનો નાનરસ આવિંદ હમેશ ખુશ રહેતો હતો અને તેની મોહબત તેણી ઉપર દરરોજ વધતી જતી હતી. તે તેણીને પોતાની આખ આગળા કદી ખિસાડતો ન હતો. ખીજા હાથ ઉપર તે રાજી રહે એવી રીતે વજીરખદી પણ તેની સાથે પ્યારથી વર્તતી હતી, અને આમ અરસપરસની મોહબતને લીધે થોડા વખતમાં તે બંને જણાનું દિલ એક થઈ ગયું.

આ વાતને કેટલીક મુદત ગુજર્ય પછી પાદશાહ દાખદીનના મુલક ઉપર તેનો એક દુશ્મન ચઢી આવ્યો. તે આ પાદશાહનો તમામ મુલક છીનવી લેશે એવી સર્વને દેહશત પેઠી હતી, તોપણ દાખદીન પોતાનું લશ્કર ભેગું કરીને તે શત્રુની મુકાબલ ગયો. આ ફોજની સરદારી તેણે પોતાનાજ હાથમાં રાખી હતી, અને પોતાનાં રાખ્યો તમામ એખિતયાર પોતાના ખીજા વજીર કારાદાનને સોંપ્યો હતો, કેન્ને પાદશાહનો ધણોજ વિશ્વાસુ અને માનીતો હતો. જતી વેળા તે તેને ફરમાવી ગયો હતો કે "મારી એરહાજરી દરમિયાન તારે મારી ઔરત રાખિયાની હમેશ ખરદાસ્ત લેવી, તથા તેણીને ખુશી ખુશીમાં હમેશ રાખવી. તેણીની ખુશી મુઆફક તારે ચાલવું અને તેને કશી વાતે આજોદેહ નહિ કરવી. અગરજો તેણીથી તારા સંબંધી જરાખી કસુરની વાત સાંભળીશ તો તારો જીવ સલામત રાખીશ નહિ. મારી તરફથી તારે મારી તમામ હકુમત ચલાવવી અને મારી સંવળી રૈયતને આસાયશબરેલી રાખવી."

કારાદાન વજીર પાદશાહનાં આવા મારી ઇતખારને લીધે ધણોજ આદમાન થયો, અને વધારે એમ કે તેણે પોતાની ઔરતને પણ

વજ્રરના સ્વાધીનમાં આપેલી હતી. હવે આ વજ્રર તે પવિત્ર ઓરતની ખુબસુરત શિકલ પોતાની આંખો વડે જોવાને બહુ તણપી રહેલો હતો, કાંએકે તે માહતાખમુખી નાજનીન ઉપર પાદશાહ ખરાં દિલથી દ્વિદા હતો. માટે તેણી કાંઈ અસાધારણ ખુબસુરતી ધરાવતી હોવી જોઈએ, એમ આ વજ્રર સમજતો હતો. પાદશાહ જ્યાં સુધી શેહેરમાં હતો ત્યાંસુધી તે તેણે તેના હુકમ મુજબ સર્વ વાતે તેને ખુશી રાખ્યો; પણ એક તરફથી દાખદીન લડાઈમાં ઝાંકાવી ગયો કે બીજી તરફથી કારાદાન ખુશીવંતી રાવિયાની ખમર લેવાને તેણીનાં એવાન તરફ ચાલ્યો. ત્યાં તેણે તેને જોઈ, અને જોતાંની વારમાં તે તેણી ઉપર દીવાનો બની ગયો. તેણીની મોહબતમાં તે એકદમ ગિરફતાર થયો, અને તેથી તે પોતાનો આરામ ચૂકી ગયો અને તનદુરસ્તી ખોઈ બેઠો. તે પોતાનાં દિલથી બોલવા લાગ્યો કે “હું ચોકસ જાણું છું કે આ બાતુ બેહસ્તના બાગની રહેનારી છે અને એનો ચેહરો એટલો બધો પાકી-ભરેલો નજરે આવે છે કે આસ્માન ઉપરના માહતાખ અને સેતારાઓ કરતાં પણ એનો ચેહરો વધારે ચલકાટમરેલો છે. એમ છે ત્યારે મારી ઉપર ચાહે તેવી આફત ગુજરે અથવા મારું સર બરબાદ થાય તોપણ હું એ પરીચેહેરને મારા કાનુમાં લેવાથી પાછો ફરું નહિ. એ એક ઓરત છે, માટે એને મારી હકુમતભરેલી તદખીરથી પિગલાવી નાખીશ અને મારી મજૂં મુજબ ચલાવીશ.”

આવો બેવકુશી અને બેઇમાનીમરેલો પાપી વિચાર કરીને તે વજ્રરે પરહેજગાર રાવિયા ઉપર આ મતલબનો એક પત્ર લખ્યો:—
 “અય બાતુઓની બાતુ, એકવાર તારા દીદા જોયા પછી તારો મેળાપ કરવાની મારાં દિલમાં ઇછા પેદા થઈ છે, જેથી મોટાં દર્દ અને ગમના ફરિયામાં હું આવી પડ્યો છું. ઓ મારી ખ્યારી આસ્તા, હું તારી પનાહમાં નમનતાઇમરેલી અર્જ ગુજરું છું કે તું થોડીક પણ આવીને તારા મેળાપથી મારાં આતશી દિલને થંડું પાડ. અમરજો તારું દિલ આ અર્જ કબુલ રાખનારું નહિ થશે તો કમનસીબ કારાદાનનો બીચારો જાન બરબાદ થશે.”

રાવિયા પાદશાહજાદીએ જ્યારે આ રૂકો વાંચ્યો ત્યારે તે ભારી ચિંતાતુર થઇ. પોતે નિર્દોષ હોવા છતાં પોતાની પાક દામાની ઉપર આવેા હુમલો થતો જોઇને તેણીને મોટો ગભરાટ પહોંચ્યો. તેણીએ પ્રુપ્ત વિચાર કરીને વજીર ઉપર નીચે મુજબનો જવાબ લખ્યો:—
 “અય વજીર, પાદશાહે તારી ઉપર સઘળો વિશ્વાસ મૂકાને તને મોટા દરજ્જાએ પહોંચાડ્યો છે વાસ્તે તારે બહમલુસાઇથી અને સારાં સલુકથી વર્તવું જોઇયે, અને તેના હુકમ મુજબ તેની તાબેદારી અને ફરમાંજરદારી બજા લાવવી જોઇયે. પણ તેમ કરવાને બદલે તું ધણી માઠી ચાલ ચલાવે છે. જેવો રૂકો તું તારી ઝોરત ઉપર લખે તેવો તે ભારી ઉપર લખવાની હિમત કીધી છે. હવેથી તારે એમ કરવું નહિ, પણ ખાતરદારીથી ચાલવું; અગરજો ફરીથી એવી બેમુલાહિંજાબરેલી અને ખુરી ચાલ ચલાવશે તો યાદ રાખજે કે તારૂં સર તું ફાકટમાં ખરબાદ કરશે.”

પોતાના પત્રનો આ મિસાલનો જવાબ ફરી વળેલો વાંચીને વજીર કારાદાન અદેશામરેલો થયો, પાદશાહજાદીએ જે નરમાશમરેલા ઠપકા અને બવિષની ધમકીથી ભરેલો પત્ર મોકલાવ્યો હતો તેથી તેનાં દિલમાં ધુનરી પેદા થઇ. તે દેહશતભરેલો થઇને અદેશો કરવા લાગ્યો કે “આ ઝોરત તો મોટી ધર્મી અને પરહેજમાર છે, વાસ્તે એ મારો તમામ ભેદ પાદશાહની આગળ કહી આપ્યા વિના રહેનાર નથી. એ રીતે મારો જન આ ઝોરતને લીધે જોખમમાં આવી પડ્યો છે. પણ તેનો ઇલાજ હું આ રીતે કરું કે જે શખ્સની પાસે મેં મારો રૂકો રાવિયા ઉપર મોકલાવ્યો હતો તેજ શખ્સ તે મારાં કાગજનો જવાબ પણ તેણી કનેથી લઇ આવેલો છે, માટે એ ધણીને હું આ શેહેરમાંથી નહસાડી મેલું. એથી થશે એમ કે પાદશાહજાદી મને ફસાવવા માટે મારા ઉપર વાંક મુકશે તો તે સાબેત કરનારો કશો પુરાવો તેણીને મળશે નહિ. ખીજી તરફથી હું હરેક તબ્બીરથી મારો જન બચાવવાનો ચારો કરીશ.”

તે ખુરો માણસ આ રીતે એક તરફથી પાદશાહજાદીને માથા કરવા માટેનું ચોકડું ઘડેલો હતો, ત્યારે બીજી તરફથી તે બાનુએ પોતાની નેકદિલીથી અને સખી તમેહથી વજરની ખમર પુછારી. તેણીને પાછો ઉતર મળ્યો કે વજર તો બચબરેલી બીમારી ભોગવે છે અને લાગ્યે પોતાનાં બિઝાણાં ઉપરથી ઉડી શકે એમ છે.

પેલી તરફથી હવે પાદશાહ જાદીન પોતાના દુસ્મનો ઉપર ફતેહ મેળવીને પાછો પાવતખત ખાતે આવ્યો. એ વેળા વજર કારાદાન સઘળા અમીર ઉમરાઓ જોડે તેને મુઆરકખાદી આપવા સામો ગયો, તથા તમામ કારોઆરથી પાદશાહને વાકેફ કીધો. પણ તેમ કરતાં તે પ્રેમબરેલા વજરે એક ચોકસ વાતનો ખુલાસો કીધો નહિ, એવી મતલબથી કે અગરજો પાદશાહ તે બાબે બજદ થઈને પુછે તોજ તેનો ખુલાસો આપવો. વજરે પાદશાહને કહ્યું કે “અય જેહાંપનાહ, તું મારી ઉપર તમામ ઇતખાર મુકીને ગયો હતો તેથી એકબી વાતની મેં કસુર કીધી નથી, પણ એકજ બાબતમાં હું તારો ઇતખારી થયો નથી.” આ બાબતમાં પાદશાહે ધણોજ આશ્ચર્ય કરીને પુછવાથી અને શેવટે વજરને ધમકી આપવાથી તે મક્કખાજ બોલ્યો કે “અય સાહેબ, અગરજો તારા હુકમ મુજબ હું તારી ઓરત રાવિયાના સખુનને માન આપીને ચાલ્યો હોત તો તે જેવી આજે રસવા થઈ છે તેવો ફજહત હું પણ થાત. એ ઓરત પોતાને પર-હેજગાર કરીને કહેવાડે છે, પણ તેનો એ દાવો ખોટો છે. એ ઓરતે તો પોતાની તમામ પાકી પરહેજગારી, એતેકાદ અને એબાદત સર્વ તર્ક કીધું છે, અને પારકા મદ સાથ બદ્દેલી કરવા માંડી છે. તે તિરાહેત ધણીને પોતાનાં બિઝાણા ઉપર બોલાંવીને પોતાનો હમબિસ્તાર કરે છે.”

પાદશાહ આ સખુનો સાંભળીને ગુસ્સાથી પુકારી ઉઠ્યો કે “આ વાતનો તું ગોવાહ છે ?”

વજરે જવાબ દીધો કે “અય નામવર, અવલમાં મેં એ વાત બાહેરથી સાંભળી તે ઉપર હું બહસો લાગ્યો નહિ. પણ પછી એક

દિને એતેકાક એવો બન્યો કે હું કમળપ્રતીતો મારેલો એ ઓરતના ઓરડા તરફ જઈ લાગ્યો તેવારે મેં મારી નજરે તેણીને બદ્દેલીમાં દીઠી. નામદાર પાદશાહના લડાઈ ઉપર ગયા પછી થોડેક દહાડે એ ઓરતની દાસીથી મને એક છુપી ખબર મળી, તે ઉપરથી હું તે બાંદીને મેહલનાં પાછલાં દીવાનખાનામાં મલ્યો, જ્યાંથી તેણીએ મને સાથે લઈ જઈને તારી ઓરત રાવિયાના ઓરડાની પાસે એક ખારીની નજીક બેમાલુમ ઉભો રાખ્યો. તે ખારીની રાહે હું જે કહું છું તે બદ્દેલી મારી નજરે મેં જોઈ છે. એ ઓરત પોતાના મરનાર બાપના એક ઇતખારી ગુલામ સાથે આ પાપી કામ કરતી હતી.”

વજીરથી આ સંઘળી ગિના સાંભળીને પાદશાહને તે તમામ સાચી અને ભરસો રાખવાજોગ લાગી. તે ઘણો ગુસ્સામાં આવ્યો અને તેનો મિજાજ હાથથી ગયો. પછી તેણે વજીરને કહ્યું કે “આ કારાદાન, એ ખરાબ વાતને અને ગુજી કામને આપણુ છુપ્યાં દાઢિયે, કે જેથી કોઈ ઘણી આ એળથી જાણીતો નહિ થાય અને એ વાત આશકારા નાહ થાય. પેલા ગુલામને તું એક અંધારી કોટડીમાં બંધ કરાવ, અને મારા વડા ગુલામને મારી નજીક મોકલ.”

વજીર કારાદાને પાદશાહના આ હુકમ મુજબ કીધું. તેણે પેલા નિર્દોષ ગુલામને સખ્ત કેદ કીધો અને વડા ગુલામને પાદશાહની નજીક મોકલ્યો. જેવારે તે ગુલામે દેખાવ દીધો તેવારે દાખલીન તેને કહેવા લાગ્યો કે “અય ગુલામ, મારો હુકમ સાંભળીને તે મુજબ બળલાવ. તું શેતાબ અહીંથી પાદશાહજીદી રાવિયાનાં એવાનમાં જા અને તેનું સર તનથી જુડું કરીને મારી નજીક હાજર કર.”

પાદશાહનો આ મુજબનો ખૂનભરેલો તાકીદનો હુકમ સાંભળીને પેલો ગુલામ અચરત થયો અને ખામોસ ઉભો રહ્યો, અને કશો પાછો જવાબ દઈ શક્યો નહિ. પણ પછી જ્યારે આ હુકમ તેનાથી પરદાશત કરી શકાયો નહિ ત્યારે તે જખાન ખોલીને બોલ્યો કે “અય મરીબ પરવર ! તારા દેહજીતભરેલા હુકમનો કશો સખબ હું તને પુછવાની હિમત કરતો નથી, પણ પાદશાહજીદી રાવિયા તારી હકદાર અને

વધાદાર કદખાનુ થાય, માટે તેને તું એકદમ જનથી મારી નખાવશે તો તું નામદારનાં નામ અને ખુજર્ગી તથા મરતખાને મોટી બદનામી હાંસલ થશે; દુનિયાનાં લોકો તારા ઉપર ખોટો વેદમ લાવશે. એટલામાટે એહતર એ છે કે એ ખાનુને બિયાખાનમાં મોકલાવી દેવી. તું દારયાક કર કે અગરજો એ ત્યાં જીવતી સલામત રહેશે તો ખોદાતાલા તરફના કોઇ મોજેજી વિના તેમ જનવાનું નથી. અગરજો એ તકસીરવાર હશેજ તો ખોદાતાલા ગુનેહગાર તરફથી કશો મોજેજો કરી દેખાડશે નહિ, એટલે એ ખાનુ ત્યાં સલામત રહી શકનાર નથી.”

પાદશાહનાં દિલમાં પેલા ગુલામના સખુનોની સચ્ચાઇ ખામે ખાતરી થઇ, અને તેની વાત ઉપર એતેકાદ લાવીને તેજ ગુલામને ફરમાવ્યું કે તેણે એક ઉંડ ઉપર તમામ ખોરાકી લાધવી અને તે ઉપર પાદશાહજીની રાખિયાને સવાર કરીને તેને જંગલ તરફ હંકારી જવું. હવે આ ગુલામ રાખિયાનોજ મજહબ પાળતો હતો અને રાખિયાની તમામ રીતમાનથી જાણીતો થયેલો હતો. તેણી પોતાના મજહબ ઉપર જે એતેકાદ ધરાવતી હતી અને ખોદાતાલાની એખાદતમાં તેણી હંમેશાં મશઘુજ રહેતી હતી, તે સધળું આ ગુલામને માલુમ હતું. પણ તેમ છતાં પાદશાહે તેણી ઉપર આ મિસાજની જકા ગુજારવાનું ફરમાવેલું હોવાથી તે ગુલામ એવું સમજતો હતો કે તેણી કોઇ મોટી તકસીરમાં સપડાઇ હશે, અને તે તકસીર ખામે તેણી અછી રીતે જાણીતી હશે. આ સધળું છતાં તેણીની પરહેજગારીને થકા તે તેણીને ભારી હારમત આપતો હતો. તે તેને બિયાખાનમાં લઇ આલ્યો, અને કેટલાક દિવસો પસાર થયા પછી તેઓ એક પહાડની નીચે આવી લાગ્યાં, જ્યાંથી એક પાણીનો ચસ્મો વહેતો હતો.

ખીજ ખુસ્ક જગા કરતાં આ જગા શાહજાદીને માટે તે ગુલામને વધારે આસાયશભરેલી જણાઇ, અને તેથી તેણે તેણીને આજ દેકાણે મૂકી જવાનો કર્દ કીધો, એવી મતલબથી કે હવે અહીંજ તેણી પોતાની બાકીની જિંદગી ગુજારે. તેણે તેણીને ઉંડ ઉપરથી

નીચે ઉતરવા કહ્યું અને પછી ફરમાવ્યું કે પહાડની કંઠણમાં એક ભોંયડું છે તેમાં જઈ તેણીએ વાસો કરવો. પોતાની કને જે ખોરાક હતી તેમાંથી થોડીએક ગુલામે તે ભોંયડામાં લઈ જઈ મૂકી, અને પછી પાદશાહજીની જુદાઈ માટે આંખમાં આંસુ લાવ્યો અને તે નાવારેસ બાનુને છોડી જવા માટે રજા માંગી. અત્યાર સુધી તે ઓરતે સખર એખિતયાર કાંધેલી હતી, અને પોતાની ઉપર ગુજરતા જુદામાતના સંબંધમાં એક હરફ પણ કહાડ્યો ન હતો. પણ જ્યારે પેલા દયાળુ ગુલામે તેણીથી રૂખ્સત માંગી ત્યારે તેને પાછો ફરવાની પરવાનગી આપતી વેળા તેણી બોલી કે—“અય ભાઈ, તું જરા સખર પકક, અને મને ખુલાસો કરીને કહે કે તું મને આ ડરામણું જંગલનાં કાડી ખાનારાં પ્રાણીઓનાં મહોડાંમાં શા માટે મૂકી જાય છે ? અને તું આવી જગાએ મને કઈ તકસીરને થકી મારી નાખવા લાવ્યો છે ?”

પેલા ગુલામે પાદશાહ દાખદીન તરફથી અવજન જે હુકમ સાંભળ્યો હતો, અને પછવાડેથી પોતાના વચ્ચે પડવાથી પાદશાહે યું ફરમાવ્યું હતું, તે સંધળ માંડીને પાદશાહજીની રાવિયા આગળ કહી સંભળાવ્યું. પણ તેમ છતાં પોતાની ઉપર શો વાંક અને કાણે મૂક્યો હતો તે બાબે તેણીને તે ગુલામથી કશો ખુલાસો મળ્યો નહિ ત્યારે તેણીએ પુછ્યું કે “મારી આ મિસાલની બેહોરમતીને સખર કાંઈ તને માલુમ છે ?”

ગુલામે ઉત્તર વાળ્યો કે “એ બાબતમાં હું કેવળ બેખબર છું.”

તે ગુલામે પોતાની ધણીએક ખાતરદારી કાંધી હતી, પોતાને એકદમ કતલ નહિ કરતાં મોતથી તરત વેળા બચાવી હતી, તથા પોતાનો જીવ બેખમમાં નાખીને તે તેણીને આ ડરામણું જંગલમાં લાવ્યો હતો, તેટલામાટે પાદશાહજીની રાવિયાએ તેને મોટી હોરમત આપી અને બોલી કે “આ ઠેકાણે મારી કને જે કાંઈ ખજાનો છે તે હું તારે વાસ્તે ખર્ચ કરીશ અને મારી બંદગી અદા કાંધા પછી હંમેશાં તારા હકમાં હુઆ માંગીશ. હું કશા શક વિના ખચીત કરીને કહું છું કે મારા ઉપર જુદું તર્કટ બેડી કહાડવામાં આવેલું છે અને તે

માટેનો ખમ્યાનો અંતે પાદશાહનેજ ખમવો પડશે, પણ મને તો શેવટે મોટી હોરમત હાંસેલ થશે. તું મારી તરફથી પાદશાહને આ મારા સખુનો કહેજે કે 'જેકે એક શખ્સ મહોડાં ઉપર ખુખો હાંકીને ફરતો હોય તોપણ તેની આંખો તો ખુલ્લીજ રહે છે. જે તું પોતે દાના અને ખુશીભરેલો છે તો મારા આપને મરાવનાર ખૂનીનાં સર ઉપર ખાક કાં નથી છાંટતો ? જોદાના ધનસાફ આગળ પશેમાની ચાલવાની નથી, અને તે જે ધનસાફ મોડે વહેંચે કરશે તે સર્વ પશેમાની ઉપર ફાવી નિકળશે. મને આ બિય બાનમાં કહાડી મૂકી છે, એટલે હું તો અહીં આસાયશથી રહીશ, પણ મારા આપના ખૂનીએ જે હથિયારથી તેનો જીવ લીધો છે તેજ હથિયારનો જખમ તે ખૂનીનાં સર ઉપર પડશે. તે ખૂની અને તેની સંગાથે જેઓ શામેલ હતા તેઓને થકી હું રાતને દહાડો અફસોસ કરતી હતી; પણ અંતે તેઓએ મારી ઉપરથી જીવમાત વસાવ્યો છે અને નાતરસ કામ કીધું છે તોપણ મારી આ લાચારી અને બેચારગીના વખતમાં પણ હું તેઓ ઉપર રેહમ લાવીશ'— 'બાઈ, તને હું બીજું કાંઈ કહી શકતી નથી, પણ તેં મને એવી જગા ઉપર લાવી મૂકી છે કે જ્યાં હું જોદાતાવાના ધણાએક મોજેજો પિછાની શકીશ અને તેનાં ગેખી કામોથી જાણીતી થઈશ. આ જગા ઉપર તેં મને લાવી રાખી છે તેના ઉપકાર માટે હું તારા હકમાં ધણી દુઆ કરું છું."

આટલું બોલીને તે બાતુ ખામુસ રહી, અને પેલો ગુલામ દર્દ બરેલાં દિલ સાથે ત્યાંથી રૂખ્સત લઈ શેહર તરફ પાછો ફર્યો. તે ગમ બરેલો થઈને રાહમાં હરદમ તે બાતુનાં ખુરાં એકબાલ ઉપર અફસોસ કરતો આગળ વધ્યો.

રાવિયા પેલાં બિયાબાનમાં એકલી રહી, અને જોદાઉપર એતેકાદ રાખી નેક અંદેશથી એવી રીતે બંદગી કરવામાં મશ્ગુલ થઈ કે તેમ કાંઈ બીજું એવાં બિયાબાનમાં હરગેજ કરતું નહિ હોય. કાંઈ વખત તે બીચારી આ બોયરાંમાં તો કાંઈ વખત બીજી જગાએ આરામ કરતી હતી, અને જોરાડી ખૂટી ગયા પછી લુખ મટાડવા માટે તેણી

ઝાડોની જડ અને જંગલી મેવો મળતો તે ઉપર ગુજરા કરતી હતી. વળી કોઇ વેળા એ જાતની જોરાકાળી નહિ મળી આવતી તો તેની કશી પરવા નહિ કરતાં સમર પકડીને રહેતી. અગરજે કોઇ ફાડી ખાનાર જાનવર તેણીની નજદીક આવતું અને જોરાકાળી માટે ખૂબ પાડતું તો રાવિયા પોતાનાં ભોંયરાંમાં બરાબ જતી અને જોદાતાલાના શુક બળલાવી તે સાહેબ પાસે રેહમદિલી માંગતી, અને હિમત તથા કુવત ઈછતી, અને બોલતી કે આ વેળા આ સંકટમાં તું મારી દસ્તગીરી કરી મને છોડવજે.

એક દહાડે એતેકાક એવો બન્યો કે રાવિયા પોતાનાં ભોંયરાં આગળ ઉભી રહી દક્ષિણ દિશા તરફ મહોડું કરીને પોતાના પેદા કરનારની એખાદત કરતી હતી એટલાંમાં તેની નજર દૂરથી એક ઉંઠના સારવાન ઉપર પડી, કેજે ધણીના સ્વાધીનમાંથી કેટલાંક ઉંઠો ખોવાયાં હતાં, અને તેથી તેમને શોધી કહાડવા માટે તે તેમની પુઠે નિકળ્યો હતો. આ સારવાન આવી ડરામણી જગા ઉપર એક ખુબસુરત ઓરતને ઉભેલી જોઇને ધણો અચરત થયો, અને દિલ સાથે અદેશો કરવા લાગ્યો કે “એ બાઈ વાખાની મારેલી આવાં જંગલમાં શી રીતે આવી ફરસી છે તે બાબે એને પુછી એના હેવાલથી વાકેફ થાઉં.” આમ વિચાર કરીને તે તેણીની નજદીક આવ્યો અને તેને કેટલાક સવાલો પુછ્યા, જેના ઉત્તરમાં રાવિયાએ તેને આ મુજબ કહ્યું :—

“અય ઇમાનદાર તોખમના મદદ તું મારી તરફ નેમાહ કરીને જો કે હું ખુદાની અને તેના પાક પેગામ્બરની એક દાસી છું. મેં તેઓની છુપી મહુર્થથી આ બિયામાનમાં વાસો કીધો છે ; અને જ્યાંસુધી મારી હયાતી બાકી છે ત્યાંસુધી હું તેઓની બંદગીની ખિદમત બજા લાવીશ.”

પેલા સારવાનનું દિલ તે બાનુની ખુબસુરતી જોઇ તેના ઉપર હોડવા લાગ્યું. તે તેણીને કહેવા લાગ્યો કે “તું મારી દસ્તગીર થા,

અને મારી કંને જે જુજ ખજનો છે તેમાંથી આપણુ ખંને જણા ખુશીથી આપણું ગુજરાન ચલાવી શકીશું. હું એવી તદખીર ધરાવું છું કે તે વડે હું તને સદા ખુશ અને એશમાં રાખીશ.”

“અય સખીદિવ મદદા” રાવિયાએ પાછો જવાખ આપ્યો, “હું તો ખોદાવંદતાલાની ખિદમત કરવાને આહું છું—ધનસાનની ખિદમતની હું તલબગાર નથી. મારી આવી ખતંગ હાલત છે તે છતાં હું તારો ખજનો કબૂલ રાખીને તારી દેવાદાર થવા ઇચ્છતી નથી. આ ભોંયરાંમાં હું આસાયશ અને સમુરીથી મારો વખત ગુજારું છું. મને ભય એટલોજ છે કે આ પાણીનો ચક્ષ્મો થોડા દહાડા પછી સુકાઇ જશે તે વેળા મને પાણી વિના ભારી મુસીખત વેઠવી પડશે. અગરજો જે જગા ઉપર પુષ્કળ મીઠું પાણી મળતું હોય તે જગા ઉપર તું મેહરબાન થઇને મને લઇ જાય ને હું ત્યાં હમેશાં ગોસલ ઉતારીને ખોદાતાલાની એગાંદતમાં મશ્શુલ રહું અને મારી પ્યાસને તે પાણીથી થંડી પાડું.”

ઉઠના સારવાને કહ્યું કે “એવી એક પાણીથી ભરપુર જગા હું જાણું છું ખરો, પણ તે અહીંથી બહુ દૂર છે, માટે તું જો મારા ઉઠ ઉપર સવાર થઇને ત્યાં આવશે તો તને પાણીના સંજવમાં સખી ભોગવવી પડશે નહિ.”

આમ ખોદીને તે સારવાને પોતાનાં ઉઠને નીચે બેસાડ્યું અને રાવિયાને તે ઉપર સ્થાવર કીધી. પછી ત્યાંથી ઉઠ ચલાવીને તેઓ થોડા વખતમાં એક ખીજ પહાડની નજદીક જઇ પુગ્યાં. તે જગા ઉપર એક ગાર હતો, અને ત્યાંથી નિર્મળ પાણીનો ચક્ષ્મો વહેતો હતો. આ જગા આગળી જગા કરતાં વધારે આસાયશમયેલી હતી. અહીં રાવિયા ઉતરી, અને પેલા સારવાન કને જે કાંઇ ખોરાકી ખાકી રહેલી હતી તે તેણે તે ખાનુને હવાલે કીધી, અને પછી તે તેણીને આ મુજબ અર્જ કરવા લાગ્યો :—

“અય બાનુઓની બાનુ ! કસા’ કેને ધરાન સરજમીનનો મોટો પાદશાહ છે તેનાં ઉઠોનો હું સારવાન છું. તે પાદશાહ ઉઠોનો ઘણો શોક રાખે છે, અને જે કે પોતાનાં બાનુનાં ને કનુર કરા. હશે પણ પોતાનાં આ બનવરોને તો ધણીએક તજ્જુમથી તનદુરસ્ત રાખે છે. હવે મારા તાલુકામાં આપેલાં ઉઠોમાંથી ત્રણ ઉઠો ખોવાયા છે, માટે મારામાં એટલી તાકત નથી કે એ ઉઠો પાછાં મળી આવે નહિ ત્યાં સુધી હું પાછો પાદશાહની ખિદમતમાં હાજર થઈ શકું. અગરજો તે ઉઠો મને નહિજ મળશે તો હું મારો બન બરઆદ કરીશ. એટલા માટે હું તું બાનુઓની બાનુને ખરાં દિલથી અજ્ઞ કરું છું કે તું મારા ઉપર રૈહમદિલ થઈને મારી તરફથી ખોદાની એખાદત કર અને મારે થકી દુઆ માંગ કે મારી પાસેથી ખોવાયેલાં બનવરો તારી દુઆની બરકતથી મને પાછાં મળે.”

આ અર્જ સાંભળીને તે ખુશસુરત મેહબુબ કહેવા લાગી કે “ઓ ખુશીમરેકા સારવાન ! તે’ મારા ઉપર જે સખાવતબરેલી

૧ અસલમાં ‘કસીરા’ શબ્દ છે, પણ તે અમને અપભ્રંશ જણાય છે. અરબ લોકો ધરાનના પાદશાહોને ‘કસા’ને નામે ઓળખી ગયા છે. ગુન-શાતી તરબુમે કરનારાઓ એ શબ્દને “કસીરા” લખી ગયા છે તે ખૂલ છે. વાંચનારને આ ઠેકાણે યાદ આપીશું કે પાદશાહ ખોદેતમદની ખુશ-સુરત રાણીનું ધરાનના જે મોટા પાદશાહે પોતાના મેહેલમાં રક્ષણ કીધું હતું તેનું નામ પણ ‘કસીરા’ હતું; વળી ખલીફ હાફસ અરરશીદની મુસી-બતોવાળાં દારતાનમાં ધરાનની શાહજાદીનું બચાવ આવે છે તેને પણ આમળા પાદશાહ “કસીરા”ની બેટી દાખલ ઓળખાવી છે. હવે વિચાર કરવાનું છે કે આપણી વાર્તાઓમાં જ્યાં ધરાનના પાદશાહનું નામ આવે છે ત્યાં સઘળે “કસીરા” કાં લખે છે ? સઘળાજ પાદશાહોનું એકનું એક નામ તો હોયજ નહિ. એનો ખુલાસો એ છે કે અસલ શબ્દ “કસા” છે, જેનો અર્થ “પાદશાહ” થાય છે અને એજ નામે અરબો ધરાનના મોટા સાસાની પાદશાહોને ઓળખી તથા ઓળખાવી ગયા છે. તેમનાં ખરાં નામો તેઓ જવલેજ જણાવી નય છે. ‘કસીરા’ એ ‘કસા’નો ખિગડેલો લોગત લાગે છે. અને ‘કસા’ નામ અસલ ‘ખુસર’ ઉપરથી ફેરવાઈને બનેલું છે.

મેલરખાનગી કીધી છે અને મને આ વધારે આસાયશભરેલી જગાએ તે લાવી મૂકી છે તેનો મારે કંઈ બદલો આપવો થયે છે. તું ઉઠ અને શેતાખ પેલી દિશા તરફ તારાં ઉઠોની તલાથ કર, જ્યાંથી તે તને મળ્યા વિના રહેશે નહિ.”

ઉઠના સારવાને તે બાનુના સખુનો ઉપર એનેકાઠ રાખીને તેણીએ બનાવેલા દિશાની રાહ ધરી. તે થોડોઈ આગળ વધ્યો કે તેનાં ઉઠોનો તેને પત્તો મળ્યો અને પછી તરત તેઓ તેની નજરે પડ્યાં, જેમને પકડીને તેણે શેહર તરફનો રસ્તો લીધો. માર્ગમાં તે અદેશા કરવા લાગ્યો કે “હું કેવો સારાં બાળ્યનો છું કે બિયાબાન વચ્ચે મને પેલી પરહેજગાર અબ્બાણી ઓરત સાથે મુલાકાત થઈ.”

હવે એ બનાવ પછી એતેકાક એવો બન્યો કે એક દહાડે ધરાનનો પાદશાહ કસ્રા પોતાના હંમેશના રાખેતા મુજબ પોતાનાં ઉઠોની ખખર લેવા આવ્યો ત્યારે પેલા સારવાને તેની આગળ ઉઠો ખોવાઈ જવાની અને તેમનો પત્તો પેલી પરહેજગાર ઓરતથી મળવાને લગતી સઘળી હકીકત બહાર કીધી. સારવાનને મુખથી આ મુજબની બિના સાંભળીને પાદશાહ તે બંદગીખોર ઓરતને જોવાને ઘણો હંતેખર થયો, અને તેથી શેતાખ પોતાના ઘોડા ઉપર સ્વાર થઈને ફરમાવ્યું કે “મારી સ્વારીમાં જેઓ શામેલ થાય તેઓએ અદબથી અમલ કરવો.” તેણે પેલા સારવાનને તે બંદગીખોર ઓરતનાં મુકામ ઉપર લઈ જવા અને તે તરફનો રસ્તો દેખાડવા માટે પોતાની સાથે લીધો.

પાછલા પહોરનો વખત હતો, જે વેળા રાવિયા પરહેજગાર પોતાનાં મકાનની પાસેના પાણીના ઝરાની પાસે લીલું ઘાસ ઉગેલું હતું તે ઉપર ઉભી રહીને બંદગી કરતી હતી. તેણીનું મહોડું તથા હાથ આકાશ તરફ દુઆ આહવામાં ઉઘાં ધરેલાં હતાં. તેના બાલ તેની પીઠ ઉપર તથા તેની બંને બાજુએ કાળા સર્પ મિસાલ લટકતા હતા. તેનો ઝળકાટભરેલો એહરો તથા ખુબસુરતીભરેલું મહોડું બામમાં મોધરાનાં ફુલો પોતાના અમનમાં જે મિસાલે ખીલીને ખુશખો આપે છે

તે મિસાલ ખીલીને ખુશબો આપતાં અને ઝળકાટ મારતાં હતાં. તે નાણુક બદનની નાજનીને પોતાનું ધ્યાન પરવરદેગારની એખાદતમાં અર્પણ કરેલું હતું તેથી પાદશાહ બેમાલુમ જાહેને તેની નજદીક ઉભો અને તેનો ચેહરો જોઈ ખુશ થયા હાગ્યો. પેલા સારવાને તેણીનાં નાણુક બદનની જે તારીફ કીધી હતી તે કરતાં પણ વધારે ખુશસુરત પાદશાહને તે નજર આવી.

તેણીની નજર પોતાની ઉપર પડતાંજ પાદશાહ તેણીને આ મુજબ અજ્ઞ કરવા લાગ્યો :—“ અય પરીચેહરાની ખુશસુરત ખાનુ ! હું દિલગીરીથી તારી એખાદતમાં ખલલ કરી તને અર્જ કરું છું કે તું કોણ નેકઅખત ખાનુ છે તે બાબે તું મારાં દિલની ખાતરી કર, અને મને રોશન કર કે તને આ બિયાબાનમાં કોણ કમઅખત મૂકી ગયોછે ? ”

તે નેક ચેહરાની ખાનુએ જવાબ આપ્યો કે “ તું મને પાકીજેહ બદનની, બંદગીખોર અને ખોદાતાલાની એખાદત કરનાર અને ચાકરી બજાવનાર જુએ છે, તે મુજબ તે સાહેબની ખિદમત બજાવવાને સાર મેં આ જંગલની જગા એખિતયાર કીધી છે.”

“ મને લાગે છે કે તું પોતાને જાહેર કરવાની ખાહેશ રાખતી નથી,” પાદશાહે તેને પ્રીતી કહ્યું; “ પણ હું તને ખાતરી આપું છું કે હું તારી સાથે બદી નહિ પણ ખુબીજ કરીશ. તું મારી ઉપર એતેકાદ રાખ અને જે સખુનો હું તને કહી સંભળાવુંછું તે કબુલ કરમાવ. હું કસા છું અને ઉમમણ તરફના તમામ પાદશાહેનો પાદશાહ છું. હું તારા ઉપર મારું દિલ દિલ કરવાની ઉમેદ રાખું છું. તું જે મારી દરતગીર થઈને મારી સાથે આવવાને કબુલ થાય તો મારી ખાતરી છે કે આપણુ બંનેને નેકી સિવાય ખીજું કશું હાસલ થનાર નથી.”

“ અય પાદશાહેના પાદશાહ ! ” રાવિયાએ ઉત્તર વાળ્યો, “ હું તથી ધારતી કે કોઈખી મોટી હકુમતભરેલો પાદશાહ મારા જેવી નમનતાઈ પકડીને તથા મરીખી એખિતયાર કરીને બટકતી તથા જંગલવાસી થઈ પડેલી બેટી સાથે કદખુદાઈ કરવાનું પસંદ કરે. એ

મિસાલના સમુદાય તો નીચ બુનિયાદના માણસ સિવાય બીજો કોઈ બોલી શકે નહિ.”

આ સમુદાયથી મિળજ નહિ ખોતાં પાદશાહે ફરીથી કહ્યું કે “હું બુલંદ દરજ્જાનો અને મોટી હોરમતનો સાહેબ છું, અને તારી સાથે એતેફાક કરીને તને મારાં તખ્તની વારસ બનાવવા ચાહું છું; વાસ્તે અય બાનુઓની બાનુ, તું મારા સમુદાયી પાછી ના ફર, કેમકે તું મારી ખાહેશ નાકબૂલ રાખશે તો મારી તરફથી ધણી ખતા જોશે અને નુકસાન પામશે. હું તારી નેકીબરેલી ખુબસુરતીને તથા તારા પાકીજેહ એહરાને જાસ્તીથી ખરાબ કરવા નથી માંગતો. તારે થકી હું મારી પાદશાહી અને હકુમત તર્ક કરવા ચાહું છું, અને આ વખતથીજ મેં એરાદો રાખ્યો છે કે જે ખોદાવંદતાલા, કે જેનો છેડો નથી, તેની તથા તેના મોટા પ્રેમાખ્બરની ખિદમત બજા લાવવામાં હું મારી બાકીની જિંદગી આજ જંગલમાં ગુળારું!”

ધરાનનો પાદશાહ પોતાના સમુદાય ઉપર રાસત હતો એમ પેલી પરહેજગાર બાનુની ખાતરી કરી આપવા માટે તેણે હુકમ કરીને ત્યાંજ બે ડેરા ઉભા કરાવ્યા, જેમાંનો એક પોતાને માટે અને બીજો રાવિયાને માટે હતો. પોતાની જોડે જે ખોરાકની વસ્તુઓ પોતે લાવ્યો હતો તે તેણે આ બંને ડેરાઓમાં મૂકાવી. રાવિયા આ અજાણ્ય તમાશો જોઈને કોઈમી પ્રકારે જરાબી અચરત થઈ નહિ, તેમજ પાદશાહની એ મિસાલની સખી તબેહ તથા આદરમાન અને નમનતાબરેલાં સલુક જોઈને કાંઈજ પોતાનાં ખાતરમાં લાવી નહિ. તેણીને જે એક વાતનો મોટો અફસોસ થયો તે એજ હતો કે અગરજો પાદશાહ પોતાની હકુમત તજીને જંગલમાં વાસો કરી પડશે તો તેને મોટી નુકસાની ખમવી પડશે અને તેનું તમામ કુટુંબ સંકટમાં આવી પડશે; વળી તેની રૈયત બેદિલ થઈ જશે તે તો જુદી. એટલામાટે રાવિયા પાદશાહે જે બદ દિયાનત પોતાના દિલમાં ધારી હતી તેનો અટકાવ કરવાની મોટી આર્જુ રાખતી હતી.

પાદશાહે તેણીની ખિદમત બળ લાવવા માટે એક ગુલામ તેની હજીરમાં રાખ્યો હતો, તેને તે પરહેજગાર બાતુ આ મુજબ કહેવા લાગી:— “ તારો સાહેબ નામદારીભરેલો પાદશાહ છે, અને તે મને ધણી દોરમત આપીને મારા ઉપર પ્યાર કરે છે; તોપણ હું તેનો સખુન હજી સુધી કબૂલ નથી કરતી, શા સખમથી કે મારો એનેકાદ ખચીત એવાજ છે કે હું તેજ કુદરતના સાહેબની એબાદતમાં મશબુલ રહું. પાદશાહને બીજાં ધણાં કામો કરવાનાં બાકી છે, અને હું જેની એબાદત કંઈ છું તેને બદલે એ પાદશાહે આ દુનિયામાં તેના ફરમાંબરદાર દાખલ રાસ્ત ઇનસાફ કરીને ખુદાની ખશકત ઉપર રેહમ રાખવી જોઈએ. તેણે પોતાને પ્યારો કરીને નહિ જાણતાં રૈયતનું હર્દ પકડવું જોઈએ, કેમકે તે તમામ પ્રજાની આબાદાની અને સુખાકારી પાદશાહની દાનાઈભરેલી તદખીર અને હકુમત ઉપર આધાર રાખે છે. વળી એ પાદશાહની ધણીએક ઝોરતો અને તેમનું મોટું પરિવાર છે; વાસ્તે એને હાયક છે કે તેઓ સાથે એ પોતાનો એતેકાદ રાખીને ચાલે. એ પાદશાહને સજાવાર નથી કે મારી ખાતર પોતાનો તમામ દુનિયાઈ વહિવટ તર્ક કરે. તું મને એ પાદશાહનો ધણો વિશ્વાસુ ગુલામ નજર આવે છે તેથી બરસો લાવીને હું તને કહું છું કે તુ તારા પાદશાહને મારી તરફથી એવું સમજાવ કે હું જે આ સવળું કહું છું તે તેનું નેક ચાહીને રેહમદિલીથી કહું છું. તું તેને સમજ પાડીને કહેજે કે તે જો મને પોતાની સાથે હમખિસ્તર કરશે તો પાક ધર્મનીતિમાં મોટી ખલલ પેદા થશે અને તેથી ખલલ કરવાથી તેને પોતાને કશો ફાયદો પહોંચનાર નથી.”

જેવારે તે બાતુને મુખની ઉપલી તમામ હકીકત પેલા ગુલામે પાદશાહની આગળ જાહેર કીધી તેવારે પાદશાહ બોલ્યો કે “ હું મોટો ગુનેહગાર છું. મેં આ દુનિયામાં ધણા ગુનાહ કીધા છે, વાસ્તે મેં મારાં દિલ સાથ એવો કરાર કર્યો છે કે હું બી આ જગાએ એકલો આ બાતુ જેડેમારા ગુનાહની તોજશ ઉતારવા થકી રહું.”

પણ રાખ્યા આ મિસાલનો જવાબ સાંભળીને ધણી દિલગીર થઈ. તેનો હોશ ઉડી ગયો. તે દિવસ સાથે અદેશો કરવા લાગી કે “હવે એનો ચારો શો કરું? શો ‘ઈલાજ’ શોધું? મારો તો દુનિયાદારી ભોગવવાનો હક છે, અને આ મોટી હુકમતનો અને દાનાઈ ભરેલો પાદશાહ મારા ચેહરા ઉપર ફિદા થઈ ખુબાર થવા ચાહે છે, મારે હવે મને મારી એવાદા તર્ક કરવાની ફરજ થઈ પડી છે.”

આમ અદેશો કરીને તેણીએ પાદશાહને પોતાના ડેરામાં બોલાવ્યો, જ્યાં હાજર થઈને તે કહ્યું લાગ્યો કે “તું જે કંઈ મને ફરમાયો અને તારો જે કંઈ હુકમ થશે તે મુજબ હું ચાલીશ. તારા હુકમથી હું માફે સર કદી ફરતીશ નહિ.”

આ ઉપરથી તે નાવારેસ પરહેજગાર ઓરત બોલી કે “અય નામવર પાદશાહ, હું તારી આગળ મારો અહેસાસ જાહેર કરવામાં હવે કશી અડચણ જોતી નથી. હું ખરા એનેકાદથી કહું છું કે મારી દિલોગીબંધની આકેશ એજ છે કે મારી જિંદગીના જોટલાખી દિવસ બાકી હોય એટલા દિવસ હું આજ માફકની હાલતમાં ગુજરું. પણ તે જે તારાં દિવસમાં જુદો ઈરાદો પકડ્યો છે તેથી મારો કશો ચારો રહ્યો નથી. તું જાણે છે કે એક પાદશાહ ધણી તારીફભરેલો અને પોતાની રૈયતનો ધણો વહાલો હોય અને પ્રજા ઉપર તે એક આપ જેવો માયાળુ રહેતો હોય, તો રૈયતની તકસીર વિના આ પાદશાહને કાંઈ ખતા પહોંચવા સિવાય, તેણે પોતાનો જાન્યુકનો ઉપલો માન અને મરતમામરેલો અધિકાર તર્ક કરવો સજ્જવાર નથી. તારી પુર ખુશહાલીની સામે થઈને હું તને આ વાતથી મના કરું છું અને તારી મજા નાકબુલ રાખું. કાંએકે હું માનું છું કે એમ કરીને તું તારી મહામારત પાદશાહી અને મુલુક ખોષ બેસશે અને તારી ખરકતથી જુદાઈ પકડશે, કે જેમ થવાથી તું મને ઠપકા અને બદનામીમાં લાવી નાખશે. હું એમ ઇચ્છું કે તને તારી પ્રજાનાં માથાં ઉપર હાલ છે તેજાજ મરતમામરેલો અને આખાદ કાયમ રાખું. તે જે મારી સાથે ખરાં દિલથી કદખુદાઈ કરવાની ખાહેશ કીધી છે અને એ બાબતમાં તે

જે હોરમત મને આપી છે, તેનો બદલો હું તને વાળી આપીશ; કાંએકે મેં તારો દસ્ત પકડવાને કબૂત્ર કીધું છે. હું ઉમેદવાર એટલીજ છું કે એમ કીધા પછી તારી રૈયત હાલ છે તેવીજ સુખકારીમરેડી કાયમ રહે—પણ હવે મારાં દિલની વાતથી તને જાણીતો કરવો જોઈએ, અને તેમ કરવાનો વખત આજ છે.”

આમ કહીને ને જાનુએ પોતાનો તમામ હેરાત અને પોતાનાં કમનાજેને લીધે પોતાની ઉપર ગુજરેલી તમામ હકીકત પાદશાહ આગળ ખાડર કીધી. પાદશાહ દાબદીનની માગણી પછી પોને પોતાના બાપ સાથે નાસી ગઈ, ત્યાર પછી પકડાયા બાદ પોતાનો બાપ માર્યો ગયો, પોતાનો જન દહેશત ભરેલો રહ્યો, અને શેવટે પોતાની ઉપર જુહું તોફમત જોડી કહડાયું તથા તેનાં પરિણામ દાખલ પોતાને જંગલમાં હાંડી કહાડવામાં આવી; —એ સર્વ હકીકત તેણીએ જેમ હતી તેમ ધરાન સરજમીનના પાદશાહ આગળ જાહેર કીધી. એ પછી ફરીથી શીરીન સખુનો ચાલુ કરીને તેણીએ મહોડાં ઉપરથી શરમનો પદો ઉઠાવ્યો, અને દયામણે આવાજે બોલવા લાગી કે “હાલ હું તારા જેવા એક મોટી હકુમત ભરેલા પાદશાહની ઓરત થઈ છું, અને તેથી એક કાયદો એ હાંસલ થયો કે મારી સઘળી છુપી વાત જાહેરમાં આવી છે. પાદશાહ દાબદીન તો તારાં તખ્તનો અને તાજનો એક તાબેદાર નાનો હાકેમ છે, તેના ઉપર તું ફરમાન મોકલ કે તે પોતાના વજીર કારદાન અને વડા ગુલામ સાથે તારી ફરમાંબરદારીમાં હાજર થાય. જે શખ્સોએ મારી સાથે ખુરાષ કીધી છે તેઓનો રાસ્ત ધનસાફ થયેલો જેવાની હું ધણો ખાહેશ રાખુ છું; તેમ થાય નહિ ત્યાં સુધી કદી હું તારાં તખ્ત ઉપર બેસનાર નથી. ખુરાષના કરનારાઓ પોતાની ખુરાષનો બદલો જોશે ત્યાર પછીજ હું તખ્તનશીની કરીશ.”

કમા ધણો દાનેશમંદ અને હુશિયાર પાદશાહ હતો. તે પેલી પરહેજગાર જાનુની બોલવાની મતલબને તરત પામી ગયો, અને તેણીના સખુનો કબૂલ રાખીને તેણે ફરમાવ્યું કે એક ખુશનુમા પાલખી લાવે. આ પાલખીમાં તેણે ચવિયાને બેસાડી અને તેને લઈને પોતાના મહેલમાં

ગયો. પાદશાહે તેણીને તમામ શણગારથી ભરેલું એક ખાસ એવાન હવાઈ કાઢું, કે જે તેની ખીજ ઓરતનાં એવાન કરતાં પણ સરસ હતું. તેણીની જાણમાં તેણે વળી કેટલીક દાસીઓ અને ગુલામો પણ આપ્યા અને તેમને ફરમાવ્યું કે રાવિયા હુકમ કરે તે તેઓએ બળ લાવવો.

આ રીતે ગોઠવણ કરી આપ્યા પછી કસ્ટાએ એક કાસદ તૈયાર કરીને તેને ફરમાવ્યું કે તેણે શેતાખી કરીને દાખદીન પાદશાહનાં પાતળ ખાતે જવું અને તેને એવો પેગામ મહોડેથીજ કહેવો કે 'તારા વજીર કારાદાનને તથા વડા ગુલામને તારી સંગાથે લઇને મારી દરગાહમાં એકદમ ઉતાવળે કદમે આવી હાજર થવું.' જે કાસદને પાદશાહે પસંદ કીધો હતો તે એક મોટા અમીરજાદો હતો, જેને કેટલોક રસાલો આપીને પાદશાહે પોતાના એલચી દાખલ રવાના કીધો.

પેલી તરફથી પાદશાહ દાખદીનની શી હાલત હતી તે જુઓ. જ્યારે રાવિયા પેલાં ગિયાઝાનમાં આસાયશથી ખુશહાલીભરેલી જિંદગી એખાદત કરીને ગુજરતી હતી ત્યારે આ તરફથી તેનો બેનસીખ ખાવિંદ પાદશાહ દાખદીન માઠી હાલતમાં આવી પડ્યો હતો. તેણે મોજ મજાહ તર્ક કરી હતી; તેણે ગમ એખિતયાર કીધો હતો; તે સંધ્યો વખત અદેશામાં ગર્ક રહેતો હતો. તેણે પોતાની વહાલી ઓરતને વગર તકસીરે જંગલમાં કહાડી મૂકી હતી તેથી તેનાં તે નિર્દયપણાની સજા દાખલ તેના જનને ખુશી કે તનદુરસ્તી ન હતી. વળી તેનો વજીર કારાદાન પણ સુખી ન હતો. તે પોતાના ખ્યાલમાં બચકાર સ્વપ્ના જોતો હતો, કેમકે તેની પાથેમાલીનો વખત હવે નજદીક આવી પુગ્યો હતો.

પાદશાહ દાખદીન ઉપર મુજબની માઠી સ્થિતિમાં એક દિને પોતાનાં તખ્ત ઉપર બેઠેલો હતો એટલામાં ધરાન સરજમીનના મોટા પાદશાહ (૧૨) નું મહોડેનું ફરમાન લઇ તેનો એલચી આવી પુગ્યો. એલચીની જમાનીથી સઘળી હકીકત સાંભળીને વજીર કારાદાન બહુ ગાંભીરો પડી ગયો. તેનાં દિલમાં નવેસરથી અફસોસ અને ગમ પેદા

થયા અને તેનું દિલ દેહશતથી થરથર કંપવા લાગ્યું. પણ મોટા પાદ-
શાહનો હુકમ માથે ચહડાવ્યા વિના તેને કે દાખદીનને આવડું નહિ.
વડા ગુલામને સાથે લઈને તેઓએ એલચી જોડે કસનાં પાવતખત
તરફની રાહ ધરી. માર્ગમાં દાખદીન કરતાં તેનાં વજીરનાં દિલમાં
મોટી ફિકર પેદા થઈ. જેમ તેને તેમજ દાખદીનને એવોજ અદેશ
થતો કે પાદશાહે તેમને શા માટે બોલાવ્યા હશે અને આટલી શેતાખીનો
હુકમ શમ સખચથી મોકલાવ્યો હશે. પણ આ બંનેની જોડે દાખદીન-
નો વડો ગુલામ તદ્દન બેદેહેશત હતો.

ચોડા દિવસની કુચ પગી તેઓ ધરાનનાં પાવતખત ખાને જઈ
પુગ્યા. કસા તેમને માટે ઈનેજર થઈ બેઠેલા હતો એટલામાં તેને
અબ્દર મળી કે દાખદીન અને તેનો વજીર તથા ગુલામ શેરમાં આવી
પુગ્યા છે. પાદશાહે તેમને પોતાના મેહલમાં બોલાવ્યા, જે આગમજ
તેણે રાનિયાને પોતાની દરબારમાં એક ઠેકાણે છુપી રાખી હતી. જ્યારે
તેઓ કુર્નસ બજાવી દરબારમાં આવી હાજર થયા ત્યારે રાવિયા વજીર
કારાદાનને આ મુજબ કહેવા લાગી :—“ વજીર, તું મને પિછાને છે ?
હું રાવિયા પોતે છું. એક વેળા હું તારા પાદશાહ દાખદીનની આરત
હતી. એ ધણીએ તારી જુડી જાનથી બનાવી કહાડેલું મારા વિશેનું
મોહતાન ખરું માનીને મને તર્ક કરી હતી અને વેરાન જંગલમાં
રખડતી કાઢી હતી, જ્યાં હું મોટી બજામાં જઈ પડી હતી. તે તારા
બદલવસને તાબે થઈને તારા પાદશાહનું, અને તેથી વધારે તારા બોદાનું
ફરમાન રદ કીધું હતું. તારા પાદશાહે તારા ઉપર મોટો વિશ્વાસ
મૂકીને તને મોટી હોરમને પુગાડ્યો હતો. તેણે તને ફરમાવ્યું હતું
તે નિસાલે તારે મારી જોડે હોરમતથી આવડું સમાવરે હતું. તે
મારા ઉપર અપમાનબરેલો રૂકો લખીને મારી જે તકલીફ કાઢી હતી.
તે મેં છુપાવી હતી; તે જે બદ કરતુકો મારી સાથે કીધા હતાં અને
મારી ઉપર બદ દિયાનત કરીને જે બદ સખુતો મને કહવાડ્યા
હતા, તે હું જાહેરમાં લાવી ન હતી. પણ તારી બધી છુપાવવાને
માટે તે મારી સામે તર્કટ ચલાવ્યું અને મને ખુબર કરવા ચાલી.

તારામાં સમ્યાધ હોય તો તું મારી સામે આવી આ બિના ખોટી પાડ. હવેથી તું કરી હકુમત ના ચલાવતો, કેમકે તું ખુદના મોટા ખોટામાં આવી પડશે અને તારા ઉપર હજુ સુધી જે મુસીબત નથી ગુજરી તે ગુજરશે.”

જેવારે વજીર કારાદાને આ સખુનો સાંભળ્યા તેવારે તે ધણોજ દેહશતભંદ થયો. તે પોતાના જનની ફિકરમાંથી કહેવા લાગ્યો કે “અય ખાનુઓની ખાનુ, તું બેચુનાદ છે એમ હું પોતે કહું તેને બદલે તે તારી પેશાની ઉપરથીજ માલુમ પડી આવે છે. ખરો ગુનેહગાર તો હુંજ છું, જેણે મને આજે સંકટમાં પુરેપુરો લાવી નાખ્યો છે. મને નાપાક થતાને ફરેજ દીધો તેથી મેં એ મિસાલની ખુરાષ તારી જોડે કીધી હતી, જેમાં આજે હું પોતાને નિષ્ફળ થય્યો જોઉં છું.”

તે નીચ માણસના આ સખુનો સાંભળીને દાખલીન વજીરને કહેવા લાગ્યો કે “અય કમખખત! તને તારી તકસીરને લાયકની મોટી સજા કરવી ઘટારત છે. હું મારાં રાસ્ત દિલથી કહું છું કે ખોદાના કોપથી તું કદી સલામત બચવાનો નથી.”

ધરાન સરજમીનનો પાદશાહ ખુમસુરત રાવિયાની આ રીતે ફતેહ થયલી જોઇને ધણોજ શાદમાન થયો. તે દાખલીનને કહેવા લાગ્યો કે “તું તારા વજીર ઉપર ધણો ગુસ્સામરેલો થયો છે, પણ અય શાહખાદા! મને લાગે છે કે આ કિસ્સામાં એકસો કારાદાનજ તકસીરવાર સામેત થતો નથી. મને તો એમ લાગે છે કે તું પોતેથી કંઈ ઓછો તકસીરવાર નથી. અગરજે એક ધણી પોતાની હકુમતનું કામ ખીજા ધણીને સોંપી જાય, અને તે ખીજે ધણી પ્રજા ઉપર જુદમ ચલાવે, અને તે જુદમની સામે પ્રજામાંથી કોઈ ધણી ફરિયાદ ઉઠાવી સામે થાય, અને તે સામે થનાર ઉપર પેલો જુદમગાર સામું તોહમત લાવે, તો એ સધળી કસરમાં હકુમત સોંપી જનારનો પણ મોટો હિસ્સો ગણાવો જોઇયે. હકુમત સોંપનારને ઘટારત છે કે જેની ઉપર તોહમત મૂકાયું હોય તે ધણીનો ખયાવ સાંભળે, અને તેનો ખુલાસો સાંભળ્યા વિના

તે બાપડાને એકદમ સજ્જએ નહિ પુગાડે. વળી એક જાણુની સામે તોહમત મૂકાયું હોય તો તે બાપેની ખપર આપનાર શાહેદીને તપાસ્યા વિના પણ તોહમતદારને તકસીરવાર ઠરાવી દેવો જોઈએ નહિ. તે તારી કદબાનુના સંબંધમાં જે ચાલ ચલાવી છે તે નાદાનીબરેલીજ નહિ પણ ખુરાઇબારેલી છે, અને એ તારી ચાલથી તને જેમ નથી મળતી, પણ એર તારી બેહોરમતી જાહેર થાય છે. આ જગા ઉપર એક શખ્સ એવો છે કેજે મારાં કરતાં પણ વધારે દાનાઇ ધરાવે છે, અને તે ધણો ઉપર હું તારો તથા તારા વજરનો ઇનસાફ સોંપું છું. તે તમે બંનેનો રાસ્ત ઇનસાફ કરશે એવી મારી ખાતરી છે, અને તે તમને જે સજ્જ ફરમાવશે તે શેવટની ગણાશે.”

આ સખુનો બોલીને પછી પાદશાહ રાવિયા તરફ ફરી તેણાંને કહેવા લાગ્યો કે “અય બાનુઓની બાનુ, તું પોતે આ બંને જણાઓનો રાસ્ત ઇનસાફ કર, અને એ બંનેની તકસીરનું તોલ કરીને તું એઓને જે સજ્જ ઘટારત જાણે તે તારે મહોડેથીજ કહી સંભળાવ.”

તે બાનુ બોલવા લાગી કે “અય પાદશાહેના પાદશાહ ! તે મારી મુનસરી ઉપર ઘણોજ બિકટ ઇનસાફ સોંપ્યો છે. આ બંને જાણુની સજ્જ ધર્મમાં ફરમાવી છે તેમ જો ફરમાવિયે તો જે શખ્સ ખીજા ઘણીનો જન લેવાનો ઇરાદો રાખે તેને તેજ મિસાલની પાછી સજ્જ આપવી; એટલે કે જનના અવેજમાં પાછો જન લેવો. તારી હજુરમાં ઉભેલા દાબદીનનો વિશ્વાસુ અને એકાનદાર વજર જેરાકાન નામનો હતો તેને દાબુર નામની કટારીથી એણે બેજન કીધો છે, અને હું નિર્દોષ હોવા છતાં મને તકસીરવાર ગણીને પોતાનાં દિલમાં કશો પણ અદેશો નહિ લાવતાં શીતાખીથી મારી નાખવાનો હુકમ આપ્યો હતો. વજર કારાદાને મારો જીવ લેવાનો ચારો કીધો તેનો સખખ એ છે કે તેનાં ખુરાં ફેલો તથા ગુનાહની ગવાહ હું પોતેજ હતી. હું એનાં જુઠાં તોહમતો અને બોહતાનોના સખખથી બિયાબાનમાં જઇ પડેલી હતી, જ્યાં મારા જનની હલાકી થવા માટેજ મને હાંપી કહાડવામાં આવી હતી. એટલામાટે એ વજરને પણ એવીજ સજ્જએ પંડોંચાડવો ઘટે

છે. હવે મારી પોસ્તપનાહીમાં તો પાક પરવરદેગારનો મોટી કુદ્રત બરેલો દસ્ત હતો, જેણે મને મદદ આપીને મારું રક્ષણ કીધું. પેગામ્બરની યરકતથી અને તું સાહેબની મેહેરબાનગીથી મારી બેગુનાહી જાહેર થઈ ચૂકી છે. જે શખ્સ નેકાનો કરનાર છે તેને અવલ કે આખર સારોજ બદલો મળે છે; પણ જે ખુરો અને ગુનેહગાર હોય તે તો પોતાના ગુનાહની તોજેશથી કદી છુટતો નથી. હવે એક ધણી વિશે મારે બોલવાનું છે. પાદશાહ દાબદીનને વડો ગુલામ અહીં હાજર છે. એ ધણી પોતાના માલેકના હુકમ મુજબ ચાલનારો છે. એ ગુલામ સખી દિલનો અને માયાળુ છે, તેથી તેણે મને કતલ કરવાનો હુકમ રદ કરવા માટે પાદશાહની આગળ મારી તરફથી ઇનસાફની રૂએ દાદખાહી કીધી, અને તેમાં તે ફતેહ પામ્યો. એણે મારી કતલનો હુકમ ઉલટાવી નખાવ્યો, અને મને શહેર બાહર જંગલમાં રખડતી કરવાનું ફરમાન મેળવ્યું. તે મને જંગલમાં લઈ ગયો, સધળી બિનાથી મને વાકેફ કીધી, મને બિનતકસીર જાણીને ઘણું દુખી થયો, અને પોતાના જનની સલામતીની દરકાર વિના એણે પોતાને માટેની તમામ ખોરાકી મારે હવાલે કીધી. અવલથી આખેર સુધી એ ગુલામ મારી જોડે ઘણાંજ સારાં સલુકથી અને મોહબતથી ચાલ્યો છે, એનું દિલ મારી બેગુનાહીનું જવાહ છે; ખીજાએ કરતાં એ મારો ખવાસ અને ચાલચલણ સારી રીતે પીછાને છે. અય પાદશાહ ! મેં તને આ મુજબ ઇનસાફનો તમામ કાયદો પુલ્લો કરી બતાવ્યો છે, અને હવે તને ઘટે છે કે તારી ખુશી મુજબ તું જેને સજા ઘટતી હોય તેને સજા અને જેને ઇનામ ઘટતું હોય તેને ઇનામ બક્ષે.”

કઆએ હવે ચુકાદો આપ્યો. દાબદીનને તેણે તેનીજ દાખુર નામની કઠારી વડે બેજન કરાવ્યો; તથા કારાદાનને જંગલમાં મોકલાવી ત્યાંનાં ફાડીખાનારાં હેવાનોનો શીકાર બનાવ્યો; અને શેવટે મોટા ગુલામને દાબદીનની જગા ઉપર પાદશાહ કીધો ! આ ગુલામને તેણે શીતાબ હમામમાં મોકલાવી ગુસલ કરાવ્યું, અને પાદશાહી પોશાક પહેરાવી દાબદીનવાળા મુદકનું ફરમાન કરી આપ્યું. તે ફરમાન ઉપર આ

મિસાલે લખેલું હતું:—“અય સખી તમેહના મદ, તું પાદશાહની તેમજ પાદશાહજીદી રાવિયાની મેહરખાનગી તથા રેહમતી બરેલો છે. તું હંમેશ મેહબનાં વાસો કરીને રહેજે, અને તારા ફરમાંખરદારો ઉપર એતેકાદ રાખીને તેઓનો ચાહ મેળવજે તથા તેઓ સાથ મજાદ ભોગવજે.”

ધરાનના પાદશાહે હવે પરદેજગાર રાવિયા સાથ કદપુગાઇ કરી, જે માટેની ઘટના તૈયારીઓ કરીને પછી જાનેના નેકા બાંધ્યા. આ શાદીને ટાકણે ધરાન સરખમીનના તમામ મુલુકમાં ખેરાત કરવા અને બક્ષેશ આપવામાં આવી, તથા એ ખુશહાલીના દિંગામમાં રૈયત ઉપરના કરમાં કેટલોએક ઘટાડો કરીને.

*

*

*

પોતાનો કિસ્સો આ રીતે પુરો કરીને અલાઉદ્દીન ખામેસ કહ્યો. કેટલોક વખત સુધી ચૂપ રહીને પછી તે પાછો બોલ્યો કે “અય પાદશાહ ! તું નામદારે રાવિયા પરદેજગારનો તમામ હેવાલ સાંભળ્યો છે. એ જાનુએ અદલ ઇનસાફ કરીને તકસીરવારોને સજાએ તથા નેક માણસને નવાજેશે પહોચાડ્યા તે તે જોયું છે. ધરાનના પાદશાહને ઉપલા તકસીરવારોનો ચુકાદો કરવામાં શક પડ્યો તેથી તેણે એ બિઠક કામ તે જાનુને સોંપ્યું, જેણીએ વાજગી ઇનસાફ કરીને ખાતરી કરી આપી. અય સાહેબ, એજ રીતે તારો બંદો અલાઉદ્દીન ખામેસી એખિતવાર કરીને તારા હુકમની ફરમાંખરદારીની આજુ રાખે છે; અને માફ સર જે ધારતી અને દેહશતમાં તંગ આવી પડ્યું છે તેની ખલાસી ઇછેછે.”

પાદશાહ બોલેનજાહે જ્યારે આ સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે તે પોતાના દિલથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે “હાલમાં હું એને કશું નુકસાન નહિ પુગાડું, અને રાસ્ત ઇનસાફથી સારી પેઠે તપાસ કરું અને પુરતી રીતે મારી ખાતરી કરું કે એ જવાન ખરેખરો ગુનેહગાર છે કે બેગુનાહ છે.” આમ અંદેશો કરીને પાદશાહે ફરમાવ્યું કે અલાઉદ્દીનને કેહખાને પાછો લઇ જાય.

આ હુકમ જાણી પેલા વજીરો પાછા હર્મદ થયા. તેઓ ખીધા કે “મખાદા આપણો તકસીરવાર એમ કરતાં કરતાં છુટી જવા પામશે” એટલામાટે ખીજે દિને સંજગા વજીરો પાછા એકઠા મળ્યા અને હવે શું કરવું તે બાબે મસલેહત ચલાવવા લાગ્યા. અને તેઓ વચ્ચે એવો ઠરાવ થયો કે ત્રણ જણને પાદશાહની નજદીક મોકળવા અને અલાઉદ્દીનની વિરૂધમાં તેઓએ બની આવી એવી રીતે પાદશાહને સમજાવીને તેને ગર્દન મરાવી દેવો. આ ત્રણે જણ પાદશાહની દરબારમાં હાજર થઇ પોતપોતાની જગાએ બેસા અને પછી તેને અર્જ કરવા લાગ્યા કે “અય પાદશાહ, પેલા ચોરબચ્ચા ઉપર તે તારી રહેમદિલી ચાલુ રાખ્યાથી તું નામદાર મોટા-જેખમમાં આવી પડ્યો છે. એટલામાટે તું પાદશાહ આગળ ફરીથી અર્જ કરવાની ફર્જ અમારે માથે આવી પડી છે. જે ઇતિસાફ એક તકસીરવારને એકદમ રાસ્તાથી મળ્યો જેમણે તેમાં દરરોજ ખસત પડે છે અને ઢીલ થાય છે, જેથી તારી ફૈયત ધણીજ આજોદ્દહદિત થયલી છે. તે કહે છે કે પાદશાહનાં પોતાનાં મિઠાનાં ઉપર એવો બનાવ બન્યો છે તે છતાં તે તકસીર બાબેનું શેવટ હજુર પાદશાહ તરફથી લાવવામાં નથી આવતું તેનું કારણ શું? તે કહે છે કે પેલા ચોરબચ્ચાને તો પોતાનો જાન સલામત રાખવા તથા પોતાનો બચાવ કરવા બાબે ત્રણીએક મકમરેલી વાતો કરતાં આવડે છે. તેની મતજગ તો એવી છે કે હર બહાને પોતાનો જાન બચાવે. તેના એવા ચારાનો ભેદ નહિ સમજવાથી તું પાદશાહ તેને થટી સજા કરવામાં ધણી ઢીલ કરે છે અને તેનું શેવટ નથી લાવતો, તે ઉપરથી ચતના કેટલાક લોકો સાથે અમને જામરી તકરાર ઉડી છે, જેમાં અમને તેઓની તાના-જનીના ધણીએક સખુનો સાંભળવા પડ્યા છે. અમે તું નામદારીભરેલા પાદશાહ આગળ અજ ફરીને આજરખાહીથી એટલુંજ કહિયે છિયે કે આ વાતનો જલદી ઇલાજ કરીને તું નામવરે તારા તમામ અમીરો અને વજીરોને પ્રજાનાં લોકોની તાનાજનીમાંથી મુક્ત કરા.”

પેલા ચોરબચ્ચા ઉપર પાદશાહ બોલેતજાદ ધણી રહેમદિલી દેખાડતો હતો તેથી પોતાના વજીરો તરફથી ઉપલી મસલેહતના

સખુનો સાંભળીને તે ધણો શરમિદો થયો, અને તરત હુકમ ફરમાવ્યો કે તે ગુનેહગારને મારી હજીરમાં હાજર કરે. આ ઉપરથી શેતાબ અલાઉદ્દીનને પાદશાહની હજીરમાં ઉભો કરીધો, જેને જોઈને બોહેતજાદ બાંગેબુલંદ કહેવા લાગ્યો કે “આ વખતે તું મારી હજીરમાં છેલ્લીજ વાર ઉભેલો નજર આવે છે. હવે પછીથી તું અહીં માલુમ પડવાનો નથી, કાંચેકે થોડીજ પળમાં તારું લોહી ચોતરફ છંટાઈ જશે. તારી તકસીરના સખબથી મારી આસાયશ તથા મારી રૈયતની સુલેહ જતી રહી છે. ખરી વાત છે કે તારો ધનસાફ ચુકવતાં ધણી ઢીલ થઈ છે, અને તારો ખચાવ કરવા માટે તને ધણો વખત મળેલો હોવાથી પ્રજાનાં લોકોનાં દિલમાં તરેહવાર બ્રાંત આવે છે અને તેઓ તારી સામે મારી પુકાર ઉઠાવે છે. કોઈખી ધણી એવો નથી કેજે તારી તરફથી દયાનો એક સખુન પણ બોલી શકે.”

અલાઉદ્દીન સર નમાવીને બોલ્યો કે “અય જેહાંપનાહ, હું રાસત બાણુંછું કે મારી સામે બોલનાર ધણીઓએ વગર અંદેશથી તેમજ વગર સમજથી મારો દુ'આલો પ્રકડ્યો છે. હું તેઓનાં પુરાં મક્ક અને કપટ આગળ કશા હિસાબમાં નથી. પણ જ્યાંસુધી મારો સદનો કાયમ સાહેબ તથા મારો પેગામ્બર મારી બાજુ ઉપર મારા દસ્તગીર છે ત્યાંસુધી હું આખી દુનિયાને મારી ખાતરમાં લાવતો નથી. હું કોઈનો ડર રાખતો નથી; મારી બેશુનાહી અને મારી પાકીજગીને ખચાવ કરનાર મારો પાક પરવરદેગાર છે. તેની કુદ્રત એવી છે કે જલાહની તેજ તલવાર પણ મારી ગર્દન કાપી શકશે નહિ. પણ જે વખતે મારું સર તનથી જુદું થવાનું હશે તે વખતે તેની તલવાર પોતાનો ચમકાટ બતાવશે. મારો તમામ એતેકાદ બોદાતાલા ઉપર છે; હું મારી તમામ ઉમેદ તેના ઉપરજ બાંધુંછું, જે મિસાલે કે પાદશાહ બાજમાનતે પોતાની મુફ્તેસીના વખતમાં પોતાનો એતેકાદ તે સાહેબ ઉપર રાખ્યાથી તે પોતાની મુરાદને પાછો પહોંચ્યો હતો.”

બોહેતજાદે બોલુવા માંગ્યાથી અલાઉદ્દીને નિઃચેત્રો કિરસો કહી સંભળાવ્યો.

વાર્તા છ કી.

ઐકીનદાર પાદશાહ બાજમાનતનો અહેવાલ.

પાદશાહ બાજમાનત ધણોજ મોજીલો હતો, અને તેનાં ખાણાંનો સુદરો સદા બરપુર રહેતો હતો. એક દહાડે મેહેલમાં એક મસમોટી ક્રિયાશીલ મોજમજાહમાં તે ગિરફતાર હતો એટલામાં તેના એક વજીરે આવીને ખબર આપી કે “દુશ્મન આપણાં પાયતખ્તને ઘેરો નાખવા માટે મોટું લશ્કર લખને આવે છે.”

“શું ત્યારે મારી સેવામાં ઉત્તમ પ્રકારનું અને લડાયક લશ્કર નથી? મારા બન્ના સરદારોને કહો કે તેઓએ દરેક વાતની સંભાળ લેવી અને લડાઈની ગોઠવણ રાખવી, પણ ફરીથી મારી એશઆરામમાં ખલલ કરવી નહિ,” પાદશાહે મિજાજથી ફરમાવ્યું.

“બોત ખુબ છે, નામવર!” વજીરે ઉત્તર દીધો. “હું તો તું નામવરના હુકમ મુજબ અમલ કરીશ; પણ તું વિચાર કર કે તાજ અને તખ્તનો આપનાર પરવરદેગાર છે, માટે જો તું તે સાહેબની મદદનો તલબગાર નહિ થશે તો તારી દોલત અને સત્તા તારી મદદે આવનાર નથી અને તારી રૈયતનું રક્ષણ કરનાર નથી.”

વજીરની આ બલી સલાહ ઉપર પાદશાહ બેદરકાર રહ્યો અને પોતાની મોજબોજમાં પાછો મંડ્યો. જ્યારે તેમાંથી તે અતે દારૂગ થયો ત્યારે તેણે પોતાને નાસી જવાની હાલતમાં આવી પડેલો દીઠો, તેના સિપાહીઓની બહાદુરી છતાં શત્રુઓ તેનાં પાયતખ્તના ઘણી થઇ બેઠા હતા.

પાદશાહ નાસભાગમાં પડ્યો. તે નાસીને પોતાના સસરાના મુલકમાં ગયો, કેજે તેનો દોસ્ત અને મદદગાર હતો. આ ઘણીએ બાજમાનતને એક જોરાવર લશ્કરની મદદ આપી, જેની કુમકથી તે નાકેલો પાદશાહ થોડા વખતમાં પોતાના મુલકમાં દાખલ થવાની અને પોતાના દુશ્મન ઉપર કીનો લેવાની ઉમેદ રાખતો હતો. સસરા તરફથી

મળેલી ઉપલી મદદ ઉપર પુર એનેકાદ રાખીને બાજમાનત તે લશ્કરની સરદારી લઇને કુચ કરી ગયો અને પોતાનાં ખોયલાં પાયતખ્ત ઉપર ચઢી ગયો. અહીં બંને લશ્કરો વચ્ચે બીજી લડાઈ થઈ, અને તેનાથી શત્રુઓનીજ ફતેહ થઈ. બાજમાનતનું નવું લશ્કરની પરાગદેહ થઈ ગયું, અને તે પોતેથી પોતાના તેજ ચાવના ઘોડા ઉપર સવાર થઈને નાસી ગયો તેથીજ બચ્યો. શત્રુઓએ તેનો ફુંગાવો પકડ્યો, પણ ઘોડો એટલો જોગવાર હતો કે વચમાં એક દરિયાની ખાડી નડી, તે પણ પસાર કરીને તે બહાદુર અરપે પોતાના સવારને બીજે પાર સલામત લઈ જઈ ઉતાર્યો. આથી શત્રુઓ ખાડીમાં હોમાવવાને બદલે પાછા ફર્યા.

હવે પેલા કાંઠાથી થોડેજ દૂર એક અછી કિચેમ'દીકરેલું શહેર આવેલું હતું, જેનું નામ કરાસીન હતું. એ શહેર મધે તે વેળા અબ્બાદીદ નામે એક પાદશાહ રાજ્ય ચલાવતો હતો. બાજમાનત તે શહેર મધે દાખલ થયો, અને પરદેશીઓને ઉતારો આપવા માટે બાંધેલાં મકાનમાં આશ્રો લીધો. અહીં તેને ખૂબ મળી કે આ મુસ્કનો પાદશાહ પોતાનાં પાયતખ્ત મદીનેહ-મલાહીદ ખાને મુકામ કરી રહેલો છે. આ ઉપરથી બાજમાનતે તે તરફની રાહ લીધી અને ત્યાં જઈ પુગીને પાદશાહની મુલાકાતની બાહેશ બતાવી, જે ઉપરથી તેને તરત અબ્બાદીદની હજૂરમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો. તેનો બાહેરનો દેખાવ અને સારી દબજબ જોઈને પાદશાહ તેના ઉપર મેદરબાન થયો, તેને તેના દેશ, દરજ્જા, અને આ મુસ્ક ખાતે તસદી લેવાનાં કારણ બામે અનેકં સવાચો પૂછ્યા.

બાજમાનતે જવાબ દીધો કે “હું પાદશાહ બાજમાનતની દરબારનો એક વખણાયેલો અમીર છું, અને તેની સાથે મને ઘોડો સંબંધ હતો. પણ એ કમનસીબ પાદશાહને તો તેના મુસ્કમાંથી શત્રુએ મારી કહાડ્યો છે તેથી કાંઈ નવા પાદશાહની ખિદમતમાં જઈ રહેવાની મને ફક્ત પડવાથી હું તું નામદારની નોકરી બજાવવા માટે મારી રાજી બુથીથી તારી દરબારમાં આવ્યો છું.”

અખાદીદ ધણો દાના અને દુરઅદેશ પાદશાહ હતો, અને તેથી તે પેલા મુસાફર ઉપર ખુબ રવેશ નેગાહ કરીને તેના ઉપર મેહરબાન થયો. તેણે તેને મોટી ખુશીથી પોતાની ખિદમતમાં રાખ્યો અને તેને ખાસ ઓધો બદ્યો, તથા પોતાના અમીરો દરમિયાન તેને એક અમીર બનાવ્યો અને પેતાનો હમનશીન કીધો.

પોતાને મળેલા આ નવા અધિકાર દરમિયાન અગરબો આજ્ઞમાનને પોતાનાં મનમાંથી પોતે એકવાર ભોગવેલી મહોજવાલી અને રાજપાટનો વિચાર કહાડી નાખ્યો હોત, અને તેજ રાજપાટ બાળેનો શોક તેણે પિસારી દીધો હોત, તો તે આ નવા દરમિયાની ખુશખુશાલ રહેત અને મગર બનત. પણ પોતાની પાદશાહીનો વિચાર તેણે હજી મનમાંથી કહાડી નાખ્યો ન હતો.

એનેશક એવો બન્યો કે એ વખતે એક પાડોશી પાદશાહે અખાદીદના મુલક ઉપર ચહડાઇ લાવવાની ધમકા આપી. આ ઉપરથી આ પાદશાહ પોતાના બચાવમાં રહ્યો અને શત્રુઆને મારી કહાડવા માટેના સધળા જરૂરના ઇલાજો લીધા. તેણે પોતે હથિયાર સ્ત્રીયાં અને એક ગંજવર લશ્કરની સરદારી પોતેજ લખને પોતાનું પાયતંબુ હોડી આગળ ધર્યો. હરોલનાં લશ્કરની મુખ્ય સરદારી તેણે પોતાના નવા અમીર બાજમાનતને આપી હતી.

એક જમરી લડાઇ બંને લશ્કરો વચ્ચે થઈ, જે દરમિયાન અખાદીદ અને બાજમાનત કારઆજમુદેહ લડવેયાઆ માફક લડ્યા. એ જંગ દરમિયાન તેઓએ અજબબ જેવી બળત્યારી અને હિમત તથા બહાદુરી દેખાડીને પોતાનું નામ કહાડ્યું. તેમના આવી લડતથી શત્રુઓ ઉપર જમરો માર પડ્યો અને તેમનો સંતર પરાજય થયો. તેઓને બારી ખુઆરી સાથે દેશમાંથી મારી કહાડવામાં આવ્યા આ જંગ દરમિયાન પાદશાહ અખાદીદે જે બહાદુરી કીધી હતી અને જે કહાપણુબરેલી ગોડવણુ કરવામાં અતુરાર્થ વાપરી હતી તેની તારીફ બાજમાનને ખુબજ કીધી.

“અય જેહાંપનાહ !” તે બોલ્યો, “તારે આવું સરસ કવાયદ-વાળું લશ્કર છે તેથી, તેમજ તેની આવી અછી તરતીયથી ગંજનવર લશ્કર ધરાવનાર બળવાન પાદશાહને પણ તું નામદાર ખાક બરાબર કરી શકે તેમાં કશો સંદેહ નથી.”

“તારી બૂલ છે,” તે ડહો પાદશાહ બોલ્યો; “ખુદાની કરમ બક્ષેશ વિના પેદાયશની એક નાચીજમાં નાચીજ વસ્તુની સામે પણ મારાથી થઇ શકાય નહિ. તે ખાવિંદની એકલાતીજ ઉપર એતેકાદ રાખવાથી આપણાં લશ્કરોને આપણુ અછી જગાએ સદ્ સમારીને ગોઠવી શકિયે છિયે, ડહાપણથી આપણી ગોઠવણો કરી શકિયે છિયે, અને આપણાં સદ્ગણાં કામકાજનો ભોમિયો, જે મન, તેને સાવધ રાખી શકિયે છિયે. અગરજે મારો એતેકાદ તે ખદકના ખાવિંદની ઉપર ન હોત અને તેની દસ્તગીરી જે મને નહિ હોત તો મોટાંમાં મોટું લશ્કર મારા હાથમાં હોયા છતાં પણ તે નાશ પામત.

“તું જે કાંઇ કહે છે તેથી મારી પુરેપુરી ખાતરી થઇ છે,” બાજમાનને જવાબ આપ્યો; “અને જે આદત મારા ઉપર વરસી છે તે તેની સામેતી છે. મોટું ડહાપણ કરીને મેં મારે નામ હામ અને મારા ઉપર વિતેલો ગજબ તારેથી છુપાવ્યાં છે. પણ તું નામ-વરની નેકી અને દાનાઇમરેલી વાતો સાંભળીને હું મારા ભેદની વાત જાણરદસ્તીથી તારી આગળ જાહેર કરવાને રાજી થયો છું. તારી ખિદમતમાં તું જેને ઉભેલો જુએ છે તે દુખી પાદશાહ બાજમાનત પોતે છે, કે જેણે પોતાનાં લશ્કર ઉપરજ અત્યંત વિશ્વાસ મૂક્યાથી આજે તે લશ્કર તેને તેનાં તખ્ત ઉપર સલામત રાખી શક્યું નથી.”

આ એકરાર સાંભળીને અબાદીદ બહુ અચરત થયો, અને પોતાથી પાદશાહ બાજમાનતને તેને લાયકનો મરતબો અપાયો નહિ તે માટે માફી આહવા લાગ્યો. પણ પેલા પદમદ પાદશાહે તેને તેમ કરતો અટકાવીને કહ્યું કે “શરમિંદગી અને અફઝાતફઝીને લીધે મેં મારી જાન બધ સખેલી હતી ત્યારે તું મને ક્યાંથી પિછાની શકે! મારાં કપાળ ઉપરથી ખોદાલાલાના ધનસાફે જે લેખ જુસરી નાખ્યો.

હતો. તે તું ત્યાં શી રીતે વાંચી શકે? અય ખુલ્લું દરબાનના પાદશાહ, ” અબાદીદને બગલગીરી કરીને બાજમાનતે બોલવું જારી રાખ્યું, “ તે જે સખી દિલગુદો મારા તરફ બતાવ્યો છે તેને થકી મારી કસુરોનો અહેવાલ મારે તારી આગળ રખા કરવો જોઈએ છે. તે અહેવાલ હવે તું સાંભળે. ”

આમ કહીને બાજમાનતે પોતાનો સર્વ કિસ્સો પેલા પાદશાહ આગળ જાહેર કીધો. એ કિસ્સો સાંભળ્યા પછી પાદશાહ અબાદીદ બોલ્યો કે “ અય ખેરાદરે અજુજ, તારી હાલત ઉપર અફસોસ કરવાનું હવે બંધ કર, કારણકે જેની આગળ તું તારું બચાવ કહી સંભળાવે છે તેપણ તારીજ માફક મોજમાં અને લાડમાં ઉછરેલો છે, અને તારી મુઆફકનાંજ પુષ્કળ સંકટો વેઠી તથા દુખો ખમીને આપદેહ સુધર્યો છે. તારા કરતાં હું કાંઈ વધારે ડહાપણ ધરાવતો ન હતો. કુદ્રતનો એવો કાયદો જણાય છે કે દુખો અને સંકટોજ આપણને ખરેખરી તાલીમ આપી શકે છે. અવલ-માં હું મારો તમામ એતેજાર મારાં મોટાં લશ્કર ઉપર મુકતો હતો અને મારાં પોતાનાં બળ ઉપર મુસ્તાક રહેતો હતો. એક વખતે એવું બન્યું કે મારા એક દુસ્મન કને મુઠીભર આદમીઓ હતાં તે છતાં મારાં અસંખ્યાત લશ્કરને તેણે હરાવ્યું અને મેં તે ફાજની સરદારી લીધેલી હોવા છતાં મને તેણે છતી લીધી. મને નાસી જવાની ફર્જ પડી અને હું પર્વતો તરફ નિકળી ગયો, જે વેળા મારી સાથે ૫૦ માણસો એવા નિમકહલાલ રહી ગયલા હતા કે જેઓ મને છોડી જવાને દુખી હતા. ખોદાતાલા તરફનો બનાવ એવો બન્યો કે એક દર્વીશ સાથે મને એતેફાક થયો, જેનું તમામ બદન પાકીજગીમાં અને ખોદાની એમાદતમાં ગઈ હતું. મારા ઉપર જે આફત વરસી હતી તેનું તેણે મને કારણ બતાવ્યું અને મને કહ્યું કે મારો દુસ્મન મારા ઉપર થોડાં લશ્કર જે ફતેહ મેળવી મયો તેનું કારણ એ હતું કે તેણે પોતાનો તમામ વિશ્વાસ ખોદાતાલા ઉપર મૂકેલો હતો; એટલા માટેજ તે મને વગર હરકતે હરાવવાને સક્તિવાન થયો હતો. એમીને કહ્યું મેં તો મારા બાજાની નોક ઉપર અને મારાં મંજવર લશ્કર

ઉપર એનેકાદ આંધ્રો હતો; તે ઉપર હું મુસ્તાફ અને મગરર હતો; મારી જે ફજ તેથી હું ગાફેલ રહ્યો હતો; અને તથી જેમી હુકમ હું આપતો તેમાં ગફલત ખાતો અને ચૂક કરતો હતો. આ સવાળી મારી કસરો દેખાડી આપીને તે દર્વીશો મને કહ્યું કે ‘આ જેહાનમાં દરેક ચીજ ઉપર જે સાહેબ અમલ કરે છે તેના ઉપર તું તારી ઉમેદ બાંધ, અને પછી જો કે અગરજો તેણે તારી દસ્તગીરી કીધી તો માત્ર પચાશ સિપાહીઓજ તારો મુલક તને પાછો જીતી આપવાને શક્તિવાન થશે.’ પેલા દર્વીશની આવી આવી દાનાર્ધની વાતોથી મારા ઉપર બહુ મજબૂત અસર થઈ. મેં મારી ચશમ આકાશ તરફ ઉઠાવી અને પુરતા ઇતવાર સાથે હું મારાં પાયતખ્ત તરફ પાછો ફર્યો. હવે પેલી તરફથી બહોળલાલી અને મોજબેકથી મારો દુશ્મન આંધ્રો જાની ગયો હતો. એશ અશરતની જુમમાં, જે ઉહાપણુબરેકાં કામોથી તેને ફતેહ મળી હતી તે, તે ભૂલી ગયો હતો તેનાં રાજ્યમાં મને સવગું શાંત જગ્યાયું. પોતાના હાથમાં મોટી પાદશાહાત આવેલી જોઈને તે પોતાને નિર્ભય સમજતો હતો અને લશ્કર નિમાવવાનું ચૂકી ગયો હતો. રાત પડતાંજ હું પાયતખ્ત ઉપર ઉઠાડ્ય ચડક્યો; મારી નાની ટુકડી જોડે મેહલ ઉપર ચઢી ગયો, આ તે! જોઈને ખીજ સિપાહીઓથી મારી જોડે શામેલ થયા. અંમ કરતાં મારી ફોજ અતિથન્ની જગરી થઈ પડી. લશ્કરની આ જગરી ગિર્દી સાથે મોટા પુદાર અને ધુળરો ચાલુ થયો. મારા દુશ્મનને આ બાબેની ખબર પડતાંજ તે ગુપચુપ નાસી ગયો, અને પોતાને માથે એકદમ આવી પડેલાં ભયમાંથી સટકી ગયો. ખીજેજ દિવસે હું મારાં પોતાનાં તખ્ત ઉપર પાછો બિરાજ્યો અને મારું રાજ્ય વગર હરકતે મારે સ્વાધીન થયું.”

પાદશાહ અપાદીદનું આ વર્ણન સાંભળીને બાજમાનતની બુદ્ધિ એકદમ ફરી ગઈ. તે બોલ્યો કે “અય પાદશાહ, બોલતાલા ઉપરના જે એનેકાદે તારાં મજામાં ધર કીધું હતું તેજ એનેકાદ આજે મારાં મનમાં ઉખળ્લ થયો છે અને હવેથી તે સાહેબ સિવાય ખીજ કોઈ ઉપર હું મારો ભરસો મૂકતાર નથી. તે કિર્તાર એકલોજ અને તેનો

મોટા પેગામ્બર, મારાં સર ઉપર મારાં તાજ પાછું મૂકવાને શક્તિવાન છે; અને તે તાજ પાછું મેળવવા માટે જે ધણાજ તેં લીધો હતો તેજ હું પણ લઇશ. ”

આમ બોલીને બાજમાનતે રૂખ્સત લીધી, અને ઉતાવળે કદમે બિયાબાન તરફ ચાલ્યો, કે જેમાં થઇનેજ તેના મુઠકમાં જવાતું હતું. ધનસાન જાતના મોટા પાદશાહ ઉપર પોતે હવે મૂકેલા વિશ્વાસને ભોમિયો કરીને, અને એબાદતથી તેની મદદ માંગીને, તે એક પર્વતને મથાળે જઇ પુગ્યો. આ વેળા તે બહુ થાકી ગયો હતો, તેથી તેના ઉપર ખવામે ગદમે કીધો, અને તે દરમિયાન તેણે એક સ્વપ્ને જોયા, જેમાં ગોયા એક આવાજ પુકાર મારીને તેને કહેતો હતો કે “અય બાજમાનત, ખુદાએ તારી એબાદત સાંભળી છે; તારી તોજશ તે કબૂલ રાખે છે; અને હવે તારો ધરાદો છે ત્યાં તારે બેઘડક બીનદેહશતે કુચ કરી જવું.”

બાજમાનત તરત બેદાર થયો ત્યારે પોતાની આંખુઆંખુ કોઇને નહિ જોઇને એવું સમજ્યો કે “આ આવાજ મારા પાસ્યાન ફરેસ્તાનો છે. ” એવો ખયાલ દિલમાં લાવીને તે શેતાબ પોતાનાં પાયતખ્ત તરફ દોડ્યો. પોતાના મુઠકની સરહદ ઉપર હજુ તો જઇ પુગ્યો નહિ એટલામાં તેને એક લશ્કરી ટુકડી મળી, કેજે તેના ધણાજ વફાદાર સિપાહીઓની હતી. તે સધળાઓએ શેહરની બાહરે તાંબુઓ મારીને છાંવણી કીધી હતી અને અહીં જો પેલો રાજ્ય પચાવી પડેલો પરદેશી પાદશાહ તેઓ ઉપર જબરદસ્તી વાપરે તોતેઓ બીજે ઠેકાણે જઇ આત્રો લેવાને માટે દોડી જવાને તૈયાર રહ્યા હતા. હજુસુધી બાજમાનત પાદશાહને તેના પેલા લશ્કરીઓએ જોળખ્યો ન હતો, માટે તેઓથી પોતાનો ભરમ છુપ્યોજ રાખીને તેણે અજાણો થઇ તેઓ દરમિયાન જઇ વાતો કરવા માંડી અને તેમને ખબર આપી કે હું તો પાયતખ્ત શેહેર તરફ જાઉં છું. પેલા લશ્કરીઓએ તેને આ કામથી અટકાવવા માંડ્યો, અને કહ્યું કે ત્યાં જવાના રસ્તા ધણાજ બચબરેલા છે. તેઓએ વળી તેને કહ્યું કે “ પાદશાહ બહુ શાકલો અને બીધેલો છે; જેથી અજાણો પરદેશી ત્યાં

જય છે તેને એ પાદશાહ માણ પાદશાહ બાજમાનત તરફનો છુપો જસુસ સમજે છે, અને તેને તે ખુની પાદશાહનાં હુકમથી જરાખી અદેશ વગર એકાંક ગર્દન મારવામાં આવે છે.”

“ત્યારે એ નવો પાદશાહ આગળ પાદશાહને યાદ કરાવે એવો છે કે ?” બાજમાનતે પુછ્યું; તેની ખાતરી હતી કે પેલાઓ તેને હજી જાણખતા નથીજ. “તમે તેને પાછો ફરેલો જોવાને રાજી તે નહિજ હશે ?”

પેલાઓએ જવાબ દીધો કે “અફસોસ ! અમારો તે માનિતો પાદશાહ જે આજે અહીં હાજર હોત તો કેવું સારું ! તેની તમામ રૈયતોનાં હૈડાંમાં તે એક કેબલા મિસાલ છે, અને તેની તરફથી લડવા માટે એક લાખ માણસો તૈયાર છે, એમ તે પોતાની નજરે જોત. જે જીલ્લમગાર દેવ તેને પદબ્રષ્ટ કરીને તેનું રાજ્ય પચાવી બેઠો છે તે પોતાનો તમામ આધાર પોતાનાં લશ્કર ઉપર બાંધી બેઠો છે. તે એટલેયથી જીલ્લમાત ચલાવે છે કે દરેક શાજનો તે પોતાની બેલગામ ધણીઓને બોગ આપે છે, અને જરાખી વેહેમ પડે છે તો આદમીઓનાં સર તલવારને હવાલે કરે છે.”

“પોતાનાં લશ્કર ઉપરજ તમામ વિશ્વાસ મૂકીને એ પાદશાહ મોટી ભૂલ કરે છે,” બાજમાનત બોલ્યો; “પાદશાહને ખરેખરી મદદ કરનાર તો બોદતાલાની કરમ બક્ષે છે. હવે હું તો મુસાફરીથી જ્ઞાન મેળવવાના ધરાદથી આ તરફ આવેલો છું, અને જ્યાંસુધી મારા ઉપર બોદાની રહેમ છે ત્યાંસુધી કોઈ ધજા દબ શકનાર નથી એમ અછી રીતે સમજું છું. એટલામાટે હવે હું તો બેદેહશત તમારા પાદશાહનાં પાયતખત તરફ કુચ કરી જઈશ, પછી તેણે માર્ગ વચ્ચે ધમકી આપનારા ચોકી પાહરા મૂક્યા હોય તો તેની મને શી પરવા છે ?”

આ સાંભળીને પેલા સવારોને તેને માટે બહુ લાગ્યું. તેઓ દિલસોજીથી બોલ્યા કે “અમે તને કસમ આપિયે છિયે કે તારે આમ નહિ કરવું. જેમ અમારા પાદશાહને માટે અમે આજસુધી ગમ કરિયે છિયે તેમ તારે માટે અમને ગમ કરવાનું હું કારણ ના આપ.

તું એક બેલો ધનસાન નજર આવેછે, ત્યારે તો તું જ્યાંસુધી પાક પરવરદેગાર તરફના ધનસાઈથી આ કમળખત બુદ્ધમગારના પાપોનું શેવટ આવે ત્યાંસુધી અહીં ચોખ. તે વખત હવે કાંઈ ઘણો દૂર નથી, કેમકે તેનાં પાપોનો ઘડો હવે બરાબ ચૂકેલો છે.”

આ સખુનો સાંભળીને બાજમાનતને લાગ્યું કે રાજ્ય પાછું મેળવવાની તેની ઉમેદો પાછી તાજી થઈ શકે એમ છે. તેણે પોતાનો ધારણ કરેલો વેશ દૂર કીધો અને પોતાનો ભેદ જાહેર કરી દીધો. પેલાઓને કહ્યું કે “જે પાદશાહને તમે પાછો ફરેલો જોવાઈછોછો તે હું છું.” આથી પેલા સવારો એકદમ તેને પગે પડ્યા, કેમકે તેનીજ ખાતર તે ખીચારાઓને દેશનિકાળ થવું પડ્યું હતું. તેઓએ તેના હાથને બોસ્સા દીધા, અને પોતાનાં આંસુથી તેમને નહવાડ્યા. પેલી દુકડીમાંનાં થોડાક સવારો પોતાના પાદશાહની નિધેયાનીને થકી તેની આગળ ને આગળ રહ્યા અને પોતાના જનને જોખમે તેનું રક્ષણ કરવા લાગ્યા; બાકીનાઓ દેશમાં ચો તરફ ફરી વળ્યા અને માજી પાદશાહને પાછો ફરવાના સમાચારથી વફાદાર પ્રજાને જાણ કરવા લાગ્યા. તેઓએ હવે તેની તરફથી લડાઈ કરવા માટેની મસલેહત ચલાવવા થકી ક્યાં બેગા મળવું તે માટેની એક જગા મુકરર કરીધી. એ રીતે એક ગંજવર લશ્કર ઉભું થયું અને તેને પાયતખત ઉપર એકદમ ધસી જવાને તૈયાર રાખ્યું. અંતે ધસારો થયો, લડાઈ ચાલી, અને પેલા બુદ્ધમગાર પાદશાહને તખ્ત ઉપરથી ઉઠાડી મૂકવામાં આવ્યો, અને શેવટે પાદશાહ બાજમાનતે પોતાનાં રાજ્યની લગામ એકવાર ફરીથી પોતાના સ્વાધીનમાં લીધી. તેને તખ્ત ઉપર બેઠેલો જોઈ તેની રૈયત ખુશખુશદાસ થઈ અને તેની વાહવાહ પોકારવા લાગી.

*

*

*

*

ઉપરોક્ત કિસ્સો પુરો કીધા બાદ અલાઉદ્દીન તેના સંબંધમાં પોતાની તરફથી નીચે મુજબના સખુનો બોલવા લાગ્યો :—

“અમ જેહાંનપનાહ, ખોદાતાલા સિવાય ખીજ કોઈની પશુ મદદ લેના બાજમાનત કેવી રીતે પોતાનાં તખ્ત ઉપર પાછો બિરાજ-

વાને શક્તિવાન થયો તે આ હકીકત ઉપરથી તું નામદારે જોયું છે. હવે મારું ખરું તખ્ત જે છે તે મારું નિર્દોષપણું છે ; અને અય ખદેનવાજી ! ખોદાતાલા તરફથી મને બશારત થઇ હોય તેમ હું પુર એતેકાદ ધરાવું છું કે એ મારાં તખ્ત ઉપર હજી હું પાછો એસી શકીશ અને મારા દુસ્મનોને ઉંધા પાડી તેઓ ઉપર ફતેહ મેળવી શકીશ.”

જવાન અલાઉદ્દીન પોતે જે દારતાનો કહેતો હતો તેમની જોડે દાનાઇલરેલી સમ્યાધના સખકો પણ કહેતો હતો તેથી પાદશાહ તેની વાતો કાન દધને સાંભળતો હતો, અને તેની દાનાઇના સખુનો તેનાં દિલમાં ઉતરતા હતા. આથી તેનો ગુસ્સો શાંત થઇ જતો હતો. એટલા માટે ઉમલી હેઠાયત સાંભળીને બોહેતખદે ફરીથી ફરમાવ્યું કે કેદીની સજા મોકુફ રાખે. અને એ રીતે અલાઉદ્દીનને પાછો બંદીખાને લઇ જવામાં આવ્યો.

બીજે દિને સાતમા વજીરની વારી આવવાથી પાદશાહનું મન પેલા તકસીરવાર ગણાતા જવાનની સામે ફેરવવા અને તે નામદારને બદલુમાન કરવા માટે તે વજીર બહુ હુશિયારી અને પુરતી ખબરદારીનાં શુમાન સાથે દરબારમાં ગયો. તે પોતાની જોડે એક જીડી ખનાવટનું કાગજ લેતો ગયો હતો કે જેમાં પ્રજના લોકો બલવો ઉઠાવવા માંગે છે એવી ધમકીની વાતો લખેલી હતી. આ મતલબનાં કાગળો શેહરમાં મુખ્ય ઠેકાણાઓ ઉપર ચોંટાડેલાં હતાં, અને તે ઉપર કેટલાક આસામીઓની સહીઓ પણ કરેલી હતી. આ કાગજને પોતાની તકરારનો આધાર કરીને પેલા વજીરે પાદશાહની દરબારમાં બાંગેયુલદં કહેવા માંડ્યું કે “તું નામવર કને ફકત રાસત ધનસાફ મેળવવા ખાતરજ પ્રજનાં લોકો આવાં કાગળો બાહેર પાડવાની હિમત કરે છે, કાંએકે તું સાહેબ પેલા ચોરખચ્યાને સજા કરવાની તાકીદ હજી જોતો નથી. તે હરામખદા ઉપર સઘળી પ્રકારે ગુનાહ સામેત થઇ ચુક્યો છે, અને તે ગુનાહ વળી તમામ પ્રજને રોશન થઇ ચુક્યો છે, તેમ છતાં પાદશાહ તેવા એક ચોકસ કરેલા ગુનેહગારને સજાએ નથી પુગાડતો

અને તેનું ખૂન રેડવામાં ઢીલ કર્યા કરેછે, તથા રોજખરોજ તેના ઉપર રેહેમ લાવીને તેને જીવતો રાખેછે એટલામાટેજ તારી બહી રૈયત આ કામ તરફ પોતાની અચરતી ખતાવે છે.”

ઉપલાં ફિતુરી કાગજમાં કેટલીક તકસીરો નામગનામ ઉતારેલી હતી, કાંએકે પાદશાહ અલાઉદ્દીનને સજા કરવાની આંચકી ખાતો હતો. આ કાગજ પ્રજનાં લોકોએ પાદશાહ તરફની નેકખાહી અને રાજ્ય તરફની વફાદારીને થકી લખ્યાં હતાં એવી પોતાની ખાતરી થવાથી બોહેતજાદનો ગુસ્સો પાછો ઉસ્કેરાયો. તેણે પોતાના આગળા ઠરાવને હવે જલદીથી અમલમાં મૂકવાનો મનસુખે કરીને અલાઉદ્દીનને તેનાં કેદખાનાંમાંથી તેડાવી મંગાવ્યો. જ્યારે તેને ફાંસીના માચરા ઉપર ચઢડેલો જોયો ત્યારે પાદશાહ બોલવા લાગ્યો કે “આટલા દહાડા સુધી તો મેં સખર એખિતયાર કીધી છે; પણ હવે મારી ખાતરી થઈ છે કે તારું લોહી રેડવા સિવાય મારી પાદશાહતમાં સુલેહ જળવાઈ રહે એ ખનવું અશક્ય છે. તું હવેથી તારી જિંદગીની વધારે આશા રાખતો ના, કેમકે હવેથી તારી દાદને કોઈ પહોંચે એમ નથી.”

અલાઉદ્દીને ઉત્તર દીધો કે “અય બદેનવાજ! દરેક કસુરને થકા મારી બક્ષવી લાજેમ છે. મેં એકજ કસુર કીધીછે, અને તે એ કે જે શરાખની કેફથી હું બેગાનો હતો તે શરાખ મેં હદથી જિયાદા પીધો હતો. તે કેફથી એક પળવાર હું મારી શુધ્ધિમાં રહ્યો નાહ. પણ એટલુંજ નથી. તું નામવર શાહની મારી મેળવવાનો તો મને હક છે. અય જેહાંપનાહ, પાદશાહોને તે કિરતાર તરફથી એક અતિ ઉત્તમ હક મળેલો હોય છે અને તે લાયક જગાએ દયા કરવા તથા મારી બક્ષવાનો હક છે. ઘડીભર એમ વિચારો, સાહેબ, કે એક સહેજ ઢીલ કીધાથી અને પુખ્ત વિચાર કરી કામ લીધાથી તું નામવરે એક નિર્દોષ માણસને સજામાંથી બચાવી લીધો છે. હવે તે માણસ જો ખરેખરો બેગુનાહ સામેત થાય તો પછી શું એમ વાજખીપણે નહિ કહી શકાય કે તું સાહેબે તે ખીયારાને મુએલો જીવતો કીધો ? વાજખી ન્યાયને ખાતર એક કામ કરવું સજાવાર લાગતુંખી હોય, પણ ખરું જોતાં તે બેકાયદે

જુદમાતનું પરિણામ ગણી શકાય. હવે એક ખરેખરા તકસીરવારને માંથી બક્ષવામાં મોટી કીર્તિ છે, તે એક બેશુનાહને સજા કરવાની ઉતાવળ નહિ કરતાં તેને શેવટે જીવતો રાખવામાં તે કંટાળી મોટી કીર્તિ હોવી જોઈએ ? જે ધણી ખરેખરી દયા કરવા અને માંથી બક્ષવાને શક્તિવાન છે તેને તેનાં તે કામને લાયકનો બદલો મળ્યા વિના રહેતોજ નથી; જે મિસાલે કે શાહજાદા બહારકાનને તેવો બદલો મળ્યો હતો.”

જવાન અલાઉદ્દીને જોયું કે બોહતજાદ ઉપલા શાહજાદાનું બયાન સાંભળવા ઇચ્છે છે, તેથી તેણે પાદશાહના માંગ્યા વગરજ કેટલીક જોજરખવાહીથી પોતાની વાત આ મુજબ ચાલુ કરીધી.

વાર્તા ૭ મી.

કિસ્સો શાહજાદા બહારકાનનો.

બહારકાન ધણા આકળા અને પાછું સંભાવનો શાહજાદો હતો, અને પોતાના જુરસાને આધીન તે દરેક ચીજને કરતો હતો. પોતાના મિજાજ મુજબ અમલ કરવા થકી તે આહે તેવો જુદમાત કરતો હતો. કોઈની જીપર માત્ર શુનાહ કરવાનો શક હોય તે તેવા ધણીનેથી તે માંથી બક્ષતો ન હતો. આથી કરીને થતું એમ કે જેઓ જાણી જોઈને રાજપુત્રીથી તકસીર કરતા હતા તેમને જેવી ભારી સજા મળતી હતી તેવીજ સજા જે બાપડાઓથી અજાણપણે અથવા મજૂર વિરૂધ્ધ તકસીર થતી તેમને પણ થતી હતી.

એક દહાડે આ શાહજાદો શેકારે ગયો હતો, ત્યાં તેના એક અમીરે કમાને ચિલ્લો ચઢાવીને તૈયાર રાખેલો તીર અજાણપણે છુટો થયો અને એકાએક પાદશાહના કાનમાં લાગ્યો, અને તેથી માઠાં ભાગ્યે થયું એમ કે કાન વિંધાઈ ગયો. આથી પાદશાહ એટલેજાણે જુરસામાં આવ્યો કે તેણે પેલા અમીરનું સર તેના બદનથી છુટું પાડવા માટે

તેને પોતાની આગળ પકડી મંગાવ્યો. જ્યારે તે નવજવાન દુખી અમીરને પાદશાહની આગળ લઇઆવ્યા ત્યારે પોતાને મળનારી સજ્જની વિના સાંભળીને તેણે પાદશાહને આ મિસાલ કહ્યું:—

“અય ગરીબાંનવાજ, જે તકસીર મારેથી થઇછે તે મેં જાણી-
યુઝીને કીધી નથી; મારા ગ્રહમાં એવું લખેલું હશે તેથીજ એ મુજબ
જન્યું છે. હું તારી માશી આહવા તારે પગે પડું છું તું મારા હાલ
ઉપર દયા કર. જે તું દયા કરી મને માશી બક્ષશે તો તારું એ કામ
ખોદાતાલાની દરગાહમાં કિર્તિમરેણું અને ધનસાનોની નજરમાં પસંદ
પડતું ગણાશે. જે સર્વ શક્તિવાન સાહેબે તારા હાથમાં રાખ્યોનો અમલ
બદ્યો છે તેનાં નામના કસમથી હું તને ઓજરખ્વાહી કરું છું કે મારી
આ તકસીર મને માફ કર; અને હું ખાતરીથી કહું છું કે એનો બદલો
તને કોઇ દહાડો મળ્યા વિના રહેશે નહિ.”

આ કરુણાભરેલી અર્જથી પેલા સંગઘિલ પાદશાહ ઉપર અસર
થઇ, અને સર્વ કોઇ જે વડી રાખતા હતા તેથી ઉત્તરીજ રીતે તેણે
પેલા જવાન અમીરને તેના ગુનાહની માશી બક્ષી. આ જવાનનું નામ
તીરકાન હતું. તેણે એક તકસીર કીધી હતી તેની સજ્જમાંથી બચી
જવા માટે તે પોતાના બાપની દરબારમાંથી નાસી આવ્યો હતો. એક
પાદશાહાતમાંથી બીજી પાદશાહાતમાં, એમ એમાલુમ રીતે બટકતો
તે છેલ્લે બહારકાનની દરબારમાં આવી ઠરીકામ થયો હતો, જ્યાં તેને
નોકરી મળી હતી. ઉપરોક્ત અકસ્માત બન્યા પછી થોડીક મુદત
સુધી તે અમીર બહારકાનની દરબારમાં રહ્યો, પણ તેના બાપે તેણે
આશ્રો લેવાની જગા શોધી કહાડીને તેની તકસીરની માશીનો હુકમ
મોકળાવ્યો અને તેને ફરમાવ્યું કે હવે તેણે પાછો ફરી પોતાના બાપને
આવી મળવું. આ બાબેનો પત્ર એવા તો મોહજતભરેલા સખુનોથી
લખ્યો હતો કે પોતાના પિતાની નેકી ઉપર રિશ્વાસ મૂકીને તીરકાન
એકદમ તેની દરબાર તરફ ઉપડી ગયો. તેણે જે ઉમેદો બાંધી હતી
તેમાં તે ઠગાયો નહિ, કેમકે ત્યાં જઇ પુગ્યા પછી એક શાહજાદા દાખલ-
નો સઘળા હકો તેને પાછા મળ્યા.

પેલી તરફથી પદાશાહ બહારકાનને મોટી કેમ કહાડવામાં આવે છે તે જોવા અને ગમત મેળવવાની ઇચ્છા થયાથી તે પોતાના મુઠકને લાગેલા દરિયાના કાંઠાએ તરફ મોટીની શોધમાં એક બારકસ ઉપર સ્વાર થઈને નિકળ્યો. હવે એ વેળા એતેફાક એવો બન્યો કે દરિયામાં જળરૂં તુફાન થઈ આવ્યું અને તેના સપાટામાં પેલું બારકસ આવી જઈને તે ભર દરિયે ધસડાઈ ગયું. પવન અને મોજના વમળમાં તે ડોળા ખાત્રા લાગ્યું, તેના સડ સધળા ફાટી તુટીને ઉડી ગયા, અને છેલ્લે એક અજાણા મુઠકના કાંઠા ઉપર તે બારકસ જઈ અથડ્યું, અને ખડકો સાથે અફળાઈને તેના ટુકડે ટુકડા થઈ ગયા. તે ઉપરના સધળા બલાસીએ ડુબી મુઆ, પણ એકલો પાદશાહ બહારકાન બચી ગયો. સારાં ભાગ્યે તેના હાથમાં પેલાં ભાગેલાં વહાણનો એક કટકો આવી ગયાથી તે મારફતે તેણે પોતાનો જીવ બચાવ્યો. તેનાં મોટાં નસીબે બનાવ એવો બન્યો કે જે પાદશાહના શાહજાદાએ તેનો કાન વિધ્યો હતો અને જે જવાનની એ તકસીર તેણે પોતે માફ કીધી હતી, તેજ પાદશાહના મુઠકમાં બહારકાન જઈ લાગ્યો હતો.

જ્યારે તેણે તે ભૂમી ઉપર પગ મૂક્યો ત્યારે સાંજ પડવા માંડી હતી. તે પોતાની હાલની મુસીબત છતાં હિમત હાર્યો હતો નહિ, અથવા કમજોર થઈ ગયો ન હતો. એટલામાટે તેને જે પહેલો રસ્તો મુક્યો તેજ રસ્તે તે આગળ વધ્યો અને એક મોટાં કિલ્લેબંદીવાળાં શહેર તરફ જઈ લાગ્યો. પણ તે ત્યાં જઈ પુગે તે આગમજ શહેરના દરવાજા બંધ થઈ ચુક્યા હતા, માટે તેને બીજી સહવાર સુધી બાગોળની બાહર રહીને એક કબ્રસ્તાનની પડોશમાં તે રાત ગુજારવી પડી.

બીજે દિને જ્યારે સહવાર પડી ત્યારે દરવાજા ઉઘડ્યા. હવે શહેરમાંથી જેઓ પહેલા બાહર નિકળ્યા તેઓને કબ્રસ્તાનના દરવાજા આગળ એક માણસનું ખૂન થયેલું જણાયું. તેઓએ આ ખૂન શોધી કહાડ્યું તેજ વેળાએ પાદશાહ બહારકાન પણ પોતે જ્યાં મુતેલો હતો ત્યાંથી ઉડીને શહેરમાં દાખલ થવા જતો હતો. આગળે દિને વહાણનાં પાટિયાં ઉપર સ્વાર થઈને કાંઠે પુગવાની જોહમત કરતાં તેને સહેજ જખમ

થયા હતા અને તેઓમાંથી હજુસુધી લોહી વહેતું હતું. પેલા ખૂન શોધી કહાડનારા અને બીજા ભેગા મળેલા લોકોની નજરમાં ખૂનનો આ પુરાવો પુરતો જણાયો. તેઓએ તેનેજ ખૂની ગણ્યો અને તેને એકદમ કેદખાને લઇ ગયા.

કેદખાનામાં પડ્યો પડ્યો બહારકાન તરેહવાર અંદેશો કરવા લાગ્યો અને આ મુજબ પોતાના જીવ સાથે બોલવા લાગ્યો કે—“અય બહારકાન, ખોદાતાલા તરફની આ તને સજા છે. તું ધાતકી, કપટી અને કુર હોતો. તું માણુસજાત ઉપર દયા કરવી બાજીતોજ ન હતો. સહેજ શક ઉપરથી તું તારા બાઈબંધ ઈનસાનોના જીવ લેતો હતો. હવે તું જો કે તું પોતે આજે નીચમાં નીચ ઈનસાનની સપાટી ઉપર આવી પુગ્યો છે! એ જે તને સજા થઇ છે તે બરાબર લાયક સજા થઇ છે.”

આ રીતે પોતે પોતાનો કસુર કહાડીને બોલતો હતો એટલામાં એક ગીધ પક્ષિને જે કેદખાનાના ચોકમાં પોતે પસાર કરતો હતો ત્યાં હવામાં ઉડતું જોયું. તેણે તરતજ એક પથર ઉપાડ્યો અને બહુ જોરથી તે પક્ષિ ઉપર ફેંક્યો. આ ફટકાથી પોતાનું શરીર બચાવીને ગીધ તો ઉડી ગયું, પણ પેલો પથર હવામાંથી પાછો જમીન ઉપર પડતી વેળા પેલાજ શાહજાદા તીરકાનને અકસ્માતિક લાગી ગયો, કે જે શાહજાદાને હાથે એવીજ રીતે બહારકાનનો કાન ઉડી ગયો હતો. પેલા પથરથી તીરકાનને કાન ઉપરજ જખમ થયો, પણ તે જખમ કંઈ બહારકાનને થયલા જખમ જેટલો ખરાબ ન હતો. પથર આવીને લાગતાંજ શાહજાદાએ ખૂમ પાડી, અને તરતજ તેના દરબારીઓ અને બીજા ખિદમતગારો તેની આગળ દોડી આવ્યા. તરત તખીએને બોલાવી મંગાવ્યા, જેઓએ શાહજાદાને થયેલો સહેજ જખમ જલદીથી સાજો કરીધો.

ઉપલે પથર કોણે માર્યો હતો તેની તપાસ કરવાનો પાદશાહે હુકમ ફરમાવ્યો, અને બહારકાનની જોડે જે બીજા કેદીઓ હતા

તેઓએ ગવાહી આપી કે આ નવા કેદીએ પથર ઉપાડીને ફેંક્યો. તે
અમે અમારી નજરે દીઠો હતો. આ ઉપરથી બહારકાનને પાદશાહની
નજદીક ઉભો કીધો, જેણે તપાસ કરીને હુકમ ફરમાવ્યો કે “આ
માણસનું સર એકદમ કાપી નાખવું, કેમકે શેહેરના દરવાજા બાહર
કબ્રસ્તાન આગળ જે ધણીનું ખૂન થયું તે પણ એજ માણસે કીધું હતું.”
આ હુકમ થતાંજ જલાદે બહારકાનની પાઘડી તેનાં માથાં ઉપરથી
નીચે ફેંકી દીધી, અને તે જેવો પોતાની તલ્લવાર મિયાનમાંથી બાહરે
ખેંચી કઢાડવા જતો હતો તેવામાં પાદશાહને બહારકાનનાં માથાંની તપાસ
કરતાં તરત જણાયું કે તેનો એક કાન કપાઈ ગયો હતો.

“મને એવું જણાય છે,” પાદશાહે પેલા કેદીને કહ્યું, “ કે આ
કાંઈ તારી પહેલીજ કસુર નથી. હું જોઉં છું કે તને આગળ કસુરને થકી
સજા થઈ ચૂકેલી છે. વાઈ તારો એક કાન કાપી નાખેલો છે તે તારી
કઈ કસુરને થકી ? ”

પોતાની ઉપર એક પછી એક આવી પડેલાં સંકટોથી દુખી
બહારકાન હિમતવાન બનેલો હતો તેથી જે કાંઈ ખરેખરી બિના હતી
તે બાહર કરી દેવાનો ઠરાવ કરીને તે આશાબરેલાં દિલ સાથે આ
મુજબ મર્દાનગીથી બોલ્યો :—“ અય જેહાંનપનાહ ! અગરજો મેં
ચુનાહ કીધો હશે તો તેનો જવાબ મારે પાક પરવરદેગાર સિવાય
બીજા કોઈને દેવો નથી ; અને બોદાતાલા મારો ધનસાફ કરીને મને
સજા ફરમાવવાનુંજ ઠરાવે ત્યાંસુધી ધનસાનબતની મફદૂર નથી કે
તે મને કશીખી સજા આપે. હુકમાં કહું તો, અય પાદશાહ, હું તારો
બરાબરિયો છું. હું પોતેખી એક પાદશાહ છું. મારો જે કાન કપાઈ ગયેલો
તું જુએ છે તે માઠાં બાગ્યે તીરથી વિધાઈને ઉડી ગયો હતો. આ
તીર મારા એક અમીરની કમાનથી અબ્જાલુતાં છુટો હતો. તે અમીરનું
નામ તીરકાન હતું. ચુરસાના પહેલા આવેશમાં મેં તે જવાનને
મોતની સજા ફરમાવી ; તેણે મારી અને જીવતદાન માંગ્યું અને મેં તેને
તે બક્ષ્યું. મારું નામ બહારકાન છે.”

આ હકીકત હજી તો પુરી થાય નહિ એટલામાં શાહજાદો તીર-
કાન, કેજે તે વેળા દરબારમાં હાજર હતો, તે એકદમ પોતાની એકેક
ઉપરથી ઉઠીને બહારકાનને વળગી પડ્યો. તેણે એકદમ પોતાના આગળા
ઘણી અને જીવતદાન બક્ષનારને પીછાન્યો. તેના આપે હવે બહારકાનને
સળા તો નહિજ કીધી, પણ તેને એક કમનસીબ માણસ ગણીને તમા
એક મોટો પાદશાહ લેખીને ભારી આદરમાન આપ્યું. એ પછી તે
દુખી પાદશાહે પોતે તીરકાનના આપના મુદકમાં કેમ આવી ચડાયો
હતો તેને લગતું તમામ બયાન કહી સાંભળાવ્યું, જે સાંભળીને તીરકાને
પોતાની ઉપર વિતેલી સર્વ હકીકતથી પોતાના આપને વાકેફ કીધો.
આ હકીકત તેણે અત્યાર સુધી તેને કહી ન હતી, તેથી તે જમ્મ
પાદશાહ બહારકાનનો કાન વિધવાની બિનાથી અગ્નિજ્વલો હતો.

પોતાનો કિસ્સો પોતાના આપ આગળ જાહેર કીધા પછી તીરકાન
બહારકાનને કહેવા લાગ્યો કે “અય પાદશાહ, યાદ કર કે જે વેળા મેં
તારેથી મારા જનની માશી ચાહી તે વેળા તને કબૂલત આપવાની
હિમત કીધી હતી કે જેવી દયા તું મારા જન ઉપર કરશે તેવીજ
કોઈ દિવસ તે બદકનો ખાવિંદ તારી ઉપર પણ કરશે. હવે જો કે
મારા જેવીજ હાલતમાં તારા ઉપર તેવીજ દયા તે કિર્તારે મારા આપની
મારફતે કેવી કીધી છે !”

આ રીતે બંને પક્ષો વચ્ચે અરસપરસનો ખુલાસો થઈ ગયા બાદ
બંને પાદશાહોએ એકબીજાને અગલગીરી કીધી, અને એકેક તરફ
બહુ ચાહ અને મોહબત દેખાડવા લાગ્યા. એ પછી થોડીક મુદતે
બહારકાન પોતાને વતન પાછો રવાના થયો, જે વેળા એક લશ્કરી
કાફલો તેનાં માનમાં સાથે ગયો, જે ઉપર સ્વાર થયેલાં પચાસ હજાર
માણસોની સરદારી શાહજાદા તીરકાને પોતે લીધી હતી.

* * * * *

પોતાની વાર્તા પુરી કીધા બાદ અલાઉદ્દીન કહેવા લાગ્યો કે
“સાહેબ, આ રીતે બહારકાન પાદશાહને પોતાને થયેલાં દુખ છતાં
તેણે દયા કરીને માશી બક્ષી હતી તેનો તેને પુરતો બદલો મળ્યો હતો.

એક જાણુનો જન ખચાવ્યો તેના બદલામાં તેનો જન ખચાવીને, તથા તેનું રાજપાટ તેને પાંચું બક્ષીનેજ ખોદાતાલાએ તેના ઉપરની મેહર-ખાનગીઓનું સેવટ આપ્યું નહિ. તે સાહેબે તેને એક બલા પાદશાહને છાજતી સર્વ નેકીઓથી ભરપુર કીધો, જેથી કરીને પોતાની પ્રજા ઉપર હકુમત ચલાવતી વેળા તે પોને પોતાની ઉપર પણ હકુમત ચલાવતાં શિખ્યો હતો.”

આ તકરારથી પાદશાહ બોહૈતજાદે અલાઉદ્દીનનો જીવ લેવા માટે કરેલો મકમ ઠરાવ ઢીલો પડી ગયો, જે ઉપરથી તેણે તેને ગર્દન મારવાનાં સર્વ હથિયારો દૂર કરાવ્યાં અને તેને પાછો કેદખાને લઈ જવા ફરમાવ્યું. અલાઉદ્દીનને કેદખાને પાછો પુરવા માટેના આ સખુનો તે એટલી તો આંચકી ખાઈ ખાઈને બોલ્યો કે તે સાંભળાને પેલા અદેખા વજીરો જેઓ તેનો જન લેવા માટેજ ટાંપેલા હતા તેઓ ગભરાયા કે રખેને પાદશાહ તે જવાનને છોડી મૂકે. તેઓ અલાઉદ્દીનના હકમાં ખુરાઈ પહોંચાડવાને સારૂ ફરીથી ભેગા મળ્યા, અને પોતાની વચ્ચે અનેક વિચારો ચલાવીને એવા ઠરાવ ઉપર આવ્યા કે સઘળા દશે વજીરોએ એકઠા થઈ પાદશાહની હજુરમાં જવું અને દાદ ચાહવી તથા ધનસાદ માંગવો. તેઓનાં દિલમાં ધાસ્તી એજ મોટી હતી કે અગરજો અલાઉદ્દીન આપણા ઉપર ફાવીને બંધથી ખલાસ થવા પામશે તો તે આપણને કદી સલામત રહેવા દેનાર નથી, અને આપણે માથે તોહમત લાવીને આપણને ખારેસ્તા કરશે.”

એટલામાટે બીજે દિને તેઓ એકઠા થઈ દરબારમાં ગયા, અને તે દિને જે આઠમા વજીરે પાદશાહને સમજાવવાનો વારો હતો તેણે પોતાના બાકીના સર્વ સોહબતીઓ તરફથી પાદશાહને આ રીતે ઉરકેરવા માંડ્યો:—

“અય નામદારીભરેલા પાદશાહ, તું તે ખાલી બટાઈ કરનારની હિકમત ઉપર દ્વિદા થયો છે, અને તેથી તું સાહેબનાં દયાળુ દિલ ઉપર એ નીચ માણસ ફાવી જવા ચાહે છે. એ ધણી હેકાયતો કહેવામાં અને મંતકી વાપરવામાં બહોશ છે ખરો, પણ નામવર પાદશાહને

ખપર નથી કે એ ધણી જાદુઈનો હુનર ધરાવે છે, અને તે ફરેખ ભરેલા હુનરથીજ તે ફાવી ભય છે. પણ તારા જેવા બાહ્ય પાદશાહને લાજમ નથી કે આવા ખરાંતું ખોટું અને ખોટાંતું ખરું કરી દેખાડનાર ગાડીના બોલવા ઉપર ઇત્યાદિ લાવે અને વારંવાર તેનો ખચાવ કર્યા કરે. એમ કીધાથી તો ઇનસાફના કાયદા કાનુનો, મજહબની રાહ રીતીઓ, નીતિના તરીકા, તાજેતખતની ઇજત, અને પ્રજાની આબાદાની, એ સર્વને લગતાં કામોમાં મોટી ખલલ પહોંચે છે અને ખરાબી થાય છે. અગરજો એ તકસીવાર ચોરખચોચે કરેલાં જખુન પાપ માટે તેને લાયક સજા પાદશાહ ફરમાવશે નહિ તો રાજ્યમાં જે દગો અને ફેસાદ ખરપા થયા છે તેમનું શેવટ આવનાર નથી. ”

ઉપલાં બાપણને ખીજ વજીરોએખી પોતાની તરફથી ટેકો આપ્યો અને પાદશાહને અજાઉદદીનની વિરૂધમાં જખરો ઉસ્કેરી મૂક્યો. દરેકે સોગંદ ખાધને કહ્યું કે “ આ રીતે પાદશાહને વાજખી ઇનસાફ કરવાની સલાહ આપવામાં અમને અંગી લાભ કાંઈખી નથી; પણ અમે તો માત્ર પાદશાહ તરફની વફાદારી અને રાજ્યતું ભલું થયલું જોવાની કાળજીને થકી આમ કરીએ છીએ. એ માણસ એટલો તો બેલગામ નિર્લજ્જ અને પોતાની જોડી વિનાનો મકખાજ છે કે અગર જો તે સજા પામ્યા વિના વધારે મુદત સુધી જીવતો રહેવા પામશે તો દરેક જણના જનમાલ ઇજત હોરમત અને ખીજું સર્વ ભયમાં આવી પડશે. એક ખુરો અને પાયમાલ થયેલો ધણી એક હકુમત ભરેલા પાદશાહનાં બિહાના ઉપર હુમલો કરે, અને એક કાંકવાળી પાદશાહજાદી જેની ખુખસુરતી બેનમુન અને બેમિસાલ છે તેને ખરાબ હાલતમાં મૂકે, તે છતાં જો તે ચોરખચો પોતાને થવી જોઈતી સજાથી ખલાસી પામે તો તું નામવર જોહાંપનાહનો તમામ ઇનસાફ ખરખાદ જશે અને તારા વફાદાર ફરમાંખરદારોનાં દિલમાં તરેહવાર વેહેમો પેદા થશે. ”

પોતાના સધળા વજીરોના આ કિસમનાં બેગાં અતુમાન સાંમે પાદશાહ બોહેતજાદ થઈ શક્યો નહિ. તેનો ગુસ્સો પાછો નવેસરથી

ઉસ્કેરાયો, અને તેણે અલાઉદ્દીનને પોતાની આગળ બોલાવી મંગાવ્યો. જ્યારે તેને બેડી સુધાં લાવી હાજર કીધો, ત્યારે તેને જોઈને પાદશાહ બોલ્યો કે “ એ કંગાલ માણસનું સર ધડથી જુદું કરો ! ”

આ હુકમ સાંભળતાંજ પેલા દશ વજીરો જલાદની તલવાર ઉઠાવવાની ઉતાવળ કરવા પડ્યા. તેઓમાંનો દરેક એટલો બધો ખુશીમાં આવી ગયો કે જલાદનું કામ પોતેજ કરનાર હોય તેમ પોતપોતામાં ગડબડ કરવા લાગ્યા. તેમનાં આ કામથી અલાઉદ્દીનને એકવાર ફરીને બોલવાની પુરસત મળી, અને તે ઉપરથી તે આ મુજબ કરમરીને પાદશાહને અર્જ કરવા લાગ્યો :—

“ તું જો, અય નામવર પાદશાહ ! કે એક નિરપરાધી માણસનાં લોહીમાં પોતાના હાથ ખરડવાને થકી તારા વજીરો કેટલાબધા પિયાસા બન્યા છે ! ઇનસાફ ગુનાહની પુઠ પકડે છે, પણ તે ગુનેહગાર ઉપર ધસી જઈને હુમલો કરતો નથી. એક કામ બજાવવા માટેની કાળજી ખીજી સર્વ નેકીઓની માફક મધ્યમસરની હોવી જોઈએ.—અય ધાતકી માણસો ! તમે મારાં લોહીના પિયાસા થયા છો ખરા, પણ જરા ધીર ખાંચો ! અહીં હું પાદશાહના ઇનસાફના સાચા હેઠલ ઉભેલો છું—કાંઈ તમારા સાચા હેઠલ નથી. મારી જિંદગી ઉપર તમને કશી સત્તા નથી. હે ખૂન રેડનારા જલાદો ! તમારે મનથી તો મારી જિંદગી પવિત્ર ગણાવી જોઈએ. તમારાંમાં જો હિમત હોય તો આવો અને ખુદલું બોલો કે મેં કઈ પ્રકારની એવી તક્તીર કીધી છે કે જેને થકી તમે માફ લોહી રેડવાને તલબગાર થયા છો ? એમ કરીને બતાવી આપો કે તમે બાહરથી જેવા દેખાઓ છો તેના કરતાં અંદરખાનેથી વધારે મેલાં દિલના, અદેખા અને કપટી માણસો નથી ! તમે રાબતમાં જે લટકાંટ કરતા હતા તેનો અટકાવ કરીને મેં તમારી દુશ્મની ખેંચી લીધી છે. એટલામાટેજ તમે મારી મિબત કરીને મારા ઉપર આ તોહમત ઉઠાવી નિકળ્યા છો અને મારાં લોહીના તરસ્યા બન્યા છો ! ”

“ તું મારા વજીરો ઉપર ખોટો દોષ મૂકે છે, ” પાદશાહે તેઓનો બચાવ કરી જવાબ આપ્યો; “ તેઓએ જે ખરી વાત મારી આગળ

રજી કરીને તને ઉંધાડો પાડ્યો છે તે તો તું નાસાળીત કરતો યા બોટી પાડી શકતો નથી. તેઓનાં મુખમાંથી નિકળતી સમ્યાધથી તું ગાભરો પડી ગયો છે !”

“ તેઓ કાંઈખી બોલશે તેથી હું ગભરાતો નથી,” અલાઉદ્દીને હિમતથી કહ્યું; “ તેઓ મારી ચાડી ચુગલી કરીને તું નામવરને મારી સામે ઉરકેરે છે તેથીખી હું ગભરાતો નથી. એમ બોટાં બોલતાન મૂકવાં એ તો એ લોકોની જિંદગીનું સાર્થક છે. પણ જ્યારે તેઓએ મને મારો બચાવ કરવા જેવી કનિષ્ઠ હાલતમાં લાવી મૂક્યો છે ત્યારે તેઓને મારે મારા બચાવમાં ઉંધાડા પાડવાનું જોઈએ. તેઓ સંવળા અહીં હાજર છે, ત્યારે તેઓને હું પુછું તેનો જવાબ આપવા દો. હું તેઓથી જાણવા માંગું છું કે અગરજો એક ધણી સામે એક જણે ગુનાહનું તોહમત મૂક્યું હોય અથવા કોઈ બાબતની જાણની લખી આપી હોય તો તે તોહમત મૂકનાર યા જાણની લખી આપનાર પોતે જાહેર કરેલી બાબતનો એકબી ગવાહ રજી કરવો જોઈએ એમ કાયદામાં ફરમાવેલું છે કે નહિ ? હવે એમ છે ત્યારે મારા ઉપર જે તકસીરનું આજ જોડી કહાડવામાં આવ્યું છે તેનો ગવાહ કોણ છે ? આ વજીરો સંવળા મારા શત્રુ છે એટલે તેઓ મારી સામે આરોપ મૂકનારા છે. અગરજો તેઓજ એકલા મારી સામે બડબડ કર્યા કરે અને તેઓનાં બોલેલાંને કોઈ તરફની ગવાહીથી ટેકો નહિ મળે તો તેઓએ ઉઠાવેલું તોહમત કાયદા મુજબ રદખાતલ થાય છે. તેઓની પોતાની ગવાહી વાંધો ઉઠાવવા જોગ છે, કેમકે ફરિયાદ કરનાર તેજ સાક્ષી પુરનાર પણ હોયજ નહિ. એ સંવળાઓ મારી સામે અદેખાઈ અને અંતસના માર્યા પુકાર ઉઠાવી રહ્યા છે. એઓ અદેખાઈની આગથી અણુદીઠ બળી મરે છે. અય જેહાંપનાહ ! તું એક વાર તેઓ તરફ જો અને મારી તરફખી જો. મારાં સર ઉપર તો ઝમકતી તલવાર લટકતી ઉભેલી છે, તે છતાં હું મારું સર ઉંચું ઉઠાવી જેવાની હિમત કરું છું, કારણ કે હું બેગુનાહ છું; પણ આ તારા વજીરો તો એટલા પાપી છે કે તેઓ નથી તારી તરફ કે નથી મારી

તરફ પોતાની અશ્વમ ઉઠાવી શકતા. ખોદાતાલાનો સાથો મારે માથે છે, પણ એ લોકો ઉપર ધિકાર છે. અમારામાંથી જેણે ગુનાહ કીધો હશે તે માટેની સજા અમો બંનેના ચેહેરા ઉપરજ લખાયલી જણાઈ આવશે. અય બળવાન પાદશાહ ! તું નામદારને લાયક વજીરોની મોટી જરૂર છે; કાંએકે આ તારા વજીરો જેઓ એક પાપી પ્રપંચ રચીને તેમાં તને ધસડવા માંગે છે, માટે તેઓથી તું હુશિયાર રહેજે !

ઓલાનશાહ નામે પાદશાહે પોતાના એક વજીરથી એજ મિસાલે ફરેબ ખાધો હતો. તે પોતાનો એક માનિતો, કે જેના ઉપર તે ધણોજ મેહરબાન હતો, તેના ઉપર આ વજીરના ભમાબ્યાથી ગુસ્સે ભરાયો, અને તેથી પરિણામ એ નિપજ્યું કે તે પાદશાહ પોતાની બાકીની ઉમર સુધી પશેમાન રહ્યો અને કદી ખુશહાલ દેખાયો નહિ.”

“મને લાગે છે કે તે પાદશાહને લગતું દાસ્તાન ધણું અચરત સરીખું હોવું જોઈયે. તે બયાન સાંભળવાની હું ખાહેશ રાખું છું, કેમકે હું જાણુના માંચું છું કે ઓલાનશાહે પોતાના વજીરનાં કેવાં કર્તુકાથી જિંદગી સુધીનો પસ્તાવો હાંસલ કીધો.”

વાર્તા ૮ મી.

અબ્બા અલતેમંત નામના એક દાના

માણસની હકીકત.

મિસરના મુલકમાં એક દાના અને અકલમંદ શખ્સ રહેતો હતો, જેનું નામ અબ્બા અલતેમંત હતું. જે શહેરમાં આ દાના આદમી રહેતો હતો તેની હકુમત એક જુદમગાર અમલદારના હાથમાં હતી; અને તેથી કરીને તે શહેરના તમામ લોકો પોતાના ખેશ કુટુંબીઓ અને માલમતા લઈને બીજાં શહેરોમાં જઈ વસતા હતા. તે લોકોની સાથે આ દાના શખ્સે પણ ઓલાનશાહ નામે પાદશાહના મુલકમાં જઈ

આશ્રે પકડ્યો. તેની જોડે તેનો તમામ કપીલો હતો, અને ઉપલા જુદમગાર હાકમના સેતમમાંથી છુટી આવ્યાથી તે ઘણો ખુશહાલ થતો હતો.

નવાં શહેરમાં આવ્યા પછી અબા અલતેમંતે કેટલોક દરિયાક કરીને ઘોડોએક કીમતી હદિયો નવા પાદશાહની ખિદમતમાં નજર કીધો, જે ઉપરથી પાદશાહ ઓલાનશાહે તેના જેવા એક મુસાફર મદની પોતાની તરફ આવી મેહરબાનગી જોઇને તેને પોતાનાં શહેરમાં વસવા માટે એક પડત જગા આપવાનો હુકમ કીધો, એવી મતજબથી કે તે ઉપર તે એક લાયક મકાન બાંધી રહે. વળી પાદશાહે તેને એક ખાસ પોશાક બક્ષ્યો. અબાએ હવે પોતાને મળેલી પેલી જગા ઉપર એક ઇમારત બંધાવી અને ત્યાં આરામથી વસવા લાગ્યો. જ્યારેથી મુસાફર લોકો અથવા શહેરના મોટા સોદાગરો અને અમીરો તેની મુલાકાતે આવતા ત્યારે તે તેમને પોતાના સુરરા ઉપર નોતરતો, અને એ મિસાલનો રાખેતો રાખેલો હોવાથી શહેરના આખરદાર તેમજ ખીજા લોકો તેના તરફ મોટી મોહબત દેખાડતા અને તેને માન આપતા. વળી પાદશાહ પોતે તેના ઉપર ભારી મેહરબાની રાખતો, અને તેને પોતાની ખિદમતમાં હમેશ રાખવાને થકી બંધિદ થતો અને તેને મોટે દરજ્જે પુગાડવાને ખાહેશમંદ રહેતો.

આ સઘળી મેહરબાનગીઓ જોઇને અબાએ પાદશાહને એક દિને કહ્યું કે “અય જેહાંપનાહ ! તું નામવરનો મારા ઉપર આટલો બધો વિશ્વાસ છે અને તું મને તારી હકુમત તજે મોટો ઓધો બક્ષવા માંગે છે, તેથી મને મોટી હોરમત મળેલી હું સમજું છું, અને તદ્દલા માટે તારો મોટો આભાર સમજું છું. મારો જન તથા મારો ખજાનો સર્વ તારા સ્વાધીનમાં છે. અગરજો તું સાહેબ મને મારી ખાહેશ મુજબ દરબારથી દૂર અને રાજકાજની ખુસરી વિનાનો સ્વતંત્ર રહેવા દેશે તો તેથી તું નામદારનો મારા ઉપર મોટો ચહ અને મેહરબાનગી કાયમ રહેશે; કાંએકે હું મારી જિંદગીના બાકીના દિવસો નખિંતાઇથી અને તારી દરબાહને બદલે ખાનગી રીતે ગુજારવા ઇજ્જત

હું, એવી મતઝગથી કે ત્યાં મને તારી મેહેરઆનગીથી ખુશીમાં આરામથી રહેવાનું બની આવશે. પણ જો તું સાહેબ મને દરઆરમાં હાજર થવાની ફરજ પાડશે અને મને મોટા ઓઢધાઓ બક્ષશે તો તેથી તારા વજરો મારી ઉપર અદેખાઇ લઇ જઇને કપટ તથા હસદ-થી મારા ઉપર હરવેળા કાંઇ ને કાંઇ જુઠાં તોહમતો ઉભાં કરશે, અને મારી ઉપરનો તારો મોટો વિશ્વાસ છે તે ફરવી નાંખીને મને પાયમાલ કરી નાખશે.”

અબા અલતેમંતના આ સખુનો સાંભળીને પાદશાહે તેને ધણો-એક દિવાસો દીધો અને કહ્યું કે “મારી દરઆરમાં બેસનાર વજરો અને દરઆરીઓને મેં અજમાવેલા છે, માટે તું કશો ડર ના કર. મકમલ અને ફરેગબાજ આદમીઓને હું ઝટ પીછાની શકું છું, અને એવા ધણીઓને હું સગા કરમબ્યા વિનાં રહેતો નથી. એટલાવાસ્તે તું ઓફર થઇને મારી દરઆરમાં મારી ખિદમત બજાવ, અને તારાથી મારી તથા મારી રૈયતોની જમ નેકખાલી થાય તેમ કર. તારા બનમાલની પરવરશીનો કરનાર અને જવાબનો દેનાર હું હાજર છું.”

પાદશાહના આ સખુનો સાંભળીને અબાએ હિમત પકડી અને તેની નોકરી બજાવવાનું કબૂલ કરી. તે તેની ખિદમત એકીનદરીથી અને ખરાં દિલથી બજાવવા લાગ્યો, અને તેની નેક અકલમંદીથી તથા સારી સલાહથી પાદશાહનો તે મોટો માનિતો થઇ પડ્યો. એમ કરતાં પાદશાહે તેને પોતાનો વજર બનાવ્યો અને પોતાના મુલકનો તમામ કારો-બાર સોંપ્યો. આથી બીજા વજરોને અદેખાઇ લાગી અને તેના તરફ કપટ દેખાડવા લાગ્યા. તેઓએ એકઠા મળીને પોતાના આ જખરદસ્ત હરીફને કેમ તારાજ કરવો તેનો વિચાર ચલાવ્યો. તેઓ સમજ્યા કે એની યુગલી કરવાથી પાદશાહ ઉપર કશી અસર થનાર નથી; માટે બનતાં સુધી પાદશાહની ખોટી ખુશામદ કરીને તથા હર પ્રકારે છુપી રીતે એની યુક્તિથી કામ લેતા રહેવું કે તેથી પાદશાહને કશો શક પડે નહિ અને આ નવો વજર ખરાબીએ પહોંચી જાય.

હવે પાદશાહ ઓલાનશાહ પોતાનું જનનાનખાનું ખુશસુરત ઓરતોથી ભરવાને ઘણો ખાહેશ મંદ હતો. તેની આ ખાસિયતથી પેલા અદેખા વજીરો જાણીતા હતા, માટે તેઓએ નવા વજીર અખાને ફસાવવા માટે આ મુજબનું ચોકઠું માંડ્યું. તેઓમાંનાં એકે એક દિને પાદશાહને ખેલવતગાહમાં લઇ જઇ ખાનગી રીતે ખમર આપી કે “એક ઉસ્તાદ ચિતારો આવ્યો છે અને તેણે હિંદુસ્તાનની ઘણીએક પરીસુરત નાજનીનો અને શાહજાદીઓની ખાસ તસ્વીરો ચિતારેલી છે. તેણે પોતાનો હુનર અને કારીગીરી વાપરીને તે પરીચેહેર મેહેબુબોની તસ્વીરો એવી તો રાસ્ત અને દરસ્ત ઉતારેલી છે કે તેમાં કશી મના નથી.”

પાદશાહ ફર્યો. તેણે પેલા ચિતારાએ ચિતારેલી તસ્વીરો પોતાની નજરે જોવાની ખાહેશ દેખાડી, અને પેલા ફરેખખાજ વજીરે તે રજુ કરવાની હા પાડી. હવે પેલા સઘળા અદેખા વજીરોએ ઉપલા ચિતારા પાસે કેટલીક ખુશસુરત ઓરતોની તસ્વીરો આગમજથી ચિતારાવી શખી હતી, જે મધે એક તસ્વીર એક શાહજાદીની ઘણીજ દિલચસ્પ હતી. આ સર્વ તસ્વીરો પેલા વજીરે ખીજે દિને લઇ જઈને પાદશાહને બતાવી, જે સર્વમાંથી ઓલાનશાહે પેલી શાહજાદીવાળી દિલચસ્પ તસ્વીર પસંદ કીધી, અને તે તસ્વીરવાળી પરીચેહેર ઉપર તેને વગર જોવે ફિદા થઇ પુછવા લાગ્યો કે “આ માહતાબને મુખની માથુકનું નામ શું છે, કે જેની ખુશસુરતીની તારીફ કદી નહિ થઇ શકે એવી છે?”

વજીરની જોડે ચિતારો પોતેથી હાજર હતો તેણે પેલી તસ્વીરવાળી શાહજાદીનું નામ નિશાન કહી દીધું અને વળી બોલ્યો કે “એ બાનુનાં નાજ અને નખરાં ઉપર મારી પીછી બરાબર ચાલી શકતી નથી તેથી એ શિકલમાં હમુ કેટલીકએક ખામી રહેતી છે, કેજે હું સુધારી શકતો નથી. એ પરીરખ બાનુનો બાપ એક મોટો પાદશાહ છે, કેજે પોતાનાં દમદમા ભરેલાં તાજેતખત ઉપર જેટલો મુસ્તાક નથી તેટલો પોતાની બેઠીની ખુશસુરતી ઉપર મગરર છે. તેના પાદશાહી ખજાનામાં ઘણાંખી બેસુન મોતીઓ છે, પણ તેની આખી

પાદશાહાતમાં તેની બેટીના જેવું નામીયું અને એમું જીવેરાત બીજું એકે તે ધરાવતો નથી. તે પાદશાહનાં દિલની મોરાદ તો એવી છે કે ઘણી ઠેકાણેથી એ શાહજાદીની શાદી માટેની માંગણી આવશે, પણ કોઈથી પાદશાહને એ મારી બેટી હું નેકમાં આપું નહિ. એ પાદશાહ એવો સખ્ત છે કે તેની બેટીની શાદીને થકી પેગામ લઈ જનારાઓનાં સર તનથી જીદાં કરે છે, એવી નેમથી કે ફરીથી કોઈ બીજાઓ એવી માંગણીઓ લઈ જવાની શોખાઈ કરે નહિ. અય પાદશાહ, તારા મુદ્દથી તે સમર્કંદ સુધીના પાદશાહો તે શાહજાદીનો દસ્ત મેળવવાને ઇતેજાર છે, અને તેના બાપના દામાદ થવાને ઘણીએક ઓજરખવાહી કરી ચૂક્યા છે, પણ તેઓ તરફથી જે જે એલચીઓ પેગામ લઈ ગયા તેઓએ પોતાનાં સર નાહક બરબાદ કીધાં છે, અને તેઓ સર્વનાં ડોકાં તે પાદશાહે પોતાનાં શહેરના દરવાજા ઉપર લટકાવ્યાં છે, એવી મતલબથી કે એવોજ પેગામ લાવનાર બીજો ઘણી તે જોઈને ડર પકડે અને પોતાનાં કામથી પાછો રહે. ”

ઉપર મુજબની ઉસ્કેરણીબરેલી વાર્તા સાંભળીને પાદશાહ ઓલાન-શાહની પેલી શાહજાદી ઉપરની મોહબતનો આતશ જબરો બહુકો લઈ ઉઠ્યો. તે પોતાનાં મનથી બોલ્યો કે અગરજો મારી રૈયતનો ચાહ મારા ઉપર નહિ હોત તો હું પોતે એલચી દાખલ તે માથુડનો દસ્ત મેળવવા માટે જાત; પણ તેવું કશું નહિ કરતાં હવે મારે એટલુંજ કરવું જોઈએ કે મારા વજીરોમાંથી એકને આ બિકટ કામ બજાવવા થકી મોકલું અને તેમાં ફતેહ પામીને મારી પાદશાહીનો ઇબદબો જાહેર કરે. ”

આમ વિચાર કરીને પાદશાહે એક પછી એક સઘળા વજીરો અને તેઓ બાદ દરબારીઓને ઉપલું કામ માથે ઉઠાવવા ફરમાવ્યું અને તે માટે મોટું ધનામ આપવા માંગ્યું; પણ સઘળાઓને પોતાના બનનો ડર લાગ્યો તેથી તેઓએ કશો જવાબ આપ્યો નહિ, પણ મનથી એટલુંજ બડબડ્યા કે “આપણાથી એ કામ કદી બનનાર નથી.” એ પછી તેઓ પોતે છુપી મોઠવણ કરીને પાદશાહની આગળ જઈ એમ

કહેવા લાગ્યા કે—“અય જેહાંપનાહ ! જે શખ્સનું એકબાલ નેક અને ફતેહમંદીબરેલું હોય તેવા ધણી ઉપર જે તેના પાદશાહ તરફથી કોઇ મુસ્કેલ કામ બળવવાનું આવી પડે તો તેણે તે કામ ઉપર જવું સજાવર છે. તે શખ્સે તો તે કામને જોખમભરેલું છે કે નથી એવો વિચાર પણ કરવો જોઇતો નથી. તેવાં એકબાલનો શખ્સ અગરજો પોતાનાં તનપર લઇને પોતાના પાદશાહનું કામ દિલોગ્ગનથી બળવવાનું બિડું ઝડપે તો તેને કોઇ ઇજા પહોંચાડી શકે નહિ, અને તેનો પાદશાહથી તેનાથી કદી આજોઈલ થાય નહિ.”

પાદશાહે વિચાર કીધો કે એવાં નેક એકબાલનો શખ્સ તેની દરબારમાં કોણ હશે? ધણી તે બોલ્યો કે “આ મુસ્કેલ કામ તમે લોકો બળવવાને નાહિમત દેખાઓછો, પણ હું સત એકીનથી માનું છું કે એ કામ અમા અલ્લતેમંત બળવી શકશે. હું પેગામી દાખલ તેને મોકલું, અને મને યકીન છે કે તેજ પોતાનું સર બચાવીને પોતાના પાદશાહની હોરમત વધારશે, અને શાહજાદીને પોતાની સાથે લઇ આવશે.”

પેલા ફરેબખાજ વજીરોએ જોયું કે તેઓએ નાખેલા ફાંદામાં તેમનો શત્રુ સપડવાની તૈયારીમાં છે, એટલામાટે પાદશાહને પોતાની ઉપર કશો વેહેમ નહિ જાય એવી મકસદથી તેઓ બોલ્યા કે “અય નામદાર, એમ કદી બનશે નહિ; અમે અમા અલ્લતેમંતને ત્યાં જવા દઇશું નહિ, કેમકે તે અમને તથા તમામ રૈયતોને તું નામવર કરતાં કંઇ ઓછો પ્યારો નથી. એ તો તારી રોશની છે અને તારો મોટો સલાહકાર છે. વાસ્તે એને જે તું એલચી દાખલ મોકલવા માંગતો હોય તો એને અમારેથી છુટો પડેલો જોઇ અમારાં દિલ બહુ દુખી અને દર્દમંદ થશે. પણ જ્યારે તે તેને એ કામ માટે પસંદ કીધો છે ત્યારે તો એ ખુશીથી તારો હુકમ કબૂલ કરીને પોતાનો જાન જોખમમાં નાખશે. સઘળા મુલકોના એલચીઓને ચીન અને માચીનના પાદશાહે મર્દન મરાવ્યા હશે, પણ તેઓ સર્વ કરતાં અમા એટલો બધો દાના છે કે તે પેલા પાદશાહના ખૂની મિળજને શાંત કરશે, તેની ગમે

એવી મોટી હકુમત છતાં તેની મગરૂરી નરમ કરી નાખશે, અને શેવડે તેના ઉપર ગાલેબ આવી પોતાનું કામ ફતેહ કરી આવશેજ. એને અમે અમારાં દિલના પ્યારથી ચાહિયે છિયે, અને એમ સમજિયે છિયે કે એની મિસાલ ખીજે કોઈખી ધણી મોટા દરજ્જા અને માન મરત-ખાને પુગશે નહિ, તથા એના જેવો સખીતએ થશે પણ નાહ. ”

વજીરોને પણ પોતાનાજ વિચારને મળતા જેછને પાદશાહે પોતાના એલચી દાખલનું કામ અંતે અળા અલતેમંતને સોંપવાનો ધરાદો રાખ્યો. તેણે તેને બોલાવીને પોતાની વાતોથી વાકેફ કરીધો, જે અહેવાલ સાંભળીને તે દાનાઈ ભરેલો વજીર પોતાનાં દિલથી ચેતી ગયો કે સધળા વજીરો મારું કાતલું કહાડવા મથેલા છે, અને આ પ્રપંચ તેઓએજ રચેલો છે. પણ તે પેલા વજીરો જેવો બેશરમ નહિ હતો. તેણે પાદશાહનો હુકમ સરપર ચહડાવ્યો, અને તેના સખુનો કબૂલ રાખીને કહેવા લાગ્યો કે “તું નામદાર પાદશાહ તરફથી મેં આ ખીજ નવી બક્ષેશ હાંસલ કરીધી છે, અને તે ખીજ મરતએ મને પોતાના ભારી વિશ્વાસમાં લીધો છે. તારું કામ સરનખમ ઉતારવા હું જાઉં છું, અને ચીન માચીનનો પાદશાહ એલચીઓના જન બરખાદ કરે છે તેનો અટકાવ કરું છું.”

હવે પાદશાહે અળાને થકી રાહનો તમામ સામાન તૈયાર કરાવ્યો, અને પછી તેણે ચીનના મુલકની રાહ ધરી. તેને પાદશાહ ઓલાન-શાહે ચીનના પાદશાહને ભેટ કરવા માટે નજરાતુ અને કીમતી હથિયો સોંપેલો હતો, તથા સાથે એક મોટો લશ્કરી રસાલો આપેલો હતો. આ રસાલાનાં માણસોને તે માર્ગમાં લશ્કરી તાલીમ આપતો અને કવાયદ લેતો હતો, એવી મતલબથી કે ચીન ગયા પછી ત્યાંના પાદશાહની નજરમાં ઓલાનશાહ દોલતમંદ અને દાનાઈ ભરેલો તથા મોટી હકુમતવાળો પાદશાહ છે એમ જણાય.

એમ કરતાં જ્યારે તે ચીન માચીનના મુલકમાં દાખલ થયો ત્યારે લાંખી નજર પહોંચાડીને તે ત્યાંના દુર્વેશ લોકોમાં બેસત કરવા અને મંરીબોને બક્ષેશ આપવા લાગ્યો, તેમજ શહેરના મોટા સોદાગરો તથા

અમીરોને થકી નજરના અને બેઠ મોકલવા લાગ્યો. આ તેનાં કામથી શહેરનાં તમામ લોકો—શું મોટા કે શું નાના—અમા અલતેમતને ઘણાં વખાણુરા તથા ચાહવા લાગ્યાં. પરદેશથી આવેલા એલચીની તારીફ હવે તમામ શહેરમાં ફરી વળી, અને એલચી આવે છે તે બાબેની ખબર પાદશાહને પોતાનેથી થઈ, જે ઉપરથી તેણે અમાને પોતાને ત્યાં મેજબાન બોલાવ્યો અને તેને થકી એક એવાન તૈયાર કરાવ્યું. અમાએ પાયતખ્ત શહેરમાં દાખલ થઈને પાદશાહની મુલાકાત માટેનો હુકમ માંગ્યો, અને જ્યારે તેને હજુરમાં દાખલ કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેણે આદામ બખ્ત લાવીને પાદશાહને સેજદો કીધો અને પછી ઓલાનશાહ તરફથી જે નામુ લાવ્યો હતો તે રજુ કરીને પોતે જે બેઠ સોગાદ લાવ્યો હતો તે નજર કીધી. પાદશાહ તે નજરાનુ જોઈને ખુશ થયો, તથા એલચીને મોટી ખુશગી આપીને એક ખાસ પોશાક બક્ષ્યો ; તથા અમાને અને તેની સાથે આવેલા લશ્કરી રેસાલાને થકી એક ખુશનોમા જગા આગરતા કરાવી. તેઓને ત્યાં રવાના કીધા.

અમાએ પોતાનાં મનમાં એવો ઠરાવ રાખ્યો હતો કે ત્રણ દિવસ પુરા થયા બાદ ઓલાનશાહનાં નામાંનો જવાબ લેવા ચીનના પાદશાહ પાસે પાછો જઈશ. તેના આવ્યાની તથા તેના એરદાની વાતોની ખબર ચીન માચીનના પાદશાહની પેલી ખુબસુરત શાહજાદીને થઈ, જે તેના પિતા તરફથીજ થઈ હતી. તે પાદશાહે પોતાની બેટીનાં દીવાનખાનામાં જઈને તેની કદખુદાઈ માટેની માંગણી કરવા આવનાર એલચીની અને તેના પાદશાહની તમામ બિનાથી તેણીને વાકેફ કીધી અને પછી કહ્યું કે “ હવે એ બાબતમાં તારો શો ઈરાદો છે તે પુખ્ત વિચાર કરીને મને જાહેર કર.”

શાહજાદીએ જવાબ દીધો કે “ તું નામદાર પિતા જે રજા આપે તો હું તે એલચીને ખાનગી રીતે મારાં એવાનમાં બોલાવું અને તેની જોડે વાતો કરીને તેના પાદશાહને લગતી સઘળીજાણુરા જોગ વાતોથી વાકેફ-માર થાઉં. તમામ આલમ આ એલચી ઉપર આક્રીન કરે છે અને

હુઆ પટે છે. વળી તુંબી તેની ખાસિયતથી પોતાને જાણીતો કરી ચૂક્યો હશે. તું જો મને ફરમાવે તો હું તેને છુપી રીતે તપાસી જોઉં, અને તેની જે સ્તુતિ થાય છે તે વાજખી છે કે નહિ તે બાબે મારી ખાતરી કરી લેઉં.”.

પાદશાહને પોતાની બેટીની આ અર્જ ધણી કાયદામરેલી જણાવ. એમ કરતાં જેવારે ત્રણ દહાડાની મુદત ગુજરી તેવારે અબા અન્નતેમંત પાદશાહની મુલાકાતે પોતાના નામાંનો જવાબ લેવા ગયો. એ વેળા ચીનના પાદશાહે તેને ખજર આપી કે તારી મુલાકાત લેવાને શાહજાદી ધણી ખુશ થશે. આ ઉપરથી પાદશાહના વડા ગુલામ જોડે અબા શાહજાદીનાં એવાન તરફ ગયો, કેજે પાદશાહનાં દીવાનખાનાંથી દૂર નહિ હતું. એલચી અબા જ્યારે મેહેલનાં એક દીવાનખાનામાંથી બીજામાં કદમ લાંબાવવા લાગ્યો ત્યારે તે અકલમંદ માલુસ વિચારમાં મશબુલ હતો. પોતે મિસર દેશના ફિલસૂફ અને હકીમેથી જે હુનર અને તદ્દારી શિખ્યો હતો તે તેણે આ વખતે પોતાનાં દિલમાં યાદ કરીયાં. તે અકલમંદ સખુનો આ હતા કે—

“જે શખ્સ પોતાના દીદા બાંધ રાખે તે પોતાની આંખની રોશની કદી નહિ ખુએ.”

“જે શખ્સ પોતાની જખાનને આંદાજમાં રાખે તે શખ્સની હલકાઈ કદી માલુમ નહિ થાય.”

“જે શખ્સ પોતાના હાથ અદગમાં રાખી જાણે તે પોતાના હાથ કદી કપાયલા નહિ જુએ.”

એલચી અબા જ્યાંસુધી શાહજાદીની હજૂરમાં ગયો ન હતો ત્યાંસુધી તે ઉપલી નસીહતો યાદ કરતો હતો. જ્યારે તેને તેણીની નજદીક હાજર કરવામાં આવ્યો ત્યારે તેણીએ પોતાનાં શરીર ઉપર સારો પોશાક પહેર્યો તેણે દીઠો. વળી તેણે જોયું કે તેણીના ગુલામનાં કુત્ર મિસાલના ચેદરા ઉપર ખુખો ન હતો. તેણીની આસપાસ કેટલીક ખુશ ચેહેરની નાજનીનો અદમ વાળીને તેની ખિદમતમાં ઉમેરી હતી; અને

જેમ સેતારાઓ દરમિયાન માહતાળ તેમ તેઓ દરમિયાન તે શાહજાદી દીપી નિકળી હતી.

જ્યારે એલચી શાહજાદીની ખિદમતમાં જઈ ઉભો ત્યારે તે પોતાના હાથ જોડી, પોતાની ચશમ જમીન ઉપર રાખી, તેણીને દોઆ અને આફ્રીન કરવામાં પોતાની જગ્યાન જોળવા લાગ્યો. શાહજાદીએ જ્યારે તેને બેસવા ફરમાવ્યું ત્યારે તેણીની બેઠકથી થોડેક દૂર એક સોફા કાચ ઉપર તે જઈ બેઠો. એ પછી તે ખુશી અને ખુશસુરતીવાળી મેહબુબ અબાને આ મિસાલ પુછવા લાગી કે—

“મારા પિતા પાસે એલચી થઈને આવવાનું તને શું કારણ પડ્યું?”

“અય બાનુઓની બાનુ,” અબાએ જવાબ દીધો, “જે પાદશાહ મારો સાહેબ છે તે તારો દસ્ત પકડીને તારો ખાવિંદ થવાની આજ્ઞા રાખે છે. તે પાદશાહના નામથી હું આ પેગામ લખને આવ્યો છું, કે જેની આદેશ જો બર આવશે તો તે સદા સુખકારી અને આસાયશ અને ખુશી ખુર્મીમાં રહેશે.”

એલચી તરફના આ સખુનો સાંભળીને તે જવાન બાનુ શર-મિંદગીમરેલી થઈ, અને જમીન તરફ જોવા લાગી. પછી તેણીએ પોતાની સાહેલીઓને ફરમાવ્યું કે બેમુઝાં ઝવેરાતનો દાખડો લાવી હાજર કરે. શાહજાદી એલચીની પરીક્ષા લેવા માટે આ દાખડો તેને એનાયત કરવાની આદેશ રાખતી હતી, એવી છુપી મતલબથી કે તે કેવી ખાસિયતનો અને કેવી વર્તણૂકનો માણસ છે તે તપાસે. પેઢાં ઝવેરાતના ચલકાટથી તેણી તે એલચીનાં દિલમાં શી રીતની અકલનો ખજાનો છે તે શોધી કહાડવાને આતુર હતી. આ શાહજાદીએ ખીજ પાદશાહના એલચીઓની એજ મિસાલની અજમાયશ કરીને તેમને જાનથી બેજાન કીધા હતા; હાંએકે એક ઇનસાન ધણીવાર પોતાની રાશન ચશમોથી હરેક ચીજ જોઈને પોતાનાં દિલનો જોશ નરમ પાડતો નથી, પણ તે ઉપર વધારે લાલચ કરીને પોતાને ફજીડતીમાં નાખે છે, અને એ રીતે બેહોરમતી હાંસલ કરે છે.

હવે ઉપર મુજબ અમા અલ્તેમંતની તપાસ ક્ષેત્રની મકસદથી શાહજાદીએ તેની નજદીક પોતાનું સર્વ ઝવેરાત ખુલ્લું મૂક્યું અને તે તેને બક્ષેશ આપ્યું. તે જોઈને એલચી બોલવા લાગ્યો કે “અય બાનુઓની બાનુ અને તમામ શાહજાદીઓ ઉપર સરદારી ભોગવનાર સાહેબજાદી! તેં તારાં સખી દિલથી આ ઝવેરાત મને બક્ષેશ આપવા આણું છે તે હું મારા દિલોજાનથી માથે ચઢાવું છું. પણ જે અપરમ-પાર ખજાનો મારો પાદશાહ પોતાના કબજામાં ક્ષેત્ર માંગેછે તે ખજાનો મારા ખાવંદના હાથમાં આવ્યા સિવાય હું આ તારી બક્ષેશને કદી હાથ નહિ લગાડું, કેમકે ત્યાં સિવાય એ ખજાના ઉપર મને કશો હક નથી. અય માહબાનુ! મારી ઓજર ઓટલીજ છે કે તું તારું દિલ મારા પાદશાહ ઓલાનશાહ સાથે એશ અને આરામમાં રાખ. એલચી દાખલ જે પેગામ હું લાગ્યો છું તેનો મેહેરંબાનગીબરેલો જવાબ તું નામવર બાનુ પાસેથી મેળવવાની હમેદમાં છું. જ્યારે તારી તરફથી રેહમબરેલો જવાબ હું સાંભળીશ ત્યારેજ મારી કરેલી બલાઇમાં વધારો થશે અને ત્યારેજ મારી લીધેલી મહેનતને જશ મળશે.”

અમા તરફથી આવા દાનાઇબરેલા અને હોરમતવાળા સખુનો સાંભળ્યાથી શાહજાદી ઘણુંક દરજ્જે શાદમાન થઈ, અને કહેવા લાગી કે “મારા બાપમાં મારા પિતાજીની શી મર્જ છે તે બચવાની તું કોશેશ કર. મારી ખાહેશ છે કે તું તારાં કામમાં ફતેહ પામે; એથી વધારે હું તને કંઈ કહી શકતી નથી.”

આ જવાબથી અમા ઘણો ખુશહાલ થયો. તે તેણીથી રજા માંગીને પાછો પોતાનાં એવાનમાં ચાલી આવ્યો. તેજ દિને સાંજે પાદશાહ પોતાની બેઠીની ખબર અંતર પુછવા આવ્યો, જે વેળા શાહજાદી તેને કહેવા લાગી કે “અય પિદર! હું તારા ઉપર ફતેહમંદ થઈ છું. અગરજે તારાં દિલની ખાહેશ મારે થકી મદ શોધી કાઢવાની હોય, કે જેથી મારાં સુખમાં વધારો થાય, તો ઓલાનશાહ જેવોજ દામાદ તારાં એકબાલમાં છે એમ બાણુ. અગરજે તે પાદશાહ બદ આસિયતનો અને ખુરાં કર્તુકોથી બરેલો હોય તો અમા અલ્તેમંત

જેવા અમીર ઉપર તે વિશ્વાસ મૂકે નહિ. જો તે પુરો હોય તો આવા એલચી ઉપર મેહરબાન થવાને બદલે તેનો અદેખો પડે અને શકિતો બને.”

પાદશાહ પોતાની બેટીના આ વચનો સાંભળીને ખુશ થયો, અને એલાનશાહને પોતાનો દામાદ કબૂલ રાખ્યો. તેણે પોતાનાં દિલથી એક વાર ફરીને એલચીની મુલાકાત લઈ પોતાની ખાતરી કરવા માંગી, અને તેથી તેણે અબાને પોતાની દરબારમાં બોલાવ્યો. અબા પાદશાહનો હુકમ માનીને તરત મેહલમાં હાજર થયો, ત્યારે તે શાહ તેને પુછવા લાગ્યો કે “મારી બેટીને તે તારી ચશમથી જોઈ છે; હવે કહે કે એથી તને શો ફાયદો હાંસલ થયો ?”

પેલા અકલમંદ એલચીએ ઉત્તર વાળ્યો કે “સાહેબ, હું મારા પાદશાહનાં ફરમાનથી તારી બેટીનો દસ્ત તેના દસ્તમાં આપવાની માંગણી કરવા આવ્યો છું, હું કાંઈ તે બાનુનો એહરા જોવાને આવ્યો નથી. પાદશાહ એલાનશાહે એ બાનુની તારીફ સાંભળી છે તે ઉપરથી તે એના ઉપર મોહિત થયો છે, કેમકે એ બાનુની ખુબસુરતીની તારીફમાં શાયરોએ બેતો જોડી છે અને ખુબ્બી સ્તુતિ કીધી છે. હવે હું શી તાકત ધરાવું કે એવી ખુબીભરેલી બાનુ ઉપર તેના રોશન એહરાની સામે ઉભો રહીને એક નજરે જોઈ શકું ? તેના ઉપર જે દિલગી ધરાવતો હોય તેજ તેના તરફ જોઈ શકે. જેવારે શાહજાદીએ મને હોરમેત આપીને પોતાની હજૂરમાં બોલાવ્યો તેવારે હું તેને એક ખુબીભરેલા પાદશાહની શાહજાદી તથા એક જબરદસ્ત હકુમતભરેલા પાદશાહની ધારેલી ઓરત ગણીને તથા તેની લાયકાતને ધ્યાનમાં માન આપીને તેની નજદીક ગયો હતો. તે વખતે આબેલાસાન નામે એક દાના મંદની નસિહતો મેં યાદ કીધી હતી, કેજે એવું કહેતો હતો કે ‘તું જો સુરજની સામે એક નજરે જોશે તો તેનાં કિરણોનો અળકાટ તારી આંખોનાં બિલોરને પિગલાવી નાખશે.”

પાદશાહે ફરીથી પુછ્યું કે “શાહજાદીએ કેટલુંએક ઝવેરાત તને બક્ષેશ કરવા આણું તે તે કાંઈ નહિ કબૂલ રાખ્યું ?”

“સાહેબ,” પેલા અકલમંદ એલચીએ જવાબ આપ્યો, “હું જે ચીજને થકી અવલ એલચી થઇને આવેલો છું તે ચીજ હાંસેલ કીધા સિવાય બીજી ચીજ મારેથી શી રીતે કબૂત રાખી શકાય ? તું નામવર પાદશાહથી હું મારા પેગામનો જવાબ સાંભળવાની ધણી ખાહેશ રાખું છું, અને તેમ જોતાં જેવારે મારા પાદશાહની ઉમેદ પાર પડેલી જણાશે તેવાર પછી તું જેથી બક્ષેશ અને ઇનામ મને આપશે તે હું મોટા હરખથી કબૂત રાખીશ. જે શખ્સ ખુરી દિયાનતનો હોય તેજ પોતાના આવિંદનું ખુરં ચાહીને એવી નાલાયક મતા ઉપર લાલચભરેલી નજર કરે.”

“અય એલચી, તું જે બેકામતી ખજાનો મારી કનેથી લઈ જવા ચાહે છે તે ખજાનાને થકી તો મેં ધણાએક પાદશાહેબનાં ફરમાનો રદ કીધેલાં છે. મારી પાસે જે જે એલચીઓ પોતાના પાદશાહ તરફના પેગામો લઇને આવ્યા હતા તેઓ આવીને જુઠો દમામ દેખાડતા હતા અને કહેતા હતા કે ‘અમો મોટા દરજ્જે રાખનાર અને હોરમતભરેલા છીએ.’ અને જ્યારે તારી મુઆફકની અજમાએશ અમે તે એલચીઓની કરતા હતા ત્યારે તેઓ જર ઝવેર ઉપર લાલચુ નજર કરીને તે ઉપર દેવાના બની જતા અને તે અમારી બક્ષેશ કબૂલ રાખતા હતા. તેઓના આવા લોભ અને લાલચ ઉપરથી તેઓ કેવા નીચ અને હલકા હશે તે માલુમ પડી આવતું હતું. તેઓ ક્યાં સુધી તે વસ્તુઓ ઉપર દેવાના બની જતા હતા કે તે લોભની ચીજ ઉપરથી પોતાની લાલચુ નજર ખિસાડીને મારી બેટીનો ચહેરાખી જોવાની દરકાર કરતા ન હતા. હું તેઓની આવી હેમકાઇભરેલી ખરાબ ચાલ જોઇને તેઓ ઉપર રીસે ભરાતો હતો અને તેઓની એવી લાલચુ વત્તજીકને લાયકની સજાએ પુગાડતો હતો. એ પછી મેં એવી મતલબનો ટંદેરો ફેરવ્યો કે હર કાઇ શખ્સ એલચી બનીને મારી બેટીની માંગણી કરવાને આવશે તેનાં દિલમાં લોભ અને લાલચે ધર કીધું હશે તો તેવા એલચીનું સર તનથી જુદું કરાવીશ. હવે મેં હજારો એલચીઓ દરમિયાન તને તારી દાનાઇ અને અકલમંદી જોઇને પસંદ કીધો છે. તારી દાનાઇના સખબથી તારા પાદશાહની

અકલ તથા હોશ માલુમ પડી આવે છે. મેં મારાં દિલમાં એવોજ ધરાદો રાખ્યો છે કે મારી બેટીનું જોકું એવા નેક અકલના શખ્સ સાથે બાંધું કે જેથી મારાં ફર્જને સુખ મળે. હું મારી શાહજાદીને તારે હવાલે કરું છું—તું એને એના ખાવિંદની પાસે લઈ જા. એ મારું ફર્જ પોતાનાં માતાપતાના લાડને થકી પોતાની જોડે ધણીએક બેમુલ મતા લેતી આવશે. તારા ઉપરની મારી મેહરબાની દાખલ તને હું આ જ મરફનો હાર આપું છું તે મારી ખાતર તું તારાં ગળામાં પહેર; કાંએક તારી મિસાલના એક અકલમંદ દોસ્ત અને દાનાબજરેલા અમીર સાથે મને નવી દોસ્તી થઈ છે તેની યાદ તારાં દિલમાં સદાની કાયમ રહે, અને હું પોતાને તારો આમારી સમજું. આપણો પાક પેગામ્બર તારો મરતબો એથી જિયાદા વધારશે.”

આ પછી પાદશાહે ફરમાવ્યાથી લશ્કરમાંથી કેટલાક સુનંદા સવારોને પસંદ કરીને શાહજાદી સાથે રવાના કરવા માટે તૈયાર કીધા, અને કેટલાક દલાગ પછી પોતાની આ બેટીને પાદશાહે અબા અદતેમંત અમીર સાથે ઉપલા રસાલા સહિત ઓલાનશાહ તરફ રવાના કીધી.

જેવારે એલચી પેલી બાનુને લઈને પોતાના ખાવિંદની દરમાહમાં આવી પહોંચ્યો તેવારે ઓલાનશાહ પોતાના આ ફતેહમંદ અમીર ઉપર ધણોજ ખુશ થઈ ગયો, અને દિનપરદિન તેના ઉપર મોહબત વધારતો ગયો. અબાએ પાદશાહની મેહરબાનગી પોતાની ઉપર ધણીજ જોઈ, અને પાદશાહાતનો કુલે એખિતયાર તેનાજ હાથમાં આવી લાગ્યો. આથી પેલા તમામ વજીરો અને અમીરો ઉપર તેની એકલાની હકુમત ચાલવા લાગી. તેના ઉપર પાદશાહ અને તેની નવી રાણી એકસરખી મેહરબાની અને વિશ્વાસ રાખતાં હતાં. વળી પાદશાહ અને તેની આ મનમોહન બાનુ એકબીજા ઉપર પણ ધણીજ મોહબત બતાવતાં હતાં; તેઓ એકબીજાને એકસરખાં સમજતાં, અને મળી બેટીને સલાહ-સંપન્નથી વર્તતાં હતાં, તથા એકેકની સલાહ લઈને કામ લેતાં હતાં. આથી અબા ઉપરની તેઓ બંનેની રેહમદિલી અને મેહરબાનગી કોતાહ કે દૂર કરાવનાર કોઈ હતું નહિ. પણ આ વાત જાણીતી છે

કે જે બંદરમાં તુફાન લાગુ થાય છે ત્યાં કમળથી વહાણ ભાગીને ટુકડા થાય છે; અને જે શખ્સ ધર્મી લાગણીનો અને સખીતમે હોય છે તેની આસપાસ ઘણીએક તરેહની આપદા ફરતી રહે છે, અને તેનાં સર ઉપર વિપત્તિઓ બમતી ફરે છે. અદેખાઇ અને હસદ પ્યાર અને મોહનતથી જુદાઇ ધરાવે છે.

અખા અલ્તેમંતના દુસ્મનો તે પાદશાહ ઓલાનશાહના ખીજ વજીરોએ તેને ચીન માચીન ખાતે બનથી જવા માટે મોકલવાનો પ્રયત્ન રચ્યો હતો પણ ત્યાંથી તો તે ફતેહ મેલવીને સલામત પાછો ફર્યો હતો, માટે હવે તે અદેખા વજીરોએ અખાનો જીવ લેવાનું નવું કાવતું રચ્યું અને તેમાં પાદશાહને ફસાવવાની બાજી માંડી. તેઓએ વડા વજીર અખા ઉપર એવું જીહું તોડમત ઉભું કરીધું કે તેણે પાદશાહના આરામગાહ આગળના બે ખાસ ગુલામો સાથે કંઈ છુપી ગોઠવણ કરીધી છે અને તે પાર ઉતારવા માટે તેઓને તેણે કેટલોએક જર આપવા કહ્યો છે. હવે આ બંને ગુલામોને બચપણથી મેહલમાં એકજ કામ ઉપર રાખીને મોટા કરીધા હતા અને તેઓને મેહલમાંથી બાહર નિકળવાનો હુકમ હતો નહિ. પાદશાહે તેઓને એવું ફરમાવ્યું હતું કે તેઓએ “મેહલમાં રહીનેજ ખુશી ખુર્મી કરવી, અને જે વખતે હું મેહલમાં હોઉં તે વેળા તેમજ બપોરે મારા સુવાને વખતે મારી ખિદમતમાં રજુ રહેવું.”

આ ગુલામોની ઠંડા મરખરીભરેલી વાતચિતથી પાદશાહને કશે ગુસ્સો ઉપજતો ન હતો. બાજે વખત તે તેઓની હસવાની ઢાંગી વાતોથી ખુશ થતો હતો, અને કોઈ વેળા પોતાને નહિ ગમે ત્યારે તે તેઓને ચૂપ રહેવા ફરમાવતો હતો. એવા આ બે ગુલામોને અદેખા વજીરોએ લાંચ આપી હતી અને તેથી તેઓ અખા અલ્તેમંત ઉપર જીહું તોડમત ઉભું કરવા ચક્રી તૈયાર થયા હતા. કેવી પ્રકારે તોડમત બનાવી કહાડવું તે બાબે તેઓને વજીરોએ વાકેફ કર્યા, અને પછી આ રીતનો દાવ માંડ્યો. તેઓને શિખવવામાં આવ્યું કે જેવારે પાદશાહને ખ્યાબ કરવાનો વખત થાય તેવારે તેઓએ મેહલને લગતી વાંતો શરૂ કરવી અને તેમાં અખા સંબંધી ચોકસ વાતો આહુ કરવી,

કેજે તેમને શિખરી મુકેલી હતી. અગરજો પાદશાહ આ વાતોથી કંટાળો નહિ ખાય તો તે સાંભળવાનો તેને શોક છે એમ સમજીને તે વાત ચાલુ રાખવી. “આમ કીધાથી,” પેલા અદેખા પછુરોએ તે હલકા ગુલામોને સમજાવ્યા, “પાદશાહ તમોને ઘણો ચાહશે અને તમારી ઉપર મોટો ખચાર રાખશે.”

હવે જ્યારે પાદશાહે આવીને પોતાના સેલાના ઉપર આરામ કીધો ત્યારે પેલા ગુલામોએ પોતાને શિખરી રાખેલી વાત કરવી શુર કીધી. તેઓમાંનો એક પ્રથમ કહેવા લાગ્યો કે “આપણા પાદશાહનો ફત્વાનો જુનો ગુલામ મેહલમાંની એક જવાન લોંડી ઉપર ફિદા થઇ પાદશાહ-જાદી આગળ તે બાબે મદદ માંગવા ગયો હતો, જેને બનતી મદદ આપવાની તે નામદારે કબૂલાત આપ્યા છતાં તે ગુલામે એક જુદી ઓરત સાથે એવી ખરાબ ચાલ ચલાવી કે જેથી આખા મેહલમાં તેની મરખરી થઇ અને સર્વ કોઇ તેને તાનાજની કરવા લાગ્યાં, પણ તેની કશી દરકાર વિના તે શોખ થઇને સર્વનો ઠપકો હસીને સાંભળવા લાગ્યો.”

આ હકીકત પાદશાહને ઘણી પસંદ આવી, અને તે દિવસે તો એટલી રમુજમાંજ ગુજ્યાં. બીજે દહાડે પાદશાહે ઉપર જેવીજ કંઈ રમુજ વાત સાંભળવાની વકી રાખી હતી, પણ તે દિને તેવી કશી વાત થઇ નહિ. ત્રીજે દિને વડા ગુલામે આ મુજબની વાત ચલાવી કે “પાદશાહની અવલ અને વહાલી બાનુએ એક બેમૂલો હીરો ખોયો છે અને તે હાલ એક ગુલામ પાસે છે.”

“તે કયા ગુલામ પાસે છે?” બીજાએ પુછ્યું.

“અબ્દ યાલ ગુલામ પાસે છે એમ હું રાસત જાણું છું. અને ફલાના યહુદી સોદાગરને પણ એ બાબે ખબર છે.”

આ હકીકત સાંભળીને પાદશાહે અબ્દ યાલ ગુલામને કંઈ કીધો અને યહુદી સોદાગરથી સઘળા બિના વિશે જાણીતો થયો. ઓલાન-શાહને પોતાના અને ગુલામોની વાત ઉપર હવે પુરો વિશ્વાસ આવ્યો અને તેઓ સાચીજ ખબર ધરાવે છે એમ સમજવા લાગ્યો.

હવે ચોથે દિને અખા અલ્તેમંત સંબંધી નીચ નાલેસીબરેલી વાતો પાદશાહના કાન ઉપર લાવવાની હતી. તે વાત વજીરોએ ગુલામોને શિખવી તો રાખી હતીજ, પણ તેમને ફરીથી તેની યાદ આપવાની તથા તે કામ પુરતા વિશ્વાસથી બળવે તે માટે તેમને વધુ નવાજશ કરવાની જરૂર હતી. એટલામાટે આ ગુલામોને બોલાવીને તેઓએ કહ્યું કે “અત્યાર સુધી અમે તમોને કશી બક્ષેશ આપી નથી, પણ હવે તમારી ઉપર ધણીએક બક્ષેશ કરવાનો અને મેહરબાની રાખવાનો વખત આવ્યો છે. તમો જો અમારો સખુન કબૂલ રાખશો તો અમે તમોને પાદશાહના મેહલમાં મોટા દરબજાએ પુગાડીને એવા તવંગર બનાવીશું કે તમારી બરાબરી કોઇ ફરી શકશે નહિ. તમોએ આજસુધી પાદશાહ સાંબળે તેમ વાતો કરી તે નામદારને ખુશ કીધો છે તેના બદલામાં આ અશ્રીઓ લો, અને એ રકમ તમે કોઇ નહિ જાણે તેમ છુપાવી રાખજો; કાંએક પેલો આંધળાં દિલનો અખા અલ્તેમંત કોઇને તવંગર કે મોટાઇબરેલો થયલો જોઇ શકતો નથી, અને તેના ઉપર તે ધણી અદેખાઇની નજરથી જુએ છે. આ મહિનો રમજાનનો છે માટે તે હવેથી મેહલમાં હંમેશ આવજા કરશે, વાર્તે અમે તમને બક્ષેશ આપીએ એવી વાત તેના કાન ઉપર નહિ આવે તેમ કરજો.”

આ તેહવારના દિવસો ઉપર એવો ચાલ હતો કે વધારે રોશની નહિ કરવી, અને તેલ વધારે નહિ બળી જાય તે માટે ચેરાગ ખુઝાવી નાખવો. પાદશાહના મેહલમાં પણ અખા વજીરે એવોજ ચાલ પાડ્યો હતો અને તેમ કરીને તે ખર્ચનો ઘટાડો કરતો હતો. આ બિના પેલા ગુલામોને જાણવીને વજીરોએ તેમને પુછ્યું કે “આવી રીતના બખીલ માણસથી કોઇખી દહાડો તમે તમારા ઉપર મેહરબાનમી ઉતરેલી જોઇ છે ?”

“કદી નહિ, કદી નહિ !” પેલા ગુલામોએ ઝડપમાં જવાબ દીધો.

“હવે અમે જો ધણીને એના મોટા અધિકાર ઉપરથી કહઝાવી મૂકીને એનો આગળો ખેતીનો ખર્ચો કરવા માટે એને એનાં ખેતરમાં મોકલી આપવા ચાહિયે છીએ. પણ તેમ બને તે આગમજ પાદશાહને

ખુશી કરવા માટે અમે તમને જે વાત એના સંબંધી શિખવેલી છે તે આજે તમે પાદશાહ ખવાયગાહે જય ત્યારે કરજો. અગરજો એ તમારાં કામમાં તમે ફતેહ પામશો તો સોનાની અગ્રશીઓની આવીજ મોટી એકશો થેલીઓ તમોને અમે બક્ષેશ આપીશું.” આ રીતે પેલા અદેખા વજીરોએ ગુલામોને ઉસ્કેર્યા, અને તેથી તે નીચ માણસોનાં દિલમાં મોટી ઉલટ પેદા થઇ. વજીરોએ આપેલી થેલીઓ લઇને તેઓ ખુશી થતા મેહલમાં આવ્યા, અને દિલમાં એવી ઉમેદ બાંધી બેઠા કે “આપણું કામ જો સરંજામ પુગાડીશું તો આપણુ તવંગર બની જઇશું.”

તકદીર આગળ તદખીરનું કશું ચાલતું નથી. તે દિને પાદશાહ ઓલાનશાહ પોતાના હંમેશના રાખેતા મુજબ આરામ લેવા આવ્યો ત્યારે તેણે શરાબ પીધેલો હોવાથી તેની ખુમારીમાં તે હતો. જેવો તે પલંગ ઉપર આવી સુતો કે ખવાએ ગલખો કરવા માંડ્યો; પણ તેજ વખતે પેલા ગુલામોએ શોરખકોર કરવા માંડ્યાથી તેની ઉંઘમાં ખલલ થઇ અને તે સજ્જત પડી રહ્યો. હવે તે ગુલામો પોતપોતામાં વાતો કરવા લાગ્યા તેમાં અબ્બા અસ્તેમંતનું નામ બોલવા લાગ્યા, જે સાંભળ્યાથી પાદશાહને તેમની આખી વાત સાંભળવાની ધણી ખાહેશ થઇ. એ ઇરાદાથી તે ખામુસ પડી રહ્યો, અને કાન ધરીને સાંભળવા લાગ્યો.

એક ગુલામે વાત શુર કીધી કે “આપણા વડા ગુલામે ઘણોએક ખજાનો મને બક્ષેશ કરવા કહેલો છે, તેનો સખખ શું તું નથી જાણતો ? તેણે મને કહ્યું છે કે અગરજો હું અબ્બા અસ્તેમંતના જેવી દાનાઇ ધરાવું તો મને આ ખજાનો મળે.”

“હા, તું રાસ્ત બોલે છે,” ખીજ ગુલામે ઉત્તર દીધો; “કાંપકે જ્યારે તું તેની મિસાલની દાનાઇ હાંસેલ કરશે ત્યારે તુંખી તેની મુઆફક આપણી શાહજાદીના ઇશકમાં ગિરફતાર થશે.”

“તે કેમ જણ્યું ? શું તે તેઓને તારી નજરે દીઠાં છે ?” પહેલા ગુલામે પુછ્યું. “તું આવી બળતી વાત ખરી માને છે એ કાંઈ સાફ કરતો નથી.”

“હા, હા, અલખત, મેં તેઓને સાથે જોયલાં છે !” બીજાએ જાતી ઠોકાને કહ્યું. “જેવારે પાદશાહ શિકારે જાય છે તેવારે તે નામદારના હુકમથી હું આ દરવાજાની પાસાની કરું છું અને એ તરફ ફરતો ફરું છું. તેમ કરતાં પાદશાહજાદીના ઝોરડાના દરવાજામાં જે આવી દેવાનો સુરાખ છે તેમાં હું હંમેશા નજર કરું છું અને જોઉં છું કે એ બંને જણાં એકબીજાની મોહજતમાં ચક્રચુર બને છે અને પ્યાર કરે છે. જે દહાડેથી તેઓ ચીન માચીનથી આવ્યાં તે દહાડેથી એ મિસાલનો મામલો હું જોતો આવેલો છું.”

ઝોલાનશાહનું માથું આ વેળા શરાબની ખુમારીથી ફરતું હતું તેમાં ઉપલી વાત સાંભળ્યાથી તે પુરું શરવા લાગ્યું. એ પાદશાહ પોતાની ચીન માચીનવાળી રાણી ઉપર ધણો પ્યાર અને મોહજત ધરાવતો હતો. પણ પેલા નીચ ગુલામના નાલેસીબરેલા સખુનોથી તેનાં દિલમાં અદેખાઈએ ધર કીધું. તેણે ગુસ્સામાં આવી એક દીવાના આદમી મિસાલ પોતાનું સર ફેરવી નાખ્યું; ટુંકમાં તે પોતે દીવાનોજ બની ગયો. તેણે એમ નહિ અદેશો કીધો કે આ ગુલામે કાંઈના શિખવ્યાથી ઉપર મુજબનું તોહમત મારી રાણી ઉપર જોડી કહાડ્યું હશે, કાંએકે આ ગુલામો ઉપર પાદશાહનો પુરતો એતેકાદ હતો અને તે એમજ સમજતો હતો કે આ બેખબર છોકરાઓ જે કાંઈ બોલે છે તે રાસ્ત અને વાજખીજ બોલે છે.

બર ગુસ્સામાં ઉડીને પાદશાહ બીજા ઝોરડામાં ગયો અને ફરમાવ્યું કે અબા અદતેમંતને શેતાબ બોલાવી લાવે.

જેવારે તે પાદશાહના વહાલા વફાદાર વજીરે પોતાના ખવિંદ તરફનો તાકીદનો હુકમ સાંભળ્યો તેવારે એકદમ તે નામવરની હજીરમાં હાજર થયો, નમનતાઈથી વાંકો વળી પાદશાહના પાઉંને બોસ્સો દીધો, અને પછી તેનો હુકમ સાંભળવા માટે રાખેતા મુજબ અદખ બજવીને દબદખાથી ઉભો.

પાદશાહે તેને-પુછ્યું કે “અય અબા અદતેમંત, અગરજો કાંઈ શખ્સ પોતાના પાડોશીની ઝોરડા ઉપર બદ નજરથી જોવું કરે તો તેને કેવી સજાએ પુગાડવો જોઈયે ?”

“ઇનસાફની રાહે જોતાં જે શખ્સે જે મિસાલની ઇજા ખીજા ધણીને આપી હોય તેજ મિસાલની સજા તે શખ્સને થવી જોઈયે.” અખાએ જવાબ આપ્યો.

“તું મને ખુદ્દી રીતે સમજ પાડ,” પાદશાહે ફરમાવ્યું, “કે કોઈ યુરી ચાલના કમળખતે પોતાના પાદશાહની હોરમતમાં ખલલ કીધી હોય. અથવા તે યુરા અંદેશાનો મર્દ ચાલી ચલાવીને પાદશાહનાં એવાનમાં દાખલ થઇ તેની રાણી સાથે યુરાં ફેલમાં ફરતો હોય તો તેવા શખ્સને કઈ સજાએ પુગાડવો ઘટે ?”

“તેવા ગુનેહગારને ગદન મારવો વાજેબ છે, કાંએકે એવી મોટી તકસીરની તેજ તોજેશ છે,” અખાએ જવાબ દીધો.

“અય નિમકહરામ દેવજાદા !” પાદશાહ હવે ગુસ્સામાં આવી પુકારી ઉઠ્યો, “તેં તારે મહોડેજ પોતાની સજા કહી દીધી છે.” આમ બોલીને પાદશાહે શેતાબ તલવાર ખેંચી કહાડી અને તે બિચારા નિર્દોષ વફાદાર વજીરનાં તનના બે ટુકડા કરી નાખ્યા, અને ફરમાવ્યું કે “ગુનેહગાર લોકોની લાશ જે ગારમાં હોમાવવામાં આવે છે ત્યાંજ આ લોથને પણ નાખી આવવી.”

જ્યારે પાદશાહને પેલા ગુલામોએ પોતાનાં બિજાનાં ઉપરથી એકાએક ઉઠીને ખીજા ઓરડામાં જતો દીઠો ત્યારે તેઓ બહુ ગામરા પડી તેની નજર આગળથી ગેજ થઇ ગયા, અને પેલા અદેખા વજીરો કનેથી બક્ષેશ દાખલ દશ અશ્રીની જે થેલી લાવ્યા હતા તે ત્યાંજ ભૂલી ગયા.

પાદશાહ ઓલાનશાહનો ગુસ્સો જ્યારે નરમ પડ્યો ત્યારે તે પોતાના સુવાના ઓરડા તરફ પાછો આવ્યો, જેમાં પેસતાંજ તેની નજર પેલી થેલી ઉપર પડી. તે ઉઠાવીને જુએ છે તો તેમાં સુનાની અશ્રીઓ હતી. તેણે તરત પુકાર મારીને એકને બોલાવ્યો, અને પેલી થેલી બાબે પૂછ્યું.

“સાહેબ,” તે ગુલામે જવાબ આપ્યો, “આ થેલી મેં ફલાના ગુલામની કમરે બાંધેલી દીડી હતી. મને એવું એકીન હતું કે તું નામદારે એ તેને બક્ષેશ કરી હશે.”

ગોલાનશાહ ગુરસાથી પુકારવા લાગ્યો કે “મેં કાંઈ તે છોકરાઓને અશ્રી બક્ષી નથી. બોલાવ તે બેઠેને શેતાબ મારી હજુરમાં !”

પેલા બંને ગુલામ છોકરાઓને જ્યારે હાજર કરવામાં આવ્યા ત્યારે ધુજતા થથરતા પાદશાહની આગળ આવીને ઉભા, જેણે તેઓને ભારી ગુરસાથી પુછ્યું કે “આ સોનાની અશ્રી તમને કાણે આપીછે ?”

પાદશાહને આ મિસાલનો ગુરસે થય્યો જોઈને પેલા બંને છોકરાઓ પોતાના જનની દેહશતથી રડવા લાગ્યા, અને પોતાની જિંદગીની ખાતર કાકલુદી કરીને ખરી વાત કહેવા લાગ્યા. તેઓએ પેલા વજીરોનાં નામો જાહેર કરીને કહી દીધું કે “અમેને આ અશ્રી આપીને તેઓએ પાદશાહ સાંભળે તેમ કેટલીક વાતો કહી સંભળાવવા અમને શિખવી હતી અને તે મુજબ અમે તારી આગળ તમામ વાત કહી સંભળાવી હતી. આ રકમ ઉપરાંત બીજી મોટી રકમની લાલચ તેઓએ અમને આપેલી છે. અમેને તેઓએ દોલતમંદ કરવાનો લોભ દેખાડીને અમા અસ્તેમંતની વાત શિખવી હતી, પણ તે વાત સાંભળીને તું નામદાર તે વજીરોનો જીવ લેશે એમ અમે ધાર્યું ન હતું. હવે અમારી ખાતરી થઈ કે તે વજીરો અદેખા અને ખુરાં કર્તુકના બરેલા છે. તેઓએ પોતાનાં કાવત્રાંથી પોતાની જોડે બીજાઓનેથી તકસીરબરેલા કાઢાછે.”

આ હકીકત સાંભળીને પાદશાહ મોટે પુકાર મારીને જારબેજાર રડવા લાગ્યો અને કહેવા લાગ્યો કે “અમા અસ્તેમંતે તો દૂર અદેશીથી મને કહ્યુંજ હતું કે તે મારી દરબારમાં રહેવાને બદલે એલાહેદે દૂર જઈ રહેવા ચાહેછે, કેમકે તેને પોતાના અદેખા શત્રુઓનો ભારી ડર હતો; પણ મેં તેની એ વાત કબૂલ નહિ રાખતાં તેને એવી કબૂલત આપી હતી કે તેના એક બાલને પણ હું કોઈથી ધળા થવા દઈશ નહિ. તેણે મારા આ સખુન ઉપર ધતબાર મૂકીને મારી દરબારદારીમાં

રહેવાનું કબૂલ કીધું અને મારો હમનશીન થયો. મેં આગમજથી અદેશો કરીને એના દુશ્મનોની વાતો સાંભળવા સામે મારા કાન બંધ કીધા હતા; પણ તેઓએ આ બંને ગુલામ છોકરાઓની મારફતે મને કુલબ્યો અને ફસાવ્યો, અને મને અબ્બા તરફ દગાખોર બનાવ્યો. આ મારાં કામથી હું બેકદર થયો છું અને બિનતકસીરવારનાં ખૂનનો ખૂની ઠર્યો છું. ઓ અબ્બા અલ્લેમંત ! મેં તારો ઇનસાફ કરીને તને સજા કાંપ નહિ ફરમાવી ? મારાં દિલની ખાતરી થઇ ચૂકી છે કે તારા દુશ્મનોએ દગો કરીને મને ફરેબમાં નાખ્યો અને તને બેતકસીર બાણીબોધને મારી પાસે કતલ કરાવ્યો છે. તારા આ દુશ્મનો ઉપર હું તારો કાનો લીધા વિના કદી રહેનાર નથી.”

હવે પાદશાહના ફરમાવ્યાથી પેલા કાવત્રાંબાજ વજીરને તેની આગળ હાજર કીધા. તેઓ ઉપર ગુસ્સાભરેલો થઇને ઓલાનશાહ બોલવા લાગ્યો કે “અય ખુરી ચાલના, કાવત્રાંખોર, દગાબાજ જુદમગારો ! તમે એક ખીચારા નિર્દોષ ઉપર કાનો લેવા માટે ફરેબથી તેનો જીન ખરબાદ કરીને શું પોતે બેશુનાહ રહેવા માંગો છો કે ? શું પરવરદેગાર તમારી તકસીરને અંધકારમાં લપેટાવા દઈ તમને વગર સજાએ બચી જવા દેશે કે ? જે શખ્સ પોતાના પાટોશીને માટે ખાડો ખોદે તેમાં તેજ પડે છે. અબ્બા અલ્લેમંત તમારા દગા અને કાવત્રાંનો મુફતમાં ભોગ થઇ પડ્યો છે. તેણે તો આ જંગલ અને કંટાળાભરેલી દુનિયામાંથી કુચ્છ કરીને પેલી હંમેશગીની જેહાનમાં પોતાના પેગામ્બરની નજદીકીમાં વાસો કીધો છે; પણ તમે તો આખર વખત સુધી તમારાં કર્તુકની સજાએ પહોંચશો. આ વખતે તમારો જીન તમારાં તનથી દૂર થઇ જશે અને પછી આતશથી ભરેલી નદીમાં ગોતાં ખાઇ ખાઇને આકેબત સુધી ત્યાંજ સખ્તી અને જફામાં પડી રહેશે.”

આમ બોલીને પાદશાહે ફરમાવ્યું કે પેલા સધળા વજીરોનાં સર તનથી જુદાં કરે અને તેમની લાશને જંગલમાં લઇ જઇ ત્યાં ફાંદી ખાનારાં પ્રાણી પાસે ભક્ષ કરાવે. આ મુજબ થયું, અને અબ્બા અલ્લેમંતની લાશને ગારમાં નહિ નાખતાં એક ખુશ-

નેમા કચર બનાવી તેમાં દફન કરાવી, જ્યાં દરરોજ જઇને પાદશાહ તથા તેની રાણી નેમાજ પઢતાં હતાં, અને તે બેગુનાહ જાયા થયો તે માટે શોક અને જાત્રી કરતાં હતાં. ઓલાનશાહ તેને પોતાની જિંદગીના છેલ્લા દહાડા સુધી વિસર્યો નહિ, અને પોતે ગાફેલ બનીને તેને મારી નાખવાનો તકસીરવાર બન્યો હતો તે માટે સદા પસ્તાવો કરતો હતો.

* * * * *

પોતાનો ફિરસો આ મુજબ ખતમ કરીને અલાઉદ્દીન પાદશાહ બોહેતજાદને કહેવા લાગ્યો કે “અય નામવર, આ જગા ઉપર નેગાહ પહોંચાડીને તું દરિયાફર કર કે ઓલાનશાહ જીવ વખત ગાફેલ રહ્યો તેથી તેને જિંદગી સુધી પસ્તાવો કરવો પડ્યો. તેની આ ખોટી કસુર સિવાય તે પોતાની પ્રજાનો પ્યારો હતો, અને તમામ રૈયત તેને નેક અસ્લતનો અને દૂરઅંદેશ કરી જાણતી હતી. વળી તું જો કે પેલા વજીરો પોતાના દગાનો બદલો શી રીતે પામ્યા. હવે મારા ઉપર જો ખોટી નાલેસી ઉઠાવવામાં આવી છે તેથી હું બેગુનાહ છું, અને તેટલામાટે મને કશો ડર નથી. હું મુઝેલો હોઉં કે હું જીવતો હોઉં, પણ મારો એતેકાદ તેજ સાહેબ ઉપર છે અને મને આશ્રાનો આપનાર તથા મદદનો કરનારખી તેજ છે, કેજે તમામ કુદ્રતનો સાહેબ છે. અગરજો તું નામદાર પાદશાહ આજે મને મારી નખાવશે તો તરતજ એવો વખત આવશે કે જ્યારે મારી બેગુનાહીના સખબથી તું મારી ઉપર આંસુ રેડશે. મને સત યકીન છે કે ખોદાતાલા હવે પછી તને મારા દુસ્મનોનો દગો તથા કાવત્રાં રોશન કરીને દેખાડશે. મારી ઓજાર-ખત્રાહી એ છે કે પાક પરવરદેગાર તું નામદારી ભરેલા નેક પાદશાહને હર પ્રકારનાં દર્દભરેલાં દિલનો નહિ કરે !”

બોહેતજાદે જ્યારે આ મિસાલની વાતો સાંભળી ત્યારે તેને અલાઉદ્દીન ઉપર મોહબત છુટી અને તેને લીધે તેનું દિલ ગમગીન થયું. તે અફસોસભરેલો થઇને દિલથી કહેવા લાગ્યો કે “હું કેટલી અરતબે આ જવાનને મારી નખાવવાને તૈયાર થયો હતો, પણ શેવટે

મારા તે ઇરાદાથી પાછો ફર્યો છું. આને પણ એને જીવતો રાખી કેદખાને મોકલીશ.”

આમ વિચારીને તેણે તે જવાનને પાછો બંદીખાને મોકલ્યો. આ હુકમ સાંભળીને અલાઉદ્દીનના દુસ્મન થઇ લાગેલા વજીરે પાછા અફસોસમાં આવી પડ્યા, અને પોતે જે ઇમારત ઉઠાવી હતી તેને નબળી પડી ગયલી જોઇ. તેઓએ પોતાની એક બીજી સભા ભેગી કીધી અને તેમાં એવાં શેવટ ઉપર આવ્યા કે જેવારે પાદશાહ એ ગુનેહગાર ઉપર ફરીથી રેહમ લાવે તેવારે આપણે ભેગા થઇને તેની ઉપર ધસી જવું. તે વજીરે જાણુતા હતા કે જો અલાઉદ્દીન આ તકસીરમાંથી છુટો થયો તો તેની જોડે આપણે જે આવ ચઢાવી છે તેનો બદલો આપણી કનેથી લીધા વિના અને આપણને પોતાના હાથ ઉપર ગિરફતાર કીધા વિના તે રહેશે નહિ.

બીજી તરફથી આ વજીરેએ પાદશાહજીદી બહારજોયની મુઝાકાત ઇચ્છી, અને એક વજીર તેણીને મળવા ગયો. તે તેણીને કહેવા લાગ્યો કે “અય બાનુઓની બાનુ ! પેલા કમઅખત અને ગરૂરીમરેઝા ચોર બચ્ચાના જાદુબરેલા સખુનો સાંભળીને પાદશાહ પોતે પોતાના હાથે કરીને જીલ્લમ ખમે છે, અને જે શખ્સ તું જેવી સાહેબદિલ બાનુને બંને તરફથી તાનાજની અને ઠપકામાં એક નીચ તકસીરવાર પેરે રાખવાનું કારણ થઇ પડ્યો છે તે શખ્સને સજા કરવા થકી પાદશાહ ઢીલ કરે છે. તું બાનુને વચમાં લાવી બદનામ કીધાથી તારી તમામ ખલકત તારી ઉપર રેહમ લાવે છે, પણ તારા નામદાર ખાવિંદના મોટાઇ અને મરતખાને ધણોએક ઠપકો આપીને બદનામ કરે છે. તમામ આલમ બાંગે ખુલ્લંદ બોલે છે કે અલાઉદ્દીન ચોરબચ્ચો ખરો તકસીરવાર છે, તોપણ તું દયાળુ બાનુ તારો અઝો આપીને તેના જાનનો બચાવ કરે છે, અને તે સખખથીજ તે પોતાની સજાએ પહોંચતો નથી.”

તે મકઆજ વજીરના સમજાવ્યાથી પાદશાહજીદીએ પોતાની હોરમતનો બચાવ કરવા બાબે પાદશાહની આગળ ફરિયાદ ઉઠાવી, અને તે ઉપરથી તેણીની દાદને જલ્દીથી પહોંચવા પાદશાહે આહુ. તેણે દિલથી અદેશો

કીધો કે “મારેથી જે દીલ થાયછે તેથીજ તે ગુનેહગાર સક્ષામત રહેવા પામેછે; માટે આજ દિને તેનું શેવટ લાવીને તેને સજાએ પહોંચાડું.”

ખીજે દિને ખામદાદે પાદશાહ જલદીથી આવીને પોતાનાં તખ્ત ઉપર બિરાજ્યો, અને ગુસ્સાભરેલાં દિલથી હુકમ કીધો કે અલાઉદ્દીનને હાજર કરે. પેલા સધળા વજીરો પાદશાહનો આવો તુંદ મિજાજ અને ગરમ ગુસ્સો જોઇ ખામોસ બેઠા અને પોતપોતાનાં દિલથી ખુશહાલ થવા લાગ્યા કે રાણી બહારજોય આગળ કરેલી ફરિયાદ ફતેહમંદ ઉતરેલી છે.

જેવારે અલાઉદ્દીન નજરે પડ્યો તેવારે તમામ વજીરોએ પોતાની જગાએથી ઉઠી એકદમ ગુસ્સાથી તેના ઉપર હુમલો કીધો, અને અદેખાઇ તથા હસદથી કહેવા લાગ્યા કે “અય કમખખત ! આ જમીન તારાં લોહી માટે પેઆસી થઇ છે અને કિડાઓ તારાં ગોસ્ત ખાવાની ઈતિ-જારીમાં છે.”

વજીરો એમ સમજતા હતા કે તેઓના આવા સખુનાંથી પાદશાહ તે જવાન બંદીવાન ઉપર ખફા થાય અને તેનાં દિલમાં જે મોહબત આવે છે તે લાવવાથી તે પાછો હટે. અલાઉદ્દીને તે અદેખાઓને તેમની લાયકાત મુજબનો આ પ્રમાણે જવાબ વાળ્યો:—

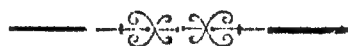
“જે શખ્સે એક તકસીરવાર સામે ગવાહી આપવી હોય તો તેમ કરવા સાથે તેણે તે ખીયારા ઉપર ગુસ્સો કરવો લાજેમ નથી. અગરજો તે શખ્સ ઉપર તકસીર સાબેત થાય તો ઇનસાફ તેની સજાએ પહોંચાડનાર મોજબુદ છે. જ્યારે ઇનસાફનો કરનાર તકસીરવારને સજા ફરમાવે છે ત્યારે તે પેલા ગુનેહગારને નરમીથી તમામ હકીકત સમજાવીને કહે છે, કાંએકે તે ગુનેહગાર પણ ખુદનો પેદા કરેલો એક બંદોજ છે, કેજે કમના સખબથી-વાંકમાં ફસી પડેલો છે. આ જગાએ હું કીનો, કપટ અને ઝનુન સિવાય બીજું કશું જોઇ શકતો નથી, કાંએકે આ દરબારમાં આ વજીરોને હું મારાં લોહીના પેઆસા બનેલા જોઈ છું, કે જેઓ રાસત ઇનસાફની કશી પરવા કરતા નથી. જેઓ મને ઇજા દેવાની ખાતર મારી સામે હુમલો લાગ્યા છે તેઓ આયદેહ નિરાશ થયા વિના રહેનાર નથી. ખોદાતાલાનો જેખી હાથ મારી પેશાની ઉપર

એગુનાહપણાનો છાપ એસાડી દેખાડી આપે છે કે હું નિર્દોષ છું. મને કોઈ અંદરખાનેથી બશારત કરે છે કે હું આ તોહમતમાંથી મુક્ત થઈશ, અને હાંખાં વરસો સુધી સલામત રહીશ, તથા હાલ મારે સર ચોંટાડવા માંગેલી તકસીરમાં હું કદી સપડાવાનો નથી. જેઓએ મારી સામે જુદી ગવાહી આપી હશે તેઓ ઉપર એવી ખુરાઈ આવી પડશે કે જેમાંથી તેઓ બચવા મુશ્કેલ છે. તેઓ અંતે પોતાનાં કર્તુકની સજાથી દર્દમંદ થશે, જે મિસાલે કે સુલતાન ઇબ્રાહીમ તથા તેના બેટાથી તેના અમીરો દર્દભરેલા થયા હતા.”

બોહેતમદ પાદશાહ જવાન અલાઉદ્દીનની દિમતભરી બોલી-દરાજીથી ધણું અચરત થયો. તે પોતાના વજીરોનાં ગુસ્સો તથા કપટ તેના ઉપર ઉતરેલાં સદા જોતો હતો, માટે તેણે ફરમાવ્યું કે તે જવાને સુલતાન ઇબ્રાહીમનું દાર્તાન જાહેર કરવું.

વાર્તા ૯ મી.

સુલતાન ઇબ્રાહીમ અને તેના બેટાની હેઠાયત.

સુલતાન ઇબ્રાહીમ મોટી પાદશાહતનો ધણી હતો, અને વળી પોતાનાં બળથી તેણે ધણાંએક મુદ્દક જીતી લીધા હતા. પણ એ સધળું છતાં એ મખલુકાત ઉપર સાહેબી ભોગવનાર તેને પેટે વારસ પેદા થયો ન હતો, તેથી તે પોતાની તમામ જાહોજલાલી છતાં સદા ગમગીન રહેતો હતો. એમ કરતાં આયદેહ તેને એક બેટાના ફર્જદની નવાજેશ થઈ. પોતાના જનાનામાં ને અનેક ખુબસુરત રાણીઓ ધરાવતો હતો, તેઓમાંની એકને હમેલ રહેવાની ખબર સાંભળતાંજ તે બહુ ખુશહાલ થયો અને એ વધામણી લાવનારને ધણીએક બક્ષે-શોથી નવાજી નાખ્યો. વળી તેણે આ બનાવની યાદગારીમાં બોદ-તાલાતી બંધી કરવા માટે પોતાની પ્રજામાં ઢંઢેરો ફેરવ્યો કે દરેક જણે મસ્જિદમાં જઈ એબાદત કરવી. વળી તેણે ફરમાવ્યું કે શહેરમાં

જેટલા નજીમના જોનારા આવેમો હોય તેઓ તૈયાર રહે કે બેટાનું ફર્જદ તવલુદ થતાંજ તેની અપ્તખાજી જોધને તેથી પાદશાહને વાકેફ કરે.

હવે ઉપર કહ્યું તેમ જ્યારે રાણીએ નવ માસ પુરા થયા પાદ એક બેટાને જન્મ આપ્યો ત્યારે આ મહાભારત બનાવતી ખુશહાલી-માં પાદશાહે જશન અને ખાનપાન તથા રંગરાગ આખા મુલકમાં બરપા કીધાં, અને ચાલીશ દિવસો સુધી એ મોજમજાહ ચાલુ રહી, જે દરમિયાન તમામ આલમ પાદશાહની મોરાદ બર આવ્યાના સખખ-થી ખુશી ખુશહાલી અને એશઆરામમાં ચક્ર્યુર બની રહી હતી.

ખીજી તરફથી શાહજાદાએ જન્મ ધારણ કરતાંજ પેદા તૈયાર રહેલા નજીમીઓ જીયની કેતાબો (યાને પંચાંગો) લખને તપાસ કરવા અને ગણતરી કહાડવા લાગ્યા. જ્યારે તેઓએ પોતાનું કામ પુરું કીધું ત્યારે તેઓએ માઠી વાતો પોતાની કેતાબોમાં જોધ, અને તેથી અદેશમાં પડ્યા કે હવે એ ખિનાથી પાદશાહને કેવી રીતે વાકેફ કરવો. શાહજાદાનાં અપ્તનો વર્તારો કહાડતાં તેઓને એવું માલુમ પડ્યું હતું કે જન્મ વેળા તેનો સેતારો^૧ માદા ખુર્જમાં બેઠેલો હતો, અને તે સેતારાની ચાલ અંધકાર ભરેલી નજર આવતી હતી, એટલુંજ નહિ પણ તેની જોડે લોહીનો રંગ ભેળાયેલો હતો. એવા નેસ્ત સેતારાની ચાલથી શાહજાદાને અચવાનું કામ ધણું મુશ્કેલ જણાતું હતું. અંતે સઘળા સેતારેસનાશો ભેગા થઈ પાદશાહને એક આવાજે કહેવા લાગ્યા કે અમારાં નજીમ મુજબ આ બાળક જ્યારે સાત વરસની ઉમરનો થશે ત્યારે વાઘ કે વર જેવું કોઈ ફાડીખાનાર^૨ પ્રાણી તેનો ભક્ષ કરશે અને તે જંગલી જનાવરથી એને ખતા પહોંચશે. પણ અગરજો આ

૧ ઉગમણ તરફના મહમદિયાન લખનારાઓ પોતાની નજીમમાં ગ્રહોને કદી પિછાનતા જણાતા નથી. તેઓ તેઓ સર્વ આકાશી ગોળાને સેતારાનેજ સાધારણ નામે ઓળખે છે, પણ તે સુરજ હોય, ચંદ્ર હોય, ચા ગ્રહ મંડળ-માંનો ખીજો હરકોઈ હોય. તેઓ ધ્રુમકેતુ સિવાય આપણાં સૂર્ય મંડળની બાહેરના ખીજ કોઈખી સેતારાને પિછાનતા માલુમ પડતા નથી. અહીં સેતારાને બદલે ગ્રહ સમજવો.

ફાડીખાનારાંના સપાટામાંથી એ બચવા પામશે તો પછી એજ શાહ-
જાદાને હાથે એના બાપની યાને તું નામદારીભરેલા પાદશાહની જિંદગી
ખતા થશે. અગરજો આ મિસાલનાં કામોથી એ ખલાસી પામે તો
એ ધણેજ અકલમંદ, દાના, ખુબીભરેલો, નેકનામ શાહજાદો નિવડે.

સેતારેસનાશોથી આવી દુખભરેલી ભવિષવાણી સાંભળીને
પાદશાહની ખુશી તમામ જમીનદોસ્ત થઇ. તમામ ખુશખુશહાલી
સુલતાન ઇબ્રાહીમને મનથી દુખભરેલી થઇ પડી, અને તેની આંખ-
માંથી હરખને બદલે ગમનાં આંસુ વરસવા લાગ્યાં. પણ “એક દમ,
હજાર ઉમેદ.” ઉમેદ એક કમનસીબ માણસને પણ છોડી જતી નથી.
પાદશાહને ઉમેદ પેદા થઇ અને તેથી તે મનથી દિલાસો લેવા લાગ્યો.
તેને લાગ્યું કે કંઈખી કરીને કળના બનાવને ફેરવી નાખવામાં આવે
તો આ છોકરો બચે. સાત વરસની મુદત સુધી આ બાળકનું વાધના
હુમલામાંથી રક્ષણ કરવું તેને અશક્ય લાગ્યું નહિ; અને અગરજો આ
રીતે શાહજાદાને તેની પહેલી હોનારતમાંથી છટકાવી લીધો તો પછી તેને
અછી સંભાળથી તાલીમ આપીને તેનામાં દાનાઇ અને નેકીના વિચારો પેવશ
કરવામાં આવશે તો ખીજી હોનારત પણ આપોઆપ ખોટી પડી જશે.

આ મુજબ અંદેશો કરીને પછી સુલતાને કેટલાક અફ-
સોસ સાથે ફરમાવ્યું કે ફલાના પહાડનાં સર ઉપર એક ખાસ એવાન
બનાવે. તે એવું ધારતો હતો કે આ મકાનમાં સર્વ રીતના બંદોબસ્ત
સાથ શાહજાદાને સાત વરસની મુદત સુધી એકાંત રાખવામાં આવશે
તો તે બંધ્યાર જગામાં તેના જનને કશી ખલલ પહોંચશે નહિ. હુકમ
મુજબ પહાડ ઉપર એક ભોંયર એકશો પુટ જેટલું ઉંડું તથા પાંચશો
પુટ જેટલું લાંબુ અને ત્રીશ પુટ જેટલું પહોળું ખોદીને તેમાં એક
ખુશનુમા મકાન બનાવ્યું, તથા તેમાં ખાસ ઝોરઝાઓ બાંધી લીધા.
વળી આ ભોંયરામાં એક નાનું નાળું બાંધીને તે મારફતે તેમાં પહાડ
ઉપરના ઝરાનું પાણી વહેતું કીધું, એવી મતલબથી કે એ પાણી તે
એવાનનાં કામકાજમાં વપરાય. આ એવાનની પડોશમાં પાછો એક
સુંદર બાગ બનાવ્યો અને તેમાં રંગબેરંગી તરેહવાર ઝાડો રોધ્યાં,

તથા નાળાંના કાંઠા ઉપર તરેહવાર ડુલોના વેળા ચઢાડાવ્યા. આ સઘળાંથી તે જગા ધણીજ રમણ્ય નજર આવતી હતી.

આ મિસાલ બનાવેલા પેલા નાના મેહલને તમામ શણગારથી આરાતતા કાઢી હતો અને તેમાં શાહજાદાને તેની દાઈ સાથે લઈ જઈ રાખ્યો હતો. આ ભોંયરાંમાં જવાનો માર્ગ રાખ્યો ન હતો, પણ દર મહિને તેનાં મથાળાં ઉપર આવીને પાદશાહના માણસો એવાનમાં વસનારાંઓને થકી ખોરાકી પુરી પાડી જતા હતા. વળી દર માસે સુલતાન ઇબ્રાહીમ પોતે પોતાના બાળકની ખજર અંતર પુછવા અને જાણવાને થકી જતો હતો. તે ભોંયરાંનાં સર ઉપર જઈને આવાજ કરતો હતો એટલે પેલી દાઈ બાળકને પાળણામાં સુવાડતી, અને તે પાળણું પાદશાહના ખિદમતગારો ઉપર ખેંચી લેતા. સુલતાન પોતાનાં બચ્ચાંને પાળણામાંથી ઉપાડી રમાડતો, અને એ રીતે પોતાના જીવને ખુશ કરી પાછો ફરતો હતો. આ વેળા તે પોતાનાં તમામ લશ્કરને ભોંયરાંની આસપાસ પહોંડ ઉપર ફરતું રાખતો, એવી મતલબથી કે કોઈની ડરામણું પ્રાણી ત્યાં આવવા પામે નહિ. એ પછી સુલતાન તે બાળકને પાછું પાળણામાં સુવાડતો, અને એક માસની જે ખોરાકી પોતાની જોડે લાવ્યો હોય તે પણ તેમાંજ ગોઠવીને પાળણાંને પાછું ભોંયરાંમાં ઉતારતો અને પેલી દાઈ શાહજાદાને પોતાની ગોદમાં આંપતી, ધવાડતી અને રમાડતી.

એમ કરતાં તે બાળક શાહજાદો દિનપરદિન ઉધરતો ચાલ્યો અને મોટો થઈને પોતાને હાથે બાગમાંના રોપાઓ તથા ઝાડોને સમારવા લાગ્યો. પેલા નજીમીઓએ જે નેરત મુદતની ધાસ્તી આપેલી હતી તે લગભગ પુરી થઈ હતી; કેમકે શાહજાદાને સાત વરસનો થતાં હવે માત્ર વીશ દિવસ બાકી રહેલા હતા. એટલાંમાં એતેદાક એવો બન્યો કે કેટલાક જેખજર શિકારીઓનું એક ટોળું ત્યાં આવી પહોંચ્યું. તેઓ એક જખરા વાઘની દુબાળે ઝડપમાં દોડતા હતા, જેને તેઓએ જખમી કાઢી હતો. આ વિકાળ પ્રાણી પોતાના શત્રુઓથી નાશ ભાગ કરતું. અને પોતાની પુઠે થતા તેમના બચકાર પુકારોથી

અકળાતું ગભરાતું પેલાં ભોંયરાંની ટોચ ઉપર આવ્યું અને ત્યાં જે બકાશ અનાવેલું હતું તેમાં ધાસ્તીથી આંધળું બનીને યા પોતાના જન ભાગી ડર ખાધને નિરાશીથી તુટી પડ્યું. એવું બન્યું કે તે એક ઝાડ ઉપર પડ્યું, જે તેના ભારથી વાંકું વળી ગયું. અગરજો આ ઝાડ વચ્ચે આવ્યું ન હોત તો પેલો વાધ ભોંયરાંને તળિયે પડી અકળાઇ મરત, પણ ઝાડે તેનો બચાવ કીધો.

પેલી દાઇએ આ વાધને દીઠો, અને તેથી પોતાનો જન બચાવવા માટે તેણી ક્યે છુપાઇ ગઇ. વાધ ઝાડ ઉપરથી કુદકો મારી નીચે આવ્યો અને તેણે શાહજાદાને રમતો દીઠો. તે ગુસ્સાભરેલો હતોજ, માટે એકદમ તે બાળક ઉપર ધસીને તેને કરડવા લાગ્યો અને અનેક ઠેકાણેથી તેને જખ્મી કીધો. આથી તે બાળક રડવા અને પુકારવા લાગ્યો. શાહજાદાના રડવાનો આવાજ સાંભળીને પેલી દાઇ જે છુપાયેલી હતી તે પોતાના જનની દરકાર વિના બાહર નિકળી આવી, અને સાત વરસ સુધી પોતે જે બચ્ચાંની એક માતાની પેઠે પરવરશી કીધેલી તેના ઉપર પોતાનું લોહી દોડવાથી તેને વાધના સપાટામાંથી બચાવવા ગઇ. પણ તેણીને જોતાંજ વાધે શાહજાદાને પડતો નાખીને તે ઝોરત ઉપર હુમલો કીધો અને તેનાં શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી નાખ્યા. પછી તે પોતાના શિકારનું ગોસ્ત ખાવા લાગ્યો, એટલાંમાં તો પેલા શિકારીઓ ભોંયરાંનાં સર ઉપર આવી પહોંચ્યા અને તે ફાડી ખાનારાં જનવરને જોઇ તેના ઉપર તીરોનો વરસાદ વરસાવ્યો, જેથી તેનું તમામ બદન જખ્મી થઇ તેમાંથી લોહી વહેવા લાગ્યું, અને તે સખબથી તે ધણું નબળું પડી ગયું, એજ વખતે વળી એક શિકારીએ એક મોટો પથર ઉઠાવીને વાધનાં માથાં ઉપર માર્યાં, જેથી તે છુદાઇને મરણ પામ્યો.

હવે પેલા શિકારીઓએ પ્રથમથીજ ભોંયરાંનાં માથાં ઉપરથી એક બાળકનો રડવાનો સાદ સાંભળ્યો હતો માટે તેઓ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ અધારાં ભોંયરાંમાં કાંઇ નવાઇ જેવો તમાશો હોય એવું જણાય છે, માટે એ બાળે તલાશ કરવી જોઇયે. આમ અદેશી કરીને કેટલાક

શિકારીઓ પેલાં બકારાં મારફતે મારમાં ઉતર્યા અને પોતાની ભારી અન્યથા વચે જુએ છે તો એક નાનો છોકરો તમામ પાદશાહી લેખાસથી સજુગારેલો પણ લોહીથી ખરદાઈને જખ્ખી હાલતમાં પડેલો હતો. તેની પાસેજ એક ચોરતની લોથ પડેલી હતી. આ દેખાવ જોઈને શિકારીઓએ પ્રથમ પેલા બાળકનો જન બચાવવાની તજવીજ કરવા માંડી, કેમકે તપાસ કરતાં તેમને જણાયું કે તે બચ્ચાંનાં બદનમાં હજુ જન હતો. તેના તમામ જખ્ખો ઘોષ સાફ કરીને તેઓએ તે ઉપર કંઈ પાલો લાવીને બાંધ્યો, જેથી તે બચ્ચું રડતું ખામોસ રહ્યું. પછી તેઓએ પેલી દાઈની લાશને ત્યાંથી ઉઠાવીને દફનાવી, જે બાદ આસપાસ ફરવા લાગ્યા તો તેઓને પેલો નાનો મેહેલ નજર આવ્યો, કે જેમાં કેટલીક નવાઈજેવી ચીજો જોડે ખોરાકી ભરેલી હતી. આ જોઈ તેઓ બોલ્યા કે “આ તો ખોદતાલાએ પોતાના હાથથી આપણી ઉપર નવી બક્ષેશ કાઢી છે.” તેઓએ તે તમામ વસ્તુઓ પોતાના સ્વાધીનમાં લીધી, પણ હવે બોંયરાંમાંથી બાહરે શી રીતે નિકળવું, એ સવાલ પેદા થયો.

એ બાબેની તદખીર તેઓએ આ મુજબ કીધી. પેલી ઝોળી, જે મારફતે શાહજાદાને બોંયરાંમાંથી પહોંચાડે મથાળે ખેંચી લેવામાં આવતો હતો, તથા જે મારફતે ઉપરથી ખોરાકી નીચે પહોંચતી કરવામાં આવતી હતી, તે ઝોળીમાં શાહજાદાને સુવાડી ને પછી મથાળે જે થોડાએક શિકારીઓ ઉભેલા હતા તેમને પુકાર મારીને ત્યાંથી તેઓએ તે ઝોળી બાળક સાથે ઉપર ખેંચી લીધી. એજ રીતે ખોરાકીની અને બીજી તોફા ચીજો પણ ઉપર રવાના કીધી. છેલ્લે તેઓખી એક પછી એક ઉપર ચઢ્યા, અને પછી પોતાને મળેલી સર્વ વસ્તુઓ તેઓએ ફાળે પડતી વહેંચી લીધી. શિકારીઓમાં જે વડો હતો તેણે પેલા બાળકનો કખ્ખો લીધો, જેને જોઈને તે બહુ ખુશહાલ થયો હતો.

સુલતાન ઈબ્રાહીમનો એકપુરો ખેટો આ રીતે પરાયે હાથ ગયો, પણ તે શિકારી કાંઈ મદદઆદમી હતો. તે શિકારનો ઘણોજ શોક રાખતો હતો, અને પેલા બાળકનો ખુબસુરત ચેહરો તથા નરમાશ

બરેલો સ્વભાવ જોઇને ધણા ખુશ રહેતો હતો. તેના ધા સાફ કરવા અને રૂઝ લાવી તેને જલદી સારો કરવા માટે તે ધણા ઇલાજો લેતો હતો. એમ કરતાં જેવારે શાહજાદો પોતાના જખ્મોથી તદ્દન સાજો થયો અને હરેક સવાલનો હુસ્તિયારીથી પાછો જવાબ દેવાને પુરતો શક્તિવાન થયો, તેવારે તે શિકારી તેની હકીકતથી વાકેફ થવા સાર તેને પુછવા લાગ્યો કે “અય બેટા, તું કોણ નેકબખ્તનું ફર્જ છે, અને બિયાખાન જંગલ દરમિયાન એક પહાડી ભોંયરામાં નાનો મહેલ બાંધીને તને રાખવાનું કારણ શું ?”

“એ વાતથી હું વાકેફ નથી, સાહેબ,” શાહજાદાએ જવાબ આપ્યો. “હું તો જે ઓરતને તમોએ મુએલી જોઈ તેની સાથે રહેતો હતો. મને જેથી ચીજ જોઈતી તે આ બાઇ મને પુરી પાડતી હતી. એક વધારે મોટાઈબરેલો શંખસ હમેશાં પહાડની ટોચ ઉપર આવતો અને મને ઝાળીમાં બેસાડીને ઉપર બેંચી લેતો તથા બહુ પ્યારથી રમાડતો હતો તથા મને પોતાનું ફર્જ કરી કહેતો હતો. પેલી ઓરતને હું મા નહિ પણ દાઇને નામે ઓળખતો હતો, તો જોકે તે ઓરતથી મને પોતાનાં પ્યારાં ફર્જ તરીકે સદા આહતી હતી. આટલી હકીકત સિવાય વધારે હું કશું જાણતો નથી.”

શાહજાદાથી આ મિસાલનો ખુલાસો સાંભળીને પેલો બલો શિકારી પોતાનાં મનથી વિચાર કરવા લાગ્યો કે આ બાળક કોઇ ઉંચાં તોખમનું ફર્જ છે, પણ એનાં માતપિતા કોણ હશે તે સમજી શકાતું નથી. તેઓએ એની હસ્તી આ મુજબ ઉંડાં ભોંયરામાં છુપી કાં રાખી હશે તેની તે શિકારીને મોટી નવાઇ લાગી. તેને એવી ઉમેદ પેદા થઇ કે “કોઇ વખત એવોખી આવવો જોઇએ કે જ્યારે હું એના અહેવાલથી પુરતો વાકેફ થઇ શકીશ.” તેણે તે બાળકની કેળવણી પાછળ ઘણું ધ્યાન આપ્યું, તેને એલમોની તાલીમ અપાવી અને ઉંચાં ખાન-દાનના નખીરાઓને છાજે એવી ઘોડસ્વારી તથા તીરંદાજી તથા શિકારબાજી વગેરેની ક્વાયદો અને કસરતો શિખવી. અને પોતાના પ્રતિપાળ મુરખીની સઘળી વડી મુજબનીજ તે બાળકે

દિવોળનથી તાલીમ લીધી. લખવા પઠવાના અને ખીજી વિદ્યા હુનરના તમામ એલમો હાથ કરીને પછી તે પોતાના કાબેલ દોસ્તો સાથ તકરારમાં ઉતરતો. શિકારીએ તેને તમામ જાતનાં હથિયારોની હિકમત શિખવી હતી તેમાં તેમજ ઘોડસ્વારીમાં અને ખીજી તમામ બાબતોમાં તે કુશળ બન્યો.

એક દહાડે શિકારી અને શાહજાદો શિકારે ગયા અને એક વિકાળ વાઘનો હુંબાલો પકડ્યો. એતેકાક એવો બન્યો કે તે જગાએ તેજ વેળા ચોરોનું એક ટોળું આવી લાગ્યું. શાહજાદો, જેનું નામ તેના પાળણુ કરનારે અબ્બાકુધર કરીને રાખ્યું હતું, તે અને શિકારી પોતાની ટોળકીના માણસો સાથે ભેગા થઇને ચોરોની સામે લડવા લાગ્યા, પણ તે બદમાશોની સંખ્યા ભારી હતી તેથી તેઓએ પેલા શિકારી સુધાં તેની ટોળીમાંના બે માણસોના જીવ લીધા, તથા અબ્બાકુધરને જખ્મી કીધો. આ જખ્મના સખબથી તે જવાન બેહોશ થઇ જમીન ઉપર પુટી પડ્યો. તેને મુએલો સમજીને ચોરોની ટોળી ત્યાંથી ફારેગ થઇને આગળ નિકળી ચાલી અને શિકારી તથા તેના માણસો પણ વિખરાઇ ગયા.

જેવારે અબ્બાકુધર હોશમાં આવ્યો તેવારે તેને જણાવ્યું કે તે પાછો ઉઠવા અને ચાલવાને અશક્ત ન હતો. તે પુરતાં હોશ અને કુશલ સાથે તે જંગલમાં એવી મતલબથી ફરવા લાગ્યો કે અગરજો તે તરફ માણસ જાતની વસ્તી હોય તો ત્યાં જઇ આસાપજ પકડે. તેના હાથમાં ભુંડનો શિકાર કરવાનો નેજો હતો તે તે પેલાં જંગલમાં બૂલી આવ્યો હતો માટે તેના હાથમાં મદદને ચકી કશું હથિયાર પણ હતું નહિ. એવી હાલતમાં કેટલોએક વખત સુધી તેણે જંગલમાં ભટક્યા કીધું, એટલાંમાં દૂરથી એક દર્વીશ જેવો શખ્સ તેને નજર આવ્યો. શાહજાદાએ તેની નજદીક જઇ સેજદો બજાવ્યો, જે ઉપરથી દર્વીશ તેને પુછવા લાગ્યો કે “અય જવાન અને ખુબસુરત મર્દ ! તું બિહંને તન અને જખ્મી દિલનો મને નજર આવે છે; તો કહે મને કે તને એ હાલતમાં કાણે લાવી મૂક્યો ?”

અબાકુધરે વગર વિચારે પોતાના તમામ અહેવાલથી તેને વાકેફ કીધો અને તેને પરહેજગાર મદ સમજીને તેની કનેથી ખોરાકી પોશાકીની માંગણી કીધી. દર્વીશે કહ્યું કે “અમો દર્વીશોને સજ્જવાર છે કે કોઈ લટાયલા અને દર્દમંદને ભાષ મિસાલ જાણીને અમારી પાસે જેથી કમખોરાકી અને કમપોશાકી હોય તેમાંથી કંઈ-એક હિસ્સો તેવા શખ્સને આપિયે.” આમ બોલીને તેણે પોતાની કબાહમાંથી એક કપડાંનો કટકો કહાડી શાહજાદા ઉપર ઓઢાડ્યો, અને તેને પોતાની પાસે બેસવા ફરમાવ્યું, તથા એક કોથળીમાંથી થોડીએક ખજુરની પેશી ખાવાની રજા આપી, તથા ઉંઠનાં દુધમાં પકાવેલી રોટી તેની આગળ મૂકી. છેલ્લે બકરાનાં આમડાંની મસકમાં પોતે જે પાણી ભરી લાવ્યો હતો તે તેને પીવા આપ્યું. પછી તે બોલ્યો કે “મારા જેવા એક તોજેશ કરનારનો આ ખોરાક છે તે તું લે. મારી પોતાની અને બીજાઓની જરૂરિયાત પુરી પાડવા માટે આ સઘળું હું મારી સાથે લઇને ફરું. એ ખાણું અહીં ખાધા પછી આપણું મારી ગુફામાં જઈશું, કે જ્યાં એ કરતાં વધારે જથ્થામાં અધું ખાણું તને મળશે તથા ત્યાં સારી રીતે આરામ પણ કરી શકાશે.”

અબાકુધરે ખાણું ખાધા આગમય ખુદાને યાદ કીધો અને પોતાને આવો આશ્રો મળ્યો તે માટે તેના શુક બજા લાવ્યો. પોતાની ભુખ ઉપલા ખોરાકથી મટાડ્યા પછી દર્વીશ તેને પોતાની ગુફા તરફ ખેંચી ગયો, કેજે તે જગાથી ઘણી દૂર ન હતી. દર્વીશની બક્ષેશ ભરેલી મોહબતથી શાહજાદો બહુ ખુશ હતો. ગુફામાં તેણે તેનો જખમ ઘોઘને સાફ કીધો, તે ઉપર પાટો બાંધ્યો અને પછી તેની આગળ કુવત આપનારો ખોરાક લાવીને મૂક્યો. હવે આ ઠેકાણે શાહજાદાએ જોયું તો દર્વીશનાં મકાનમાં ખુર્સીઓ અને સોફા જેવી ખુશનુમા બેઠકને બદલે મોટા પથરો ગોઠવેલા હતા, અને બિછાણાં પણ ઘાસનાં બનાવેલાં હતાં. પણ અબાકુધર દરેક જાતની તંગીમાં આવી પડેલો હતો. માટે તેને મનથી આ સઘળું ખુશ લાગતું હતું. વળી તે દર્વીશ તે જવાનની સઘળી સગવડ સાચવતો હતો, જે જોઈને

શાહજાદાને દર્વીશના અધિકાર અને ટોળા બામે ઉંચા વિચાર પેદા થવા લાગ્યા.

પછી તે દર્વીશ તેને કહેવા લાગ્યો કે “અય બેટા ! તારી જાતન કરવામાં હું મોજ માનું છું, પણ એ સધળું હું મજાહબને ચકીજ કરતો હોઉં એમ સમજતો ના. તારા ઉપર મને બહુ વહાલ લાગે છે, અને જો તું મને છોડી જવાનીજ ખાહેશ રાખતો હોય તો આ તારાં બદન ઉપર જખ્ખો રૂઝ વળે ત્યાં સુધી તો અહીં થોળજે, કેમકે આ જંગલમાં માર્ગ કાપવો બહુ વિકટ છે.”

જોકે આ સધળી માવજત વગેરે માટે શાહજાદાએ દર્વીશનો બારે આભાર માન્યો, તોપણ તેના આ સધળાં કામોમાં તેને અસાધારણ જેવું કાંઈ લાગ્યું નહિ. પોતાની દાઢ જે માયા અને મોહબત પોતાની ઉપર રાખતી હતી, પોતાનો બાપ જે મમતા દેખાડતો હતો, તથા પોતાનો રક્ષણ કરનાર શિકારી જેણે એવમ હુનરની તાલીમ આપી હતી તે જે મેહરબાનગી બતાવતો હતો, તે સધળાંનો પોતાને અનુભવ હોવાથી પેલા ઢોંગી દર્વીશે પોતાની ઉપર જે માયા દેખાડવા અને જાતન કરવા માંડી હતી તે તે શાહજાદાને મેહર ભરેલી અને તદન કુદ્રતી લાગી. આ દર્વીશ રક્ષતે રક્ષતે અબાકુષરની દરેક હકીકતથી વાકેફ થતો ચાલ્યો, અને તે ઉપરથી તો તે શાહજાદાના સંબંધમાં વધારે એતેશક રાખવા લાગ્યો.

હવે તે દર્વીશ કહેવા લાગ્યો કે “અય બેટા, તને જોઈને યા તો હું પોતાને જખ્ખરો ઠાવું છું, અથવા તો તું કાંઈ મોટો બાગ્યશાળી વાર થનાર છે. એટલામાટે તને તારો નસીબો ખુલ્લો કરી આપવાનાં કામમાં હું તારો રાહબર થવા માગું છું. તારો જે પિતા તારા ઉપર આટલી બધી મોહબત બતાવતો હતો તેને હું તારી સાથે મેળવી આપીશ.”

“અરે ! જો તમારેથી બની શકતું હોયતો મને અબધડી તેની પાસે લઈ જશો ?” શાહજાદો બહુ અધીરો પડીને પુકારી ઉઠ્યો.

“તારી આવી નાતવાન જખ્ખી હાલતમાં ?” દર્વીશે ચિંતા બતાવી. “નહિ, મારા બેટા! માણસજાતની રાહરસમયી તું અજાણો છે. મારાં દિલ ઉપર એક દર્વીશનો આ પુરાણો સાચો નાખેલો છે, તો તેવા એક પારકા મુશ્કેલિસ ધણીની વાત તારા બાપ જેવો મોટા દરજ્જાનો અમીર કેવી રીતે કબૂલ કરી શકે? કુદ્રતી રીતેજ તે મારો અનાદર કરે. જો એવા આદમીની આગળ તું જાય તો તારી વાતો સાંભળવા આગમજ તો તે તને ક્યારો ગણીને હાંકી કહાડે, અને વળી તેની નજદીક એટલા બધા મતલબિયા માણસો ફરી વળેલા તને જણાય કે જેઓ પ્રથમ તો તને તેની આગળ જવાજ નહિ દે. પણ હાલ તરત તો તું એક એવા ધણીની સંગતમાં છે કેજે તને ચાહેછે અને જેનો ખજાનો અખૂટ છે. દુનિયાની તમામ દોલત અને નેઆમત ઉપર અભાવ થયાથી હું તે સઘળું તર્ક કરી બેઠો છું. પણ જો મારી મર્જ થાય તો આવતી કાલે હું એટલીબધી દોલતનો ધણી થઈ શકું કે જેટલો ખજાનો દુનિયાના કોઈ પાદશાહ કનેખી નહિ હોય. એ મારી દોલતનો થોડોક ભાગ હું તને બતાવીશ. જખ્ખીનનાં પેટાંમાં જે ખજાનો છે તે બાહર કહાડી આપવાની તેને ફર્જ પાડી શકું, એટલીબધી સત્તા હું ધરાવું છું. અહીંયા થોડેજ છેટે એવી ધણી દોલત છુપાવેલીછે, જ્યાં હું તને લઈ જઈશ. એમાંથી તને જરૂર દિસે એટલી તારા બાપને માટે હદિયા દાખવ તારી સાથે લેતો જજે. એકશો ઉંઠ ઉપર તું ઉગમણા દેશોની સર્વવા સરસ વસ્તુઓ લાખજે, અને દરેક ઉંઠ ઉપર એકેકા ગુલામ બેસાડજે. તારી જોડે લશ્કરી ટુકડી રાખીશું, કે જેથી કરીને તું જ્યાંખી જશે ત્યાં માન અકરામ મેળવશે.”

આ સઘળી વાતો સાંભળીને અબાકુષર અચરતીમાં મર્ક ગયો. દર્વીશે જે જાડો ડગલો પહેરેલો હતો, તથા તેનાં ધરમાં જે પથરનો સરસામન ગોઠવેલો હતો, તે સઘળું એક વાર જોયા પછી શાહજાદાને એવો તો વિચાર આવ્યોજ નહિ કે દર્વીશે જે મહાભારત બપકાની કબૂલાતો આપી હતી તે ખરી હોય. દર્વીશ, ઉપર મુજબની વાતો કાઢ્યા બાદ થોડોક વખત અદેશમાં ગુજરીને, ફરીથી આ મિસાલ બોલવા લાગ્યો :—

“અય બેટા ! દેખાવ ઉપર તું કદી ભૂલતો ના. જેમ જેમ તું ઉમરે વધતો જશે તેમ તેમ તું દુનિયાના ખાલી દેખાવો ઉપર એ-વિશ્વવાસુ થતાં શિખશે. હું મારી રાજ્ય ખુશીથી દર્વીશ બનેલો છું, પણ જે કપડાં મેં પહેરેલાં છે તે સઘલાં કાંઈ હલકાં નથી. આ એક વસ્ત્ર એવું છે કે જે બાહુદર અને હકુમતવાળા માણસોની કમરપરજ છાજે છે.” આમ બોલીને દર્વીશ પોતાને ખભે લટકાવેલો કાથળો ઉતાર્યો અને તેમાંથી એક લાલ, પિળા તથા લીલા રંગનો રેશમી કમર-ખંધ કઢાડી બતાવ્યો. પછી તે પાછો બોલવા લાગ્યો કે “અય જવાન, હિમત પકડ ! આવતી કાલે હું તને ઘણી નામદારીભરેલી ચીજો દેખાડીશ. તારી બખ્તબાજી ઉપરજ આપણું ધ્યાન ખેંચાયલું રહેશે. ધણે દૂર ગયા વિના, જે અન્નયબજેવાં ભોંયરાંમાં તને ઉધાર્યો હતો તે તને દેખાડી આપવાને હું શક્તિવાન થઈશ. તે કાણે બાંધ્યું છે તે હું જાણીશ, અને આપણી સઘળી તૈયારીઓ સંપૂર્ણ કરીને આપણુ તારા બાપની દરબાર તરફ એક મહિનાની મુદતમાં ઉપડી જઈશું. એ વેળા આપણુ એટલાબધા બિદમતગારો આપણી જોડે લઈ જઈશું કે જેથી કરીને આપણને આવકાર દેવાની દરેક જાણને ફર્જ પડશે.”

પેલો રંગબેરંગી કમરખંદ જોઈને અબાકુદર ધણોજ અજબ થયો. હવે તેને પોતાના નવા પાલણુદારની કબૂલાતો ઉપર ભરસો બેઠો અને તેણે તેની માંગણી કબૂલ રાખી.

“પણ હું એક શતે તારી સાથે આવી શકીશ,” પેલા દર્વીશે ફરીથી બોલવા માંડ્યું; “અને તે એ કે તને તારા બાપનાં મકાનમાં પહોંચતો કર્યા પછી હું તારી રજાથી મારી એકાંત જિંદગી ગુજારવા માટે પાછો ફરીશ, તેમાં તારે હરકત કરવી નહિ, પછી આપણુ બંનેના છુટા પડવાથી તને ગમે એટલું દુખ થાય તો શું થયું ?”

“હું તને પાછો ફરવાની રજા મોટી ખુશીથી આપીશ,” શાહ-જાદાએ કહ્યું, “પણ તને અહીં પાછો મુકવા આવું તેમાં તારે હરકત લેવી નહિ.”

ખીજી સવારે દર્વીશો નાસ્તાની એક ટોપલી તથા દોરડાંની એક ગાંસડી પેલા જવાનને માથે ચઢાવી, અને પછી તેઓ બંને એક ઉંચા પર્વતની તળેટી આગળ જઈ પુજ્યા. અહીં આવ્યા પછી અખાકુધરનો સોહજતી તેને હિમત આપી કહેવા લાગ્યો કે “તને થોડી ઘણી થાક તો લાગશેજ, પણ તેથી જે મીઠાં ફળ મળશે તે તારેજ ખાવાં છે એમ જ્યારે તું વિચાર કરશે ત્યારે તું બેવડી જોહમત ખેંચવાને રાજી થશે. હવે તારી નજરે જે કંઈ પડે તેથી તું અચરત થતો ના. આ પહાડનાં પેટાખાનામાં એટલો મોટો ખજાનો છે કે જેનો શુભાર થઈ શકેજ નહિ. આ ખજાનાઓ મારા જેવા જાદુગરો માટે અનામત રહેલા છે ખરા, પણ અમો દર્વીશ લોકો અમારા પોતાના ઉપયોગને થકી તે વાપરવાનું ધિક્કારબરેકું સમજીએ છીએ. અહીં તું મોટા જથ્થામાં સોનું પડેકું જોશે, પણ તે ભેગું કરવામાં તારો વખત ખાલી ગુમાવતો ના. કીમતી હીરા માણેક હોય તેજ તું ભેગાં કરજે, અને એમ કીધાથી તું જલદીથી તવાંગર થઈ શકશે.”

આ રીતની શિખામણ દીધા પછી દર્વીશો પોતાનો ડગળો ઉતાર્યો અને તેથી તે પોતાને નાજે દિસે એક જાદુગર જેવો નજર આવવા લાગ્યો. તેની છાતી એક મોટી રંગબેરંગી પિછોડી જેવાં વસ્ત્રથી ઢાંકેલી હતી. પોતાના કમરખંધ સાથે લટકતી એક કોથળીમાંથી તેણે કંઈ હથિયાર કઢાડીને આતશ પાડ્યો, અને બતી સળગાવીને ખુશબો બાળવા માંડી, અને એક કેતાબમાંથી મોટે આવાજે તે કાંઈ જાદુઈ મંત્રો બોલવા લાગ્યો. આ બોલુતર પુરું થયું કે તેના પાઉંની નીચેની જમીન ધુજવા લાગી, અને તેની નજર આગળ ફાટીને તેમાંથી સંગે-મરમરનો એક ચોરસ પથર માલુમ પડ્યો, જેની વચોવચમાં તે જાદુગરે એકદમ ખુશબો પાંચરી. જ્યારે તેને જણાયું કે હવે પુરતી સ્વચ્છ અને તાજી થઈ છે ત્યારે તેણે અખાકુધરની બગલ આગલથી દોરડાં બાંધ્યાં, અને તેના હાથમાં એક બતી આપીને તેને પેલા ગારમાં નીચે ઉતાર્યો.

જ્યારે અખાકુઈર નીચે જઈ પુગ્યો ત્યારે તેની આસપાસ જે ખજાને પડેલા હતા તે જોયાથી તેની આંખે ચિત્રી આવવા લાગી. પેલા જાદુગરની શિખામણુ માનીને તેણે માત્ર કાંમતી હીરાઓજ બેગા કરવા માંડ્યા, અને ઉપરથી જાદુગરે ઉતારેલી ટોપલીમાં તે ભર્યા. જ્યારે તે પુરી ભરાઈ ત્યારે જાદુગરે તેને ઉપર ખેંચી લીધી. એજ વખતે એક ભયંકાર આવાજ સંભળાયો અને પેલા સંગેમરમરના પથર-થી તે ગારનું મહોડું ટંકાઈ ગયું, જેથી જવાન અખાકુઈર જમીનનાં પેટમાં સપડાઈ ગયો અને તેને બાહર નિકળવાની કશી આશા રહી નહિ. તે સમજ્યો કે જાદુગર મારી સાથે દગો રમ્યો છે. જે આ જવાને મન સાવધ રાખ્યું ન હોત. તો તે તદ્દન નિરાશ અને નાઉમેદ થઈ ગયો હોત. પણ તેમ નહિ કરતાં થોડાં ઘણાં આંસુ પાડીને તે પોતાની જિંદગીના આગળા બનાવો યાદ કરવા લાગ્યો. પોતાનાં બાળપણમાં જ્યારે તે વાઘનો શિકાર થવાની તૈયારીમાં હતો ત્યારે તે ભયમાંથી ખુદાતાલાએ તેનું રક્ષણ કર્યું હતું. એ પછી જેવારે ચોરોએ હુમલો કર્યો તેવારેથી તેજ સાહેબે તેનો છુટકો કર્યો હતો. એ સમજી યાદ કરીને તે બોલ્યો કે “જે ગેબી હાથે મને અત્યાર સુધી બચાવ્યો છે તેજ હાથ મારું હજીથી રક્ષણ કરશે. હું બેગુનાહ છું, અને મારી સાથે દગો રમાયો છે.”

આ મુજબ બોલીને તે જવાન ખુદાતાલા ઉપર વિશ્વાસ સુકીને લુટણુ ઉપર પડ્યો, કેજે સાહેબના હાથમાં તે જે ગારમાં ફસી પડ્યો હતો તેની ચાવી હતી. તે ચાવી વડે આ કેદખાનાનો દરવાજો ઉઘાડીને તે સાહેબ મારો છુટકારો કરશેજ, એવો વિશ્વાસ શાહજાદાએ બાંધ્યો.

જે બતી લઈને તે ગારમાં ઉતર્યો હતો તે હજી બળતી હતી. આ રોશની વડે તેણે પોતાનું કેદખાનું થઈ પડેલી ગુફામાં સઘળે ફરીને તપાસ કરી. તેને એવું લાગ્યું કે થોડેક છેટે એક બાકાર છે જેમાંથી વાંકા વળ્યા સિવાય જવાય એમ ન હતું. આ જગાએ તે થોડુંક ચાલ્યો ત્યાં એટલામાં પવનના ઝપાટાથી બતી ખુઝાઈ ગઈ અને તેથી હવે તે

ખીચારો એકલો અધારામાં ગોતાં ખાવા લાગ્યો. તે પોતાનાં દિલથી હવે પુરો નાઉમેદ થયો, પણ પવન બહુ જોશથી ધુંકતો હતો માટે તેણે હિમત પકડી. તે સમજ્યો કે આગળ ચાલતાં બાહર નિકળવાનો કોઈ માર્ગ મળવો જોઈએ, કે જ્યાંથી આ પવન આવે છે. તે ગારમાં શાહજાદો ફસડ્યાં મારીમારીને ચાલવા લાગ્યો, કેમકે તેમાં ચાલવાની બહુ અડચણ પડતી હતી. એમ કરતાં જ્યારે તે ગારના છેડા આગળ જઈ પુગ્યો ત્યારે તેના કાનમાં એક મોટો આવાજ સંભળાયો. તે ખીંધો કે આ કોઈ ફાડી ખાનારાં જનવરનો પુકાર હશે. તેમ છતાં તે ધીમેધીમે આગળ વધ્યો એટલે તરતજ તેને જણાયું કે તેના હાથ તથા પગ પાણીમાં અથડાતા હતા. તે જગામાં તાજાં પાણીનો એક ઝરો જોઈને તે પોતાનું સર ઉંચું કરી કોઈ વિસામની જગા જોવા લાગ્યો. તેની નજરે એક મોટો પથર પડ્યો, જે ઉપર જઈને તે એઠો, તથા તેની આસપાસ પાણીના ઝરા વહેતા હતાં તેઓમાંથી નિકળતો આવાજ તે સાંભળવા લાગ્યો. ઝરાનું તાજું પાણી તેણે હાથમાં લીધું, જે તેને સ્વચ્છ અને મીઠું લાગ્યું. પોતાથી પીવાય એટલું પીને તે તૃપ્ત થયો અને એ રીતે હુશિયાર થઈને તેણે પોતાની થાકવી નાખનારી મંજૂ પાછી ચાલુ કરી. પેલા ઝરાઓ જે અત્યાર સુધી તેા જમીન ઉપરજ ફરી વળેલા જણાયા હતા તેઓ હવે એક થઈ જઈને બહુ ઉંડા વહેવા લાગ્યા. તેઓના પ્રવાહથી બનેલાં મોટાં નાળાં અથવા નદીમાં હવે તે ઉતર્યાં. જેમ જેમ તે આગળ વધ્યો તેમ તેમ તેનો ભય વધતો ગયો. છેલ્લે સરવાળે તેને ચાલવાને બદલે તરવાની ફર્જ પડી, કેમકે પાણી બહુ ઉંડાં હતાં. તેની આસપાસ અત્યાર સુધી અધકાર ફરી વળેલો હતો, પણ હવે તે ઓછો થઈ રોશની જણાવા લાગી. પેલી ગુફા હવે વધારે પહોળી અને વધારે ઉંચી થતી ગઈ, અને તેમાં રોશનીનાં શીકાં ફિરજો જણાયાથી શાહજાદાની ખાતરી થઈ કે ગુફાનું મહોડું હવે ધણું દૂર નથી. હવે તેને મોટી ઉમેદ પેદા થઈ, અને તેની જોડે તેનું તરવાનું કુવત પણ વધ્યું. હવે તેણે પોતાને ખુલ્લા આકાશના ગુંબજ નીચે દોઢો, કેજે વેળા આકાશના મગરબ તરફ ગુર્મ થવાની તૈયારીમાં હતો, અને અધાર પડવા માંડ્યું હતું.

અબાકુષર થાકી ગયો હતો અને તેને આરામ લેવાની બહુ જરૂર હતી. તે જમીન ઉપર બેઠકક સુતો, અને થાકેલો હોવાથી જલદીથી ઉઠી ગયો. તેનાં દિલમાં લીનાં કપડાં જેવું કંઈ હતું નહિ કે તેમને તે સુકાવા નાખે; કેમકે જે કંઈ કપડાં આપીને જાદુગરે તેને ગારમાં ઉતાર્યો હતો તે ગુફામાંના પથરાઓ સાથે ઘસાઈને ફાટી ગયાં હતાં.

જેવારે પરંદાઓએ ગાવા માંડ્યું તેવારે તે જવાન સમજ્યો કે બામદાદ થઈ છે. આશ્તાબનાં કિરણો પોતાની ઉપર આવી પડતાંજ તે જાગી ઉઠ્યો. આંખ ઉઘાડતાંજ તે જે ભયમાંથી મુક્ત થયો હતો તે તેને યાદ આવ્યું. જરાએ જરા હકીકત તેની યાદમાં તાજી થઈ. તેને લાગ્યું કે પેલા ભયંકર ગારની અંદર તેણે ઘણીએક લાશ પડેલી દીડી હતી, કેજે પેલા ઘાતકી જાદુગરના લોભના ભોગ થઈ પડેલા માણસોની હોલી જોઈએ. આ વાત યાદ આવ્યાથી તેનો જીવ ધારતી અને ગલરાટથી વધુ કચવાયો. પણ એજ વખતે ખુદાતાલાના ગેખી હાથની કરામત તેણે યાદ કીધી, કે જેણે તેને ચમત્કારિક રીતે પેલા ગારમાં મરી જતો બચાવ્યો હતો. તેણે પોતાની આંસુથી ભરાઈ ગયેલી આંખો આકાશ તરફ ઉંચી કીધી અને પોતાની નિમકહલાલી જાહેર કીધી, અને ખુદાતાલાની તારીખમાં હોઠો ફૂડફાવ્યા.

પોતાનો બચાવ થયા પછીની આ એબાદતની પહેલી ફર્જ બજા લાવ્યા બાદ હવે તેણે પોતાની લુખ તૃપ્ત કરવાનો વિચાર કીધો, કેજે તેને કંકડીને લાગી હતી. તે હાલ એક નાના સરોવરના કાંઠા ઉપર હતો, જેની આસપાસ ફરી વળતાં તેણે કેટલાક રસથી ભરેલા ઘાસના સાંઠા દીઠા, જે ચાવીને તે માંહેલો રસ તેણે પીધો તથા તેનાં મુખ્યાં કરડી ખાધાં. આસપાસની જમીન તેણે ખણી કઢાડી, અને તેમાંથી તેને કંઈક જરૂરિયાતની જિનસો મળી આવી. આ રીતે પોતાના જીવનની સંભાળ ધીરજ રાખીને લીધાથી કરીને અતે તેને કુવત અને તેની જોડે હિમત આવ્યાં. પછી તેણે પોતાનાં ફાટાંતુટાં લુગડાં લીધાં, અને ઝાડની

છાલનો કમરબંદ બનાવી પેલાં લુગડાંથી લંગોટ વાળી પોતાનું નાચું શરીર ઢાંક્યું. વધારે ખારીક શોધ કરતાં તેને એક લાકડી મળી આવી, જે તેના ટેકા દાખલ તથા તેના બચાવ માટે એવડી ઉપયોગી થઇ પડી. ઘણીએક જોહમત ખેંચીને તે એક નાનાં ચોગાનમાં આવી પુગ્યો, જ્યાંથી તેને એક પડોશનું શેહર માલુમ પડ્યું. પોતાને તપાસ કરતાં જે પહેલો રસ્તો નજર આવ્યો તે એખિતયાર કરીને હવે તેણે તે શેહરની રાહ ધરી ચાલવા માંડ્યું.

જેવારે તે પેલાં શેહરની નજદીક જઇ પુગ્યો, અને ત્યાંના રહેવાસીઓએ તેને નગ્ન હાલતમાં જોયો, તેવારે તેઓમાંનો એક જણ શેતાબ તેની પાસે જઇ કહેવા લાગ્યો કે “અય મુસાફર મર્દ ! તારો હાલ ઘણો બતંગ માલુમ પડે છે, વાસ્તે તેનો સંખળ તું મને ખુલ્લો કરીને કહે કે હું તારી દાદને પહોંચી મારેથી બની આવે તેટલી મદદ કરું.” આ ઘણીએ શાહજાદાને પોતાને ઘેર લઇ જવાની બહોસ કીધી, અને તેથી ત્યાં જવાની તેને ફર્જ પડી. તે પારકો આ જવાનની ખિદમત બાઆબર બજાવવા લાગ્યો, અને જ્યારે તેણે તેનો તમામ એહવાલ સાંભળ્યો ત્યારે તો તે તેના ઉપર ખરાં દિલથી રેહમ લઇ જવા લાગ્યો. અહીં શાહજાદાના ઘણા જણ મિત્રો થઇ પડ્યા.

આ શાહજાદો અહીં અછી મદારત તળે છે, એટલે હવે તેના સંબંધી જરાબી ચિંતા નહિ રાખતાં, ચાલો આપણે તેના બાપ સુલતાન ઇબ્રાહીમ તરફ પાછી નજર કરીએ, કેજે પોતાના એકપુરા બેટાના સંબંધમાં સેતારેશનાસોએ જે બવિષ કહ્યું હતું તે ખરું પૈડું જાણીને પોતાનાં ફર્જ કરતાં પણ વધારે દુખમાં આવી પડ્યો હતો.

જે દિને ભોંયરાંમાં પેલો જિયાંગાર વાધ માર્યો ગયો તેની ખીજે દિને શાહજાદાની સાત વરસની મુદત પુરી થનાર હતી. એટલામાટે પોતે પોતાના બાળકને મોતમાંથી બચાવવા થકી જે ડહાપણ ખર્ચાને જતન લીધી હતી તેનાં મીઠાં ફળ ચાખવાની ખાહેશથી તે દિને પાદશાહ તે ભોંયરાનાં સર ઉપર જઇ પુગ્યો, અને રાખેતા મુજબ ભુંગળ વગાડીને પોતે આવી પુગ્યોએ તે બિનાથી અંદરની

દાઘને જાણીતી કીધી. પણ આ નિશાનીના જવાબમાં અંદરથી કશો ઉત્તર ફરી વળ્યો નહિ ત્યારે સુલતાન ઘણો અચરત થયો, અને આ ચુપકીદીથી બેચેન બનાવે તેણે પોતાના થોડાક ખિદમતગારોને પેલા ખોમાં નીચે ઉતારી તપાસ કરવા ફરમાવ્યું. તેઓએ ત્યાં બહુ બારીક તપાસ કીધી પણ કશું સારું ફળ મળ્યું નહિ, કેમકે ત્યાં એક મુઝેલા વાઘની લોથ સિવાય બીજું કશું જણાયું નહિ. સુલતાનનાં દુખનો હવે પાર રહ્યો નહિ. તેણે બેશક જાણ્યું કે તેનો બેટો માર્યો ગયો છે. તે ઉતાવળે કદમે પોતાના મહેલ તરફ પાછો ફર્યો, અને પોતાના શાહજાદાનાં ભવિષ્ય બાબે જે નજીમીઓની પોતે સલાહ લીધી હતી તેઓનેજ પાછા બોલાવીને તેણે તેમને આ મુજબ કહ્યું:—

“હું ખરોજ કમચપ્ત છું ! તમે મારા બેટાને થકી જે નજીમ કહ્યું હતું તે ખરું પડ્યું છે. સાત વરસની મુદત પુરી થાય તે આગમજ મારા બેટાને વાઘ ખાઈ ગયો છે. જે છુપ્યું મકાન મેં તેને રાખવા થકી બનાવ્યું હતું ત્યાંથી મને એક જખરદરત વાઘની લોથ સિવાય બીજું કશું મળ્યું નથી.”

“અય અજીત પાદશાહ !” પેલા સેતારેશનાસોએ જવાબ આપ્યો, “અમારાં નજીમના હિસાબની સચ્ચાઈ અંતે તને કબૂલ કરવાની ફરજ પડી છે; પણ એ સચ્ચાઈ ઉપર તારે પહેલાંથીજ ભરસો રાખવો જોઈતો હતો. હવે આ બનાવ થકી અમે તું નામદારને મુબારકબાદી આપિયે છિયે, કારણકે તું સાહેબનો જાન સલામત રહ્યો છે. અમે તને કહ્યું હતું કે અગરજો આ વાઘ શાહજાદાનો જીવ લીધા આગમજ પોતેજ મરી જશે તો તે જવાન બાળક સલામત બચશે, પણ તેમ જો થતે તો તેના હાથ ઉપર તું નામવરનો જાન જતે. અગરજો શાહજાદો સાત વરસ પછી જીવતો રહેત તો તે તને માર્યા વિના મરત નહિ.”

સેતારેશનાસોના આ સમુનો ઉપરથી સુલતાનને જે કુદ્રતી ગમ લાગ્યો હતો તેમાં કંઈક ઘટાડો થયો. એમ કરતાં વખત જવે તેનાં મનમાંથી બેટાનો ગમ તમામ નિકળી ગયો.

પેલી તરફથી શાહજાદો અબાકુર, કેને આપણી નજરમાંથી દૂર થયેલો નથી, તે જે શહેરમાં બાઆબર વસે છે ત્યાં પોતાને વગર કામકાજ કરવે આળસુ જિંદગી ગુજારવી પડતી હોવાથી કંટાળી ગયો હતો. જે ધણી તેની કદર ખાધને તેને પોતાને ઘેર લઇ ગયો હતો તેનું બહોળું કુટુંબ હતું, અને તે સર્વનું ગુજરાણ ચલાવવાને તે ખીચારાને ભારી રંજ ખેંચવી પડતી હતી. આમ હોવાથી શાહજાદો તેના ઉપર એક બોળે થઇ પડી રહેવાનું પસંદ કરતો ન હતો, અને તેટલામાટે તે વખતોવખત શિકાર મારવા જતો હતો. એક દહાડે તેણે એક હરણ માર્યું, અને જેવો તે તેને પોતાની ખાંધ ઉપર ઉઠાવી આગળ વધવા જતો હતો એટલામાં કેટલાક ઘોડેસ્વારો ત્યાં દોડી આવ્યા અને તેની આસપાસ ફરી વળ્યા. શાહજાદો તરત પામી ગયો કે તેઓ સઘળા વાટપાડા હતા.

“અય અજુજ !” તે ચોરોનો વડો બોલવા લાગ્યો, “તું તો ક્યે પાઉંપેયાદો શિકારે નિકળ્યો દેખું, અને વળી તારી પાસે માત્ર તીરકમાન સિવાય બીજું કશું હથિયાર પણ જણાતું નથી. પણ તારે જાણવું જોઇયે કે આ જંગલમાં સિંહ અને વાઘ ઘણા છે, અને તેથી કોઇ વખત તને ભારી ખમવું પડશે. ચાલ, આવી જ અમારી સાથે શિકારે; અમે તને સવારી માટે અછો ઘોડો આપીશું.”

અબાકુરને શિકારનો ભારી શોક હતો, અને પોતાના રશીકને તેને માથે પડેલા બોળમાંથી છુટો કરવાને પોતે આતુર હતા તથા વળી પોતાની ખાહેશ મુજબનીજ આ ઉત્તમ તક પોતાને હાથ લાગી ગઈ હતી, માટે તેણે પેલા વાટપાડાઓને પિછાન્યા વગર તેઓ સાથે જોડાવાનું કબૂલ કીધું અને તેઓએ તેને પોતાની મંડળીમાં દાખલ કીધો તે માટે તેમનો ઉપકાર માન્યો. પણ તે ટોળાંના સરદારે જોઇ લીધું કે આ જવાન અજાણો છે માટે તે મારી દરખાસ્તની ખરી મતલબ સમજી શક્યો નથી. પછી તેણે તે જવાનને કહ્યું કે “તુ અમારી સાથે જોડાવાને રાજી છે ત્યારે તો આપણી દોસ્તી મજબૂત કરવાને થકી આપણે સાથે બેસીને નાસ્તો લઇશું.”

આ સખુતો સાંભળતાંજ તે ચોરોનાં ટોળાંના બાકીના સર્વ પોતાના ઘોડા ઉપરથી ઉતરી પડ્યા અને પોતાનાં તોશદાન છોડીને માંહેથી જોરાકીની વસ્તુઓ કહાડી સર્વ જલ્મ ખાવા લાગ્યા. આ વેળા ચોરોના સરદારે શાહજાદાને કહ્યું કે “હવે જેવારે તું અમારાં મંડળમાં દાખલ થયો છે તેવારે અમારા વચ્ચે ક્વી જાતના કાયદાઓથી અમલ થાય છે તેથી હું તને વાકેફ કરીશ. અમે એકખીજને ભાઇખંધ ગણીને ચાહિયે છિયે અને એકખીજને સંકટ વેળા મદદ આપિયે છિયે. લૂટના માલના અમે સરખા હિસ્સા પાડિયે છિયે, અને અમે એકખીજ સાથ એવા સોગંદ લીધેલા છે કે અમારામાંના કોઇનોખી જન ધાસ્તીમાં આવી પડે તો તેને પોતાના જીવના જોખમે બચાવવો અને જરૂર પડે તો તેની ખાતર પોતાનો ખ્યારો જન પણ આપવો.”

“હું તો શિકારીઓમાં વસેલો છું,” અખાકુદરે ખુલાસો કીધો; “તમે કહો છો તે જિંદગી મને પસંદ છે, અને તમારે જાણવું કે જોકે તે શિકારીઓમાં હું જન્મેલો નથી તોપણ મારા જનનાં રક્ષણની ખાતર હું તે લોકોનો આભારી તો છુંજ. તમે જે કાયદાઓથી મને વાકેફ કીધો તે જાણજ વાજખી છે.”

“જ્યારે એમજ છે ત્યારે મારે તને અમારા કાયદાઓ શિખવવા સિવાય ખીજું કશું કરવાનું રહ્યું નથી,” ચોરોનો સરદાર બોલ્યો. “જોકે હુંખી ફક્ત તારો ખરાખરિયો છું, તોપણ આ ટોળામાંના દરેક જલ્મ મને પોતાનો વડો ગણીને મારા તાખા તજે રહે છે. અને મને ખરાખર માન મજે તથા મારો ડર કરવામાં આવે તેટલામાટે જેઓ મારા હુકમને નાફરમાન થાય છે તેઓ સાથ હું ખહુજ સખતપણે વર્તું છું.”

“જે પજે આપણુ એક ટોળીમાં દાખલ થઇયે તેજ પજથી તાબેદારી કરવાની તો અવશ્યની જરૂર છે,” શાહજાદાએ ઉત્તર વાળ્યો.

“ત્યારે અમારા સર્વ કાયદાઓને હદ વિનાનું માન આપી તાબે થવાના, ચાલ, કુરાન પકડીને કસમ આ.”

ચોરોના સરદારને આ રીતે કુરાન જેવાં પવિત્ર પુસ્તકના કસમ આપવાની વાત કરતો સાંભળ્યો. ત્યારે અબ્બાકુધર એવું સમજ્યો કે પોતે એબાદતખોરા પવિત્ર આસામીઓની ટોળકીમાં સામેલ થયેલો છે. એટલામાટે તેણે વગર આનાકાનીએ કુરાન પોતાના હાથમાં લીધી, તેને ત્રણ ત્રણ ભરતએ પોતાનાં હૈંડાં સાથે દાખી, સર ઉપર ચઢાવી અને હોઠે લગાડી, અને પોતાને માથે ફર્જ નાખવામાં આવી હતી તે કરતાં વધારે બળ લાવવાની કબૂલત આપી. એ રીતે વગર બાણુવે તે જવાન જંગલના સાથી ખરાબ વાટપાડાઓની ટોળકીમાં સામેલ થયો. આ ઉપરથી સઘળા ચોરોએ તેની જોડે ખુશી સાથ બગલગીરી કીધી. તેઓએ તેને એક ખાસ પોશાક પહેરાવી એક તેજ ચાલના ઘોડા ઉપર સ્વાર કીધો અને તેને કમાન, બાલો અને કટારથી હથિયારબંધ બનાવ્યો. આથી અબ્બાકુધર બહુ હર્ષાયો, અને બીજો દહાડો થયો નહિ ત્યાં સુધી તેણે પોતાની કબૂલાતોની મૂર્ખાઈ બાણી નહિ.

હવે આ ચોરો જંગલોમાં ફરી વળીને ચોતરફ ચોરી અને લૂટફાટ કરતા હતા, તે મુજબ તેઓ સઘળે ફરી વળ્યા અને મુસા-ફરોને તથા સોદાગરોના કાફલાઓને લૂટવા મંડી ગયા. તેઓ જ્યાં જ્યાં જતા ત્યાં ત્યાં ખૂન રેડતા અને માલમતા લૂટતા હતા, અને તેમની એવી ફતેહની વાતો સાંભળીને તેઓની સંખ્યામાં દરરોજ વધારો થતો જતો હતો. આપદેહ તેઓની મારફાડ અને જુદમાત એટલીબધી હેઠ સુધી વધી ગયાં કે તે મુલકના પાદશાહને પોતાને થોડાંક લશ્કરની સરદારી લઈને તેમની પુઠે જવું પડ્યું. આ પાદશાહ સુલતાન ઇબ્રાહીમ પોતેજ હતો. તેનાં લશ્કરે ચોરોને ચોતરફથી ઘેરી લીધા, અને અબ્બાકુધર ચોરોની ટોળકીનો આગેવાન હોવાથી સુલતાને તેનોજ જન પહેલો લેવાની ખાસ નેમ રાખી. પણ તે જવાને પોતાને માથે આવી પડેલાં ભયમાંથી પોતાનું બદન બચાવી લઈને પોતાના હરીફ ઉપરજ તીર ફેંકીને તેને જાખ્મી કીધો, બીજા તરફથી પાદશાહનાં લશ્કરે ચોરોને જાખરી શિકસ્ત આપી. જેઓ બેજન નહિ થયા તેમને કેદ પકડ્યા, અને છેલ્લે તમામ જંગલોને આ લૂટાર ટોળાંઓના ત્રાસથી મુક્ત કીધાં.

અબ્બાકુદરે જેને જખ્મી કીધો હતો તે તેનો બાપ સુલતાન પોતેજ હતો. તેનો જખ્મ ઘણોજ ધાસ્તી ઉપજવનારો હતો. પોતે પાયતખ્ત ખાતે પાછો ફર્યા પછી તથા જખ્મ ઉપર મલમપટો કરાવ્યા પછી તેણે પેલા નજીમીઓને તેડી મંગાવ્યા અને તેમને આ મુજબ કહ્યું:—
“કગારાઓ ! તમે તો મને એમ કહ્યું હતું કે હું મારા બેટાના હાથ ઉપર માર્યો જઇશ. તમે એમ તો નહિજ કહ્યું હતું કે એક ચોર-બચ્ચો મારો જન લેશે. હવે જુઓ કે આ શું થયું છે ! તમે મને ધણીએક દેહશત આપીને ખોટો બિહવાડી મારેલો છે, માટે હું મરી જઈ તે આગમજ હું તમારો જન લીધા વિના રહેનાર નથી.”

“અય બદેનવાજ ! પેલા નજીમીઓ ગાબરા પડીને બોલી ઉઠ્યા, “અમે જેથી ભવિષ વાણી તને કહી હતી તે માઠાં બાગ્યે તદન ખરી પડેલી છે. તું અમારા જન લે તો મુખ્તિયાર છે, પણ જે ચોરો તારા હાથમાં કેદ પકડાયલા છે તેઓમાં તને જખ્મ કરનાર હોય તો તેની તલાશ કર, અને તે જેના હાથથી તીરનો ધા ખાધો છે તેને લગતી તમામ હકીકતથી વાકેફ થઈને પછી તું તારું મત બાંધ.”

આ વાત દરસ્ત લાગ્યાથી સુલતાને સઘળા લૂટારા કેદીઓને બોલાવી મંગાવ્યા અને કહ્યું કે “હું જે પુછું તે જો તમે રાસ્ત કહેશો તો હું તમોને જીવતદાન બક્ષીશ અને તમારો ગુનાહ માફ કરી તમને કેદખાનેથી ખત્રાસી આપીશ. બોલો રાસ્ત, કે તમારામાંથી કાણ શપ્સને હાથે મને આ કારી જખ્મ લાગ્યો છે ?”

કદાચ પેલા ચોરોએ એકેકના જનનાં રક્ષણને ચકી ખરી વાત કહી ન હોત, પણ અબ્બાકુદરે તરત બાહર આવી મજબૂતીથી જવાબ દીધો કે “અય પાદશાહ, તે ધણી હું છું ! મારા પાદશાહની જિંદગી ઉપર ખૂની હુમલો કરનાર હું કમખખત છું. પાદશાહ, હું તું નામ-વરને પીછાં ન હોતો. તોપણ મારી તકસીરની ખાતર મોતની સજાને હું લાયક છું.”

“અય જવાન, હિમત પકડ !” પાદશાહ તેના ઉપલા જવાબથી

અચરત થઇ બોલ્યો. “બસ મને એટલુંજ કહે કે તું કાણુ છે અને તારો બાપ કાણુ છે ?”

આ ઉપરથી અબાકુષરે પોતાની તમામ હકીકત સુલતાનની આગળ જાહેર કરવા માંડી. પોતે જેટલી હદ સુધી જાણતો હતો તેટલી હદ સુધીજ તેણે કહેવા માંડ્યું, અને પેલાં બોંયરાંમાં વાઘે પેતાને જખ્મી કરીને દાઘને મારી નાખી ત્યાં સુધીનો એહવાલ વગર અચકવે જાહેર કીધો. તેની આ હકીકત સાંભળીને પાદશાહનો એહરો જર્દ થઇ ગયો, અને વખ્તોવખ્ત તેનાં મહોડાં ઉપર ફરફાર થતો હતો. તે સહેજમાં જણાઇ આવતો હતો. પણ પાછું મન ઠેકાણે રાખીને સુલતાને જાણે કંઈજ બન્યું ન હોય તેમ તે જવાનના એહવાલમાં પોતે ભારી ઉલટ દેખાડી તેને ફરમાશ કીધી કે તેણે પોતાની હકીકત પુરી કરવા. આથી શાહજાદાએ પોતાનો તમામ એહવાલ શેવટ સુધી પુરો કીધો, જેમ કરતાં તેણે કહ્યું કે “તું નામદાર સાથ લડતી વેળા મારાં દિલમાં ઘણીજ દેહશત પેદા થઇ હતી.

આ સંઘળું સાંભળી રહેતાં સુલતાન ઇબ્રાહીમની આંખ આંસુથી ભરાઈ ગઇ. તેણે તે જવાનને કહ્યું કે “હવે બસ કર ! પણ તને પેલા વાઘે જખ્મી કીધો હતો તેના દાંત તારાં શરીર ઉપર હોવા જોઇયે; નજદીક આવ અને તે મને બતાવ.”

અબાકુષરે આ હુકમ મુજબ અમલ કીધો, અને તેનાં બદન ઉપરના ધા તપાસીને પછી પાદશાહ આ મુજબ બોલવા લાગ્યો:— “બસ ! મેં સચ્ચાઇ શોધી કહાડી છે. ચાલ બેટા, આવ મારી યગલમાં ! વાર ના લગાડ ! હું મારી કબરમાં જઈ સુવું તે આગમજ મેં મારા એકપુરા બેટાને પીછાન્યોછે એટલો દિલાસો મને મેળવવા દે.” પછી પેલા નજીબીઓ તરફ ફરીને સુલતાન બોલવા લાગ્યો કે “અય સેતારે-શનાસો ! તમાર વર્તારા મુજબ તમે મને જે કંઈ કહ્યું હતું તે રાસ્ત ઉતર્યું કે. મેં એટલીજ બૂલ કીધી કે મારી ઉપર શી હોનારત વિતશે તે ખાબે મેં તમને પુછી લીધું. જે કંઈ કળતો હુકમ હોય તેને આપણે ચુપ-

ચુપ તાબે થવું જોઇયે. હું આ કળને ફેરવવા ચાહતો હતો, પણ તેમ
તો હું કરી શક્યો નહી, અને તેને બદલે ઉલટો બારી બોલો મારીજ
ગર્દન ઉપર મેં બેંચી લીધોછે.” આમ પરતાવો કરીને હવે પાદશાહ
પોતાના વજીરોને કહેવા લાગ્યો કે “અય વજીરો અને મારાં રાજ્યનાં
અમીર ઉમરાઓ ! મારા આ એકપુરા બેટાને હવેથી તમે તમારા
પાદશાહ બેન-ધાત્રાહીમ દાખલ કબૂલ રાખો, અને એ મારાં ફર્જંદને
તખ્તને લગતી મુશ્કેલ ફર્જ પાદશાહી દમામ સાથે બળ લાવવામાં
મદદ આપજો.”

આ પછી શાહજાદા અબાકુધરનાં સર ઉપર શેતાબ તાજ મૂકવાની
ક્રિયા થઇ, અને તેને અબાકુધર બેન ધાત્રાહીમનાં નામથી તખ્તનશીન
કીધા બાદ સુલતાન મરણ પામ્યો. તેનાં શરીરની અંદર પેવસ થયેલો
તીર બેંચી કહાડવાનો તેણે હુકમ આપ્યો, અને તેથી પડેલા ઉંડા
જખમમાંથી પુષ્કળ લોહી વહાથી તેના જ્વનનું પંખેડું ઉડી ગયું. એ
આગમજ ખુદાતાલા તરફનો હુકમ, જેનો તેના ઉપર અમલ થયો હતો,
તેને સુલતાને સરોયસ્કમથી કબૂલ રાખ્યો, અને પોતાનાં તખ્તને લાયકનો
વારસ બક્ષવા માટે તેણે પરવરદેગારના હજારો હજાર શુકાના કીધા.

બેન ધાત્રાહીમને પાદશાહતની હકુમત નાની વયમાં મળી હતી, પણ
પોતાની ઉપર પડેલા હાદેસાથી, પોતે જે જંગલોમાં ઉછર્યો હતો તેથી,
અને જાતે નેક હતો તેથી, તેણે એવી રીતે રાજ્યનો વહિવટ ચલાવવા
માંડ્યો કે પોતાને પ્રજાના વિશ્વાસને લાયકનો દેખાડી આપ્યો. પેલા
જાદુગર અને વાટપાડાઓ સાથે પોતાને પડેલા સંબંધ ઉપરથી હવે તે
બાહેરના બોટા દેખાવેથી સાવચેત રહેવા શિખ્યો હતો. વાટપાડા-
ઓની તકસીર તો તેણે માફ કીધી, પણ દિલોજનથી એવી ઉમેદ
રાખવા લાગ્યો કે પેલો જાદુગર જે મારા હાથમાં આવે તો તેને એવી
સજા ફરમાવું કે જેથી દુનિયાનાં લોકોમાં તેનો દાખલો બેસી જાય.

એક દહાડે એતેફાક એવો બન્યો કે આ જવાન સુલતાન છુપા
લેખાસમાં શેહરનાં બાજરમાં ફરવા નીકળ્યો હતો તે વેળા તેણે કાર-

વાનસરા આગળ લોકોનું એક ટોળું દીકું, કેળે એક પરદેશીની આસપાસ નવાઈ લાગવાથી ફરી વળેલું હતું. આ લોકો પેલા અળખા ધણીના હાથમાંના સુંદર હીરા અને ખીજાં ઝવેરાતો ભારી અચરતી સાથે જોતાં હતાં. સુલતાને પેલા પારકાને ખારીફીથી જોયો, અને જોકે તેણે એક અર્માની સોદાગરનો કીમતી લેખાસ પહેરેલો હતો તોપણ તેને પેલા ધાતકી દર્વીશ દાખલ તરત પીછાની કહાડયો. તેના આવાજ ઉપરથી તથા તેના હાવભાવ ઉપરથી જવાન પાદશાહને લાગ્યું કે આ ધણી તે બહુગર સિવાય ખીજે કાંઈ જ નથી.

હવે સુલતાન ત્યાંથી ઉતાવળો પોતાના મહેલમાં પાછો ફર્યો અને પેલા વાટપાડાઓમાં જે સર્વથી જવાન હતો તેને છુપી રીતે પોતાની નજદીક બોલાવ્યો. આ જવાન ચોરમાં સારી ખુશીઓ પાદશાહને નજર આવી હતી, અને લૂગારાઓ સાથે જિદગી ગુજારવાની તેને આગળ ફર્જ પડી હતી તે ધંધા હવે પછીથી તર્ક કરવાની તેણે ખુશી દેખાડી હતી, તે ઉપરથી સુલતાને તેને પોતાની ખિદમતમાં રાખ્યો હતો.

જ્યારે તે આવ્યો ત્યારે પાદશાહે તેને આ મુજબ કહ્યું. “મરગામ, એક ધણાજ બચાકાર માણસથી દુનિયાને મુક્ત બક્ષવાનાં કામમાં મને તારી મદદની જરૂર પડી છે.” આમ કહીને પાદશાહે તેને પોતાની તમામ હકાકતથી વાકેફ કરી. પછી તેણે તેની સાથે છુપી મસ્તેહત છાંધી અને તેણે શું કામ બજાવવાનું છે તે તેને સમજાવ્યું.

બે દિવસ પછી સુલતાને પેલા અર્માની ઝવેરી, જેનું નામ દાખુલ હતું, તેને પોતાની દરબારમાં નોતરવા માટે પોતાના વડા ગુલામને મહેલના ચાર અમીરો તથા કેટલાક ગુલામોના રસાલા સહિત મોકલ્યો. અને તેણે પોતાની પાંચગાઢમાંના સર્વથી સરસ ઘોડાઓમાંનાં એક પસંદ કરીને પેલા સોદાગરને માટે મોકલાવ્યો.

પાદશાહ તરફના આવાં માન અકરામથી પેલા ઢાંગી અર્માની સોદાગર તો ખુશ ખુશ થઈ ગયો, અને પાદશાહ તરફનું આ ઈજન માત્ર નવાજ સિવાય બીજી કાંઈ મતલબ માટે થયેલું હોવું નહિ

જોઈએ એમ સમજીને તેણે પોતાની મતામાંથી ધણાંજ બેચૂન ઝવેરાતો પોતાની જોડે લીધાં, એવી મનલક્ષ્મી કે તે પાદશાહને બેટ કરીને તેને તથા તેની આખી દરબારને તેમના ચળકાટથી આંજી નાખવાં. આ ઝવેરાત તેણે પોતાનાજ બે સુત્રામોના સ્વધીનમાં આપ્યું, અને પછી પોતે પેલા વડા સુત્રામ સાથે મહેલ તરફનો રસ્તો લીધો.

જેવો તે મહેલના દરવાજા આગળ જઈ પુગ્યો તેવાજ મહેલ-માંથી એક અમીરની સરદારી હેલ્લ પટલાક ધણીઓ તેને સામે આવી મળ્યા અને એક નક્ષીદાર ખીમતી પેલી તેને નજર પાડી, કે જેમાં સોપારી બરેલી હતી. એ પછી તેઓ તેને મહેલમાં લઈ ગયા, કે જેનાં દરેક દીવાનખાનામાંથી અગર અને સુગંધની સુગંધી પમરતી હતી. આ રીતે સઘળા ગોરડાઓ પસાર કરીને તે છેક સુવતાનનાં ખાસ એવાન સુધી જઈ પુગ્યો.

હવે સુવતાનના આ ખાસ દીવાનખાનામાં તે નામદારતો પેલો વાટપોડો દોસ્ત સુલતાનનોજ લેખાસ લઈને એક ઉંચી બેઠકવાળા સોફા ઉપર આવી બેઠો હતો, અને પેલા અમીની સોદાગર સાથે શી વાત કરવી અને કેમ અમલ કરવા તે તેને આગમજથી અછી રીતે શિખવી રાખેલું હતું. તે પેલા સોદાગરને આવી પુગવાની વાટ જોતો હતો. સુલતાન અચાકુધરે જાદુઈના એલમનું થોડુંક જ્ઞાન હાંસલ કીધું હતું, કે જેની અસર હવે જલદીથી જણાશે.

દાખુલને જોતાંજ માણસ પોતાની બેઠક ઉપરથી નીચે ઉતરી આવ્યો, અને શરેસ્તા મુજબ પેલો છુંટલુમંડિયે પડે ને આગમજ તેને સામે આવી મળ્યો, તેને દોફા ઉપર પોતાની જોડમાં બેસાડ્યો, અને તેને જમણા હાથ ઉપર બેસવાનું માન આપ્યું.

“આ મરતબો તને આપવાની મને રજા આપ,” મારગામે તેને આમ જમણી બાજુએ બેસાડતી વેળા કહ્યું. “એક જવાન મેલાને લાજેમ છે કે પોતાના ઉસ્તાદને એવો મરતબો આપે.” આ સંજુનો સાંભળીને દાખુલ તો અમરતીથી ચૂપજ થઈ ગયો. “મારા

બોલવાની સામેતી આ રહી.” આમ કહીને મારગામે પોતાનો સાથો ઉતારી પોતાની કમરે બાંધેલો કમરબંધ છોડ્યો, કે જે રાતા, પિળા, સીલા રંગના અટાપટાનો હતો. એ વળી તે ઢાંગી સુલતાને કહ્યું કે “મારી એવી અંતઃકરણની ખાહેશ હતી કે જે માણસને થકી હું મોટી અચરની અને મારી આદરમાન અખ્યય સંજોગોને ક્ષીવે ધરાવતો હતો તેને મારી નજદીક જોવો. તે વખત આજે આવી પુગ્યો છે અને તેથી હું પોતાને મુઆરકબાદી આપુ છું.”

દાખુલ બોલ્યો કે “અય સુલતાન, જ્યારે એલમ અને હકુમત એક બેગાં મળે, ત્યારે દરેક સીજે તેઓ આગળ સર નમાવવું જોઈએ. તારા જેવા એક જીવંત પુલેવાન પાદશાહના પાઉંને જોરસો દેવા જેટલી નજદીકીમાં હું છું તેથી હું ધજો પુશલાલ છું.”

“આવા દુનિયાને દેખાડવાના માન મરતખાની વાતો સાધારણ માણસોને થકી રહેવા દો,” મારગામે પેલા જાદુગરને જોરસો દેતો અટકાવીને કહ્યું. “મને એવાં ખાલી માનવાન જોઈતાં નથી; મને તો નવા નવા એલમ હાંસલ કરવાની ખાહેશ છે. વળી તું જે પાદશાહત ખરેખર ભોગવે છે તેની સાથે સરખાવતાં આ દુનિયાને લગતી હકુમત શી ગિસાતમાં છે? તે તો પુષ્કળ જે હમત અને સંખ્યાબંધ જોખમોથી ભરપૂર છે. કોઈથી ધણીને હરકત કર્યા વિના મોટો ખજાનો મેળવવાને તથા તેના આશીર્વાદ દુનિયામાં પાંચરવાને શક્તિવાન થવું, એના જેવું બીજું સુખ કયું?”

“અય દાનાષ બરેલા સુલતાન !” પેલા જાદુગરે કહ્યું, “તારો આ ઉમદા લોભ અને આ નેકીબરેલા વિચારો મંજૂર રાખ્યા વિના મારાથી રહેવાતું નથી. ધણીએક સીજો એવી છે કે જેમના ધણી લગાઈનાં સંકટો વેડ્યા વિના અને આખી આલમને દુખતા દરિયામાં હોમાવ્યા વિના આપણુ થઈ શકીએ છીએ. એ કારણુ થકી આપણને માત્ર એકજ માણસનો ભોગ આપવો પડે છે.”

પેલા જાદુગરને વધારે બોલતો અટકાવીને મારગામે કહ્યું કે એવો ખજાનો મેળવવા થકી “હું તો એકમી માણસના જાનની હાણી

થયલી જોવા માંગતો નથી. હું તો એક માણસનો જીવ બચાવવાને શક્તિવાન થવાનું પસંદ કરું છું, અને એજ બાબત ઉપર હું તારી સાથ મસ્તેહત ચલાવવાને ખાહેશમંદ છું.”

“તેનો જીવ કેમ બચાવી શકાય ?” દાણુલે કહ્યું. “જ્યારે તેનો ભોગ લેવાનો કળાનો હુકમ થઈ ચૂકેલો હોય ત્યારે તો કાંઈ પોતે તેની જગા લઈનથી તેનો જીવ બચાવી શકે નહિ.”

“તેમ જો હોય તો તે માણસને બચાવવાની વાત પડતી નાખવી જોઈએ. પણ ત્યારે હું એમ ઇચ્છું છું કે જે આપણે કાંઈનોથી ભોગ આપવો હોય તો તે એક શુભામનો આપિયે.”

“ત્યારે તો, અય સુલતાન, તું માંગે તેવો ખજાનો તને કદી મળવાનો નથી.” પેલા જાદુગરે ખુલાસો કર્યો. “આપણને ભોગ આપવા માટે એવો ઘણી જોઈએ કે જે વાખાનો મારેલો હોય, અને વળી જાતે અમારી ખાતદાનનો હોય.”

“પણ ત્યારે તો મને એવું માણુમ પડે છે કે આવો ઘણી આપણા ભોગને થકી પસંદ કરવા જતાં આપણુ તેના કીનાના લય ભરેલા જોખમમાં આવી પડીશું,” મારગામે બિંક બતાવી.

“મેં મારે થકી છેલ્લો ખજાનો હાથ કર્યો તે વેળા જે રીત કામે લગાડી હતી તેવી રીત આગમજથી ગોઠવણુ કરી રાખવી જોઈએ છે. મેં મારી કેતાબમાં એ બાબે જોસ્તેજોઈ કર્યો ત્યારે મને એવો જવાબ મળ્યો કે ‘તમેને થોડોક જોખમ ખેડવો પડે એટલામાટે જરૂરનું છે કે તમારા ભોગ સાથ તમેએ આ દુનિયામાં મળવુંજ જોઈએ.’ આમ છે તોપણ જ્યારે આપણુ આપણા ભોગને જમીનનાં પેટાખાનાંમાં બસો શીટ ઉડો ઉતારીશું ત્યારે તેને ત્યાંથી પાછો ફરવાની ધારતી રહેશેજ નહિ.”

આ જવાબ સાંભળ્યા પછી થોડોક વાર અંદેશો કરીને મારગામ બોલ્યો કે “ત્યારે મારે મારી આનાઠાની હવે પડતી નાખવાની જરૂર

જણાય છે. તોપણ તારી કનેથી હું ફક્ત એકજ ચીજની ઇચ્છા રાખું છું. તમે અહીં રહેશો ત્યાં સુધી આપણુ એકબીજા સાથે ભેગા મળીને અમલ કરીશું. મારી કને જે કેતાબ મારી છાતીમાં છુપાવેલી હું રાખું છું તે હું તને બતાવવા માંગું છું, અને ઇચ્છું કે તું તારી કેતાબ મને બેવા આપે.”

દામુદની આ અર્જ નાકબૂત રાખી શકાઈ નહિ; કારણકે તે એક એવી જગામાં હતો કે જ્યાં દરેક ચીજ સુલતાનની સત્તાને તાબે હતી. તેણે પોતાની કેતાબ જેમ્ની કહાડી, જે મારગામે લીધી, અને પછી થોડેક છેટે એક સગડી બજારી હતી ત્યાં બેઠકારીથી જઈને તેના બજારા આતશમાં તે કેતાબને હોમાવી. આ બેઠકારી જાદુગર તેને તેમાંથી પાછી જેમ્ની કહાડવા માંગી, પણ એજ વખતે ખરો સુલતાન પદા પહોંચાડેથી બાહર નિકળી આવ્યો, અને દામુદને પોતાની કેતાબ આતશમાંથી જેમ્ની કહાડતો અટકાવીને આ મુજબ બોલ્યો :—

“અય ચંડાલ, સખર કર ! તારો વખત હવે આવી પુગ્યો છે. તું તારા ભોગ અબાકુધરનીજ હજુરમાં પોતાને બુએ છે, કેજે કામજ નહિ પણ આ મુલુકનો પાદશાહ બેન ઇસ્લાહીમ છે.”

આ પછી પોતાના માનિતા ખિદમતગાર તરફ ફરીને સુલતાન બોલ્યો કે “મારગામ ! તારો પાદશાહી પોશાક કહાડી નાખ, અને મારા ગુલામોને બોલાવ.” પછી દામુદ તરફ બેઠકારીને તેણે પોતાનું બાપણુ ચાલુ રાખ્યું કે “અય અપકીર્તિભરેલા જાદુગર ! તું જો કે તું તારા હગાઇભરેલા હુનરથી મારી શમશીર નીચે કેવો જેઆઇ આવ્યો છે, કેજે તત્તવાર હવે તારો જાન લેશે ! જ્યારે કળા પુરે લાગે ત્યારે ગુનેહગારને કાર ક્યાંથી મળે ? તું જો કે ખોદાતાલાનો કહેર તારા ઉપર ઉતર્યો છે, કેમકે તે સાહેબે તારો જાન લેવા માટે મને જમીનનાં ભિતરમાંથી ઉઠાડી ઉભો કરીધો છે !”

આ સમુદો સાંભળીને પેલો જાદુગર તો ગભરાઈથી ખામુસ થઈ ઉભો. પણ થોડાજ વખતમાં જોમ તેની ધિક્કારભરેલા કેતાબ આતશની

ગર્ભથી બળીને રાખ થઇ ગઇ તેમ-તેનું અંતઃકરણ અંદરથી બળીને ક્વાબ થવા લાગ્યું. થોડે થોડે વારે તે પુકાર મારવા લાગ્યો કે “ઓ, હું બળું છું! હું બળી મરું છું!” આ વખતે તે ભયંકર ચિત્તારી પાડવા લાગ્યો.

સુલતાને શેવટે ફરમાવ્યું કે “એને મહેલની બાહરે લઇ જાઓ, અને એના ગુલામો તથા બેગા મહેલા લોકોનાં દેખતાં એને ગર્દન મારી સર તનથી જીવું કરો!”

* * * * *

આ રીતે સુલતાન ઇબ્રાહીમ અને તેના બેટાનું દાસ્તાન અલાઉદ્દીને પુરૂં કાઢ્યું, અને પછી એક પળ ચૂપ રહીને તે આ મુગ્ધ પાછો બોલવા લાગ્યો:—

“અય જેહાંપનાહ! જે હુકાયત તે હમણા સાંભળી છે તે ઉપરથી ઉપજતા વિચારો મારા પોતાના હાલને લાયક પડે છે; કાંકે એ કે અગરજો મારો છુટકારો કરવા સંબંધી ખોટાવાતો હુકમ નહિ હશે તો જે જોખમની અંદર મારો જન આવી પડેલો છે તેમાંથી કોઇથી રસ્તે મારો છુટકારો થનાર નથી. મારી પેશાની ઉપર જે લેખ લખાયલા છે તે મારી સલામતીની અને મારા દુસ્મનોની ફતેહ થા શરમિદગીમરેલી શિકસ્તની ગવાહી આપે છે. ગમે તેથી થાય તોપણ હું તો મારાં નિર્દોષપણાં ઉપર મુસ્તાફ રહીશ, અને મોડેવહેલે એજ મારું નિર્દોષપણું ફાવી નિકળશે.”

તેની આ વાર્તા સાંભળીને પાદશાહ બોલેતજાહ હવે શું કરવું તે બાબે આગળ કરતાં પણ વધારે ધ્યુપધ્યુ થઇ પડ્યો. તેણે ખિદમત-ગારોને હાથની ઇશારતથી ફરમાવ્યું કે જવાન અલાઉદ્દીનને પાછો કેદખાને લઇ જાય.

તે જવાનને ગર્દન મારવાની પ્રથમ ઢીલ થયા પછીનો દશમો દિવસ રોશન થયો, અને તે એક મોટા તહેવારનો દહાડો હતો. એ

દિને રાજ્યના મામુલ મુજબ સર્વ ગમીર ઉમરાંઓ, દરબારીઓ અને વજીરો પાદશાહનાં તખ્તની આસપાસ બેગા મળ્યા હતા. પેલા દશ વજીરોનાં સધળાં પુછડાઓ પણ ત્યાંજ હતાં. તેઓમાંના યોગ્ય એક અમલદારોએ પોતાના રાજદારી અધિકારની રૂએ પોતાથી બોલાય એવા ઠગાઇમરેલા અને કઠણુ શખ્દો અલાઉદ્દીનની વિરૂધ બોલીને પાદશાહના કાન ભરવાનું માથે લીધું હતું; એવી મતલબથી કે ઇનસાફની સખ્તમાં સખ્ત સજા આ ગુનેહગારને ફરમાવવા થયી પાદશાહનો બોલ તેના ઉપર ઉતારી તેને પોતાના વિચારમાં મકમ બનાવે. આ મુજબ તેઓએ કાધું, અને પછી શેવટે એવું તોલમત જોડી કહાડ્યું કે “આ જવાન ગુનેહગાર વાટપાડાઓથી ઉતરેલો છે માટે તેનાથી પાપી કામો સિવાય બીજાં કશાંની આશા રાખી શકવાની નથી.” આ સખ્તને કેવળ ખરા છે એમ હાજર રહેલા દરેક અધિકારીએ ઇશારતથી અને ચાળાથી તેમને ટેકા આપ્યો.

આ સધળાઓને સલાહ આપવામાં એકમત જોઇતી, તથા તેઓ સધળા કરી પણ નેમ કે મતલબ વિના આમ કરે છે એમ પોતાને લાગવાથી, પાદશાહ બોલેતજાહનો વિચાર અલાઉદ્દીનની વિરૂધમાં પાછો ફરી ગયો. તેણે પોતાનાં દિલ સાથ અદેશો કાઢી કે મારાં રાજ્યના અધ્યક્ષોએ જે વિચારો દર્શાવ્યા છે તે મારા તરફની વફાદારી અને કમ્પાહીને થયેલ છે.” એટલામાટે તે તેઓની બુધ્ધિ ઉપર આક્રીન કરવા અને તેમનો ઉપકાર માનવા લાગ્યો, અને પોતે આત્યાર સુધી ડામાડોલ વિચાર ધરાવતો રહ્યો છે એમ કબૂલ કરવા લાગ્યો. તે જોલ્યો કે “મારી મતલબ કંઈ એવી નથી કે ગુનેહગારને પગર સજા કરવે જતો મેલવો, પણ મારી ખાહેશ એવી છે કે જે ઇનસાફથી ગુનેહગારને આપણે તકસીરવાર સાબેત કાઢી છે તેનું વાજબીપણું કબૂલ રાખવાની તેને ફર્જ પડે અને તેને થયલી મોતની સજા બરહક છે એમ તે એકરાર કરે એવી રીતે અમલ થવો જોઇયે છે.”

આમ કહીને પાદશાહે ફરમાવ્યાથી અલાઉદ્દીનને તેની નજદીક હાજર કરવામાં આવ્યો, જેના હાથ પગમાં હળુ મારી બેડી ઠોકેલીજ હતી.

પાદશાહ તેને કહેવા લાગ્યો કે “અય ઉઘાં બખ્તના જવાં-
મદં । તું મારી આસપાસ મારી રેયતોના આગેવાનો અને અકાબરોને
જુએ છે, કે જોએ હવે તને વધારે સુદત સુધી જીવતો જોવા ઇચ્છતા
નથી. મારી તમામ પ્રજા તારી વિરહમાં પુકાર ઉઠાવે છે, અને તને
ગદંત મારવામાં આવશે ત્યારેજ તેઓનો એ પુકાર શાંત થશે.”

અલાઉદ્દીને ઇજ્જતથી પણ ટેકમાં જવાળ આપ્યો કે “અય
ખદેનવાજ ! આ સમજના લોકો ગમે એટલા મને તકસીરવાર ગણે,
અને કીનો લેતા માટે ગમે એટલા મારી પુઠ પકડે, તોપણ તેઓ
ધારે છે તેવી તકસીરના માત્ર શકનો જરા છાયો પણ હું મારાં અંગને
લાગવા દેતાર નથી. અગરજો આ ધણીઓ પ્રજાના ખરેખરા અકાબરોજ
હોય તો તેઓનો આવાજ તે પાક પરવરદેગારનો આવાજ ગણાવો
જોઇયે, અને તે આવાજ મારી વિરહમાં નહિ પણ મારાં નિરપ્રાધીપણાંની
તરફેણમાં ઉઠવો જોઇયે. તે ખરેખરા આવાજ તરફ અબધડી સુધી તો
સર્વ કોઇ જાણે બહેરા હોય તેમ કશું ધ્યાન આપતા નથી, પણ તે
આવાજના પડધા તમે નામદારનાં અંતકરણમાંથી પાછા સંભળાય છે.
એક પારધીમાં એટલી શક્તિ નથી કે પોતાના હાથમાં ફસેલાં પંખેરાંનો
જીવ લઇ શકે; તેજ મિસાલે તું નામદારના હાથમાં હું સપડાયલો છું તોપણ
તું મારો જીનલઇ શકનાર નથી. તું સાહેબની એકલાની દયાથીજ હું આટલો
વખત સુધી જીવતો રહેવા પામત નહિ; પણ એ તો પાક ખુદાતાલા તારાં
દિલમાં વસીને મારા ઉપર મુકાયલાં તોહમતનું ધાતકીપણું પીછાનતાં
તને શિખવે છે. વળી મારાં નસીબ ઉપર અમલ ચલાવતો - સેતારો
મને કના થતો અટકાવે છે. એ સમજનાં કારણોને લીધેજ તારાં દિલમાં
રેહમ લાવીને તે મને જીવતો રાખેલો છે. અને લાગે છે કે સલીમાન-
શાહનાં ખાનદાન ઉપર ગુજરેલી મુસીબતોમાં એટલાખધા બનાવો બનેલા
છે કે જોએ મારી ઉપર ગુજરેલાં આફતને મળતાજ છે. તેનો બેટા
ખાલાવન પોતાના બત્રિજનો જીવ લેવા માંગતો હતો, પણ તેણે
જોઇ લીધું કે કુદરતના સાહેબના હુકમ સિવાય કોઇની ધણી મમે
એવો બળવાન હોય તોપણ એક આદમજાદુનું મોત તેના વખત કરતાં
અમાડી લાવી શકતો નથી; યાને તેનો જીન લઇ શકતો નથી.”

ખોદેતબદે ફરમાવ્યું કે “તે એહવાલ તું ખોલીને કહેશે તો મારા જોવામાં આવશે કે તે જેવી નિમકહરામી મારી જોડે કાધી છે તેવી સલીમાનશાહનાં કુટુંબના દારતાનમાંથી મળી આવે છે કે નહિ.”

વાર્તા ૧૦ મી.

પાદશાહ સલીમાનશાહ અને તેનાં ખાનદાનનો
એહવાલ.

એક નાની સરખી જુઠી વાતથી ખમવી પડેલી
મોટી મુસીબત.

પાદશાહની આજ્ઞા ઉપરથી અલાઉદ્દીને તરતજ પોતાની વાર્તા શરૂ કરતાં કહ્યું કે—

અય જહાંપનાહ ! તવારીખમાં નોંધાયેલું છે કે ઈરાન સર જમીનનો એક પાદશાહ સલીમાનશાહ નામનો થઈ ગયો છે, જે એક મોટા પાદશાહને લાયકની સઘળી નેકી અને ખુબી ધરાવતો હતો. તેને પેટ જે બેટાઓનાં ફર્જન્દ હતાં, જેઓમાં એક શાહજાદીનો વધારો થયો હતો. આ બેટી તેના મરનાર ભાઈ કલીસ્તાનું ફર્જન્દ હતી, જેણીને તે મરતી વખતે પોતાના ખિરાદરની સંભાળમાં મૂકી ગયો હતો. પોતાની ઉપર આ મુન્ઝિબ વિશ્વાસ મૂકાયેલો. જોઈને સલીમાનશાહ તે બચ્ચાને સુખી કરવાને કશી ખાકાત રાખતો ન હતો. પોતાના મહુમ બાઈને તે બહુજ ચાહતો હતો, અને પોતે નેકીનો મમુનો હતો તેથી શાહજાદીને લાયકનો એલમ શિખવવામાં તેણે કશી બખીલાઈ કાધી નહિ. તે તેણીને પોતાને પેટની દીકરી જેવી ગણતો હતો. પાદશાહ તરફની આ સઘળી નાજુક મોહબત અને મેહરબાનગીથી શાહજાદી બહુજ બધા અને ખુશ મિજાજની થઈ, અને જલદીથી દરેક વાતની તાલીમ લઈને સંપૂર્ણ બની.

તેણી બાર વરસની થઈ ત્યારથી તેનું હોસ્ત એવું તો દીપવા માંડ્યું અને તેણીનાં મનની રોશની એટલી બધી તો પ્રકાશવા લાગી કે તેણીની સાહેલીઓ અને બીજી ઓરતો એમજ કહેતી હતી કે આકાશમાં શુક્ર સેતારે । સહવારે જેવો દીપક મારેછે તેની બરાબરની તેણી છે. તેની ખુબસુરતી અને ખુબીની તારીફ આખી દુનિયામાં પંથરાઈ હતી, અને તેણી હમેશાં પોતાની દાનાઈ અને અક્ષયમાં વધારો કરતી હતી. તેણી મોટી યાદદાસ્ત શક્તિ ધરાવતી હતી અને તેથી પોતે જે અભિપ્રાય આપતી તે હમેશાં ખરો અને વાજબી ગણાતો હતો. કુરાનમાં તેણી એટલીબધી કુશળ હતી કે તેના સેપારા પોતાની મઝૂં પડે ત્યારે બણી જતી હતી. વળી તે સેપારાના અર્થ તેણી એવી અચ્છી રીતે ખુલાસાવાર સમજાવતી હતી કે તેથી તે સાંભળનારાઓ ખુશ થયા વિના રહેતા ન હતા.

હવે જ્યારે સલીમાનશાહે પોતાની લાયકીવાળી બત્રિંશને પરણવા લાયકની જોઈ ત્યારે તેણીનો હાથ પોતાના જે એટાઓમાંના એકને આપવા સિવાય બીજો વધારો લાયક રસ્તો જોયો નહિ. એ માગે તેણે શાહજાદી સાથે વાત કીધી, અને આ બેમાંથી કોણને પસંદ કરવો તે તેણીની મઝૂં અને મુનસરી ઉપર રાખ્યું. તે બોલ્યો કે—“મારી વહાલી બેટી, મને તારાં બવિપનાં સુખને થકીજ આ વાત કહેવી પડી છે, વાસ્તે હવે તું તારો ચુકાદો આપ અને તું જેમ કહેશે તે મુજબ અમલ કરવાને હું તૈયાર છું.”

શાહજાદીનું નામ અમ્સાદ^૧ હતું. તેણે ઉત્તર દીધો કે “તમે મુરખી કરતાં મારું વધારે બરસેદાર કોણ હોય? તમે મારા તરફ દરરોજ જે

૧ પાદશાહ બોહેતબંદની આંખી વાર્તા અસલ ઈરાની વાર્તા છે, જેને મિસર દેશમાં જોડાયલી હોય તેમ બદલી નાખેલી જણાય છે, અને તેથી એમાં આવતાં નામો નહિ ફાર્સી કે નહિ અરબી, પણ મિસરી જેવાં લાગે છે. આ શાહજાદીનું અસલ નામ “શમ્શાદ” હશે એવું અનુમાન કરી શકાય છે, જેનો અર્થ “સરવનાં ઝાડ જેવી સીધા કદની” એવો થાય છે.

માયા દેખાડતા જાઓછે અને મને આજસુધી નાજમાં ઉછેરી મોટી કામોએ તેથી હું તો તમે કાકાજી મારા હકમાં જે કંઈ કરશે તે વાનગી કાઢેલું સમજીશ, અને તે દાનાઈથી કાઢેલાં કાગને હું સરો-ચશ્મથી કબૂલ રાખીશ.”

“તું તારો એતેકાદ મારા ઉપર બાંધેછે તેથી મને ઘણી ખુશી પેદા થાય છે, મારી લાડકા !” તે ભંત્રો પાદશાહ બોલ્યો. “જે લાડ હું તને લડાવતો આવેલો છું તેમાં જો હજી બીજો કંઈ વધારો કરી શકાય એમ હોય તો હું તને હવેથી એવડો લાડ લડાવીશ. હવે જ્યારે તું તારા નસી-બાનો ચુકાદો કરવાનું મારીજ મુનસફી ઉપર સોંપેછે ત્યારે તો હું તને મારા નાના બેટા સાથે પરણાવવાનું ડહાપણુમરેલું સમજીશું. તમે બંનેનો ખવાસ એકસરખો છે તે જોઈને હું ઘણો ખુશ છું; અને આમ તમારા સ્વભાવ વચ્ચે સંતોષકારક મળતાપણું જોઈને હું ખાતરીથી માનું છું કે તમારું જોડું ઘણુંજ સુખી અને પસંદ પડતું નિવડશે. મારા આ બેટામાં હું અત્યારથીજ એવી ખુબીઓ જોઉં છું કે જેમાં જ્યારે તે પુરેપુરો ખીલી રહેશે ત્યારે તે તારી પોતાની ખુબીઓ સામે એક હરીફ થઈ પડશે. તું પોતે તો પાદશાહત ઉપર અમલ ચલાવનારીજ પેદા થયલી છે, અને હું ધારું છું કે તેથી તખ્તને શોભાવે એવીજ નેટીઓ ધરાવેછે. તેને તારો દસ્ત આપવામાં અને તેનેજ મારાં તખ્તનો વારસ કરવામાં હું કંઈજ નહિ પણ તારાં પોતાનાં, તેનાં અને મારી પ્રજાનાં સુખનો વિચાર કરું છું.”

આ સંવાદા સંપૂર્ણ સાંભળીને તે નાજબરેલી શાહજાદીએ પોતાની ચશ્મ નીચી કાઢી અને તેમ કરીને તેણી પોતાના કાકાજીની નેકાને થકા તેનો ઉપકાર માનવા લાગી. આ પછી સલીમાનશાહે તરત હુકમ આપ્યો કે શાદી માટેની પાદશાહી તૈયારીઓ કરે.

હવે શાદીની ધામધુમ મોટા પાયા ઉપર શરૂ થઈ, અને તે સાક દિવસો સુધી ચાલુ રહી. આખી પ્રજાએ તેમાં ભાગ લીધો અને સર્વ કોઈ હરખ જાહેર કરવા લાગ્યાં. બે મહિનાની આ મુદત પુરી થયા બાદ સલીમાનશાહને હવે આસાયશ મેળવવાની ઇચ્છા થઈ, અને તેથી

તેણે પોતાનું તખ્ત છોડી તાજ પોતાના તે બેટાનાં સુર ઉપર મૂક્યું કે જેના નસીબા સાથે તેણે હમણાજ ખુશ ચેહરાની ચમસાદાને જોડી આપી હતી.

સલીમાનશાહના વડા બેટાનું નામ બાલાવન હતું, અને તે પોતાના આપનાં મરણ પછી તેનાં તખ્તનો ધણી થવાની ઉમેદમાં હતો. પોતાના કાકાની ખુબસુરત બેટીનાં હોસ્તથી તે અત્યાર આગમજનો ધાયલ થઈ ચૂક્યો હતો અને તેથી તે તેણીને પોતાનો દસ્ત શાદીમાં આપીને તેણીને પોતાની જોડે તખ્તનો ભાગ્યે બનાવવાના વિચારમાં હતો. હવે જ્યારે જે પદવી અને જે સુખ પોતાની ઉમરના હકને લીધે પોતાનું કરીને માની લીધું હતું. તે પોતાના ભાઇના હાથમાં ગયલું તેણે જોયું ત્યારે તેનાં દિલની સરદારી ધિક્કાર અને અદેખાઇએ લીધી. તે આ વાત સારી રવેશે જાણ્યો હતો કે ઉગમણું દેશોના આ ભાગના પાદશાહોનો એવો શરેસ્તો હતો કે વડો દીકરો એકબીજાની હાયક હોય તોપણ પોતાનાં તખ્તનો વારેસ વડા શાહજાદાને ખદમે ગમે તે નાના શાહજાદાને કરાવે. આમ કરવાનો પાદશાહને તેનાં ખાનદાનમાં ચાલતો આપેલો હક મળેલો હતો. એ સંધળું છતાં આ આકળા નિજાજનો શાહજાદો બાલાવન એમ વિચારવા લાગ્યો કે “કંઈજ નહિ તો મારી પોતાની ખાતર મારા આપે અમારા ખાનદાનના રેવાજને પડતો મૂકવો જોઈતો હતો, અને ખાજી પ્રજાઓમાં જેમ વડા બેટાનેજ તખ્ત આપવાનો ધારો છે તે ધારો એખિત્યાર કરવો જોઈતો હતો.”

એમ કરતાં પોતાના ભાઇને ઘર એક બેટાનો જન્મ થયો તે જોઇને તો બાલાવનનો ગુસ્સો વધારે ઉસ્કેરાયો, કેમકે આ નાનો શાહજાદો તેના પોતાના દાવા સામે એક નવી હરકત જેવો આવી ઉભો હતો. આ ઉપરથી એક રાત્રે તે પોતાના ભાઇ, એટલે નવા જવાન પાદશાહનાં એવાનમાં કોઇ તદખીરથી છુપ્યો દાખલ થવા પામ્યો, અને જીવપર આવીને તેણે પોતાનું છુપાવેલું ખજાર તેના સીનામાં બોક્ષી દીધું. અહીંથી નિકળીને તે તેવીજ સાવચેતી અને ચોરી છુપાઇથી જે

ઝોરડામાં પોતાના બાળક બનિજને પોદાવેલો હતો તેમાં દાખલ થયો; પણ કુટુંબી ખસાડીને તે જુએ છે તો તેણે રોશન રોજ કરતાંબી વધારે ખુબસુરત બચ્ચું ખુશ નિંદમાં સુતેલું જોયું. તેનાં દિલમાં કોઈ ગેબી બશારત થવાથી તેણે તેને મારવાથી પોતાનો હાથ ખાંચ્યો.

“ અગરજો ચમ્સાદાનું દિલ અને દસ્ત મારી કનેથી જખુરદસ્તીથી ખુંચી લેવામાં આવ્યાં ન હોત તો તું મારોજ બેટો ગણાત ! ” આમ તે ખૂનપર ચઢેલો શાહજાદો બોલ્યો. એજ વખતે વળી તે નિંદાંબ બાળકમાં પોતે જે બાનુ ઉપર દિદા હતો તેનોજ ખુબસુરત ચેહરો પીછાનમાં આવ્યાથી તેનો જીવ લેવા માટે જેવો તેણે હાથ ઉઠાવ્યો તેવુંજ તેનું જોર નબળું પડી ગયું. તેણે તે કુલ બચ્ચાંને જખમ કીધો ખરો પણ તે જીવલેણ ન હતો, કેમકે તેના હાથમાંની કટારી તેના ધુજતા હાથમાં ડોળા ખાવા લાગી અને ઘસોળ નબળો થા તેણે કીધો.

રાણી ચમ્સાદાનો જન પણ ખૂની બાલાવને લીધો હોત, પણ તેણી કોઈ દહાડે તેની પોતાનીજ થશે એવી ઉમેદથી તેણે તેનો જીવ બચાવ્યો. એજ ઉમેદમાં તેણે પોતાના ખૂની હાથ ખાંચ્યો. ત્યાંથી નકળીને તે પોતાના બાપ સલીમાનશાહનો જીવ લેવા દોડ્યો પણ તેના ચોકીયાનોએ પોતાના પાદશાહને મરના બચાવ્યો. જે પછે ખૂની શાહજાદો પોતાના બાપનાં સુવાનાં એવાન આગળ જઈ પુગ્યો, એવી મતલબથી કે તેનાં લોહીમાં પોતાના હાથ ખરડીને પોતાના ગુના-હોનો સરવાળો પુરો કરે, તેજ પછે એક ગુલામે તેને દીઠો અને તેની ખૂની મતલબ પામી જઈને પાદશાહના ચોકીયાનોને સાવચેત કીધાં, તથા તેમની મદદમાં રહીને ખૂનીને એવાનમાં દાખલ થતો અટકાવ્યો અને પોતાના પિતાનો જીવ લેવાની તેની નીચ ઉમેદમાં તેને નિષ્ફળ કીધો. હવે તેની ખાતરી થઈ કે બાઇનું ખૂન કરવાનો શક મારી ઉપરજ આવવાનો; એટલામાટે તે હવે મહલ હોડાને નાઠો અને રાખની સરહદ ઉપરના એક કિલ્લામાં બરાબ બેઠો, કેજ કિલ્લાને

જેમ કુદરતે તેમજ માણસની કારીગરીએ બહુ મજબૂત બનાવેલે હતા.

હવે નવો દિવસ તલુ થયો, અને ગઘ રાતનાં ખૂનખાર કામો રોજન થયાં. સહવાર પડતાંજ પેલા બાળક શાહજાદાની દાઢ તે બચ્ચાંને ધવાડી તનંદુરસ્ત બનાવવા માટે તેને જગાડવા ગઘ, પણ તેણી જુએ શું કે તે વહાલાં બચ્ચાંનું પાળણું તમામ લોહીથી ખરાબ થઇ ગયું હતું. મભરાટની મારી તેણી ફરિયાદ ને પુકાર કરતી આ ખૂની એકવાક જાહેર કરવા માટે પાદશાહ અને રાણીનાં એવાન તરફ દોડી. તેણીની ચિચારી અને જોરીથી ચમ્સાદા જાગી ઉઠી હતી અને એ દુખી માનુએ પોતાની આંખો ઉંધાડીને પોતાના વહાલા ખારિંદને પોતાની બાજુમાં મરતી વખતનો હંદસો દમ ખેંચતો જોયો હતો. હવે જ્યારે તેણીએ દાઢને પુકાર મારતી સાંભળી ત્યારે તેણીએ પોતાને વિષવા થઇ ચુકેલી જોઈ હતી. તેણી પોતાનાં બચ્ચાંની ખાતર રડતી હવે તેનાં પાળણું તરફ ગઘ અને તેને પોતાની ગાદમાં આંધું. હજુ તેનાં બદનમાં જાન હતો માટે તે હજુથી જીવતો રહેવા પામશે એવી તેણીને ઉમેદ થઇ. આ ખૂનખાર બનાવોની વાત એતરફ ફરી વળી અને તેથી આખા મહેલમાં માતમપોશી ચાલી રહી. જમણ સલીમાનશાહ પોતેથી પોતાના ગુલામો સાથ ચમ્સાદા આગળ આવી લાગ્યો; તમીખોને બોલાવી મંગાવ્યા, અને તેઓએ પોતાના એલમ અને હુનરની મદદથી પેલાં નિદોષ બાળકનો જાન સલામત બચાવ્યો. એજ રીતે મરંજુ કાંઠે સુતેલા જવાન પાદશાહ ઉપરથી તેઓએ પોતાનો એલમ બહુ જોડમતથી અજમાવી જોયો, પણ તેમની સઘળી મહેનત ફાકટ ગઇ. તે તો મરજુ પામ્યો અને તેની પાછળ ખુનસુરત ચમ્સાદા રડતી રહી ગઇ. ખુશખોઇ અને જડીખુડી તથા મંત્રમપટ્ટાથી તે બાળકનો જન્મ રૂઝાયો અને તેથી તેની માતાની ઉમેદ પાછી તાજ થઇ. તેને દુધ ધાવવા માટે પાછો તેની દાઢના રવાખીતમાં આપ્યો અને એ રીતે સલીમાનશાહનો નાનો વારસ માતમાંથી બચી ગયો.

આ વાત દરમિયાન તે જમજ પાદશાહે પોતાનાં ફર્જના ખૂનીને શોધી કઢાડ્યાની ધણી કોશેશ કીધી. આ દુષ્ટ કામ બાલાવનેજ કરેલું છે એમ ચોકસ સાબેત થયું; કેમકે ખૂનીજ રાત્રે તે પાવતખત ખાતેથી મહેલ છોડીને ઉતાવળે નાસી ગયો હતો, તથા જે ખંજર વડે તેણે ભાષનું ખૂન કીધું હતું તે તેનાં જોરડામાંથી મળી આવ્યું ત્યારે તમામ લોહીથી ખરડાયેલું હતું. આથી તે શાહજાદા ઉપર જે પ્રથમથીજ વહેમ રાખવામાં આવતો હતો તે ખરો પડ્યો આ બનાવથી તે જમજ શાહને એવો તો સખ્ત ગમ લાગ્યો કે તે કમનસીબ માણસ તેના બાપતળે કચડાઇ જતો બહુ મુશ્કેલીથી બચ્યો.

તે બોલતો કે “અય પાદ પરારહેશાર ! ત્યારે હાલુથી હું આ દુનિયામાં હર્યોગી થઇ પડીશ એવો તારો બુકમ છે ત્યારે મોતના દુતને મારેથી દૂર રાખજો !”

એ મધી તેણે પોતાનાં રાજ્યના વજીરો અને આગીર ઉમરાઓને બેગા કીધા અને હવેથી રાજ્યની લગામ પોતાના હાથમાં લેવાના ઇરાદાથી તેમને બાણીતા કીધા.

જમજ પાદશાહની પાંડલી ફર્જ તો ગમખવાર ચમ્સાદની ગમગોસારીને લગતી હતી. તેઓ અને આ વાતમાં એકમત થયાં કે જે વહાલાં બાળકને કિર્તારે જીવતું રાખ્યું હતું તેને દરેક રીતે જતનથી ઉછેરવું. તેઓએ તેને તનની તેમજ મનની કેળવણી આપવા માંડી, અને તેને ખુશીવંતું બનાવવા પાછલ બનતી કોશેશ કીધી. તેની માતાએ તેને તમામ રૂડી રીતબીત અને ચાલચલણને લગતા કાયદાઓથી હુશિયાર કીધા, અને એ બાબતમાં ધર્મનાં શાં શાં ફરમાનો છે તેની સમજણ આપી. બાજી તરફથી તેના બપોવાએ તેને દુનિયાદારીના અને માણસાઇને લગતા અગત્યના કાયદા કાનૂનોનું જ્ઞાન આપ્યું.

આઠ વરસની ઉમરનો થયો તે તેણા નાનો શાહજાદો એવો તો મજબૂત બાંધાનો અને કઠાવર તનનો થયો કે તે હથિયરો પકડવાને અને સવારીની સાફ ખમવાને શક્તિવાન થયો; અને બીજાં થોડાંએક

વરસોમાં તે તેની નીતિ સંબંધી ખુબીઓ રોશન થવી લાગી અને તેનાં મહુમ બાપ (માજી પાદશાહ) જે ખુબીઓ ધરાવતો હતો તેમનેથી આ શાહજાદો એક દહાડે ઢાંકી નાખશે એવાં ચિન્હ જણાવા લાગ્યાં.

હવે જમ્મુ સલીમાન શાહને લાગ્યું કે તેના નખીરો સારા સલાહકારોની મદદથી રાજ્ય ચલાવવાને શક્તિવાન થયો છે, જે ઉપરથી તેણે તેને માથે તાજ મૂક્યું અને પોતાનાં રાજ્યની લગામ તેના હાથમાં આપી, અને ભેગી મળેલી ભરતક દરબારમાં તેને શાહ સલીમાનનાં નાગંથી નવો પાદશાહ જાહેર કરાવ્યો, જેને તમામ રૈયતોએ બારી હરખ સાથે કબૂલ રાખ્યો. જે પાદશાહને પોતે પૂજતી હતી તેનું મોત નિપજવનાર ભયંકર ફટકાનું દુખ જે પ્રજા હંજી ભૂલી ગઈ ન હતી, તેણે તેવુંજ વહાલ તે પાદશાહના આ વારસ તરફ દેખાડવાની કબૂલાત આપી, અને તેના તરફથી તેના બાપના જેવીજ સમતા અને પ્યારની વડી રાખી. અને આ નવા જવાન પાદશાહે પણ પોતાના ડાહ્યા સલાહકારની મદદથી, પોતાના સંબંધમાં પ્રજાએ જે આજ્ઞાઓ પાંધી હતી તે, ખરી પાડી આપી.

કાજીઓ અને વજીરો પોતાના જુદા જુદા અધિકારોની ફર્જ વાજખી રીતે બજાવવા લાગ્યા, જેથી રાજ્યને લગતા કાયદાઓ પ્રગતિ વહાલા થઈ પડ્યા, અને તે કાયદાઓ સુજબ હોવાપણુભરેલો અને ઝડપી અમલ થવા લાગ્યાથી સર્વનું સુખ નક્કી થયું. શાહ સલીમાન જેમ રાજ્ય કારોબારને લમતી તેમજ મજાહયને લગતી ફર્જ અદા કરવા પાછલ એકસરખો આતુર હતો. તે ઠરાવેલે વખતે વજુ કરતો, મસ્જિદમાં નિમાજ વેળાએ હાજર થતો, દર અઠવાડિયે ત્રણ મરતબે દરબાર ભરતો, દરરોજ વજીરો સાથે મસ્જિદત ચલાવતો, અને રાજ્યમાં જ્યાં જ્યાં શાંતિ અને સમાધાની પાંધરી નાખવાની અગત્ય હોય ત્યાં ત્યાં તે તરત હાજરી આપતો હતો. લોકો તેના અમલમાં સુખી હતાં, અને તે સુખ તેઓ સુલેહસંપન્નથી ભોગવતાં હતાં. પણ એટલાંમાં આ સુલેહમાં ખલલ કરનારા નવા ગુનાહ બંધ થયા, અને લાંબો વખત સુધી સુખ ભોગવવાની ઉર્મે પ્રજાના હાથમાંથી ઢિંચી લીધી.

પેલા ચંડાળ બાલાવને, પોતે કરેલા ગુનાહના પરિતાપથી કંટાળીને તથા જે પ્રભુ તેને ધિકારતી હતી તેના વચ્ચે વસવું સલામતીભરેલું થી એમ સમજીને, પોતે જે કિલેબંદીવાળી જગામાં આગ્રો લીધો હતો તે છોડીને મિસરમાં જઈ ભરાવાની તજવીજ કરી, એવી મતલબથી કે તે બહોળાં રાજ્યના પાદશાહ તરફથી રક્ષણ મેળવવા માટે તેને આજ્ઞે કરે. તેણે ત્યાં જઈને પોતાના ગુનાહો છુપાવી એવું જાહેર કરી કહ્યું કે હું તો એક કમનસીબ શાહજાદો છું, એક ઓરતનાં મકનો ભોગ થયો છું, અને જઈને નાતવાન બાપનાં કામોથી દુખી થયો છું. મિસર દેશના પાદશાહે તેને માયાથી આવકાર લીધો, અને તે તેને તેના બાપનું રાજ્ય જીતી આપવા માટે લશ્કરી મદદ કરવાની તૈયારીમાં હતો, એટલામાં બુદ્ધા સલીમાનશાહ તરફથી એક એલચી આવી પુગ્યો અને મિસરના પાદશાહની સુલાકાતની ખાહેશ કરી.

આ જઈને પાદશાહને તેના ઠેકાણે ઠેકાણે મૂકેલા છુપા જસુસોથી ખબર મળી હતી કે બાલાવને મિસરની રાહ ધરી હતી. સલીમાનશાહે વળી સઘળા દેશોની દરબારોને પોતાના નાઠેલા ખૂની દીકરાનાં સવિસ્તર બયાનથી તેમને વાકેફ કરી હતી, અને તેણે કરેલા ગુનાહોની તેમાં વિગતો આપી હતી. એવીજ વિગતોથી તેણે મિસરના સુલતાનને પણ જણાવ્યો કરી, જે ઉપરથી તે સુલતાને બાલાવને તેની તકસીરોના સંબંધમાં તેના બાપ તરફથી આવેલાં નામાની વાતો કહી, અને પછી દરમાબયુ કે તારો ગુસ્સો થયો બાપ તને સજા દરમાવે ત્યાં સુધી તને ચોક્કી પેહરા સાથે કેદ રાખવામાં આવશે." વળી આ સુલતાને સલીમાનશાહ તરફના એલચીને પણ એજ સુજબનો જવાબ આપ્યો.

પણ આ જઈને બાપે પોતાની નાતવાનીને લીધે તેમજ પોતાના એટા તરફનાં વહાલને લીધે, એકી વખતે બે બયંકર બૂલો કરી. મિસરના સુલતાનનો તમામ ગુસ્સો પોતાના એટા સામે ઉસ્કરવાની મતલબથી તેણે એ સુલતાનને એવી ખબર આપી હતી કે બાજક શાહજાદાને કરવામાં આવેલો જખમ કાતેલ હતો અને તેથી તે મરી ગયો હતો. આ ચૂક તેણે પાછલથી મિસરના પાદશાહને જાણી બીજા

નામામાં પણ સુધારી નહિ; અને તેમાં તેણે વળા એવી બૂલબરેલી બલામણ કીધી કેપેલા ખૂની બેટાને છોડી મૂકવો.

તેણે આ નામામાં શેવટે એમ લખ્યું કે “અત્યાર આગમજનો હું બહુ દુખી થઇ ચૂકેલો છું, તેથી મારાં બેટાનાં મોતને હુકમ લખીને હું મારા હાથ તેનાં લોહીમાં ખરડવા ચાહતો નથી. એની સજા એજ કે એને ઠેકાણે ઠેકાણે ભટકી મરવા દેવો; પૈસા અને મદદ વગર તથા અંતઃકરણના દંખ સિવાય બીજા કાંઈ પણ સાથી વગર એને જંગલના વાઘોની સંગતમાં ફરવા દેવો, કેળે હેવાનો એના પોતાના કરતાં ઓછાં નાતરસ છે. જ્યારે એ તાંગીમાં આવી પડશે, જ્યારે ગમથી બેજાર થશે, સર્વ કાંઈથી ધિક્કાર પામેલો થશે, ત્યારે મારા કીનાનું હથિયાર એ પોતેજ થઇ પડશે—કેળે કીનો લેવાનું કામ હું પાદશાહોના પાદશાહ પાક પરવરદેગારને સોંપું છું.”

સલીમાનશાહના આવા ઠરાવ ઉપરથી મિસરના સુલતાને ખાલાવનને છુટો કીધો, પણ ફરમાવ્યું કે તારે મારું રાજ્ય સદાને માટે છોડી જવું. આમ કરીને તેણે સઘળી વિગતોથી સલીમાનશાહને વાકેફ કીધો, જેની જોડે હાલ તે દોસ્તીની ગાંઠથી વધારે બંધાયો હતો.

હવે રાણી ચમ્પાદાની ખુબસુરતી તથા બેમુળી ખુબીઓની તારીફ છેક મિસર સુધી જઇ પુગી હતી. ત્યાંના ઉપર કહેલા સુલતાન-નું નામ બેન્સીરક હતું, તેણે જોયું કે સલીમાનશાહ સાથની દોસ્તીને લીધે ચમ્પાદાનો હાથ શાદીમાં મેળવવાનું બની શકે એવું છે. આ ઉપરથી તેણે બહુજ આતુરતા અને માનભરેલા સખુનોથી એક નામ આ જઇ પાદશાહ ઉપર લખીને ઉપલી વિધવા રાણીના હસ્તની માંગણી કીધી. તેણે તેમાં આજિજથી લખ્યું કે “જે બાત કુદતી કાયદે તથા ખેલાવંદીને આધારે તારી બજિજ તેમજ વધુ છે તેથી મારી માંગણી કબૂલ રાખે એવી રીતે તેને હું મારી તરફથી બે વાત સમજાવજો.”

કુરાનનો ખુબજર્જર પાદશાહ આ માંગણીના પેગામથી રાજ્ય મયો, કેળે તેની બધી બજિજને મારે તેને પછીજ લાભકારી જણાઇ. તેણે

ઉપલાં નામામાં જણાવેલી દરખાસ્ત તેણી આગળ રજુ કીધી, જે સાંભળતાંજ ગમમાં ગર્ક થયેલી ચમ્પાદાની આંખોમાંથી આંસુની ધાર ચાલવા લાગી. તેણીનું દિલ હજી સુધી પોતાના મહુમી ખાવિંદ તરફજ વફાદાર હતું; અને તેવું છતાં તેણી નવા ખવિંદની મોહબત કબૂલ રાખવાની ખાતર પોતાના બાપ સમાન કાકાજી અને પોતાનાં વહાલાં ફર્જંદથી સદાની જુદી પડે, એ વાત તેણીને પસંદ આવી નહિ.

“અફસોસ, વહાલા કાકાજી !” તેણી રડતાં રડતાં બોલી; “જે મીઠાસભરેલા વચનો સાંભળી સાંભળીને હું ‘આ દરખાસ્તમાં મોટી થઇ છું તેવાં વચનો હવે ફરીથી મને કાણુ કહેનાર છે ? જે ફર્જં બળવતાં મને આજે ખુશહાલી ઉપજે છે તેવી ફરજ હવે હું કાણુની બળવીશ ?”

“મારી વહાલી બેટી,” સલીમાનશાહે તેણીને જવાબ આપ્યો, “જેણે શાદીમાં તારી માંગણી કરી છે તે દુનિયાના સૌથી બળવાન પાદશાહોમાંનો એક છે. તેની ખુબીઓની ભારી તારીફ થાય છે, અને તેની ખુબસુરતી વિશે પણ સાફજ બોલાય છે. તારો બેટો, જેને મેં મારી જગા ઉપર તખ્તનશીન કીધો છે, તેને મારા કરતાં વધારે બળવાન અને વધારે જયુકની મદદની જરૂર છે. તું તારી ફસાહતી જખાનથી આ બંને પાદશાહો વચે મજબૂત દોસ્તી કરી અપાવવાને સક્તિવાન થશે. પણ આ વાત તું બૂલી જતી ના, મારી બેટી, કે બાલાવનને મિસરથી દેશનિકાળ કહાડવવા માટે મેં તેના ઉપર તેનાં બાઇતું તેમજ તેના ભત્રિજનું બેવડું ખૂન કરવાનો અપરાધ મૂક્યો છે. એટલામાટે તારે તો એવાજ દેખાવ રાખવો કે શાહ સલીમાન ધરાન સરજમીન ઉપર રાજ્ય કરે છે, અને તે મારો ખાનદાનનો કોઇ દુરનો નણીરો છે, તથા તેની માતા તું નહિ પણ કોઇ બીજીજ છે. શાહ સલીમાનની માતા તું છે એ વાત મિસરના સુલતાન બેન્સીરાકથી છુપી રાખવી જોઇયે. તું એ પાદશાહ ઉપરજ તારો તમામ આદર બતાવશે, અને એ આદરમાં ભાગ પાડનાર તારો બેટો કે બીજું કોઇ નથી એમ જણાયાથી એ પાદશાહને તું વધારે વહાલી

મધ પડશે. તે એમ સમજશે કે તારો ચાહ તેને પેટનાં તારાં ફર્જંદો ઉપરજ તું રાખશે. મારા અનુભવથી હું સારી પેઠે જાણું છું કે માણસ જાતનું દિલ બહુ નબળું હોય છે, જ્યારે અંગી લાભોની વાતો શાય ત્યારે તે વાતોની સમ્બાધ ઉપર એક મજબૂત મનનો ઇનસાન ખચીત શક લઈ જાય છે. ઇરાનનાં તખ્ત ઉપર બેઠેલા પાદશાહની મા નહિ પણ દૂરની સગીમાં ખપીને તું તારા બેટાની ઘણીજ મહા-ભારત સેવા બજાવશે, અને તેથી તારા ખર્ચ અને ફર્જંદોના લાભને જોખમમાં લાવી નાખવાના કશા પણ શક વિના તું એમ કરી શકશે. જો તું તારા બેટાની હસ્તી જાહેર કરીને તેના લાભમાં કાંઈ પણ બોલશે અને સુલતાનની માંગણી ના પાડશે તો તું અત્યંત મોહબતથી આંધળી બનેલી માતા દાખલ લેખાશે. આપણાં સારાં નસીબે સુલતાન તારી માંગણી આપણી તરફની એક નવાજેશ ગણીને કરે છે; કેમકે તે એટલો બળવાન છે કે તે જો ચાહે તો જબરદસ્તીથી તને ખેંચી લઈ જાય. જો આપણુ તેની આ માંગણી ના પાડીએ તો તે આપણી સામે લડાઈ ઉઠાવે; પણ તેમ આપણુ કરીશું નહિ, અને આપણુ એક બીજાની સંગતમાં વસિયે છિયે ત્રેથી જે સુખ પેદા થાય છે તેના ભોગ આપણી પ્રજાના અને આપણુ પોતાના લાભની ખાતર આપીને લડાઈના દેવને ઉધા પાડીશું.”

આ તકરારો દેખીતી ગમે એટલી ખરી હતી તોપણ તે સંગીન અને વજનદાર ન હતી; પણ ચમ્સાદાએ તેની સામે વાંધો ઉઠાવ્યો નહિ. હવે સલીમાનશાહે સુલતાનનાં નામોનો જવાબ થોડા વખત પછી એવી મતલબનો લખ્યો કે મિસરના બળવાન પાદશાહે પોતાને પસંદ કરીધો છે તેથી મારી બત્રિજી પોતાને મારી હોરમત મળેલી સમજે છે, અને તેથી તું નામદાર સાથ શાદીના ગાંઠથી બંધાવાને તૈયાર છે. આ જવાબ વાંચીને સુલતાનની ખુશહાલીનો પાર રહ્યો નહિ. તેણે પોતાની રાણીને તેડી લાવવા માટે એક એલચીને બપોરના રસાલો આપીને મોકલ્યો, જેને પોતાના મુકામમાં આવી યુગવાની ખબર મળ-

તાજ જમદ સલીમાનશાહ પોતાનાં પાયતખ્તથી ૬૦ મૈસ દૂર પેલા એલચીને એસ્નેકખાલ લેવા માટે ગયો. તેણે એક બપકાદાર છાવણી બનાવી અને તેમાં તે એલચીને આવકાર દીધો, અને એ દિવસે સુધી તેને જિયાદત આપીને પછી પોતાની બત્રિજ તેને સ્વાધીન કીધી. એલચીને ખાનપાનથી ખુશ કરવાને લગતી મોજમજાહની મુદત એ કારણેને લીધે ટુકડી કરી નાખવામાં આવી હતી. એક કારણ એ કે મિસરનો સુલતાન પોતાની મેહબુબને જોવાને માટે બહુ ઉતાવળ કરતો હતો; અને બીજું કારણ એ કે ચમ્સાદના બેટાની હેયાતીની વાત એલચીથી છુપી રાખવી. આ વખતે બંને પાદશાહો વચ્ચે થયેલા દોસ્તીના કખાલાની શર્ત બળ લાવવા થકી જમદ સલીમાનશાહે ધરાનના પાદશાહના એલચીનો અધિકાર ધારણ કીધો હતો.

જેવી શાહજાદી ચમ્સાદ મિસરનાં પાયતખ્ત ખાતે જમ પુગી તેવો શાદીનો કખાલો અને ક્રિયા કરવા માટે સુલતાને શેહેરના મુદતી તથા કાજીને બોલાવી મંગાવ્યા. તેઓને તેમની આ મહેનતના બદલા દાખલ ખેલાઅત તથા પાંચ હજાર અશ્વરીઓનાં ઈનામો મળ્યાં. આ પછી શાહજાદી પોતાની શાદી માટે તૈયાર કરેલાં એવાનમાં દાખલ થઇ, જ્યાં માહતાબને મુખની દાસીઓ બપકાદાર પોશાક પહેરીને હાજર ઉભેલી હતી. તેઓ તેણીને હંમામમાં લઈ મઈ, જે વેળા વાસણોમાં કીમતી ખુશબો બાળવામાં આવતી હતી. હંમામમાંથી સ્નાન કરીને બ્યારે તેણી બાહર નિકળી ત્યારે પેલી ખિદમતગાર દાસીઓએ તેણીને ભારી જતનથી કીમતી લેબાસ પહેરાવ્યો. કાંઈએ તેણીને મોરનાં પીછના બનાવેલા પંખાથી વા નાખ્યો, ત્યારે બીજીઓએ તેજ વેળા તેણીના લાંબા સુંદર કેશ હોળીને સાફ કીધા અને તેમાં ઝવેરાતો પોયાં. તેઓએ તેને બેમૂલાં બરેણાં અને પોશાક પહેરાવીને એવી તો પ્રકાશિત બનાવી કે ઝોરઝામાંની રોશની પણ તેણીના ઠાક આગળ ઝાંખી પડી ગઇ, તથા તેણીની આસપાસ જે કાંઈ હતું તે સર્વ તેણીની ખુબસુરતી આગળ ઢંકાઈ ગયું. આવી રીતે સજીમાર

સજીને તેણીને સુલતાનની આગળ લઇ જવામાં આવી, જેણે તેણીને અત્યંત વહાલથી આવકાર દીધો, અને પોતાની પાસે બેસાડી. એ પછી તેઓની આગળ ખાતુ હાજર કીધું, જેની વાણીએ સંખ્યાબંધ હતી, પણ તે કરતાં સરસ તો પકાવેલાં ખાનાંની લેહજત હતી. એ પછી સુલતાને પોતાની મોહરદારને કીમતી ઝવેરાતોથી ભરેલા ધણીએક દાખડા બેટ આપ્યા.

આ સઘળાં દરમિયાન ચમ્પસાદ તો પોતાના ખાવિંદનાં સુખ અને પ્રજાની મોજમાં કશો ભાગ નહિ લેતાં અંદરખાનેથી છુપી રીતે બળતી હતી. પોતાના બેટા તરફજ તેણીનું દિલ વાજખી રીતે લાગેલું હતું, અને તેનાથી હાલ પોતે જુદી પડેલી હતી માટે તેણીને તેનોજ એકલો વિચાર આવ્યા કરતો હતો. પોતાના કાકાજીનાં રાજ્યનાં ભલાં માટેના પણ મૂખાઇભરેલા વિચારો કબૂલ રાખીને તેણીએ પોતાના બેટા સંબંધી એક બોલ પણ બોલવાની હિમત કીધી નહિ, અને તે જમક પાદશાહની ઇજ્જતમાં ધટાડો થાય એવું કશું તેણીએ સુલતાનની આગળ જાહેર કીધું નહિ. અગરજે તેણીએ સુલતાન ઉપર ઇતખાર રાખીને તેને સઘળી ખરી બિનાથી વાકફ કીધો હોત તો કેટલાં બધાં માઠાં પરિણામો જે હવે પછી નિપજ્યાં તેમનો તેણી અટકાવ કરી શકી હોત! અને બેન્સીરાકની મોહબ્બત તેણી ઉપર ફરરોજ વધતી જતી હતી તે બેહદ વધી જવાની તેણીએ વાજખી વધી રાખી હોત!

રાણી ચમ્પસાદ પોતાના બેટાના સંબંધમાં જે નાજુક બેચેની ધરાવતી હતી તે કેટલી વાજખી હતી તે સ્પષ્ટ કરી આપનારા બનાવ જલદીથીજ બન્યા. પેલા ચંડાળ બાલાવનને ખબર મળી કે તેની જોબાઇની શાદી મિસરના સુલતાન સાથે થઇ છે અને સલીમાનશાહ હજુ ઇરાનમાં પાદશાહી ચલાવે છે. આથી તેનાં દિલમાં કીનાતો આતશ નવેસરથી સળગી ઉઠ્યો. ઇરાનનું તખ્ત મેળવવાનો તેને લોભ હતો, અને ચમ્પસાદનું દિલ જીતવાની તેની ઉમેદ હતી. એ માટે તો તેણે ખૂન કીધાં હતાં, પણ તે શુનાહનાં તેણે ધારેલાં ઉપલાં ફળ પોતાના

હાથમાંથી જતાં રહેલાં જોઈને તે ચંડાળે હવે મન ભાવે તેવી ખરાબીઓ રાજ્યમાં કરવા માંડી, અને હજુથી જમ્મુ આપનાં મરણ પછી પોતે મુલકનો ધણી થઈ બેસવાની ઉમેદ બાંધી. તે હવે ખૂનરેણુ અને લટકાટનોજ ધંધો માંડી બેઠો.

જવાન પાદશાહનાં દુખોની શુદ્ધઆત.

એમ કરતાં કેટલીક મુદત પછી સલીમાનશાહની જમ્મુ પહોંચી, અને તેથી તેણે પોતાનો જન પોતાના પેદા કરનારના હાથમાં સોંપ્યો. આ બિનાની પોતાને ખાતર મળતાંજ બાલાવને પોતાના હાથ તળેના વાટપાડાઓનાં લશ્કરની સરદારી લીધી, રાજ્યમાં બસવે ઉઠાવી નવાં નવાં લશ્કરોને પોતાના ઝુંડ તળે ભેગાં કર્યાં. કાંઈને મોટાં મોટાં ધનામેની કબૂલાતો આપી, કાંઈને પોતે લટકાટથી ભેગું કરેલું જર આપી લલચાવ્યા, અને પછી એ સર્વની ભેગી મદદથી તેણે પોતાના ભત્રિજાને તખ્ત ઉપરથી ઉઠાડી મૂક્યો, તેને એક અંધારાં કેદખાનામાં નાખ્યો, અને તેની જગા ઉપર પોતે ધરાનનો પાદશાહ બેઠો.

આ ધાતકી રાજ્ય પચાવી બેસનાર, પોતાની આટલી કતેહથી સખુરી નહિ પકડતાં, પોતાના તેજ નિર્દોષ ભત્રિજાનો જીવ લેવાને તૈયાર થયો કેજે તેના ખૂની હાથનો ભોગ થતો આગળ અમલકારિક રીતે બચી ગયો હતો. પણ જે દયા તેનાં ધાતકી દિલમાં જરાથી જન્મ મેળવવા પામી નહિ તે તેના ખૂની સોહબતીઓએ દેખાડી.

તે સાથીઓએ બાલાવનને કહ્યું કે “જે જવાંમદે આપણને કશું દુખ દીધું નથી તેનો જીવ લેવાની પરવાનગી અમે આપી શકતા નથી. જે તેનાથી તને કાંઈની રીતે બીવાનું હોય તો તેને સખ્ત ચોકી પહેરા સાથ કેદમાં રાખ, પણ તેને મારી ના નાખ.”

પોતાના સોહબતીઓની માંગણી કબૂલ રાખવાની બાલાવનને ફર્ક પડી અને તેથી તેણે પોતાના ભત્રિજાને એક ગુફામાં કેદ કરાવ્યો. આ દુખભરેલી ખાતર જ્યારે અમ્સાદાને થઈ ત્યારે તેણીની દિલગીરીનો

પાર રહ્યો નહિ. પણ એ વાત જો તેણી જાહેર કરે તો પોતાના કાકા ઉપર ઠગાઇ કરવાનો કલંક આવે, કેમકે તેણે સુલતાનને તો એવું લખ્યું હતું કે ચમ્પાદનો બાળક શાહજહાંની ખૂની બાલાવનના હાથ ઉપર બેઠન થયો હતો. એટલામાટે પોતાના બેટાની ઉપર વરસેલી ઉપદ્રી આશ્વતની બિનાથી તેણી પોતાના ખાવિંદને જાણીતો કરી શકી નહિ.

હવે પેલી તરફથી પેલો નીચ બાલાવન ધરાન સરજમીનની સંપૂર્ણ ફતેહ કરી ચૂક્યો, અને રાજ્યના સધળા વજીરો અને અમીર ઉમરાઓને પોતાનો પાદશાહ કબૂલ રાખી તેની ખિદમતમાં નજરાના સાથે હાજર થયા. એમ કરતાં જવાન શાહ સલીમાનને કેદ રાખ્યાને ચાર વરસ વહી ગયાં, જે બાપડાને તેની જિંદગીનો નિભાવ થાય એટલો પુરતો ખોરાકની આપણમાં આવતો ન હતો. આવી મુસીબતોના ભારી બોળને લીધે તેનો ચેહરા, જે આબાદ તેની માદરના ચેહરાનો નમુનોજ હતો, તે તેણીના બેટા જેવો ઓળખી પણ શકાય નહિ એવી રીતે ખુબસુરતીમાં ઝાંખો પડી ગયો. અંતે બોદતાલા તેના ઉપર મેહરબાન થયો, કે જેનો હાથ તેના ઉપર હતો; અને તે સાહેબે તેને તરતવેળા ધણુંએક સંકટોમાંથી મોકળો કીધો.

એક દિને બાલાવન બપટાદાર દરબાર બરીને મહેલમાં બિરાજ્યો હતો અને પોતાનો અમલ હાથમાંથી કદી જતો રહેનાર નથી એવા ભરસાથી તેનો વૈભવ સુખચેતથી ભોગવતો જણાતો હતો. તેની આસપાસ જે અમીર ઉમરાઓનો વિશ્વાસ પોતે ધરાવે છે એવું તે સમજતો હતો, તથા જે દરબારીઓ તેની ખુશામદ કરતા હતા, તે સધળાઓ બેગા મળ્યા હતા. તેમની વચ્ચેથી એક આવાજ પાદશાહને કાને પડ્યો. આ આવાજ સમ્યાઈ જેવો પવિત્ર હતો અને તે મહૂમ પાદશાહ સલીમાનશાહની યાદમાં હજી જાંડેસાન હતો, તે આ મુગળ બોલ્યો:—

“અય પાદશાહ, બોદતાલાએ તારે માથે આબાહીનું તાજ મૂકેલું છે. આ શેહેનશાહતની જોડે તારી રૈયતોનાં દિલ પણ તને અર્પણ કરવામાં આવેલાં છે, અને તેથી તારૂં તખ્ત કદી નહિ જોખ્ખામ એવા પાયા ઉપર મકમ થયેલું છે. એટલામાટે તે ખાવિંદની

મેહેરખાનગીને તું વધારે ને વધારે લાયક છે એમ સાબેત કર. મારા જેવા એક નખળા જવાન માણસ ઉપર એકજ દયાના નજર ફેંક, જેનો આધાર માત્ર તેનું નિરપ્રાધીપણું છે, જે ફક્ત જાતભેજાર રડવા સિવાય કદી આફતાબની રોશની જેમ શકતો નથી, અને જેની જિંદગીની દરેક પળ દુખ અને મુસીબતની ગવાહી આપે છે. પાદશાહ, કમબખ્ત શાહ સલીમાન કદીપણુ તારો અપ્રાધ કરનાર નથી, વાસ્તે તેને તેનું છુટાપણું બક્ષ ।”

આ સમુદો બોલનાર તે કમબખ્ત જવાન પોતેજ હતો, જેને બાલાવને આ રીતે પાછો જવાબ આપ્યો:—“હું તારી અર્જ કબૂલ રાખું ખરો, પણ મને ભય છે કે તું મારી વિરુદ્ધમાં એક ટાળી ઉભી કરશે અને મારાથી નારાજ થયલાઓનો તું આગેવાન થઈ બેસશે. પાદશાહની નિષ્ઠા ગમે એવી રીતે હોય તોપણ એવા બેસખર લોકો પેદા થયા વિના રહેતા નથી.”

“અરે પાદશાહ, જે જવાન માણસ દુખથી ગળાઈ ગયો છે, અને જેનામાં કશી તાકાત નથી તેની સરદારી તે કોણુ કબૂલ રાખે ?” શાહ સલીમાને ફરીથી અર્જ ગુજારી; “તારી પ્રજા તારા ઉપર જન-ફેશાન છે, ત્યારે મને એવા મદદગારો તે કોણુ મળનાર છે કે જેએ તારી સામે લોભી ધારણાથી સરકશી કરવાને બેવકુફ બને ?”

અંતે બાલાવને આ અર્જ કબૂલ રાખી, અને ગોયા પોતે પોતાના જવાન બત્રિજ તરફ ભારી દયા દેખાડતો હોય તેમ બર દરબારમાં તેણે તેને મારી બક્ષવાનો હુકમ આપ્યો, તેને પાદશાહી પોશાક પહેરાવ્યો, અને વળી તેને એક દૂરના પ્રાંતની સરદારી આપી. પણ આ સરદારી આપવાની મંતલબ કાંઈ તે જવાનને આખાદ હાલતમાં પાછો લાવવાની ન હતી. પાદશાહની દિયાનત તો ખુરી હતી, કમકે જે પ્રાંતમાં કાફર

૧. આ દૂરનો પ્રાંત તે કયો અને ત્યાંના કાફર લોકો તે કોણુ તે જણાવું નથી. પણ જે શત્રુઓ અસલી હુખામની અને સાસાની પાદશાહોને હન અને હબેતલી વખેરે તરેહવાર નામે તેમની સરહદના મુલકો ઉપર હુમલા લાવીને મહેનતમાં નાખતા હતા તેઓમાંનાજ કાંઈ તુરાની ટાળા હોય.

લોકો હંમેશાં હુમલા લાવીને ખરાબી પાંથરતા હતા ત્યાં શાહ સલીમાનને મોકલાવીને તેનું કાટલું કહાડવાની નીચ નેમ હતી. તેને આમ માનવાને મજબૂત કારણો હતાં કે એ જવાન પોતાનો જાન ત્યાં ખરબાદ કીધા વિના રહેનાર નથી, કેમકે તેની આગમજ જેથી ધણીઓને તે દરના પ્રાંતની સરદારી આપીને મોકલ્યા હતા તેઓમાંનો એકથી ધણી સલામત બચવા પામ્યો ન હતો.

એમ છતાં પેલો જવાન શાહજાદો એક નાવાં લશ્કર સાથે તે પ્રાંત તરફ કુચ કરી ગયો, જ્યાં હજુ તો તેઓ જઈ પુગ્યા નહિ એટલામાં તેના કાકાએ જે અટકળ બાંધી હતી તે કટલેક દરજ્જે ખરી પડી. પેલા કાકર લોકોએ ઉપલા ઈરાની પ્રાંત ઉપર દરોડો પાડ્યો, અને શાહ સલીમાન કને તેઓની સામે થયા માટે એક નાના લશ્કરી રસાલા સિવાય બીજું કંઈજ નહિ હતું તેથી તે શત્રુઓની મોટી સંખ્યાના હાથ ઉપર લાઇલાજ થયો, તેને તાણે થવાની ફર્જ પડી, અને તે કેદ પકડાયો. પેલા કાકરેનો એવો રવાજ હતો કે જેઓ હાથમાં આવે તેમને એકદમ ધાતકી રીતે મારી નાખવા; પણ શાહજાદાની નાની ઉમર તથા તેની ખુબસુરતી જોઇને તેઓએ તેને મારી નહિ નાખતાં તરત વેળા એક ઉંડા ગારમાં કેદ કીધો, જ્યાં તેની આગમજ ધણીએક મુસલમાનોને કેદ કીધેલા હતા. આ ત્રાસદાયક કેદખાનામાં કિસ્મતના ભોગ લાખલ તેણે એક આખું વરસ પસાર કીધું.

હવે આ કાકર લોકમાં એવો એક રવાજ હતો કે દર સાલ ચોક્કસ દિવસે એક ઉંચા ખુર્જ ઉપરથી આખાં વરસમાં પકડાયેલા સઘળા કેદીઓને નીચે ફેંકી દેવા. એ મુજબ શાહ સલીમાનને બીજા કેદીઓ જોડે પેલા ઉંડા ગારમાંથી બાહર કહાડ્યો અને પેલા ઉંચા ખુર્જને મથાળે લઇ જઇને તેઓ સર્વને નીચે હોમાવી દીધા. પણ ખોદતાલાની મતલબ તેનો જાન હજુથી બચાવવાની હતી, માટે તે જવાન પગ્તી વેળા પોતાના એક સોહબતીનાં શરીર ઉપર જઇ પડ્યો. આ ધણીનાં શરીરે તેનો થોડોધણો બચાવ કીધો, અને તેનાં કપડાંમાં હવા બરાબર થી પણ કટલેક દરજ્જે તેનો બચાવ થયો. આથી શાહજાદો

પડ્યા પછી અફળાઇને મરી તો ગયો નહિજ, પણ તેનાં શરીરનો કાષ્ઠ પણ ભાગ ફાટ્યો. યા જોખમાયોખી નહિ. પડતી વેળાની ઝડપને લીધે તે માત્ર જોભાન થઇ ગયો. લાંબો વખત સુધી બેહોશ હાલુતમાં રહ્યા સિવાય તેને બીજો કશો અકરમાત નડ્યો નહિ.

અંતે તેણે પોતાના કમનસીબ-સોહજતીઓની મુએલી લાશોની વચ્ચે પોતાને જીવતો જોયો. સર્વથી પહેલું કામ તેણે એ કીધું કે બોદાતાલાને યાદ કરી તેનો આભાર માન્યો. તેને માલુમ પડ્યું કે તે એક મોટાં ગીચ જંગલ દરમિયાન પડેલો હતો, અને પોતાની આસપાસ પડેલી પ્રેલી લોયો ખાવાને થકી જંગલનાં ફાડી ખાનારાં પ્રાણી આવી લાગશેજ, એમ સમજીને તે બચકર જગા છોડી આગળ વધી ગયો. આખી રાત તેણે પોતાની મજલ ચાલુ રાખી; અને જ્યારે તેણે ધાર્યું કે હવે માણસો કે પ્રાણીઓ કાષ્ઠ આવી શકે એમ નથી, ત્યારે તે એક ઝાડ ઉપર ચઢી બેઠો, એવી મતલબથી કે તેનાં પાદ્મં અને ડાળીઓ તળે છુપાઇ રહેશે તો તેને મુસાફરો જોઇ શકનાર નથી. તેણે જંગલી ફળો ખાઇ સંતોષ પકડ્યો, અને પોતે પોતાના કાકા ખાલાવનનાં રાજ્યમાં જઇ પુગ્યો ત્યાંસુધી તેણે એજ રીતે જિંદગી ગુજારવાનું જરૂરી રાખ્યું.

હવે તે ધરાન સરજમીનને તાબેનાં પહેલાંજ શહેરમાં દાખલ થવાની તૈયારીમાં હતો. એટલામાં તેણે પાંચ છ માણસોને બેગા મળી વાતો કરતા દીઠાં. તેઓ સઘળા મુસલમાન છે એમ જોઇને તેણે તેમને સલામ કીધી, અને પેલા કાફરો તરફથી પોતાની જે વળે થઇ હતી અને જે અમકારિક રીતે પોતે બચી જવા પામ્યો હતો તેનાં બયાનથી તેણે તેમને વાકેફ કીધા. તેણે જે સાદાઇથી પોતાની હકીકત જાહેર કીધી તે ઉપરથી તેની સમ્મ્યાઇ બાબે પેલા ખણીઓની પુરતી ખાતરી થઇ, તેઓની તેના ઉપર દયા ઉસ્કેરાઇ, અને તેને પોતાને ઘેર લઇ જઇને તેની અમ્મી રીતે પરોણાવ્યાકરી કીધી. થોડાક દિવસ તેઓનાં મકાનમાં આસાપશ લીધા પછી શાહજાદાએ ખાલાવનનાં પાયતખ્ત તરફની પોતાની કુચ ચાલુ કરવા માટે પોતાના

મેહરબાન દોસ્તોની રજા માંગી. તે બહા આદમીઓએ તેને જખી વસ્તુની જરૂરિયાત હતી તે પુરી પાડ્યા પછી તેને તેની મંજૂરનો રસ્તો દેખાડ્યો. તેઓને આ સવજા વખત દરમિયાન એવો ખ્યાલ તો જરાખી ગયો ન હતો કે જેની તેઓએ આ રીતે મુદારા કરી હતી તે તેમનો માણ પાદશાહ પોતે અને તેમના હાલમાં પાદશાહનો ભત્રિજો હતો.

હવે તે જવાન શાહબદાએ રાત દિસ પોતાની મુસાફરી આણુજ રાખી. થાક અને મહેનતથી તે કંટાળી ગયો હતો, તેના પગમાં કાંટા બોકાયા હતા, અને પથરા ખુબ્યા હતા, તોપણ અતે ઇસ્કહાન શહેરના કાટમાં દાખલ થવા પામ્યો અને ત્યાં એક પાણીના ચશ્મા આગળ બેઠો, જેમાં પાસેના એક ઝરાનું પાણી જમા કરવામાં આવતું હતું. અહીં આવીને હજી તો તે દમ ખાય છે એટલામાં કેટલાક ઘોડેચારોને તેણે ત્યાં આવતા દીઠા. તેઓ પાદશાહના સોહબતીઓ હતા, અને શિકારેથી પાછા ફરતાં પોતાના ઘોડાઓને પાણી પાવા ત્યાં આવ્યા હતા. પોતાની આજીબાજીએ નજર ફેરવતાં તેઓએ જવાન શાહ સલીમાનને દીઠો; અને જોકે તેનાં દિલમાંનો પોશાક હાલહવાલ હતો, અને દુખો તથા મુસીબતોથી તેના ખુશનુમા ચેહરાનો રંગ બદલાઈ ગયો હતો, તોપણ તેઓએ તેની શીરીની અને ખુખી સહેલથી જોઈ લીધી, અને તેના તરફ બહુજ માયાળુ લાગણીથી તેઓ જોવા લાગ્યા.

તેઓમાંના એકે તેને પુછ્યું કે “અય જવાન, અહીં તું શું કરે છે ?”

ડાહ્યા શાહ સલીમાને ઉત્તર દીધો કે “બાઈ, તું પેલી કહેવત તો જાણે છે કે ‘એક નાગા પરદેશીને એમ ના પુછતો કે તારાં વસ્ત્ર ક્યાં ગયાં ?’ મારો જવાબખી એજ છે. હું લુખ્યો અને પેયાસો છું; હું નાતવાન અને કશી મદદ કે આશ્રા વિનાનો છું.”

આ સમુદો સાંભળતાંજ એક અમલદાર પોતાની જોડેનાં ખોરાખી ઉપાડનારાં પ્રાણીઓ આગળ ગયો અને થોડુંક ગોસ્ત અને રોટી લાંબી

તે જવાનની આંગળ મુક્યાં. આ ખોરાક ખાઈ સંતોષ પામ્યા પછી તે જવાન પોતાની વાત આગળ ચલાવવાને શક્તિવાન થયો.

“ખેરાદર” પેલા અમલદારોમાંના એકે કહ્યું, “તારી હકીકત જાણવાની અમને બહુ ખાહેશ છે. જો અમારી અર્જમાં અવિવેક જેવું કંઈ નહિ જણાય તો મેહરબાની કરીને તારેક દુકં એહવાલ અમને કહી સંભળાવ.”

પેલા કમનસીબ શાહજાદાએ જાણવા માંગ્યું કે “તમારી ઇચ્છા તુમ કઈ તે આગમજ મેહરબાની કરી મને એક સવાલનો જવાબ આપો, જે મારે માટે બહુ અગત્યનો છે. વાઈ તમારો પાદશાહ બાઝાવન હજી આવેછે કે?”

“શું તું અમારા પાદશાહને જાણખેછે?” પેલામાંના એકે પુછ્યું.

“હા” તે જવાને કહ્યું; “તમો જેની સાથે વાત કરોછો તે તેનો બત્રિજો શાહ સલીમાન પોતેજ છે.”

પેલા અમલદારે અચરતીયા પુછ્યું કે “તું શાહ સલીમાન હોયજ કેમ? કેમકે અમેને ખબર છે કે તેને તો તેના કાકાએ ચાર વરસો સુધી અંધારાં કેદખાનામાં બંધ કરી રાખ્યા પછી છુટા કરીને એક એવા પ્રાંતની હાકમી આપી હતી કે જ્યાં વસતા કાફરોના હાથ ઉપર માર્યો જ્યાં વિના તે રહેજ નહી. વળી અમે સાંભળ્યું છે કે તેને તે બદમાશોએ એક ખુર્જનાં મથાળાં ઉપરથી ખીજ મુસલમાનો જોડે ફેંકી દીધો હતો.”

આ ધણીઓની પુરેપુરી ખાતરી કરવાને થકી જવાન શાહજાદાએ પોતાનો એહવાલ કહ્યો, અને ખુદાતાલાએ કેવા અમતકારથી પોતાનો જાન બચાવ્યો હતો તેનું વર્ણન કીધું. તેને મુખથી આ સર્વ બયાન સાંભળીને પેલા અમલદારો અચરત થયા, તેઓ શાહજાદાના પાઉ ઉપર માથું મુક્યા અને તેના હાથ પોતાનાં આંસુથી તર કરવા લાગ્યા.

તેઓ બોલ્યા કે “અય નામદાર, તુંજ અમારો પાદશાહ છે; તું અમારા હકદાર પાદશાહનો બેટો છે, અને આ કરતાં વધારે સારી

સર્જતને તું લાયક છે. પણ અફસોસ ! જે દરબારમાં મોત સિવાય ખીજું કંઈ તને મળનાર નથી ત્યાં તું શું મેળવવા આવ્યો છે ? જે જે ધાતકીપણું તારી ઉપર ગુજારવામાં આવ્યું છે તે તું યાદ કર; તારી સાથે કેવા કેવા પ્રપંચો રમાયા છે અને સત્તાને બહાને તને જે અધિકાર ઉપર નેમવામાં આવ્યો હતો તે તારાં મોતનીજ જાળ હતી તેનો વિચાર કર. તું નાસી જા અહીંથી ! જ્યાં ખુબસુરત ચમ્પાદા મિસરના સુલતાનનું દિલ જીતી લઈ અમલ ચલાવે છે ત્યાં તું નાસી જા ! ત્યાંજ તને સુખ મળશે.”

“અરે, અરે ! મિસર તરફ હું મારાં કદમ કેમ લંબાવી શકું ? મારા બપાવા સલીમાનશાહે તે શેહેનશાહતના પાદશાહને તો એમ કહીને ઠગ્યો છે કે હું તેનો નખીરો તો મારા કાકાના ખૂતી હાથ ઉપર માર્યો ગયો હતો. હવે જો હું જીવતો છું એમ જાહેર થશે તો હું તેમજ મારી માદર ઠગારાં સામેત થઈશું.”

“તું સાચું કહે છે,” પેલા અમલદારોમાંનો એક બોલ્યો, “પણ જો તને મિસરમાં છુટ્ટો રહેવાની ખી જરૂર થઈ પડે તોપણ તેથી ફાયદો એ થશે કે તારા કાકાના હાથમાંથી તું સલામત છટકી જશે, કેમકે તું જીવતો છે એમ જ્યારે તે જાણશે ત્યારે તેના ધાતકી એજાજમાંથી તું બચવા પામશે નહિ.”

શાહજાદાને મળેલી આ શિખામણને પેલા અમલદારોમાં જે સર્વથી વડો હતો તેણે પણ ટેકા આપ્યો, અને તેને મિસર ખાતે નાસી જવાની ઝાઝરખવાહી કીધી. તે શાહજાદાના પગપર પડીને બોલ્યો કે “ઓ મારા સાહેબ અને પાદશાહ ! અય સલીમાનશાહના એકનાએક અને ખરા વારસ ! અરે ! મારા જેવો ગુલામ, જે ત્રીશ વરસ સુધી તે મહુમી પાદશાહનો ફરમાંબરદાર હતો, જેણે તે સાહેબની તમામ ખુબીઓ પોતાની નજરે દીઠેલી હતી, તથા તેની મેહરબાનગીઓ મેળવેલી હતી, તે ગુલામે શું આજે તને આવી ખુસીબતમાં આવી પડેલો જેવો સજાવર છે ? શું સર્જત ત્યારે તે મહુમી શાહનો તેનાં મરણ પછી

પણ પીછા છોડતી નથી ? અય વહાલા શાહજાદા, નાસ ! અને જખરી જખરી મુસીબતો તારી ઉપર આવી પડે ત્યાંસુધી અહીં થોભ ના । ”

હવે પેલા સરદારોમાંનો દરેક જણ શાહજાદાને જોષ્ટતી દરેક ચીજ પુરી પાડવા માટે આતુર થયો. એક જણે તેનું બદન ઢાંકવા માટે પોતાનું એક વસ્ત્ર કઢાડી આપ્યું; બીજાએ પોતાની ખોરાકીમાંથી થોડીક તેને બાંધી આપી; અને પછી સઘળાઓએ પોતપોતા વચ્ચે એક નાની રકમ ભેગી કરીને તેની મુસાફરીના ખર્ચને થકી તેને હવાલે કીધી. તે કમનસીબ શાહજાદા તેઓની આ મેહરબાની તથા સલાહનો લાભ લઇને પછી તેઓથી છુટા પડ્યો. પણ પેલાઓ પોતાની વદાદારીની સામેતીઓ દેખાડ્યા વિના તેનાથી છુટા પડ્યા નહિ. શાહ સલીમાને ખોદાતાલા ઉપર એતેકાદ બાંધીને પોતાની મુસાફરી શુર કીધી.

ધણા દહાડા સુધી કંઠાળાબરેલી સફર ચાલુ રાખીને પછી તે અંતે મિસાર ખાને જઇ પુગ્યો, જ્યાં તેની માદર અમ્સાદ અમલ અલાવનાર રાણી હતી. જ્યારે તે પાયતખ્ત કેરોની નજદીક જઇ પુગ્યો ત્યારે તેને તે મોટાં શેહરમાં દાખલ થવા ગમ્યું નહિ, કેમકે તેને બીક લાગી કે મખાદા હું ઝાળખાઇ આવીશ. એટલામાટે તે શેહરમાં દાખલ થવાના રસ્તાથી થોડેક દૂર આવેલાં એક ગામમાં થોખ્યો અને ત્યાંના કોઇ માતખર રહેવાસીની નોકરીમાં રહેવાની ધારણા રાખી અંતે ત્યાંના એક ખેડુતનાં ઢોર ચરાવવા માટેની નોકરીમાં રહેવાની તેણે આગણી કીધી, અને તે માટે કંઇ મોટાં દામની આર્જુ નહિ રાખેલી હોવાથી તે કબૂલ રાખવામાં આવી. એ રીતે આ કંગાલ જગા ઉપર તે છુપી જિંદગી ગુજારવા લાગ્યો, અને પોતાના શેકને ખાતાં વધે તે રોટલો ખાઇ મુસ્કેલીથી પેટ ભરવા લાગ્યો.

એટા માટે માતાની શોધ.

પણ આ રીતે જ્યારે ધરાનનાં તખ્તને પાદશાહ આવી વિચિત્ર દામતમાં આવી પડ્યો હતો ત્યારે તેની માદર રાણી અમ્સાદ

શું કરતી હતી? આ દુખી માતાની બેચેની દરરોજ વધતી જતી હતી. પોતાના બેટા તરફની મોહિત અને પોતાના મહુની કાકાની ધજત ખાતર પોતાના ખાવિંદથી પોતાના બેટાની હસ્તીની વાત છુપી રાખવાનો ભેદ, એ બે વચ્ચેની જથુકની અથડામણને લીધે તેણીની હાલત તેના બેટા શાહ સલીમાનના જેવીજ દુખમરેલી થઇ પડેલી હતી. સુલતાન બેન્સીરાકની દરબારમાં સલીમાનશાહનો એક જજ્જ ગુલામ હતો, જે મિસર ખાતે રાણી ચમ્પાદાની જોડે આવ્યો હતો, અને જે તે વખતથીજ તેણીની નોકરીમાં રહ્યો હતો, તેની ઉપર તેણીનો પુર ધત-ખાર હતો, અને આ નાજુક માતા પોતાના દુખની વાત વારંવાર તેની આગળ કરતી હતી. એક દહાડે તેને એકલા એકલે તેણીએ તેને પોતાની આગળ આવવાની ધશરત કીધી.

“અય લાઇ,” તેણી તેને કહેવા લાગી, “મારા બેટા તરફ હું કેવું વદાલ ધરાવું છું તે તો તું જાણે છે.” વળી એ વાત જાહેર પડવાની હું કેટલી ધારતી રાખું છું તેથી તું જાણે છે. અને તોપણ તેવું શું થયું તે જાણવા થકી તે કશાં પગલાં ભર્યા નથી.”

“રાણી સાહેબા!” પેલા ગુલામે પોતાને મળેલા ઠપકાના જવાબમાં કહ્યું, “જે વાતની તું ખાતમી મેળવવા માંગે છે તે બહુ મુશ્કેલ છે; અને ક્યે રસ્તે હું તે શાહજાદા વિશે ખબર મેળવું તેની મને સમજ પડતી નથી. તું જાણે છે તો ખરી કે તેનાં માતાની ખબર સલીમાનશાહે આપી તે તે પણ મંજુર રાખેલી છે. હવે જો કોઇ એતેફાકથી તારો બેટો અહીં આવવા પામે તો તે તેજ છે એમ તું કેમ સાબેત કરી શકશે? લોકમત એ વાત કેમ દબાવ રાખશે?”

“અરે જો ખુદા કરેને મારો બેટો અહીં આવવા પામે તો તેને હું મારી નજરે નહિ જોઇ શકું તોપણ હું ધણીજ ખુશહાલ થાઉં. તે હજુ હયાત છે એટલીજ વાત જો હું જાણું તો તથા મને પુરતો આરામ અને સુખ મળે.”

“રાણી સાહેબા!” પેલા ગુલામ બોલ્યો, “તારી ખાતર મારો જન કુબાન કરવાને હું તૈયાર છું. હવે મને ફરમાવ કે તું શું કરવા માંગે છે?”

“મારા ખજનામાંથી તારે ગમે એટલું જર લે; તારી મુસાફરીને માટે તને દુરસ્ત લાગે એટલું તું લે; અને ધરાન જમ્મ મારા બેટાને અહીં તેડી લાવ.”

“આ જગા ઉપર ડહાપણનો જોટલો ખપ છે તેટલો જરનો નથી,” પેલા ગુલામે દાનાઘથી જવાબ આપ્યો; “તું નામદાર જે કામ મને સોંપે છે તે માટેની મુસાફરીનું સુલતાનને કંઈ ખાતરી ભરેલું કારણ દેખાડવું જોઈએ. તું જાણે છે કે સુલતાન મારા ઉપર બહુ મેહરબાનગી રાખીને મને નવાજે છે, અને તેની નોકરીમાં હોવાથી તે નામદારની ખાસ પરવાનગી મેળવ્યા વિના મારાથી અહીંથી નિકળાય એમ નથી. બાહરથી સાચ્યું લાગે એવું કોઈ બહાનું બતાવી તારે આ પરવાનગી મને અપાવવી, પણ તે બહાનું એવું હોવું જોઈએ કે તે બાબે સુલતાનને કશો શક પડે નહિ, એટલુંજ નહિ પણ વળી તે નામદાર તરત પરવાનગી આપે એવું તે મજબૂત પણ હોવું જોઈએ. તારે તેને એમ સમજાવવું કે તારા ખાવિંદનાં મોતની આગમજ જાગેલાં તુફાન દરમિયાન તે એક એવી જગાએ કામતી ઝવેરાતોનો દાખડો છુપાવેલો છે કે જે જગા હું ગુલામ સિવાય બીજા કોઈને ખબર નથી. તું કહેજે કે આ ઝવેરાત કોઈ પારકાના હાથમાં જતું અટકાવવા માટે તું અહીં મંગાવી લેવા માંગે છે, અને તે શેઠી લાવવા માટે ધરાન ખાતે મને મોકળવાની પરવાનગી આપવા તું નામદાર સુલતાનને વિનંતી કરજે. એટલું થયું કે પછી બાકીનું હું ફેડી લઉં.”

પોતાના ગુલામના ભક્તિભાવ વિશે રાણીની ખાતરી થઈ અને તેણે આપેલી સલાહ માન્ય રાખીને તે અમલમાં મૂકવા માટે તેણી એકદમ સુલતાન પાસે ગઈ, અને પેલા ગુલામને ધરાન જવાની રજા મેળવી આપવામાં તેણીને કશી મુશ્કેલી નડી નહિ. આ ઉપરથી તે વફાદાર કાસદ ધરાનમાં પોતાને કોઈ ઝાળખી પાડે નહિ એટલા માટે એક સોદાગરનો વેશ ધારણ કરીને પોતાનું કામ સરંજામ ઉતારવા માટે જલદીથી કુચ કરી આવ્યો. કેટલીએક જોહમત પછી તે પાયતખ્તા

ધરુદ્ધાન ખાતે જઈ પુગ્યો, અને શાહ સલીમાનનું શું થયું તે બાબે પરપુછ કરતાં પ્રથમ તેને બહુજ બુખમરેલા સમાચાર મળ્યા.

એ પછી થોડેક દિવસે મહેલને લગતા બાગોમાં તે ફરતો હતો તેવારે જે અમલદારોએ શાહજાદાને મિસર નાસી જવાની બલામણુ કીધી હતી તેઓમાંનો એક જણુ પેલા ગુલામની નજરે પડી ગયો. સલીમાનશાહના અમલ વેળા બંને જણુ ભેગા રહી નોકરી બમ્બેલી હતી માટે બેઉએ એકબીજાને પીછાન્યા, અને પછી તેઓ વાતે વળગ્યા.

“તું મિસરથી આવ્યો છે કે?” પેલા ધરાની અમલદારે પુછ્યું; “ત્યારે તો તું શાહ સલીમાનને મળ્યો હશે?”

“શાહ સલીમાન? તેને માર્યો ગયાની જે બયંકર વાતો મેં સાંભળી છે તે પછી તે જીવતો હોય એમ કદીખી બને?” પેલા ગુલામે અચરતી બતાવી.

“હા, હા, તે ખચીત જીવતો છે. એ વાત અમે કેમ જાણી તે હું તને ખાનગી રીતે જણાવું છું તે સાંભળ.”

આમ કહીને પેલા અમલદારે તે ગુલામને શાહજાદાને લગતી સર્વ વાતોથી વાકેફ કીધો, અને પોતા સાથ તથા બીજા અમલદારો સાથ તેનો ભેટા કેવી રીતે થઈ ગયો હતો અને તેઓની સલાહ માનીને તેણે મિસરનો રસ્તો કેવી રીતે એખિતયાર કીધો હતો તે સર્વ માંડીને કહ્યું.

આ હકીકત સાંભળીને પેલો વેશધારી સોદાગર બહુ ખુશ થયો, અને હવે તેણે પોતાના આગળા સોદાબતીને પોતાના વિશ્વાસમાં લઇને ધરાનમાં પોતે જે કારણસર આવ્યો હતો તેને લગતો તમામ ભેદ જાહેર કીધો; અને પછી મિસર ખાતે પાછો ફરવા થકી રજા માગી. પોતાની આ વળતી મુસાફરી દરમિયાન તે જે જે જગાએથી પસાર થયો ત્યાં ત્યાં તેણે પેલા જવાન શાહજાદાના સંબંધમાં બારીક ખોળ ચલાવી, અને તે જવાને પહેરેલા પોશાકનું પેલા અમલદારે જે બયાન આપ્યું હતું તે બયાન પોતાની આ ખોળ દરમિયાન તે આપવા

લાગ્યો. એમ કરતાં તે એક એવાં ગામમાં આવી પુગ્યો કે જ્યાં શાહજાદાને મળવાની તે વડી રાખતો હતો; પણ ત્યાં તેના સંબંધમાં કોઇપણ ધણીએ તેને કશી ખાતમી આપી નહિ ત્યારે તે બહુ અચરત થયો. આથી તે પોતાની મંજલ આમળ કાપવા માટેની તૈયારી કરતો હતો. એટલાંમાં શેહરની બાહર નિકળતાં તેણે એક જવાન માણસને એક દરખતના છાંયડા તળે સુતેલો દીઠો, જેની પડોશમાં થોડાંએક મેઠાં ગુપચુપ ચારો ચરતાં હતાં. આ ગરીબ બાપડા તરફ તેણે એક દયાની નજર ફેંકી, જેનાં ફાટાંતુટાં લુગડાં ઉપરથી જણાતું હતું કે તે સુફલેસ હતો.

“અફસોસ !” તે પોતાને મનથી બોલ્યો; “જે ધણીને હું શોધું છું તે ધણી આ જવાન હોય એતો કેવળ અશક્ય છે. આતો ખેશક કોઇ કંગાળ ભરવાડનું ફર્જંદ નજર આવે છે. એ તો મહેનત બરબાદ કીધા જેવું છે; તોપણ એ જવાન માણસને ઉઠાડીને, જે ધણીની શોધમાં હું છું તેને વિશે પરપુછ કરવામાં ગયું શું? ગમે તેટલી નિરાશી મળશે તોપણ પુછવું તો જોઇયેજ.”

આમ વિચાર કરીને પેલા ગુલામે તે સુતેલા જવાન ભરવાડને જગાડ્યો, અને જે સવાલો તે દરેક ગામમાં બીજા ધણીઓને પુછતો હતો તેજ સવાલો તેણે તેને પણ પુછ્યા, જેમના ઉત્તરમાં તે ભરવાડ આ મુજબ બોલ્યો :—

“આ ઠેકાણે હું તો પરદેશી છું, પણ જે બયાન તું આપે છે તે ઉપરથી જો હું ભૂલ નહિ કરતો હોઉં તો મને એવું લાગે છે કે તું જે ધણીની શોધમાં છે તે ધરાનનો જવાન પાદશાહ અને સલીમાન શાહનો નખીરો શાહ સલીમાન છે. તેના બાપનું ખૂન તેના ધાતકી બાઈ બાલાવને કીધું હતું, અને તેજ ખૂની આજે તેનાં તખ્ત ઉપર જમરદસ્તીથી ચઢી બેઠો છે. તું જેની શોધમાં છે તે બ્યારે બાળક હતો ત્યારે તેજ ખૂનીએ તેનાં પાળણાંમાં તેને જખમી કીધો હતો, તોપણ તે કમનસીબ બાળકની જિંદગી ખુદાએ બચાવી હતી.”

આ સખુનો બોલનાર જવાન શાહ સલીમાન પોતેજ હતો, કે જે પેલા ગુલામની પુછપરછના બેઠ્ઠી અબજો હોવાથી તેની આગળ પોતે ખુલ્લો પડવાથી બીતો હતો. તેના ઉપલા ખુલાસા છતાં ગુલામે તેને પીછાન્યો નહિ.

“યા ખુદા !” તે અચરત થઇ પુકારી ઉઠ્યો; “શાહ સલીમાનનું નામ તારે મહોડે નિકળતું સાંભળીને મને કેટલી બધી ખુશહાલી પેદા થાય છે ! અય જવાન, તેં કેમ જાણ્યું કે મિસરથી ધરાન આતેની મારી મુસાફરીનું કારણ શાહ સલીમાન છે ? તને એ બિનાથી કાણે વાકેફ કીધો હશે ? ત્યારે તે કમતાલેના શાહજાદાનું શું થયું તેથી તું વાકેફ છે શું ? શું મારી આતુરતા અને જોહમતનું ફળ મને ત્યારે અંતે મળશે ખરૂં કે ? મને તે મારા પાદશાહનો ભેટો કયાં થશે ?”

જ્યારે શાહ સલીમાનની ખાતરી થઇ કે જે ઘણીની સાથે તે વાતે વળગેલો છે તે તો તેની માદર તરફનો કાસદ છે, ત્યારે તેને લાગ્યું કે હવે મારે ખુલ્લો પડવું જોઇયે. આમ વિચાર કરીને તે બોલ્યો કે “શાહ સલીમાનને શોધવા ખાતર તું આખી દુનિયા ધુંડી વળશે તે ફાકટ છે, કેમકે જે તારી જોડે હમણા વાતો કરે છે તે તેજ છે.”

આ સખુનો સાંભળતાંજ પેલો ગુલામ પોતાના પાદશાહને પગે પડ્યો, અને તેના દસ્ત આંસુ તથા બેરસાઓથી ભરી નાખ્યા. તે બોલ્યો કે—

“આહા ! રાણી ચમ્સાદા હવે કેવી ખુશહાલ થશે ! હું કેવી ખુશવકતીભરેલી ખબર તેની આગળ લઇ જનાર થઇશ ! અય મારા શાહજાદા ! તું થોડો વખત અહીંજ થોભ; કેમકે તને મારી જોડે લઇ જવા થકી જોઈતી દરેક ચીજ હું લઇ આવું.”

આમ બોલીને તે ઝડપથી ગામમાં ગયો અને ત્યાંથી શાહ સલીમાનની ખાતર એક જીન સાથેનો થોડો અને લાયક પોશાક લઇ આવ્યો; અને પછી તેઓ બંનેએ મોટાં કેરો શહેર તરફનો રસ્તો

લીધો. પણ તેઓની મુસાફરીમાં એક નહિ ધારેલી ખલત થઈ. વચમાં આવેલું બિયાબાન પસાર કરતા હતા તે વેળા ચોરોએ તેમને ઘેરી લીધા, તથા પકડીને તેમની કનેની મતા લૂટી લીધી અને તેઓને એક કુઆમાં ઉતાર્યા. આ બીઆમણી જગાએ બંધ થવાથી પેલો ગુનામ ફરિયાદ અને જારી કરવા લાગ્યો.

“અરે, તું એટલો પુકાર શા માટે કરે છે?” શાહજાદાએ પૂછ્યું. “શું મરવાની તને ખીક લાગે છે કે?”

“મોતનો મને શાનો બચ?” ગુલામે જવાબ દીધો; “પણ તારું કિસ્મત હજી તારા ઉપર રહેલું છે તે જોધને મને દુખ લાગે છે. દુખી ચમ્પાદાને જે ખોટ જાય તે હું થઈ પેટે બેસીને કેમ જોયા કરું?”

“હિમત પકડ, હિમત!” શાહજાદાએ કહ્યું. “ખુદતાલાના હુકમ મારે બળ લાવવાજ જોઈયે. જે કાંઈ મારા ઉપર વિત્યું છે તે મારી જિંદગીની કેતાબમાં લખેલુંજ હતું; અને જે આ ડરામણાં રેહાણુમાંજ મારા બાકીના દિવસો મારે ગુજારવાની સર્જત હશે તો કોઈની આદમજાદની તાકાત નથી કે મને એમાંથી બચાવી શકે. એટલા માટે મારા ઉપર જે કાંઈ ગુજરે તે તાબેદારીથી સહન કરવાની મારી ફજ છે.”

આ બીઆમણી જગાએ ઉપર જેવા વિચારો સાથે તે નેહી ભરેલા શાહજાદા અને પેલા ગુલામે બે દહાડા અને બે રાત ગુજારી, પણ એ મુદત દરમિયાન ખુદતાલાનો મેહરબાન હાથ શાહ સત્રીમાન ઉપર હતો. તે સાહેબની કરમ બક્ષેશથી એતેફાક એવો બન્યો કે મિસર દેશનો સુલતાન જે એક હરણી પુઠે લાગ્યો હતો તે તેણીની શોધમાં તેજ કુઆ આગળ આવી પુગ્યો, જેમાં શાહજાદાને કેદ કીધો હતો. તે પ્રાણી એક ખૂનખાર તીરથી જખ્મી બનીને પેલાજ કુઆના કાંઠા આગળ ગરવા આવી સુતું.

હવે સુલતાન સાયના શિકારીઓમાંનો એક બીંજાઓ કરતાં ઝડપથી ત્યાં નિકળી આવ્યો, એવી મતલબથી કે પેલો શિકાર હાથ કરે. જ્યારે તે નજદીક આવી પહોંચ્યો ત્યારે કુઆને તળિયેથી દુખભરેલા

પુકાર નિઠળતા તેણે સાંભળ્યા. એ બાળે પોતાની ખાતરી કરી લઇને તે વિશેની ખબર આપવા તે પાદશાહની સામે દોડ્યો, જે પેલી દરણીની શોધમાં પોતાના રસાલાં જોડે પેલાજ કુઆ આગળ દોડ્યો આવતો હતો. તેના હુકમથી થોડાક માણસો કુઆમાં ઉતર્યા અને શાહ સલીમાન તથા પેલા ગુલામને બાહર ખેંચી કહાડ્યા, અને જે દોરડાં વડે તે બાપડાઓને બાંધીને અંદર નાખેલા હતા તે કાપી નાખીને તેઓને હોશમાં લાવનારો દારૂ પાચો. જેવારે તેઓ હુશિયાર થયા અને પોતાની આંખ ઉઘાડી જેવા લાગ્યા તેવારે તેઓમાંના એક (યાને ગુલામ)ને સુલતાને પોતાના એક અમલદાર દાખલ પીછાંચો.

“અરે, શું તું રાણી ચમ્પાદાનો વિશ્વાસુ નોકર હતો તેજ કે?” પાદશાહે તેને પુછ્યું.

“હા, જેહાંપનાહ ! તે હુંજ છું !” પેલાએ ઉત્તર દીધો.

“વારું તું આવો બરગસ્તે હાલ કેમ થયો?”

“ધરાનમાં જે ખજાનો લેવાં અને મોકલ્યો હતો તે લઇને હું પાછો ફરતો હતો એટલામાં ચોરોએ મને લૂટી લીધો અને જીવતો આ કુઆમાં હોમાવી દીધો.

“ત્યારે આ જવાંમદ કોણ છે?” સુલતાને પુછ્યું.

“તમો નામદારની વહાલી મોહરદારની દાયાનો એ ખેટો થાય છે. એને નોકરી અપાવવાની મતલબથી હું તું નામવરની દરબારમાંજ મારી જોડે લાવતો હતો.”

આ પછી તે બંને કમનસીબ જીવડાઓને ધટતો ખોરાક આપવામાં આવ્યો, જે તેઓએ ખાધા પછી સુલતાન પોતાના મહેલમાં પાછો ફર્યો. તે તરત ચમ્પાદાની આગળ ગયો, અને પોતે જે કાંઈ જોયું હતું તેવું બયાન કરતાં ખબર આપી કે તેણીનો ગુલામ એક જવાન શખ્સ સાથે પાછો ફર્યો હતો, અને તેણીનો તમામ ખજાનો ચોરો લૂટી ગયા હતા. બ્યારે રાણીએ જાણ્યું કે પેલા બંનેને મુરકા બાંધી કુઆમાં હોમાવ્યા હતા ત્યારે તેણીની દિલગીરીનો પાર રહ્યો.

નહિ. તેણીએ બાહેરથી શાંતિ એખિતયાર કરીને પોતાનો ગમ છુપાવ્યો, તોપણ તેણી દુખી છે એવું તેના ચેહરા ઉપરથી જણાઈ આવ્યા વિના રહ્યું નહિ. સુલતાન તેણીની તરફ જોતોજ હતો, તેણે જાણી લીધું કે તેણી પોતાની દિલગીરી છુપાવવાની તજવીજ કરતી હતી. તેનું આ દુખ શું છે તે જાણી લેવાની બાહેશથી તેણે તેણીને આ મુજબ પ્રશ્ન્યું.

“ચમ્સાદ, એ શું છે? તને શું દુખ છે? તારો ખજાનો લૂંટાય ગયો તેથી દુખી થાય છે કે શું? શું મારો ખજાનો તે કાંઈ તારો પોતાનો નથી?”

“અય જાહે જલાલીબરેલા પાદશાહ!” તેણીએ ઉત્તર દીધો, “હું તારા જનના કસમ ખાઈ કહું છું કે હું જેટલી મારો ખજાનો ગયાથી દુખી થતી નથી તેટલી આપડા ગુલામ ઉપર પડેલાં સંકટોથી દુખી થાઉં છું, જેનાં સંકટોનું કારણ હું પોતે થઈ પડી છું. મારું દિલ બહુ નખળું છે, અને તું જાણે છે કે બીજાઓનું દુખ જાણીને મને કેટલું બધું લાગી આવે છે.”

એ પછી જેમ જેમ પાદશાહ પેલા કુઆને લગતા બનાવની હકીકત આગળ લખાવતો ગયો અને જેમ જેમ તેણીએ જણ્યું કે તેમાં નાખેલા ગુલામ અને જવાંમદને ઉપર સહીસલામત ખેંચી કઢાડવામાં આવ્યા હતા, તેમ તેમ તેણીના ચેહરા ઉપર પાછી શાંતિ પથરાતી ગઈ, અને જેવારે તમામ એહવાલ કહેવાઈ રહ્યો તેવારે તેણી તદ્દન સંતોષી જણાઈ.

“મારી વહાલી ચમ્સાદ, સંતોષ પકડો!” પાદશાહે તેણીને દિલાસો આપ્યો; “અગરજો મારી કને જે સંઘળું છે તે તારા ધરિનવાળા ખજાનાની ખોટ પુરવાને પુરતું નહિ હોય તો ચાદ રાખજે કે તારી કને એક જણુ એવો છે કે જે પોતાનાં દિલની મોહબતમાં કેવળ અખૂટ છે, અને જે દિલ તેણે તનેજ અર્પણ કરેલું છે.”

આમ બોલીને તે ત્યાંથી વિદાય થયો. ચમ્સાદાએ હવે એકલી પડતાંજ પોતાના પેલા વિશ્વાસુ ગુલામને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને

પુછવાથી તેણે શાહજાદા ઉપર વિતેલી સર્વ વિગતો પોતાને કેમ જાહેર થઈ હતી તે સર્વતું બયાન કહી સંભળાવ્યું, તથા તેને તેના કાકાએ માંડેલા કાંદામાંથી અને તેણે ગુજારેલાં ધાતકીપણાંમાંથી ખોદાતાલાએ કેવી રીતે બચાવ્યો હતો તે પણ કહ્યું. તથા વળી પેલા કુદર લોકોના જુદામાતની, તેમજ જે ખુર્જ ઉપરથી પડવાથી અત્યાર સુધીમાં એકબી મુસલમાન સલામત બચી ગયો નથી તેજ ખુર્જ ઉપરથી પડવા છતાં શાહજાદો અફઘાઈ મરનાર તો બચી ગયા પછી પુર એતેકાદથી ખૂની બાલાવનના કાબુમાં પોતે પાછો જવાને કેવો તૈયાર થયો હતો તે સર્વ બિના કહી સંભળાવી. શેવટે પોતાને શાહજાદા જેડે કુઆમાંથી બાહર ખેંચી કહાડ્યો, તે જવાનને મિસરના સુલતાને જોયો, અને તેણે તે નામદારની અભયબી કેવી ઉસ્કેરી હતી તે સર્વતું પણ બયાન કીધું. એટલામાં રાણીએ તેને આગળ વધતો અટકાવ્યો.

“જેવારે સુલતાને તને પુછ્યું કે આ જવાં મદદ કાણુ છે, તેવારે તેં શો જવાબ આપ્યો ?” તેણીએ આતુરતાથી પુછ્યું.

“અફસોસ ! હું જુહું બોલ્યો હતો, નામવર રાણી; અને હું અર્જ ગુજારું છું કે મારી એ તકસીર તમો માફ કરશો. મેં પાદશાહને એવો ખુલાસો કીધો કે આ જવાન તો રાણી ચમ્સાદની એક દાયા હતી તેનો દીકરો થાય છે, અને તે પાદશાહની ખિદમતમાં રહેવાની ઉમેદથી આવેલો છે.” આમ બોલીને પેલો ગુલામ રાણી તરફના ઠપકાની વકી રાખતો ધુજતો ઉભો.

“અય મારા ડાહ્યા અને નિમકહલાલ રશીક !” ઠપકાને બદલે શાબાશી આપીને રાણી બોલી, જે વેળા તેણીની આંખમાં હરખનાં આંસુ આવી ગયાં અને ખુશહાલીથી તેણીની છાતી બરાબ આવી. “મારા જેવી એક નાનુકમાં નાનુક માતાની જે સેવા તેં બજાવી છે તેતું એહસાન હું કેમ વાળી શકીશ ? મારા એટા ઉપર મેહરબાન રહેજે. તારી ચતુરાઈ અને ઉદ્વેગ જોઈને હું તેને તારે હવાલે આપું છું.

તેં જે સેવા અત્યાર આગમજની બળવી છે, અને જે કાંઈ તું હવે પછી બળવશે, તેનો આભાર હું કદી ભૂલીશ નહિ.”

“રાણી માતા ! તમારા બેટાને થકી બલામણુ કરવાની કશી જરૂર નથી. મારા પાદશાહોનાં ફર્જ તરફ મારી શી ફર્જ છે તે હું સરી પેઠે સમજી છું. અને તું નામદારને થકી હું નહિ બળવી શકું એવું કંઈ નથી.”

હવે પેલા ગુલામે આપેલી આ કબૂલાતો કાંઈ ખાલી બકવાદ ન હતી. તે ખીચારો કાંઈ સરફરાજી હાંકનારો દરબારી ન હતો. પેલો જવાન શાહજાદો દુખ અને થાકથી ગળાઈ ગયો હતો. માટે તેની તનદુરસ્તી પાછી હાંસલ કરવા માટે તેની સંભાળ લેવાની જરૂર છે એમ વિચારીને તે એજ કામ પાછલ મંડ્યો રહ્યો. શરીરને ગુણુ ઠરે એવો અને હલકો ખોરાક, હમામમાં સ્નાન, મધ્યમસરની કસરત, એ સઘળાં વાણાંથી રક્તે રક્તે તેને પાછું કુવત આવતું ગયું. પછી કુદરતે પોતાનું કામ બળવ્યું; તેનાં તને અને મને પોતાનું અસલ કુવત હાથ કીધું, તેનો એહરો પાછો અસલ માફક ખુબસુરત બન્યો, અને એ રીતે એક ખુબસુરતમાં ખુબસુરત રાણીને તેણીનો દુનિયામાં સર્વથી એહરેનમુન બેટો પાછો મળ્યો.

પાદશાહે તેનો ખવાસ પોતાના જવોજ જોષને તેના ઉપર માયા દેખાડવા માંડી, અને તેને જલદીથી પોતાના ખીજા ખાસ ખિદમતગારોમાં વડપણુ આપ્યું. થોડાજ વખતમાં તે પાદશાહની સેવા ઉઠાવવા માટે એટલો તો અવશ્યનો ખિદમતગાર થઈ પડ્યો કે તેને એકલાનેજ તે નામદારના ખાનગી ઓરડામાં દાખલ થવાની પરવાનગી મળી. પાદશાહ ધડી ધડી તેની ખુબીઓનાં વખાણુ ગાતો હતો, અને પોતાની દરબારના અમીર ઉમરાઓ આગળ તેની તારીફ કરીને તે જવો પોતાને વહાલો હતો તેવોજ તેઓનોખી તેને વહાલો બનાવવાની તજવીજ કરતો હતો.

માતાનો પ્યાર કે કાંતેલ તલવાર ?

આ સંધ્યા દિલ બહેલવનારી તારીફની વાતો ચમ્સાદાના કાન ઉપર આવતી ત્યારે પોતાના બેટાને બોવા અને તેને બદલે એક પારખ જવાન દાખલ તેની સ્તુતિ થવાથી તેણીનાં દિલમાં તરેહવાર જુસ્સા પેદા થતા હતા. તેણી વારંધડીએ તેને દેખતી હતી, પણ એકબીં મોહબતની નજર તેના ઉપર ફેંકવાની તેણી હિમત કરી શકતી ન હતી. પોતાનાં દિલની મોહબતને અટકાવમાં રાખવાની તેણીને ફજ્જ પડતી હતી, અને તેના તરફની પોતાની માયાળુ લાગણીની કશી દેખાતી નિશાની તેણી તેને જાણવા દેતી ન હતી. દરરોજ તેણી તેને જતો આવતો જોતી હતી અને કોઇ એવી પળની છુપી રીતે વાટ જોતી હતી કે જ્યારે તેને પોતાની ગાદમાં લઇને તેને પોતાનાં મનની વાર્તાથી વાકેફ કરે. એમ કરતાં એક દહાડે તે તેણીનાં એવાનના દરવાજા આગળથી પસાર થઇ જતો હતો, જે વેળા કોઇ પોતાને જોતું નથી એમ સમજીને તેણી, પોતાના બેટાને લાંબી મુદતે મળવાથી પેદા થતી ખુશહાલીના જુસ્સાને તાબે થઇને, તેની ગર્દન ઉપર પોતાનું સર નાખીને પડી, અને તે ખુશવક્તીબરેલી ઘડીએ લાંબાં વરસોનું દુખ ભૂલી ગઇ.

આ રીતે કુદ્રતની સર્વથી મધુર લાગણીની મજાહ તે હેતવંતી માતા ભોગવતી હતી તે વેળા ભય તેની આસપાસ ફરી વળેલું હતું. તે વેળા પાદશાહનો એક વજીર એતેશકથી પાસેનાં દીવાનખાનામાંથી બાહર નિકળતો હતો, તેની નજરે ઉપસે દેખાવ ઝોંચિતો પડ્યો. આ જોઇને શેા સાર ઠહાડવો તેની તેને સમજ પડી નહિ. એ વખતે ચમ્સાદાએ ખુખા પહેરેલો હતો તેથી પેલા જવાનની ગર્દને કાણુ વળગ્યું હતું તે તે પિછાની શક્યો નહિ. પણ પોતે જે એવાન આગળથી પસાર થયો તેમાં કાણુ ખાનુ વસે છે તે ખાંબે જુલામોને પુછીને તેણે પોતાની ખાતરી કરી લીધી. પછી તે ધુજતો પાદશાહની નજદીક આવ્યો, અને એતેશકથી પોતે જે બેઠ બરેલો બનાવ જોયો હતો તે જાહેર કરવાની આતુરતા દેખાડી. પેલો એહરેનમુન ખાસ ખિદમતગાર તે તેની આગમચનો પાદશાહની હજુરમાં જઇ ઉભો હતો.

“અય જહોજલાલીભરેલા પાદશાહ !” પેલા વજીરે પોતાની હકીકત શુર કીધી, “એક ગુનાહ હમણાજ બન્યો છે અને જે બનતો મેં મારી નજરે જોયો છે, તેના બચમાં ચરથર ધુજતો તું નામવર મને જુએ છે. જે મોહરદારને તું નામદારે અંતઃકરણની મોહબતથી ચાહેલી તેની વર્તણૂક ઉઘાડી પાડવાની ફર્જ મારે માથે આવી પડી છે માટે, અય જેહાંપનાહ, મને માફ કરજે. તેણીનાં એવાન આગળથી પસાર થતી વેળા તારી બાબુએ જે નીચ ગુલામ ઉભેલો છે તેની જોડે બગલગીરી કરતી મેં તેને દીઠી છે.”

અમ્સાદા જેવી મોહરદાર ઉપર મોહિત થયલા સુલતાનનાં દિલમાં ઉપલી ખબરથી જે ઓચિતું તુફાન જગ્યું તેનો ખયાલ જે ધણી પોતાનાં દિલમાં કરી શકે તે ધણી જીરસાનું બળ કેટલું છે તે જાણતો નથી. શાહ સલીમાન જે ગુચવાડમાં પડ્યો તેથી સુલતાનનો ગુસ્સો વધ્યો, અને વજીરે કહેલી હકીકતની સમ્યાધ બામે તેનાં મનમાં કશો શક હવે રહેાજ નહિ. તેણે તરત ફરમાવ્યું કે પેલા જવાન ખિદમતગારને તથા તેને ધરાનથી જે ગુલામ લઇ આવ્યો હતો તેને અંધારાં બંદીખાનામાં નાખવા.

“આ તે કેવો ધિક્કારભરેલો દગો !” તે પુકારી ઉઠ્યો. “શું ત્યારે પેલો ખજનો તો કેયો આ જવાન ગુલામ દેખું કે ?”

પછી ઝડપથી અમ્સાદાનાં એવાનમાં દોડી જઈને તે તેણીને આ મુજબ તાનાજનીના સખુનોથી વિંધી નાખવા લાગ્યો:—“જે બાનુની અતુરાઇ, ડહાપણ અને મોહબત મારી દરબારની કાતિ અને ઓરતજાત માટે નમુનો હતાં, તે બાનુ આજે કેવી બની ગઇ છે ! સંપૂર્ણતાનો એ આવનો એક પળની અંદર ઝાંખો કેમ પડી ગયો ? જેણી મારી ખરી ઇજ્જત હતી તેણીજ મારી આખર સેનારી કેમ થઇ પડી ? અને જેણી જગતની અભયખી હતી તેણીજ તેની તાનાજનીનું કારણ કેમ થઇ ગઇ ? અરે, બાહેરના દેખાવો આપણને કેવા છેત્રે છે ! હવેથી દરેક ઓરત મારી નજરમાં બેશરમ ગણાશે—પછી તેણી આ જમાનાની હોય, ગયા જમાનાની

હોય, કે હવે પછીના જમાનાની હોય !” આટલું બોલીને પાદશાહ ત્યાંથી ચાલી ગયો, કેજે વખતે મોહબત અને અદેખાઇ વચ્ચે, ગુરસા અને દિલગીરી વચ્ચે, તેનો જીવ વળખાં મારતો હતો.

પોતે જે તાનાજનીનાં સખુનો સાંભળ્યા તેથી ચમ્સાદા અચરત થઇ, અને જે ખાવિંદને તેણી દિલોળનથી ચાહતી હતી તે ખોટા વેહેમેને આધીન થઇ પડ્યો તેથી દુખી થઇ. તોપણ એ વેહેમે તેણી દૂર કેમ કરી શકે ? પોતાના કાકા સલીમાન શાહે જાણીએષ્ટને તેણીના બેટાનાં મરણ બાબે સુલતાનને આપેલી ખોટી ખબરને પોતે હંમેશાં ખરી દાખલ કબૂલ રાખેલી હતી, માટે પોતાના બેટાને મારી બચમાં લાવી નાખ્યા સિવાય તેણી તેને હૈયાત દેખાડવાની હિમત કરી શકે નહિ. અફસોસ ! એક માણસ લાંબો વખત સુધી સચ્ચાઇથી વેગજો બટકયા કીધો હોય તો પછી સચ્ચાઇ તરફ તેને પાછો આવવાની આશાજ શી ? જે માણસ વખતસર અને ખરાં દિલથી પોતાના ગુનાહનો એકરાર કરી દેવાનું જાણે નહિ તે વિશ્વાસ તે ક્યાંથી મેળવી શકે ?

તેણી પોતાનાં મનથી અંદેશો કરવા લાગી કે “ના, ના; મારા કાકાજીની ઇજ્જત જાળવવાની મારી ખુશી હતી અને બેશક તેમ કરવાની મારી ફર્જ હતી; હવે તેમ કીધા પછી આજે હું તેમની આબરૂને બદો લગાડવાની તજવીજ કરું તે ફાકટ. અય દાનાઇમરેલા શહેન-શાહ ! અય નેકીના ખાવિંદ ! નિદોષ લોકોનો એકલો આશ્રો તુંજ છે, અને તેથી હું મારા હાથો ઉંચા કરીને અને મારું દિલ ઉડાવીને હું તારી મદદ માંગું છું. આગળ જેવારે મારો કમનસીબ બેટો મોતની જાળમાં ચોતરફથી ઘેરાઇ ગયો હતો ત્યારે તું સાહેબે તારા અણુદીઠ હાથથી તેનું રક્ષણ કીધું હતું. હવે જોકે તે બેગુનાહ છે તોપણ પાછો તે મોતના ફાંદામાં ફસે છે. તેના ખરગસ્તે સેતારાને લીધે મારો વશ્વારુ ગુલામ, હું પોતે અને મારો ખાવિંદ સુલતાન પણ દુખમાં આવી પડ્યાં છિયે. આ મારા ખાવિંદ એમજ સમજે છે કે અમે મા દીકરાં ગુનેહગારજ છિયે, અને તે માટેની દેખાઇતી સાબેતી મળી ચૂકી છે. આથી એ ખિચારા ધણાજ દુખી થઇ ગયા છે. આ

ખુદા ! વેદમનાં સંકટમ થી તું અમારો છુટકારો કર, અને હું મોટા પેગામ્બર ! અગરજો તારા ઉપર ખરો એતેકાદ લાવી તારી દીન પાળનારાઓનો તું વાલી હોય—અગરજો તેઓ તરફની તારી સર્વ પ્રાર્થના ખોદાને ખાર કખુલ રખાતી હોય—તો આ મારી અર્જગુજરી તે ધનસાદના ખાવિંદની દરગાહમાં પહોંચતી કર ! અને જેવારે આખી દુનિયાનું ડહાપણુ જે ધાતક ગાંઠથી અમે બંધાયલાં છિયે તેને છોડી શકે એમ નથી તેવારે તો અમારી ઉપર મેહરબાન થઇ અમે તરફથી તારી મારી સત્તા વાપર.”

આ રીતની અર્જગુજરી કરીને તેણીએ પોતાનો કુલ એતેકાદ પાક પરવરદેગાર ઉપર બાંધ્યો, અને હવે શું બને છે તે ધીરજથી જોવા લાગી.

પેલી તરફથી સુલતાનનો જાન ડામાડોલ થઇ પડ્યો. એક તરફથી તે ચમ્સાદાને તર્ક કરવા માંગતો હતો, ત્યારે બીજી તરફથી તેણી માટેનો તેનાં દિલનો જુસ્સો નવું બળ મેળવતો જતો હતો. આમ હોવાથી હવે શો ઇલાજ લેવો તેની તેને સમજ પડી નહિ. ગુનેહગાર ઉપર કેવી રીતે કીનો લેવો ? આ માતા અને દીકરો બંને એકસરખાં ગુનેહગાર છે કે નહિ તે કેમ નક્કી કરવું ? એ બેમાંથી કોણનો જાન બચાવવો વાજબી ગણાય ? જેમ ચમ્સાદા તેમજ ખિદમતગાર, એઓ બંને પોતાને જુદી જુદી રીતે વહાલાં થઇ પડેલાં હતાં, ત્યારે તે બેઉને તે કેમ મારી શકે ? આવા આવા એકેકથી ઉલટા વિચારોથી દુખી થઇ તથા કંટાળો ખાઇને તે પોતાની ઉંઘ અને આસાયશ ખોઇ બેઠો, તથા તેની તનદુરસ્તી લથડી પડી; અને એ ફેરફાર જોઇને તેને ઉછેરી મોટો કરનારી દાયા, જેણી હજુ સુધી તેના જાનનામાં વસતી હતી, તે ગમરાઇ. આ બાઇ પોતાની ઉમર અને અનુભવથી ચતુર બનેલી હતી; તેના શેઠનો તેના ઉપર ઇતખાર હતો; અને તેથી જ્યારે તેણી લાયક જુએ ત્યારે તેઓની નજદીક જવાનો તેણીને હક મળેલો હતો. આ હક મુજબ હાલ તેણી સુલતાનની પાસે ગઇ.

“ અય મારા બેટા, તને શું છે ? ” તેણીએ તેને પુછ્યું. ” તું આગળ હતો તેવો હાલ નથી તેનું કારણ શું ? તું મોજમજાદ તક કરી બેઠો છે, સ્વારી કરવા કે દરવા જવા કે શિકારે જવા તને ગમતું નથી, તેનો શો સખખ ? વળી હંમણા તું દરબાર ભરતો નથી, અને જિયા-ફતો આપતો નથી; પોતે ખોરાકથી પેટ ભરતો ખાતો નથી. ત્યારે કહે, મારા બેટા, કંઈ છુપી ગમખારી તને તાવી નાખે છે ? તારાં મનમાં જેથી કંઈ હોય તે મને કહે. તું જાણે છે કે તારે થકી હું જીવ કહાડી આપું; ત્યારે જે આ વાતો પુછવામાં હું ખોટું કરતી હોવું તોખી તેથી તને ડર રાખવાનું કશું કારણ નથી. વારેઘડીએ એમ બને છે કે આપણુ જાણીજેઘને આપણી આગળ ખાલી ખયાલી વિચારોને ઉડી ઉભા થવા દઇએ છિયે, કેજે આપણને ખીવાડી મારે છે. શાયદ કે જે વિચારોએ તારું સુખ લૂટી લીધું છે તેમને હું એક પળવારમાં રફે દફે કરી નાખીશ. વાસ્તે, અય બેટા, તારાં દુઃખની ખિનાથી મને ખખરદાર કર. ઉમેદ છે કે તે હું દૂર કરીશ.”

પોતાની આ બધી દાયા ઉપર પાદશાહને ગમે એટલો વિશ્વાસ હતો, અને તેણીના ઉત્તમ ગુણો માટે તે ગમે એટલો સારો વિચાર ધરાવતો હતો, તોપણ તેણીની આગળ પોતાનાં દુખની વાત જાહેર કરી દેવાનું તેણે દુરસ્ત ધાર્યું નહિ. જે તે તેમ કરે તો તેને ચમ્સાદાની વિરૂધમાં જખાન ચલાવવી પડે; અને એ વિચાર આવતાંજ તેણીએ તેનાં દિલમાં જે ધા કાઢેલો હતો તેમાંથી જોયા નવેસરથી લોહી વહેવા લાગ્યું. પોતાની આ પહેલી તજવીજમાં પોતે ફતેહ નહિ પામી તેથી પેલી ચતુર ઝોરત નાઉમેદ નહિ થઈ. તેણી પોતાના પાદશાહની નજરે વારેઘડીએ પડ્યા કરવાની તક જોતી રહી. તે તેની તરફ નાજુક લાગણીથી જોતી અને જાણે એમ ખોલતી કે “ ઝો મારા વહાલા બેટા, ખોલ, તારી બધી દાયા આગળ તારાં દિલની વાત ખોલીને કહે ! ” પણ તેણીની આ સખળી કાળજીની કશી અસર થઈ નહિ.

ત્યારે તેણીએ જોયું કે આ રીતે લો હું મારી મતલબમાં આવતી નથી, ત્યારે તેણીને એક ખીજે વિચાર સુઝ પડ્યો. તેણીએ

ધાર્યું કે સુલતાનની ગમખારીની ખજર ચમ્સાદાને પડી હશે, અને પોતે જે છુપો બેદ જાણવા માંગતી હતી તે ચમ્સાદા વધારે સહેલાઈથી પોતાની આગળ જાહેર કરી દેશે, એવી અટકળ કરીને પેલી દાયા રાણી કને ગઈ, અને જે દિલ્લીનીમાં સુલતાન ગિરફતાર હતો તેવીજ ભારી ગમગીનીમાં તેણીએ ચમ્સાદાને પણ ગર્ક ગંચલી જોઈ. તેણીનો વિશ્વાસ મેળવવા માટે પોતાથી બની આવે તેવી દરેક તાલતલાવત તેણીએ વાપરી જોઈ, પણ ફાકટ. જેમ સુલતાન તેમજ રાણી પણ પોતાના બેદની વાત કહેતી નથી એવું જોઈને તે બંન્ની દાયા બોલી કે “મારી સાથે આની ઘાતકી જુદાઈ શા વાસ્તે જોઈયે ? અય મારી બેટી, મારા આ રૂપેરી બાલ તરફ નેગાહ કર. જે જમણી અને જમાનાથી મારું કપાળ કરચળી વળી ગયું છે તો તેઓથી મને પાકટ અનુભવનો પણ લાભ થયેલો છે. જવાનીનો તોર હવે મારામાં રહ્યો નથી, વાસ્તે તું જો તારા બેદની વાતથી મને વાકેફ કરશે તો મારી દાનાઈબરેલી શિખામણ તને ઘણી કામની થઈ પડશે.”

આ દલીલોથી ચમ્સાદાની ખાતરી તો થઈજ નહિ, પણ પોતાનો બેદ કહેવાની તેણીને લાલચ થઈ. તેણી બોલી કે “જે બેદ હું ધરાવું છું તે, એ મારી વહાલી દાયા, ઘણાજ છુપ્યો છે. તેના વજનથી હું વાંકી વળી ગઈ છું. તોપણ તેને મારાં દિલમાંથી બહાર કઢાડવો કેવળ અશક્ય છે. પણ હું એ બાબે તારી ઉપર છત્તાર રાખી શકીશ. તે બેદ તું તારાં દિલમાં છુપ્યો રાખી શકશે એવી મારી ખાતરી થવી જોઈયે.”

“તું કહે તેમ કરવાને હું તૈયાર છું,” પેલી દાયા બોલી. “હું દાનાઈ ધરાવું છું, અને તેથી કબૂલાત આપું છું કે તારો બેદ મારાં દિલમાંથી કદી બહાર નિકળવા પામશે નહિ, વાસ્તે જેણી તારાં સુખને ચકી આટલી બધી કાળજી ધરાવે છે તેનાથી એ બેદ હવે છુપ્યો રહેવો નહિ જોઈયે.”

અતે ચમ્સાદાથી વધારે વાર ચુપ રહેવાયું નહિ. તેણીએ પોતાની ઉપર વિતેલી લમામ કઢાણીથી તે દામાને વાકેફ કરી, અને શેવર

કહ્યું કે જે જવાંમને થકી સુલતાન અદેખે પડ્યો છે તે કોઇન નહિ પણ મારો બેટો શાહ સલીમાન છે, કે જેને સર્વ કોઇ મુએલ્લો ધારે છે.

“ઓ મોટા પેગમ્બર, તારો ભારી આભાર થયો !” સધળી વાતો સાંભળી લઇને દાયા બોલી. “શુક હજારોહજાર, કે માત્ર બોલી ખયાલો સિવાય બીજા કોઇ સાથ આપણને લડવાનું રહ્યું નથી ! અય બેટી, તું સુખી રહેજે ! તારે માર્યેનું દરેક વાદળ દૈદ થશે. તારો નેજસ્વી દિવસ ઉગતો હમણાથી મને દેખાય છે.”

“અય મારી બહી માતા ! તે રોશન દહાડો આપણુ કદી, કદી જોઇ શકનાર નથી. આ જવાંમદ મારા બેટા દાખલ કદીબી કબૂલ રખાવાનો નથી. આપણુ જો એમ કહેવા જઇશું તો આપણા ઉપર જુડાણનો વાંક આવશે; અને મને જો કોઇ બેઆખર કરીને તુચ્છકારી કહાડે તેના કરતાં હું તે જવાનનું તેમજ મારું પોતાનું મોત વધારે પસંદ કરું.”

“તું જે સોચ કરે છે તે ખરાબર છે, બેટી,” દાયાએ કહ્યું; “પણ હું એવી તદ્દખીર લગાવીશ કે કોઇ ચીજથી તને ઇજા થનાર નથી.”

આમ બોલીને તેણી રાણીનાં એવાનમાંથી પાછી બાહર નિકળી અને તરત સુલતાનનાં એવાનમાં દાખલ થઇ, જ્યાં તેને તેણી જે ગિરફતારીમાં છેલ્લો જોઇ ગઇ હતી તેજ દિલ્લગીરીમાં હમણા પણ પાછો જોયો, તેણીએ તેને ગોદમાં લીધો અને પછી તેનો હાથ પકડીને આ મુજબ બોલી:—

“અય બેટા, તારાં દુખનો કાંઇ પાર જણાતો નથી. હવે તું જે ખરો મુસલમાન બન્યો હોય તો હું તને મોટા પેગમ્બરનાં નામથી કસમ આપું છું કે જે દુખથી તું પિડાય છે તેનું ખરેખર કારણ તારે મારી આગળ બોલીને કહેવું.”

પોતાની દાયાના આટલા બધા આગ્રહની સામે હવે પોતાથી ઓછો વાર ટકી શકાશે નહિ એમ જોઇને સુલતાનને પોતાનું તમામ

હુખ તેણીની આંગળ રડવાની ફરજ થઇ પડી. તે બોલ્યો કે “હું
અમ્માદાને મારાં દિલોજનથી ચાહતો હતો. તેણીની અદા, ચતુરાઇ,
ખુશી, ખુશસુરતી, દુકમાં જે સર્વ બધી વાતોથી તેણી શયુગાર
પામેલી છે તે સર્વ મારે મનથી એક દિલચસ્પ ચમન મિસાલ હતું,
જેમાં મારા વિચારો ખુશી સાથ સેર કરતા હતા. પણ આજે એ
સઘળું એક ભયંકાર બિયાબાનમાં બદલાઇ ગયું છે, જેમાં હું
બિયામણા રાક્ષસો અને ભયાનક ટેકરાઓ સિવાય બીજું કશું જોતો
નથી. અમ્માદા-એવફા થઇ છે. જે બેહયા નાજનીનને હું પૂંજતો હતો
અને જેને હું હજુપણ ચાહું છું, તેણે મને ફસાવ્યો છે. તેણે પોતાનું
દિલ એક નીચ ગુનામને અર્પણ કરીયું છે. કાલ્પત સુખના પર્વત
ઉપરથી હું એક એવાં દોજખમાં નીચો પડ્યો છું કે જ્યાં દરેક
ખુરાઇ અને ભખી ખાય છે. પેલાં એક ગુનેહગારોનો જાન લીધા વિના
હું રહેનાર નથી. તેમના ગુનાહનાં પ્રમાણમાં તેઓને સજા ફરમાવવા
અને એ બેમાંના કયા ગુનેહગાર ઉપર મારે વધારે સખ્તપણે વર્તવું
જોઇયે તે પીછાનવાની કોશેશ કરવા સિવાય હવે મારે વધારે કશું
કરવાનું નથી. પણ અરે ! આ શેવટની ટેપ મારતી વેળા મને કેવો
મોટો ભોગ આપ્યો પડવાનો છે ! જે હથિયાર મારી વડાજાંમાં વહાલી
અમ્માદાનું દિલ વિધશે તેજ મારાં પોતાનાં દિલમાં પણ જીવંતેણ
ધા કરશે.”

“અય મારા બેટા,” સુલતાનને મુખથી સર્વ હકીકત સાંભળી
લીધા પછી દાયાંએ શિખામણુ દીધી; “તું જેથી કામ કરે તે પુખ્ત
વિચાર કરીનેજ કરજે; ઉતાવળ કરીશ નહિ. અગરજો તેવું કંઈ
કરી દેશે તો તું સદાનાં પસ્તાવામાં મિરફતાર થશે. જેઓને તું તક-
સીરવાર ધારે છે તેઓ તારા કખ્ખમાં છે, માટે તેઓને ગમે તે વસ્તે
તું સજા ફરમાવી શકશે. પણ તે આગમજ તેઓની તપાસ લેવી
જોઇયે. પેલી કહેવત તને યાદ તો હશેજ કે ‘વખ્ત સૌથી ઝલો
સલાહકાર છે.’ વખ્ત જવે સખુરી એખ્તિયાર કરીવાથી બચી વાતો
અજવાળાંમાં આવે છે.”

“અરે મારી બહી દાયા,” સુલતાને નિરાશીથી કહ્યું, “તું ખુલાસો શાનો મંગાવે છે? જે ખરી અનેલી જિના દાખલ સાબેત થઈ ચુકી છે તે વળી ખોટી ક્યાંથી પડવાની હતી? ચમ્સાદ પેલા જવાન મદને ચાહે છે, અને ઈરાનમાં પોતાનો ખજાનો છુપાવેલો છે એવું બહાનું કહાડીને આ જવાનને શોધવા માટે મારા ખિદમતગારને મોકળવાની તેણીએ મારી અને પરવાનગી મેળવી, મારા વિશ્વાસ તથા મોહબતની ઘાત કાઢી છે.”

“મારા વહાલા બેટા, જરા થંડો પડ,” તે બુઢી ઝોરત બોલી. “ચમ્સાદનાં દિલમાં શું છે તે તારી આગળ ખુલ્લું કરી બતાવવાનો મારી અને ઇલાજ છે. તારા પાર્શ્વોએ કહીને મારે થકી એક અગ્રત ‘પંખેરૂં’ પકડાવી મંગાવ. હું તે પંખીનું પેટ ચીરીને તેનું દિલ ખેંચી કહાડી તને આપીશ; પછી ચમ્સાદ ઉઘમાં પડે તે વેળા તારે તે દિલ તેણીનાં દીલની નજદીક લઈ જવું. તું તરત જોશે કે જેખી કાંઈ તું તેણીથી બાણવા માંગશે તે તેણી તને ખરેખર કહી દેશે અને કાંઈખી ચીજ તારાથી છુપાવશે નહિ.”

જે બેદની વાતે પોતાને આટલી બધી બેચેની પેદા કાઢેલી તે આવી સહેલાઈથી શોધી કહાડવાનું પોતાના હાથમાં છે એમ બાણીને પાદશાહ ખુશ થયો, અને પોતાના બાગમાં જઈને ઉપલાં પક્ષિને પકડી લાવવા માટે માણસો દોડાવ્યાં. જ્યારે એક પંખીને હાજર કાઢ્યું ત્યારે તેણે તે તરત પેલી બુઢી દાયાને હવાલે કાઢ્યું, જેણીએ તેનું પેટ ચીરીને તેમાંથી લોહીએ ઝરરતું દિલ ખેંચી કહાડી સુલતાનને હવાલે કાઢ્યું. આ સહેલી અને સાદી ક્રિયા કરતી વેળા તે દાયા કાંઈ મંત્ર બણી.

આ રીતિમાં એવી તે અબજબજ જેવી ખુખી થી હશે તે બાબે જ્યારે સુલતાન વિચાર કરતો બેઠો ત્યારે પેલી દાયા છુપી રીતે ચમ્સાદનાં એવાનમાં દાખલ થઈ. “સા ઠીક થશે,” તેણી તે રાણીને કહેવા

૧ આ પક્ષિનાં માથાં ઉપર પીછતું તાજ મુકેલું હોય એવી કલગી તેને કુદ્રતે બહેલી છે.

લાગી. “ હવે તું સારા વખતની ઉમેદ રાખ અને હવે જરાખી આનાકાની વગર સાચી વાત જાહેર કરી દેવા માટે તારી જાનને તેજ કર. આજ રાત્રે એક બેઢબરેલી મુલાકાતની વડી રાખીને આરામ કરજે. સુલતાન પોતેજ તારા ઓરડામાં આવશે. તેના હાથમાં અથત પંખેરાંતું દિલ પકડેલું તું જોશે. જ્યારે તને જણાય કે તે તારી નજદીક પેલું દિલ લઈને આવ્યો છે ત્યારે તું ઉંઘમાં પડવાનો ઢોંગ કરજે, તોપણ જેથી સવાસો તે પુછે તેના જવાબ તું ખુદ્દાં દિલથી આપજે; તું જેથી કાંઈ કહે તે સાચુંજ કહેજે, અને જરાખી આનાકાની વગર ખરેખરુંજ બોલજે.”

ચમ્સાદાએ તે ખુદી દાવાનો દિલોજનથી ઉપકાર માન્યો, અને ઉપલી નિર્દોષ ઠગાઈમાં મદદ આપવાને તૈયાર થઈ, તથા જે ધણી સમ્યાઈ શોધી કહાડવાની તજવીજ કરે છે તેની ખરી બિનાથી ખાતરી કરી આપવા માટે પાક પેગામ્પરની મેહરબાનગી મેળવવા તેને વિનંતી કરવા લાગી.

જેવી રાત પડી તેવીજ ચમ્સાદા પોતાના શરેસ્તાના રેવાજથી ઉલટી ચાલીને આરામ લેવા ગઈ. તેણીએ પોતાની દાસીએને મોકલાવી દીધી અને પોતે બિછાના ઉપર પડી. ત્યાં જઈ સુવાને એ કલાક કદાચજ થયા હશે એટલામાં સુલતાન, પોતાની દાયાએ બતાવેલી છુપી તદખીરની સમ્યાઈ પીછાની લેવા માટે અધીરો બનીને, પોતાની માથુકનાં એવાન આગળ આવી ઉભો, જ્યાં તેણે વડા શુલામને જોયો.

“ ચમ્સાદા શું કરે છે ? ” તેણે પુછ્યું.

“ તે નામદારે આસાયશની જરૂર જણાયાથી પોતાનાં બિછાના ઉપર આરામ કીધો છે, ” પેલા વડા શુલામે નમીને જવાબ દીધો.

જરાખી ગોંધાત કીધા વિના પાદશાહ અંદર દાખલ થયો, અને તેણીને સુતેલી જોઈ. તેણી બર ઉંઘમાં છે કે નહિ તે બાબે પોતાની ખાતરી કરવા માટે તેણીની વધારે નજદીક ગયો, અને પછી પેલાં મક્શિનું દિલ તેણીનાં દિલને લગાડીને તે તેણીને આ મુજબ પુછવા લાગ્યો.

“અમ્મસાદા, મારા એક વજીરે તને જે જવાન મદ સાથ જમલ-
ગીરી કરતી જોઈ હતી તે ધણી કાણુ છે?”

“તે તો શાહ સલીમાન હતો,” જગ્યા વિનાજ તેણીએ ઉત્તર
દીધો; “મારા કાકાજી સલીમાનશાહના બેટા સાથની મારી પહેલી
શાદીનું તે એકપુરું ફર્જંદ છે.”

“પણ એ તારાં બાળકને તો તેનાં પાળણાંમાંજ મારી નાખ-
વામાં આવ્યું હતું; એ બાબે તારા કાકાએ પોતે મારી ઉપર નામાં
લખીને મારી ખાતરી કીધી હતી. ત્યારે આ ગુલામ તારું ફર્જંદ
ક્યાંથી હોય?” પાદશાહે કંઈક અચરતીથી બેવિશ્વાસુ બનીને પુછ્યું.

“તે મારું બચ્ચું માત્ર જન્મી થયું હતું; કંઈ જનથી ગયું
ન હતું; તેને ધા કરી ન હતો, અને તખ્તોએ દુનર વાપરીને
તેને સજીવન કીધો હતો. એ વાત મારા ખાવિંદના ખૂતીથી છુપી
રાખવામાં આવી હતી;” અમ્મસાદાએ ખુલાસો કીધો.

“ત્યારે એ વાત તેં મારેથી કાં છુપાવી?” સુલતાને પુછ્યું.
“હું કેજે તને આટલીખંધી મોહબતથી ચાહતો હતો તેનાથી એ ભેદ
છુપ્યો રાખવાનું કારણ શું?”

“મારા કાકાજીની યાદ મને વહાલી છે,” રાણીએ ખુલાસો
કરવાનું ચાલુ રાખ્યું; “અને તેની ઇજ્જતમાં ખલલ થયલી જોવા હું
ચાહતી ન હતી, તેથી કરીને તેણે જે સજદારી કારણોને થઈ તું
પાદશાહને ખોટું સમજાવ્યું હતું તે મેં ચાલુ રાખવામાંજ કહાપણુ
જોયું. અગરજો મારા આ ખુલાસાથી જેહાંપનાહની ખાતરી થતી
નહિ હોય તો પેલા જવાંમદને બોલાવીને પુછ્યું, અને તેની જાન
મારા આ એકરારની સંવ્યાધને મજબૂત કરી આપશે.”

આ મુજબ ખરી રોશનીનું એક ફિરલુ હાથ લાગ્યાથી સુલતાને
વધુ સવાસો પુછવાનું બંધ કાઢ્યું. અને પોતાની મોહરદાર, જેને તે
બર ઉંઘમાં પરૂલી સમજતો હતો, તેનું એવાન છોડી ગયો. પછી
તેણે જે અધારાં કેદખાનામાં પેલા જવાંમદ તથા ગુલામને બંધ કીધા

હતા ત્યાંથી તેમને બાહર કહાડવાનો હુકમ આવ્યો, જે એકદમ બળ લાવવામાં આવ્યો.

કમબખ્ત શાહ સલીમાન, જે પોતાનાં કેદખાનાંમાં સખડતો હતો, તેણે કેદખાનાના દરવાજામાં ચાવી ફરતી અને સાંકળ ખખડતી સાંભળી ત્યારે તે સમજ્યો કે હવે મારો મરવાનો વખત આવી પુગ્યો, અને એક નીચમાં નીચ સળ મારી હૈયાતીનો છેડો લાવી મૂકશે.

“અય ખુદા !” પોતાના નિર્દોષ હાથ આકાશ તરફ ઉઠાવીને તે બોલ્યો, “મારી જિંદગી તારા હાથમાં છે; તેને હું તારે સ્વાધીન કરું છું; પણ હવે તું મારી માદરનો સંરક્ષક થજે !”

હવે શાહ સલીમાન અને પેલા ખુદા ગુલામને સુલતાનની આગળ લાવીને હાજર કીધા. તે નામદારે જે વાત પોતાની ઇજ્જત અને પોતાનાં સુખને માટે અગત્યની ગણાતી હતી તે સામેત કરવાનું કામ બીજાઓ ઉપર છોડી આપવાનું દુરસ્ત ધાર્યું નહિ. તે પોતેજ શાહ સલીમાન તરફ ધસી ગયો અને બાલાવને તેની છાતીમાં કરેલા ધાની નિશાનીની શોધ પોતેજ ચલાવી. તેનાં વસ્ત્ર કહડાવીને તપાસ કરતાં સુલતાનને પેલા જખમનો ડાગ જણાયો. આ જોખને તે બહુજ હર્ષમાં આવી ગયો અને ખુશહાલીથી પુકારી ઉઠ્યો કે “યા અદલાહ ! જે બચંકર ગુનાહનું કામ હું કરવા જતો હતો તેનાં પાપમાંથી તે મને બચાવી લીધો તે માટે તું સદા આશિષ પામેલો હોજો ! અને તું, તે સાહેબના મોટા પેગામ્બર ! તારી મેહરબાનગીથી અમ્માદાની ખુશી અને નેકાઈ હું પુરતો વાકેફ થઈ ચૂક્યો છું; પણ એ તારી કૃપામાં હવે એટલોજ વધારો કર કે તેણીને જે બચંકર દુખ મેં પેદા કરીધું છે તે, તથા જે સળ હમણા હું કરવા જતો હતો તેની ગેરમનસાઈનો ઢાગ હું અહીં માવજતથી ધોઈ કહાડું.”

પછી શાહ સલીમાનની બાથમાં જઈ પડોને પાદશાહ આ રીતે બોલ્યો:—“અય વહાલા પણ કમતાલેના શાહજાદા, આવ ! આવ મારો હેડાંમાં તારી જગા કરે ! મારી વહાલી અમ્માદાની ત્યાં મૂર્તિ છે તેની જોડે તારી મૂર્તિને ભેગી કર, જેથી કરીને મારી સાથી નાજુકમાં

નાજીક મોહબત ફક્ત એકજ સ્ત્રીજને થકી એકડી થાય ! પણ મારી એકજ જણાસા તમ કરવાની તું મેહરબાની કર, કે આખી આલમ નહિ જાણે તેવી રીતે તું કેવા કેવા બનાવોની સાંકળ વડે ઘસડાતો આ શેહેર મધે આવી પુગ્યો છે તેનું બયાન કર. તું જીવતો રહેવા કેમ પામ્યો ? બોલ, શાહજાદા, બોલ. જે ઘણીએ મને મારું સુખ પાછું સંપાદન કરાવ્યું છે તેને વધારે અછી રીતે પિછાનવાની મને બહુ અધીરાઇ પેદા થઇ છે.”

આવી મોહબતભરેલી મેહરબાનગીથી હિમત પકડીને શાહ સલીમાને પોતાની ઉપર ગુજરેલી તમામ કહાણીઓનું વાસ્તવિક બયાન આપ્યું. પોતાને તખ્ત ઉપરથી ઉઠાડી મૂકીને કેદખાને નાખ્યો ત્યારથી તે પોતે એક ભરવાડની કનિષ્ઠ હાલતમાં આવી પડ્યો, પોતાની માતાના કાસદે શોધી કહાડ્યો, ચોરોએ લૂંટી લીધો, કુઆમાંથી બાહર ખેંચી કહાડ્યો, અને સુલતાનની દરગાહમાં લઇ આવ્યા, ત્યાંસુધીનો તુરોતરીલ એહવાલ સુલતાનની આગળ તેણે કહી સંભળાવ્યો.

સુખની સહવાર.

જેવારે આ સઘળું બયાન સાંભળવામાં સુલતાન બેન્સરીક રોઝા-યલો હતો તેવારે તેની મોહરદાર ચમસાદા, જેકે આગળા દિવસો કરતાં ઝાઝી બેચેન હતી તોપણ કાંઇ પુરેપુરી શાંત થયેલી ન હતી. જે બનાવો હમણા બન્યા હતા તે તેણીને થકી બહુ અગત્યના હતા. રાત્રે પોતાને સવાલો પુછીને સુલતાન એકદમ બાલી ગયો. તેમાં તેની શી ધારણા હતી તે શોધી કહાડવાની તેણીએ તજવીજ કીધી. તોપણ તે પછી તેણે શું કીધું અથવા પોતે ખરી ખિનાનો એકરાર કીધા પછી પોતાના બેટાનું શું થયું તે તેણી શોધી કહાડી શકી નહિ. શું શું થયું હશે તેના વિચારમાં તેણી પડેલી હતી અને સુલતાને તેણીને જે ઉંઘમાં દીડી હતી તેજ ઉંઘતી હાલતમાં પડી રહેવાનું તેણીએ ચાલુ રાખ્યું. એવામાં એકાએક વીશ ગુલામો હાથમાં મસાલ લઇને તેણીનાં એવાનને રોશન કરવા માટે દાખલ થયા. તેઓ સુલતાનની અગાડી અગાડી ચાલતા હતા, જેમની પુઠે એક સર્વથી નીતિમાન માતાના

વહાલા બેટાની પાંખડી પકડીને તથા તેના તરફ માયાથી જોતો સુલ-
તાન ચાલતો હતો. તેણે શાહ સલીમાનને ઉંચામાં ઉંચો પોશાક પહેરાવ્યો
હતો, અને બેન્સરીક જે સુંદર હીરાઓથી પોતાની કૂતેહાને દિવસે
પોતાનાં શરીરને સજાગારતો હતો તેજ હીરાઓથી તેણે આ વખતે
પેલા શાહજાદાને સજાગાર્યો હતો.

ચમ્પાદાની ગોદમાં જઈ પડતાં તે બોલ્યો કે “અય મારી પૂજ્ય
માથુક, હવે તારો ગમ દૂર કર ! બોદાતાલાની કરમ બક્ષેશથી તને
એક બેટો અને એક ખાવિંદ એવા મળ્યા છે કે જેઓની મોહનતાથી
તારા ભવિષના તમામ દિવસો કેવળ સુખમાંજ પસાર થશે.”

શાહ સલીમાન છુટલુપર પડ્યો અને પોતાની માદરના દસ્તને
બોસ્સા લેવા લાગ્યો. તે બેટો અને પેલાં હરખમંદ જોડાંની આંખોમાંથી
વરસતાં દિલાસાનાં આંસુથી તે ત્રણેનાં દિલમાં શું હતું તે આગાહ
જાહેર થતું હતું.

જેવારે આ સુખવાસી રાત પુરી થઈ અને દિવસ ઉગ્યો. તેવારે
સુલતાને પોતાના ચુનંદા સવારોને ભેગા કીધા, અને શાહ સલીમાન
જોડે પોતે તેમની સરદારી લીધી. તેઓએ ધરાન સરજમીનની રાહ
ધરી, અને સુલતાને પોતાની આગમજ હરકારાઓને મોકલાવીને
ધરાનનાં લોકોને એવી ખબર અપાવી કે પેલા બદમાશ બાલાવને
તેઓના જે હકદાર પાદશાહને જખ્મી કીધો હતો, તેના ઉપર અનેક
જુદમ વરસાવ્યો હતો, અને તેને તખ્ત ઉપરથી ઉડાડી મૂક્યો હતો,
તેજ પાદશાહને પાછો તખ્તનશીન કરવા માંડ્યું. આ ઉપરથી જેવારે
હજી તેઓ ધરાનનાં રાજ્યની સરહદ ઉપર જઈ પુગ્યા નહિ એટ-
લામાં માજી જઈ પાદશાહ સલીમાનશાહની નિમકહલાલ પ્રજાની એક
ટાળી, જે પાદશાહી ખાનદાન તરફ સદા વક્ષાદાર હતી, તેણે આવીને
મિસરના સુલતાન તથા શાહ સલીમાનના વાવટા તજે ભેગા થયા માંડ્યું.
પેલા દગાબાજ બાલાવને આ વાતની ખબર થઈ; અને જે બળવાન
શત્રુ પોતાને જોર કરવા માટે આવતો હતો તેની સામે થઈ લડવા
માટે પોતાની ફાજો ભેગી કરવાનો કસ્ટ કીધો. પણ તેના જુઝા હેઠળ

લડવા માટે કોઈ રાજી થયું નહિ. આ ઉપરથી તેને પોતાનાં પાય-
તખ્તમાં ભરાઈ બેસવાની ફર્જ પડી, અને પોતાનાં રક્ષણને થકી ચોકી
પાહરા મૂક્યા, તથા જે થોડાક લોકોની વફાદારી ઉપર પોતે વિશ્વાસ
રાખી શકે તેને નજદીક રાખ્યા.

પણ જે નેકોની પુક કોઈ બળવાન શત્રુએ પકડી હોય તો કોઈ વાર
જ્યારે તેના આશ્રા રહેતા નથી, ત્યારે બદીના તે શા આશ્રા ? પાસતખ્ત
પરદહાનમાં ચહાઈ લાવનારે લશ્કર ફરી વળ્યું, અને બાલાવનને તેનાજ
વજીરોએ ફસવી મારીને સુલતાન બેન્સીરાકના હાથમાં પકડી આપ્યો.
પણ આ સુલતાને બહુજ જખુન અપરાધોથી ધરાનનાં તખ્તને હિલુ-
પડતીમાં લાવી નાખનાર તે રાક્ષસ તરફથી તરત પોતાની નજર ફેરવી
નાખીને શાહ સલીમાન તરફ જોયું અને બોલ્યો કે “મારા બેટા, તારી
પ્રજના આ ગુલમગાર તથા તારા બાપના ખૂનીને હું તારે સ્વાધીન
કરું છું. એનું શું કરવું તે તુંજ કહે અને એની સજાનો હુકમ તુંજ આપ.”

“અય મારા મેહરબાન ! આ મારા બાપ સમાન મુરખખી !”
શાહ સલીમાને ઉત્તર દીધો, “એને સજા ફરમાવવાનો એખિતયાર મારો
નથી; કોનો લેવાનું કામ બોદાતાલાનું છે. જે બયમરેલા અધિકાર
ઉપર એણે મને મોકલ્યો હતો તેજ સરહદનું સંરક્ષણ કરવા માટે
એનેજ જવા દો. અગરજે એ બેગુનાહ હશે તો મારી મિસાલે એ
પણ બચી જશે; પણ જે એ તકસીરવાર હશે તો એમજ બચવું કે
એને ટેપ મરાઈ ચૂકી છે અને તેને અમલમાં મૂકવાનાં કામનો કોઈથી
પણ અટકાવ થઈ શકનાર નથી.”

સુલતાને શાહ સલીમાનનો આ ચુકાદો પસંદ કરીધો, અને બાલાવનને
પેલા કાફર લોકો સામે સરહદ ઉપર મોકલ્યો. પણ ખુદા તરફનો ઇનસાફ
પોતાનો ફટકો લગાવવાની હવે તૈયારીમાંજ હતો. બાલાવનને કાફર
લોકોએ કેદ પકડ્યો, તેને બેડી ઠોકી, અને પેલાજ હંડા ગારમાં ફંકી
દીધો, જ્યાં અંતઃકરણના દાંખ અને બયંકર નાઉમેદીએ તેને તેનાં
મોત સુધી ફાળી ખાવાનું ચાલુ રાખ્યું.

પેલી તરફથી ધરાનનાં તખ્તનો હકદાર વારસ અને સુખી શાહ સલીમાન પોતાના આપદાદાનાં તખ્ત ઉપર બિરાજ્યો અને તેની રૈયતોએ તેના તરફ વફાદાર રહેવાના કસમ લીધા. તેણે એવો રૂઠો અમલ ચલાવવા માંડ્યો કે તેનાં કહાપણ અને પવિત્રાઈથી ભ્રટા ખલીફ મોઆવિયાની બલી નેકીઓ ધરાનીઓને યાદ આવી. આ જવાન પાદશાહને તેની સર્વ ખુખીઓના પ્રકાશમાં દીપતો જોઇને તથા તેને મોહબતભરેલી બગલગીરી કરીને, મિસરનો સુવ્રતાન પોતાના મુદ્દક તરફ પાછો ફર્યો, અને પોતાની હાજરીથી ચમ્પસાદની ખુશહાલીને સંપૂર્ણ બનાવી. આ સુખી જોડાંના આરામમાં એ પછી કશી ખલલ થઇ નહિ; અને આદમખાદની મોટાઇને માટે સર્જેલી મુદતે પુગ્યા પછી શેવટે તેઓ બંને સદાની નિંદમાં પડ્યાં.

*

*

*

પોતાનો કિસ્સો આ રીતે પુરો કર્યા બાદ અલાઉદ્દીન પાદશાહ જોહેતખાદને કહેવા લાગ્યો કે “અય જેહાંપનાહ! કેવી ભેદભરેલી અને અભયબજેવી તદખીરથી ખુદાતાલાએ જુદમગારના હાથમાંથી શાહ-સલીમાનને બચાવ્યો હતો તે તું જો ! અને વળી જો કે જે ખાડો બાલાવને ખીજને માટે ખણ્યો હતો તેમાં તે પોતેજ કેવો પડ્યો ! ખુદાતાલા કહીપણ બદકારોની ફતેહ કે નિર્દોષ માણસોની શિક્ષા થવા દેતો નથી. તેની તિક્ષણ નજર અને તેના વાજખી ન્યાયમાંથી કોઇ પણ છટકવા પામતું નથી, અને જે પદો તજે ધાતકી માણસો છુપાયલા હશે તે પદો મોડે વહેલે ફાટીને તેમને ઉઘાડા પાડ્યા વિના રહેતો નથી. મારે પોતાને થકી તું જાણ, અય પાદશાહ, કે હું તો હમેશાં મજબૂત મનનો અને વિશ્વાસુ એતેકાદનો છું; કાંએકે મારું અંતઃકરણ સ્વચ્છ છે તેની મને હિમત છે, અને મારા જે લખ્યા લેખ હશે તે કોઇખી આદમીખાદથી ફેરવી શકવાના નથી એવી મારી ખાતરી થઇ ચૂકેલી છે. મારો ડર એટલોજ છે કે તારા ધનસાદથી મારા ઉપર આ તોહમત ઉછું કરનારા વજીરો રાજ થવાના નથી.”

આ સમજો સંવાદ સાંભળીને પાદશાહ આગળ કરતાં પણ વધારે
ડામાડોલ વિચારનો થઈ પડ્યો; કેમકે ઉપલા સખુનો તે નામદારને
એકસરખા મજબૂત, ડહાપણુમરેલા અને નમ્ર લાગ્યા. તેણે ફરમાવ્યું
કે “ ગર્દન મારવાનું કામ મુલતવી રાખો, અને આ જવાન શખ્સને
પાછો કેદખાને લઈ જાઓ. રાતની ચૂપકિદીથી અને એણે કહી સંભ-
ળાવેલા સખુનો ઉપર દરિયાફત કર્યાથી આવતી કાલે સહવારે હું વધારે
પુખ્ત ધરાદા ઉપર આવી શકીશ.”

આ હુકમ ઉપરથી અલાઉદ્દીનને જેવો બંદીખાને પાછો લઈ
જવામાં આવ્યો તેવોજ પેલા અદેખા વજીરોમાંના એકે ઉડીને અર્જ
ગુજારી કે “ અય જેહાંપનાહા! આ જવાન ઠગારાની વાતોમાં એટલી
બધી જાદુછ છે કે તું નામવર તેથી અંજાઈ જાય છે. તું તેના ઉપર
દયા કરવા બાબે જે વિચારો તારાં મનમાં લાવતો હોય તેમને તાબે થવાથી
મોટો પેગામ્મર તારું રક્ષણ કરો. જેવારે ખરા ગુનેહગારોને સજા
થતી નથી તેવારે તખ્તનો ઝળકાટ ઝાંખો મારી જાય છે. તું નામવર
તખ્ત ઉપર બિરાજે છે તે એટલાજ માટે કે તારે વાજબી ન્યાય
તોલવો; તારે ખીજું કશું કામ બજાવવાનું નથી. હવે આ ચંડાળ
તંકસીરવારનો ગુનાહ કાંઈ છુપ્યો નથી; સર્વ ટોષ તેથી જાણીતું છે;
અને તેટલા વાસ્તે તેને એવી સજા થવી જોઈએ કે ખીજાઓ તેવા
ગુનાહથી ડર ખાઈને દૂર રહે. એને એવી ભારી સજા ફરમાવવી જોઈએ
કે જેથી ખીજાઓને દાખલો મળે.”

આ સખુનો સાંભળતાંજ બેહોતજાદ વચ્ચે બોલી ઉઠ્યો કે
“ શેહેરના કોટની બાહર એક ખુલ્લું જગા ઉપર સૂળી ઠોકાવો, અને
જેઓ આ બંધવાને પગલે ચાલવાની કોશિશ કરતા હોય તેમને મોતના
બચથી ખીવાડો. મારો શેવટનો ઠરાવ એજ છે, અને સરકારી ખાંગી-
ઓની મારફતે પ્રજાનાં લોકોને એ વાતથી વાકેફ કરો.”

પાદશાહનો આ ઠરાવ સાંભળીને પેલા દશ વજીરો બહુ ખુશ
થયા. અતે તેઓને ઉમેદ પેદા થઈ કે તેમનાં છુપ્યા પ્રપંચોથી
તેમની અદેખાઈનો ભોગ થઈ પડનાર શખ્સ ઇન્સાફની તલવાર નીચે

આવી ચુક્યો છે. એટલામાટે તેઓ સૂણીની તૈયારી કરવાને બહુ આતુર બન્યા.

હવે બીજી સહવારે અલાઉદ્દીનને કેદ પડ્યાનો અગ્યારમો દિવસ હતો. એ દિને પેલા સધળા વજીરો પાદશાહની હજીરમાં ગયા અને એણે કે “અય જેહાંપનાહ ! તારાં ફરમાનને તામે થઈ બંદાઓએ સધળી તૈયારી કરી છે. તારા હુકમથી તમામ રૈયતને જાણીતી કરી છે, અને હવે તેઓ મોટી સંખ્યામાં ભેગી મળીને તે શખ્સની વાટ જીએ છે કે જેને ગદન મારવામાં આવનાર છે.”

બોહતજાદે ફરમાવ્યું કે ગુનેહગારને મારી નજદીક લાવીને હાજર કરે. જેવારે અલાઉદ્દીન પાદશાહની આગળ હાજર થયો તેવારે પેલા દશ વજીરોએ તેની સામે એક જખરો પુકાર ઉઠાવ્યો. તેઓ તેને આવા શખ્દોમાં ગાળો આપવા અને સતાવવા લાગ્યા કે “અય નીચ ! બદમાશોથી પેલા પડેલા ચોરબન્યા ! તારાં માથાં ઉપર હવે અજલની તલવાર ઉચકાઈ ચૂકી છે. તારા ફંદ ફરેખનું હવે શેરટ આવ્યું છે, અને હવે તને તારી તકસીર અને ઉજડાઈનું ફળ મળનાર છે.”

તેઓ તરફ મજબૂત પણ નરમાશ ભરેલી નજર કરીને અલાઉદ્દીને જવાબ આપ્યો કે “અય ગર્વિષ્ટ વજીરો ! તમારી તાકાત નથી કે અજલની મોહરથી તમે મારાં કપાળ ઉપર નિશાન પાડો. મારાં મોતનો હુકમ જ્યાંસુધી ખુદાતાલા તરફથી આવ્યો નથી ત્યાંસુધી તમે ગમે એટલાં ફાંફાં મારશો તેથી વળવાનું શું ? જે ખરો ગુનેહગાર હશે તેજ મોતથી ડરશે. હું પોતે પોતાને વાજબી ઠપકો દઈ શકું એવું કશું કામ મેં કર્યું નથી, એટલે જીવ લેનારી શમ્શીર નીચેથી મારું ડોકું હોય તોપણ તેના ફટકામાંથી મારું સંરક્ષણ થવાનું; જે મિસાલે કે પેલા ગુલામનું થયું હતું, કેજે નિર્દોષ હોવા છતાં તેના ઉપર તોહમત મૂકાયું હતું.”

હવે પેલા સધળા વજીરો એકદમ પુકારી ઉઠ્યા કે “અય જેહાંપનાહ ! આ વિદ્વજ્ઞ શખ્સને હવે મુગો રહેવા ફરમાવો; કેમકે વળી કાંઈ નવી કહાણી કહી સંભળાવીને તે તું નામદારને ઠગવા માંગે છે.”

“હું પાદશાહ સલામતને ઠગવા માંગતો નથી,” અલાઉદ્દીને કહ્યું;
“પણ ખરેખરા ઠગારા અને જુઠાઈને ઉત્તેજન આપનાર તો તમે છો.”

“સખુર કર!” એહેતબદે તેને અટકાવીને કહ્યું; હજુખી
એકવાર સખર એખિતયાર કરવાની હું છેલ્લી તજવીજ કરીશ, અને તું
કહેવા માંગે છે તે ગુલામ અને તેના છુટકારાની હકીકત સાંભળવાને
ખુશી થઈશ.”

“આહા! મારો પાદશાહ કેવો દયાળુ છે!” અલાઉદ્દીન
બોલ્યો. “જે સમ્યાઈને તું નામવરનાં દિવસમાં દાખલ કરવાનું કામ
ખડુ-મુશ્કેલ છે તે ત્યાં આયદેહ દાખલ થવા પામજો! કોઈ ખોટી
વાત કહીને હું તું નામવરને ઠગવા માંગતો નથી; પણ જે દાસ્તાન
હું હમણા તારી આગળ બયાન કરીશ તે આખા ખેલ્દીયાના મુલકમાં
સર્વ કોઈને જાણીતું છે.”

વાર્તા ૧૧ મી.

હરમના પાદશાહ અને એક ગુલામનું બયાન.

હરમનો પાદશાહ એએન રહેતો હતો, કેમકે તેનાં રાજ્યનાં
પ્રમથાંઓમાં તેના વજીરો અને કાજીઓ જે રીતે રૈયતોને ઇનસાફ
ચુકવતા હતા તે તેને પસંદ ન હતી. એટલામાટે એક રાતે બે ખાસ
ગુલામોને પોતાની જોડે લઈને તે છુપા વેશમાં પોતાના મહેલમાંથી
બાહર તમાશો જોવાં નિકળી પડ્યો. આ વેળા તેનું એક અંધારા બંદી-
ખાનાં આગળથી પસાર થવું થયું, જેમાંથી દુખની ફરિયાદ ઉઠાવનારો
પુકાર નિકળતો સાંભળાતો હતો. પરપુછ કરતાં પાદશાહને જણાયું કે
જે ગુનેહગારોને ગઈને મારવાના હોય તેમને આ બંદીખાનામાં કેદ
કરવામાં આવતા હતા. વધારે નજદીક જઈને ઉપલા ફરિયાદના પુકાર
સાંભળવાની ઇચ્છા થયાથી પાદશાહે નીચે મુજબના સખુતો સાંભળ્યા,
જે જૂમિનાં મિતરમાંથી આવવા હોય એમ લાગતું હતું:—

“ઓ બળવાન અલ્લાહ! પોતાનાં દુખના બોળથી વાંકા વળી મયલા કમનસીબ આદમી ઉપર તું સદા નેગાહ રાખે છે, તો શું તું મારા જેવો એક નિર્દોષ માણસ, કે જેની ઉપર ખોટું તોહમત મુકવામાં આવેલું છે તેને, ધાતકી સર્જતના સપાટામાં આવી ગયાને લીધે માર્યો જવા દેશે? અય બેહદ દયાના સાહેબ! તારી નજરમાં તારું પેદા કરેલું કોઈપણ પ્રાણી તુચ્છ નથી; એક કીડાનો પુકાર પણ તું સાંભળે છે; ત્યારે તું તારા આ ગુલામનો પુકાર સાંભળ, અને જે મારો જન લેવાનો તારી કુદ્રતનો ઠરાવ નહિ હોય તો જે ફટકો પડવાનો ભય છે તેમાંથી મને બચાવી લે!”

આ રીતની પ્રાર્થના કરીને પછી પેલા દુખી આદમીએ ચૂપ થઈને ડચકાં ખવા માંડ્યાં. હવે હરમનો પાદશાહ ઉપલી ફરિયાદ સાંભળીને બહુ દુખી દિવ સાથ પોતાના મહેલમાં પાછો ફર્યો. તેણે આરામ લેવા ચાલ્યું, પણ ફાક. એક નિર્દોષ માણસનો જન લેવામાં આવનાર છે એવા વિચારથી તે મુંઝાયો, અને આ બેદનું કારણ શોધી કહાડવા માટે સહવાર પડવાની વાટ જોવા લાગ્યો.

જેવી આફતાબી રેશ્મની જમીન ઉપર ફરી વળી તેવાજ તેણે પોતાના સર્વ વજરોને ભેગા કીધા, અને જે જગા ઉપરથી સંભળાયલા પુકારોથી પોતાની દયા ઉસરીપ હતી તેનું બચાવ કહી સંભળાવ્યું. તેને ખુલાસો કરવામાં આવ્યો કે જે કમનસીબ માણસને ઉપલાં બંદી-ખાનામાં નાખેલો હતો તેને તેજ દિને ફાંસી દઈ મારી નાખવામાં આવનાર હતો. તે માણસ ઉપર મૂકાયેલા વાંકની તપાસ થઈ હતી, તે ઉપરથી તેની તકસીર સાબેત થઈ ચૂકી હતી, અને બે સાક્ષીઓએ જખાની આપી હતી કે જે ગુલામનો પુકાર પાદશાહે સાંભળ્યો હતો. તેણેજ તેના ઉપર મૂકાયેલા વાંકવાળો જખૂન ગુનાહ કીધો હતો. આદમીજાનો ધનસાફ જેને ગવાહી ગણે છે તે કખૂલ રાખ્યા વિના હરમના રાજને આદ્યું નહિ, અને તેથી તેણે પેલા કમનસીબને ગદન મારવાના હુકમ ઉપર તરત બહારી આપી.

પેલા ગુનેહગાર ઠરી ચૂકેલા ગુલામને હવે તેનાં અધારાં કંદખાનાં-
માંથી બાહર કઢાડયો. તે મજબૂત અને નમ્ર દેખાવ સાથે ફાંસીની
જગા તરફ ચાલ્યો, જે વેળા તેના હાથોમાં બેડી હતી અને તેણે
પોતાની આંખો આકાશ તરફ ઉંચી કરેલી હતી, જ્યાં બેઠેલા સાહેબ
ઉપરજ તેણે પોતાની એકથી ઉમેદ બાંધેલી હતી. હવે તે ફાંસીનાં
લાકડાંની આગળ આવી પુગ્યો હતો, અને જલાદો તેનાં દિલમાંનાં
કપડાં કઢાડી નાખવાની તૈયારીમાં હતા, એટલામાં આ મોતનો દેખાવ
કાંઈએક નહિ ધારેલા પુકારોથી તદન ફેરવાઈ ગયો. શત્રુઓની એક
ટાળજી શહેરનો કબ્જો લેવાને ટાંપી રહેલી હતી, અને સર્વ લોકોને
ફાંસીનો દેખાવ જોવા માટે શહેરની બાહર ખેંચાઈ જવાની તે વાટ
જોતી હતી. હવે તે ટાળકીએ પોતાની છુપાવાની જગા ઝડપમાં
છોડી અને પછી ચોકીબાનો ઉપર તુટી પડીને તેમને વિખેરી
નાખ્યા. જેઓ મદદે આવ્યા તેઓ બેજાન થયા અથવા ફેદ પકડાયા,
અને જે દુખી ગુલામ એક પળમાં અપહીત ભરેલાં મોતને તાબે
થનાર હતો તેના સિવાય બાકીનો કાંઈપણ માણસ અથવા પામ્યો નહિ.

હવે રાજ લશ્કર લઇને આવી પુગશે એવા ભયથી પેલા શત્રુઓ
પોતાની ફાજમાં વધારો કરવાની મતલબથી થોડેક છોટે નાસી ગયા.
પોતે જે લૂટ મેલવી હતી તે તેઓ પોતાની સાથે લેતા ગયા, અને
શહેર છૂટવાનો વિચાર બીજા વખત ઉપર મુલતવી રાખ્યો.

પેલી તરફથી પેલો ગુલામ શત્રુઓને હાથે પોતાના બંધથી
ખલાસી પામીને, અને હજુથી પોતાની પુઠ પકડવામાં આવશે એવો
ભય રાખીને, શહેરની બાહર નિકળી ચાલ્યો, અને રાત દહાડો
વગર થોળવે મંજલ કાપવા લાગ્યો. અંતે થાકી ગયાથી તે એક
મોટાં દરખ્ત નીચે બેઠો, જે પોતાનાં કંદ અને ઉંચાઈને લીધે દુનિયા
હસ્તીમાં આવી ત્યારનું પુરાણ હશે એવું તેને લાગ્યું. આ ઝાડની
સામે પડોશમાંજ એક અધારી ગુલામ પેશવાનો દરવાજો હતો, જેમાંથી
બે મશાલોની રોશની આસપાસ પડતી નજર આવી, પણ તેથી

કંઈ ગુફામાંની અંધારી દૂર થઈ ન હતી. આ મશાલો તરફ તેણે અન્નયળી સાથ જોયા કીધું. પણ હવે તેનાં દિલમાં ધાસ્તી પેદા થઈ, કેમકે તેને લાગ્યું કે આ બંને રોશનીઓ હીલચાલ કરતી હતી અને તેની પોતાની તરફ આવતી હતી. આ રોશનીઓ કાંઈજ નહિ પણ એક રાક્ષી કદના સિંહની આંખો હતી. તે વનરાય ગુફાની બાહર આવ્યો અને ધીમેથી પેલા દુખી ગુલામની નજદીક ગયો, જેની કને પોતાનો બચાવ કરવા થકી કશું હથિયાર હતું નહિ. તે પ્રાણીએ તેને પકડ્યો અને કશી પણ ઇજ્જત કર્યા વિના તેને ગુફામાં ખેંચી ગયો. પછી તરત તે બાહર નિકળ્યો અને પેલા ગુલામે જે મોટાં ઝાડની નીચે આરામ પકડ્યો હતો તેજ ઝાડને તોડી પાડીને ગુફાનાં મહોડાં આગળ તેને પુરી દીધું અને તેનો માર્ગ બંધ કરીધો. પછી પોતાની માદા જંગલમાં પોતાનાં બચ્ચાંઓ માટે ખોરાક શોધવા ગઈ હશે તેથીની શોધમાં તે સિંહ દોડ્યો.

ગુફાનું મહોડું પેલાં ઝાડનાં થડથી પુરાઈ ગયલું હોવાથી કોઈ પણ આદમજાતની એટલી શક્તિ ન હતી કે તેને ખુલ્લું કરી શકે; તોપણ આ ભયંકર રેઠાણુના અંદરના ભાગમાં શું છે, તેમાં કોણુ વસે છે, અને જમીન ઉપર હાડકાં અને ખોરાકીનાં ટુકડા પડેલા હતા, તે સર્વ પિછાની શકાય એટલી રોશની તો હજી મોઢે પડતી પેલા ગુલામને જણાઈ. તેણે જોયું કે સિંહનાં બે બચ્ચાં લીસોત્રીવાળી એક ટેકરી ઉપર ચઢી એઠેલાં હતાં, જેઓ તેને જોઈને જરા પણ ખીધાં ન હતાં. એક સામેનાં ખુણાંમાં પેલા ગુલામે માણસજાતનાં હાડકાંઓનો ઢગલો જોયો, જે તે ભયંકર જગાએ ભોગજોગે આવી ચઢેલા કમનસીબ ધનસાનોનાં હોવાં જોઈએ, જેમનો ભક્ષ કરીધા પછી તે ત્યાં પડેલાં હતાં. તોપણ આ સંધળું પોતાની નજરે જોયા છતાં ભયથી પેલો ગુલામ હિમત હાર્યો નહિ. તેણે દક્ષિણ દિશા તરફ મહોડું કીધું, અને એક પુર એતેકાદવાળા મુસલમાનની પેઠે નિમાજ ભણ્યો— એવા ઉમંગ અને ઉત્સાહ સાથે ભણ્યો કે ગોયા પોતે બહુ બપોરનાર મસ્જિદમાં અને ધણાંજ સલામત આશ્રમમાંજ હોઈને બંદગી કરતો હોય.

માણસજાતની સર્જતના પાદશાહ ઉપર પુર એતેકાદ ધરીને પેલા
 ગુલામે ગુલાનાં અંધારાં ખુલ્લાંઓમાં ચોતરફ નજર ફેરવી તો તેને તેમાં
 ધણુંએક વચ્ચે પડેલાં માણસ પડ્યાં, જેઓમાંનાં એકનાં ખીસાંમાં
 તપાસ કરતાં આતશ પાડવા માટેની ચકમક અને લોખંડનું હથિયાર
 મળી આવ્યાં. ત્યાંની જમીન ઉપર સુકું ધાસ ઉગેલું હતું, જે ઉપર
 ગુલામાંનાં જંગલી વૃતનીઓ આરામ લેતાં હતાં. આ જોઈ ગુલામાંથી
 બાહર નિકળવાની ઉમેદ તેનાં દિલમાં પેદા થઈ. તેને એક વિચાર
 આવતાંજ તેણે તે તરત અમલમાં મૂકી દીધો. ગુલાનાં બાકેરાં આગળ
 પેલાં સુકાં ધાસને લઈ જઈને તેણે સળગાવી મૂક્યું, જેનું બળતું પેલાં
 લીલાં ઝાડનાં મુળિયાંઓમાંથી બાહર નિકળવા માંડ્યું. હવે આતશની
 ગર્ભી વધતી ચાલી અને પેલાં મુળિયાં બળી ગયાથી ઝાડ પોતાનો ઉચું
 રહેવાનો ટેકો ખોઈ દઈને એક બાજુએ ભારી ધડાકા સાથે પડી પડ્યું,
 અને તેમ થયું કે પછી ગુલાનું મહોડું પાછું તદ્દન ખુલ્લું થઈ ગયું.
 ગુલામાં શોષખોળ કરતાં તે ગુલામને અંદરથી એક કમાન, બડખી,
 જંભિયો વગેરે હથિયારો મળી આવ્યાં, જે તેણે પોતાના બચાવને થઈ
 ઉપાડી લીધાં. વળી તેને રાશનીની મદદથી અંદર સોનાના સિકાથી
 ભરેલું એક વાસણ, સોનાના ટુકડા અને જુદી જુદી જાતનાં કીમતી
 ઝવેરાનો પણ મળી આવ્યાં. પોતાના છટકી જવામાં મદદગાર થઈ પડે
 એવી દરેક ચીજની સર્જ થઈને તથા જરૂર જોઈને હથિયારો લઈને,
 પોતાના માર્ગ વચ્ચે નડતી ઝાડની બળતી ડાળીઓ કાપી નાખીને તથા
 ખુદતાલાનો દિલ્લોળનથી આભાર માનીને પેલા ગુલામે અંતે પોતાનું
 છુટાપણું પાછું મેળવ્યું.

આ ભયંકર ગુલામાંથી હજી તો તે બાહર નિકળ્યો નહિ એટ-
 લાંમાં ચાર તીરો ફેંકી શકાય એટલે તફાવતે તેણે પેલા નર સિંહને
 જોયો, જેનાથી થોડેક વધારે છેટેનાં મેદાનમાં માદા ચાલતી જણાઈ.
 આ જોતાંજ ગુલામે એક કાતેલ તીર વડે કમાનને ચિદ્દો ચડાવ્યો.
 હવે પેલા સિંહે પોતાના શિકાર ઉપર ત્રાપ મારવાની ચતલજથી તીરની
 બરાબર સામેજ બહુ જુરસાથી દોડવા માંડ્યું. એજ વખતે ગુલામે તીર

છોડ્યો, જેનું પેકાન સિંહનાં દિલમાં પેશી ગયું અને તે તત્કાળ બેળન થઇ પડ્યો.

એક દુશ્મનથી આ રીતે છુટો થયો કે તરત ખીજે શત્રુ તેની સામે આવી ઉભો. ગુલામે ખીજે તીર છોડ્યો જેથી સિંહણ માત્ર સહેજ જખ્મી થઇ, પણ તેથી તો તેણી વધારે વિકાળ બની અને પોતાના હરીફને જમીનદોસ્ત કરવાની મતલબથી તેની સામે ધસી. હવે ગુલામ પોતાનું ખજર લઇ તેની સામે થયો, જે તેણે તેની બાજુમાં ખોશી દીધું. સિંહણે બહુ દુખભરેલી બરાડ મારી અને પોતાના શિકારી સામે તેણી એક વાર ફરીને ધસી. ગુલામે પોતાની તલવાર વડે તેણીને એક આગળો પંજે કાપી નાખ્યો અને તેણીને વધુ લડાઇમાં ઉતરવાથી કેવળ અશક્ત બનાવી દીધી. તેણી જમીન ઉપર ગબડી પડી, અને પોતાની ભારી બરાડથી ચોતરફ પડ્યા ઉઠાવી મેલ્યા. તેણીના દુખભરેલા પુકારના જવાબ ગુલામોની તેનાં બચ્ચાંઓએ આપવા માંડ્યા, જે એવા દયામણા હતા કે એક લડાયક શૂરવીર પણ તે સાંભળીને ગભરાઇ જાય. એ દરમિયાન આપણા ફનેહમંદ ગુલામે સિંહણનાં જિભરમાં હથિયાર ભોકી દઇને તેણી ઉપર જીત મેળવી અને તેણીને પુરી કરી દીધી. હવે તે તેણીનાં બચ્ચાંઓનો જીવ લેવા તરત દોડ્યો, અને તેમને ગુલામોની બાહુર ખેંચી કહાડ્યાં. તેઓને બેળન કીધા પછી હવે તેણે મેદાનમાં કોઇ એવાં ઝાડની શોધમાં નજર ફેરવી કે જેનાં ફળ ખાઇને તે સતોષ પામે, તથા કોઇ ઝરો વહેતો જણાય તો તેનું નિર્ભય પાણી પીને જીવને શાંત કરે. ખોદાતાલાની તેના ઉપર કરમબક્ષેશ આણુજ હતી, માટે દરેક ચીજ તેની ઇચ્છા મુજબની મળી આવી, અને ગોયા તેની આગળ આવીને ઉભી રહી.

આ રીતે અંતે તેણે પોતાનું કુવત પાછું મેળવ્યું, જે ઉપલાં ભારે કામોથી બહુ ખર્ચાઇ ગયું હતું અને તે થાકીને લુભો તુટલો બની ગયો હતો. એ પછી ગુલામો રહેવાસીઓને પોતે બેળન કરેલાં હોવાથી હવે તે નિર્ભયપણે તેમાં દાખલ થયો, તેમાંના ખજાનાનો પોતે ઘણી થયો, એક ઝાડની ડાળીઓથી તેનું મહોડું બંધ કરી લીધું,

અને પોતાથી બની આવ્યું તેમ હથિયારખંધ થઇને તથા પોતાની જરૂરિયાતોને થકી જોઇતું સોતું રૂપું સાથે લઇને, તેણે પોતાનાં વતન તરફની રાહ ધરી. થોડાક દિવસ પછી તે ત્યાં જઇ પુગ્યો, અને પોતાની ઉપર વિતેલી કહાણી પોતાનાં ખેશીઓ આગળ કહી સંભળાવી. એ પછી ગુલામોને ખજાનો વગેરે ઉપાડી લાવવા માટે ત્યાં ઉઠે અને ગુલામોને મોકળવામાં આવ્યા. આ સર્વ દ્રવ્યથી માતબર બનીને પેલા સખી ગુલામે સર્વ ખજાનો ગરીબ લોકોમાં આપી દેવા માંડ્યો. તેણે પોતાનાં મકાનની પડોશમાં તે રસ્તેથી પસાર થતા મુસાફરો, કાફલાવાસીઓ અને હાજીઓને થકી એક ધર્મશાળા બંધાવી, અને સિંહની ગુલામોથી મળેલી લૂટમાંથી તેણે સખાવતનું મંદિર બંધાવ્યું.

*

*

*

*

ઉપલી હેઠાયત પુરી કાંધા પછી અલાઉદ્દીન બોલ્યો કે “અય નામવર પાદશાહ ! તું નજર પુગાડીને જો કે આ ગુલામ, જેને તેના શત્રુઓની ખોટી જાણની ઉપરથી ફાંસીને લાકડે ચઢાવી ખુઆરીથી મારી નાખવાનો હુકમ થઇ ચૂકેલો હતો, તથા જે વળી સિંહોથી બક્ષ થવાના બચમાં આવી પડેલો હતો, તે આ સધળાં સંકટોમાંથી કેવો ચમત્કારિક રીતે છુટી જવા પામ્યો; ત્યારે ખીજા હાથ ઉપર તેના ઉપર તોહમત મૂકનારા અને તેના શત્રુઓ જેઓ તેને રીખાવીને મારી નાખવામાં આવે તે હરખથી જોવાને ઇતેજાર હતા, તેઓ કેવા કતલ થયા અને પોતાની સજાએ પુગ્યા ! હરમના રાજની રૈયતનો એક ભાગ આ રીતે નાશ પામ્યો તેથી તેનેખી સજા થઇ, શરણુકે તેણે પેલા ગુલામને લગતા મુકદમાની તપાસ પોતે જાતે નહિ કરવાની, તથા જે ફરિયાદના પુકારો સાંભળ્યાથી તેની દયા ઉત્કેરાઇ હતી તે તરફ પુરતું લક્ષ નહિ આપવાની ગફલતીનો વાંક કાંધો હતો.”

પાદશાહ બોહેતજાદને હવે બહુ અસાધારણ ચટાપટી થઇ. હવે તેણે પોતાની સત્તા વાપરીને અલાઉદ્દીનને ગઈન મરાવવો કે નહિ, તથા અલાઉદ્દીને જે જે દાસ્તાનો કહી સંભળાવ્યાં છે અને તે ઉપર સુનોચરા કાંધી છે તે ઉપર ઇતબાર લઇ જવો કે નહિ, તથા પોતાના

વજ્રરો તેની ઉપર જે તોહમત મુકી તેને સજા અપાવવા માંગે છે તે વાજખી ગણવી કે નહિ; એ સધળા અદેશાઓની વચ્ચે પાદશાહ ગુચવાઈ ગયો. તેનાં જિગરમાંથી એકં આવાજ તેને બળત્વારીથી એમ કહેતો કે જે ચુકાદો તેણે અલાઉદ્દીન સામે આપ્યો છે તે ગેરવાજખી છે; પણ ત્યારે ખીજા હાથ ઉપર એ જવાનને ગર્દન મારવાનો હુકમ જાહેરમાં પોતેજ આપી ચૂક્યો હતો, શહેરના કોટની બાહરે તે માટેનો માચરો તૈયાર કરવામાં આવ્યો હતો, તેને ગર્દન મારવાનો હુકમ વખતો-વખત ઢીલમાં રહ્યા કરતો હતો, અને તમાશો જેવા માટે લોકોનું ટોળું અધીરાઈથી વાટ જોતું હતું હતું; એ સધળા વિચારોથી પાદશાહના ગુચવાડામાં ઘણો વધારો થઈ પડ્યો. તેને પાછો આનાકાની કરતો જોઈને તેના વજ્રરોએ મજબૂત દલીલોથી તેને એકવાર ફરીને નક્કી ઠરાવ ઉપર લાવી મુકવાની કોશિશ કીધી અને આગળા સધળા દાખલા દલીલો એકવાર ફરીથી રજુ કરીને પછી શેવટે પાદશાહને એવી ધમકી આપી કે “અગરજો તકસીરવારને ગર્દન મારવાનો શેવટનો હુકમ તું નામવર નહિ આપશે તો તારે એમજ જાણવું કે તારા અમલની આખરી આવી છે.”

“તમારી આ ધમકી છતાં મને એવું લાગે છે,” પાદશાહે વજ્રરોને જવાબ દીધો, “કે હું જે હુકમ આપવા જઈ છું તે ગેરવાજખી છે અને તે માફ જિગર કબૂલ રાખવું નથી. તોપણ જેવારે મારાં રાજ્યની સલામતી મારા હુકમ ઉપરજ આધાર રાખે છે તેવારે તો તમારી સલાહ હું માન્ય કરું છું. ચાલો, આ તકસીરવારને તેની શેવટની સજાએ પહોંચાડો.”

આ સખુનો નિકળતાંજ ચોકીદારોએ અલાઉદ્દીનને પકડી લીધો. દોરજાંથી તેના મુરઠા બાંધ્યા, અને તેને હાથે પગે બેડી નાખીને તેને શહેરની બાહરે તે જગાએ લઈ ચાલ્યા કે જ્યાં તેની જિંદગીનો છેડો લાવવામાં આવનાર હતો. પાદશાહ પોતે એક હાથી ઉપર સવાર થઈને પોતાની તમામ દરબાર જોડે ગર્દન મારવાની જગાએ ચાલ્યો, જ્યાં તે એક તખ્ત ઉપર બિરાજ્યો, અને તે ઉપરથી પેલા માચરા ઉપર બનતા બનાવો જેવા લાગ્યો. કમનસીબ અલાઉદ્દીન અત્યાર

આગમજનો માચરા ઉપર ચઢી ચુક્યો હતો, જે વેળા એકાએક એક પારકો માણસ ભેગાં મળેલાં લોકોનાં ટોળાંમાંથી ધસીને બાહર નિકળી આવ્યો, ચોકીબાનોને ખસેડી નાખ્યા, અને પોતાના માર્ગ વચ્ચે જે હરકતો નડી તે દૂર કરીને અલાઉદ્દીનની આગળ ગયો અને તેને બામી પડ્યો.

“ઓ મારા બેટા ! મારા વહાલા બેટા !” તે પુકાર્યો, અને એ વેળા તેની આંખમાંથી ઘોઘબંધ આંસુ વહેવા લાગ્યાં. તેનાથી કશું વધારે બોલી શકાયું નહિ, કેમકે અત્યંત દિલગીરીથી તેની જાણન ગોમા બંધ થઈ ગઈ હતી.

આ નહિ ધારેલા બનાવથી ભેગાં મળેલાં લોકોમાં જખરી ગડબડ ચાલી, અને પાદશાહને ખબર પડતાંજ તેણે ફરમાવ્યું કે પેલા અબ્બાસ માણસને તેની આગળ હાજર કરે.

જેવારે તેને પાદશાહની નજદીક લઈ આવ્યા તેવારે તેણે તેની કદમબોસી કરીને કહ્યું કે “અય મોટા પાદશાહ ! આ કમનસીબ જવાનનો જીવ બચાવ, જેને કતલ કરવાનો તે હુકમ આપ્યો છે. અગરજો કોઈ તકસીરવારે મરવુંજ હોય તો મને મારવાનો હુકમ આપ. તારા પાઉં આગળ બંદો હાજર છું.”

“તું કોણ છે ?” પાદશાહે પુછ્યું. “આ ગુનેહગાર સાથ તને શો સંબંધ છે ?”

“જેહાંપનાહ !” પેલા અબ્બાસે ખુલાસો કીધો, “લૂટારા-ઓનાં એક ટોળાંનો હું સરદાર છું; જંગલમાં એક દહાડે મારી ટોળાની તરસ મટાડવા માટે પાણીના ચશ્માની શોધમાં હતો ત્યારે એક ચશ્માના કાંઠા ઉપર ઉગેલાં ઘાસની ઉપર તથા ખજુરીનાં પાંચ ઝાડો વચ્ચે તેમના ઓથા તળે રેશ્મ અને જરીતારનું કપડું મારી નજરે પડ્યું, જેની અંદર એક તુરતનાં જન્મેલાં બાળકને લપેટેલું હતું. આ નિર્દોષ બચ્ચાં તરફ મારું દિલ દોડ્યું અને તેને ઉઠાવીને હું હરખથી મારે ઘર લઈ ગયો, અને તેનું પોષણ કરવા થકી મારી ઓરવને

સ્વાધીન કીધું. જોકે એ બાળક કાંઈ અમારું પોતાનું ન હતું; એ તો અમને ખુદતાલા તરફની એક નવાજેશ થયેલી હતી; તોપણ તે અમને અમારાં પોતાનાં ફર્જ કરતાં અતિવર્ણ વહાલું થઈ પડ્યું હતું. તે એટલી તો ઉત્તમ ખુબીઓ અને ભલે ખવાસ ધરાવતું હતું કે તે જોધને અમને દિલગીરી પેદા થઈ, કારણકે એવીજ ભલી ખુબીઓ અમે અમારા ધંધાને લીધે તર્ક કીધી હતી અને તેમને બૂલી ગયાં હતાં. અય જેહાંપનાહ ! બારી શર્મિંદગી સાથ મારે કબૂલ કરવું જોઈએ કે અમે તો લૂટાઈ લોકો હતાં. જેવારે તે મોટો થયો તેવારે અમારી જોડે લૂટ કરવા આવતો હતો અને પોતાની બહાદુરી તેમજ પોતાની માણુસાધથી તે દર વેળા વખાણુ મેળવતો હતો. એક વેળા તારાં લશ્કર સાથની ઝપાઝપીમાં અમે નાહા અને તે પકડાઈ ગયો.”

આ કરતાં વધારે લાંબા ખુલાસાની પાઠશાહ બોલેતજાનને હવે જરૂર જણાઈ નહિ. તે તુરત પામી ગયો કે જે જવાનને તે હમણાં ગર્દન મરાવવા આવ્યો હતો તે તો તેનો પોતાનેજ ખેટો હતો. તે નામદાર એકદમ પોતાનાં તખ્ત ઉપરથી ઉઠ્યો અને જ્યાં અલાઉદ્દીન અચરત થતો ઉભેલો હતો ત્યાં દોડી ગયો, અને પોતાની કમરેથી ખંજર ખેંચી કહાડીને તે વડે તેના બંધ કાપી નાખ્યા, અને પછી તેને પોતાની ગોદમાં ચાંપ્યો તથા તેના તરફ બાપ તરીકેની બારી મોહમત દેખાડવા લાગ્યો.

“અય મારા બેટા !” તે તેને બોરસા લેતો અને બગલગીરી કરતો બોલ્યો, “હું તો અજ ધડી મારાં જિગરમાં સદાકાળના પરતાવાતું ખંજર લોકવાની તૈયારીમાં હતો. અગરજો તને ગર્દન મારવાની સજા અમલમાં મૂકાઈ ચુકી હોત તો તેથી મારું દિલ તુડી જાત; પણ ખોદતાલાની અનંત દયાથી તે દુખમંરેલો ધાતકો બનાવ ફતેહ અને ખુશહાલીમાં બદલાઈ ગયો છે, અને તેથી મારા જાનને નેહાયત ખુશી પેદા થઈ છે, અને તે સદાનો રોશન બન્યો છે.”

આમ બોલીને પાઠશાહે અલાઉદ્દીનને ફરીથી બગલગીરી કીધી, તેને પોતાની જોડે હાથી ઉપર બેસાડ્યો, અને કર્નાયના હરખબરેલા

પુકારો તથા ભેગી મળેલી આલમની ખુશહાલી વચ્ચે પોતાના મહેલ તરફ પાછો ફર્યો.

પાદશાહજાદી બહારજેયને આ નહિ ધારેલાં ઓચિતાં સુખની ખબર મળી ચુકી હતી. જે બેટાને મરણ પામેલો સમજીને તેણી સદા ગમરાતી હતી તે બેટા અંતે મળી આવ્યાથી તેણીની ખુશહાલીનો પાર રહ્યો નહિ. થોડાજ વખતમાં પાદશાહે હાજર થઇને હવે તેજ બેટાને તેણીનાં વહાલાં ફર્જદ દાખલ રજુ કર્યાં, જે વેળા શાહજાદાને પાદશાહી લેખાસં પહેરાવેલો હતો. આ ભપકાદાર પોશાકથી તેનો દેખાવ એટલો બધો ફેરવાઇ ગયો હતો કે કંટાળાભરેલાં કેદખાનાંથી તેના ઉપર જે અસર થવી જોઇએ તે શોધી કહાડવી મુશ્કેલ થઇ પડી. આ બનાવની ખુશખબર આખાં રાજ્યમાં ચોતરફ સર્વ વર્ગનાં લોકોમાં ફરી વળી. દરબારીઓ, સોદાગરો અને ધંધાદારીઓ, એ સર્વેએ તેમાં ભાગ લીધો; મરજીદો ખુલ્લી કરવામાં આવી, અને તમામ આલમ ખુદાતાલાનો આભાર માનવા તથા શુક્રગુજરી કરવા થકી ત્યાં ભેગી થઇ; જાહેર જથ્થો અને રામશનીમાં સર્વ રૈયતોએ ભાગ લઇ પોતાની ખુશહાલી જાહેર કરીધી; ઈસ્કહાન શહેર^૧ એ દિને મોજ મજાહનું મથક થઇ પડ્યું; અને સૌ કોઇ—આકાશમાંનાં પંખેરાંઓ સુધાં—પાદશાહની કીર્તિનાં અને અલાઉદ્દીનના છુટકારાનાં ગીતો ગાવા લાગ્યાં.

પેલા દશ વજીરોજ એકલા એવા હતા કે જેઓએ આ સઘળી ખુશહાલીમાં ભાગ લીધો ન હતો, કેમકે તેઓને અંધારાં કેદખાનામાં નાખ્યા હતા, જ્યાં તેઓનાં પાપી અંતઃકરણ તેમને દંખ દેવા લાગ્યાં. પ્રજાનાં લોકોની મોજજોકને થકી પાદશાહે ત્રીશ દિવસો મુકરર કરીધેલા હતા તે પુરા થયા પછી તે બદમાશોને સજા ફરમાવવામાં આવનાર હતી. શેવટે પાદશાહના હુકમથી તખ્તનાં કદમ આગળ તેમને હાજર કરવામાં આવ્યા, જે તેમની નજરમાં હમથા બહુ ધાસ્તી ઉપજાવનારૂં

૧. શું ત્યારે ઈસ્કહાન પાદશાહ બોહેતજાહનું પાયતખ્ત હશે? અને વાર્તાની શરૂઆતમાં ઈસ્સેસારા નામે જે પાયતખ્તનું નામ છે તે શું ઈસ્કહાનનું જ ખીલ્લું નામ હશે?

થઈ પડ્યું હતું. આ વેળા અલાઉદ્દીન પોતાના પેદરના જમણા હાથ ઉપર બેઠેલો હતો, જેને જોતાંજ તેઓએ પોતાની પાપી નજર ફેરવી દીધી, અને પછી એવી ચુપકાદી ફેલાઈ કે જેથી દરબારમાં તે વખતે હાજરો વધ્યો અને સર્વનાં દિલમાં ધાસ્તી પેદા થઈ. બાદ પાદશાહ બોહેતજાદે પેલા ગુનેહગારને આ મુજબ કહ્યું :—

“અય મારાં તખ્તના તમે હગારા થામે ! અને મારી કીર્તિ વધારવા માટે મોટી જાનફેસાની દેખાડવાનો ઢોંગ કરનારા વજીરો ! આ જવાન તરફ જુઓ, કે જેની પુક તમેએ બહુ ધાતકી હડીલાઈથી અને અત્યંત આતુરતાથી પકડેલી રાખી હતી. શું તમે મને એવી સલાહ નહિ આપતા હતા કે એનો ખુલાસો નહિ સાંભળતાં મારે એને ગદ્દન મારવાનો હુકમ આપવો જોઈએ ? શું તમે મને એવી ધમકી નહિ આપતા હતા કે એની વાતો સાંભળ્યાથી મારી કીર્તિ, મારી સલામતી અને મારી રૈયતોની સુખશાંતિ મારી બચમાં આવી પડી હતી ? હવે ત્યારે એ સર્વ વાતો તમારામાં તાકાત હોય તો સામેન કરી આપો; તમેને તમારી ઇચ્છા મુજબનો ખુલાસો કરવાની છુટ છે.”

પણ આ ગુનેહગાર વજીરોને તેમની જાન ઉપાડવા માટે પાદશાહે કરેલી કેશેશ ફેકટ ગઈ. તેઓ તો ગોયા મરી ગયા હોય એવા થંડા પડી ગયા. તેઓ પોતાની આંખો જમીન ઉપર એવી ચોંટાડી દધને ઉભા હતા કે ત્યાંથી તેમને તેઓએ પાછી ખસેડીજ નહિ. તેઓના હોઠ થરથર ધ્રુજવા લાગ્યા; તેમના પગો લટરપટર થવા લાગ્યા, અને ગોયા હમણા તેઓ તુટી પડે એવો મામલો થઈ પડ્યો.

હવે અલાઉદ્દીને પોતાની તરફથી તે પાપીઓને આ પ્રમાણે કહ્યું :—“બોલો ! એરોના સરદારનો મને જેટી ગણીને મારી સામે તમે જે જાંદરાજી ચલાવતા હતા અને અદલ ઇનસાફની ખાહેશ ખતાવતા હતા તે હવે ક્યાં ગઈ ? મારી ફક્ત એક બૂલ થઈ હતી તે તમારી નજરમાં જખુનમાં જખુન પાપર્તું કામ થઈ પડ્યું, અને તેમ ગણીને તમે મને હીણામાં હીણી સજા ફરમાવવાનો નામદાર

પાદશાહને ચાપડ કરતા હતા, તો હવે હમણા તમે મુગા કેમ ઉભા રહ્યા ? શું તમારી હિમત અને રાજ્યની કીર્તિ માટેની તમારી કાળજી હાલ નાશ પામી ગઈ છે ? નહિ, નહિ; ગુનાહના ભારથી તમારી ડાકી વાંકી વળી ગઈ છે; અંતઃકરણના દુઃખના તમે શિકાર બન્યા છો; અને શર્મિદગીથી તમે ગુચવાઈ ગયા છો.”

“તમેને જે સજા હું ફરમાવીશ તે તો ખુદતાલાની કેતાબમાં અત્યાર આગમજની નોંધાઈ ચૂકેલી છે, અને હવે તે આ જમીન ઉપર અમલમાં મુકાશે.” પાદશાહ બોહેતજાદે કહ્યું, અને પછી પોતાના માણસોને ફરમાવ્યું કે “ફાંસીના જે માયરા ઉપર મારા બેટાને ગદન મારવામાં આવનાર હતો ત્યાંજ આ દશ બદમાશોને તેમના દિવસો પુરા કરવા માટે લઈ જાઓ, અને બાંગીઓ મારફતે આ મારા હુકમથી પ્રજાનાં લોકોને જાણીતાં કરો.”

આ હુકમ એકદમ અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો, અને ગદન મારવાનો તમાશો જોવા રૈયતોની જોડે પાદશાહ પણ ગયો. એ કામ પુરું થવા બાદ બોહેતજાદ પોતાના બેટાને પાછો મહેલમાં લાવ્યો, અને તેના તરફ પોતાની મોહબતની નિશાનીઓ દેખાડી ચાલુ રાખી.

“અરે મારા બેટા,” તે તેને પુછવા લાગ્યો, “મોતની શમશેરનીચે તું આવી ઉભેલો હતો કે છતાં જે દાસ્તાને તે મને કહી સંભળાવ્યાં તે તને યાદ કેમ રહ્યાં અને તું કેમ નહિ બીધો ? જે સંખ્યાબંધ રહેણી કહેણીઓ અને ડહાપણભરેલા વિચારો, જે મોટા અતુલ્ય અને ભારી અભ્યાસ વિના હાંસલ થઈ શકે નહિ, તે તું ક્યાંથી શિખ્યો ?”

“અય જેહાંપનાહ !” અલાઉદ્દીને જવાબ આપ્યો, “જે તારી આગળ બોલ્યો હતો તે હું ન હતો; એ તો પાક પરવરદેગાર હતો, જે મારાં દિલમાં વસ્યો હતો. મારાં બાળપણમાં મારી તરબિયત ભૂલી જવામાં આવી ન હતી, અને જે સુખી પળે હું તું નુમવરની નજર આગળ આવી વસવાને નસીબવાન થયો ત્યારપછી ડહાપણની

મારી તાલીમ મેં સંપૂર્ણ કરી. જે બાઈને મેં મારી માતા કરી લીધી હતી તેણીએ બાળપણથીજ માફ લક્ષ દીન તરફ ખેંચેલું રાખ્યું હતું, જેનાં પવિત્ર ફરમાનો મુજબ મારે મારી ચાલચલણ સુધારવી જોઈએ, એમ તેણી મને કહેતી હતી. અને તું નામવરને જે ચીજ બહુજ વિચિત્ર લાગશે તે તો એ છે કે એ બાઈનો ખાવિંદ બાળપણથી ગુનાહમાંજ ઉછરેલો હોવાથી તેને તેવી તબેજ પડી ગયલી હોવા છતાં, તથા કાફલાઓની લૂટ ચંપાવવામાં જરાયી આનાકાની કરે એવો નહિ હોવા છતાં, તે પોતાનો આપેલો વચન કદી તોડતો ન હતો. તે પોતાની ઔરત તરફ વફાદાર, પોતાના ગુનામેનો માયાણુ શેઠ, મારા ઉપર એક બાપ કરતાં પણ વધારે મેહરબાન, અને સંધળા લૂટારાઓમાં સૌથી એછો લોભી હતો. તેણે મને માયાથી ઉછેર્યો, અને તે વખતે હું હાલ છું તેવો મારી યુનિયાદ બાપે ખબરદાર નહિ હતો તેથી હું એક પોષણકર્તા ગણીને તેને માન આપતો અને એક બાપ ગણીને તેને આહતો હતો.”

“હવે તેની વાત જવા દે, મારા બેટા,” પાદશાહે તેને આગળ વધતો અટકાવીને કહ્યું. “પેલો ભયભરેલો ગર્દન મારવાનો દેખાવ જોઈને લોકો પાછાં ફરે છે, અને મરજીદોને મથાળેથી બાંગીઓએ બાંગ મારી તેમને નિમાજ માટેની ખબર આપી છે તેથી તેઓ મરજીદોમાં દાખલ થવા જાય છે. મારા ખજાનચીને તું તારી સાથે લઈ જા, અને જ્યાંથી તારાં કદમ લઈ જવા તું ચાહે ત્યાં પુષ્કળ ખેરાત અને સખાવત કર, અને મારાં રાજ્યની આબાદીને થકી ખુદાતાબાએ મને વારસ બક્ષ્યો છે એમ તારાં બલાં કામોથી ચોગ્ય રીતે જાહેર થવા દે.”

ધર્મની ક્રિયાઓનું કામ જેવું પુરું થયું તેવીજ પાદશાહે હુકમ આપ્યો કે પેલો ચોરોનો સરદાર, જે ઇસ્સેસારામાંજ વસતો જણાયો હતો, તેને હમામમાં લઈ જઈ ગુસલ ઉતારાવે અને તેને કીમતી પોશાક પહેરાવીને મહેલમાં પાછો લાવે, જ્યાં તે પોતાના કરી લીધેલા બેટાની કંતેહ પોતાની નજરે જોઈને ખુશહાલ થાય. જ્યારે તેને આ મુજબ

તૈયાર કરીને પાદશાહની આગળ હાજર કીધો ત્યારે બોહેતબાદે તેની આગળી જિંદગીનાં અપકીર્તિભરેલાં કામોને થકી તેને કશો ઠપકો આપ્યો નહિ, પણ તેના કુદ્રતી ખવાસો તરફ નજર પુગાડીને તેને સરહદના એક એવા પ્રાંતની સરદારી ઉપર નેમ્યો, કે જ્યાં તેની ચાલાકી અને લશ્કરી બુદ્ધિબળ મુજબનું તેને લાયક માનઅકરામ મળી શકે.

બોહેતબાદ, બહારબોય અને અંતરિક્ષીન ખેશાવંદી, મોહબત અને દોસ્તીના ગાંઠાથી પાછાં જોડાયાં, અને કદી નહિ ફેરવાય એવી મોહબતમાં ધણાંએક વરસો ગુજાર્યાં, અને તે દરમિયાન જે ગાંઠે પોતે બંધાયલાં હતાં તેને વધારે ને વધારે મજબૂત કરતાં ગયાં. છેલ્લે સરવાળે પાદશાહે પોતાની જમીની લીધે પોતાનું કુવત ઘટવું જોઈને વધારે મજબૂત હાથોમાં પોતાનાં રાજ્યની લગામ સોંપવાનો વખત નજદીક આવેલો વિચાર્યો, અને વજીરો, કાજીઓ, ધારાના હિમાયતીઓ, શાહબાદઓ, અમીરો, અકાબરો અને રાજ્યના તમામ આગેવાનો તથા બેઠાંઓને બેગા કરી એક મોટી દરબાર બરી, અને તેઓને આ મુજબ કહી સંબલાવ્યું:—

“કુદ્રતનો સાહેબ ફરમાવે છે કે મારાં તખ્ત ઉપર મારા બેટાએ બિરાજવું. તેનું ચમત્કારિક રક્ષણ કરીને તે સાહેબે પોતાની ધમ્મણ પુલ્લા આકારમાં બતાવી આપી છે. મારા બેટાનાં માથાં ઉપર આજ દિને તાજ મૂકીને હું ફક્ત તે સાહેબનો હુકમ બજા લાવું છું, અને તમારા ઉપર હુકમ ચલાવવા થકી મારા કરતાં વધારે લાયક પાદશાહ તમેજો આપું છું.”

[આ વાર્તા જોકે “અરેબ્યન નૈટસ”નાં દફતરોમાં જોવામાં આવતી નથી તો પણ એને તે દફતરમાંની વાતો સાથે સંબંધ છે તે આ ઉપરથી જણાશે કે એ વાર્તા પેલાજ પ્રખ્યાત પાદશાહ શેહરિયાર આગળ પાદશાહ-નંદી શેહરબાદીએ કહી સંભળાવી હતી, અને તે આ પાદશાહે તથા તેણીની બહેન દીનારબાદીએ સાંભળી હતી, એમ વાર્તાનાં અસલ દફતરમાં જણાવેલું મળી આવે છે. તેમાં લખ્યું છે કે આ વાર્તા પુરી થઈ ત્યાંસુધી પાદશાહના મહેલમાં ખામોસી એખિતયાર ચમકી હતી. વાર્તા તમામ થયા પછી દીનારબાદી પોતાની બહેનને કહેવા લાગી કે “અથ મારી વહાલી બહેન, તે તારાં બખ્તથી મોટા એકમ

હાંસેલ કીધેલો છે, વાસ્તે હું તારે મહોડેથી ધણીએક વાતો સાંભળવાની ભારી ખાહેશ રાખું છું, માટે મારી અર્જ છે કે તું બીજી એક એવી વાત કહે કે જે સાંભળવાને બહુ ખુશ લાગે. કોઈ પેહલવાન અથવા કોઈ સપેહ-સાહાર અથવા કોઈ શાયર, યા કોઈ પરહેઝગાર યા કોઈ આરનાઓની ઇતેજરીની દાસ્તાન તું મને કહી સંભળાવ.”

આ ઉપરથી શેહરાજદી પાદશાહ શેહરિયારને કહેવા લાગી કે ખલીફ • હાફેઝ અર રશીદ પોતાની દાનાઈ અને ચાલાકી તથા નરમ મિનનને લીધે વખણાયો હતો તેણે હાલેયદમે અને એક અબણી ઓરત વચ્ચે પડેલા વાંધાનો ધણા રાસ્ત ઈનમાફ કીધો હતો. તેણે દાસ્તાન, અગરને પાદશાહ મારી વાતોથી કંઠાળો પામ્યો નહિ હોય તો કહી સંભળાવું.”

શેહરિયાર શેહરજદીની વાતો સાંભળવાનો ધણા શોક રાખતો હતો માટે તેણે તુરત હુકમ કીધો કે “તારી વાત આગળ ચલાવ.”

આ ઉપરથી શેહરાજદીએ હાલેયદખાની તે રસીલી વાર્તા શુર કીધી, કેને અમે આ દફતરમાં સર્વથી પહેલી પ્રગટ કરી છે. આ વાર્તા પણ “અરેખ્યન નૈટસ” નાં હાલનાં ઇમેજ યા ગુજરાતી દફતરોમાં જોવામાં આવતી નથી.]

દિલારામ અને નૂરજેહાન :

અથવા

ચૂર તલેસમોની હેઠાયત.

નૂરજેહાન.

મોગલોના શાહાનશાહ અબૂઅલી નબૂક્કને જ્યારે લાગ્યું કે હવે તેની જામરી ધણી થઈ છે, અને તેની ખાતરી થઈ કે હવે તે વધારે દહાડા જીવી શકશે નહિ, ત્યારે તેણે પોતાના વહાલા અને એકપુરા બેટા નૂરજેહાનને પોતાની આગળ બોલાવ્યો, અને તેને આ રવેશે કહ્યું:—

“બેટા, મારું તખ્ત આજથી હું તારે સ્વાધીન કરું છું. તું મારી જગાએ શાહાનશાહી ભોગવ. જેમ ગરીબ તેમજ તવંગરને એકસરખો ધનસાફ આપવાને ચૂકતો ના. તારું આખા રાજ્ય જે તું ધરાવે છે તેટલાંથીજ સખુરી પકડજે. ખીજા કોઈખી પાદશાહના મુદ્દતોં લોભ રાખતો ના. જેઓને તેમના બાપદાદાથી વારસામાં જે કાંઈ મળ્યું હોય તે તેમને ભોગવવા દેજે. દુકમાં કહું તો હમેશ એટલી વાત યાદ રાખજે કે એક શાહાનશાહની જે સર્વથી ઉમદા ખૂબી છે તે તેનો ધનસાફ અને તેની જેડે જોડાયલી દયા છે.”

આ સખુનો કહ્યા પછી શાહાનશાહ પોતાનાં તખ્ત ઉપરથી ઉતર્યો, પોતાના બેટાને તે ઉપર બેસાડ્યો, અને એક ખુશકારક એવાન-માં પોતે જમીને રહ્યા, જ્યાં તેણે પોતાના સર્વથી સુખી દિવસો ગુજાર્યા હતા, અને ત્યાંજ તે ત્યારપછી થોડીક મુદ્દતમાં મરણ પામ્યો.

આવા બહા બાપ પાછળની જરૂરિયાતની સર્વ માન અકામની ક્રિયાઓ વગેરે ફક્ત અદા કર્યા પછી નવો શાહાનશાહ નૂરજેહાન પોતાને મળેલી છેલ્લી શિખામણ મુજબનાં કામો બજાવવામાં રોકાયો.

જાતે ભલા ખવાસનો અને ઇનસારી દિલનો હોવા છતાં, જ્યારે દરેક માણસને પોતાનું મન મજબૂત કરવા માટે અનુભવની જરૂર હોય છે ત્યારે તેના જેવા તખ્તે બિરાજનાર પાદશાહને તો તેવા અનુભવની વધારે જરૂર હોવી જોઈએ. આ વાતની સુઝાઈ જાણી લખને નૂરજોહાન તખ્ત મદયું તેથી ખીજા જવાન પાદશાહો જેવો છકી ગયો નહિ. એક દહાડે રાજકાજની બાબતમાં પોતાના દરબારીઓ જોડે મસ્લહેત ચલાવતાં, જે પાદશાહોએ અદલ ઇનસાફથી અમલ કરેલો તેમની નૂરજોહાન તારીફ કરવા લાગ્યો, ત્યારે એક વજીરે પાદશાહ સુલેમાનનો દાખલો આપીને કહ્યું કે તેના જેવો આદેલ પાદશાહ ખીજો કોઈ હતો નહિ.

પણ નૂરજોહાન બોલ્યો કે “આ દાખલો લાગુ પડતો નથી સુલેમાન તો નખી હતો, માટે જે કાંઈ યુરૂં થવાનું હોય તેની તેને આઘાહી થતી, જેથી તે તે યુરાધને સહેલથી અટકાવી શકતો હતો. પણ પોતાની નબળાઈના સખબથી થયેલી ભૂલચૂક સુધારવાની સર્વથી સરસ કોશિશ તો એક સાધારણ ઇનસાનજ કરી શકે. એટલામાટે તમે સર્વને મારો હુકમ છે કે કશી પણ ખુશામદ વગર મારી સર્વ ફર્જોથી તમે સધળા-ઓએ મને જાણીતો કરવો, એટલુંજ નહિ પણ મારાથી ભૂલ થતી હોય તે તમારી સલાહથી અટકાવવી અને સુધારવી. જ્યારે એક પાદશાહ પોતે નેકી માટે આઠ ધરાવતો હોય ત્યારે તેની સધળી રૈયાત નીતિમાન થઈ શકે.”

નૂરજોહાને પોતાનું બોલવું યુરૂં કીધું ત્યારે અખૂ રિજ્યા નામના એક દરબારીએ ઉઠીને કહ્યું કે—“અય મોટા પાદશાહ, તારાં રાજ્યમાં ખરેખરા ઇનસાફથીજ અમલ થતો જોવાની તારી આદેશ હોય તો તારે એક એવા ખિનસ્વાર્થી વજીરની પસંદગી કરવી જોઈએ કે જે ફક્ત બારી કીત વધારવાનો અને રાજ્યનું ભલું કરવાનોજ વિચાર રાખતો હોય. વળી તે એવો હોવો જોઈએ કે પોતે જે વાજખી કામ કીધું હોય તેનેજ પોતાનાં કાજનો પુરતો બદલો ગણે.”

“તું બરાબર કહે છે, અમૂ રિજ્યા,” પાદશાહ બોલ્યો; “પણ મુસ્કેલી એ છે કે એવા માણસને ક્યાંથી શોધી કહાડવો.”

અમૂ રિજ્યાએ જવાબ આપ્યો કે—“અંચ નામવર, તારી રૈયતોમાં એવો એક ધણી છે, કેળેની દાનાઇ અને મધ્યમપણાને લીધે તેણે તારા નામના ઉઠાવનાર બાપના અમલમાં સઘળા સરકારી અધિકારો તર્ક કીધા હતા. તું નામવર કદાચ જાણતો ન હશે કે શીરાજ શહેરમાં તેના બાબમાં શું બન્યું હતું.”

નૂરજેહાને જાણવાની ખાહેશ બતાવ્યાથી અમૂ રિજ્યાએ પોતાની બિના આ મુજબ આગળ ચલાવી:—“આ ધણીનું નામ ઇમાદુલ હોસે છે. ઇરાન સાથે આપણે છેલ્લી લડાઇ ચલાવી તે વેળા તેણે પોતાનું ફતેહમંદ લશ્કર શીરાજ શહેર સુધી લઇ જઇને પછી એ શહેર હાથ કીધું, પણ દયાની લાગણીને લીધે તેને લૂટફાટમાંથી બચાવ્યું. પણ તેના લશ્કરીઓ તો શહેર લૂટીને પોતાની મહેનતનો બદલો મેલવનાર હતા, માટે તેઓએ પોતાની ફતેહનાં ઇનામની માંગણી કીધી, અને એટલા ફેરાવાન થયા કે તેણે તેમને આવું કાંઈ ઇનામ આપવાની કબૂલાત આપી, તો જોકે પોતે જાણતો ન હતો કે એ ઇનામ ક્યાંથી મેળવવું અને તેમને કેમ સંતોષ આપવો. એક દહાડે આ બાબતના વિચારમાં પોતાના મહેલમાં બેઠો હતો એટલામાં એક સર્પને તેણે એક બાકરામાંથી બાહર આવીને પાછો અંદર ભરાઇ જતો દિઠો. તેણે પોતાના ખિદમતગારોને બોલાવીને પેલું દર બોદી સાપને બાહર કહાડવા ફરમાવ્યું. તેના માણસોને તપાસ કરતાં એક ગુંબજ જણાયો, જેમાં એક ઉપર બીજી એમ ધણીએક સંદૂકો ગોઠવેલી હતી. તેમને ઉઘાડી જોતાં માંહેથી સિકાઓથી ભરેલી થેલીઓ મળી આવી, એટલુંજ નહિ પણ ત્યાં ધણાજ કીમતી અને શોભાયમાન રેશમી તાકાઓ પણ બાંધી મુકેલા જણાયા. આ બજાનો મળી આવવા માટે ઇમાદુલ હોલાએ પરવરદેગારનો આજાર માન્યો, અને પછી સઘળા સિકા પોતાના લશ્કરી માણસોને વહેંચી આપ્યા. એ બાદ તેણે પેલા તાકાઓમાંથી પોશ્તાક બનાવી પોતાના બહાદુર

અને વફાદાર અમલદારોને નવાજવાના ધરાદાથી એક દર્જીને તેડી મંગાવ્યો, જેને તેણે કહ્યું કે ‘ જો તું બરાબર કામ બજાવશે તો તને સાઈ’ દામ મળશે, એટલુંજ નહિ પણ તને હું બીજી રીતે નવાજુશ અને શ્રેષ્ઠતાની જામ નોશ કરવા આપીશ.’

“ દર્જી જોકે પ્રખ્યાત હતો, પણ કાને ઉંચો હતો, માટે તે એમ સમજ્યો કે આ સાહેબ મને જોરબંદનો માર મારવા કહે છે. આ ઉપરથી તે બાપડો વગર કારણે રોવા લાગ્યો. તે પોતાનાં મનથી એમ બીધો કે શેહરના માણ હાકમે કપડાં સીવવા આખ્યાં હતાં તેનો હિસાબ ઇમાદુલ દૌલા મારી પાસેથી માંગે છે. એટલામાટે તે બોલ્યો કે મારી કને માત્ર બાર સંદૂક ભરાય એટલાંજ કપડાં છે, પણ એ કરતાં ઘણાં વધારે છે એમ જોયો કહે છે તેઓ જુદું બોલે છે. આ સાંભળીને સપહેસાલારને હસવું આવ્યું. તેણે પેલા પોશાક મંગાવ્યા, જે તેને ઘણાજ બપકાદાર અને નવા લાગ્યા. એ પોશાક તેમજ પેલા રેશમી તાકાઓમાંથી બનાવેલા પોશાક તેણે પોતાના લશ્કરી અમલદારોને વહેંચી આપ્યા. આમ હોવાથી હું માનું છું કે આ ઘણી તું નામવરનો વિશ્વાસ મેળવવાને લાયકનો છે.”

આ લાંબી હકીકત સાંભળીને નૂરજોહાન બોલ્યો કે “ ઇમાદુલ દૌલા મારો વડો વજીર થવાને લાયકનો નથી. હું માનું છું કે તે ઇમાનદાર છે, તોપણ તેણે ડહાપણથી કામ કરીએલું અને લાગતું નથી, હું નથી ધારતો કે એવો માણસ મારી સત્તાને ટેકો આપી શકે. શાહાન-શાહતની મોહર તેની કને હોયા છતાં પોતાની ચઢાઈ માટે બેઝતી સર્વ ચીજોની વ્યવસ્થા કેમ કરવી તેની તેને ખબર ન હતી. દુકમાં, બ્યારે તેની કનેનો ખજાનો ખૂટી ગયો ત્યારે તેનાં લશ્કરે કાયદો પોતાના હાથમાં લેવાની તેને ધમકી આપી. જો પેલા સર્પવાળો ખજાનો તેના હાથમાં આવ્યો ન હોત તો તેનું શું થાત ? ખજાનાનો તેણે જે રસ્તો કરીધો તેવોજ બીજો કોઈપણ ઘણી કરી શકત. પેલા દર્જીની તે જે વાત કહી તેમાં તો કાંઈ દમ નથી.”

વાજખી ઇનસાફથી રાજ્ય ચલાવવાની કાળજીને લીધે નૂરજહાન તેમાંજ મશગુલ રહેતો. સમ્યાં પોતે જાતે શોધી કઢાડવાને માટે તે દર વખતે મહેલ છોડી ફરવા નિકળતો. તેના મહેલની નજદીક માટીનાં વાસણ બનાવનારો એક ઘરડો કુંભાર વસતો હતો. નૂરજહાન તેને દરરોજ ઘણીજ ખંત અને આસ્થાથી ખુદાની ભક્તિ કરતો અને નિમાજ બણતો જોતો, જેથી પાદશાહ ઉપર સારી અસર થતી. એક દહાડે તે તેનાં નાનાં બુપડાં આગળ જઇ ઉભો અને તેને કહેવા લાગ્યો કે “ તારી જે કાંઈ ખાહેશ હોય તે મારી કનેથી માંગ, અને તે હું તને આપીશ.”

કુંભાર બોલ્યો કે “ તારા સઘળા અમલદારોને હુકમ કર કે દરેક જણ મારાં વાસણોમાંથી ગમે તે એક ખરીદ કરે, અને તેનું જે દામ હું માગું તે આપે. હું હક વાજખી જે હશે તેજ લઇશ.”

પાદશાહે તેની આ અર્જ અહાલ રાખી, અને પોતાના ખાસગી ચોકીદારોને હુકમ આપ્યો કે કુંભારનાં વાસણોનાં વેચાણ ઉપર નજર રાખે, અને કુંભાર જે હુકમ ફરમાવે તે અમલમાં આણે.

હવે પેલા કુંભારને પાદશાહ તરફથી જે હક મળ્યો હતો તેનો તેણે ઘણો વાજખી ઉપયોગ કીધો, અને પોતાના માલનાં વેચાણથી સંતોષ પામીને તેણે તેની ખરી કીમત કરતાં કશું વધારે દામ લીધું નહિ, કારણકે પોતાના હુનર ઉપર નિર્વાહ કરવામાં તે સુખી હતો, અને વળી પાદશાહ તરફ નિમકહલાલી દેખાડવાને તે આતુર હતો.

પણ નૂરજહાનનો એક વજર અહુ લોભી હતો. પોતાનો પાદશાહ રંખે નાખુશ થાય એવી બીકથી તે પોતાના આ લોભની વાત અહુ સંભાળથી છુપી રાખતો હતો. તેણે કુંભાર કને એક વાસણ ખરીદ કીધું હતું, જે માટેનું દામ તે એક દિને જ્યારે પાદશાહની દરબારમાં જતો હતો ત્યારે કુંભારે માંગ્યું. વજરને એક વાસણ માટે એક સોનાનો સિકકો અહુ લાગ્યો, જે આપવાની ના પાડીને તે બોલ્યો કે એવાં નજીવાં વાસણનું તો એથી અહુ આછું દામ હોય.

કુંભારે જોયું કે વજ્ર તે દામ નહિ આપતાં ઉપરથી તાના ટપલા મારે છે, ત્યારે તેણે જવાબ દીધો કે—“તું જ્યારે મારી સાથે આવી ચાલ ચલાવે છે ત્યારે તો હું મારાં વાસણુ માટે તારી કનેથી એક હજાર સિક્કાનું દામ માંગું છું, અને વળી એમખી જણાવું છું કે આ વાસણુ તારે ગળે ઓળવે નહિ અને મને તારી ખાંધ ઉપર બેસાડે નહિ ત્યાંસુધી તારાથી પાદશાહની દરબારમાં જવાય નહિ. હું આ રીતે સવાર થઇનેજ ત્યાં આવીશ અને તે મારી સાથે જે ચાલ ચલાવી છે તેની ફરીયાદ કરીશ.”

વજ્ર આ સાંભળીને નરમ પડી ગયો. તેણે બહુ કાલાવાલા કાઢ્યા અને આ દુખ ભરેલી શર્ત નહિ કરવાની મિનતજારી કીધી. પણ પાદશાહે પોતાને જે ઠરાવેલે વખતે બોલાવ્યો હતો તે વખત નજદીક આવી પુગલેા જોઇને, અને કુંભારની ઇચ્છા તમ કરે નહિ ત્યાંસુધી તેને દરબારમાં દાખલ થવા દેવાની ખાસ પેહરેગીરોએ ના પાડવાથી, તેને ઉપલી શર્ત મુજબ અમલ કરવાની ફરજ પડી. તેણે એક મુકીને એક હજાર સોનાના સિક્કા ગણી આપવાની કબૂલાત આપી, અને પછી પેલું વાસણુ ગળે ઓળવી તથા કુંભારને ખાંધે બેસાડીને તે પાદશાહની હજુરમાં દાખલ થયો. આવી નહિ છાજતી અને હસવા સરખી ઢાળમાં વજ્રને હાજર થયેા જોઇને શાહાનશાહ અચરત થયો, અને એવા દેખાવનું કારણ પુછ્યું. જ્યારે સધળા ખુલાસો થયો ત્યારે દૂરજેહાને ફરમાવ્યું કે વજ્રે તાબરતોખ એક હજાર સિક્કા ગણી આપવા. અને પછી આવા એક સોબી વજ્રથી રાજ્યને કેવી મોટી નુકસાની ખમવી પડે તેના વિચાર કરીને તેણે તેના ઓઢા ઉપરથી હાડી મુક્યો. પેલા કુંભારે પાદશાહને તેના વજ્ર સંબંધી જે વાતથી વાકેફ કીધો તે બાબે પોતાને કસો વહેમ પણ ન હતો માટે પાદશાહ તેના ઉપર ખુશ થયો.

દૂરજેહાને શાહાનશાહતના સર્વથી લાયક માણસોની એક મેહફિલ બનાવી, હાપણુ ભરેલા કાયદા ધડ્યા, અને પછી પ્રાંતોમાં ફરવા નિકળ્યો, એવા ઠરાવથી કે જેના ઉપર દુખ અને જુલમ હોય તે બોલા

કરવાં. તેને એકજ ખાહેશ હતી, અને તે એ કે મરણ પછી લોકો તેને યાદ કરે, જે મિસાલે કે ઇરાનના એક પાદશાહની ઠપર ઉપર આવેા ઉમદા લેખ કાતરાવેલો હતો કે—“રડો, જારી કરો, કારણકે શાહ શુભ મરી ગયો છે।”

નૂરજહાન રાજ્યના ધણાખરા પ્રાંતોમાં ફરીને તથા ત્યાં ધણીએક ફરિયાદોની દાદ લઈને પાછો ફરતાં હવે પોતાના મુલકની પડોશના તાતારી મુલકમાં ફરવાની તેને ખાહેશ થઈ. તાતારી લોકોની રીતભાત અને રાહ રસમથી વાકેફ થવાના ઇરાદાથી તે એ દેશમાં દાખલ થયો, જે લોકો ખીજ તાતારીઓ કરતાં વધારે સુધરેલા હતા, કેમકે તેઓએ ઠરીઠામ થઈને ધરખાર બાંધ્યાં હતાં અને શેહરો વસાવ્યાં હતાં. વળી તેમની ઓરતોને પણ તેઓ જનાનામાં બંધ કરી રાખતા ન હતા.

દિ લા રા મ.

મોઘલોના શાહાનશાહને પોતાના મુલકમાં આવેલો જોઈને તાતારી સરદારો અને લોકો તેને એસ્તેકબાલ આવ્યા. તેઓમાંના કોઈએ પોતાની લશ્કરી ક્વાયદ બતાવી; ખીજઓએ પોતાની ઓરતો સાથે હાજર થઈને નાચ કરી બતાવ્યા. આ તાતારી નાજનીનોમાં નૂરજહાનની નજર એક જવાન ખુબસુરત નાજનીને પેંચી, જે માત્ર ૧૮ વર્ષની ઉમરની હતી. તેનું નામ દિલારામ હતું. તેણી બહુજ રૂપાળી હતી, અને તેના એહરા ઉપરથીજ તે કેવી નમ્ર અને ખબરદાર હતી તે માલુમ પડી આવતું હતું.

પાદશાહે એવી એક અબળાને પોતાના મહેલમાં લઈ જવા માંગી, પણ દિલારામે તેની એ ખાહેશ કબૂલ રાખવાની ના પાડી. નૂરજહાન ધણો ડાહ્યો અને ઇનસારી હતો, તોપણ આ બાબત તરફનાં ખેંચાણથી તે એટલો બધો ખેંચાઈ ગયો હતો કે તેણે હવે આ સુંદર નારને ધમકાથી વશ કરવા માંગી. તેણે કહ્યું કે તું જો મારી ખાહેશ કબૂલ નહિ રાખશે તો એકઠી તનેજ છોડવા માટે હું તારાં વતન ઉપર લશ્કર લઈને ચઢી આવીશ. આ વાત તેણે દિલારામ

એકલીજ સાંભળે એમ આહેસ્તેદથી કહી, કેમકે જે તાતારી સરદારોએ એ વાત સાંભળી હોત તો તેઓ પોતાનાં છુટાપણાંને માટે એટલાબધા મગ-રૂર હતા કે તે ને તેજ પળે લડાઇ ઉઠત. પણ દિલારામ ડાહી હતી. તેણે બહુજ મિઠાસથી પાદશાહને જવાબ આપ્યો, જરા પણ ધાસ્તી બતાવી નહિ, અને દૂરજેહાનને માહું લાગે એવો એક પણ હરફ કહ્યો નહિ. તેણીએ એક વારના કહીને પાદશાહની માંગણીનો પોતાની તરફનો જવાબ આપ્યો.

તે બોલી કે—“અય મોટા દરજ્જાના શાહ, તમને ખચર તો છેજ કે આ અમારા મુદ્દક ઉપર મોટા લામા (ધર્મગુરૂ પાદશાહ) ની હકુમત ચાલે છે. એક લામા પોતે આજ જગાએ આ અમારા વતનની એક ખુબસુરત નાજનીન ઉપર મોહિત થયો હતો. તે બાનુએ લામાની સધળી લાલચો ના પાડી, એટલુંજ નહિ પણ તેની સાથે પરણવાની ખી નાખુશી બતાવી. તેણીએ લામાને પોતાનો ખાવિંદ કરવાની ના પાડવાનું કારણ એકે એક ગવૈયા ઉપર તેણી ફિદા હતી અને તેની જોડે શાદીના ગાંઠથી બધાવાની હતી. તેણીએ એ વાતથી લામાને વાકેફ કીધો અને કહ્યું કે તારી ઝોરત થવાને હું તદ્દન નાલાયક છું. પણ ગુરુસા અને દિલગીરીને વશ થઇ જઇને મોટા લામાએ પેલા ગવૈયાને મારી નખાવ્યો અને તેણીને પોતે ઉપાડી ગયો. અય પાદશાહ, તમે સારી પેઠે જાણો છો તેમ અમારાં વતનમાં દરેક જણુ લામાનો ભારી ડર રાખે છે, કેમકે અમારાં લોકો તેને દેવતા સમાન માન આપે છે. પણ આ ગેરઇનસાફ અને ધાતકીપણાં પછી લામાને પોતાના કામથી ધણો સંતોષ મળ્યો નહિ. વધારે છુટાપણું મેળવવાની ઇચ્છાથી પેલી નાજનીને લામા સાથે શાદી કરવાની કબૂલત આપી, પણ તે આગમજ તેણી એક ઉંચાખડક ઉપરથી નીચેની ખાઈમાં પડી પડી અને પોતાની પાકદામાન સાચવી. એ ખડક અહીંથી દેખાય છે, અને તાતારી છોડીઓ કેવી ઇમાનદાર અને મજબૂત ઠરાવની છે તેની સામેતી દાખલ એ ખડક બતાવવામાં આવે છે,—હવે, પાદશાહ સલામત, હું તમારી માંગણી કબૂલ રાખતી નથી તે કાંઇ કાંઇ ખીજુ.

તરફના મારા આઠ કે મોઢાતને લીધે નથી. ખરું કારણ એ છે કે મારું ફિલ આ ઘડી સુધી સ્વતંત્ર છે; તમે એ મારાં જિગરને પુરેપુરું પીછાનતાં શિખો. તે ઉમદા છે, અને કદાચ તું જેવો પાદશાહ મને જે માન આપવા માંગે છે તેને લાયકનું છે. મારી નખળી ખુબસુરતી જોધને તું લોભાઈ ગયો છે ખરો, પણ મારા જેવી એક ચોરત કેજે રૂપ સિવાય ખીજી કશી ખૂબી ધરાવતી નથી તે મારા વિચાર પ્રમાણે તારા જેવા પાદશાહને મારે કશાં કામની નથી.”

આ સઘળી વાતો સાંભળીને નૂરજોહાને પુછ્યું કે “કદાચ આપણુ બન્નેના મજાહબોમાં ફર્ક છે તેથી મારાં સુખમાં આ હરકત નડતી હશે ?”

“ નહિ, નહિ, પાદશાહ સલામત, હું તો ઇસ્લામી મજાહબ ધરાવું છું,” પેલી રૂપસુંદરીએ ઉત્તર વાળ્યો. “ મોટા લામા તરફના કાયદાઓને હું તાબે થઈ શકું એમ તમે ધારો છો કે ? શું માણસ અમર છે એમ આપણુ માની શકીએ ? એમ માનવાને લામા તરફથી જે સુક્તિ રચવામાં આવી છે તે ઘડીભર પણ ટકી શકે એવી નથી. નહિ, નહિ, નામવર પાદશાહ, તમારી મારા તરફની બલાઈ કબૂલ રાખવામાં કેવો મોટો જોખમ સમાવેલો છે તે હું સમજીું છું. બાગમાં ખુલખુલનું ગાણું મધુર લાગે છે, અને ગુલાબ ખીલી રહે છે ત્યારે ખુશનુમા હોય છે, પણ એક વખત એવો આવે છે કે જ્યારે ખુલખુલ ફના થાય છે ને ગુલાબ કરમાઈ જાય છે. માહતાબ રાત્રે પ્રકાશે છે, પણ બામદાદ થતાંજ તેનો ચળકાટ જતો રહે છે. ત્યારે શું હું એમ ઉમેઠ બાંધી શકું કે વખત મારા ઉપર ત્રાપ નહિ મારશે ને મને સદા આનનીજ હાલતમાં સલામત રાખશે ? આ સઘળા વિચારો મને આવે છે તે છતાં હું કબૂલ કરું છું નામદાર સાહેબ, કે તારા જેવા જે પાદશાહની ખુબીઓને હું તેની મોટાઈ કરતાં વધારે કીમતી ગણું છું તેને ખુશ કરવાનું મારા હાથનાં છે એ વિચારથી મારે મગફર થવું જોઈએ, પણ હું તેને બીજાનું ગુણથી ખુશ કરવા માંગું છું. હું તેની એવી મોટી અને કીમતી સેવાઓથી તેને લાયકની થવા માગું.”

છું કે જીથી આવાં નહિ બંધબેસતાં લગ્ન છતાં તું નામદારને કાંઈ તાનાટપલા નહિ મારે પણ તેં કરેલી પસંદગીથી સૌ કાઈ તને વખાણે.”

નૂરજેહાન દિલારામની અસાધારણ હુશિયારી અને તેના દર-અંદેશ વિચારો જોઈને ખુશ ખુશ થઈ ગયો. તેણીની ખુશીનાં તે વખાણ કરવા લાગ્યો, અને તેને કબૂલાત આપી બેઠો કે “તારી જે કાંઈ ખુશી યા ધારણા હોય તે હું દાખી દઈશ નહિ.” તેણે ઠરાવ કીધો કે તેણીથી છુટું પડવું નહિ. દિલારામ સાથે તેણે શુલામો અને છોટા આપી મોકલ્યાં, જેણી પોતાનાં કુટુંબ સાથે પોતાને મકાને જઈ પુગી. જે પાદશાહે તેણીને તેનાં કુટુંબથી છુટી પાડવાની તમ્બીજ કરી હોત તો તેણીએ તેની આ મેહરબાની કદી કબૂલ રાખી ન હોત. નૂર-જેહાન તેણીને દરરોજ મળતો, અને તેને જોયા વિના તેને એક ધડી ચાલતું નહિ, અને જ્યારે તે તેને જોતો અને વાતો કરતો ત્યારે તેની ખુશી ગાયા વિના તેનાથી રહેવાતું નહિ.

હવે પાદશાહની દરબારમાં તેમજ પ્રજાનાં લોકમાં જે ચર્ચા ચાલુ થઈ ચુકી હતી તે દિલારામને કાને આવી. તેઓ તેણી માટે જે ખરાબ મત બાંધી બેઠાં હતાં તેની તેને ખબર પડી. પોતાની સામેની આ લખાડ જીભડીએને બંધ કરી નાખવા માટે તેણીએ એક ઇલાજ લીધો. તેણીએ પાદશાહને અર્જ કીધો કે તારી દરબારના સધળા દાનેશ્વરોને તેમજ તારાં રાજ્યના સર્વ આલેખોને બેગા કરવા અને તેઓ જે કાંઈ સવાલો મને પુછે તેનાં જવાબો મારે આપવા, તેમજ પાછલથી હું તેઓને જે પ્રશ્ન કરું તેના તેઓએ ઉત્તર દેવા. નૂરજેહાનને લાગું કે દિલારામ જેવી નાજુક અખળા દાના અને અકલમંદ મદોના પુછેલા સવાલોના જવાબ આપી શકનાર નથી, અને જ્યારે તે તેણીથી નહિ આપી શકશે ત્યારે તેને બારી ખુલ્લત લાગશે અને શમિન્દગી સાથે દરબાર છોડી જવું પડશે. એટલામાટે તેણે તેણીને આ કામથી હાથ ઉઠાવવાને સમજાવી. આ વાત સાચી છે કે જેમને આપણુ ચાહતાં હોઈએ તેઓ આપણમાં આવી પડે તે માટે આપણાં મનમાં જે ભય પેદા થાય છે તે આપણુ પોતે આપણમાં આવી પડવાથી ઉત્પન્ન થતા

બય કરતાં બેશક ધણો વધારે હોય છે. પણ પાદશાહની સર્વ કોશિશ ફાઇટ ગઇ. દિલારામ પોતાની મંગણીને વળગી રહી, અને તે રવેશ અમલ કરવાની નૂરજોહાનને ફક્ત પડી.

મે હ કી લ.

હવે બાર આલેમોને ચોતરફથી બેગા કીધા. તેઓ દરબારમાં હાજર થયા. પાદશાહ નૂરજોહાન પોતે એક ઉચાં તખ્ત ઉપર પોતાનો પાદશાહી પોશાક પહેરીને બેઠો. દિલારામ એક સોફા ઉપર તેની સામે થોડેક દૂર બેઠી. તેણીએ ધણોજ સાદો પોશાક સજ્યો હતો, પણ કુદરતે તેને જે ખુબસુરતીની નવાજેશ કરી હતી તે બક્ષેશથી તેણી દીપી નિકળી હતી. તેણીની જમણી બાજુએ છ અને ડાબી બાજુએ છ, એમ બાર દાનાઓ તેની આજુબાજુ ગોઠવાયા હતા. તેઓ સઘળા ખુબજીંદાર લાંબી દહાડી સાથના, જઠફડ, પણ અકલમંદ આલેમો હતા. આ સઘળાંની વચ્ચે એક ટેબલ ગોઠવેલી હતી, જે ઉપર વાંકા વળીને તેઓ વિચારમાં મશગુલ હતા. આ ઓલમાંઆને ખચર ન હતી કે પાદશાહે તેમને શામાટે બોલાવ્યા હતા. દિલારામ જેવી નાજનીનને પોતાની વચ્ચે બેઠને તેઓ અચરત થતા હતા. પણ શેષટે જ્યારે પાદશાહ નૂરજોહાને તેઓને દિલારામની દરબારસ્તથી વાકિફ કીધા ત્યારે તેઓ પોતાના હરીફ દાખલ આ બાનુને બેઠને કાંઈક કચવાયા. તેઓ ચૂપ બેઠા, કેમકે તેમને એમ લાગ્યું કે આવી એક ચોરત સાથ તકરારમાં ઉતરવા ફરમાવીને પાદશાહે તેમની બેઠજતી કીધી છે.

હવે પાદશાહે ચૂપકીદી તોડીને આ મુજબ બોલવા માંડ્યું:—
“અય દાનાઓ, તમારાં મનમાં કેવા વિચારો ઉત્પન્ન થાય છે તે હું આપાદ બેઠ શકું છું. પણ મેં આ બાનુને મારો પાદશાહી વચન આપેલો છે, માટે હવે તે વચન તોડીને શુંનાહ મારેથી નહિ થાય તેની સંભાળ લેવાનું કામ તમારું છે. આ બાનુની મંગણી એ છે કે તમોએ કંઈયુંમાં કંઈયું સવાલ એને પુછવા, જેના જવાબ આપવાનું એ બાઈ માથે લે છે. જ્યારે તે આ રીતે આપોઆપ આ મુશ્કેલ કામ

પોતાના નાનુક સરપર લેવાને ખુશી છે ત્યારે તો તમોએ હિમતથી ગમે એવા મુશ્કેલ સવાલ શોધી શોધીને એને પુછવા અને તમારી દાનાઈ બતાવી એને માત કરવી સજ્જવાર છે.”

આ સખુનોથી કાંઈક ધીરજ આન્યા પછી પહેલા દાનેશ્વરે આ મુજબનો સવાલ પુછ્યો—“એવી તે શી વસ્તુ છે કે જે ઉપર આપણુ નજર કરિયે તો તે આપણું રંગરૂપ ધારણુ કરી દે” છે, કે જે વગર માણુસજ્જતને ચાલતું નથી, અને જે પોતે રંગ કે રૂપ કાંઈજ ધરાવતી નથી ?”

દાનાઓ આ પ્રશ્નનો ઉત્તર શો હશે તે બાબે વિચાર કરવા લાગ્યા, અને દિલારામથી તે ઉત્તર આપી શકાશેજ કેમ એમ વમાસવા લાગ્યા. પણ તેઓ આમ અંદેશામાં હતા એટલામાં તો તે બાતુ તરફથી જવાબ મળી ચુક્યો કે “જે ચીજ આપણું રંગરૂપ ધારણુ કરે છે, જે વગર આપણુને ચાલતું નથી, અને જે રંગરૂપ ધરાવતી નથી તે તો પાણી છે.”

સવાલ પુછનાર દાના આ જવાબથી સંતોષ પામ્યો ખરો, પણ તેને નવાઈ તો લાગી કે એક અબજાએ તેનો જવાબ આપવામાં ફતેહ મેળવી હતી. હવે બીજા દાના આદમીએ સવાલ પુછ્યો કે—

“અય ખુબસુરતી અને અકલની રાણી, મને કહે કે એવી તે કંઈ ચીજ છે કે જેમાં દાખલ થવાનો દરવાજો નથી, જેની રચના માટે પાંચો નથી, અને તોપણુ તે પીળી અને સફેદ વસ્તુથી બરેલી છે?”

તરત જવાબ મળી ગયો કે—“ઈંદુ.”

હવે ત્રીજા દાનાની સવાલ કરવાની વારણુ આવી. તેણે ખયાલ કીધો કે બે સવાલના જવાબ તો એ આપી ચુકી છે, આટે મારે એવો કંઈજ સવાલ પુછવો કે જેનો જવાબ એનાથી અપાયજ નહિ, અને અમારું નામ રહે. આમ વમાસીને તેણે પુછ્યું કે—“એક ચોકસ બાગમાં એક ઝાડ છે; આ ઝાડની બાર ડાળી છે; દર ડાળી ઉપર ૩૦ પાંદડાં છે; અને દર પાંદડાં ઉપર પાંચ ફળ એવી રીતે લાગેલાં છે કે

તેઓમાંનાં ત્રણ છાયડામાં છે અને બે આફતાબની રોશનીમાં છે. કહો મને કે આ ઝાડ કયું છે, અને તે ક્યાં ઉગે છે ?”

દિલારાએ જવાબ આપ્યો કે “ આ દરખ્ત તે કોઇજ નહિ પણ એક સાલ છે; એક સાલના ૧૨ મહિના તે પેલાં ઝાડની ૧૨ ડાળ છે; એક મહિનાના ૩૦ દહાડા તે એક ડાળનાં ૩૦ પાંદડાં છે; દર પાંદડે પાંચ ફળ તે દરરોજની પાંચ વખતની નિમાજ છે; અને ત્રણ ફળ છાયડામાં અને બે આફતાબના તડકામાં છે તેનો ખુલાસો એ કે ત્રણ નિમાજ રાતની અને બે દિવસની હોય છે.”

સવાલ પુછનાર દાના આ જવાબથી ભારે અચરત થયો. જે દરખારીઓ અને અદના તથા આલા લોકો પાદશાહ નૂરજહાનની દરખારમાં હાજર રહી આ સધળો તમાશો જોતા અને સાંભળતા હતા, અને જેઓ સમો જોઈને કામ લેનારા હતા, તેઓ જેમ પ્રથમ દિલારામની વિશ્વ હતા તેમ હવે તેમનો વિચાર તેણીની તરફેણમાં ફરતો આવ્યો.

હવે આ રીતે ત્રણ ખખરદાર ખુજર્ગ દાનાઓના ભારીમાં ભારી સવાલોના જવાબ દિલારામ આપી શકી ત્યારે પોતાના સવાલોના જવાબ તે કાં નહિ આપી શકે, એમ મનથી વિચાર કરીને બાકીના દાનાઓએ તેણીને પોતાની તરફના ખુલાસા પુછવાનું માંડી વાળવા માંડ્યું. તેઓ દિલારામના જવાબો ખરા પડતા ગયા તેમ તેણીને શાખાશી આપતા ગયા હતા. પણ એટલી શાખાશીથી તેણીની જે મતલબ છે તે પર આવવાની નથી એમ જોઈને દિલારામ પાદશાહને અર્જ ગુજરી કે બાકીના દાનેશ્વરોને પણ પોત પોતાનાં સવાલો પુછવા ફરમાવ્યું. આથી નૂરજહાને તેઓને આગ્રહ કીધો કે સવાલ જવાબની મેહફિલ ચાલુ રાખવી, જે ઉપરથી ચોંચા, પાંચમા અને છઠ્ઠા દાના મદે આ મુજબના સવાલ કીધા, અને દિલારામે તેમના તરત જવાબો આપી દીધા:—

સવાલ—એક પર્વત કરતાં પણ ભારી શું ?

જવાબ—જુદગની ફરિયાદ કરનાર આદમીની જીભ.

સવાલ—ખંજર કરતાં વધારે કાતેલ શું ?

જવાબ—બદગોષ્ઠ.

સવાલ—તીર કરતાં વધારે ઝડપી કાણુ ?

જવાબ—નજર.

હજી ખીજ દાનાઓ સવાલ પુછવાના હતા. પાદશાહને અદેશો પેદા થયો કે દિલારામની ખખરદારી ખૂટી જશે તો તેણીએ મેળવેલી શાખાશી ધૂળ મળશે, માટે હવે સવાલો નહિ પુછાય તો ઠીક. પણ દિલારામ નહિ ચાકી ગઇ હતી કે નહિ ખરા જવાબો માટેની શાખા-શીથી છકી ગઇ હતી. તેણીએ પાંચી વિનંતિ કીધી, અને નૂરજોહાને નાખુશીથી બાકાના આલેમેને પ્રશ્નાર કીધી કે તમારા સવાલો પુછો. આ ખુજર્ગ મદદ પાદશાહના હુકમનો અનાદર કરી શકે એમ તો હતુંજ નહિ, માટે તેઓએ પોતપોતાના સવાલો આ રીતે પુછ્યા.

એકે પુછ્યું કે “એવું પ્રાણી કયું છે કેજે ખીજ પ્રાણીઓથી જીવું કરે છે, જે સાત જીવં જીવં પ્રાણીઓનું બનેલું છે, અને જે ઉજડ જગામાં વસે છે ?”

દિલારામે ઉત્તર દીધો કે—“એ તો તીડ છે. તે સાત પ્રાણીઓનું બનેલું છે. તે એમ કે તેનું ડોકું થોડાના જેવું, ગર્દન બળદના જેવી, પાંખ ગરૂડના જેવી, પગ ઉટના જેવા, પુછડી સાપના જેવી, શીંગડાં સાપરનાં જેવાં, અને શરીર વિંછીના જેવું છે.”

ખીજ ઓલમાએ પુછ્યું કે—“આ તે કાણુ છે કે જેનો પોશાક કાંટાથી ભરેલો છે, જેનું ખમીસ પીળા રંગનું છે, પણ જેનો જમો કાળા રંગનો છે, જેની માતા એકશો વર્ષ ઉપર જીવતી હતી, અને જેને આખી દુનિયા આહે છે ?”

આ સવાલ દિલારામને ખીજ સર્વ કરતાં વધારે મુશ્કેલ લાગ્યો. ખીજ સવાલોના જવાબ જેમ તે તરત આપી દેતી હતી તેમ જ્યારે આ સવાલનો જવાબ તેનાથી તરત અપાયો નહિ ત્યારે તેના તરફ અબાવ બતાવનારા ખુશી થયા, અને મનથી માની લીધું કે તેણી માત

યધ ખરી. સધળા તેણી તરફ જોતા હતા, તેમના ચેહરાનો રંગ જોષને દિલારામ શરમાઇ ગઇ. તેણીએ સર નીચું નમાવી દીધું, પણ તેથી તો તેણી પોતાની આ શિક્ષત છતાંમી ધણી ખુશસુરત દેખાઇ. પણ અંતે તેણીએ જવાબ આપ્યો, તેનો આ જવાબ ખાતરીભરેલો છે કે નહિ તે પાદશાહ સમજી શક્યો નહિ. પણ જ્યારે સવાલ પુછનારે પાદશાહની ખાતરી કાઢી કે દિલારામે આપેલો જવાબ તદ્દન ખરો હતો, ત્યારે નૂરજોહાનને બારે ખુશહાલી ઉપજી.

દિલારામનો જવાબ એ હતો કે—ઍસ્ટનટ ફળ.

હવે છેલ્લા દાના મદે પ્રશ્ન મુક્યો :—“ એવું કોણ છે કે જેનો પગ એકજ છે, જેનાં માથાંમાં ખાડો છે, જે ચામડાંનો કમરબંધ બાંધે છે, અને જ્યારે તેના બાલ તોડીપીપી નાખવામાં આવે છે અને તેનાં મોં ઉપર ચુકવામાં આવે છે ત્યારે તે પોતાનું માથું ઉઠાવે છે ? ”

દિલારામે તરત જવાબ દીધો કે—રહેંતિયાની ત્રાક.

આટલુંબધું જ્ઞાન, આટલીબધી હાજરજવાબી, અને સાથે વળી આટલીબધી ખુશસુરતી એકજ બાનુમાં જોષને હવે દિલારામના શત્રુઓ પણ તેની ખુબી ગાવા લાગ્યા. પાદશાહ હાજર છે તેના ગુસ્સાની દરકાર વિના હાજર રહેલા સર્વે જણે દિલારામના ખાતરીભરેલા જવાબોથી ખુશ ખુશ યધ તેને મોટી શાખાશી આપી.

આ બધી ગડબડ નરમ પડ્યા પછી દિલારામે અર્ધ ગુજારી કે હવે મારે એક સવાલ આ દાના મદોને પુછવો છે. આ ઉપરથી પાછી શાંતિ ફેલાઇ, અને તે ચંચળ મોહક અબળાએ ફક્ત એટલુંજ જાણવા માંગ્યું કે—

“ મધથી મીઠું શું ? ”

ધણાઓને લાગ્યું કે આનો જવાબ તો અતિ સહેલ છે. કોઇ મોઢુ કે આપણી ખાહેશ પુરી પડે તેના જેવો મીઠાશ બીજો એક

હોય નહિ; બીજાએ કહ્યું કે નિમકહલાલી સૌથી મીઠી છે; ત્રીજી તરફથી જવાબ મળ્યો કે કોઈપર ઉપકાર કરવાથી મળતી મોજ સર્વથી મીઠી છે.

આ રીતે જુદા જુદા જવાબો મળ્યા. ડાહી દિલારાએ એ સર્વ જવાબમાં સચ્ચાઈ છે એમ કહી તે આપનારાઓને ખુશ કીધા. અને પછી બોલી કે “મારો જવાબ જુદોજ છે, તેમાં જો હું બૂલ કરતી હોઉં તો મારી એ કસૂર માફ કરવી. મારાં મનમાં તો એવો ખ્યાલ છે કે એક માતા પોતાનાં બાળક માટે જે પ્યાર ધરાવે છે તેના જેવી મધુર ચીજ દુનિયામાં ખીલે એકે નથી.”

દિલારાએ એક ચોરત હતી, માટે ચોરતબતને લાયકનો તેના આ જવાબ સાંભળીને સઘળા દાનાઓ કબૂલ થયા કે તેણીએ આપેલો જે જવાબ તેજ તેના સવાલનો ખરો જવાબ છે. પોતાની બાહોશીજ નહિ પણ પોતાની નરમાશથી પણ તેઓ સર્વેનાં દિલ તેણીએ ઝીતી લીધાં.

પણ આટલીજ ફતેહ તેણીને પુરતી જણાઈ નહિ. પોતે કેટલી લાયક હતી તે દેખાડવા માટે દિલારાએ તેજ વખતે બીજી તક હાથ ધરી. તેણીએ પાદશાહને અર્જ કરીને ગાયન માટેનાં વાજાંત્રો મંગાવ્યાં, અને પછી દરેક વાજાંત્ર ઉપર પોતે જે કાબૂ ધરાવતી હતી તે તે વગાડીને બતાવી આપ્યો. તેણે જુદા જુદા રાગ રાગણી વગાડ્યાં અને વળી ખુશ મધુર હલકથી ગાયાં. આ ગમતથી આખી દરબાર વાહુવાહુ વાહુવાહુ પુકારવા લાગી, અને એકેએક આદમીના ચેહરા ઉપર ખુશહાલી ફેલાઈ.

મોહબત.

આ પછી પાદશાહ નૂરજોહાને પેલા ખુજર્ગે એલમાએ ઉપર નવાજીશ કરીને તેમને રજા આપી, અને એ રીતે દરબાર ખરખાસ્ત થઈ. જ્યારે દિલારાએ એકલીજ ત્યાં રહી ત્યારે નૂરજોહાને તેની આમળ છુટણીએ પડ્યો અને બોલ્યો કે—“તુંજ મારા જનનની જિંદગી છે. હવે મને સુખી કરવાની ઉતાવળ કર.”

પેલી ખુબચેદરેની માથુક બોલી કે—“હજુ તારે લાયકની હું
બની નથી.”

“એથી વધારે બીજું શું જોઈયે ?” પાદશાહ મોહબતના આ-
વેશમાં બોલી ઉઠ્યો. “તેં મારી આખી દરબારને ખુશખુશ કીધી છે;
જેઓ પોતાની દાનાઈને માટે વખણાયલા છે તેમને તેં માખત કીધા
છે; તારા જવાબોની સમ્યાઈ, તારા સવાલતું મધ્યમપણું, અને સર્વ
ઉપર મળેલી ફતેહ છતાં તેં જે નમ્રતા ચાલુ રાખી સર્વનાં દિલ જીતી
લીધાં, તે સર્વથી તેઓ ચકિત બની ગયા છે. તારી ખબરદારી સાબેત
કરી આપ્યાથી નહિ ધરાતાં તેં વળી ગાનતાનથી તેમને છક કરી
નાખ્યાછે. તારો હલક કેવો મધુર, તારાં ગાણાં કેવાં મીઠાં, તેમની
નીતિ કેવી ખુશીદા ! તારી બરાબરની ખુબસુરતી જોડે આવી ખુબી
કાણુ ધરાવી શકે ? એ સમજું જાણી જોઈને હું તને મારી રાણી
કરવા માંગું છું, તોપણ જ્યારે તું ના પાડે છે ત્યારે તો મને એમજ
લાગે છે કે તું મને ચાહતી નથી. શું મારું શરીર તારાં મનમાં અભાવ
પેદા કરે છે ? બેશક તેમજ હશે.”

પાદશાહને આ રીતે ઉસ્કેરાઈ જઈ બોલતો સાંભળીને પેલી
ચતુર નાર બોલી કે—“અય નામવર, આવી તાનાજનીને હું લાયક
નથી. તું પોતેજ વિચાર કર અને મને કહે કે મારે માટેના તારા
ઉમદા વિચારોથી મને કેટલી બધી ખુશહાલી અને કેટલો બધો સંતોષ
ઉત્પન્ન થયેલો હોવો જોઈયે !”

“ત્યારે મને દુનિયામાં સર્વથી સુખી માણસ કરવા માટે હવે
તને બીજું વધારે શું જોઈયે છે ? તું હવે કોની વાટ જુએ છે ? તું
મને ચાહે છે તો હું તને પૂછું છું. હવે આપણને બીજું શું જોઈયે ?
તારે માટેની મારી ખાહેશ તો કિનારા વિનાનાં ગંજવર મહાસાગર
જેવી બની ગઈ છે.” નૂરજહાન બહુજ જુસ્સામાં આવી જઈ બોલ્યો.

દિલારાએ શાંતપણે જવાબ આપ્યો. તેણી બોલી કે “અય
મારા ખુદાવંદ, તારે લાયકની ચક્રનેજ તારી રાણી બનું, એ મારાં

મનનો ઠરાવ છે. તારે લાયકની શું આ મારાં ગાણાંબળાણાંથી હું થઈ ચુકી છું એમ તું માને છે કે? નહિ. એ કરતાં પણ વધારે ખુશીથી હું તેવી થવા માગું છું. મારી ખુશસુરતી કે મારી ખુશી જે તું હાથ સુધીમાં જોઈ ચુક્યો છે તે કરતાં વધારે સંગીન પાયા ઉપર હું પોતાને તારાં દિલમાં ગોઠવાયલી જોવાની ખાહેશ રાખું છું. દુકમાં, જે માન અને દોસ્તી મેળવવાની હું ખાહેશ રાખું છું તે મેળવવા માટે મોહ-ખત એક રસ્તો થઈ પડે, એમ હું ઇચ્છું છું. આ બક્ષેશ મને બક્ષવા જેટલી ધીરજ તું પકડ. એ બક્ષેશ આપતાં તને જે દુખ ઉત્પન્ન થશે તે કરતાં વધારે દુખ કદાચ મને તે માંગતાં થતું હશે. તોપણ મને તારાં સુખના છાયા હેઠલ થોડા દિવસ વધુ ગુંજારવા દે.”

“કાંઈખી કરવા દેવાની હવે મારામાં તાકાત નથી,” તુરજોહાન એસખર થઈ પુકારી ઉઠ્યો. “હું તને આહવા અને પૂજવા સિવાય ખીજું કશું કરી શકતો નથી. તું જે ખુશીઓ ધરાવે છે તેમને પુરતો ઇનસાફ આપવાની મારી ખાહેશ છે; માટે તું મારાં એવાનમાં આવ, સઘળા પાદશાહી ખટલામાં મને મદદ આપ, અને મને મારાં કામમાં તારી સલાહ આપ.”

આ ઉપરથી હસી પડીને દિલારામે જવાબ દીધો કે— “હીરો એમ બડાઈ મારતો હતો કે બળમાં અને કઠણાઈમાં મારા કરતાં વધારે બીજો કોઈ પથરો નથી. પણ ખુદાતાલાને ગરૂં ગમતી નથી. તે સાહેબે શીશું કેજે ધાતુઓમાં સૌથી હલકી ધાતુ છે, તેને એવું બળ આપ્યું કે તે હીરાને કાપી શકે. હવે જો તું નામવર જે માંગણી કરે છે તે હું કબૂલ રાખું તો હું ગરૂં બન્યા વગર પણ ગુનેહગાર કરી શકું. મારા પાદશાહતું ખુશ ખુદાતાલા મારે હાથે નહિ કરાવે તો સાફ. જે હું એવાનમાં આવું તો મારાં એ કામથી તું નામવર ઉપર તાનાટપલા પડે. લોક એમ બોલે કે તુરજોહાન તો એક ઓરતના હાથ ઉપર વેચાઈ ગયો છે. તોપણ આ વાત તો ખરીજ છે કે તું નામવરે એક વજીર ચુકર કરવો જોઈએ. રાજ્યની સર્વ ચીજો તું તારી પોતાનીજ આંખે જોઈ શકે એમ તો બનેજ નહિ.

હું માનું છું કે હું કોઈએક એવા ધણીને પહોંચું છું, કે જે નૂર-જેહાનનો વજીર થવાને લાયકનો છે.”

“તેનું નામ દે, અને આજથી હું તેને મારો વજીર બનાવું.”
પાદશાહ અધીરો પડીને બોલ્યો.

ખુખીવંતી દિલારામ બોલી કે—“અય નામવર, તું તેને વજીર નેમે તે આગમજ તારે તેને પિછાનવો જોઈયે. મને ઉમેદ છે કે જે ધણીની હું બલામણુ કરું છું તેનામાં આ મોટા અધિકારને માટે જોઈતી ખુખીઓ છે એવું તને માલુમ પડ્યા વિના રહેશે નહિ. તે ધણી બદખ શેહરમાં વસે છે, અને તેનું નામ જાઅફર છે. એક હજાર વર્ષ થયાં હિંદુસ્તાનના બળવાન રાજાઓનું પ્રધાનપદ તેનાંજ ખાન-દાનમાં ચાલ્યું આવે છે. આ ઉપરથી તુંજ વિચાર કર, અય પાદશાહ, કે રાજ્યના સઘળા ભાગો ઉપર કાબુ ધરાવવા માટેનું કેટલુંબધું ભડાળ તેની કને હોવું જોઈયે. તોપણ પોતાના ખુશામદિયાઓની ખુરી સલાહ પ્રમાણે આંધજો બનીને હાલના રાજાએ જાઅફરને તેના વજીરાતના ઓઢા ઉપરથી બરતરફ કરીધો છે, જે ઉપરથી તે પોતાના બાકીના દિવસો બદખ ખાતે ગુજારે છે. તેના આ દિવસો તે સુખમાં ગુજારી શકે એમ છે; પણ મોટા રાજામામલાની ગડબડ સડબડમાં તથા જાથુકની જોડમતમાં પોતે આગળા દિવસો કઢાડેલા હોવાથી તેવી ગડબડ સડબડ વિનાની જિંદગીથી મન ગમે એટલું સ્વતંત્ર હોવા છતાં કદી સંતોષ પામતું નથી.”

નૂરજેહાને તરત જવાબ આપ્યો કે “જાઅફર મારો વજીર છે; તેની બલામણુ કરવામાં દિલારામ જેવી મેહબૂબ કદી પણ બૂલ કરે નહિ.”

વજીર જાઅફર.

આમ બોલતાંજ પાદશાહે તેજ જગા ઉપર બદખ ખાતેના હાકમ ઉપર એક નામું લખ્યું અને તેમાં ફરમાવ્યું કે જાઅફરને એક લાખ સિક્કા રસ્તાખર્ચો માટે આપવા. વળી નૂરજેહાને આ નામા જોડે એક પત્ર જાઅફર ઉપર લખીને તેને ખબર આપી કે આજથી તને મેં મારો વજીર નેમ્યો છે માટે તે ઓઢા કબૂલ રાખવો.

આ હુકમ માથે અહાલીને જામદાર બદખથી ઉપડ્યો. શહેર શહેર જેમ જેમ ખખર પડતી ગઇ તેમ તેમ રાજ્યના આ નવા વડા વજરને તેની મુસાફરી દરમિયાન માન અકામ મળતાં ગયાં. આ વેળા પાદશાહ નૂરજહાન વિજયપૂરનાં રાજ્યમાં હતો માટે ત્યાંથી તેણે અમીરો અને અકાબરોને જામદારને એસ્તેકબાલ મોકલ્યા, અને ફરમાવ્યું કે તેને મહેલમાં પાધરોજ લાવવો. ત્રણ દહાડા સુધી જામદારનો ભારી આદરસત્કાર થયો, જે પછી તેને પાદશાહની હજુરમાં હાજર કીધો. જે ધણીની સુંદર દિલારામે બલામણુ કીધેલી તેને પોતાની નોકરીમાં આવેલો જામદારને નૂરજહાનને બહુજ ખુશી ઉપજી. પણ આ ખુશહાલી બોલ બોલતામાં ઉડી ગઇ, અને તેને બદલે પાદશાહને આ નવા વજરને જોતાંજ ભારી તિરસ્કાર પેદા થયો. જે પાદશાહ આવો મેહરબાન અને આવો ડાહ્યા, તે જામદારને પોતાની સામે આવી જોડેલો જોષ અતિ ભારી ગુસ્સામાં આવી ગયો.

“ જા, નિહાળ, એકદમ મારી હજુરમાંથી બાહેર જા, અને ફરીથી મારી આગળ આવતો ના.” નૂરજહાન તેને જોષ પુકાવ્યો.

જામદાર તાબે થયો. પણ આ જાતની વર્તણૂકથી તેને ભારી ગમરાટ, દિલગીરી અને અજબખી ઉપજ્યાં. પાદશાહના ઓચિંતા ગુસ્સાનું કારણ નહિ જાણી શકવાથી તે પોતાને માટે મુકરર કરેલાં એવાનમાં જઈ બેઠો. પેલી તરફથી નૂરજહાન જે આ વેળા પોતાના ખીજા વજરો અને દરબારીઓ જોડે રાજ્યને લગતાં કામમાં હતો તે તે કામો બજાવવામાં પાછો મશ્ગુલ થયો, અને જામદારવાળો બનાવ બન્યોજ ન હોય તેમ તે બૂલી ગયો.

અહીંથી પરવારીને નૂરજહાન દિલારામનાં એવાનમાં ગયો. આ બાનુને જામદારના આવવાની તથા પાદશાહે તેની સાથે જે ચાલ ચલાવી હતી તે બાબેની સઘળી ખખર પડી ચુકી હતી. તેણીને લાગ્યું કે પાદશાહે પોતાનો વિચાર ફેરવી નાખેલો હોવો જોઈયે; અને આવા બાહોશ વજરના સંબંધમાં નૂરજહાને આમ કીધું તેથી દિલગીર થતી તેણી વિચારમાં મશ્ગુલ બેઠી હતી, માટે પાદશાહ આજ્યો ત્યારે તેણીની

જાપાન બંધ થઇ ગઇ હોય તેમ તેણી કશું જાણી શકી નહિ. થોડીક પળ આમ ચૂપ રહ્યા પછી અંતે તેણી આ રીતે જોણી:—

“અમ્મ મારા સાહેબ, આટલો બધો ખર્ચ કરીને અને આટલું બધું માન અપાવીને જાન્યારને દરબારમાં જોલાબ્યા પછી તું તેને આવો આવકાર દે એ કેમ બને ?”

“અરે દિલારામ,” નૂરજોહાને જવાબ દીધો, “અગરજો તારે બદલે કોઇ બીજા માણસે મને આ જાન્યારની બલામણુ કીધી હોત તો તેને માટે મેં જે કાંઇ કીધું કરાવ્યું તેની, કે તેનાં નામચીન ખાન્દાનની, કે તેને મુસાફરીની જોહમત ખેંચવી પડી તેની કશીપણુ દરકાર હું કરત નહિ; હું તો તત્કાળ તેનું સર તનથી જુદું કરાવત. પણ તારા જેવી મેહબુબે તેની બલામણુ કરેલી હોવાથીજ મેં તેને જતો મુક્યો અને મારી આગળ ફરીથી નહિ આવવાની તાકીદ ફરમાવી કહાડી મુક્યો.”

“પણ તેણે કઇ રીતે તારો ગુસ્સો ખેંચી લીધો ?” દિલારામે જાણવા માંગ્યું.

“તું જાણ કે તે મારી હજીરમાં આવ્યો ત્યારે તેની કને કાતેલમાં કાતેલ જોહર હતું,” પાદશાહે ખુલાસો કીધો.

પણ આથી દિલારામની ખાતરી થઇ નહિ. તેણીએ શકમંદ થઇને પુછ્યું કે “અમ્મ નામવર, મને પુછવાની રજા આપો કે એ બાબતમાં તમારી ખાતરી કેમ થઇ ? કાં નહિ તમેને કોઇએ જોડી ખબર આપી હોય ?”

“મને કોઇએ ખબર આપીજ નથી. એ વાત તો મેં પોતેજ મારી મેજે જાણી પાડી. તું પોતેજ આ બાબતની તલાશ કરશે તો તને જણાશે કે હું જે કાંઇ કહું છું તે ખરું છે.”

આમ કહીને પાદશાહ તે રૂપચુલ્લુમ્બરીને છોડી પોતાનાં એવાન-માં ગયો, ત્યારે દિલારામે તેના સપુત્રોથી વધારે અચરત થઇ વજીર જાન્યારને જોલાવી મંગાવ્યા, જે પુછળ ગુસ્સાથી બાલ

બની ગયલો હતો. પ્રથમ તેણીએ તેની જોડે તેની મુસાફરી વગેરે બાબતે વાતો ચલાવી, પણ તે વાત દરમિયાન તેને જે ગુસ્સો લાગ્યો હતો તે બેહદ હતો એમ જ્યારે તેણીએ જાણી લીધું ત્યારે તેણીએ તેને સમજાવી લેવાની કોશિશ કરી અને પાદશાહ નૂરજહાન લાંબો વખત પોતાનો ગુસ્સો મનમાં રાખી શકે એવો માણસ નથી, માટે તારેખી તે જે કાંઈ બોલ્યો હોય તે મનમાં રાખવું નહિ, કમકે પોતે તને જે અપમાન આપ્યું છે તેનો બદલો જાહેરમાં વાળી આપ્યા વિના તે રહેનાર નથી. વળી તેણીએ ઉમેર્યું કે એ પાદશાહો કાંઈ કાંઈ વેળા બહુ ઉતાવળા બની જાય છે, પણ તેમનાં એ કામ દરગુજર કરવાં જોઈએ. આ રીતે જાઅફરનો ગુસ્સો કાંઈક નરમ પડ્યા પછી દિલારામ બોલી કે—

“અગર મેં તારો વિશ્વાસ મેળવ્યો હોય, અગર તું માનતો હોય કે તને ખમવાં પડેલાં અપમાનનો બદલો અપાવવાની હું તજવીજ કરી શકીશ, અગર તારી તરફથી મને કાંઈ બદલો મળવો જોઈએ એમ તું ધારતો હોય, તો મને તું સાચેસાચું કહે કે પાદશાહની નજદીક તું હતો તે વેળા તેં તારી કને કાતેલ જોહર શા માટે રાખ્યું હતું ?”

આ સવાલ સાંભળીને જાઅફર ચોંક્યો. પછી થોડી પણ વિચાર કરીને તે બોલ્યો કે—“મારી કને તે વેળા જોહર હતું, એ વાત ખરી છે. જોકે તે મારી પાસે હતું તોપણ માફ દિલ પાદશાહના સંબંધમાં સહવારના દવ જેવું નિર્મળ હતું. હાલ તારી જોડે હું વાત કરું છું તે વેળા પણ મારી કને તે જોહર હાજર છે.”

આમ બોલતાં જાઅફરે પોતાની આંગળીએથી એક અંગુસ્તરી ખેંચી કઢાડી, અને તે દિલારામની નજદીક મુકીને તેણે ઉમેર્યું કે “આ વીંટીમાં હીરો એસાડતી વેળા તેની નીચે કાતેલમાં કાતેલ જોહર છુપાવવામાં આવેલું છે. અમારાં ખાન્દાનમાં આજ હજાર વર્ષ થયાં બાપ પછી દીકરો આ વીંટી પહેરતા આવેલા છિયે, અને એને અમે એક મોટામાં મોટો ખજાનો મણિયે છિયે. મારા નિયાગાનો જે પાદ-

શાહોના વડા વજીર દાખલ પોતે સેવા બળવતા હતા તે પાદશાહોની
ઝેરમેહરબાનીમાં પોતે આવી પડે તો તે પછીનાં સંકટમાંથી બચી
જવા માટે આ વીંટી પહેરી રાખવામાં આવતી. હવે જ્યારે નૂરજહાન
પાદશાહે મને વજીર દાખલ પસંદ કરી બોલાવ્યો તેને હું મુતલક
પિછાનતો નહિ હોવાથી તથા તેની દરબારમાં મારા જેવા અબજા
આદમીના દોસ્ત કરતાં દુસ્મન વધારે થઈ પડવાનો સંભવ રાખીને
પાદશાહની ઈતરાજી વેળા મદદગાર થઈ પડવા માટે હું આ વીંટી
મારી સાથે લેતો આવ્યો છું. નૂરજહાને ચલાવેલી ધાતકી ચાલથી મને
જે દીલગીરી ઉપજી છે તેથી, તેમજ તેથી મને ભર દરબારમાં જે
શરમિંદગી મળી છે તેથી, આ વીંટી મને બહુ કીમતી થઈ પડી છે.
હવે હું એનો જલદીજ ઉપયોગ કરીશ. ”

હીરો ગળીને જીવપર કરવાના આ વિચારથી દિલારામ કમકમી.
તેણીએ જાન્યારને કહ્યું કે “ તારી ખૂબીઓ પિછાનીને તેમને
ઇનસાફ અપાવવા માટે મેં તારી બલામણુ કરેલી હોવાથી તારી આ
મુસીબતનું નિર્દોષ કારણ હું પોતે થઈ પડી છું તેથી મને બહુ લાગે છે.
તોપણ તું તારી ધારણાને વળગીજ નહેવા માંગતો હોય તો તેને
અમલમાં મુકવાની ઉતાવળ ન કરતાં તારે થોડા દિવસ સખર ખમવી,
અને મારા તરફથી કાંઈ વધારે સાંભળવામાં આવે ત્યાંસુધી તારે
તારાં એવાનમાંથી બાહેર નિકળવું નહિ. ”

આ પછી બન્ને છુટાં પડ્યાં, અને દિલારામ પોતે જે કાંઈ
સાંભળ્યું હતું તેથી નૂર જહાનને વાકેફ કરવા માટે તેનાં એવાનમાં
ગઈ. પાદશાહે સંખળી બિના ધ્યાનથી સાંભળી લીધા પછી જ્યેષ્ઠ કે
જાન્યારની ખુરી ધારણા ન હતી, અને ઘણાખરા પાદશાહે ધાતકી
હોય છે માટે આ વીંટી એક સાવચેતીના ઇલાજ દાખલ પોતાની
જોડે રાખવામાં જાન્યાર કેવળ વાળખી હતો એવી તેની ખાતરી થઈ.
આથી પોતે તેને જે આવકાર દીધો હતો તે માટે ખરાં દિલથી પસ્તાવો
કરવા લાગ્યો, અને દિલારામને કબૂલાત આપી કે પોતે જાન્યારને જે
દુખ આપ્યું છે તેનો ઘટતો બદલો આવતી કાલે વાળા આપવામાં આવશે.

પાદશાહના આ જવાબથી દિલારામ ખુશ થઇ, તેનો ઠરાવ પસંદ કરી, તોપણ મોતે પાછી ફરે તે આગમજ પાદશાહથી જાણવા માંગ્યું કે જામશ્વર કને કાતેલ જોહર છુપાવેલું છે એમ તે નામદાર કેમ જાણ્યું તે વાતથી તેણીને વાકેફ કરવાની મેહરબાની કરવી.

નૂરજોહાને આ માંગણીનો જવાબ આ રીતે આપ્યો—“મારાં દિલની જે રાણી છે તેનાથી હું કોઇ ચીજ છુપાવી શકતો નથી. માસ પિતાજી મને એક બાબુખંદ આપી ગયા છે તે હું હમેશ પહેરીને ફરું છું. એ ધરણું લાંબાં વર્ષથી અમારાં પાદશાહી ખાન્દાનમાં વપરાતું આવેલું છે. એ કાણે બનાવ્યું હશે તેનું નામ હું જાણતો નથી. મારા નિયાગાનેના હાથમાં એ કેમ આવ્યું તેનીબી મને ખબર નથી. પરવાળાને મળતી કોઇ વસ્તુનું તે બનાવેલું છે. તેનામાં ગુણ એ છે કે એક ધણીના હાથમાં કે તેનાં શરીર ઉપર જોહર છુપાવેલું હોય અને તે ધણી ધણો દૂર હોય તોપણ આ બાબુખંદ તે પારખી કઢાડે છે. જ્યારેખી કાતેલ જોહર નજદીક આવતું જાય છે ત્યારે આ બાબુખંદ હાલવા માંડે છે, અને પોતાની જગાએ બંધાયેલું ન રહેતાં ચળવળ કરે છે. જ્યારે જામશ્વર મારી નજદીક આવી ઉભો ત્યારે આ બાબુખંદ ભાંગીને કકડા થઈ જવાની તૈયારીમાં હોય એટલીખધી બેચેનીથી વળ ખાવા લાગ્યું. આ ઉપરથી મેં જોઇ લીધું કે તેની કને જે જોહર હતું તે અતિ કાતેલ હતું. જો તે તેની ભલામણ કરીએલી ન હોત તો તેજ પળે મેં તેનું ડોકું છટકાવી નાખ્યું હોત. મારી ખાતરી થઈ ચુકી કે આ જોહર ખીજ કોઈ કને નહિ પણ જામશ્વર કનેજ હતું, કેમકે જેવો તે મારી હજુરમાંથી ગયો કે મારે બાબુખંદ પાછું શીત થઈ ગયું.”

નૂરજોહાને પોતાની બાબુએથી પેલી વસ્તુ છોડીને દિલારામના હાથમાં આપી. તેણીએ તેને બહુ ધ્યાનથી તપાસીને પછી કહ્યું કે—
“અય નામદાર, આ એક તાવીજ છે અને તે બેશક ધણોજ અમલખ જેવો ગુણ ધરાવે છે. તોપણ આ બનાવ ઉપરથી સામેત થાય છે કે જેઓ મોટી સત્તા ધરાવતા હોય તેઓને પોતાની સાવચેતીમાં રહેવાની કેટલી

બધી જરૂર છે, અને તેઓએ ઉતાવળા નહિ બની જવાની કેટલી બધી અગત્ય છે.”

ક રા મ તી મા હ લી.

દિલારામ પોતાનાં એવાનમાં પાછી ફરી. બીજે દિને પાદશાહે દરબાજી કે જામીનને બારી બપકા સાથે અને પુષ્કળ ખિદમતગારોના રસાલા જોડે દરબારમાં બિરાજમાન કરવો. આ પ્રમાણે થયું. પાદશાહે પોતાના નવા વજીરને બા આખર આવકાર દીધો, અને આગળે દિને જે કાંઈ બન્યું હતું તે માટે પોતાની મોટી દિલગીરી જાહેર કરી. આ પછી પાદશાહના હુકમથી સોનાનો ખડિયો, કલમ અને કાગજ જામીનને સ્વાધીન કરવામાં આવ્યાં, અને પોતાના મોટા અધિકારની ફરજ બજાવવા માટે એક વજીર કેવી રીતે અમલ કરવો જોઈએ તે બાબેની શર્ત ખુશ ખતે જામીનને પેલાં કાગજ ઉપર લખી. આ વાંચીને પાદશાહે જામીનની અતુરાર્થનાં વખાણ કર્યાં, તેને વજીરનો પોશાક પહેરાવ્યો, અને પોતાનાં દિલની મોટાઈ પેલાં તાવીજનો છુપો ભેદ તેને કહી સંભળાવી દેખાડી આપી. જામીનને પાદશાહને અર્જ કરી કે એ જિનસથી તેણે કદી છુટું પડવું નહિ. આથી ખુશ થઈ નૂરજહાને તેને પુછ્યું કે “આખી દુનિયામાં આના જેવી નવાઈ સરખી વસ્તુ બીજી હોઈ શકે એમ તું માને છે ?”

“અય નામવર પાદશાહ,” જામીન વજીરે જવાબ આપ્યો, “જ્યારે હું જીલ શેહરમાં હતો ત્યારે ત્યાં મેં કુદ્રતનો એક નવો મોજેજો જોયો હતો. તે જોકે ઓછી અગત્યતાનો છે તોપણ તેની કારીગીરીમાં બનાવનારે જે હુન્નરમંદી વાપરી છે તે ઓછી અજાણ્ય જેવી નથી.”

“તે શું છે વળી ? તેનું બયાન તું કહી સંભળાવશે તો મને બહુ ખુશી ઉપજશે.”

પાદશાહ નૂરજહાનેને ઉશ્ચટમંદ જોઈને વજીર આ રીતે બોલ્યો:—
“જ્યારે તું નામવરનો હુકમ મને અત્રે બોલાવવા માટે આવ્યો ત્યારે

હું એકદમ નિકળી પડ્યો. પણ માર્ગમાં મને જુલ ખાતે થોળવાની ફર્ક પડી. મારી મુસાફરીને માટે જોઈતી જરૂરિયાતની ચીજો મારે લેવી હતી, જે ભેગી થાય તેટલો વખત મેં એ શહેરની ખૂબી જોવામાં ગુજાર્યો. આ જુલ ગામનો હાકમ ધણો માતખર છે. તેનો ખજાનો જોઈ મને અચરતી ઉપજી. તે મને મળવા આવ્યો, અને પોતાનો મહેલ જોવા લઈ ગયો. તેણે મને યુષ્કળ માનપાન આપ્યું. તેણે રમત ગમત-મ્મી મને ખુશ કરીધો. નદીમાં સેહલ કરવા જવાની ગમત વેળા હાકમ તુટક ઉપર બેઠો હતો, અને ત્યાંજ તેણે મારી બેઠક પણ બનાવી હતી. તેના પાઉં આગળ આકૃતાબ જેવા ચેહરાનો એક ગુલામ છોકરો બેઠેલો હતો. અમારી નજદીકની મેજ ઉપર લાલમલાલ શરાબના શીશા ગોઠવેલા હતા. આ શરાબને થંડો બનાવેલો હતો, તેમજ સધળો મેવો પણ બર્ફથી થંડો કરી રાખેલો હતો. ગુલામોએ વાજાંત્રો વગાડી ગાણાં ગાયાં. એ રીતે અમે મજાહમાં મશબુક હતા, અને ખુશ ગોઠતેગો ચલાવતા હતા. હાકમે મારે માટે આ બધી તકલીફ લીધી હતી, માટે તે ખુશ થાય એવું કાંઈક હું કહેવા જતો હતો. એટલામાં તેની આંગળી ઉપર મેં એક અંગુસ્તરી દીઠી, જેનું લાલ એટલું તો ઝળક મારતું હતું કે તેની તારીફ ગાયા વિના મને ચાલ્યું નહિ. આ ઉપરથી હાકમે તે વાંટી એકદમ ખેંચી કહાડીને મને ભેટ આપવા માંગી. મેં તેને ધ્યાનથી તપાસી, અને તેની કારીગરી જોયા પછી મેં તે તેને પાછી આપી, જે તેણે મોટી મુશ્કેલીથી પાછી લીધી ખરી, પણ પોતાની આંગળીએ પહેરી નહિ. મેં તેની ભેટ કબૂલ નહિ રાખી તેથી તેને માહું લાગ્યું હોય તેમ તેણે તે અંગુઠી બેઢરકારીથી પોતાના આંગળાં વચ્ચે પકડીને તે વડે રમ્યા કરીધું, જેમ કરતાં તે સરી પડીને પાણીમાં જઈ ડુબી ગઈ. આથી મને પરતાવો લાગ્યો. મેં જોયું કે જો મેં આ અંગુસ્તરી કબૂલ રાખી હોત તો આવું બેમુલું નંગ પાણીમાં જવા પામત નહિ. મેં મારી દિલગીરી જાહેર કરી ત્યારે હાકમ બોલ્યો કે 'વાંટી પડી ગઈ તેમાં વાંક તારાજ હતો. તોપણ જો તું એ નંગ કબૂલ રાખવાની કબૂલાત આપે તો હું એ વાંટી અબધડી પાછી ખેંચી કહાડાવું. એ નંગ ખરેખર તારે લાયકનુંજ છે.'

“ હાકેમના આ સખુનો ઉપરથી મેં એમ ધાર્યું કે પોતાની કને એવીજ ખીજ અંગુસ્તરી હશે અને તે તે મને આપવા માંગતો હશે. હું તેને પાછો ઉત્તર દઉં તે આગમચ તેણે વહાણના નાખુદાને ફરમાવ્યું કે પાછા ફરવું. કિનારે પુગ્યા પછી હાકેમે એક ગુલામને ખજાનચી પાસે મોકલ્યો અને નિશાની આપીને એક નાનો દાખડો મંગાવ્યો. તે આવી પુગ્યો ત્યારે તેણે પોતાના ખીસામાંથી એક સોનાની ચાવી કહાડીને તે વડે તે દાખડો ઉઘાડ્યો, અને તેમાંથી સોનાની બનાવેલી એક માછલી કહાડી. આ માછલીની બનાવટ વખાણુવા લાયક હતી. અને તે બતાવીને તેણે તે માછલીને પાણીમાં ઉતારી. ગોચા જીવતી હોય તેમ આ અજબજબ જેવી કારીગરી ધરાવનારી માછલી પાણીમાં ડુબકી મારીને અમારી નજરમાંથી બેમાલૂમ થઇ ગઇ, પણ ચોડાજ વખતમાં તે પાછી સપાટી ઉપર આવી, જે વેળા તેનાં મોંમાં પેલીજ વીંટી પકડેલી હતી, કેજે પાણીમાં ડુબી ગઇ હતી. ખલાસી-ઝોઝે આ સોનાની માછલીને તેનાં મુખમાં પકડેલી વીંટી મુખાં ઉપર ખેંચી લીધી અને હાકેમની નજદીક લાવી મુકી. માછલીએ પોતાનાં ડોકાંને લગાર લહેકો આપીને વીંટી હાકેમના હાથમાં છોડી. અને કહેવામાં આવ્યું કે જે કોઇ ખીજે ધણી તેનાં મોંમાં પકડેલી આ વીંટી ખેંચી લેવા માંગે તો તે કદી ફાવી શકે નહિ. આ તમારો બતાવીને ગુલામ હાકેમે મને આ વીંટી ખીજ મરતબે ભેટ આપી, અને મેં તે ખુશીથી કબૂલ રાખી. પછી તેણે પેલી માછલીને પાછી પેલા દાખડામાં મુકી અને ખજાનચી તરફ તે દાખડો પાછો મોકલી આપ્યો.”

વજીર જામશુદ્દરે આ રીતે પોતે જોયલા તલેસમની હકીકત કહી સંભળાવી, અને તેમ કરતાં શેવટે પોતાને ભેટ અપાયલી વીંટી તેણે પોતાની આંગળાએથી ખેંચી કહાડીને પાદશાહ નૂરજોહાન આગળ નજર કરીધી. પાદશાહે તેને તપાસી જોઇ તો તે તેને બહુજ ઉત્તમ કારીગરીની માલૂમ પડી. તોપણ તેને પોતે કબૂલ નહિ રાખતાં જામશુદ્દરને પાછી હવાસે કરતાં કહ્યું કે “ જે કરામતથી આ વીંટી પાણી-

માંથી સલામત ખેંચી કહાડવામાં આવી છે તેની યાદગારી દાખલ તારે આ નંગ તારી કનેજ સલામત રાખવું. તોપણ તે હાકેમને પુછ્યું હશેની કે આ માછલીની બનાવટ શી છે અને તે ક્યા ઉસ્તાદે બનાવી છે ? ”

જાઅફરે વીંટી પાછી પહેરતાં જવાબ આપ્યો કે “ એ બાબતમાં મેં મારાથી બનતી તલાશ કીધી, પણ મારી સધળી મહેનત ફાકટ ગઇ છે. આ અજબબજ જેવા તમાશાથી મારાં મન ઉપર એટલી બધી અસર થઈ કે મેં તે દહાડે બીજી કશી મોજમજાહમાં ભાગ લીધો નહિ અને માછલીની કારીગરીનાજ વિચારમાં શુભ થઇ ગયો. મને આ રીતે જોઇને હાકેમ બોલ્યો કે ‘જિંદગી ટુંકી છે; દરેક પણ કીમતી છે, માટે થાય તેટલો તેનો ઉપયોગ કર અને મજાહ મારી લે. જાન તો તનનાં પીજરામાં કેદ પકડેલું પરંતુ છે, જે તે ત્રણ પાંચ રોજમાં છોડીને આલ્યો જશે. તે તારા હાથમાં છે ત્યાં સુધી પુશ રહે; ખબર નથી કે કાલ કાણે દીઠી છે.’ મેં તેને કહી દીધું કે આ માછલીની બનાવટથી હું છક થઈ ગયો છું. પણ તે બોલ્યો કે ‘ અફસોસ ! હું તારી ખાહેશ બર લાવી શકતો નથી. ચાલો આપણાથી બની આવે એટલી મજાહ મારી લઇએ.’ હું તેની ખાહેશને તામે થયો, અને મારી મતલબ પાર નહિ પડી તેથી નિરાશ થઇ જીલ્લથી આગળ વધ્યો, પણ મારી ખાતરી છે કે જીલ્લો હાકેમ આટલો બધો માતબર છે તેનું મૂળ કારણ આ માછલી છે.”

અહીં પાદશાહ અને વજીર વચ્ચેની મુલાકાતનું તે દિને શેવટ આવ્યું. છુટા પડતી વેળાં નૂરજોહાને જાઅફરને કહ્યું કે ઇનસાફ આપવામાં પુરતી સંભાળ લેવી. પછી નૂરજોહાન દિલારામની મુલાકાતે ગયો, અને વજીર સાથે થયેલી વાતોથી તેને વાકેફ કીધી, તથા પેલી કરામતી માછલીની હકીકત પણ કહી સંભળાવી.

દિલારામે નૂરજોહાનને કબૂલાત આપી કે “ એ માછલીની કારીગરી બાબે ખબર કહાડીને હું તને વાકેફ કરીશ.”

ત્રીજો તલે સમ.

થોડા દિન પછી તેણીએ પાદશાહ આગળ આ મુજબનો ખુલાસો કીધો:—“ સમદ ઉલ બક આ માછલીનો બનાવનાર છે. તેની બનાવેલી કરામાતમાંની ચારજ હાલ સુધી બચવા પામી છે. તું નામવરનું બાળુ-બંદ બનાવનાર પણ તેજ ઉસ્તાદ હતો. આ કરામતી માછલી પણ તેણેજ બનાવી છે, અને એ ઉપરાંત તેણે એક નવાઇજેવી કટારી બનાવી છે. બાળુબંદ તો તારી કને છેજ. માછલી આજે જીંદના હાકમે મારી મારફતે તું નામવર પાદશાહને માટે બેટ મોકલાવી છે, જે તારે કબૂલ રાખવીજ જોઈએ. અને આ કટારીનો સણગાર જોકે જેવો જોઈએ તેવો નથી, તોપણ મુજ કમતરીન તરફની એ બેટ છે. સમદ ઉલ બકની બનાવેલી બીજી કરામતી ચીજો અકસ્માતથી નાશ પામી છે અથવા તો તેમની ખૂબી વખતના વહેવા સાથે જતી રહી છે.”

“ જીંદના હાકમે વજીર જાઅરથી આ વાત છુપાવી કાંચ કે આ માછલીનો બનાવનાર સમદ ઉલ બક હતો ? ” દૂરજેહાને પુછ્યું.

દિલારામે જવાબ આપ્યો કે “ એ હાકમ તે બનાવનારનાં નામથી જાણીતો હતો નહિ, નામદાર. અને પોતે બેખબર હતો તેની શર-મિંદગીને લીધે તેણે એ વાત છુપી રાખવા જેવા ઢોંગ કીધા હશે. જ્યારે આદમીજાદ કોઈ ચીજથી બેખબર હોય છે ત્યારે પોતાનું અજ્ઞાન-પણું છુપાવવાને માટે તેઓ બહાનું કહાડે છે કે એ વાતમાં બેદ છે યા તે છુપી રાખવાની છે.”

“ પણ ત્યારે તેં જે કટારી આપી તેની ખૂબી શી છે, દિલારામ ? ” પાદશાહે તે બેટ કબૂલ રાખતાં સવાલ કીધો.

“ તે વાતથી હું તું નામદારને વાકેફ કરું છું,” દિલારામ બોલી, અને પછી આ રવેશે બયાન કીધું :—

“ આજથી ત્રણેક હજાર વર્ષની વાત ઉપર જે મુલકમાં આપણુ વસીએ છીએ ત્યાં હુના નામે એક માણસ થઈ ગયો, જે એટલો બધો

માહોશ હતો કે તે સમયે ઉલ બકને નામે આજ સુધી પ્રખ્યાત થયે છે. તે એવો દાના હતો કે તેની દાનાઈ અને કાબેલિયતને લીધે સૌ કાંઈ તેને માન આપતું હતું. તલેસમ અને તાવીજ બનાવવાના હુનરમાં તે એટલો તો પંકાયેલો હતો કે લોકો કહેતાં કે તે આસ્માન ઉપરથી ગ્રહોને અને સેતારાઓને પણ પોતાની નોકરીમાં બોલાવતો હતો. કમનસીબે તેનાં સર્વ લખાણ નાશ પામ્યાં છે, અને તેથી તે જે તલેસમ બનાવી ગયો તેવા આજે બીજા કાંઈથી બનાવી શકાતા નથી. હિંદુસ્તાનના તે જમાનાના પાદશાહ અંતીનુરે તેની સાથે દોસ્તી માંડી. આ દોસ્તીની પિછાનમાં, તેમજ પાદશાહે તેનું કાંઈ કામ કરી આપ્યું હશે તેના બદલામાં, સમયે ઉલ બકે તેને એક માછલી બનાવી આપી, જેની ખૂબીનું બયાન વજીર નઅફરે તું નામવરને કહી સંભળાવ્યું છે. અંતીનુરેનું ખાનદાન હૈયાત રહેવા પામ્યું ત્યાં સુધી તેના ખજાનામાં આ માછલી રહી. ત્યાર બાદ જીલના હાકેમનો એક વડવો, જે તે ખાનદાનના છેલ્લા પાદશાહને વજીર હતો, તેણે એ ખાનદાનની આખેરી વેળા આ માછલી પોતાના કબજામાં લીધી, અને ત્યારથી તે તેનાં ખાનદાનમાં સચવાયલી રહી. આ માછલીમાં એવી ખૂબી છે કે તે પાણીમાં પડેલી વસ્તુ શોધી લાવે છે, એટલું જ નહિ પણ તમે જો તેને એમ જણાવો કે પાણીમાંથી ફલાની ફલાની ચીજ હોય તે લાવ, તો તે પણ એ મછી ખેંચી લાવે છે. જે ધણી આ માછલીનો ધણી હોય તેનાજ હાથમાં એ તે લાવી આપે છે, એ એની વિશેષ ચતુરાઈ છે.”

“વહાલી દિલારામ,” પાદશાહ બોલ્યો, “જે તલીસમ બાજે હું સમજું જણી શુકયો;—માછલી અને બાબુમંદ. કાંઈપણ પાદશાહ એકી વખતે આવી બે કીમતી ચીજ ધરાવી ગયો ન હશે. હું એ બે ધરાવી શકું છું, તેથી હું જેમ જેહર લખને આવનારા મારા હુસ્મનને દરથી પારખી શકું છું તેમ દરિયામાંની કીમતી વસ્તુઓનો પણ હું સાહેબ છું. પણ મારાં કહેજાં, તે જે ચીજ મને તારી પોતાની તરફથી ભેટ આપી છે તેને વિશે તો તું મને કાંઈ કહેતીજ નથી કે ?”

“આ કટારી શા વાસ્તે બનાવવામાં આવી હતી તેનું બયાન તું નામવર સાંભળશે ત્યારેજ તું તેની ખૂબીથી વાકેફ થશે.” આમ કહીને સુંદર દિલારાએ આ રવેશે બોલવું જારી રાખ્યું:—“હિંદુસ્તાનની તવારીખમાં જણાવ્યા મુજબ અંતીન્મૂરનો હરીફ ખૈરામૂર નામનો હતો. પહેલો પોતાને મોટો શાહનશાહ ગણાવીને ખીજા કનેથી ખંડણી માંગતો હતો. ખૈરામૂર નબળો હતો; અંતીન્મૂરનાં લશ્કર સામે લડીને ફતેહ મેળવવાની તેનામાં તાકાત ન હતી. આવે સમયે ખીજા કયા પાદશાહની મદદ મેળવવી તે તેને સુઝ્યું નહિ, ત્યારે તે સધલ ઉલ બકે જેવા હુનરમંદ ઓલખા પાસે ગયો. પ્રથમ તેણે પોતાના વજીર મારફતે કીમતી હદિયો તે ઓલખાને માટે મોકલ્યો, પણ તે કબૂલ રાખવાની તે ગણા માણસે ના પાડી; તોપણ પાદશાહ પોતાનો દોસ્ત હતો અને તે બહુ સંકટમાં આવી પડ્યો હતો એમ જાણીને સધલ ઉલ બકે તેને મદદ કરવા આહું. તેણે આ કટારી બનાવીને તેના વજીરને આપી, અને કહ્યું કે આ તારા પાદશાહને આપ અને કહે કે હું સમજાવું તેમ જો કામ લેશે તો અંતીન્મૂર તને કાંઈ કરી શકનાર નથી. પછી તેણે વજીર કને આ રીતે સંદેશો મોકલાવ્યો કે ‘તારા સરદારોમાંથી ૨૦ યુનંદા સિપાહો પસંદ કરી તેમની એક ટુકડી બનાવ, તે ટુકડીની સરદારી સર્વથી સરસ જવાન હોય તેને આપ, અને તેજ સરદારના હાથમાં આ કટારી આપ. એ કટારીની ખૂબી એવી છે કે જ્યારે તેને નાગી હાથમાં પકડવામાં આવે છે ત્યારે જે ધણીના હાથમાં તે હોય તે ધણી સામેવાળા શત્રુને દેખાતો નથી, એટલુંજ નહિ પણ જે સધળાઓને તે બચાવવા આહતો હોય તે સધળાઓ બેમાલૂમ થઈ જાય છે. ટુંકમાં, પેલો સરદાર જેમ દબ્બે તેમ બને છે. હવે તારા પાદશાહ ખૈરામૂરે એક નામુ આ સરદાર અને તેના સાથીઓને આપી અંતીન્મૂરની દર-બારમાં મોકલવા, જેમાં જણાવવું કે અમે ખંડણી આપવાના નથી. આ વાંચીને તે પાદશાહ ગુસ્સે થઈ જશે અને વીશે વીશે એલચીઓને પકડવા ફરમાવશે. આથી પ્રજાઓ વચ્ચે એલચીઓને નહિ મારવાનો જે કાયદો છે તે તુરંતો ગણાશે. એજ વખતે પેલા ૨૦ એલચીઓના સરદારે આ કટારી મિયાનમાંથી બાહર ખેંચી કહાડવી, જેમ થતાંજ

તે અને તેના સાથીઓને અંતીન્મૂરના દરબારીઓ કે સિપાહીઓ જોઈ શકવાના નથી. બીજે હાથે તેણે પોતાનું ખજાર કમરેથી ખેંચી કઢાડ્યું, અને પછી ત્યાંને ત્યાંજ જોડો પકડવા આવ્યા હોય તેમને સંવળા એલચીઓએ કાપી નાખવા.'

“આ પેગામ અને કટારી લઈને ખૈરામૂરનો વજીર પોતાના પાદશાહ પાસે ગયો અને સંવળા બિનાથી તેને વાકેફ કીધો. આ પછી ખૈરામૂરનો શાહજાદો ૨૦ માણસોની સરદારી લઈને અંતીન્મૂરની દરબારમાં ગયો. નામું વાંચીને તે પાદશાહ બહુ ખિન્નયો, અને હુકમ કીધો કે આવું બેઅદબ નામું લાવનાર એલચીઓને પકડો. એજ વખતે શાહજાદાએ એક હાથે પેલી તલ્લેસ્માતી કટારી ખેંચી કઢાડી એક હાથમાં ઉઠાવી, અને ચાહું કે જેમ તે તેમજ તેના સાથીઓ અણુદિઠ બની જાય. પછી બીજે હાથે પોતાનું ખજાર બાહર કઢાડીને તે તથા તેનું જોડને તેના સાથીઓ દુસ્મનના સિપાહીઓ ઉપર ધસ્યા. તેમના તથા બીજાં લશ્કરનાં ડોકાં તેઓએ એવાં બેમાલૂમ રીતે છટકાવી નાખ્યાં કે કોઈને ખબરખી પડી નહિ કે આ રીતનો સિતમ કોણુ શુભરે છે. આ પછી શાહજાદો શેહરના જાહેર ચોકમાં જઈ ઉભો અને બેગાં મળેલાં લોકોને જાહેર કીધું કે ‘જો હું ચાહું તો આ રીતે તમો સર્વેને કતલ કરું, તોપણુ તમો મને કશું કરી શકો નહિ. એટલા-વાસ્તે તમારે થકી બહેતર એ છે કે તમો ખૈરામૂરની પાદશાહત કબૂલ રાખો અને તેની વફાદાર રૈયત બનો.’ લોકોએ બીજો ચારો જોયો નહિ ત્યારે તેઓ નવા પાદશાહને તાબે થયા. આ પછી આ કટારી ખૈરામૂરના ખજાનામાં લાંબાં વર્ષો સુધી કાયમ રહેવા પામી. પછી જેમ જેમ તેનો ખપ પડ્યો નહિ તેમ તેમ તેની ખૂબી ભૂલાતી ગઈ, અને બીજી સાધારણુ કટારી જેવી તે નજીવી થઈ પડી. થોડાજ દિવસ ઉપર તે બદ્દેસરા (બસરા)ના એક ગરીબ ચહુદી કને છે એવી મને ખબર મળી. આ ચહુદી જુનાં પુરાણાં હથિયારો અને લોખંડની કિટાઈ ગયેલી નિર્જીવ વસ્તુઓ નદીના પુલ આગળ બેસીને વેચે છે. તેની પાસેથી નજીવી કીમતે આ કીમતી વસ્તુ મેં મેળવી છે, અને તે આજે મારા

નામવર પાદશાહ આગળ રજુ કરતાં મને મોટી ખુશહાલી પેદા થાય છે. મને એ ચીજ શા ખપતી ? પણ તારા જેવા મોટા પાદશાહને અડી બીડીએ એ હથિયાર લાખો માણસનાં લશ્કરની ગર્જ સારવા માટે બેસુકું થઇ પડે.”

નૂરજેહાને પોતાની માથુકના આ ખુલાસાથી ખુશ ખુશ થઇ તેનો મોટો ઉપકાર માન્યો, અને પછી કહ્યું કે “અય મારાં હૈયાંના હાર, તેં મને શું શું કહ્યું છે તે ઉપર ફરીથી વિચાર કર. આ ચીજો બેઠે કીમતી છે તોપણ તારી સાથે સરખાવતાં તદ્દન નજીવી છે, તેવી વસ્તુઓ ધરાવવા માટે મારી ખાહેશ ઉસ્કેરાઈ છે, તો તારા જેવી મેહબૂબ મેળવવા માટે—તારી બેઠે શાદીની ગાંઠથી બંધાઈ તને મારી રાણી બનાવવા માટે—મારી ખાહેશ કેટલીબધી બેહદ હોવી જોઈએ, તેનો તુંજ દરિયાફત કર. આખી દુનિયાના અકલમંદ બોલમાઓ—સમદ ઉલ્લ બક સુધાં—ધણાખી તલેસમ બનાવી ગયા છે, પણ તારા જેવો તલેસમ તો ખુદા સિવાયે કોઈપણ બનાવી શકે નહિ.”

સુખી શેવટ.

હવે પાદશાહ નૂરજેહાન પોતાનાં તનમનની પસંદગીવાળી રાણીથી લાંબો વખત સુધી જુદો રહે એ અશક્ય હતું. સર્વ કોઈએ હવે બરાબર જોઈ લીધું હતું કે દિલારામ કોઈ જેવી તેવી નાજનીન ન હતી. તે એક તાતારી છોકરી હતી તો શું થયું ? તેણી ખુબસુરતી બેઠે ખુબ સીરતી અને બેહદ ખૂબી ધરાવતી હતી. એટલામાટે રાણી થવાને તેણી દરેક રીતે લાયક હતી. પાદશાહે તરત પોતાની દરબાર બોલાવી, અને અમીરો તથા અકાબરો વગેરેને ભેગા કરીને તે તેઓ આગળ તે આ મુજબ બોલ્યો :—

“મને મગર થવાને કારણ છે કે દુનિયામાં હું સર્વથી સુખી પાદશાહ છું. મારી કને એક એવું બાળુબંદ છે, કેજે જેહરનાં સંધળાં બયની આગમજથી ખબર આપીને આપણને હુશિયાર કરે છે; વળી મારી કને એક એવી મછી છે, કેજેને જો હું દરમાવું તો દરિયાનાં

તળિયાંમાં છુપાયેલા સધળો ખજાનો મને લાવી આપે છે; આ એક નાની કટારી છે, જે મને ખુબસુરત દિવારામે ભેટ આપી છે, તેની ખૂબી એ છે કે જેને હું ચાહું તેને એ વડે તમારી નજર આગળ જોતાં જોતાંમાં બેમાલૂમ કરી દઈ શકું. આ એક ઉમદા તલ્લેસમ છે, જેની સામેતી હું તમને નજરો નજર દેખાડવા માગું છું, જે ઉપરથી ખીજાં બાકીનાં તલ્લેસમોની ખૂબી વિશે પણ તમારી ખાતરી થઈ શકશે. માછલીની ખૂબીના પ્રયોગ દેખાડવા બેસું તો તેથી તમને કંટાળા આવશે અને વખત ધણો જશે.”

આમ બોલીને નૂરજોહાને પેહું ખજર બેંચી કહાડ્યું, અને પોતાના હાથમાં તેનું નાગું પાનું પકડતાંજ તે પોતાના સધળા દરબારીઓની નજરમાંથી ગેબ થઈ ગયો. જેઓ આ તમાશો જોતા હતા તેઓની અજાણ્યતા ચાલુજ હતી, એટલામાં તેમની નજર આગળથી જેમ પ્રથમ પાદશાહ બેમાલૂમ થઈ ગયો હતો તેમ હવે તેના સધળા લશ્કરી અમલદારો પણ ગેબ થઈ ગયા. તેણે પોતે બેમાલૂમ રહીને દરબારીઓને પુછ્યું કે “આપણો ફલાનો ચીનો લશ્કરી સરદાર જેણે ફલાની લડાઈ મારી હતી તેને તમે જોઈ શકો છો ?” સધળાઓએ ભારે અચરત થઈ તે અમલદારની પોતાની આંખો વડે શોધ ચલાવી, પણ તે તેમને દેખાયો નહિ, ત્યારે તેઓ બોલ્યા કે “અય નામવર પાદશાહ, અમે તો જેમ તને તેમ તેને પણ જોઈ શકતા નથી.” આ પછી નૂરજોહાને પોતાના લશ્કરી સરદારો આગળથી ખસી ગયો, અને તેમને પાછા બાહર કરી દીધા, અને જ્યાં દરબારીઓ બેઠેલા હતા તેઓ જોડે છુપ્યો થઈ જઈને લશ્કરીઓને પુછ્યું કે “તમે દરબારીઓને જોઈ શકો છો ?” તેઓએ ના પાડી, અને એ રીતે સધળાઓની પુરેપુરી ખાતરી કરી દીધી કે આ કટારી અથવા ખજર બહુજ કીમતી તલ્લેસમ છે. પછી તે તેઓ સાથે ખુદાતાવાના શુક બજા લાવ્યો કે તે સાહેબે તેને દુનિયામાં સૌથી બળવાન પાદશાહ બનાવ્યો હતો.

ખરાં દિલના ઉપકારથી આ કામ બજા લાવીને પછી નૂરજોહાને

તમામ દરબારના સર્વ ભેગા મંજેલા અમીરોને, સરદારોને, અકાબરોને અને બીજાઓને કહ્યું કે—

“આદમજાદની છાતીમાં જે સર્વથી મોટી બદી ધર કરી બેઠી છે તે નિમકહરામી છે. આ સધળા તલેસમ, જે વડે હું આજે બળવાન અને બાગ્યશાળી બન્યો છું, તે મને સુંદર દિલારામ તરફથી મળ્યા છે. એ બાનુની ખુશસુરતીનો સવાલ બાબુએ રાખિયે, તોપણ એની ખૂબી અને એની નેકી એટલીયધી છે કે તેને માટે મારી આખી જિંદગીમાં મારી કને જેટલીયી નિમકહલાલી હોય તે સધળા હું તેને અર્પણ કરું છું. પણ નિમકહલાલી માત્ર બોલીને ફક્ત બોલો-થીજ નહિ પણ કરીને કામોથી બળવેલી હોવી જાઇયે. મારી એ બાનુ તરફની ફિદાગીરી બોલીનેજ હું બતાવીશ નહિ, પણ આજથી એ રોશન એહરાની મેહબૂબને મારી રાણી બનાવીને બતાવીશ.”

પાદશાહે પોતાની રાણી દાખલ જે પસંદગી કીધી તે ભેગી મંજેલી તમામ ખદકતને બહુજ ગમી, અને તેથી તેણે ખુશહાલીના પુકાર કરીને એ કામ તરફ પોતાની દિલોજનની પસંદગી જાહેર કીધી. આ સધળાં કામો વેળા દિલારામ દરબારમાં હાજર હતી નહિ. તે પોતાનાં એવાનમાં હતી, જ્યાંથી તેને બાઈજત દરબારમાં લઇ આવ્યા, અને તેણી કુદરતે બહેલી તમામ અદમ આદાબ સાથ, અને ખુબી તથા નરમાશબરેલા અને હસતા એહરા સાથ દાખલ થઇ. દેશનો મોટો ધમામ આ વેળા હાજર હતો, તેની હાજરીમાં નૂરજોહાને પોતાનો દસ્ત દિલારામના દસ્ત સાથ મેળવ્યો. આ વેળા પાદશાહ તરફનાં માનની ખાતર દિલારામ વાંકી વળીને તેને નમી, અને પછી ધીમે સુંદર સ્વરે બોલી કે—

“અય નામદાર, જ્યારે મેં તમારી આગળ મહાન સમ્રદ ઉઘ બક ઉસ્તાદનાં બનાવેલા તલેસમનું બયાન કીધું ત્યારે મેં તમને ખબર આપી હતી કે તે તલેસમ ચાર હતાં, પણ તમે નામવર પાસે તો ફક્ત ત્રણજ છે. હજી ચોથું તલેસમ તમારા એખિત્યારમાં આવવા પામ્યું નથી.”

“ચોથું તલેસમ મને આજેજ મલ્યું છે, અય મારી વહાલી બાનુ, અને તે તું પોતેજ છે.” પાદશાહે ધણુજ હસતા મુખડાથી કહ્યું. “તું ન હોત તો હું આજે એટલો ખુશહાલ અને સુખી ક્યાંથી બનત ? ચોથું તલેસમ તે છે, અય મારા દરબારીઓ, કેજે મને સદા સુખી સુખ્યારો રાખવાની ખૂબી ધરાવે છે, અને તેનું નામ દિલારામ છે !” આમ બોલીને નૂરજેહાને પોતાની દરબારી આલમ તરફ જોયું, પણ પોતાનો હાથ તો સુંદર રાણી તરફ લગાવ્યો. “દિલારામ, મારું ચોથું તલેસમ મને સૌથી છેલ્લું મળ્યું છે, પણ તે એવું કીમતી છે કે તેની આગળ બાકીનાં ત્રણ કશી બિસાતમાં નથી.”

“અય જેહાનનાં નૂર, અય મારી જિંદગીના આદિતામ, એમ નથી. ચોથું તલેસમ બાકીનાં ત્રણ જેવુંજ છે. તે આ રહ્યું.” આમ કહીને દિલારામે પાદશાહ આગળ એક અંગુસ્તરી હાજર કીધી. તેણી પોતાની તારીફના સખુનો બોલાયા ત્યાંસુધી નજર જમીન તરફ નીચી રાખીને એક અવાચક પુતળાં માફક ઉભી હતી. પણ હવે તેણે પોલાદની એક વીંટી કહાડીને પાદશાહને આપતાં કહ્યું કે “અય જેહાંપનાહ, આ ચીજ કાળી અને નજીવી જેવી લાગે છે, પણ એ અંગુઠીમાં ખૂબી એ છે કે એ ધરાવનાર ઇનસાન પોતાની સામે ઉમેલા દરેક માણસનાં દિલમાં જે કાંઈ છુપી વાતો હોય તે તરત જાણી લે છે. મારી જગા ઉપર કોઈ બીજા હોય તો એમ માને કે આ વીંટી એક જોખમ જેવી છે, પણ હું તેમ માનતી નથી. દિલ પાક હોય તો દિલ બેબાક રહી શકે-છે, પછી આવી વીંટીઓ મારફતે આપણું દિલ ગમે એટલું વાંચી શકાતું હોય તો શું થયું ? એ ચીજ મારફતે તમેા નામદાર જેમ મુજ કમતરીનતું દિલ વાંચી શકશે તેમ તમારા શત્રુઓનાં દિલ પણ તમારી આગળ આપના મિસાલ ખુલાં થઈ શકશે.”

દિલારામ તેનાં નામ પ્રમાણે નૂરજેહાનનાં દિલને આરામ આપનારીજ સાબેત થઈ. અને નૂરજેહાન પણ પોતાનાં નામ મુજબ પોતાની

રૈયતોથી બનેલી જોહાનને મનથી પોતાનાં ઇનસારી, દયાળુ, પ્રજા ઉપયોગી અને આખાદીનાં કામોથી એક નૂર જોવો પ્રકાશિત થઈ પડ્યો.

મોહબતના તલેસમોથી આ જોડું સુખી થયું, અને લાંબી કિંદગી સુધી રૈયતોના આશિષ મેળવ્યાથી વધારે સુખી થયું. તેની કનેના ઉપલા તલેસમ આજે હૈયાત રહેવા પામ્યા નથી, પણ તેનાં નેક કામોથી બનેલા તલેસમ હજી હૈયાત છે. આ દુનિયામાં બહું કરવું એજ ઉત્તમ છે.

ઝવેરી અને વજ્રજાદી :

અથવા

સંસાર સુખનાં સંકટો.

ઢાંગી ખલીફા.

એક રાત્રે ખલીફ હાશન અર રશીદને ઉંઘ આવી નહિ ત્યારે તેણે પોતાના વજ્ર જાદુર અલખ્યારમકીને બોલાવી મંગાવ્યો, અને તેને કહ્યું કે “આજે મારા જીવને સારું નથી, માટે ચાલ આજની રાત બગદાદના મહોલ્લાઓમાં સેર કરવા નીકળી પડિયે, અને લોકોનો એકવાલ કેવો છે તે આપણી નજરે જોઈયે. આપણે સોદાગરનો લેખાસ લઈશું, જેથી આપણને કાંઈ ઝાળખી શકશે નહિ.”

આ હુકમ માથે ચઢાવીને વજ્ર તૈયાર થઈ આવ્યો, અને ખલીફ હામેશ વડા ખોળ મસરરને પોતાની સાથે રાખતો હતો તેમ આ વેળા પણ તેને જોડે લીધો.

તેઓ એક મહોલ્લેથી બીજો મહોલ્લે, અને એક લત્તેથી બીજો લત્તે ફરતા અને જોતા આગળ વધ્યા, અને શેવટે ટાઇગ્રિસ નદીના કાંઠા ઉપર આવી પુગ્યા. અહીં તેઓએ એક જઈફ મહેને એક કિસ્તીમાં બેઠેલો દીઠો. તેની નજદીક જઈ તેને સલામ કરીને કહ્યું કે—“અય શેખ, તું તારી કિસ્તીમાં બેસાડીને અમને આજની રાત નદીમાં સેર કરવા લઈ જા. લે આ તારું બાકુ.” આમ કહીને વજ્રે તે બુદાને એક સોનાનો સિક્કો આપવા માંડ્યો.

પણ તેણે તે લેવાની નાપાડી, અને કાંઈક મિજાજથી કહ્યું કે —“જરે સેર કરવાવાળા ! શું તમે જાણતા નથી કે નામદાર ખલીફ હાશન અર રશીદ દર રાત્રે નદીમાં ફરવા આવે છે ?”

પુછ્યું કે “અમે એ બાબે કશું જાણતા નથી માટે બયાન કરી સંબળાવશે ?”

ક્રિસ્તીઆન બોલ્યો કે “તે નામદાર એક ઝાઝ ઉપર સવાર થાય છે, અને પછી પુકારચીન પુકાર મારી ભેગાં મળેલાં લોકને ખબર આપે છે કે ‘અય તમે અદના કે આલા, જવાન કે જહદ, કાઇમી લોક અગર મારી સવારી વેળા નદીમાં ફરવા નિકળેલાં મને જણાશે તો તમારાં સર તનથી છુટાં કરી નાખીશ, યા મારી ક્રિસ્તીના ડાલ ઉપર લટકાવી જાન ખતમ કરાવીશ.’ આ રીતનો હુકમ છે, વાસ્તે તમને હું ફેરવવા કેમ લઇ જઇ શકું? ચાલો, ખસી જાઓ. ખલીફ નામવરને આવી પુગવાનો વખત થઇ ચુક્યો છે. જુઓ પેલી રોશની દેખાય છે તે એ નામદારની ક્રિસ્તીની છે. ઓ લેઓ, તે તો આવી પુગ્યો.”

આમ કહીને પેલા જહદ શેખે ખલીફ અને તેના સાથીઓને દૂર થવા કહ્યું. પણ ઉપલી વાતો સાંભળીને તો હાશને બહુ ચટાપડી થઇ, અને તેણે ક્રિસ્તીઆનને એકને બદલે બે સોનાના સિક્કા આપવાની ખાહેશ દેખાડી, તથા કહ્યું કે “નદી ઉપર પેલાં આંદાં બાંધ્યાં છે તેમાંનાં એકમાં લઇ જઇને તું તારી ક્રિસ્તી ઉભી રાખજે કે આપણા ખલીફને જોઇશું, પણ તે આપણને જોઇ શકશે નહિ.”

ક્રિસ્તીઆન લલચાયો. તેણે બે સિક્કા લઇ ખિસામાં ડેસવી દીધા, અને ખુદાનું નામ લઇને અને તે સાહેબ ઉપર બરસો મુકીને પેલા ત્રણે ઉતારોને પોતાની ક્રિસ્તી ઉપર બેસાડી લીધા, અને પછી થોડેક આગળ વધ્યો એટલે ખલીફની ક્રિસ્તી નદીનાં પાણી ઉપર સવાર થઇ સર સર કરતી આવતી દેખાઇ. તે ઉપર મશાલો બળતી હતી તથા વળી મીણબત્તીના દીવા કરેલા હતા. આ જોઇ ખુદો શેખ કાંઇક બીધો, તોપણ ખુદાની મદદ માંગીને તે પોતાની હોડીને એક આંકેમાં લઇ ગયો, જ્યાં તેણે તેને ઉભી કાઢી, અને પછી પોતાના ત્રણે ઉતારો કાઢને દેખાય નહિ એટલામાટે તેમની ઉપર હાથ કપકપ આઠાડ્યું, જેની પછવાડેથી તેઓએ પેલી ખલીફવાળી બોટને આવતી દીધી. તે ક્રિસ્તીમાં પ્રથમ એક માણસ જણાયો, જેણે પોતાના હાથમાં રાતાં સોનાની એક મશાલ પકડેલી હતી, જેમાં એલિયાનું લાકડું બળતણ તરીકે સળગાવેલું હતું. આ ધણીએ પોતાનાં ખમીસ

દાખલ રાતું સાટિનતું કપડું પહેરેલું હતું. તેની એક ખાંધ ઉપર પીળા રંગનો ડુપટો નાખેલો હતો, માથે મલમલની પાધડી ધાલેલી હતી. બીજી ખાંધ ઉપર લીલો રેશમી કાચળો હતો, જેમાં એલિયાનાં લાકડાંની છોડીઓ ભરેલી હતી, જે વડે તે મશાલને બળતી રાખતો હતો. એજ રીતે એક બીજે માણસ મશાલ લઈ કિસ્તીને બીજે છેડે ઉભેલો હતો. આ કિસ્તીમાં ખસે ગોરા ગુલાબે જમણી તેમજ કાખી બાબુએ ઉભેલા હતા, જેમની વચ્ચે રાતાં સોનાંનું એક તખ્ત ગોઠવેલું હતું, જે ઉપર એક ખુબસુરત દેખાવનો જવાંમદ બેઠેલો હતો, જેનો ચેહરો માહતાબ જેવો ગોરો હતો. તેણે કાળો પોશાક પહેરેલો હતો, જે ઉપર પીળાં સોનાનું ભરતકામ હતું. તેની નજદીક એક માણસ હતો, જે ખલીફ હાફનના વજીર જઅફર જેવો લાગતો હતો. અને વળી એક ત્રીજો માણસ ખોળ મસરર જેવો દીસતો હતો. તેણે પોતાના હાથમાં નાગી શમશીર ઠકાવેલી હતી. આ ઉપરાંત બીજા વીસ રંગીલા સોહબતીઓ ખલીફાની જોડમાં બેઠેલા હતા.

આ સવળો તમાશો જોઈને હાફને જઅફરને કહ્યું કે “જ્યાં છે ત્યાં આ મારો એકાદ બેટો છે. આ તખ્તે બેઠેલો અલ-મામૂન હોય થા અલ-અમીન હોય.” પછી તેણે ફરીથી પેલા તખ્તનશીન થયેલા જવાન તરફ જોયું. તેનાં રંગ, રૂપ અને અદા જોઈને ખલીફ છક થઈ ગયો. વજીર તરફ પાછો ફરીને ખલીફ બોલ્યો કે—“અરે જઅફર, આ જવાન માણસે પોતાને ખલીફ તરીકે ઝાળખાવવામાં કશું બાકાત રાખ્યું નથી. અને તેની પાસે જે ધણી ઉભો છે તે ગોયા આબાદ તુંજ હોય તેવો લાગે છે. વળી તેનાં માથાં આગળ જે ગુલામ નાગી તલવાર લઈ ઉભો છે તે તો મસરર દીસે છે. પેલા રંગીલા સોહબતીઓથી મારા તેવા સોહબતીઓનાજ નમુના જેવા છે. આ તમાશો જોઈને મારું માથું બમે છે. અરે જઅફર, મને તો આ જોઈ બહુ નવાઈ લાગે છે.”

જઅફરેથી પોતાની તેવીજ અજાયબી જાહેર કીધી; પણ એટલામાં તો પેલી અપકાદાર કિસ્તી ત્યાંથી પસાર થઈને થોડા વારમાં એમાલમ

થઈ ગઈ. આ જોઈ કિસ્તીબાન બોલ્યો કે—“શુક પરવરદેગારના કરો, કે આપણુ પકડાઈ આવ્યા નહિ.”

હારને તેને પુછ્યું કે “અય શેખ, શું ખલીફા દર રાત્રે આ તરફ આમ ફરવા આવે છે કે?”

શેખે જવાબ આપ્યો કે “હા, આજ એક વર્ષ થયું તે આમ દર રાત્રે ફરવા નિકળે છે.”

“અરે શેખ, ત્યારે તો કાલે રાતેખી તું અહીંજ થોપજે. અમે તને બેને બદલે પાંચ સિક્કા આપીશું. અમે આ શેહરમાં તદ્દન અજાણા આદમી છિયે તેથી લગાર ગમતનો શોક રાખિયે છિયે. અમે ખંડકવાળા લતા ઉપર રહેલા છિયે.”

સેખે ખુશીથી હા પાડ્યા પછી હારન, જાઅફર અને મસરર મહેલ તરફ પાછા ફર્યા. પછી પોતાના સોદાગરી લેખાસ ઉતારીને તેઓએ પોતાના ખાસ લેખાસ પહેરી લીધા, અને પછી દરબારનો વખત થતાંજ દરબારમાં પોત પોતાની જગા ઉપર જઈ બેઠા. અમીરો અને વજીરો અને ખીજા અમલદારો હાજર થઈ ચુક્યા હતા. શરેસ્તા મુજબનાં કામો થયા પછી સાંજે દરબાર ખરખાસ્ત થઈ, સૌ પોતપોતાને મકાને પાછા ફર્યા; જે પછી ખલીફા જાઅફરને તૈયાર થવા કહ્યું, અને ત્રણે જણુ આગળી રાતની પેઠે તે રાત્રે પણ ગમત કરવા નિકળી પડ્યા. તેઓએ પાછો સોદાગરનોજ વેશ લીધો હતો, અને હસતા બોલતા શેહરના ભાગોમાં ફરતા નદી કાંઠે જઈ પુગ્યા. અહીં પેલા શેખ તેમની વાટ જોતો બેઠેલો હતો. તેઓ તેની કિસ્તી ઉપર ચઢી બેઠા, અને આગળી રાત્રે જ્યાં જઈ ઉભા હતા ત્યાંજ કિસ્તીને ઉભી રાખી.

થોડાજ વખતમાં પેલી બપકાદાર કિસ્તી ફરતી ફરતી આવી પુગી. ખારીકીથી જોતાં જણાવ્યું કે આગળી રાત્રે તેના જે ૨૦૦ ગુલામો હતા તેઓથી તદ્દન જુદોજ લેખાસ પહેરેલા તેટલાજ ગુલામો આજ રાત્રે હતા. પેલા પુઠારચીનો ખલીફાની કિસ્તીને માર્ગ આપવા માટે પુઠાર મારતા, અને ખલીફા પોતાના વજીર અને મિત્રો જોડે પોતાની

જગાએ બેઠેલો હતો. આ તમારો જોઈને હાથને પોતાના વજર જામવરને કહ્યું કે “ જો આ તમાશાની વાત મને તેં આવીને કહી હોત તો હું તે માનત નહિ ; પણ આ તો મેં મારી નજરે દીધી છે.”

પછી હાથને શેખને દશ સોનાના સિક્કા આપીને કહ્યું કે “ અમને પાદશાહી ઝાઝની પુઠેપુઠે લઈ જા; તેઓ રોશનીમાં છે અને આપણુ અંધારામાં છિયે, માટે તેઓ આપણને જોઈ શકનાર નથી. આપણુ તેમની પુઠે બેમાલૂમ રહીશું અને ગમત મેળવીશું.”

પેલા ક્રિસ્તીયાને દસ સિક્કા ખિસાંમાં મુક્યા, અને પછી પોતાની હોદી ખલીફાની ક્રિસ્તીથી પુઠેપુઠે હંકારી. એમ કરતાં તે બપોદાર ઝાઝ એક બાગ આગળ જઈ ઉભું, જ્યાં તેણે લંગર કીધું અને ખલીફા તથા તેના સાથીઓ તે ઉપરથી ઉતર્યા. અહીં કેટલાક જવાન માણસો તૈયાર ઉભેલા હતા, જેઓમાંના એકે એક ખચ્ચરની લગામ પકડેલી હતી. પેલો ખલીફા ક્રિસ્તીમાંથી ઉતરીને આ ખચ્ચર ઉપર સવાર થયો, તેના સોદખતીઓ તેની સાથે ચાલ્યા, અને મશાલચીનો પુકાર કરતા આગળ વધ્યા તેમની પુઠે સઘળું સરખસ બાગના દરવાજામાં દાખલ થયું.

હાથન અને જામવર અને મસરર પણ તેમની પુઠેજ ઉતર્યા, અને પેલા ગુલામોનાં ટોળાંમાં ભેળાઈ જઈને તેમની જોડે બાગમાં દાખલ થઈ ગયા. પણ મશાલચીનોએ આપણા ત્રણે સોદાગરોને તેમના લેખાસ ઉપરથી કોઈ અજાણ છે એમ જાણી પકડી કહાડ્યા, અને તેમને પોતાના ખલીફા આગળ હાજર કીધા. ખલીફાએ તેમને જોઈ પુછ્યું કે “ તમે અહીં કેમ આવ્યા, અને શા માટે આવ્યા છો ? ”

જવાબ મળ્યો કે “ અય નામવર ખલીફા, અમે ત્રણ પરદેશી સોદાગરો છિયે. અમે આજેજ બગદાદમાં પગ મુક્યો છે, અને રાત્રે ફરવા નિકળ્યા હતા એટલામાં તમે આવી પુચ્યા, અને આ ધણીઓ અમને જોઈ તમારી આગળ પકડી લાગ્યા છે. અમારો એહવાલ એટલોજ છે.”

પેલા ખલીફાએ તેમને હિમત આપીને કહ્યું કે “ ફિકર કરશો ના. તમારા જનને અલવલ આવનાર નથી, કેમકે તમો પરદેશી છો. જો તમો ખગદાદના રહેવાસી હોત તો મેં તમારાં સર છટકાવી નાખ્યાં હોત.” પછી પોતાના વજીર તરફ ફરીને તે બોલ્યો કે “આ શખ્સોને તારી સાથે રાખ; એઓ આજે આપણા પરોણા છે.”

આમ બોલીને તે આગળ વધ્યો અને સઘળું સરઘસ તેની જોડે આગળ રસ્તો લઇને એક બપોરના મોટા મહેલમાં દાખલ થયું. આ મહેલ એવો મજબૂત બાંધેલો હતો, કે જેવો કોઇ પણ સુલતાનનો હોય નહિ. તેનું સર આરમાન સાથે લાગેલું હતું. તેના દરવાજા સાગવાન લાકડાંના બનાવેલા હતા, જે ઉપર સોનેરી નક્ષીકામ કરેલું હતું. આ દરવાજામાં થઇને એક દીવાનખાનામાં દાખલ થવાનું હતું, જ્યાં એક ડુવારો હતો. આ દીવાનખાનાની જમીન ઉંચી હતી અને તે ઉપર કીમતી ફરશ પાંચરી તે ઉપર ગાદી તકિયા બિછાવેલા હતા. અહીં એક પદો હતો અને એવો એમુલો સામાન ગોઠવેલો હતો કે જોનાર તે જોઇ છક થઇ જાય. દરવાજા ઉપર આ મતલબની બેઠ લખેલી હતી:—

“હજો આ મકાને દરદે હજાર!
ખૂશી ખૂબસૂર્તી, જલાલી ને જહ;
અન્યથા કરામાતથી છે એ પૂર;
બયાં આપવાની ન પોંચે નેગાહ.”

આ મકાનમાં પેલો ખલીફા પોતાના તમામ સાર્થી સોહબતીઓ સાથે દાખલ થયો, અને પોતે ઝવેરાતોથી સજ્જગારેલાં એક તખ્ત ઉપર જઇ બેઠો, જે ઉપર પીળા રેશમની એક શેત્રંગ બિછાવેલી હતી. તેના સોહબતીઓ પણ પોતપોતાની બેઠકો ઉપર ગોઠવાઇ ગયા. વજીર તથા જલ્લાદે પોતાની જગા લીધા પછી માણસોએ સુફરો બિછાવ્યો, અને સઘળા ખાણું લેવા બેઠા. બોજન લીધા બાદ, તથા હાથ ધોયા બાદ, ખિદમતગારો શરાબ લાવ્યા. આ રીતે જમ પર જમ બરાવા લાગી અને ચોતરફ ફરવા લાગી. એમ કરતાં જ્યાં ખલીફા

હાઈન બેઠો હતો ત્યાં સાકી જન્મ લાવ્યો ત્યારે તેણે તે પીવાની ના પાડી, જે ઉપરથી ખલીદાએ જનઅફરને પુછ્યું કે “તારો સાથી આ માટે શરાબ નોશ કરતો નથી?” તેણે જવાબ આપ્યો કે “અય નામવર, ઘણાં વર્ષોથી તેણે શરાબ પીવો છોડી દીધો છે.”

“ત્યારે તો મારી કને ખીજો નરમ શરાબ છે તે હું મંગાવીશ. તારા સોહબતીને તે ઘણો માફક આવશે.” આમ કહીને હુકમ આપવાથી માણસો ફરમાવ્યા મુજબનો શરાબ લાવ્યા, જે લઇને પેલા ખલીદા પોતાની જગાએથી ઉઠી હાઈન આગળ ગયો, અને તેને કહેવા લાગ્યો કે “જ્યારે શરાબ પીવાની તારી વારી આવે ત્યારે તું આ શીશામાંથી પીજે.” આ રીતે શરાબનો દોર પુષ્કળ ચાલ્યો, અને તેનો શોર તેમનાં માથાંમાં ફરી વળ્યો ત્યાંસુધી સર્વેએ તે પીયા કીધો. એમ કરતાં હાઈને પોતાના વજીરના કાનપર પડીને કહ્યું કે—“અરે જનઅફર, આવી શરાબની જન્મ તો આપણી પાસેથી નથી. આ જવાન માણસનો એહવાલ જાણવાનું મને ઘણું મન થાય છે.”

તેઓને આમ ગૂપચૂપ વાત કરતા જોઇને પેલા ખલીદાએ કહ્યું કે “આમ કાનપર પડીને ધુસધુસ કરવું અદ્ય આદમથી ઉત્તરું છે.” જનઅફરે તરત જવાબ આપ્યો કે “અય નામવર, અમો બેઅદ્ય થવા માંગતા નથી; પણ આ મારો સોહબતી મને એમ કહે છે કે હું પોતે ઘણાંએક મુલુકમાં ફરેલોહું, અને મોટા પાદશાહો સાથ મેં ખાણું લીધું છે, તથા સિપાહમદદો સાથ બેળાયલોહું, પણ આજના જેવી ખાણાની ગોઠવણ મેં ક્યે દીડી નથી, અને આજના જેવી ખુશીખુર્મી-ભરેલી રાત મેં ખીજો ક્યે ગુજારી નથી. પણ બગદાદનાં લોકો તો એમ કહે છે કે ગાયન વિનાનો શરાબ કોઇ વાર માથું દુખવે છે. ત્યારે આજે અહીં ગાયન કાં નહિ હશે?”

સોહબતનો માર.

પેલા ખલીદાએ જ્યારે આ સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે તે હસ્યો અને ખુશ એહરેનો જણાયો. તેના હાથમાં એક સોટો હતો જે તેણે

એક ગોળ તકિયા ઉપર ઠોક્યો, જે ઉપરથી એક દરવાજો ઉઠડ્યો, અને તેમાંથી એક જોગે હાથમાં હાથીદાંતનું તખ્ત લઇને બાહર આવ્યો, જે તખ્ત સોનાજડિત હતું. તેની પુઠે એક ખુબસુરત દેખાવની અને ખુબીવંતા ચેહરાની નાજનીન બાહર આવી. પેલા ગુલામે ગોઠવેલાં તખ્ત ઉપર આ બાનુ બેઠી ત્યારે આકાશમાં આકૃતાખ પ્રકાશતો હોય તેવી તેણી બિરાજી નિકળી. તેણીના હાથમાં હિંદી બનાવટની એક સારંગી હતી, જે તેણીએ પોતાના ખોળાપર મુકી, અને એક માતા પોતાનાં બચ્ચાં ઉપર વાંકી વજે તેમ તે ઉપર વાંકી વળીને તેણી વગાડવા લાગી. પ્રથમ તેણીએ ચોવીસ રાગરાગણી વગાડી, જે સાંભળીને આખી મિજલસ ખુશખુશ થઇ ગઇ. પછી પહેલું ગાયન તેણીએ ફરીથી વગાડ્યું અને વગાડતી વેળા સાથે સાથે ગાવા લાગી :—

(ગજલ.)

પ્યારની જગાન મારાં દિલમાં પુકારે છે,
તુજને કીધો એનાયત પ્યાર તે સ્વિકારે છે ;
દિલ બળી કવાબ થાયું, એ તેની નિશાની ખાસ,
ચક્કમ જખ્મી રહે આંસુ જો કવી નવધારે છે !
શીખી ચા'વા તને ત્યાંસુધી ન જાણ્યો પ્યાર શું ?
પ્યારધેલી છું, મગર તું કયાં મને વકારે છે ?

જ્યારે પેલા ખલીફાએ આ ગાયન સાંભળ્યું, ત્યારે તેણે બારી ચિચારી પાડી, અને પોતે જે કીમતી પોશાક પહેર્યો હતો તે ફાડી તોડી નાખ્યો. આથી તેના ઉપર પદો નાખવામાં આવ્યો, અને તેના ખિદમતગારોએ એક ખીજો પોશાક લાવીને તેને પહેરાવ્યો, જે આગળા કરતાં વધારે ભવ્યદાર હતો.

આ પહેરીને તે પાછો પોતાની જગાએ બેઠો, અને જ્યારે સાફી તેની આગળ શરાબની જામ ફરીથી લાવ્યો ત્યારે તેણે પેલાજ તકિયા ઉપર પોતાના હાથમાં સોટો લઇને ઠોક્યો, જે ઉપરથી ફરીથી દરવાજો ઉઠડ્યો અને એક જોગએ આવીને તખ્ત ગોઠવ્યું, જે હાથીદાંતને

બદલે સોનાતું હતું. તેની પુઠે એક નાજનીન ચાલી આવીને આ તખ્ત ઉપર બિરાજી, જે પહેલી કરતાં પલ્લુ વધારે ખુબસુરત હતી. તેણીના હાથમાં એક એવી સારંગી હતી કે જેથી અદેખા આદમીતું દિલ દિલગીર થાય. આ વખતે વડે તેણીએ નીચલી મતલબની ગજલ ગાઈ :—

(ગજલ.)

સંઘરી હોએ ક્યાંથી જો છે સજગી આગ મોહબતની ?
તરસ છિમાએ કોનાથી, અગર તૂણા છે સોહબતની ?
કસમ ખુદાની, સાચું માન, નથી જિંદગી મને મીઠી,
નથી આશા દુખી દિલને ચારે રે। સુખી નોખતની.

આ ગાયન સાંભળીને પેલો ખલીફા ફરીથી મોટી ચીસ પાડી ઉઠ્યો, અને પોતે પહેરેલાં કપડાં ચાક કરી નાખ્યાં, જે ઉપરથી આગળની પેઠે તેના ઉપર પદો ઢાંકીને તેને નવો પોશાક પહેરાવ્યો.

આ પછી પોતાની બેઠક ઉપર પાછો બેસીને પોતાના સોહબતીઓ સાથે ખુશ મિજબજથી તે વાતો કરવા લાગ્યો, અને જ્યારે શરાબની જામ તેની આગળ ફરતી ફરતી આવી ત્યારે તેણે તકિયા ઉપર લાકડીના ટકોરા માર્યા એટલે તરત દરવાજો ઉઘડી ગયો, માંહેથી ગુલામ તખ્ત લાવ્યો, અને નાજનીન હાથમાં સારંગી લઈને તે ઉપર આવી બેઠી. તેણીએ મધુર હલકથી નીચલું ગાયન ગાયું :—

(ગજલ.)

જુદમ તારો ઝોછો કરી દૂરી બંધ પાડી દે,
દિલ આ તખ્તપતાને નૂરી ચેહરો દેખાડી દે;
આ દયાળુ દુખી ને દિલગીર મારા હાલ પર,
બન્યો છું ગુલામ તારો, ક્યદમાં બેસાડી દે;
નાતવાન બન્યો છું તારી મોહબતની ખીમારીમાં,
છે દવા જે તારી પાસે થોડીએક ખવાડી દે;
અંધારી મુજ રાતના રે માહતાખ પૂણેમના!
દિલને દીપાવી કાળી જુદાઈ નસાડી દે.

આ ગાણું પુરૂં થતાંજ પેલા જવાન પાછો એક બીઆમણી ચીસ પાડીને રડી પડ્યો, પાછાં તેણે કપડાં ચાક કાઢ્યાં, અને ફરીથી તેને નવાં કપડાં બદલાવવામાં આવ્યાં. તે પાછો ખુશ મિજાજથી હસવા ખેલવા લાગ્યો અને અને મિત્રોની મજાક મસ્ખરીમાં શામેલ થયો. એમ કરતાં શરાબનો દોર ચાલુ રહ્યો, તેની આગળ જામ આવી, તકિયાપર ટકોરા પડ્યા, દરવાજો ઉંધડ્યો, તખ્ત આવ્યું, નાજનીન બેઠી, અને ગાણું ચાલ્યું :—

(ગજલ.)

રે ક્યારે બંધ થશે તારો ધિકાર મુજ કમતરીન પરનો।
એતેકાદ પાછો રોજાન ક્યાર થશે મોહખ્ખતી દીન પરનો ?
શું પાછી આવશે જે ગદ્દ મજાહ ને મોજ અને ખૂશી ?
રે કાલે તો હતાં એકજ, છે કાયમ ચાહ શીરીન પરનો.
નસીબે ચારી દીધી નહિ, જૂદાઇનો જખમ કાઢે;
વધી ગુસ્સો ગયો તારો રે નાહક મિસકીન પરનો,
શું ભૂલું ચાહ તારી હું—કદી એવું કંઈ મહા પાપ ?
ભણું છું રાત દિન, છે ભાવ કાયમ આફરીન પરનો.
ગમે તાનાથી મારી નાખ, કે ઠપકાથી દીવાનો કરં;
નથી ખોયો, નહિ ખોઇશ જે કાબૂ છે ચકીન પરનો.
ઘડીમાં આમ, ઘડીમાં તેમ, પવન ચકી ફરે છે તું,
ધરાવું છું હું તો વિશ્વાસ સદા બેહસ્તે બરીન પરનો.

ન્યારે પેલા જવાને આ ગાણું સાંભળ્યું ત્યારે તે એટલો તો દુખી જણાયો કે ચીસ પાડીને કપડાં ફાડતોડ કાઢ્યા પછી તે બેહોશ થઇ જમીન ઉપર તુટી પડ્યો. ખિદમતગારોએ પહોં પાડવાની તજવીજ કાઢી, એવી મતલબથી કે તેને હુશિયાર કરીને કપડાં બદલાવે. પણ પદાની દોરી ગુચવાઇ ગયલી હોવાથી ચકીમાંથી પસાર થઈ શકી નહિ. આ વેળા હારન અર રશીદે પેલા જવાન તરફ જોયું તો તેનાં શરીર ઉપર જોરબાંદના જેવા સળ પડેલા હતા. તેણે જાઅરના કાનમાં

કહ્યું કે “આ જવાન ખુબર છે ખરો, પણ કોઈ ખરો બદમાશ ચોર નજર આવે છે, કાંએકે તેનાં શરીર ઉપર ચાંચૂકના સળ પડેલા છે.”

અંતે માણસોએ દોરી સરખી કરીને પહોં નાખ્યો અને પોતાના શેઠને નવો લેખાસ પહેરાવ્યો. આ પછી પેલો જવાન, જે ખલીફા થઈ નિકળ્યો હતો, તે પોતાના સાથીઓ સાથે વાતે વળગ્યો. પણ એકાએક તેની નજર જાઅફર અને હાફન ઉપર પડી, જેઓ એકેકના કાનપર પડી વાતો કરતા હતા. તેમની તરફ ફરીને તેણે પુછ્યું કે—“અય જવાંમદો, એ શી વાતચીત ચલાવો છો ?”

“ખુશીની વાતો કરિયે છિયે, અય નામવર સાહેબ !” જાઅફરે તરત જવાબ આપ્યો. “મારો આ સાહેબતી મોટો સોદાગર છે, દુનિયાના સર્વ મુલુકમાં તે ફરી આવેલો છે, અને પાદશાહો તથા વજીરો સાથે સંબંધ ધરાવે છે, તે મને કહે છે કે આજ રાત્રે તું નામદારના સંબંધમાં જે દેખાવ નજરે પડ્યા છે તેવા દેખાવો તેણે પોતાની ઉમરમાં કોઈ પણ પાદશાહના સંબંધમાં બનેલા જોયા નથી. તે દર વેળા એકેક હજાર સોનાના સિક્કા જેટલી કીમતના ઉમદા પોશાકની ધળધાણી કીધી છે તેવું લખલૂટ ખર્ચાલાપણું કોઈ પણ પાદશાહ કરતો નથી. ત્યારે તું નામવર આમ કરે છે એ ઘણુંજ અજાણ્ય જેવું છે.”

“તેમાં શું છે ?” પેલા ખલીફાએ ઉત્તર વાળ્યો. “આ પોશાક મારા છે ; મારી દોલતમાંથી ખરીદ કરેલા છે ; અને મેં તે ફાડી કઢાડ્યા તેથી તે રદ જતા નથી, પણ મારા નોકરો અને ખિદમતગારોને તે હું આપી દઉં છું. એકેક પોશાક હું મારા મિત્રોને ભેટ આપું છું ત્યારે તેની જોડે સોનાના પાનસો સિક્કા પણ ભેટ આપું છું.”

આ સાંભળીને જાઅફરને જવાબ દેવાની જરૂર જણાઈ કે “તું બહુ રાસ્ત કરે છે, મારા સાહેબ.” પછી તે આ મુજબની ગેત બોલ્યો કે—

સખી દસ્તે છે બંધાયું ખૂબ એવાન,
બનાવ્યું તે તેને લાયક કુલ મનિસાન;
સખાવતના મખાદા થાએ દર બંધ,
સખી તુજ હાથે ખુલી જાએ દર બંધ.

જ્યારે જનઅક્ષરને મુખથી આ મુજબના સ્તુતિના શબ્દો પેલા જવાન ખલીફાએ સાંભળ્યા ત્યારે તે એટલો તો ખુશીમાં આવી ગયો કે તેણે તેને એક કીમતી પોશાક જેડે એક હજાર સોનાના સિક્કાથી નવાજવાનો હુકમ આપ્યો.

આ વેળા શરાબની જામે તો ફરવી ચાલુજ હતી, અને સધળાઓને તે બહુ ખુશ લાગતી હતી. આ વેળા હારને પોતાના વજરના કાનમાં કહ્યું કે “અરે જનઅક્ષર, તું એને પુછની કે તારાં શરીર ઉપર જે ડામ પડ્યા છે તેનો શો સખળ છે? પુછની કે તને કેણે માંયો અને મારવાનું કારણ શું? જોઈયે એ તેનો શો ખુલાસો આપે છે.”

જનઅક્ષરે જવાબ દીધો કે “અય નામવર, ઉતાવળ ના કર; જરા ધીરજ રાખ. અહીં સખર એમિતયાર કરી કામ લેવાની ધણી જરૂર છે.”

પણ હારને ચિરકાઈ ગયો. તેનાથી ધીરજ ખમાઈ નહિ. તે પોતાના વજરને ધમકી આપીને બોલ્યો કે “અલ-અખ્યાસના કસમ લઈને કહું છું કે જો તું આ બાબતનો ખુલાસો આ જવાનને પુછીને મેળવશે નહિ તો અબધડી તારો દમ બંધ કરી નાખીશ.”

તેમને આ રીતે વાતો કરતા જોઈ પેલા જવાન ખલીફાએ જનઅક્ષરને પુછ્યું કે “તારો સાથી શું કહે છે? અને તમારી ખાનગી વાતનો ભેદ શો છે? મને તેથી વાકેફ કર.”

જનઅક્ષર બોલ્યો કે “બોત ખૂબ છે.”

પણ પેલા ખલીફાએ તેને કસમ આપીને કહ્યું કે “તારી જે વાત હોય તે મને કહે, અને મારેથી કશું છુપાવ ના.”

અદેખી માશુક.

જાગ્યાર આ ઉપરથી હિમત પકડીને પણ નમનતાધથી બોલ્યો કે—“અય નામવર સાહેબ, મારા સોહબતીએ તું નામદારનાં સુંદર બદન ઉપર ચામૂક અને જોરબંદના સળ પડેલા દીઠા છે, જે જોઈ એને મોટી અન્યબી લાગે છે કે તારા જેવા મોટા ખલીફાને આવી સળ શા માટે થઈ હશે અને તે કોણે કીધી હશે ? તે આ બનાવતું કારણ જાણવા માંગે છે અને તેજ બાબતમાં તે મારા કાનપર પડીને કહેતો હતો.”

જ્યારે પેલા જવાન માણસે આ સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે તે હસ્યો, અને જરાખી ગુસ્સે થયા વિના બોલ્યો કે—“તમે જાણીને અન્યથા કે મારો કિસ્સો નવાઈ જેવો છે. જે એ કહાણીનો છાપ મન ઉપર બેસાડવામાં આવે તો મારા જેવા ખીન્ન જવાનોને તેથી મોટો ઘડો મદ્યા વગર રહે નહિ.”

આમ બોલીને તેણે દુખનો પુકાર માયો, અને પછી નીચલાં બેત બોલ્યો:—

“અન્યબ જોવી વાત મારી સુનો,
જવાની દીવાની ખીયારી સુનો.
સુનો સર્વ સાથી, સુનો જન તમામ,
રહો ચૂપ મિત્રો, કરું છું સલામ.
સખુનો છે સાચા, નથી લેશ ભૂલ,
જે લેશે શિખામણુ તેને છે બેમૂલ.
થયો છું દીવાની જવાનીનો ભોગ,
ઠરી ખૂની માશુક, દીધો વિયોગ !
છે કાળી ચક્ષમની, બવાં છે સિયાહ,
રૂપાળી ખરી, પણ નથી ખેરખાહ;
ચક્ષમ જાણે શમ્શીર, બવાં જાણે તીર,
ખુખીનો છે દરિયા, મગર ખાઈ નીર.

રશીકા, તમોમાં બિરાજેછ ધમામ,
જમાને ખલીફા, બુલંદ, નેકનામ.
બીજો છે વજીર જાઅફર નામવર,
ને મસ્તુર જલ્લાદ ત્રીજો છે નર.
હવે હું કહું જે અબ્બાસ બયાન,
તેપર નામવર તું ધરી ખૂબ ધ્યાન,
અગર રાસ્ત જાંજો તો ધનસાફ દે,
ગમે તો કતલ માટે જલ્લાદ દે.”

જ્યારે જાઅફરે જોયું કે તેઓ તો ઝાળખાઇ આવ્યા છે ત્યારે નહિ સમજ પડે એવા બાગાતુટા કસમ ખાઇ તેણે જણાવ્યું કે “તું જણાવે છે તેવા પુરષો અમો નથી.”

પણ તેનો આ લુક્ષો બચાવ સાંભળીને પેલો જવાંમદ હસ્યો, અને પછી પોતાનું દાસ્તાન આ રવેશે શુર કીધું:—

“અય મારા નામવરો, તમો જાણો કે હું કાંઈ ધમાનદારોનો પાદશાહ નથી; પણ શેહરના જવાનો કનેથી મારી જે ખાહેશ છે તે મેળવવાને માટેજ મેં આ નામથી પોતાને ઝાળખાવવા દીધો છે. ખરેખર તો માફ નામ મોહમ્મદ અલી છે, અને હું અલી ઝવેરીનો બેટા છું. મારો બાપ મોટો વગવાળો માણસ હતો, અને તે મરી ગયો ત્યારે સોના, રૂપાં, મોતી, હીરા, લાલ, માણિક, પરવાળાં, વગેરે કીમતી ઝવેરાતોની મોટી દોલત મને આપી ગયો હતો. એજ રીતે તે સ્થાવર મિલકતો, બાગબગીચા, હમામો, દુકાનો, ગુલામો, ગુલામડીઓ અને નોકર નફરો પોતાની પાછલ મુકી ગયો છે. આ સઘળાંનો ધણી થયા પછી, એતેફાફ એવો બન્યો કે એક દિને હું મારી દુકાન ઉપર બેઠેલો હતો, અને મારા નોકરો આસપાસ કામે રોકાયલા હતા, ત્યારે ખચ્ચર ઉપર સવાર થઇને એક નાજનીન ત્યાં આવી પહોંચી, જેની ખિદમતમાં બીજી ત્રણ સાહેલીઓ હતી, જેઓ માહતાબના એહરાની હતી. જ્યારે તેમની ખાતૂન મારી દુકાન આગળ આવી ધુગી ત્યારે પોતાનાં ખચ્ચર ઉપરથી ઉતરી પડીને દુકાન ઉપર આવી અને મારી નજ-

દીક બેઠી. પછી તેણીએ મને પુછ્યું કે 'મોહમ્મદ ઝવેરી તમે છે કે?'—મેં જવાબ આપ્યો કે 'હા બાનુ, તમારો ગુલામ અને નોકર હુંજ મોહમ્મદ ઝવેરી છું'—'તમારી કને હીરાનો હાર છે? મને તે જોઈએ છે, વાસ્તે મારે લાયકનો હોય તો બતાવો.'—'અય બાનુ,' મેં જવાબ આપ્યો, 'મારી કને ઉંચામાં ઉંચા જે હાર છે તે બતાવું છું,' અને તેમાંથી જો એકાદ તમને પસંદ પડશે તો ગુલામને મોટી ખુશી ઉપજશે. પણ જો એકબી તમારે લાયક નહિ જણાશે તો ગુલામ પોતાને કમનસીબ સમજશે.'—મારી કને જાતજાતના એકશો હીરાના હાર હતા, જે સઘળા મેં પેલી બાનુને બતાવ્યા, પણ તેઓમાંનો એક-બી તેને પસંદ આવ્યો નહિ, અને તે બોલી કે 'મને તો એ કરતાં-બી ઉમદા કારીગરીનો જોઈએ છે.'—હવે મારી કને એક નાનો હાર એવો હતો કેજે મારા બાપે એક લાખ સોનાના સિક્કા આપીને ખરીદ કીધો હતો, અને તેના જેવો હાર કોઈ પણ સુલતાનના ખજાનામાં હોય એમ હું ધારતો નથી. તે હારની મને યાદ આવી જતાંજ મેં તેને કહ્યું કે 'મારી કને અતિ સુંદર હીરા અને ઝવેરાતનો એક હાર છે, જે મેં તમને બતાવ્યો નથી, અને જેની સાનીનો હાર કોઈ પણ મોટા કે નાના માણસ પાસે નથી.' તેણીએ તે જોવા માંગ્યાથી મેં તેને તે લાવીને બતાવ્યો, જે તેને ધણોજ પસંદ પડ્યો. તેણી બોલી કે 'મને જે જોઈતા હતો તે આજ હાર છે, અને મારી આખી જિંદગીમાં જેની મને ખાહેશ હતી તે એજ છે.' તેણીએ કીમત પુછવાથી મેં કહ્યું કે 'મારા બાપે એના એક લાખ સિક્કા આપ્યા હતા. એ અમારી ખરીદી છે.'—તેણીએ જવાબ દીધો કે 'એટલી રકમ ઉપર બીજા પાંચ હજાર સિક્કાનો તને નફા મળશે.' મેં જવાબ દીધો કે 'અય મારી બાનુ, આ હાર અને તેનો હું ધણી તારા ખાકસાર છિએ, અને એ વેચવાને હું રાજી છું.' તે બોલી કે 'તને જોકે હું નફા આપું છું, તોપણ આવો ઉમદા હાર મને લાવી આપવા માટે હું તારું મોટું એહસાન માનું છું.' આમ બોલીને તેણી એકદમ ઉઠી, પોતાનાં ખચ્ચર ઉપર સ્વાર થઈ, અને જતાં જતાં બોલી કે 'ઓ મારા બહા શેઠ, ખુદાની ખાતર હું મારી સંગાથે આવવાની મેહરબાની કરશે તો

હું મારે મકાનેથી તારા આ હારની કીમતનાં નાણાં તને ગણી આપીશ. આજનો રોજ મારે મનથી દુધ ખરાબરનો ભાગ્યશાળી છે.’

“આ ઉપરથી હું ઉઠ્યો, દુકાન બંધ કરી, અને પેલી બાતુની પુઠે પુઠે ચાલ્યો. અમો એક મકાન આગળ આવી પુગ્યાં, જેનો બાહરનો દેખાવ ભપકાદાર તથા આબાદ જણાતો હતો. તેના દરવાજા સોનારૂપાં અને ઝવેરાતથી સજુગારેલા હતા, અને તે ઉપર આ મતલબનાં બેત લખેલાં હતાં:—

કદી દિલ્લીગીરી દાખલ મા થજો છાં,
કદી કિસ્મત દગાખોર મા હજો છાં;
તું રેહજો શાદ અને આબાદ સદા કાળ,
ખુલંદ હોજો મકાન અય તારું ઇકબાલ !

“પેલી બાતુ અહીં ઉતરી પડી, અને આ મકાનમાં દાખલ થઈ, અને મને બાહર બેસવા કહીને ફરમાવ્યું કે ‘અમારો શરાફ આવે ત્યાંસુધી થોખવું. હું થોડો વાર બેઠો એટલામાં એક છોકરી બાહર આવી અને મને કહેવા લાગી કે ‘ઓ મારા બલા શેઠ, તું મકાનમાં દાખલ થઈ અંદર બેસ, કારણ કે તારા જેવો સોદાગર બાહર બેસે એ કાંઈ સારું નથી.’ આ ઉપરથી હું ખડકીમાં દાખલ થઈ એક લાકડાંની સોફા ઉપર બેઠો. થોડાજ વખતમાં વળી એક બીજી છોકરીએ આવી અને ખબર આપી કે ‘મારી બાતુએ કહેવાડ્યું છે કે તું દીવાનખાનાના દરવાજા આગળ આવ, જ્યાં શરાફ તારાં નાણાં ગણી આપશે.’ હું આગળ વધ્યો, અને દીવાનખાનાના દરવાજા આગળ જઈ બેઠો. અહીંથી માંહે નજર કરતાં મને પેલીજ મેહબૂબ એક તખ્ત ઉપર બેઠેલી જણાઈ, કે જેણે મારો હીરાનો હાર ખરીદ કરી દીધો હતો. તેણી એક સોનાની કુર્સી ઉપર બિરાજી હતી, જેની આગળ એક પદો ટાંગેલો હતો. પદો ખસેડી નાખવામાં આવ્યો ત્યારેજ મેં તેણીને જોઈ. તેણીએ પેલો હાર મને લટકાવ્યો હતો, અને એક માહતાબ જેવી તે દીસતી હતી. આ બાતુ ઘણીજ ખુબસુરત અને ચેહરેનમુન હતી તે જોઈને મારું માથું ફરવા લાગ્યું અને મન બેબાકરું બની ગયું.

જેવો તેણીએ મને દીઠો તેવીજ તે પોતાનાં તખ્ત ઉપરથી ઉઠીને મારી આગળ આવી અને મને એમ કહેવા લાગી કે ‘અય મારી અશ્મોનાં નૂર; તારા જેવા ખુબરૂ જવાનો શું સંધળાજ પોતાની માથુક તરફ દિલસોજ નથી?’—મેં જવાબ દીધો કે ‘અરે મારી શેઠાણી, તું તો સર્વ ખુબસુરતીનું મૂળ છે, અને તારી એ ખુબસુરતી તારી એક જાદુ છે.’ તે બોલી કે ‘અરે ઝવેરી, તું જાણ કે હું તારા ઉપર ફિદા છું; અને મારા મકાનમાં હું તને તેડી લાવી શકીશ એમ હું માનતી ન હતી.’ પછી તેણી મારા ઉપર વાંકી વળી, અને મેં તેને બોલ્સો લીધો અને તેણે મને લીધો. પછી તે બોલી કે ‘હું એક કુમારિકા છું; અને શેઠરમાં જાણીતી છું. તું જાણે છે કે હું કાણ છું?’—મેં મારી બેખબરી બતાવી, ત્યારે તે બોલી કે ‘બાનુ દુનિયા તે મારું નામ; ખાલેદ અલ્લ બર્મકીના બેટા યાહિયાની હું બેટી થાઉં છું; અને ખત્રીફાનો વજીર જાઅફર તે મારો ભાઈ છે.’—જ્યારે મેં તેના આ સખુનો સાંભળ્યા ત્યારે હું ચોંક્યો, અને તેણી આગળથી થોડાંક કદમ દૂર ખીસી ગયો અને બોલ્યો કે ‘અય મારી નામવર બાનુ, જે કાંઈ આ ગુલામથી થયું હોય તેમાં મારો કસૂર નથી.’ પણ આના જવાબમાં તે બોલી કે ‘તું બી મા. તને કશી ધમ્મ થશે નહિ. ખુદાને જે પસંદ છે તે તારે બજાવવુંજ જોઈયે. હું મારી શાદી માટે મારે ગમે તેમ કરવાને મુખ્તિયાર છું. આપણી શાદીનો કમાલો કાજ તૈયાર કરશે. હું તારી ઝોરત થવાને ખુશી છું. તું મારો ખાવિંદ થશે.’

“આ પછી તેણીએ કાજને તથા સાહેદોને બોલાવ્યા, અને તેઓ આવ્યા ત્યારે તે બોલી કે ‘અલી ઝવેરીના બેટા મોહમ્મદ અલીએ શાદી માટે મારા હાથની માંગણી કીધી છે, અને મારી મોહર દાખલ મને આ હીરાનો હાર આપ્યો છે. મેં એની માંગણી કબૂલ રાખી છે, અને એની ઝોરત થવા હા પાડી છે.’ આ ઉપરથી તેઓએ તેણી સાથની મારી શાદીનો કમાલો તૈયાર કીધો, અને મેં તેને મારી ઝોરત દાખલ કબૂલ કીધી. આ પછી તેણીએ શરાબ-

ની જન્મ મંગાવી, અને હાજર રહેલાઓએ મોટી ખુશી સાથે શરાબ નોશ કીધો. પછી તેણીએ એક સારંગી વગાડનારી નાજનીનને ગાણું ગાવાનો હુકમ આપ્યો, જેણી પછી ખીજ સાહેલીઓએ પણ ગાણું ગાયાં. દસ છોકરીઓએ આ રીતે ગાણું બજાણું કર્યું પછી છેલ્લે ખાનુ દુનિયા તે મારી ઝોરતે પોતાના હાથમાં વાજિંત્ર લીધું અને ખુશ હલકથી એક મધુર ગાણું ગાયું, જેનો સાર આ મુજબનો હતો:—

(ગજલ.)

શું તારું છે કદ ને કામત, ચેહરો નૂરી આફતાબ !
જેઘ શકું હું ક્યાંથી તુંને, તેજ બનાવે છે બેતાબ ?
નિગર આ મોહબતની આગે થાયું છે લુગ્ઘ કવાબ,
થા હયાળુ, લે બંચાવી, થંડક આપી દે શીતાબ.

“તેણીએ પોતાનું ગાયન પુરું કરીધું કે તેના હાથમાંની સારંગી મેં લીધી, અને વિચિત્ર રીતે તે વગાડીને આ ગાયન ગાયું. :—

(ગજલ.)

ચાંદ રે ! ખૂબીઓ તારી જોઇને વખાણું કેમ ?
જલ ક્યાંથી લાવું એવી ? હોય તો પિછાણું કેમ ?
દેખું તો દિવાનો બનું એવી ખૂબસૂરતી,
જંજીરમાં ઝિક્કાઉં તોખી કેદી છું એમ જાણું કેમ ?

“મારું આ ગાણું સાંભળીને તેણી ઘણીજ ખુશ થઇ. આ રીતે એક મહિનો સુધી હું ત્યાં રહ્યો, જે મુદતમાં મેં મારી દુકાન, અને કુટુંબ અને ઘરને તર્ક કરીધાં હતાં. પછી એક દિને તે મને કહેવા લાગી કે ‘અય મારી આંખોનાં તેજ, મારા ખાવિંદ મોહમ્મદ, મેં આજે હમામમાં જવાનો ઠરાવ કરીધો છે, માટે હું ત્યાંથી પાછી ફરું ત્યાંસુધી તું આ કાચ ઉપર આરામ કરજે અને બહીથી ખીસતો રખે.’ મેં તેના હુકમ મુજબ અમલ કરવા કહ્યું, છતાં તેણે મારી કને કસમ લીધા, અને પછી પોતાની સુલામડીઓને પોતાની સાથે લઇને તેણી હમામમાં ગઇ. અય મારા બિરાદરો, તમે માનશો ?

મારી વહાલી ઓરત હવુ તો મહોલ્લામાં દાખલ થઇ ન હશે એટલામાં
 મારા ઓરડાનું બારણું ઉઘડ્યું અને એક બુઢી ઓરત દાખલ થઇ,
 જે બોલવા લાગી કે 'અરે મોહમ્મદ શેઠ, બાનુ જીવેદા તને બોલાવે
 છે, કારણ કે તે નામદાર તારી ખુબી અને ચંચળાઇ અને ગાણું
 બળણું વિશે ઘણું સાંભળ્યું છે.' મેં જવાબ આપ્યો કે 'બાનુ દુનિયા
 પાછી ફરે ત્યાંસુધી હું અહીંથી ખીસનાર નથી.' પણ પેલી બુઢીયા
 બોલી કે 'બાનુ જીવેદાને તું ગુસ્સે કર મા. તે નામદાર તારા ઉપર
 રીશે ભરાય અને તારી દુશ્મન થાય એ કાંઇ સારું નથી. વાસ્તે ઉઠ,
 તેણીની ખિદમત બળવ, અને પછી તારી જગા ઉપર આવીને પાછો
 બેસ.' આ રીતે નાચારીથી હું મારી જગાએથી ઝટ ઉઠ્યો અને પેલી
 બુઢીની પુઠેપુઠે ચાલીને બાનુ જીવેદાની હજીરમાં જઇ કુનેસ બળત્રી
 ઉભો. તે બોલી કે 'અરે ચશ્મનાં નૂર, દુનિયાબાનુનો જે વહાલો
 છે તે તું કે?' મેં જવાબ દીધો કે 'હું તારો ખાકસાર ગુલામ છું.'
 તે બોલી કે 'જેણે તારે વિશે મારી આગળ બયાન કરીધું છે તેણે સાચું જ
 કહ્યું છે. તું ખુબર, સારી તરબિયત પામેલો અને ખૂબીભરેલો છે ખરો—
 બલકે તે બયાન કરતાં કાંઇ જિયાદા હું જોઉં છું. વાંચે ચાલ, એક
 ગાણું ગા કે તારો ખુશ હલક કેવો છે અને તું કેટલું ભંડોલ ધરાવે છે
 તે હું જોઉં.' મેં નમીને તેણે આપેલું વજન લીધું, અને નીચલું ગાણું
 ગાયું :—

(ગજલ.)

ફાવતો અગર નથી આશેક તલ્લખગારીમાં,
 બેખબર ખીચારો કુબે પ્યારની ખીમારીમાં :
 કાફલો ઉટાનો ચાલે, કાફલામાં સ્વાર એક,
 જે તપાસ કરશે તો જણાશે મન છે પ્યારીમાં ;
 આ તમારી બવણીમાં વસે છે માહતાબ એક,
 દિલ મારું લૂટી મને નાખ્યો મિરફતારીમાં ;
 હા ધડીમાં, ના ધડીમાં, ધડી પીવા આપે મધ,
 આપે જેહર કદાપિ જે, જીવું બરહક તે નારીમાં.

“જ્યારે મેં મારું ગાયન પુરું કરીધું ત્યારે તે બોલી કે ‘ખુદ તારાં તનને દુરસ્તી અને હલકને મધુરતા બક્ષે ; કારણ કે તું બધી રીતે સંપૂર્ણ છે. પણ હવે ઉઠ, અને ખાતુ દુનિયા પાછી ફરે તે આગમન તારી જગાએ જઈ બેસ ; નહિ તો તેણી તને ત્યાં નહિ જોઈને તારા ઉપર ગુસ્સે થશે.’

“આ ઉપરથી મેં કુર્નેસ બળવી, અને જમીનને બોસ્સો દઈને ત્યાંથી નિકળ્યો, અને પેલી ખુદિયા જોડે બ્યાંથી બાહર નિકળ્યો હતો ત્યાં પાછો આવી પુગી મારા ઝોરડામાં દાખલ થયો. પણ જ્યારે હું તેમાં દાખલ થયો અને કાચ ઉપર જઈ બેસવા કહું છું ત્યારે મેં શું જોયું? મારી વહાલી ઝોરડા તો હમામમાંથી પાછી ફરી ચુકી હતી અને જે કાચ ઉપર બેસવા મને તે કહીને ગઈ હતી તેજ કાચ ઉપર તેણી પોતેજ સુતેલી હતી. એટલામાટે હું તેના પાઉં આગળ જઈ બેઠો, અને મારે હાથે ચંપા કરવા લાગ્યો. આથી તે જાગી ઉઠી, અને મને જોઈ પોતાના પગ ખેંચી મને એવી લાતો મારી કે હું કાચ ઉપરથી નીચે તુટી પડ્યો. તે બોલી કે ‘અરે દગાબાજ ! તેં કસમ તોડ્યા છે ને તું જુદું બોલ્યો છે. તેં મને કબૂલાત આપી હતી કે આ જગાએથી હું ખીસીશ નહિ તે ક્યાં ગઈ ? તું તો રાણી જુલૈદા હજીર ગયો હતો. ખુદના કસમ લઈ કહું છું કે જો મને નામુસીની ખીક ન હોત તો હું તેના મહેલનો ફનાફાલ્યો કરી નાખત !’ પછી તેણે પોતાના એક કાળા શુલામને બોલાવી કહ્યું કે ‘અરે સવાળ, ઉઠ, અને આ જુદા દગાબાજનું સર તનથી જુદું કર. હવે એનું મને કામ નથી.’ આ હુકમ સાંભળતાંજ પેલા શુલામે કપડાંને એક પાટો મારી આંખે બાંધ્યો, અને મારું ડોકું છટકાવી નાખવા માટે અશીર ઉઠાવી. પણ એજ વખતે ત્યાં હાજર રહેલી મોટી નાની સર્વ શુલામ છાકરીઓ દોડી આવી અને વચ્ચે પડીને બોલી કે ‘આ ધણી તારો મિળન પિછાનતો નથી, અને એણે એવો મોટો શુનાહ નથી કર્યો કે જેની ખાતર એનો જાન લેવો સગવાર ગણાય.’ આ ઉપરથી તેણી થંડી પડી, પણ બોલી કે ‘મારા ગુસ્સાની

કાંઈ નિશાની તો એને મળવીજ નોંધયો.' અને પછી હુકમ આપ્યો કે મને માર મારીને અહીંથી બાહર કહાડી મુકે. તમે જે સળ મારાં બદન ઉપર જુઓ છો તે આ મારના છે. જોરબંદનો માર મારીને તેઓ મને મહેલની બાહર લઇ ગયાં અને ત્યાં રખડતો છોડી દીધો.

હું મારી મેળે ઉઠ્યો, અને થોડે થોડે કદમે ચાલી થોળતો અને ઠોકરાતો મારે ઘેર જઈ પુગ્યો, અને પછી એક હકીમને બોલાવી મંગાવીને મારી ઉપર પડેલા મારના જખમ તેને બતાવ્યા. તેણે મારી બહુ દયા ખાધી, અને પછી મલમપટો કીધો. એમ કરતાં કેટલેક દહાડે જ્યારે હું પાછો સાળે થયો ત્યારે હમામમાં ગુસલ ઉતારવા ગયો, અને માઈં દુખ તથા દુખાવો નરમ પડી ગયલાં હોવાથી હું મારી દુકાને ગયો, અને તેમાં માઈં જે કાંઈ હતું તે સર્વે વેચી નાખ્યું, અને એ મારા કીમતી માલનું જે રોકડ દામ ઉપજ્યું તે લઇને તેમાંથી મેં ચારસો ગુલામો ખરીદ કીધા, જેટલા કોઇ પાદશાહની ખિદમતમાં પણ હોતા નથી. આમાંના બસો દરરોજ મારી સાથે ફરવા નિકળે છે. મેં વળી તમે જોઇ તે ભપકાદાર કિસ્તી પાંચ હજાર સોનાના સિક્કા ખર્ચાને બાંધાવી છે. મેં ખલીફાનું નામ ધારણ કીધું છે, અને મારા દરેક નોકરને ખલીફાના દરેક અધિકારી જેવા અધિકાર ઉપર નેમ્યો છે, અને તેનાજ પોશાકમાં સજ્જ કીધો છે. વળી કિસ્તીમાં ફરવા નિકળતી વેળા હું એવો પુકાર મરાવું છું કે “જેખી ધણી ટાઇગ્રીસ નદી ઉપર સેર કરવા નિકળશે તેનું હું ડોકું છટકાવી નાખીશ.” આજ એક વર્ષ દહાડો થયો આમ કરવું મેં જારી રાખ્યું છે; પણ અત્યાર સુધીમાં પેલી નાજનીન બાએ મેં કશી ખબર સાંભળી નથી અને તેનો કશો પત્તો મને મળ્યો નથી.”

આ રીતે પોતાનો એહવાલ જણાવીને પેસો જવાં મદદ પાછો રોવા અને આંસુ ટપકાવવા લાગ્યો. પછી તે આ મુજબનું ગાથું ગાવા લાગ્યો :—

(ગજલ.)

કસમ ખુદાની, સુનો યાર, વગર વાંકે તે છે ખીજ,
કદી બૂલું નહિ તેને, કદી દેખું નહિ ખીજ :

લલુકો મારે જેમ ચંદ્ર પુણેમનો, તેવી તે માહતાય,
બનાવી જેણે તેના શુક ! જેતાં જાએ જિગર રીઝી.
કાંધો રડતો, કાંધો ખીમાર; વળી લુખો, વિનાનો ઉધ;
લીધું મન લટી, જાઉં ક્યાં ? નથી લાલચ ખીજી ત્રીજી.

જ્યારે ખલીફ હારન અર રશીદે તેનું આ બયાન સાંભળ્યું,
અને તે જવાનની ખાહેશ અને મોહબતથી સારી પેટે જાણીતો થયો,
ત્યારે તેને માટે તેને મોટી દિલગીરી લાગી. પછી તે બોલ્યો કે “ ખુદા
સિવાય ખીજે કોઈ સંપૂર્ણ નથી. શુક તે સાહેબના બેશુમાર ! જે
કાંઈ અને છે તેનું કારણ તે સાહેબ જાણે છે.” આ પછી તે પોતાના
સાહેબતીઆ સાથે પેલા જવાન માણસની રજા લઈ ત્યાંથી નિકળ્યો.
ખલીફ મનમાં એવો ઠરાવ કર્યો હતો કે આ જવાનને ધનસાફ અપાવવો
અને તેની જોડે મેહરબાનગીથી વર્તવું.

અતે મેળાપ !

તેઓ હવે મહેલમાં જઈ પુગ્યા, અને પોતાનો સોદાગરી લેઆસ
ખદલી નાખીને થોડો વાર બેઠા. આ પછી ખલીફાએ પોતાના વજીરને
ફરમાવ્યું કે ગઈ રાતવાળા જવાંમદને બોલાવી લાવ. જાઅફર પોતાના
પાદશાહનો હુકમ માથે ચઢાવીને ગયો, અને તે જવાંમદને મકાને
જઈ તેને ખલીફના હુકમથી વાકેફ કરીધો. તે જવાન તરત ઉઠ્યો અને
વજીર જોડે મહેલમાં આવ્યો. તેનાં દિલમાં તરેહવાર અદેશા થતા
હતા. ખલીફ જેવા પાદશાહે પોતાને શામાટે બોલાવ્યો હતો તેનું
કારણ તે સમજી શક્યો ન હતો. ખલીફની હજીરમાં જઈ તેણે સેજદો
કરીધો, તેની કાર્તિ અને આબાદાની ઈચ્છા, પરવરદેગાર તેની ખાહેશ
બર લાવે અને તેની સખાવત ચાલુ રહે, તથા બધી અને તેની સજા
બંધ પડે, એવી દુઆ ચાહી. એ પછી તે નીચલી બેઠ બોલ્યો :—

મિસાલે કાઅબા દરવાજો તારો
હજો ખાહેશમંદ ખલકતને ખ્યારો ;
તમામ મુદ્દે રે ઉઠજો આ પુકારો—
કે ઇસ્લામી ખલકનો તું સિતારો !

આ સવળા સખુનો સાંભળીને ખતીફ હસ્યો, તેની સલામનો જવાબ આપ્યો, અને તેની તરફ માનની નજરથી જોઈને તેને પોતાની વધારે નજદીક બોલાવ્યો, અને પોતાની પાસે બેસાડીને કહ્યું કે “આ મોહમ્મદ અલી, મારી ખાહેશ એવી છે કે ગઈ રાત્રે તારાં મકાનમાં શું શું બન્યું તેનું તું મને બયાન કરી સાંભળાવે, કારણકે તે ઘણું નવાઈ જેવું હોવું જોઈયે.”

પેલા જવાન માણસે જવાબ આપ્યો કે “અય નામદાર, સાથી પહેલાં તારી માશી ચાહું છું. મારા જાનને કાંઈથી નુકસાન નહિ પહોંચે એવી તું મને કબૂલાત આપ, જેથી મારાં દિલની ધાસ્તી નરમ પડે અને મને ધીરજ આવે.”

ખતીફે તેને બેઠ્ઠીકર રહેવા કહ્યું, જે ઉપરથી મોહમ્મદ અલી ઝવેરીએ જે કાંઈ બન્યું હતું તે સઘળું પહેલાંથી છેલાં સુધી તેને કહી સાંભળાવ્યું. તેનો આ એકવાલ ફરીથી સાંભળી લઈને ખતીફે મનમાં ધાર્યું કે આ જવાન પોતાની ઓરતથી છુટો પડ્યો છે તોપણ એ તેણી ઉપર દ્વિદા છે ખરો. પછી તેણે તેને પુછ્યું કે “શું તારી એવી ખાહેશ છે કે તારી ઓરતને હું તારે હવાલે કરું ?”

પેલા જવાને ખતીફનો મોટો આભાર માન્યાથી હાઈને જાઅફર તરફ ફરીને કહ્યું. “અય વજીર, બાતુ દુનિયા જે તારી બહેન છે અને જે વજીર ચાહિયા ઇબ્ન ખાલિદની બેટી છે તેને મારી આગળ લઈ આવ.”

જાઅફર ગયો અને પોતાની બહેનને લઈ તરત હાજર થયો. જ્યારે બાતુ દુનિયા આવી ઉભી ત્યારે ખતીફે મોહમ્મદ અલી તરફ આંગળી કરીને પુછ્યું કે “આ કોણ મદ છે તેને તું ઝાળ્યો છે ?”

બાતુ દુનિયા બોલી કે “અરે નામવર, મદોની વાત ઓરતો શું જાણે ?”

ખતીફે હસીને કહ્યું કે “અય દુનિયા, એ તો તારો ખાવિંદ મોહમ્મદ અલી ઝવેરી છે. તમો બન્નેના એકવાલથી અમે જાણીતા

થયા છિયે, અને શુરથી આખર સુધીની સર્વ હકીકત અમે સાંભળી લીધી છે : તેના બેદ ભરમ બધા અમે જોઇ લીધા છે. હવે અમારેથી કશું છુપ્યું રહ્યું નથી.”

“અય નામવર સાહેબ,” બાતુ દુનિયા બોલી, “ખુદાની કેતાબમાં જે લખેલું હતું તે બન્યું. મેં જે કામો કર્યાં છે તે માટે હું ખુદા સાહેબ પાસે મારી ચાહું છું, અને તું નામવરને અર્જ કરું છું કે મને મારી બક્ષવી.”

આ સાંભળીને ખલીફ ફરીથી હસ્યો. પછી કાજીને તથા સાહેદીઓને બોલાવી મંગાવ્યા, અને બાતુ દુનિયાની મોહમ્મદ અલી ઝવેરી સાથની શાદીનો કખાસો પાછો નવેસરથી કરી આપ્યો. આ પછી તેઓ બન્ને ઘણાં સુખી થયાં, અને તેમના અદેખા શત્રુઓ ઉંધા પડ્યા. ખલીફ પેલા જવાંમદને પોતાના રંગીલા સોહબતીઓમાંનો એક બનાવ્યો, અને તેનો દરજ્જો વધારી આપ્યો.

૧ આ દફતર જે પહેલી વાર્તાથી શુર થાય છે તેને કેટલેક દરજ્જે મળતીજ આ વાર્તા છે. આ બન્ને વાર્તા ઉપરથી તેમજ એવી બીજી અનેક વાર્તાઓ ઉપરથી જણાય છે કે ખલીફ હાઝન અર રશીદના જમાનામાં માતબર યા નામીયાં ખાનદાનની બાતુઓ પોતાને મનગમતા ખાવિંદ સાથ શાદી કરતી હતી, અને ચાહે તે વખતે તેઓ તેમને તર્ફ પણ કરતી હતી.

મોત બાદ પણ સખી !

હાતમ તાઈની એક કથા.

હાતમ તાઈ (અથવા ખરાખર કહિયે તો હાતમ અત-તાઈ, યાને તેઈ ટોળાવાળો હાતમ) પોતાની સખાવતને માટે મશહૂર થઈ ગયો છે. ઇસ્લામી દીન આગમજનો જમાનો, જે “અજ્ઞાનપણાનો સમય” ગણાયો છે, તે વખતમાં તે હસ્તી ભોગવી ગયો હતો. તેનો બેટો અદી ઇસ્લામી હતો, અને હજરત મોહમ્મદના સોહબતીઓમાંનો તે એક હતો. હાતમની સખાવતના સખ્યાઅંધ દાખલા નોંધાયલા છે, જેઓમાંનો સર્વથી નોંધવાલાયક નીચલો છે. એ દાખલો બતાવે છે કે સખી માણસનું દિલ તંગી છતાં સખાવતનાં કામ કર્યા વિના કદી ચોખતું નથી.

એક યુનાની શાહાનશાહે હાતમ તાઈ તરફ પોતાનો એક એલચી મોકલાવીને હાતમ કને એક બેમુલો ઘોડો હતો તે પોતાને માટે બેટ દાખલ મેળવવાની માગણી કરી. જ્યારે આ એલચી આ માગણીને માટે હાતમના તંબુમાં આવી પુચ્યો ત્યારે તે શી મતલબથી આવ્યો છે તે બાબે બલા હાતમને કશી ખબર ન હતી. હવે જ્યારે એક મોટા શાહાનશાહનો એલચી પોતાને ત્યાં મેહમાન તરીકે આવ્યો છે એમ તેણે જાણ્યું ત્યારે પોતાની કને તેની જિયાદત માટે બીજું કશું ન હોવાથી પોતાનોજ ખાસ ઘોડો કપાવ્યો અને તેને જમાડ્યો. આવી રીતે હાતમ કોઇ કોઇ વાર એક બે નહિ પણ ચાલીસ ચાલીસ ઉંટો કપાવતો અને પોતાના પાડોશીઓને તથા બિયાબાનમાં રખડતા ગરીબ અરબોને મેજબાની આપતો હતો.

હવે આ તો સધળા હાતમની હૈયાતી વેળાની તેની સખી તબેના દાખલા છે. પણ મરણ પછીખી સખી માણસનો સખી દિલગુદો કાયમ રહે છે તેનો સૌથી સરસ દાખલો હાતમની સખાવતની નીચલી કથા

ઉપરથી મળે છે. જ્યારે હાતમ મરણ પામ્યો ત્યારે ઓવારિદ નામે પર્વત ઉપર ભૂમિદા કરીને તેની કબ્જર ઉપર પાણી માટે પથરની બે ટાંકીઓ બાંધી હતી, અને દરેક ટાંકી સાથે અકેરી નાજનીનની છુટા બાલ સાથની આકૃતિ કોતરવામાં આવી હતી. આ પર્વત નીચેથી નદી વહેતી હતી, અને મુસાફરો અહીં આવીને થોખતા, પાણી પીતા અને આસાચશ લઈ આગળ વધતા હતા. હવે બનાવ એવો બનતો કે રાતની વેળાએ આ ટાંકીઓ તરફથી કોઈનો મોટે સાદે રડવાનો પુકાર સંભળાતો હતો, જેથી મુસાફરો આખી રાત બહુ કંટાળતા, પણ તેનું કારણ જણાતું ન હતું. આ રડવાનો પુકાર આખી રાત ચાલુ રહેતો, પણ સહવાર પડ્યા પછી જ્યારે તપાસ થતી ત્યારે કશું માલુમ પડતું નહિ. એક દિને હેમ્પર ટોળાનો રાજા જીલ કેલાઅ આ પર્વત આગળ આવ્યો, ત્યારે તે પણ ઉપલા પુકારથી કંટાળી ગયો. મધરાતે ઉડી પરપુછ કરતાં તેને ખબર મળી કે “અહીં હાતમ તાઇની કબર છે, જે ઉપર પથરની બે ટાંકી બાંધેલી છે, અને પથરમાં બે નાજનીનોની મૂર્તિ કોરેલી છે; આ ઠેકાણેથી દર રાત્રે રડવાનો પુકાર સંભળાય છે.”

હવે આ પુકાર ક્યાંથી સંભળાય છે તે બાબે કશી તલાશ નહિ કરતાં ઉપલા રાજાએ હાતમ તાઇના સખી દિલગુદાની વાતો સાંભળેલી હોવાથી તેની મસ્કેરી કરતાં બોલ્યો કે “અરે હાતમ, આજે રાત્રે અમે તારા મેહમાન છિયે, અને અમને ભૂખ લાગી છે.” આમ બોલીને તે પાછો ઉઘી ગયો, પણ થોડા વારમાં બહુ ગભરાટમાં પાછો ઉઘ્યો, અને પોતાના માણસોને નજદીક બોલાવી કહેવા લાગ્યો કે “અય અરબો, અહીં આવીને જુઓ કે મારી સાંઢણી સલામત છે?”

તપાસ કરતાં જે ઉટડી ઉપર રાજા જીલ કેલાઅ સવાર થઇને આવ્યો હતો તે મરણ કાંઠે આવી ચુકી હતી. આ ઉપરથી તેઓએ તેને એકદમ હલાલ કીધી, અને તેને કાપી ખાધી. પછી જ્યારે રાજાના સોહબતીઓએ તેના ગભરાટનું કારણ પુછ્યું ત્યારે તે બોલ્યો કે “હું જ્યારે પાછો ઉઘી ગયો ત્યારે મેં એક ખવાઅ દીઠો, જેમાં મેં હાતમ-

તાઇને હાથમાં તલવાર લઇને ઉભેલો જોયો. તે બોલ્યો કે ‘અય જુલ, તું એવે વખતે મારે ત્યાં પરાણો આવ્યો છે કે જ્યારે મારી કને તારી મેહમાનદારી કરવા માટે કશું નથી.’ પછી તેણે પોતાની તલવારથી મારાં ઉંટને જખ્મી કીધું. જો તેણે તેને જખ્મે કર્યું ન હોત તો તે મરી જાત.”

ખીજ સહવારે જુલ કેલાઅ પોતાના એક સાથી જોડે તેની સાંઢણી ઉપર સવાર થયો અને આગળ વધ્યો. જ્યારે બપોરી મધ્યાનનો સમય હતો ત્યારે તેઓએ એક માણસને ઉંટપર સવાર થઇ એક ખીજાં ઉંટને ચલાવી લાવતો દીડો. તેઓએ તેને પુછ્યું કે “તું કોણ છે, અને આ ઉંટને ક્યાં લઇ જાય છે?”

પેલાએ જવાબ આપ્યો કે “હું અદી છું, અને હાતમ તાઇનો બેટો થાઉં છું. પણ તમારામાં હેમ્બરનો રાજા જુલ કેલાઅ છે તે ક્યાં છે?”

જવાબ મળ્યો કે—“આ રહ્યો તે. કેમ છું કહે છે?”

અદી રાજા આગળ ગયો અને બોલ્યો કે “હે રાજા, તું આ ઉંટ ઉપર સવાર થા. તારી સાંઢણી મારા બાપે કાપી નાખી છે તેના બદલામાં તેણે આ તારે માટે મોકલાવી છે.”

રાજા અને તેના અરબો આ હકીકત સાંભળીને અચરત થયા. તેઓએ પુછ્યું કે “આ બધી વાત તને કોણે કહી?”

“મારા બાપે ગઇ રાત્રે ખવાબમાં મને આ વાત કહી,” અદીએ નિર્દોષપણે ખુલાસો કીધો. “તેણે મને આ રીતે કહ્યું કે ‘બેટા અદી, હેમ્બરના રાજા જુલ કેલાઅએ મારી મેહમાનદારી આખવા માંગી, પણ મારી કને કાંઇ નહિ હોવાથી તેજ વખતે મેં તેનીજ સાંઢણી કાપીને તેને જમાડ્યો. વાસ્તે તું એક સાંઢણી લઇને તેની પાસે જ, જ્યાં તે તેના ઉપર સવાર થઇ પોતાની મંજાલમાં આગળ વધે. મારી કને તો કાંઇ નથી.”

રાજા જુલ કેલાઅએ હાતમની મોકલાવેલી સાંઢણી કબૂલ રાખી, અને હાતમ તાઇએ જીવતાંજીવત તેમજ મોત પછીથી પોતાનો સખી દિલચુદો આણુ રાખ્યો હતો તે જોઇ બહુ અચરત થયો.

મામૂન ખલીફા રાણી કેમ પામ્યો.

એક પારસી યુનિયાદના ગવૈયાએ કહેલી વાત.

ઈસ્હાક અલ મોસિલી એક પ્રખ્યાત ગાયનકાર હતો. અને ખલીફ હાસન અર રશીદના બેટા ખલીફ અલ મામૂનનો માનિતો રંગીલો સોહબતી હોવાનું માન ધરાવતો હતો. તેનો બાપ ઈબ્રાહીમ^૧ પણ મહાન ગાયનકાર હતો. તે ખલીફ હાસનનો રંગીલો સોહબતી હતો.

ઈસ્હાક પોતાના અને પોતાના મુરબ્બી ખલીફ અલ મામૂનના સંબંધમાં એક હેઠાયત લખી ગયો છે. તેના જણાવ્યા મુજબ એક

૧ ઈસ્હાક પોતાના આ બાપના સંબંધમાં લખી જાય છે કે જ્યારે હાસન અર રશીદે ઈબ્રાહીમને પોતાની નોકરીમાં રાખ્યો ત્યારે તેને ૧૫૦૦૦૦ દિર્હમની રકમ ભેટ આપી હતી; ૧૦૦૦૦ દિર્હમનો મહિનો ખાંધી આપ્યો હતો; જે ઉપરાંત ભેટસોગાદ અને જુદીજુદી વેળાનાં ઈનામ જુદાં હતાં. એકવાર તો ખલીફે તેને માત્ર એકજ ગાણાંથી ખૂશ થઈને ૧૦૦૦૦૦ દિર્હમ આપી દીધા હતા. આ ઉપરાંત ઈબ્રાહીમની વાડીની પેદારા જુદી હતી. તેના ખોરાક માટે પક્ષિઓ ઉપરાંત ત્રણ મેંદાં કપાતાં હતાં. વળી તેને મેવા અને શરીરની શોભા માટે દર માસે ૩૦૦૦ દિર્હમ મળતા હતા. તેના પોશાકને માટે ૧૦૦૦ દિર્હમ જુદા મળતા હતા. અને આ સઘળી આયપત છતાં આ મોટો ગાયનકાર મરી ગયો ત્યારે તેની કનેથી ૩૦૦૦ દીનાર કરતાં વધારે રકમ નિકળી ન હતી, જે તેનાં કરજ કરતાં બહુ ઓછી હતી, અને તે કરજ ઈસ્હાક કહે છે કે મેં અદા કર્યું હતું.

ઈબ્રાહીમ ઈરાની યુનિયાદનો હતો, અને તેનું ખાનદાન નામીયું હતું. ખલીફનો રંગીલો જન્મ હઠાવનાર સોહબતી હોવાથી તે સાધારણ રીતે “નદીમ”ને નામે ઓળખાતો હતો. અને તેનો તેનો બેટા ઈસ્હાક “નદીમના બેટા”ને નામેથી ઓળખાતો હતો. હાસન અને મામૂનના જમાનામાં ઈબ્રાહીમ, તેનો બેટા ઈસ્હાક, અને ઈબ્રાહીમનો ચેલો મુખારિફ સૌથી ઉમદા ગાનારા હતા. ઈસ્હાક તો ગાનારની જોડે ગાયન જોડનાર પણ હતો. વળી તે સાહિત્યમાં પણ કુશળ હતો, અને બોડો હાજરજવાબી હતો.

રાત્રે મામૂનની જોડે ખાઇપીને મારે ઘેર જતો હતો. એટલામાં એક ગલીમાંથી રસ્તો લેતાં એક મોટી ઇમારત ઉપરથી કાંઈ લટકતું મેં દીઠું. તે શું છે તે તપાસી જોતાં મને એક મોટો ટોપલો જણાયો, જેના ચાર હાથા હતા, અને તેને કિનખાખનાં રેશમી કપડાંથી ઢાંકેલો હતો. મેં મનથી વિચાર કીધો કે આ ટોપલામાં કાંઈ બેઠ છે. શરાબની નીશામાં હોવાથી મને આ ટોપલામાં બેસી જવાનું મન થયું. હું તેમાં બેઠો, અને જોઈ છું તો તેજ વખતે આ ટોપલો મારા સુધાં ઉપરથી કાઢાઈ ખેંચી લીધો. ખેંચનારાઓ કાંઈની વાટ જોતા હશે, અને મને તે ઘણી સમજીનેજ તેઓએ આમ કીધું હશે, એવો અંદેશો કરું છું. એટલામાં તો હું દીવાલને મથાળે ખેંચાઈ ચુક્યો. જોઈ છું તો ચાર ખુખસુરત છોકરીઓએ મને ઉપર ખેંચી લીધો હતો. તેઓએ મને જોઈને જરાબી આનાકાની યા ગુસ્સા વિના કહ્યું કે—“અંદરથી બાહર નિકળ, અને તારેથી મરાય એટલી મોજ માર.”

આમ કહીને એક છોડી હાથમાં મીણુખતિ લઈ આગળ ચાલી, અને હું તેની પુઠે ચાલવા લાગ્યો. થોડા વારમાં અમે એક દીવાનખાનાંમાં આવી લાગ્યાં, જ્યાં ખલીફના મહેલમાં હોય તેવા ફરશ બિછાવેલા હતા, અને અસ્ખાબ ગોઠવેલો હતો. પેલી છોકરીએ મને અહીં બેસાડ્યો. થોડાજ વારમાં જોઈ છું તો કેટલીક છોડીઓ હાથમાં મીણુખતિઓ લઈને ત્યાં આવી. તેઓમાં એક નાજનીન હતી, જે તેમની શેઠાણી જેવી હતી. તે ઉગતા પુણેમના ચંદ્ર જેવી હતી. તેને જોઈ હું મારી જગાએથી ઉડીને તેને નમ્યો. તેણી બોલી કે “બલે પધાર્યા.” પછી મને બેસવા કહીને તેણીએ મારો હાથ જાણવા માંગ્યો. હું બોલ્યો કે “મારા સોહબતીઓ સાથે મળાઈ કરીને હું મારે ઘરે જતો હતો. એટલામાં એક ટોપલી લટકતી જોઈ હું તેમાં ચઢી બેઠો, અને મને ઉપર ખેંચી લેવામાં આગ્યો. મેં શરાબ પીધો હતો તેથી આમ બન્યું. આ મારો એકવાલ છે.”

૧ આવી ટોપલીઓ જખીલને નામે ઓળખાય છે, અને તે તાડ-પત્રની બને છે.

પેલી બોલી કે “શીકર નહિ. તારે ગમરાવું નહિ. તું આવ્યો છે ત્યારે તો તું ખુશહાલ થઈને જ શો. વાશ તારો ધંધો શો છે?”

મેં કહ્યું કે “હું તો બગદાવતો સોદાગર છું.”

“કાંઈ ગાણુંખાણું આવડે છે કે?” તે નાજનીને સવાલ ચાલુ રાખ્યા.

“સહેજ સહાજ.”

“ઠીક છે. કાંઈ ગાઈ બતાવશો?”

“બાનુ, તમારો મહેમાન શરમાઉ છે. શુરઆત તમે કરો.”

“બરાબર કહ્યું;” આમ બોલીને તે બાનુએ થોડાંક ગાયન ગાયાં. પછી તે બોલી કે “કેમ, હવે તો શરમ બાગી કે નહિ?”

“હા જી.” આમ કહીને મેં જુના તેમજ નવા શાયરોનાં શેઝેરો બોલવા માંડ્યાં, અને તેમના સંબંધમાં હેકાયતો કહેવા માંડી. આ સઘળાંથી ખુશ ખુશ થઈને તે બોલી કે “મને એવી ખબર ન હતી કે સોદાગર બચ્ચાઓની શેઝેરો અને હેકાયતોનો આટલોખધો શોક ધરાવે છે.”

આ પછી તેણીએ ખાણું મંગાવ્યું, અને મારે માટે કેટલીક ઉમદા વાણીઓ પોતેજ પસંદ કરીને મારી આગળ મુકી. મીઠાઈ, મેવો વગેરે એવાં દતાં કે જેવાં ખલીફનાં મકાનમાંજ જેવામાં આવે. પછી શરાબ મંગાવીને પોતે એક જામ પીધી અને પછી મને પીવા માટે બીજી ભરી આપી. તે આમ કરતાં બોલી કે હવે આપણે વાતચીત કરીએ અને વાર્તાઓ લખાવિયે. આ ઉપરથી મેં શુરઆત કીધી, અને સંખ્યાબંધ વાર્તાઓ અને ચીજોનો ભંડાર બોલી દીધો. આ સાંભળી તે બહુ ખુશ થઈ, અને અચરત થવા લાગી કે જે વાતો પાદશાહેને લાયકની હોય તે એક સોદાગરના જાણવામાં ક્યાંથી આવી હશે? મેં ખુલાસો કીધો કે મારો એક પાડોશી પાદશાહેની દરબારમાં જતો આવતો છે તે ન્યારે દુરસત પામે છે ત્યારે તેની સાથ વાતચીતમાં હું મારો વખત ગુજારું છું. આ રીતે અમે પરસ્પર વાતો

કરવાનું ચાલુ રાખ્યું. હું ચૂપ રહેતો ત્યારે તેણી વાતો કરતી, અને તે થાકતી ત્યારે હું પાછું ચાલુ કરતો.

આ રીતે અમે તે રાતનો મોટો ભાગ વાતચીતમાં ગુળ્યો, અને મને લાગ્યું કે ખલીફ મામૂનને જો હું ક્યાં છું તેની ખબર પડે તો તે ઉડાતું હોય તો ઉડીને પણ અહીં મળાહ ભોગવવા આવે.

તેણી મારાથી બણી ખુશ થઈ ખરી, પણ હજી એક વાતની તેને ખામી જણાઈ. મારા પુછવાથી તે બોલી કે “સારંગીના સરોદ ઉપર તું ગાણું ગાઈ શકશે?”

મેં જવાબ દીધો કે “આગળાં વર્ષોમાં એ હુનર ઉપર મેં બહુ ધ્યાન આપેલું હતું ખરું, પણ એ હુનર માટે જોઈતી શુદ્ધિ નહિ હોવાથી મેં એ ચીજ પડતી નાખી હતી. તોપણ હાલ હું કાંઈ ગાવાની ના પાડું નહિ.”

“એમ છે કે?” આમ કહીને તેણે સારંગી મંગાવી, અને તે ઉપર વગાડીને પોતેજ એકાદ બે ગાણું મધુર હલકે ગાઈ બતાવ્યાં. તેનો આવાજ મીઠો હતો; તેનાં સૂર ખરાબર હતાં; તેનાં આગળાં કાયદેસર દોડતાં હતાં. આ ગાણું ગાઈને તેણે મને પુછ્યું કે “આ ગાણું કોણે બનાવ્યું છે, અને તેની રાહ કોણે મેળવી આપી છે, તે તું જાણે છે?” મેં અંજલુપણું બતાવ્યું ત્યારે તે બોલી કે “ગાણું ફલાના ચીનાનું છે, પણ રાહ બેસાડનાર તો નામીચો ગવૈયો ઇસ્હાક છે.”

મેં પુછ્યું કે “શું ઇસ્હાકમાં એટલું બધું પાણી છે?”

“અરે બોલોજ ના. તેના જેવો ખીજો છે કોણ?” પેલી નાજનીને મારાં નામથી ખુબ ખુશ થઈને જવાબ આપ્યો. “ગાયનના હુનરમાં સર્વને બાળુએ મુકનાર ઇસ્હાક છે.”

“આહા ! ખુદાની આ તે કેવી નવાજેશ કે ઇસ્હાકના જેવો કોઈ ખીજો તેણે બનાવ્યો નથી !” હું અંજલો થઈ બોલ્યો; જે ઉપરથી તેણી બોલી કે “ખુદ ઇસ્હાકને જો આ ગાણું જે મેં ગાયું તે ગાતાં તું સાંભળે તો તારો જીવ બહેસ્તમાં જાય.”

આ રીતે અમે પાછલી રાત સુધી ગાનતાનમાં ચકચુર બન્યાં; પછી છુટી દાયાએ ઉઠવાનો વખત થવાની ખબર આપતાંજ હું ઉઠ્યો, અને તેણીનો ઉપકાર માન્યો, ત્યારે તે બોલી કે “આપણી આજની વાત ખાનગીજ રાખજે, કારણકે આવા સંસારી મેળાવડા ખાનગીજ હોય છે.” મેં તેને બેઠ્ઠીકર રહેવા કહ્યું, અને પછી તેની એક દાસી અને રસ્તો દેખાડવા આવી અને હું મારે ઘેર ગયો.

સહવારની નેમાજ બણીને હું સુષ્ટ ગયો. પછી ખલીફ મામૂનને માથુસ બોલાવવા આવ્યો ત્યારે હું મહેલમાં ગયો. આખો દહાડો તેની સાથે ગુળર્યા પછી રાત પડી કે અને ગઇ રાતના બનાવો યાદ આવ્યા. હું ખલીફથી છુટો પડ્યો કે લાગલો પેલાં મકાન બણી ચાલ્યો, જ્યાં મેં આગળી રાતની પેઠે આજેથી પેલી ટોપલી લટકતી દીડી. હું તેમાં જઇ બેઠો અને મને ખેંચી લેવામાં આવ્યો. મને પાછો આવેલો જોઇને પેલી નાજનીને ટકાર કીધી કે “તમને તો ગઇ રાતની ખીચડી બહુ સ્વાદ લાગેલી દીસે છે.” પછી અમે ગઇ રાતની પેઠે નવી નવી વાતો કીધી, નવી નવી હેઠાયતો ચલાવી, નવાં નવાં ગાણાં બજાણાં કીધાં, નવી નવી શેઅરો પઢ્યાં, અને આમદાદ થતાંજ પાછાં છુટાં પડ્યાં.

ત્રીજે દિને ખલીફ મામૂન બોલાવતાં હું ત્યાં ગયો, અને રાત પડી કે મેં મહેલમાંથી નાસવા માંડ્યું. પણ ખલીફ મને કસમ આપીને કહ્યું કે “હું પાછો ફરું ત્યાં સુધી તું આ જગાએથી ક્યે જતો ના.” પણ મામૂન ગયો કે મને ચટાપટી થવા લાગી, અને આગળી રાતો જે કિસમની મજાહમાં મેં ગુળરી હતી તે યાદ આવતાં, ખલીફ મને જે કાંઇ કરી શકે તે તે મજાહ આગળ મને નજીવું લાગ્યું. આથી હિમત પકડીને હું મારી જગાએથી ઉઠ્યો, અને મહેલની બાહર નીકળીને પેલાં મકાન તરફ ચાલ્યો, અને ત્યાં મેં પેલી ટોપલીને હમેશની પેઠે લટકતી દીડી ત્યારેજ મને ધીરજ આવી. હું તેમાં એકદમ બેસી ગયો અને મને તરત ઉપાડી લેવામાં આવ્યો. મને જોઇને પેલી નાજનીને કાંઇક નાખુશી ઉપજી. તે બોલી કે “તું અમારો દોસ્ત છે કે કોઇ જાસૂસ છે ?” —મેં ઉત્તર દીધો કે “ખુદા જાણે છે કે હું દોસ્ત છું.” —“ત્યારે શું આ

મકાન તારું ધરખાર છે કે ? ” તે પાછી પૂછવા લાગી. મેં નરમાશથી જવાબ દીધો કે “ બાતુ, એક મેહમાનનો હક ત્રણ દિવસ પહોંચે છે, માટે જો ચોથે દહાડે હું પાછો આવું તો મારું સર અને તારી શમ્શીર.”

આ પછી અમે આગળી રાત્ર સુઆફેક વાતચીતમાં, ગાનતાનમાં, રંગરાગમાં રોકાયાં; અને એ રીતે આખી રાત મજાહમાં ગુજરીને પરવામાં, અને બામદાદનો વખત થયો ત્યારે મને એક વાત માદ આવી ગઈ. મને લાગ્યું કે ખલીફ મને મહેલમાં બેસવા કહ્યું હતું, પણ હું તો અહીં દોડ્યો આવ્યો છું, માટે તે મને ખુલાસો પુછ્યા વિના રહેનાર નથી. એટલામાટે મેં પેલી નાજનીનને કહ્યું કે “ બાતુ, મારી અકલ મુજબ તું ખુબર નાજનીન ગાનતાનની ધણી શોધીને છે. મારો એક પિત્રાઈ છે, તે મારા કરતાં વધારે ખુશ ચેહરાનો અને નેક દીદાહનો છે. તેનું ખાનદાન પણ મારાથી આલા છે. વળી તે ગાવા બજવામાં અને શેઅરોમાં અને એલમમાં મારાથી ઘણો કાબેલ છે. ખીજ એક વાત તને જણાવીશ કે જે ઇસ્લાક ગવૈયાની તું બાતુ બહુ તારીફ કરે છે તે ગાયનકાર સાથ આ મારા ખુબર ખુશચેહર પિત્રાઈને ઘણો અતલગનો સંબંધ છે.”

મારી મતલબ એટી જઈને તેણી બોલી કે “ તું પોતે મારે મનથી અજાણો છે, અને તું વળી ખીજ અજાણ્યાની બલામણુ લાવ્યો છે કે ? ”

મેં કહ્યું કે “ તારા હુકમનો હું ખાહેશમંદ છું. તું ફરમાવશે તેમ કરીશ.”

“ તારો પિત્રાઈ તેં બયાન કીધું છે તેવોજ હોય તો તેની સાથે ઝોળખાણ પાડવાને અમને ધણી ખુશી ઉપજશે.” તેણી આમ બોલી, અને તેનો ઉપકાર માની, રજા લઈ હું ત્યાંથી ચાલ્યો મારે ધરે ગયો.

પણ ધરમાં હજી તો ઠરીઠામ થયો નથી એટલામાં ખલીફ અલ-મામૂનના કાસદો દોડ્યા આવ્યા અને પુછ્યાપરછ્યા વિના મને એમ ને એમ ઉપાડીને મહેલમાં લઈ ચાલ્યા. મેં ત્યાં ખલીફને તેનાં તખ્ત ઉપર બિરાજમાન થયેલો દીઠો. તે મારા ઉપર બહુ ખિન્નયલો હતો. મને જોતાંજ તે ડાળા કહાડીને ગુસ્સાથી બોલ્યો કે “ રે ઇસ્લાક, તું નિમકહરામ થયો ખરો કે ? ”

“કહી નહિ, અમ નામવર !” મેં કુર્નસ બજવી જવાબ લીધો.

“ત્યારે તારો ખુલાસો કર. જે હોય તે સાચું કહે. કામે તું ક્યાં ગયો હતો ?”

“બધું બચાન વાજબી કરું; પણ તે આ મિજલસમાં નહિ; ખાનગીમાં કરું.” મેં જવાબ આપ્યો.

આ ઉપરથી મામૂને પોતાની આસપાસ હતા તેમને ઇશ્વારત કરવાથી તેઓ ત્યાંથી ચાલી ગયા, અને પછી મેં મારી ત્રણ રાતની સઘળી હકીકત મામૂન આગળ માંડીને કહી. પછી શેવટે વધાર્યું કે “તું આજ રાત્રે તેણીની મુલાકાતે આવશે એવી મેં તેને કબૂલાત આપી છે.”

“ઠીક છે,” આમ બોલીને મામૂને સંતોષ બતાવ્યો. પછી અમે સઘળા અમારે કામે વળગ્યા અને શરેસ્તા મુજબના ટોલટપ્પા, રમત ગમત, ગાનતાન ચાલુ કીધાં. પણ ખલીફતું મન તો પેલી નાજનીને જોવા અને તેની સાથે વાતો કરી ગમત મેળવવામાં રોકાયલું હતું. એમ કરતાં ત્યાં જવાનો વખત થતાંજ અમે બન્ને જણ મહેલ છોડીને તેણીનાં મકાન તરફ ચાલ્યા. રસ્તામાં મેં મામૂનને એતવ્યો કે “તું તેણી સાંબળે તેમ મને મારે નામે બોલાવતો ના, કારણ કે તેણી બજુતી નથી કે હું કોણ છું. વળી તારું નામથી મેં તેને કહેલું નથી, વારતે તું મારે સોહબતી હોય તેમ અમલ કરજે.”

તે કબૂલ થયો, અને એમ કરતાં પેલું મકાન આવી લાગ્યું. આજે ત્યાં મેં એકને બદલે બે ટોપલીઓ લટકતી દીઠી. આનું કારણ શોધવા જવું પડે એમ હતુંજ નહિ. અમે બન્ને અકેકમાં બેસી ગયા, અને અમને બેઠી બેવામાં આવ્યા. પેલી નાજનીને સાચી આવીને અમને સલામ કીધી. મામૂને તેને જોઇ ત્યારે તે તેની ખુબરૂઈ અને તેની મોહિનીથી છક ધક ગયો. પછી તેણીએ તેની આગળ વાતો કરવા માંડી, બેતો કહેવા માંડ્યાં, અને તે બાદ શરાબ મંગાવી તે પાવા માંડ્યો. આજે તેણી મારી દરકાર વિના મારા કહેવાતા પિત્રાઇ ઉપરજ પોતાની બધી જોવાચાકરી અર્પણ કરતી જણાઇ. તેનીજ

અંગતમાં તે ખુશખુશ દેખાઈ, અને મામૂન પણ તેણીની વાતો વગેરેથી તેના ઉપર ફિદા ફિદા થઈ ગયો. ટુંકમાં કહું તો તે તેણી ઉપર અને પેલી તેની ઉપર એમ બન્ને મોહી પડ્યાં !

પછી તેણી હાથમાં સારંગી લઈને આ રીતે ગાવા લાગી:—

“આવ્યો મનમોહન મારો રાતની આખેરીએ;
માનમાં તેનાં તે બેઠો ત્યાં સુધી હું રહી ઉભી.
‘અય મારા દોસ્ત,’ હું બોલી, ‘હે મારાં સર્વસ્વ !
તું આવ્યો તો રસ્તે તને નહિ નડી કોઈ હરકત ?’
‘ત્રેમધેલાને ખીક કેવી ?’ તે બોલ્યો અધીરો થઈ;
‘આવ્યો છું દીવાનો બની તારાજ મેળાપ ખાતર.’”

આમ ગાઈ રહીને તેણીએ મને પુછ્યું કે “આ તારો પિત્રાઈબી સોદાગર છે કે ? ખરે, તમો બેઉ એકબીજાને ધણા મળતાં આવો છો, કેમ ?” તેના આ બન્ને સવાલોના જવાબમાં મેં હા કહી.

હવે શરાબનો દોર ચાલુ રહેતાં મામૂને જ્યારે ખશર જેટલો પીધો ત્યારે તે મારી આપેલી ચેતવણી ભૂલી ગયો, અને ખુશ મિજાજમાં આવી બોલી ઉઠ્યો કે “ધરહાક !”

મેં તેને નમન કરી જવાબ આપ્યો કે—“હે નામવર, શો હુકમ ?”

“તું ફલાની રાહ ગા. તે મને બહુ પસંદ છે.” મામૂન બોલ્યો. પણ આ વખતે પેલી નાજનીન તો ત્યાંથી ચાલી ગઈ હતી. તેણીએ જાણી લીધું હતું કે હું કોઈજ નહિ પણ ધરહાક છું, અને મારો પિત્રાઈ તો કેથો નામદાર ખલીફ છે ! તોપણ મેં તો મારું ગાણું ચલાવ્યું, અને તે પુરૂં કર્યું. પછી મામૂને મને ખબર કહાડવા કહ્યું કે આ મકાનનો ધણી કાણ છે. એક બુદ્ધિયા ઓરતે દેખાવ દઈ જવાબ દીધો કે “આ મકાનનો ધણી અલ હસન મિન સહલ છે.” મામૂને આ અલ હસનને તેડી મંગાવ્યો, અને થોડે વારે જ્યારે તે ત્યાં હાજર થયો ત્યારે ખલીફ તેને પુછ્યું કે “તારી કોઈ બેટી છે ?” પેલાએ ઉત્તર દીધો કે “હા; તેનું નામ ખદીજા છે.”

“તે પરણેલી છે કે ?” ખલીફ તરફથી પાછો સવાલ થયો. .

અલ હસન બોલ્યો કે “ નહિ. ”

“ ત્યારે તો હું તેને શાદીમાં માંગું છું. મારી ઝોરત તરીકે તેને આપવાને તું રાજી છે ? ” મામૂને પુછ્યું.

પણ અલ હસનને ખદીબની સંધળી ખબર પડી ચુકેલી હતી, માટે તે ખલીફને પિછાની ચુક્યો હતો. તેણે કાવકેપણે જવાબ દીધો કે—“અય ઇમાનદારોના પાદશાહ, તે તો તારી દાસી છે.”

“ હું તેની જોડે શાદી કરવાને ખુશી છું, એવી શર્તે કે તેની મોહર દાખલ મારે ત્રીસ હજાર સોનાના સિક્કા આપવા. આવતી કાલે એ રકમ તને ગણી આપવામાં આવશે. એ નાણું મળ્યા પછી તું તેને મારે મકાને પહોંચતી કરજે.”

પેલાએ નમીને હા કહ્યું, અને પછી અમો ત્યાંથી નિકળ્યા. રસ્તે ચાલતાં મામૂને મને કહ્યું કે આ વાત કોઈને કહેવી નહિ. મેં હા પાડી, અને ખલીફ ગુજરી ગયો ત્યાંસુધી એ વાત મેં બાહર પાડી નથી. જેવી મોજ મેં ચાર રાત સુધી ભોગવી તેવી મેં કદી ભોગવી નથી. આખો દિવસ ખલીફની સોહબતમાં વસવું અને રાત રૂપગુણ-સુંદરી સાથે એલમની વાતો અને ગાયનોમાં ગુજારવી, એના જેવું સુખ ક્યાંથી હોય ? ખુદના કસમથી કહું છું કે મામૂન જેવો મદદ ઇનસાનોમાં મેં કોઈ દીઠો નથી, અને ખદીબ જેવી બાતુ પણ મેં કયે જોઈ નથી—જેવી ખુબસુરત તેવીજ ખબરદાર, જેવી અકલમદદ તેવીજ કાબેલ.^૧

૧. અહીં ઈસ્હાક ઈબ્ન ઇબ્રાહીમની વાર્તા પુરી થાય છે. એ વાર્તાને કોઈ કોઈ અરબ લખનારાઓ ઈસ્હાકની બનાવટ દાખલ જણાવી જાય છે. ખલીફ મામૂનનો અલ હસન ઈબ્ન સહલ નામે એક વજીર હતો, અને તેની બેટીનું નામ ખદીબ હતું. આ વજીરજીદી ખલીફની રાણી હતી. પણ આ રાણી સાથે મામૂનની મુલાકાત અથવા ઓળખાણ ઈસ્હાકે જણાવેલી ઉપલી કહાણી મુજબ પડ્યું ન હતું. વજીરજીદીને મામૂને રાણી કીધી તે વેળાનો ભપકો મફત ભારે હતો. ખદીબના બાપ અલ હસને તે વેળા સોપારી જેવડા કસ્તુરીના

નસીબનું ચક્ર:

અમીરના ફકીર—ફકીરના અમીર.

એક માણસ એક વાર બહુ તંગીમાં આવી પડ્યો. તેને માથે કંઈનો બોજો ચઢી ગયો, અને ગામમાં વસાય એમ લાગ્યું નહિ. તે ધરમાર અને કુટુંબકબીલો છોડી દુખી દિલે ગામેગામ અને શેહરે

દડા બનાવી તેમાં કાગળની ચીઠીઓ ખિડી હતી, અને તેઓમાંની દરેક ઉપર પોતાના ઘોડા, ગુલામ, ગુલામડી, વાઢી, વજ્રફા, જમીન, ધર વગેરેનાં નામ લખ્યાં હતાં. પછી શાદી વેળા તેણે આ કાગળ સાથના કસ્તુરીના દડા જે અમલદારો અને ઔદ્યોગદારો હાજર હતા તેઓમાં છુટાવ્યા, અને જેની પાંતી જે દડા આવ્યા તેમાં જે જે કીમતી ચીજ લખેલી હતી તે તેને ઇનામ દાખલ આપી દીધી. ભેગાં મળેલાં લોકોમાં એજ રીતે વજ્રે સોનાંરૂપાંના સિક્કા, કસ્તુરીના દડા, વગેરે છુટાવ્યા. ટાઈગ્રીસ નદીના કિનારા ઉપર આવેલાં ફેમ અસ સિલ્હ નામે ગામમાં વજ્ર અલ હસને શાદીની મજલિસ યંનાવી હતી, જ્યાં ખલીફ મામૂન અને તેના સોહબતીઓ, વજ્રે, દર-બારીઓ, અધિકારીઓ, અકાબરો અને બીજા બેશુમાર લોકોને નોતખીને ખુસ ખુસ કીધા હતા. આ વેળા ખલીફ મામૂન વજ્રના મહેલમાં ૧૯ દહાડા સુધી રહ્યો અને એટલા દિવસો સુધી ખલીફના તમામ રસાલાનો ખર્ચ અલ હસને પોતેજ પુરો પાડ્યો. જતી વેળા ખલીફે પોતાના સસરાને એક મોટી રકમ ભેટ આપી, તથા અસ સિલ્હ ગામ તેનાં નામ ઉપર કરી આપ્યું. વળી ફારિસ (ફાર્સ-પાર્સ) શેહરનું તેમજ અહવાજ પ્રાંતનાં શેહરોનું વર્ષ દહાડાનું મેહસૂલ ખલીફે વજ્રને હવાલે કીધું. વળી એમખી લખી ગયા છે કે ન્યારે ખલીફ પોતાની રાણીનાં એવાનમાં પહેલાં દાખલ થયા ત્યારે તેણીની બપોઈએ તેઓ બન્નેને સોનાના ખાનચા લરીને તૈયાર રાખેલાં એક હજાર મોટાં મોટી વડે વધાવી લીધાં, તથા કેરખાની ૮૦ રતલ જેટલી લારી મીણબતિ બનાવીને તેને તેવાંજ સોનાના ફાનુસમાં ગાઠવી, એવી મતલબથી કે તે આખી રાત બળતી રહે. પણ ખલીફ મામૂને આ કામ પસંદ કીધાં નહિ, અને મત આપ્યું કે આમ પૈસો હડાવી દેવો નહિ જોઈએ.

આ રીતે જે વજ્રનહીની શાદી થયલી તે શું ઉપલી વાર્તાવાજી અલ હસનની ખદીલ હશે?

શેહર ભટકવા લાગ્યો. અંતે ઉઘા કોટવાળાં એક શેહરમાં તે આવી પુગ્યો. અહીં મોટી મોટી હવેલીઓ હતી અને લોકો સુખી જણાતાં હતાં. તે જુખો ડાંસ બની ગયો હતો, અને મુસાફરીથી થાકી ગયો હતો. શેહરના મોટા મોટા રસ્તાઓ ઉપરથી મોટા મોટા આસામીઓને તેણે કંથે જતા દીઠા. તેમી તેમની પુઠે પુઠે ચાલ્યો. અંતે તેઓ એક મોટાં મકાનમાં દાખલ થયા, જે પાદશાહી મહેલ જેવું હતું. પેલા બહેખાંઓ આ મકાનમાં જ્યાં એક મોટા દરજ્જનવાળો આદમી બેઠેલો હતો તેની આગળ જઈ ઉભા. આ આદમીની આસપાસ નોકરો અને ચુલામો ઉભેલા હતા. તે કોઈ મોટો વજીરજીદો હોય તેવો બપકો કરીને બેઠો હતો. જ્યારે તેણે પોતાના દોસ્તોને આવેલા દીઠા ત્યારે તે પોતાની જગાએથી ઉઠ્યો, અને તેમની ખિદમત બજાવવા લાગ્યો.

આ સઘળો તમાશો જોઈને પેલા મુફલેસ માણસને લાગ્યું કે તેમી આ માતબર માણસનાં મકાનમાં દાખલ થઈ ખાણું ઉપર બિરાજે. પણ પોતે કાણ છે તે પરખાઈ આવે તો પોતાની ફજીહતી થાય, એમ ખીને તે અંદર દાખલ થયેલો પાછો બાહર આવ્યો, અને એક એકાંત જગાએ એકલો બેઠો. એટલામાં તેણે જોયું તો એક માણસ પોતાની જોડે કુત્રા લઈને ત્યાં આવ્યો, જે સઘળા શિકારી કુત્રા હતા. તેમને રેશમી અને કિનખાખી કપડાંથી સજ્જાર્યા હતા. તેમને ગળે સોનાના પટા હતા, અને તેમને રૂપાની સાંકળ વડે પકડેલા હતા. આ ચારે કુત્રાઓને પેલા માણસે ચાર જુદી જુદી જગાએ બાંધ્યા, અને પોતે પેલાં મકાનમાં જઈ આ ચારેનાં માટે ચાર સોનાના ખાનચાઓમાં પકવાન લઈ પાછો આવ્યો. દરેક આગળ અકેકો ખાનચો મેલી તેણે તેમને આ ખાણું ખાવા આપ્યું, અને પોતે ત્યાંથી ચાલી ગયો.

આ નવો તમાશો હતો, જે પેલો જુખો તરસો માણસ સામે બેઠો બેઠો આતુર નજરે જોતો હતો. તેનાં મનમાં એવું આવ્યું કે કુત્રાઓને સાંકળ વડે બાંધેલા હતા, માટે તેઓમાંના એકની આમળ જઈ તેનો ખાનચો ખેંચી લઈ તે માંહેલું પકવાન પોતે ખાઈ જવું. પણ તેમ કરતાં તે ખીધો. પણ એટલામાં એક કુત્રાએ તેના તરફ જોયું—

જાણે કે ખુદા તેનાં દિલમાં વસ્યો હોય અને પેલા લુખા આદમીની હાલત તેણે જાણી લીધી હોય, તેમ તે પોતાના ખાનયા આગળથી ફરી ગયો અને ગોયા પેલા આદમીને તે ખાત્રાની ઇજારત કીધી. આ ઉપરથી પેલો લુખો માણસ તેની નજદીક આવ્યો અને પેલા ખાનયામાં જે ખાણું હતું તે સઘળું પોતે ખાધું. આ રીતે સંતોષ પામ્યા પછી તેણે ત્યાંથી પાણું ફરવા માંડ્યું, પણ પેલો કુત્રો તેને તે ખાનચો ઉપાડી જવા કહેતો હોય તેમ તે પ્રાણીએ પોતાના પંજ વડે તે વાસણને પેલા મુઢલેસ તરફ હડસેલ્યું. આ ઉપરથી તેણે તે ખાનચો ઉઠાવ્યો અને તે મકાન આગળથી ચાલતો થયો. તેને કાંઈએ જોયો નહિ, અને સોનાનો ખાનચો પાછો મેળવવા કાંઈ તેની પુઠે આવ્યું નહિ.

અહીંથી નિકળેલો પેલો આદમી ખીજાં શેહરમાં ગયો, જ્યાં તેણે પોતાની કને અજાયબ રીતે આવેલું સોનાનું વાસણુ વેચ્યું, અને તેનું જે નાણું આવ્યું તે ખર્ચાને વેપારની જિનસો ખરીદ કરી પોતાને વતન ગયો. ત્યાં તેણે પેલી જિનસો વેચી, અને પોતાના માંગનારાઓનું કર્જ ફિટાડ્યું. આમ કરતાં તેની હાલત સુધરતી ગઈ, તે વધારે ને વધારે પૈસો પેદા કરવા લાગ્યો, અને છેલ્લે માતખર સોદાગર ગણાવા લાગ્યો. આ વેળા તેને એક વિચાર આવ્યો. તેને લાગ્યું કે “મારી હાલત સુધરી ગઈ અને દહાડો ફરી ગયો તે પેલા સોનાના ખાનચાથી છે. માટે એ ખાનચાના ધણીને મારે શોધી કઢાડવો જોઈયે, અને તેનાં તે વાસણુનું નાણું અદા કરવા ઉપરાંત મારે તેને માટે કીમતી હદિઓ ભેટ દાખલ લઈ જવો જોઈયે.” આમ વિચાર કરીને તેણે કેટલીક એમુલી ચિજો પોતાની જોડે લીધી અને પેલાં મોટી ઈમારતોવાળાં શેહર તરફની રાહ ધરી. કેટલાક દહાડા અને રાતની મુસાફરી પછી અંતે તે તે શેહરમાં જઈ પુગ્યો, અને પેલા ખાનયા તથા કુત્રાવાળા ધણીને મળી જવાની ખાહેશથી તે શેહરના મહોલ્લાઓમાં ફરતો ફરતો પેલાંજ મોટાં મહેલ જવાં મકાનની શોધ કરવા લાગ્યો.

આ મકાનવાળી જગાએ તે આવી લાગ્યો ખરો, પણ ત્યાં તે ઉમદા ખુલંદ મકાનને તેણે તમામ ખડિયેર હાલતમાં દીઠું. ત્યાં બેસીને કાગડા કા-કા કરતા હતા. બીજાં મકાનો બી વસ્તી વગરનાં જણાતાં હતાં. મામલો તદ્દન ફેરવાઇ ગયો હતો. પહેલી વાર તેણે જે મકાનો જોયાં હતાં તેઓ હાલ મુતલક નહિ ઝાળખાય એવો જખરો ફેરફાર થઇ પડ્યો હતો. આ ઉપરથી તેનું દિલ બહુ બળવા લાગ્યું, અને તેને શાયરનાં બેતો યાદ આવી ગયાથી તે નીચે મુજબ બોલી ઉઠ્યો કે—

ધુપો જે ખજનો ભંડારે નથી,
ખુરાકીનો ઢગજો કાઠારે નથી;
છેખાલી વિના એદમ આદમનું દિલ,
સખખ એનો પિછાનવો મુશકાલ.

આ રીતનો મામલો જોઇને પેલો સોદાગર બહુ દિલગીર થયો. તેને ખાહેશ થઇ કે કોઇ આદમી મલી જાય તો તેને આ સઘળા ફેરફારનું કારણ પુછું. પણ તેને તેમાં કોઇ આદમીખી મલી આવ્યો નહિ. આ માતખર મકાનનું નસીબ તમામ ફરી બેઠેલું તેણે દીઠું. તેણે એ મહેલની કમખખતી આવેલી જોઇ. તેની ખુલંદી પછી આજે તેની પસ્તી યાને જખીનદોસ્તી તેણે નિહાળી. તોપણ તે જે કામસર ત્યાં આવ્યો હતો તે કામ બળવવામાં નડતી મુશ્કેલી જોઇને હિમત હાર્યો નહિ. તે કોઇના માગ્યા વિના પોતાની રાજખુશીથી પોતાનું કર્જ ફિટાડવા આવ્યો હતો. માટે આજુબાજુ નજર ફેંકવા લાગ્યો, અને કાંઇખી નિશાની શોધવા લાગ્યો. અંતે તેણે એક માણસને એક જગા ઉપર બેઠેલો દીઠો. તે તદ્દન હાડપિંજર જેવો હતો. તેને જોતાંજ દિલમાં કંપારી છુટે એવા મુશ્કેલ દેખાવનો તે હતો. તેનું દયામણું મહોડું જોઇને પથર જેવી છાતીના માણસનું દિલ પણ પીગળે એવો તેનો હાલ હતો. આ ધણીને જોઇ પેલો સોદાગર તેની નજદીક ગયો, અને બોલ્યો કે—

“અરે એમી આ મહેલ જેવાં ખુલંદ મકાનના આ શા હાલ થઇ ગયા! એનો ધણી ક્યાં છે? તેનાં માહતાખમુખના ગુલામો અને

ગુલામડીઓ આજે ક્યાં ગુમ થયાં ? માત્ર દીવાલો બાકી રહી ગયા જેવી આ મકાનની માઠી હાલત શાથી થઈ પડી વાઈ ? તને કાંઈ ખબર હોય તો મને કહેશે ? પ્રથમ તો હું એ મકાનના માલિકને જોવા અને મલવા માગું છું. તે મને ક્યાં મળશે ?”

“અય ભાઈ, તારે તેનું શું કામ છે ? જો તારે તેને જોવાનું હોય તો જે કમખખત માણસ સાથે તું વાત કરે છે તેજ તે છે. હું તે કમનસીબ ઇનસાન છું જે એક વાર આ મકાનનો ધણી હતો. આજે એની હાલત તદ્દન બદલાઈ ગઈ છે તે જોઈને તું શા માટે અચરત થાય છે ? એમાં અચરત થવાનું શું છે ? જેની ચહડતી હોય તે શું સદા રહી એસે છે ? ચહડે છે તે તો પડવાને માટેજ ચહડે છે તે શું તું જાણતો નથી ? આજે ચહડતી તો કાલે પડતી એ તો કુદ્રતનો કાયદો છે. નસીબનું ચક્ર એવુંજ છે. તે ફરતું છે માટે તે જોમ ચહડાવે તેમ તોડી પાડે છે. તેનાં સુખદુઃખમાં નવાઈ જેવું શું છે ? એટલામાટે મારી હાલત આજે તું જુઓ છે તેવી કાંઈ થઈ તેનું કારણ તારે પુછવું નહિ. આ મકાનનો ધણી, તેને બનાવનાર, તેમાં ફરતા હરતા ખિદમતગારો અને દાસીઓ અને હમા ચીજનો હું માલિક હતો. તે વેળા નસીબ મારે માથે હતું. આજે તે ફરી એકું છે તેથી મારું ને કાંઈ હતું તે બધું જતું રહ્યું—તેણે તે લઈ મુક્યું—તેણે મને આ હાલતે લાવી નાખ્યો—જે બનાવો તેણે પ્રથમ મારેથી છુપા રાખ્યા હતા તે આજે જાહેર કરીને મને ખુઆર કીધો.—પણ ભાઈ, તને આમ મારે માટે પરપુછ કરવાનું કાંઈ કારણ ? આ તરફનાં બધાં બોક મારી હાલતથી વાકેફ છે. ત્યારે તું ક્યાંથી મને છુડતો અને અજબ થતો આજે આવી લાગ્યો ?”

તે બીચારાની આ સ્થળી વાતો સાંભળીને પેલા સોદાગરની છાતી ભરાઈ આવી. તેણે તેને દિલાસો દીધો. પછી પોતાની સ્થળી વાતોથી તેને વાકેફ કીધો. પોતાના જીખમરાની, પેલા કુત્રાની, પોતાના વેપારની, અને પોતાના અત્રે આવવાની મતલબની સર્વ હકીકત તેને જણાવી. પછી તે બોલ્યો કે “અય બિરાદર, હું તારે વાસ્તે એવી કાંઈ ચીજ લાગ્યો છું કે જેથી કાંઈતું પણ મન મલકાય અને દિલ હરખાય. વળી

હું તારા પેલા સોનાના ખાનચાની કીમત પણ તને આપવા માટે લાગ્યો છું. એજ તારું વાસણ મને માતબર બનાવનારું સાધન થઇ પડ્યું હતું—મારી મુશ્કેલીને મારી હટાડનાર એક કીમતી હથિયાર હતું. ટુંકમાં મને આ દુન્યામાં કમોતે મરી જતો તેણેજ બચાવ્યો હતો. હવે ત્યારે હું જે કંઇ લાગ્યો છું તે તું લે. તે સંવળું તારું જ છે.”

આમ કહીને પેલા સોદાગરે ખાનચાનું દામ તથા પોતે આણેલી કીમતી ચીજો તે મકાનના ઘણી આગળ હાજર કીધી. આ જોઇને તે ખીચારો કમનસીબ રહી પડ્યો, પોતાના હાલ માટે અફસોસ કરવા લાગ્યો, અને પેલી જિનસો તરફથી નજર ફેરવી નાખી, માથું ધુણાવીને બોલ્યો કે “આમાંની કોઈ ચીજ હું લેનાર નથી. એક મર્દ ! મને લાગે છે કે તું કોઇ દીવાનો આદમી છે. કારણ કે તું જે કામ બળવવા નિકળ્યો છે તે દીવાના સિવાય ખીજ કોઇનું હોય નહિ. મારા કુત્રાઓમાંનો એક તને સોનાના ખાનચાની ભેટ કેમ કરી શકે? અને જે કીમતી હોય તો તે ભેટ હું પાછી કેમ લઇ શકું? જે ભેટ મારા કુત્રાએ કીધી તે હું તેનો ઘણી પાછી લઉં એ તો જીલ્મની વાત કહેવાય. હું હાલ છું તે કરતાં વધારે તંગીમાં આવી પડ્યો હોઉં અને રોગનો ભોગ થયો હોઉં તોપણ ખુદાના કસમથી કહું છું કે તું જે લાગ્યો છે તે હું કદી કબૂલ રાખું નહિ—અને હાલ હું છું તેવા તારા જેવા એક વારના મુશ્કેલ માણસ તરફથી તો હું એક નખ બરાબરની ચીજ પણ કબૂલ રાખું નહિ. એટલાવાસ્તે હવે તું જ્યાંથી આગ્યો હોય ત્યાં સહી સલામત આલ્યો જા.”

આ સંપ્રતો સાંભળીને પેલા સોદાગરને બહુ લાગ્યું. તેની અર્જ મંજૂર રહી નહિ. તેણે પેલા એક વારના માતબર માણસની કદમ-બોસી કીધી, આવી મુશ્કેલી છતાં તેણે બતાવેલા સખી દિલગુદાની તારીફ કીધી, અને તેની રજા લઇ ત્યાંથી ચાલતો થયો. રસ્તે ચાલતાં તે આ ભેટ બોલતો ગયો કે—

સખી જ્યાં સગ વસે દિલદાર નામી,
બને શુભ મુશ્કેલીની ત્યાં બેદામી ;

સખી મદં નામના ઉઠાવનારા,
હજારો જનના બંધાવનારા;
હેવાનોની કરે જે કદ્રદાની,
ને ધનસાનો ઉપરતો જાફસાની;
તેવા નર આજ ક્યાં છે, અય બિરાદર !
ગયા તે સગ, ગયા સરદાર, સરાસર.

ખલીફ મામૂન અને તેનો કાકો ઇબ્રાહીમ :

અથવા

કીના ઉપર માફીની સરસાઈ.

ખલીફ હાશન અર રશીદનો બાપ ખલીફ અલ મેહદી શેકલા નામે એક કાળી ચુલામડીને પરણ્યો હતો, જેને પેટે ઇબ્રાહીમ નામનો બેટો અવતર્યો હતો. આ ઇબ્રાહીમ અબૂધરહાક અલ મેહદી એક નામીયે ગાયનકાર અને ગાયક હતો. તે નમ્ર, સખી દિલગુદાનો અને નોકજખાન હતો. જ્યારે હાશન પછી તેનાં તખ્ત ઉપર તેનો બેટો મામૂન આવ્યો ત્યારે બીજા સર્વ શાહજાદાઓ અને સાહેબજાદાઓની પેઠે તેણેબી મામૂનને પોતાનો ખલીફ કબૂલ રાખવો જોઈયે, પણ તેમ કરી પોતાના ભત્રિજાની તાબેદારી કરવાની તેણે ના પાડી, અને તેના તરફ વફાદાર રહેવાના કસમ નહિ લેતાં તે બગદાદ છોડીને રચે શહેરમાં જઈ બરાયો. અહીં તેણે પોતાના લાગતાવળગતાઓને ભેગા કીધા, અને એક લશ્કરી ટોળું જમા કરીને પોતે ખલીફાનો ખેતાબ ધારણ કીધો. આમ નજદીક બે વર્ષ સુધી ચાલ્યું. મામૂન આટલી સુદત સુધી મુગો રહ્યો, એવી ઉમેદમાં કે તેનો આ કાકો પોતાની ભૂલ જોઈને અંતે તાબે થશેજ. પણ જ્યારે બે વર્ષ સુધી તેવું કશું જણાયું નહિ ત્યારે મામૂન થોડુંક લશ્કર લઈને “કાકાને સમજાવવા અથવા તો પકડવા રચે તરફ ચાલ્યો. આ વાતની જ્યારે ઇબ્રાહીમને ખબર પડી ત્યારે બગદાદ જવા સિવાય બીજો કશો છુટકો તેણે દીધો નહિ. ત્યાં જઈને તે કોઈ

છુપી જમાએ બરાઈ બેઠો, અને ખલીફ મામૂને આખાં શહેરમાં દંટેરો ફેરવ્યો કે જે કોઈ ઇસ્લાહીમને પકડી લાવશે યા તેનાં છુપાવાની જગા બતાવશે તેને એક લાખ સોનાના સિક્કાનું ધનામ મળશે.

આ પછી પોતાની ઉપર શું ગુજર્યું તેનું બયાન ઇસ્લાહીમ પોતેજ નીચે મુજબ આપે છે:—

જ્યારે મેં આ ધનામની વાત સાંભળી ત્યારે મને લાગ્યું કે હવે હું પકડાઈ જવાનો ખરો. હું મારે ઘરથી મધ્યપોરે બહાર નિકળી પડ્યો. ક્યાં જવું તેની ખબર ન હોવાથી એક હજીમનાં મકાનમાં દાખલ થયો. મેં પૂછ્યું કે “થોડો વખત છુપાઈ રહી શકું એવી જગા તારા ઘરમાં છે?” તેણે હા પાડીને બારણું ઉઘાડ્યું, અને મને અંદર દાખલ કરીને તે પાછું બંધ કરી પોતે મહોલ્લામાં નિકળી પડ્યો. મને બધા લાગ્યો કે તે મને પકડાવવા માટે ગયો હતો. આથી મને બહુ ચટપટ થઈ અને શું કરવું તેની સમજણ પડી નહિ. પણ જ્યારે તે પાછો ફર્યો ત્યારે તો મજૂરનાં માથાં ઉપર ખોરાકીની વસ્તુઓ ઉચકાવી લાવ્યો હતો. તેણે ખાણું પકાવ્યું, અને મને જમાડ્યો. આવું પકવાન મેં કોઈ દહાડો ખાધું ન હોય એવું તે સ્વાદિષ્ટ હતું.

આ પછી તે મારી આગળ આવીને બોલ્યો કે “અય મારા માલિક, તારી સાથે વાત કરવી એ મારા જેવા કમીનાનું કામ નથી, તોપણ ગુલામ એટલું તો જાણું છે કે તું ખલીફ અલ મેહદીનો બેટો ઇસ્લાહીમ છે, જેને શોધી આપનારને એક લાખ સિક્કાનું ધનામ આપવાનું ખલીફ મામૂને જાહેર કીધું છે. પણ તારે બેફિકર રહેવું.”

તેના આ સંપ્રતો સાંભળીને તે હજીમ વિશે મારાં મનમાં ઉંચો વિચાર બેઠો. મને મારાં બચ્ચાં છોકરાં અને કુટુંબીઓ યાદ આવ્યાં, અને હું બોલ્યો કે—

જેણે કરી છુટકારો યુસુફનો તેના ખેશીઓને દીધો સ્વાધીન,
જેણે તેનાં કેદખાનામાં તે કેદીને બનાવ્યો મોટો,
તેજ કરશે કપૂલ મારી બંદગી ને મેળવશે બચ્ચાં સાથ,
ખલ્લતનો જે સાહેબ ખુદા તે છે સર્વ શક્તિવાન.

આ સાંભળીને હજીમે મારી પરવાનગી લઇને બે કવેત એવાં સરસ કહી સંભળાવ્યાં કે મને તેના જેવા એક ગરીબ માણસમાં આટલી બધી હુશિયારી હોવા વિશે ઘણી નવાઈ લાગી. હું તેનાં કામ અને સખુનોથી ખુશ થઇ ગયો, અને મારી કને સોનાના સિક્કાઓની થેલી હતી તે તેના તરફ ફેંકતાં હું બોલ્યો કે—“આ તું લે. ખુદ તારું બહુ કરે. હવે હું અહીંથી જાઉં છું. મારે માથે બચતું જે વાદળ લટકે છે તે દૂર થશે ત્યારે હું તને નવાજવાને ચુકીશ નહિ. હાલ તો આ છે તેટલુંજ કપૂલ રાખ.”

પણ પેલા ગરીબ માણસે થેલી મને પાછી આપી. તે કપૂલ રાખવાની ના પાડીને તે બોલ્યો કે “અય મારા માલિક, મારા જેવા મિસ્કીનની તમારા જેવા શાહજાદાએ દરકાર શાની કરવાની ? નસીબ સંજોગે તારા જેવો નામદાર મુજ કમતરીનનાં ઝુપડાંમાં આવવા પામ્યો તેથી મને મગરર થવાનું કારણ મળ્યું છે. હવે તારા દીદાહ જોવાની એ ખુશહાલી કરતાં વધુ ખુશહાલી આ નાણાંની રકમ ક્યાંથી આપવાની હતી ? જો આ થેલી તું પાછી મારા તરફ ફેંકશે તો ખુંદાના કસમથી કહું છું કે હું મારો જાન ખરબાદ કરીશ.”

અંતે મને મારી થેલી પાછી લેવી પડી, જેમ આગળ મને કદી કરવું પડ્યું હતું નહિ. મેં તેને મારી બાંહેમાં છુપાવી, જેથી હાથ ઉપર નહિ ધારેલો વજન આવી પડ્યો. હવે તે ઘર છોડી જવા માટે હું ઉઠ્યો અને દરવાજા તરફ ચાલ્યો, ત્યારે પેલા વફાદાર હજીમે મને કરગરીને વિનંતી કરી કે “અય મારા સાહેબ, બીજી કોઈપણ જગા કરતાં આ જગા તારા છુપાવા માટે વધારે સલામતી ભરેલી છે. તારાં જોજન માટે મને કશી મહેનત પડતી નથી વાસ્તે ખુદ તારી મુશ્કેલ આસાન કરે ત્યાંસુધી તું અહીંજ ચોખ.”

મેં જવાબ દીધો કે “એકજ શર્તે હું આમ કરું, અને તે એ કે આ થેલીમાંથી તું દરરોજનો ખર્ચ કરે.”

હજીમે આ વાત કપૂલ રાખી, પણ તેમાં તે મારી જોડે ઠગાઈ

રમ્યો. હું જેની જોડે યોગક દિવસ રહ્યો, પણ મારી યેલીમાંથી તો તેણે કશું ખચ્યું નહિ.

એક દિને લાગ જોઈને હું તેનું ઘર છોડી ગયો. મેં મેં પર ખુર્ચી પહેર્યો અને ઝોરતને વેશે આગળ વધ્યો. મહોલ્લામાંથી ચાલીને જતાં પકડાઈ જવાની ધાસ્તી મને બહુ લાગી. નદી ઉપરના પુલ ઉપર જઈ પુગ્યો, જ્યાં પાણી બહુ ઢોળાયેલું હતું. અહીં એક સવારને મેં દીઠો. તે મારી ખિદમતમાંના સવારોમાંનોજ એક હતો, તેણે મારા ઝોરતના વેશ છતાં મને પિછાન્યો. તે મને જોઈ પુકાર મારવા લાગ્યો કે “નામદાર ખલીફ મામૂન જે માણસની શોધમાં છે તે આ રહ્યો—આ રહ્યો.”

આમ બોલીને તેણે મને પકડ્યો, પણ મેં તેને એવો જખરદસ્ત આંચકો માર્યો કે તે અને તેનો ઘોડો પેલી પાણીવાળી જગા ઉપર ઉધે મસ્તક પડ્યા. લોકો તેને ઉઠાડવામાં રોકાયાં, એટલે હું ત્યાંથી ઉતાવળે કદમે આગળ વધી ચાલ્યો. પુલ પસાર કરીને એક મહોલ્લામાં દાખલ થયો, જ્યાં એક મકાન ખુલ્લું જોઈને હું તેમાં દાખલ થવાની રજા માંગવા ત્યાં ઉભેલી એક ઝોરત આગળ ગયો. મેં તેને કશું કે “અય બાઈ, મારો જન બચાવ. હું મોતના બચમાં છું.”

તેણી બોલી કે “બેલાસક અંદર આવ; ખી મા. તારા એક બાલનેખી ધંજ થશે નહિ.” આમ કહી તેણી મને જમવાના ઝોરડામાં લઈ ગઈ, અસ્થાબ બિછાવ્યો અને થોડુંક ખાણું લાવી મુક્યું. તે ફરીથી બોલી કે “તું સુખેથી અહીં રહે અને કશી ધાસ્તી રાખતો ના.”

પણ આ રીતે તેણી મને દિલાસો દેતી અને મુહાફિજત કરતી હતી ત્યારે તેનાં મકાનનું બારણું બહુ જોશથી ઠોકાયું. તેણીએ જઈને તે ઉઘાડ્યું, અને તેજ પળે માંહે એક જણને ઉચકીને લઈ આવ્યા, જેને માથે પાટો બાંધેલો હતો અને જખમમાંથી લોહી વહેતું હતું. અરે, આ તો જેને મેં આંચકો મારી તોડી પાડ્યો હતો તેજ મારો અસ્વાર ! ત્યારે આ તેનાંજ મકાનમાં મારી પરાણાચાકરી થતી હતી, અને

મારાં કામથી અજણી તેની ઝોરતેજ મને પોતાનાં મકાનમાં છુપાવ્યો હતો ! કેવો કમનસીબ સંજોગ !

“એ શું થયું તને ? કાણે માર્યો ? કેમ પડી ગયો ? લોડો ક્યાં છે ?” તેની ઝોરતે તેને પુછ્યું.

“મેં પેલાને પકડ્યો. એક લાખ સિફાની લાલચે મેં મારા માલિકનેજ પકડવા માંગ્યો. પણ તે મને ગળડાવી પાડીને નાસી ગયો.” આમ બોલીને પેલા જ્રમ્મી માણસે સઘળી વાતથી પોતાની ઝીને વાકેફ કીધી. તેણીએ કપડાંનો નવો પાટો તેનાં માથાંના જ્રમ્મ ઉપર બાંધ્યો, અને બિછાણું પાંથરીને તેને ત્યાં સુવાડ્યો. પછી મારી આગળ આવીને તેણી બોલી કે “બલીફ જેની શોધમાં છે તે તું છે એમ મેં જાણ્યું છે. ખરું કે ? પણ કાંઈ ચિંતા નહિ. તું બેઠેકર રહેજે.”

મારી ચિંતાનો પાર હતો નહિ. મને એમજ લાગ્યું કે હવે પકડાઈ જવાનો ખરો. તોપણ હું તે બાઈનાં મકાનમાં ત્રણ દહાડા સુધી રહ્યો, અને એ સુદત દરમિયાન તેણીએ મારી ઘણી મદારત કીધી. પછી તેણી મારી આગળ આવીને ગભરાયલી હોય તેમ બોલી કે “તારે વિશે મને હવે બીક લાગે છે. આ મારા ખાવંદથી તને ખમવું પડશે એ મારી ધાસ્તી છે. હવે તે ટ્યાર બન્યો છે માટે અખાદ તારી આગળ આવી લાગે અને તને જોઈને પિછાને અને તને પકડાવે. વાસ્તે હવે તારે માટે બેહતર એ છે કે તું આ મકાન છોડી જઈ તારો જીવ બચાવ.”

મેં તેને અર્જ કીધાથી તેણીએ રાત પડવા સુધી મને પોતાનાં ઘરમાં રાખ્યો ; જે પછી મેં એક વાર ફરીને ઝોરતનો લેખાસ લીધો, અને એક બાઈનાં ઘર તરફ હું ચાલ્યો. આ બાઈ આગળ મારી ગુલામડી હતી, પણ પાછલથી છુટકારો પામી હતી. તેણી મને જોઈને રોઈ પડી, અને મારા હાલથી કુળી થયલી દેખાઈ. પછી હું તેનાં ઘરમાં આંત્રો શોધતો આવ્યો. તેથી મારી સલામતીને માટે ખુશી થઈને ખુદાના શુકાના કરવા લાગી. પછી કાંઈ ખોરાકી લેવા જવી હોય તેમ બાજાર તરફ ચાલી. મને તેણી ઉપર વિશ્વાસ હતો. માટે હું તો એમજ સમજ્યો કે તેણી બાજાર વસાવવા ગઈ હતી. પણ આ વિશ્વાસ ખોટો હતો.

મેં તરત જોઈ લીધું કે તેણી તો મને પકડાવવા માટે સત્તાવાળાઓને ખબર આપવા ગઈ હતી; કારણ કે તેણીનાં મઠાન તરફ આ બાઈની જોડે મેં ઇચ્છાહીમ અલ મોસિલીને પોતાના માણસો જોડે દોડ્યો આવતો દોઠો. પેલી છુટકારો પામેલી ગુલામડીએ મઠાનમાં દાખલ થઈ પેલાઓને પોતાની સાથે દાખલ કરીધા, અને હું જ્યાં હતો ત્યાં તેમને લાવીને મને તેમના હવાલામાં આપ્યો. ઇચ્છાહીમ મને ઝોરતનાજ લેખાસમાં અલ મામૂન આગળ લઈ ગયો.

જ્યારે ખલીફ મારા પકડાવાની બિના સાંભળી ત્યારે તેણે પોતાના સલાહકારોની એક મેહફિલ ભરી. પછી મને ત્યાં હાજર કરવાનો હુકમ કરીધો. હું જ્યારે તેની હજૂરમાં દાખલ થયો ત્યારે મામૂનને મેં મારા ખલીફ દાખલ ગણીને કુર્નસ બળવી. હું બોલ્યો કે “અય ઇમાનદારોના પાદશાહ, તારા ઉપર ખુદાની રેહમ હોજો!”

તેણે ગુસ્સાથી જવાબ દીધો કે “ખુદા તારું બહું મા કરજો.”

મેં કહ્યું કે “અય ઇમાનદારોના પાદશાહ, તારી ખુશીમાં હોય તે હુકમ મારે માટે ફરમાવ—બંદો હાજર છું. અમલ તારો છે, વાસ્તે ગમે માફ કર, ગમે સાફ કર. પણ પરહેજગારી સાથ વધારે નિસ્ખત માફીને છે—સજાને નથી. જેમ ખુદાએ ખીજાઓ કરતાં મારી તકસીરને જિયાદતી બક્ષી છે તેમ તે સાહેબે ખીજાઓ કરતાં તારી માફીને જિયાદતી બક્ષેલી છે. અય ઇમાનદારોના પાદશાહ, તું કીનો લેશે તો તે ઇનસાફ છે; અને જો તું માફી બક્ષશે તો તે સખાવત છે.” પછી હું નીચલાં બેત બોલ્યો:—

“ખરે મારો ગુનાહ છે. મોટો, ખાવંદા
મગર મોટો તેથી તું છે, ખુદાવંદા!
જે છે બાજેમ તે તું લે, હું આપીશ;
ગમે કર માફ, ને વરસાવ આશીષ;
બખીલ સાખીત હું થાયો ‘છું’ નાદાન,
તું તો છે જાહિર આલમનો મેહરબાન.”

આ મારા સપ્તનો સાંભળીને મામૂને પોતાનું માથું જે નીચે નમાવેલું
રાખ્યું હતું તે ઉઠાવ્યું, અને તે મારા તરફ જુએ તેજ વખતે મેં
નીચલાં બેત બોલવા માંડ્યાં :—

ગુનાહ મારો ખુલ્લું છે, નામવર !
મગર માશી તારી છે ખુલ્લુંતર;
કરે માશ તો તું છે બક્ષા'શગર,
સજા તું કરે તેખી આદિલ મમર.

આ સાંભળીને મામૂને પાછું પોતાનું સર નીચું નમાવ્યું, અને
આ બેત બોલતો સંભળાયો :—

અગર એક દોસ્ત રંજીદ કરે છે,
ગુસાથી લાલ આ દીદા કરે છે;
ગુનાહ બહુ છું આપી તેને માશી,
કરીને દોસ્ત કરું છું ધનસાશી.

આ સપ્તનો સાંભળતાંજ બરદરખારમાં દયાનો પમરાટ પંથરાપલો
મને સુંધાયો. આ પછી તેણે દરખારમાં બેગા થયલા પોતાના કાકાના
બેઠાનો, તેના બાઈનો, તથા ખીજા મુખ્ય અમલદારોનો અભિપ્રાય
પુછ્યો કે “હવે આ કામમાં શું કરવું. મારા આ કાકાને માશી બક્ષવી
કે સજા કરાવવી ?” સંધળાઓએ સલાહ આપી કે તકસીરવારને
મારવો બેઠ્યો; પણ કેવી રીતે મારવો તે બાબે દરેક જણે જુદો
જુદો વિચાર જણાવ્યો. શેવટે મામૂને ખાલિદના બેટા અહમદનો વિચાર
પુછ્યો. અહમદે જવાબ આપ્યો કે “અય નામવર, અગર તું એનો
જન લેશે તો અમો કહીશું કે તારા જેવા એકે એના જેવા એકનો
જન લીધો તેમાં કાંઈ દમ નહિ, કારણકે એવા દાખલા તો ઘણા બને
છે. અગર તું એને માશી બક્ષે તો અમો કહીશું કે તારા જેવા એક
પાદશાહે એના જેવા એક તકસીરવારને માશી બક્ષી એ ઘણું અજાયબ
કામ બન્યું, કારણ કે એવા દાખલા બન્યા નથી.”

અહમદના આ સપ્તનો સાંભળીને ખલીફ વળી સર નીચું નમાવ્યું
અને તે આ બેતો બોલ્યો કે,

“ખતી ખેશીઓએ માર્યો ખિરાદર;
છોડું જે તીર ખેશી પર ખરાખર,
ફરી પાછો મને જખ્ખી કરે તે,
કમી ખેશી અમારા થાય મરે જે;
કરું હું માફ અગર, વાહવાહ ગણ્યોએ;
અગર માફ તો પગ મારા કપાએ.”

વળી ખલીફ ખીન્ન શેઅરો પણ આ રીતે બોલવા લાગ્યો :—

“માફ કર ખિરાદરને, જેણે નેક સાથે બેઠ્યું બદ;
રહે તે પર મેહરબાન સદા, ઉપકારી હોય કે અપકારી;
તાનો તેને ના તું માર, ભૂલ કરે કે કરે અદલ;
જેતો નથી પ્યાર અને ધિક્કાર સાથે બજેલાં છે ?
ઉમરદરાજની જે ખુશી, ખતરો છે તેમાં સફેદ બાલથી;
જુલો છે મીઠાં મગર છે ડાળી પર કાંટા ધણા.
ખુશ નથી કીધું એવો કોણ છે ? નેકીજ કરનારો કોણ ?
જમાનો તપાસી જોશે તો જણાશે ધણા જવાનો ભૂલમાં.”

નામદાર પાદશાહને મુખથી નિકળેલા આ સખુનો સાંભળીને મેં
મારાં સરપર નાખેલો નિકાળ એકદમ ઉઠાવી દીધો અને હું મોટેથી
પ્રકારી ઉઠ્યો કે “ખુદા મોટો સાહેબ છે ? અય ધમાનદારોના પાદશાહ,
ખુદા તને માફ કરો ! ”

મામૂન બોલ્યો “તું બેદ્દિકર રહે, ઓ મારા ચચાજી ! ”

“અય પાદશાહ, મારી તકસીર એટલી મોટી છે કે તેના
અચાવમાં હું કશું બહાતું લાવી શકતો નથી; અને તારી માશી એટલી
મોટી છે કે તે માટે ઉપકાર માનવાના મારી કને સખુનો પણ નથી.”
પછી મેં એક ગાણું ગાતાં તેને કહી સંભળાવ્યું કે “તું સાતમો
અખ્ખાસી ખલીફ છે, વાસ્તે તું સાતમો ધમિમ છે; ખુદાતાલાએ
સખળી નેકી તારામાંજ ભરેલી છે. આદમીઓનાં દિલ તારીજ ખુબીના
સખુનોથી ઉભાઇ જાય છે; તું નમનતાધથી તેઓ સર્વની પરવરશી

કરે છે. વહેમે મને ઘેર્યો, ભોળી ધારણાથી માફ સર ફરી ગયું, પણ તારી સામે મેં બલવો ઉઠાવ્યો નહિ. તેં એક એવા ધણીને માફી બક્ષી છે કે જેવાને આગળ કદી બક્ષવામાં આવી નથી ; વળી કોઈને વચ્ચે પડ્યા વગર તેં મારો અજીમ ગુનાહ માફ કીધો છે. તેમ કરીને તેં નાનકડાં બચ્ચાંઓ અને તેમની આતુર અધીરી માદર ઉપર રેહમ કરી છે.”

મામૂને જવાબ આપ્યો કે “ હજારત યુસુફના દાખલાની નકલ કરીને હું તને કહું છું કે આજ દિનથી તારા ઉપર કરોડો રૂપકો લાગુ પાડવામાં આવશે નહિ. ખુદા તને માફ કરો ; કારણુ જેઓ દયા બતાવે છે તેઓમાં સર્વથી દયાળુ તેજ છે. તારી તમામ દોષત અને તારી તમામ મિલકત હું તારે હવાસે ઠરું છું, વાસ્તે તું દરેક વાતે બેદિલ રહેજે, ઓ મારા બચ્ચાણ.”

આના જવાબમાં મેં કેટલાંક બેતો તેને કહી સંભળાવ્યાં, જેમનો સાર એ હતો કે—“ તેં મારી દોષત અને મિલકત મને પાછી આપી દીધી, અને તારી કને તે રાખી નહિ ; પણ તે અગાઉ તો તેં મારો જન બદલ્યો. આ તારાં કામોને માટે માફ ખૂન આપવાને અને મારી દોષત ખર્ચી નાખવાને તૈયાર છું. હવે જો હું તારા તરફ નિમકહરામ બનું તો તારી સખાવત જેટલી મોટી છે તે કરતાં પણ વધારે મોટો ખુરો હું ઠરું.”

આ પછી બક્ષીદ અલ મામૂને મને માન અને મેહરબાનીથી નવાજવા માંડ્યો. પછી તે બોલ્યો કે “ ઓ મારા કાકાજી, અબૂ ઇસ્હાક અને અલ અખ્લાસે મને સલાહ આપી હતી કે તારો જન લેવો.”

મેં કહું કે “ તેઓએ તને વાજબી સલાહ આપી હતી, ઓ મારા પ્રાદશાહ ! પણ તેં તારાં ફરાખ દિલ અને મોટાં મન મુજબ અમલ કીધો છે. અને તેમ કરીને જે કરવાથી ખુશ થવાની તું બીક રાખતો હતો તે બીક દૂર કીધી છે.”

“તારી જિંદગી બચાવીને મેં મારા કીનાના આત્મને બુઝવી નાખ્યો છે. વચમાં પડનારાઓના ઉપકારના બોળ તળે તને લાવી નાખ્યા વગર મેં તને મારી બક્ષી છે.” આમ બોલીને મામૂને કેટલોક વખત નિમાજ પઢવામાં શુજારી નાખ્યો. બ્યારે તે નિમાજેથી ઉઠ્યો ત્યારે પોતાનું માથું ઉઠાવીને તે મને પુછવા લાગ્યો કે “અરે કાકાજી, હું દોળાનું કાં પડ્યો હતો તેનું કારણ તું જાણે છે ?”

મેં કહ્યું કે “તે” પોતાને તારા દુશ્મનનો માલિક બનાવ્યો તેથી ખુદાનો આમાર માનવા તેં આમ કીધું હશે.”

“નહિ, નહિ ; મારી કાકા તેવી ખાહેશ ન હતી. તને મારી બક્ષવા માટે તે સાહેબ મારાં મનમાં વસ્યો અને બશારત દીધી તે માટે મેં તેનો ઉપકાર માન્યો છે.” આમ તે બોલ્યો, અને પછી છેલ્લાં બે વર્ષમાં મારા ઉપર શું શું વીત્યું અને હું કેમ પકડાઈ ગયો તેનો એકવાલ તેણે જાણુવા માંગ્યાથી મેં સર્વ વાત માંડીને તેને કહી સંભળાવી. હજમને ત્યાં શું બન્યું, પેલા ઘોડેચારનું શું થયું અને તેની ચોરતે કેવી ખુનિયાદી વાપરી, અને છેલ્લે મારી પોતાનીજ આજ્ઞા થયલી શુલામડી મારી સાથે કેવો દમો રમી તે સઘળું મેં તેને કહી સંભળાવ્યું.

આ સઘળું બયાન સાંભળીને અલ મામૂને પેલી આજ્ઞા થયલી શુલામડીને બોલાવી મંગાવી. તેણી આ વેળા પોતાનાં મક્કનમાંજ હતી, અને પોતાને મળનારાં ઈનામની ઈતેજારીથી વાટ જોતી હતી. બ્યારે તેણી ખલીફની હજૂરમાં આવી ત્યારે તે નામવરે તેને સવાલ કાઢ્યો કે “તારા માલિકને પકડાવવા માટે તને કોણે ઉસ્કરી ?”

“પેસાની લાલચે,” તેણી બોલી.

“તારો ઘણી કે બચ્ચાં કાંઈ છે કે ?” ફરીથી સવાલ થયો.

તેણીએ જવાબ આપ્યો કે—“નહિ.” આ પછી ખલીફ ફર-માવ્યું કે તેને એકશો ફટકા બાંધી મારે અને જન્મ સુધી ક્રેખાનામાં રાખે.

પછી ખલીફે પેલા મારી નોકરી માંહેલા ઘોડેસવારને બોલાવી મંગાવ્યો. તેનેની ઉપર જેવો પહેલો સવાલ પુછવામાં આવ્યો ત્યારે તેણેની પૈસાની લાક્ષ્યનું જ કારણ બતાવ્યું.

ખલીફે ચુકવ્યું કે તારે હજમપત્રી કરવી. તેણે તેને હજમને હુનર શિખવા માટે એક હજમની દુકાન ઉપર ગોઠવી આપ્યો.

આ સવારની ખાયડી તથા પેલો અસલ હજમ પણ તેણેવેલા હોવાથી દરબારમાં હાજર હતા. મામૂને આ બાબને મોટું આદરમાન આપ્યું, અને તેને પોતાના મહેલમાં નોકરી આપીને કહ્યું કે “આ સમજી ચોરત છે અને અગત્યનાં કામમાં રોકવાલાયક બાધ છે.”

પછી પેલા હજમ તરફ ફરીને મામૂન બોલ્યો કે “તારે વિશે એવી બધી વાતો મારે કાને આવી છે કે તારી સખાવતને થકી અસાધારણ માન મારી તરફથી તને મળવું જોઈયે.” આમ કહીને ખલીફે ફરમાવ્યું કે પેલા સવારનું ઘર હજમને હવાલે કરવું અને તેને પંદર હજાર સોનાના સિક્કા ધનામ દાખલ આપવા.

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદ્દમ.

ચર્યગેટ સીટ, કોટ; મુંબઈ.

વાંચવા લાયક પુસ્તકો.

૩. આ. પૈ.

૩. આ. પૈ.

બોધલું.....૧	૮	૦	ગુલદસ્તે રમુજ (૬૦૦		
તરકમા એક વાદળી...૨	૮	૦	રમુજ દુચકાઓ)...૨	૮	૦
બાનુયાને સજવન થયલો			હસીના.....૧	૮	૦
આશક.....૨	૮	૦	ત્રીમુર્તી.....૧	૪	૦
અરેબ્યન ટેક્સ ૨ ભાગ.૬	૦	૦	રૈડ હાઉસ અથવા સોરા-		
સિપાહ બચ્ચાની સર્જની ૧	૮	૦	બશાહ શેઠનો વારસ ૧	૮	૦
પેટે બોલુ પંચી. બે.			સોનારણુ.....૧	૮	૦
ભાગ સાથે.....૧	૦	૦	માથુકનો ધશારો.....૨	૮	૦
પેહેલા સર જમશેદજી			કોરદેવા શેહેરનું મોતી...૦	૪	૦
જીજીબાઈનું કીર્તિવંત			ઝોરતનો ગુલામ.....૨	૦	૦
જન્મચરિત્ર ૧૧ ચી-			આફ્રિકા પ્રકાશ.....૩	૦	૦
ત્રા સાથે.....૩	૦	૦	બજેલો બીખો અથવા		
વિધારી વનિતા; દગાખોર			ચીનાઈ ચંપીન		
દોસ્ત.....૨	૮	૦	(એક અંકી ક્ષારસ) ૦	૩	૦
જીયેતીષ વિદ્યા; સૃષ્ટી			સહનસીલ સુંદરી યાને		
રચના.....૩	૦	૦	ત્રીયા તેજ.....૩	૦	૦
ગુલામી બાઝાર.....૧	૮	૦	સેતાનનો સાથી.....૧	૦	૦
તપી માતાનો કોપ...૧	૦	૦	હીંદી નાઈસ; ઝેમો-		
મરહુમ મી૦ મનસુખનું			રાની ગુલા.....૧	૮	૦
જન્મચરિત્ર.....૨	૦	૦	પવીત્ર પ્યાર.....૦	૮	૦
નવું ગુજરાતી ગુલેસ્તાન ૧	૪	૦	શાહાઝાદી ઝીના.....૧	૦	૦
ગુલબાનુ; અતિ રસીલી			પારસી યોગ અબ્યાસ...૫	૦	૦
વાર્તા.....૦	૧૨	૦	બાઈ બેહેનની માયાનો		
સાસાની શાહાનામુ....૪	૦	૦	ચમત્કાર.....૧	૮	૦
જેક ઉદાર ધરકાડુ.....૧	૦	૦	પ્યાર અને પરજોશી જીંદગી ૧	૮	૦
કલીફ હારન-અલ-રશીદ. ૨	૪	૦	કાલા મેંદા ૪ ભાગમાં ૨	૮	૦

એ ઉપરાંત સેંકડો જાતનાં અગ્રેજી તથા ગુજરાતી વાર્તાનાં પુસ્તકો તથા દરેક રુલો તથા કોલેજમાં ચાલતી દરેક પ્રકારની ચોપડીઓ બહુજ કિંમત અને એક સરખે ભાવે મળશે.

માશુકનો

ઈસારો.

વાંચવાને તૈયાર થજો.

આગળ કોઈખી વાર નહીં વાંચો હોય
તેવી રસીલી વાર્તા.

છપાવી પ્રગટ કરનાર,

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

આગળા ભવના આશકની સાથે મેળાપ—જીંદગીના ઝરાને।
અમર્ગ આતશ—ટીબેટન લામાઓનું ભેદ ભર્યું જાદુ—હજારો વરસની
જીંદગી ગુજરનારી પરીપેકર માશુક—અયમાનો નવો અવતાર—અદેખી
માશુકનો ભેદ ભર્યો એકરાર. એ બધું વાંચવું હોય તો ખરીદજો—

માશુકનો ઈસારો.

રચનાર—ગુલકામ.

કીમત રૂપિયા અઢી—પોસ્ટેજ ભુકું.

પ્રગટ કરનાર,

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

બુકસેલર અને પબ્લીશર.

ચર્ચગેટ—કોટ—મુંબઈ.

ગુ લ દ સ્તે—ર મુ જ

અથવા

ચુલખુલ દુચકા.

લખનાર—ગુલકામ

તે

મીં જોહાંગીર નશરવાનજી પટેલ.

છપાવી પ્રગટ કરનાર

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

આગેજ કોઈ પણ વાર, કોઈ પણ ચોપાનિયાં અથવા કોઈ પણ ચોપ-
ડીમાં નહીં આવેલા તેવા, બહુ ઉંચા પ્રકારના અને ખરી રમુજથી બરપુર
૭૦૦ દુચકાઓનો અસાધારણ મોટો સંગ્રહ આ માનીતાં પુસ્તકમાં છે.

રડતાએ હસવું હોય, કુંજરાએ બોલકના થવું હોય, ગમ-
ગીને ગમ ભુલવો હોય, દલગીરે જીવ ખુશાલ કરવો હોય, દુઃખીએ સુખનો
સ્વાદ ચાખવો હોય, દરદીએ દવા પના સાળ થવું હોય, મંદ મનનાએ
ઉલટ ધરવી હોય, બેચેને કરાર જોવો હોય, આજસુએ ઉમંગ પકડવો
હોય અને સોકતુરે સોક દુર કરવો હોય,

તો જરૂર વાંચશો

ગુ લ દ સ્તે—ર મુ જ

કીમત રૂ. ૨૫.

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

ચોપડીઓ વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર

ચર્ચમેટ સ્ટીટ, કોટ, મુંબઈ.

જ્ઞાનવર્ધક.

દર માસે નિયમિત પ્રગટ થતું એક
માસિક ચોપાનિયું.

વાર્સિક લવાજમ રૂપિયા ત્રણ
અને બાહરગામ પોસ્ટેજ
રૂ. ૦૮ = વધુ.

લવાજમ
આંગપર.

અધિપતિ,
રામજી બે. માદન.

જ્ઞાનવર્ધક.

આંગપર

લવાજમ ભરનારને

દરસાલ રૂ. ૧-૪-૦ની

અમુક ચોપડીઓ લેટ.

પ્રગટ કરનાર માલેક

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

મુકસેલર એન્ડ પબ્લીશર

ચર્ચગેટ કોટ, કોટ, મુંબઈ.

માલેક,

પીરોજશાહ દી. મુકાદમ.

વારતાના શોખીનોને ખુશ ખબર.
નવી વારતા-નવી મજાહુ-નવો ખબરો.
કપાઈ જાહેર પડી છે-તુરત મંગાવી લેવો.

સુલતાના

યાને

બેગમની ખસારત.

લખનાર—રતનજી બે. માદન.

૪૦૦ પાનાની આ વારતાનું એક પાનું એવું નથી, કે જે વાંચતાં તમને કંટાળો આવે. વારતા લાંબી છતાં તેનો રસકસ છેવટ સુધી જળાવેલો છે. એક વારતા છતાં તેમાં અનેક નાના મોટા બનાવોમાં વલ્લાં સેદ્ધતથી ગુથી લીધેલાં છે. વારતાના બનાવો એક પછી એક એવા તો ઝડપથી બનેછે કે વાંચનારની તૃપ્ત થતી ઉલટનો પણ પાર રહેતો નથી. તવારીખના એક જાણીતા બનાવને આધારે લખેલી આ વાર્તા રસકસથી ભરપુર છે અને જે જમાનાની તે વાર્તા છે તે જમાનાનું આખા કલમ ચિત્ર રજુ કરીધેલું છે. બાળકોનાં એક જવાન જોડાં માટે સુલતાનાની આગાહી અને તેને થયેલી ખસારત આખરે કેમ પાર પડે છે, અનેક મુશ્કેલીઓ છતાં આ જોડાંના સુખના દીવસનો ઉદય કેમ થાય છે, તે આ વાર્તાના હેરતમરેલા બનાવો દેખાડી આપે છે.

૪૦૦ પાનાનાં અને કપડાંનાં પુઠાંમાં બાંધેલા સોનેરી નામવાળાં પુસ્તકની કીમત માત્ર રૂપિયા બે. જાહેર ગામનું પોસ્ટેજ જુદું.

કપાઈ પ્રગટ કરનાર,

પીરોજશાહ હીનશાહ મુકાદમ.

બુકસેલર, ચર્ચગેટ—કોટ—મુંબઈ.

જપાની ભાષાનો ભોમિયો,

એ

જપાની શિક્ષક

છે.

ફીમત રૂ. ૧-૦-૦

૨૪--ચિત્રો, જપાન દેશની રાહ રસમ સંબંધી.

૭--ચિત્રો, જપાની ભાષાની લિપિ વગેરેનાં.

આ ગ્રંથમાં જપાની ભાષાની લિપિ, આંક લખવાની રીત, ક્રતાગાન અને હીરાગાન લિપિ લખવાની રીત, પ્રાચીન ચિત્ર મુકત લિપિની લેખન-કળા, તેના આભેદુબ આકારમાં શીખી શકાય તેથી તેની સાત પેલેટા સાથે, જપાની ભાષાનો કોષ (જેમાં ૧૨૦૦ બોલો મૂળાક્ષરના અનુક્રમથી ગુજરાતી અર્થ અને ઉચ્ચાર સાથે આપવાથી એક જપાની ભાષાની ઉપ-યોગી ડિક્શનરી જેવો ભાગ બન્યો છે.) ઉપરાંત જપાની ભાષા લખવાની સમજ, આંક સંખ્યા લખવાની કળા, જપાની ભાષાના વ્યાકરણના નિયમ, વાક્ય રચના વગેરે બાબતો ખીચોખીચ સમાવવા ઉપરાંત, જપાન દેશ સંબંધી માહિતી ખાતર જપાની ચિત્રમાળાનાં ૨૪ ચિત્રો (મોટાં કદનાં) તેના ટુક વર્ણન સાથે આ પુસ્તકમાં સમાવ્યાં છે. આ ગ્રંથ વડે જપાની ભાષાના શિક્ષક તરીકે ધણીક સગવડ સચવાય તેવા તેવા વિષયો એમાં સમાવવામાં આવ્યા છે.

શ્રીરાજશાહ દીનશાહ મુકાદમ,

ચાપડીએ વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર,

અર્ચગેટ સીટ, કોટ, મુંબઈ.

એક ખેંચાણકારક વાર્તા

વેલાતનાં કાળાં મેંઢાં.

સુનતે કાને બહાર !

બાનુઓ અને મહસ્થો,

તવારીખ ઉપરથી સાબેત થયું છે કે આજનો સુધરેલો.

અને કેળવણીમાં આગળ વધેલો ઈંગ્લેન્ડ દેશ

આપણા હોંદુસ્તાનથી લગભગ

૪૦૦ વરસ

આગળ વધેલો છે. તેમની કેળવણી, તેમનો સુધારો, તેમનો સંસ્કાર વહેવાર અને તેમની નીતીરીતીઓ આપણા આજના સુધારાથી આરસો વરસ આગળ વધેલી છે. આપણી આજની કેળવણી અને સુધારો (આસ કરી સંસારી સુધારો) એ મહાન પ્રગતિ નક્કી કરી છેલ્લી અરધી સદી થયાં આપણે અખત્યાર કીધો છે. આપણુ આપણા સુધારામાં પગબર ચમચે, અને અગ્રેજો જેવા સુધરેલા અને કેળવાયેલા બનીએ, એમ આપણું ચાહવું છે, પણ તેમના જેવા થવા આગમજ હજી આપણને વખત નેહાયે છે માટે જરા થોભો. ઉતાવળા ના બનો. ઇંગ્રેજોનો આજનો સુધારો જો આરસો વરસે આજના જેવો થયો છે, તો તમે તેને પચાસ વરસમાં કેમ ઇંગ્રેજોના જેવો બનાવશો. કાંઈ નહીં તો થોડો વખતથી થોભો અને જરા વેલાતનાં કાળાં મેંઢાં ઇંગ્રેજ સંસારના નાટક તખત ઉપર કેવા પાઠો બજાવે છે, તે વાંચી જોવો. ૬૦ નં પ્રેક્ષે લખેલાં કાળાં મેંઢાં રૂપેયા અઢી ખરચી વાંચી લેવો.

પીરિઅરસાહ દીનસાહ મુકાદ્દમનો બુકડીપો,
અર્ચગેટ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબાઈ.

છેલ્લામાં છેલ્લી મોટી આજ્ઞા તની થોડીક નક્કો બાકી છે.

આ પુસ્તકની કીંમત થોડા વખતમાં બેવડી થશે અને વખત આવશે, કે ચાર ઘણી કીંમતે તે તમને કદી મળશે નહીં.

મનસુખી ગંજનામુ.

આ પુસ્તકના ૧૪ ભાગ કીધા છે, જેમાં મોટાં તેમજ નાનાં, પુરૂષો તેમજ સ્ત્રીઓ કે ઉધરતાં બાળકોને લાયકનાં અતિ કીમતી લખાણો છે. સુંદર ખેતબાજીઓનો આવો સંગ્રહ કદી પ્રગટ થયો નથી અને વળી થનાર નથી. ખેત રીતિ, સ્ત્રી કેળવણીના ગુણ અને અવગુણ, રૂસ્તમ-સોહરાબનું દિલ ઉસ્કેરનારું દાસ્તાન, પહેલા, બીજા અને ત્રીજા સર જમશેદજી જીજીભાઈના સંગીત જન્મચરિત્રો, પ્રિન્સ આલ્ફર્ટ વિરહ, નામસેતાયજ્ઞને, પારસી કોમના સંસારી રિવાજો, પારસી ધારા અને તેની બાંધણીની ખામી, દિવ્યજરની જીવનકથાનો કિસ્સો, ખોદાઈ મોહમત, મોના-જતો વગેરે અનેક લખાણો ઝમકદાર ખેતબાજીમાં રસમરી સરેહ સાથે એમાં આપ્યાં છે કે, જેની કીંમત પણ આંકી શકાશે નહિ.

વળી આ પુસ્તક સાથે મરહુમ મીં મનસુખનું જન્મચરિત્ર આપ્યું છે, જે જાણીતા લેખક મીં રૂસ્તમજી હોરમજી પુરશેદજીએ લખેલું છે. એ ઉપરાંત એમાં મીં મનસુખનું એક સુંદર ચિત્ર છે.

પુસ્તક ઝલેદાર કાગળપર મોટા ટાઇપે છાપેલું છે અને નથી મોટા કદનાં ૧૨૦૦ પાનાં ગીચગીચ ભરાયાં છે. વળી તે સોનેરી નામ સાથનાં મજબુત પુઠામાં બાંધેલું છે અને કદમાં એક દરદાર પોથો લાગે છે, જે કોઇથી ખાનગી કે જાહેર કેતાવખાનાને શોભાવવાને લાયક છે.

કીંમત હાલમાં માત્ર રૂપિયા ૧૦) દશ. પોસ્ટેજ વધુ.

મળવાનું થેકાણું :—

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ,

ચોપડીઓ વેચનાર તથા પ્રગટ કરનાર.

ચર્ચગટ સોર, કોટ, મુંબઈ.

મહોબતી ખાબર.

તદન નવી ઓરિજિનલ વાર્તા
તમારી આગળ તૈયાર છે,—મોજુદ છે.

રચનાર—ગુલશામ.

છપાવી પ્રગટ કરનાર—પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

બસા અથોરનાનની બલી બલાઇ-છુપાં લગનની મોહોકાન-હબસી
નોકરની ચુસ્ત વફાદારી-ઉઠાઉગીર ટોળીનાં પાપ, ખુન, બદકારી-મેલી
મારવાડીનો ખુરો અંજમ-અંચળ આરબ છોકરીની ખરી શીદાગીરી-
સાધુ અને ચેલાની ચીલજપટ વીગેરે એ સઘળું

વાંચવું હોય તો ખરીદજો,

મહોબતી ખાબર.

કીમત રૂ. ૧૥ પોસ્તેજ ભુલું.

પ્રગટ કરનાર

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

ચર્ચગર કેટ—મુંબઈ.

અઢી રૂપિયા ખરચી

૧૦૦૦ રૂપિયા.

મેળવવા હોય તો સહી સરસ રસ્તો એ છે કે
અકટર સોહરાબજી કાવસજીનો રચેલો

હુન્નરનો અરક.

ભાગ પહેલો અને બીજો

માંથી અને તેમાંથી તમારે મનપસંદ અને ઉપયોગી તરેહવાર
વસ્તુઓ ખનાવીને તમારે પોતાને નામે બહાર પાડો.

આ પુસ્તકમાં સોના રૂપાંને આબેહુબ મલતી આવે તેવી, તેમજ
બીજી તરેહવાર ચળકતી ધાતુઓ, જાતજાતની આતશબાજીઓ, છાપવાની,
લખવાની, નકલ કરવાની વગેરે શાહીઓ, વાળ વધારનારી, વાળ કાળા
કરનારી તેમજ વાળ કઢાડી નાખનારી મેળવણીઓ, તરેહવાર દુઃખ દર-
દોને લગતા મલમો, શક્તીની અને બીજી ગોળાઓ, લોહી સુધારવાની,
ખંહીની, ફરાજની, ચામડીનાં દરદોની, થાંસાની, એચ્યુ મીક્ષચરની વગેરે
દવાઓ, પેનકીલર, કસોરોદાર્ધન, મેનથોલ, ફરત સોલ્ટ, સેન્ટ જોકબસ
ઓઇલ, નયુબીઅન બ્લેકીંગ વગેરેની મેળવણીઓ, રબર સ્ટામ્પ, જાત
જાતના સાબુઓ, વારનીસો, જાદુજ બજીસો, સુગંધી અત્તરો વગેરે તરેહ-
વાર ખનાવટો કેમ તૈયાર કરવી તેના ખુલાસાવાર

 ૮૦૦ થી વધુ નુસખાઓ

આ બંને ભાગમાં આપવામાં આવ્યા છે.

બંને ભાગોની કિંમત રૂ. ૨-૮-૦

પીરોજશાહ દીનશાહ મુકાદમ.

ચોપડીઓ વેચનાર તથા મગદ કરનાર,

ચર્ચગેટ સોલ્ટ, કોલ્ટ, મુબારક.

